

ANTHROPOS

Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology
and Quaternary Geology, Vol. 39, N.S. 31, 2015

MARTIN OLIVA - MARTIN GOLEC - RADIM KRATOCHVÍL - PETR KOSTRHUN

JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLA VE SVÝCH DĚJÍCH A PRADĚJÍCH
Býčí skála Cave: History and Prehistory

MARTIN OLIVA - MARTIN GOLEC - RADIM KRATOCHVÍL - PETR KOSTRHUN

JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLA VE SVÝCH DĚJÍCH A PRADĚJÍCH

Býčí skála Cave: History and Prehistory

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM
BRNO 2015

Recenzovali:

RNDr. Václav Cílek, CS.c.

Prof. RNDr. Antonín Přichystal, D.Sc.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO 00009486202).

Na obálce: vpředu - plán Býčí skály (A. Mládek 1867), vchody do Býčí skály (A. F. Kunike 1833), zdobený oblázek břidlice (magdalénien); vzadu - plán Nové Býčí skály (K. Feitl 20. léta 20. stol.), bronzový býček před rekonstrukcí, původní (Dolní) vchod do Býčí skály (foto z 20. let 20. stol.).

Návrh obálky: Šárka Fidrichová

© 2015, Martin Oliva, Martin Golec, Radim Kratochvíl, Petr Kostrhun

© 2015, Translation Lada Krutilová

© 2015, Layout Michaela Tomsová

© 2015, Moravské zemské muzeum

ISBN 978-80-7028-461-2

OBSAH - CONTENTS

ÚVOD (Martin Oliva)	11
I. BYČÍ SKÁLA JAKO SOUČÁST BAROKNÍHO MYŠLENÍ O PODZEMÍ (Martin Golec)	13
I.1. BAROKNÍ LITERÁRNÍ A ARCHEOLOGICKÉ ZDROJE K JESKYNI BYČÍ SKÁLA, KŘTINSKÉMU ÚDOLÍ A JEHO BLÍZKÉMU OKOLÍ	13
I.2. ŽELEZÁŘSKÁ LICHTENŠTEJNSKÁ VÝROBA V OBLASTI ADAMOVA A STARÉ HUTI U ADAMOVA	13
I.3. SKLÁRNA V JOSEFOVĚ	14
I.4. STAVBA MLÝNA A PILY NA ALTHAMRU A DVOU RYBNÍKŮ V BLÍZKÉM OKOLÍ	16
I.5. PŘEDNÍ POUTNÍ MÍSTO NA MORAVĚ A PAULÁNSKÝ KLÁŠTER VE VRANOVĚ U BRNA	16
I.6. PŘEDNÍ POUTNÍ MÍSTO NA MORAVĚ A PREMONSTRÁTSKÝ KLÁŠTER VE KŘTINÁCH	17
I.7. BAROKNÍ LÉKAŘI HLEDAJÍ JESKYNI VÝPUSTEK	18
I.8. POPISY JESKYNÍ VÝPUSTEK OD MARTINA VIGSIA A BYČÍ SKÁLA OD J. F. HERTODA Z TODTENFELDU	19
I.8.1. Martin Vigsius – komplexní barokní představa o podzemí	19
I.8.2. Jan Ferdinand Hertod z Todtenfeldu o Byčí skále	20
I.9. VOGTOVA MAPA MORAVSKÉHO KRASU – KRAJINA HROBEK	21
I.10. GRAFITTI ANEB CO NÁM NÁVŠTĚVNÍCI PO SOBĚ ZANECHALI V JESKYNÍCH	22
I.11. PRVNÍ LITERÁRNĚ ZACHYCENÝ ČLOVĚK V BYČÍ SKÁLE JE POUSTEVNÍK	22
I.12. POPIS CESTY ŠVĚDŮ NA NOVÝ HRAD U ADAMOVA	23
I.13. ZÁVĚREM	24
I. THE BYČÍ SKÁLA CAVE WITHIN THE BAROQUE CONCEPTION OF THE UNDERGROUND	25
II. ROMANTISMUS. PROMĚNA MYŠLENÍ NA KONCI 18. A V PRŮBĚHU 19. STOLETÍ (Martin Golec)	26
II.1. OBJEVOVÁNÍ OPOMENUTÉ ROMANTICKÉ KRAJINY V OKOLÍ BYČÍ SKÁLY	26
II.2. DONÁTOŘI ROMANTICKÉHO AREÁLU	26
II.3. STAVITELÉ ROMANTICKÉHO AREÁLU	27
II.4. JEDNOTLIVÉ ČÁSTI ROMANTICKÉHO AREÁLU	27
II.4.1. Cíl první: Vranov (dnes u Brna), lichtenštejnská rodová hrobka	28
II.4.2. Cíl druhý: Vyhlídka Kolonáda (též Kolohnát)	28
II.4.3. Cíl třetí: Adamovský zámek s parkem, zahradou a oborou	28
II.4.4. Cíl čtvrtý: Adamovské železářny	29
II.4.5. Cíl pátý: Lovecký zámek Nový hrad (u Adamova)	29
II.4.6. Cíl šestý: Františčina huť (dnes Stará huť u Adamova/Josefova)	30
II.4.7. Cíl sedmý: Evina jeskyně (dnes Jáchymka)	30
II.4.8. Cíl osmý: Byčí skála (též Adamova jeskyně)	31
II.4.9. Cíl devátý: Kostelík (dříve Pohanský chrám, Poustevna, Kaple, Rytířský sál, Kamenný sál, Terezina jeskyně)	32
II.4.10. Cíl desátý: Jeskyně Výpustek	33
II.4.11. Cíl jedenáctý: Křtiny	33
II.4.12. Závěrem	34
II.5. TURISTICKÉ GRAFITTI NÁVŠTĚVNÍKŮ ROMANTICKÉHO AREÁLU V JESKYNI BYČÍ SKÁLA	34
II.6. DOBOVÉ LITERÁRNÍ A MALÍŘSKÉ ZDROJE K ROMANTICKÉMU AREÁLU	36
II.7. SPOLEČENSKÝ VÝZNAM ROMANTICKÉHO AREÁLU PRO ROZVOJ KRASOVÉ VĚDY	36
II.7.1. Vznik názvu Moravské Švýcarsko	38
II.8. ZAKLADATELÉ FRANTIŠKOVA MUZEA V BRNĚ V BYČÍ SKÁLE V ROCE (1798-)1799	38
II. ROMANTISM. TRANSFORMATION OF THINKING TOWARDS THE END OF THE 18 th AND DURING THE 19 th CENTURIES	39

III. POČÁTKY VĚDECKÉHO VÝZKUMU – ARCHEOLOGIE V BÝČÍ SKÁLE (Martin Oliva)	40
III.1. OBJEVITEL PALEOLITU A OTEC MORAVSKÉ PREHISTORIE	40
III.2. ŠACHTY A PRŮKOPY MARTINA KRÍŽE	42
III.3. NÁSTUP BRNĚNSKÝCH NĚMCŮ	44
III.4. MARNÁ AKCE PROFESORA ABSOLONA	45
III.5. POZORNOST ARCHEOLOGŮ SE VRACÍ K PŘEDSÍNI	46
III.6. DOVĚTEK	47
III. THE BEGINNINGS OF SCHOLARLY RESEARCH – ARCHAEOLOGY IN THE BÝČÍ SKÁLA CAVE	48
IV. NĚMECKÁ SPELEOLOGIE V BÝČÍ SKÁLE V 1. POLOVINĚ 20. STOLETÍ (Martin Golec)	49
IV.1. ROZVOJ SPOLKOVÉ ČINNOSTI OD PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ DO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	49
IV.1.1. Komplikované znovuobjevování německé speleologie v Moravském krasu	50
IV.2. OBDOBÍ SPODKU NĚMECKÝCH TURISTŮ V BRNĚ (VEREIN DEUTSCHER TOURISTEN IN BRÜNN) V LETECH 1899–1909	50
IV.3. ZÁSADNÍ OBJEVY SKUPINY PRO VÝZKUM JESKYNÍ, SEKCE SPODKU NĚMECKÝCH TURISTŮ V BRNĚ (GRUPPE FÜR HÖHLENFORSCHUNG, SECTION DES VEREINES DEUTSCHER TOURISTEN IN BRÜNN) V LETECH 1909–1927	52
IV.4. SPOLEK PRO VÝZKUM JESKYNÍ V RAKOUSKU, SEKCE BRNO (VEREIN FÜR HÖHLENKUNDE IN ÖSTERREICH, SECTION BRÜNN) PO ROCE 1911	56
IV.5. SPOLEK PRO VÝZKUM JESKYNÍ V BRNĚ (VEREIN FÜR HÖHLENFORSCHUNG IN BRÜNN) V LETECH 1927–1939	56
IV.6. ZAČLENĚNÍ SPODKU PRO VÝZKUM JESKYNÍ V BRNĚ DO HLAVNÍHO SVAZU NĚMECKÝCH SPELEOLOGŮ V BERLÍNĚ (HAUPTVERBAND DEUTSCHER HÖHLENFORSCHER IN BERLIN) V LETECH 1939–1945	57
IV.7. ZÁVĚREM	58
IV. GERMAN SPELEOLOGY IN THE BÝČÍ SKÁLA CAVE IN THE 1st HALF OF THE 20th CENTURY	60
V. V TĚŽKÝCH DOBÁCH LET 1939–1945 (Martin Golec)	61
V.1. Úvod	61
V.2. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V PŘEDSÍNI V LETECH 1937–1943	61
V.3. ZDROJE Z ŘAD SPELEOLOGŮ, HOROLEZCŮ A TRAMPŮ O BÝČÍ SKÁLE	63
V.4. ÚLOHA ALFONSE ZLAMALA V MORAVSKÉM KRASU ZA VÁLKY	65
V.5. VÁLEČNÉ ÚPRAVY V BÝČÍ SKÁLE A ÚLOHA JULIA SIMONA	66
V.6. VÝPOVĚDI NUCENÉ NASAZENÝCH DĚLNÍKŮ V JESKYNÍ VÝPUSTEK	67
V.7. VÝPOVĚDI UPRCHLÍKŮ PŘED VÁLKOU, KTERÍ NAŠLI ÚKRYT V JESKYNÍCH MORAVSKÉHO KRASU	68
V.8. PŘECHOD FRONTY V OKOLÍ BÝČÍ SKÁLY	69
V.9. GRAFITTI V JESKYNÍ BÝČÍ SKÁLA	70
V.10. ZÁVĚREM	71
V. THE PERIOD OF WARTIME OPPRESSION 1939–1945	72
VI. POVÁLEČNÝ NÁPOR ČESKÝCH SPELEOLOGŮ (Martin Golec)	73
VI.1. PŘECHOD OD NĚMECKÉ K ČESKÉ SPELEOLOGII V BÝČÍ SKÁLE	73
VI.2. OPĚTOVNÉ ZPŘÍSTUPNĚNÍ NOVÉ BÝČÍ SKÁLY	73
VI.3. KAMENOVRTNÉ PRÁCE NA PŘÍTOKOVÉM SIFONU VE VELKÉ SÍNĚ A PRŮKOPY SEDIMENTY NAD ŘEČIŠTĚM JEDOVNICKÉHO POTOKA	74
VI.4. OBJEV BAROVÉ (SOBOLOVY) JESKYNĚ V ROCE 1947	76
VI.5. VÝKOPY V ŘEČIŠTĚ JEDOVNICKÉHO POTOKA	77
VI.6. ZALOŽENÍ SPELEOLOGICKÉHO KROUŽKU PŘI ZÁVODNÍM KLUBU ROH ADAST ADAMOV V ROCE 1954	78

VI.7. ZÁVĚREM	80
VI. THE POST-WAR CZECH EXPLORATORY EFFORTS IN THE BÝČÍ SKÁLA CAVE	81
VII. SÍDLIŠTĚ ZE STARŠÍ DOBY KAMENNÉ (Martin Oliva)	82
VII.1. POLOHA PALEOLITICKÉHO SÍDLIŠTĚ	82
VII.2. OTÁZKA SPODNÍ VRSTVY	82
VII.2.1. Skutečnost a vznik legendy	82
VII.2.2. Inventář spodní vrstvy	87
VII.3. VRSTVA MAGDALÉNIENU	90
VII.3.1. Štípaná industrie	90
VII.3.1.1. Suroviny a hlavní skupiny štípané industrie	90
VII.3.1.2. Technologie štípané industrie	93
VII.3.1.3. Typologie	98
VII.3.1.4. Diskuse	103
VII.3.2 Industrie z kosti a parohu	104
VII.3.2.1. Kopí	104
VII.3.2.2. Jehly s ouškem	104
VII.3.2.3. Šídla	105
VII.3.2.3. Polokulatá tyčinka	105
VII.3.2.4. Řezané parohy – rezidua a polotovary	105
VII.3.2.5. Kostí s řezy	108
VII.3.3. Terciérní konchylie	108
VII.3.4. Rýhované oblázky	109
VII.4. ZÁVĚREM	110
VII. SETTLEMENT FROM THE OLD STONE AGE	113
VIII. PREHISTORIE A HISTORIE JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLY A BLÍZKÉHO OKOLÍ	
OD NEOLITU PO SOUČASNOST (Martin Golec)	115
VIII.1. KONCEPT POJETÍ ČASU BÝČÍ SKÁLY	115
VIII.2. METODIKA VÝZKUMU BÝČÍ SKÁLY	116
VIII.3. BÝČÍ SKÁLA NENÍ JEN „PALEOLIT A HALŠTAT“	116
VIII.3.1. Býčí skála I. (paleolit 15000–13000 př. n. l.)	116
VIII.3.2. Býčí skála II. (mezolit 10000–5700 př. n. l.)	117
VIII.3.3. Býčí skála III. (neolit 5700–4200 př. n. l.)	118
VIII.3.4. Býčí skála IV. (eneolit 4200–2200 př. n. l.)	120
VIII.3.5. Býčí skála V. (doba bronzová 2200–800 př. n. l.)	121
VIII.3.6. Býčí skála VI. (doba halštatská 800–450 př. n. l.)	122
VIII.3.6.1. Zájem o dílčí témata z celku	122
VIII.3.6.2. Nekonečné kolo interpretací	127
VIII.3.6.3. Nedávná minulost – speleoarcheologie, polyfunkčnost jeskyně, časosběrnost, krajina a sociální kontakty	130
VIII.3.6.4. Exkurz mezi artefakty	134
VIII.3.6.5. Wankeliana	146
VIII.3.7. Býčí skála VII. (doba laténská 450–0 př. n. l.)	146
VIII.3.8. Býčí skála VIII. (doba římská 0–400 n. l.)	147

VIII.3.9. Býčí skála IX. (doba stěhování národů 400–600 n. l.)	147
VIII.3.10. Býčí skála X. (raný středověk 600–1250)	147
VIII.3.11. Býčí skála XI. (vrcholný středověk 1250–1500)	148
VIII.3.12. Býčí skála XII. (renesance 1500–1620)	148
VIII.3.13. Býčí skála XIII. (baroko 1620–1750)	148
VIII.3.14. Býčí skála XIV. (klasicismus, romantismus 1750–1868)	149
VIII.3.15. Býčí skála XV. (Rakousko-Uhersko 1868–1918)	149
VIII.3.16. Býčí skála XVI. (První a Druhá republika 1918–1939)	150
VIII.3.17. Býčí skála XVII. (Protektorát Čechy a Morava 1939–1945)	150
VIII.3.18. Býčí skála XVIII. (Třetí republika a socialismus 1945–1989)	151
VIII.3.19. Býčí skála XIX. (nedávná minulost 1989 – současnost)	152
VIII.4. ZÁVĚREM – PROČ LIDÉ VSTUPOVALI A VSTUPUJÍ DO JESKYNĚ, CO V NÍ ČINILI A ČINÍ?	152
VIII.THE PREHISTORY AND HISTORY OF THE BÝČÍ SKÁLA CAVE AND ITS VICINITY FROM THE NEOLITHIC TO PRESENT DAY	153
IX. PŘEHLED VÝVOJE MAPOVÝCH DĚL BÝČÍ SKÁLY DO POLOVINY 20. STOLETÍ (Radim Kratochvíl)	154
IX.1. ÚVODEM	154
IX.2. OD HRANICKÉ PROPASTI K BÝČÍ SKÁLE	154
IX.3. MEDRITZER 1861	155
IX.4. MLÁDEK 1867 A MEDRITZER 1868	156
IX.5. ŠPAČEK 1871	157
IX.6. KŘÍŽ 1878 A 1892	157
IX.7. BOCK 1905	158
IX.8. GRAF 1910 A BOČEK 1912	158
IX.9. FEITL, MATZIALEK A ŠITKA 1920–1922	159
IX.10. BURKHARDT A PIVOŇKA 1951	160
IX.11. SOBOL 1952 A 1955	160
IX.12. ZÁVĚREM	160
IX. OVERVIEW OF THE BÝČÍ SKÁLA MAP SERIES DEVELOPMENT BEFORE THE HALF OF THE 20 th CENTURY	184
X. VÝZNAMNÉ MORAVSKÉ VĚDECKÉ OSOBNOSTI A BÝČÍ SKÁLA (Petr Kostrhun)	185
XI. LITERATURA	200

ÚVOD

MARTIN OLIVA

Býčí skála. Už to samotné slovo vyvolává představu čehosi dávného a tajemného. A což teprve staré pověsti o průvodech, kvilení z nitra jeskyně a o její osvětlené Předsíni! Je nabitelní, že lehce dosažitelná sluj pod vysokými skalisky musela poutat pozornost už v pravěku, přitahovat barokní učence, fascinovat romantiky, a že moravská archeologie musela učinit své první kroky právě zde. Snad se v ní ukrývali i padělatelé mincí a nějací podivní, tmy se nebojící lidé středověku, kteří na stěně nad Jižní odbočkou zanechali změř nesrozumitelných černých čar a v prostoru samé hrst polotovarů stříbrných mincí. Ve stejné prostůrce, jako v jediné v našich jeskyních, namalovali záhadný vzor již lidé pozdní doby kamenné.

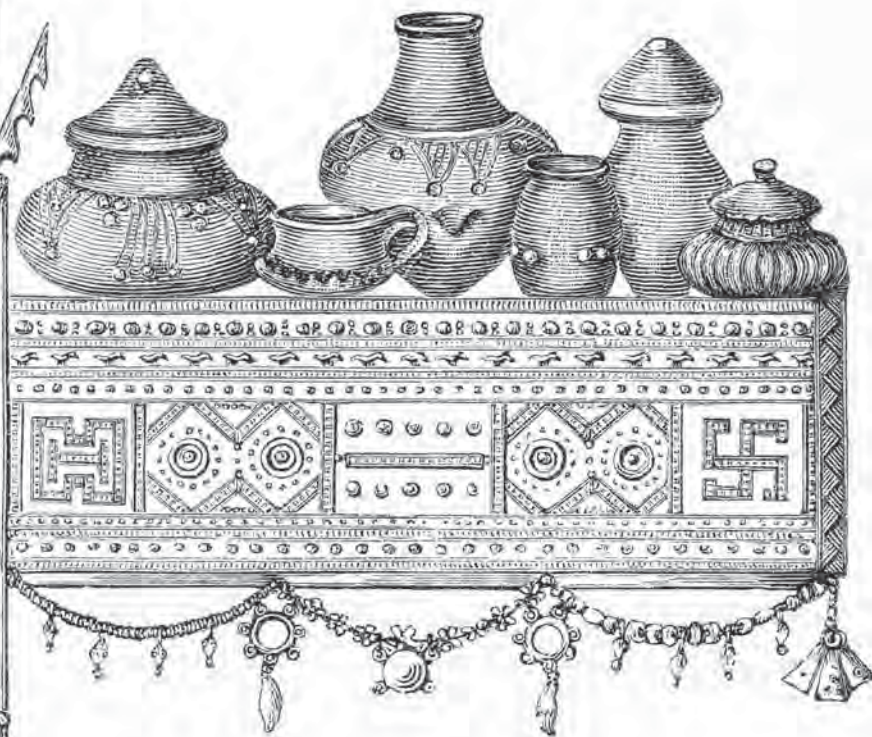
V novověku se jeskyně stala cílem výletníků a přírodomilných intelektuálů, i eminentních návštěv šlechty a jednou dokonce i rakouského císaře. Mnozí z nich, včetně proslulého podpisovače Kyselaka, zanechali své podpisy od Předsíně až po konec tehdejší jeskyně před Býčím jezerem. To je známější pod méně romantickým názvem Šenkův sifon, i když sifonem už dávno není. Jeskyňářům ze Spolku německých turistů se jej podařilo roku 1920 vyčerpat a objevit tak Novou Býčí skálu. Dějiny speleologie, mezi našimi jeskyněmi jedny z nejbohatších, jsou v knize ukončeny rokem 1954. Hlavní objevy ovšem přišly až poté. 21. srpna 1984 se podařilo obejít Přítokový sifon, tehdy přejmenovaný – podle 64-leté námahy zakončené ražením štol – na Sifon dřiny, a v zápětí objevit 400 m dlouhý tok potoka v Prolomené skále. Její konečný sifon překonal den před Silvestrem téhož roku potápěč M. Měkota a dostal se tak do ještě mnohem delší Proplavané skály. Ta již končí Srbským sifonem na konci Rudického propadání, podplaváním 16. února 1985. Ze sousední Barové jeskyně, známé nálezy jeskynních medvědů a lvů, se přes Dóm ticha do Májové jeskyně v Býčí skále potápěči prodrali až 1. března 1992, když již roku 1983 byl proplaván sifon mezi II. propastí v Barové a vývěrem Jedovnického potoka. Společně s postupy v Rudickém propadání tím vznikl druhý nejdelší systém v Moravském krasu, dlouhý přes 16 kilometrů. Objevitelské akce byly většinou spojeny se spolupracující svazarmovskou skupinou Labyrint, ale dlouhodobé přípravné a udržovací práce jsou dílem skupiny ZO ČSS 6-01 Býčí skála, která se o jeskyni již desítky let stará. Mezi její prospektorské úspěchy od 90. let 20. století patří práce v oblasti vývěrů Jedovnického potoka v úsecích Šenkova sifonu, tzv. Buzgaňku, Kaňonů, Hlinitých síní a Májové jeskyně.

V jeskyni se začala velmi záhy rozvíjet jeskynní kartografie, jejíž dějiny tu jsou velmi bohaté. Závěrečná část knihy proto přináší první odborné zhodnocení tohoto tématu.

S Býčí skálou však nejsou spojeny jen vědecké primáty, ale i houževnaté setrvání na omylech a legendách. Nejslavnější archeologickou legendou středovýchodní Evropy a vyhlášenou „největší záhadou moravského pravěku“ je bezesporu tzv. pohřeb velmože v Předsíni, odkrytý zásluhou Heinricha (Jindřicha) Wankela, ovšem jen vzácně za jeho přítomnosti. Jedinečné nálezy Wankel propojil s místními pověstmi a sugestivním názvem jeskyně, a účelovým dokreslením nálezových okolností vytvořil pozdní romantickou legendu, která, ač neodpovídala tehdejšímu stavu vědy, oslovila několik následujících generací regionalistů i předních prehistoriků. Dalším dlouhodobým mýtem, jehož vznik se podařilo rekonstruovat až v poslední době, byla představa bohaté spodní vrstvy z Jižní odbočky s rohovcovými („kvarcitovými“) nástroji, domněle ze středního nebo počátku mladého paleolitu. Těmto otázkám jsou věnovány kapitoly III a VII.

Autoři děkují všem obětavým členům jeskyňářské skupiny z Býčí skály, bez jejichž nehonorané dřiny by kniha nemohla vzniknout. Kresby v kapitole o paleolitu jsou dílem Tamary Janků, četné barevné fotografie do ostatních kapitol pořídili Igor Harna, Vlastislav Káňa, Libuše Plchová, Antonín Přichystal, Martin Golec, Vlastimil Hanuš, Jaroslav Florian a Philippe Crochet. Černobílé fotografie exponovali členové Spolku německých turistů, Karel Absolon, Rudolf Czižek, Norbert Havlíček, Přemysl Ryšavý, Franci Musil st., Antonín Sobol, Vladimír Princ, Vladimír Stehlík, Jan Poláček, Radomír Tejkal, Igor Audy a další. Za poskytnutí různých archiválií děkujeme jeskyňářským skupinám ZO ČSS 6-01 Býčí skála, ZO ČSS 6-12 Speleologický klub Brno, Franci Musilovi ml., Luboši Pivoňkovi, Bohumíru Kroužkovi, Ivanu Balákovi, muzeu v Blansku, Moravskému zemskému muzeu, Moravskému zemskému archivu, Moravské zemské knihovně a Ústřednímu archivu zeměměřictví a katastru.

Pracovníci edičního oddělení MZM Michaele Tomsové vděčíme za pečlivou úpravu složitých podkladů do tisku, a vedení Moravského zemského muzea za zařazení titulu do edičního plánu.

Symbols Býčí skály (Wankel 1882a).

I. BÝČÍ SKÁLA JAKO SOUČÁST BAROKNÍHO MYŠLENÍ O PODZEMÍ

MARTIN GOLEC

I.1. BAROKNÍ LITERÁRNÍ A ARCHEOLOGICKÉ ZDROJE K JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLA, KŘTINSKÉMU ÚDOLÍ A JEHO BLÍZKÉMU OKOLÍ

Po období středověku a renesance, kdy nemáme k jeskyni Býčí skála ještě žádné přímé literární zdroje, přichází etapa baroka, která přináší celou řadu pramenů jak o krajině kolem Býčí skály, tak poprvé i její popis. Předbarokní zájem o tuto oblast můžeme hodnotit hlavně díky literárním pramenům o nedalekém správním centru na Novém hradě u Adamova, ale přímo jeskyni známe výhradně díky zdrojům archeologickým. Naštěstí ty jsou poměrně bohaté. Středověké nálezy naznačily, že jeskyně byla využívána hned několika způsoby, což dokládají kromě souboru keramiky hlavně tři pozoruhodné okruhy pramenů z ní: 1. kachlová kamna, 2. pravděpodobná penězokazecská dílna, 3. kresba na stěně jeskyně (GOLEC 2014c). Renesance nezanechala v jeskyni bohužel žádné přímé archeologické stopy a tak posuzujeme opět jen literární zdroje z Nového hradu u Adamova, které mj. zmiňují údolní hospodářské zařízení Althamr (železářské zařízení) ležící nedaleko Býčí skály. Teprve v baroku začala být sledovaná krajina mnohem intenzivněji využívána, a to hlavně pro hospodářské účely lichtenštejnského pozořického panství (výroba železa, skla, dřevěného uhlí, těžba železné rudy, stavba pily, mlýna a přilehlých rybníků v Josefově). Poprvé však můžeme říci, že se objevil okruh lidí, kteří sem přicházeli kvůli přírodním specifikům, jež lze rozdělit na dílčí témata: 1. lékařský zájem o kosti jednorozce a jeskynní sintr, 2. náboženský zájem o podzemí, 3. přírodovědné posouzení jeskyně. Významné prameny k baroku střední části Moravského krasu přináší hned dvě velmi frekventovaná poutní místa Vranov u Brna a Křtiny, které po třicetileté válce nabyla masové obliby. Také Nový hrad u Adamova, ač již velmi dlouho nezastával roli správního střediska, byl nadále využíván jako příležitostné útočiště. Tak tomu bylo roku 1645, kdy se nám dochovaly literární zdroje o švédské výpravě k jeho rabování.

Zmíněné tematiky se v minulosti posuzovaly odděleně. Předkládaná stať využívá jejich potenciálu jako celku. Formálně je tak před celistvým zhodnocením můžeme představit v následujících okruzích:

- Železářská lichtenštejnská výroba v oblasti Adamova a Staré huti u Adamova.
- Sklárna v Josefově.
- Stavba mlýna a pily na Althamru a dvou rybníků v blízkém okolí.
- Přední poutní místo na Moravě a paulánský klášter ve Vranově u Brna.
- Přední poutní místo na Moravě a premonstrátský klášter ve Křtinách.

- Zájem lékařů o jeskyni Výpustek.
- Popisy jeskyni Výpustek od M. Vigsia a Býčí skála od J. F. Hertoda z Todtenfeldu.
- Vogtova mapa Moravského krasu – Krajina hrobek.
- Grafitti aneb co nám návštěvníci po sobě zanechali v jeskyních.
- První literárně zachycený člověk v Býčí skále je poustevník.
- Popis cesty Švédů na Nový hrad u Adamova.

I.2. ŽELEZÁŘSKÁ LICHTENŠTEJNSKÁ VÝROBA V OBLASTI ADAMOVA A STARÉ HUTI U ADAMOVA

Pravěká a zejména historická výroba železa v rudonosné oblasti mezi Olomučany, Habrůvkou a Babicemi nad Svitavou se svými novověkými nástupci v Adamově a Staré huti u Adamova má velmi dlouhou tradici. Poutala vždy badatelský zájem, prvním byl již průkopník krasové archeologie H. Wankel se svojí prací zaměřenou na prehistorickou výrobu železa (WANKEL 1878; 1879a; GROlich – URBAN 1976–1977), z dalších badatelů uveďme H. Sánku, J. Pilnáčka a Josefa Skutila (SÁNKA st. 1903; 1915; PILNÁČEK 1928; SKUTIL, JOSEF 1970). Od 60. let 20. století se postupně cílenými odkryvy zejména v oblasti Olomučan prokázalo, že rozsáhlé železářské aktivity se zde koncentrovaly v předvelkomoravském období a následně v období velkomoravském zde pracovaly rozsáhlé železářské hutní aglomerace, které pravděpodobně zásobovaly velkomoravská centra mimo Drahanskou vrchovinu železem. Po rozpadu Velké Moravy byla oblast téměř nepřetržitě využívána až do poloviny 11. století (SOUCHOPOVÁ 1986; 1995; SOUCHOPOVÁ et al. 2002). Tyto terénní výzkumy byly dále doplněny i v 90. letech 20. století (SOUCHOPOVÁ – MERTA, J. – MERTA, O. 2011; MERTA, J. 2012). Železo se vyrábělo buď v šachtových pecích se zahloubenou nístějí, nebo v pecích s tenkou hrudí. V období středověku (hamerské období) proběhla doposud jen rámcově známá transformace k železářským výrobnám v údolích Křtinského potoka a řeky Svitavy (KREPS 1976, 19–23). Započalo se s využíváním vodního pohonu k nejrůznějším fázím výroby železa. Obdobně je tomu tak i v období renesance, kdy máme potvrzenou zaniklou hamerní výrobu na tzv. Althamru nedaleko Josefova a poblíž jeskyně Býčí skála. Hutnění železa se provádělo v tomto období v kusových zděných pecích tzv. dýmačkách, ale tyto nebyly v oblasti novohradského a později pozořického panství nalezeny a prozkoumány. V období následného baroka se písemné prameny množí a máme doloženy hned dva hutnické a hamerní provozy, a to v dnešním Adamově a následně

pak na Staré huti u Adamova. Přešlo se od přímé výroby železa k nepřímé a to díky výstavbě dřevouhelných vysokých pecí (KREPS 1976, 48). Pec Františka dodnes stojí na Staré huti u Adamova. Konečným produktem byla především litina, kujné železo se pak získávalo oduhliččením ve zkujňovacích výhních (SOUCHOPOVÁ et al. 2002, 27).

Toto místní hospodářské specifikum v oblasti Adamova poutalo badatelský zájem v průběhu celého 20. století, a díky lichtenštejnskému archivu o něm poměrně hodně víme (PILNÁČEK 1928). Železářská výroba se v této oblasti stala hlavním lokálním zdrojem informací, zatímco politické dějiny novohradského panství v podstatě končí nejpozději roku 1604, kdy rozhodnutím Maxmiliána Lichtenštejna byla zrušena správa na Novém hradu a přenesena do poměrně vzdálených Pozořic. Tematika spojená s železářskou výrobou budila trvalý zájem (PÁRAL 1962a; KREPS – MERTA 1973), což nám umožňuje si udělat představu o hospodářském dění ve sledované oblasti v době baroka. Na tuto zdejší stěžejní výrobu se vázala další lesní řemesla (hornictví a uhlířství), bez nichž provozy nemohly fungovat.

Ne zcela vyřešeným problémem, který nás ve vztahu k Josefovskému údolí zajímá, je výstavba vysoké pece na Staré huti u Adamova (obr. I.1). K tematice se váže několik údajů. Soupis inventáře adamovské huti (pozůstalost dosavadního majitele Josefa Jana Adama Lichtenštejna) z roku 1732 nabízí možnost již situovat vysokou pec na Starou huť u Adamova. V období 17. století předpokládáme existenci vysoké pece jen v Adamově. Ve zmíněném dokumentu se uvádějí již dvě vysoké pece, rozlišené jako horní a dolní. Někdy v letech 1726 až 1732 tedy musela být vystavěna pec nová. Majitele k tomu mohlo vést lepší využití přírodních zdrojů v oblasti Staré huti u Adamova. Zde se nacházel vyhovující vodní zdroj Křtinského potoka a pec byla hlavně situována blíže ke zdrojům železné rudy, která se těžila v katastrech Babic nad Svitavou a Olomučan. Rok 1732 se ale udává v protikladu až s pozdějším termínem 1743, kdy už měla být dřevouhelná pec Františka určité v provozu (KREPS – MERTA 1973, 8, 12).

I.3. SKLÁRNA V JOSEFOVĚ

Významnou hospodářskou barokní aktivitou v bezprostředním okolí jeskyně Býčí skála bylo přenesení barokní sklárny z Olomučan do Josefova v roce 1723 (obr. I.2). Ač byly v minulosti prezentovány různé názory na lokalizaci této sklárny, ještě donedávna byla otázka stále otevřená. Nové okolnosti ohledně tohoto tématu vyvstaly v roce 2013, kdy se podařilo identifikovat bohatý odpad po sklářské výrobě na břehu revitalizovaného Huťského (Dolního) rybníka v Josefově (GOLEC 2013c). Definitivně lze archeologicky potvrdit názor V. Štěpána, že Olomučanská sklárna měla dvě postupné lokace, a to nejdříve v Olomučanech a později byla znovu vystavěna v dnešním Josefově na rozhraní Josefovského a Křtinského údolí (ŠTĚPÁN 2009). Sklárna má pro pochopení dějin sklářství na Moravě velký význam, a tak její dějiny poutaly pozornost, nedávno byly revidovány, pokrok přinesly zejména poznatky z lichtenštejnského archivu v Brně, Vídni a Vaduzu (ŠTĚPÁN 2009). Tato sklárna je dle něj vůbec nejvýznamnější feudální huť na Moravě a řadí ji na roveň nejznámějších skláren České republiky na Šumavě, v Krušných, Lužických a Jizerských horách a v Posázaví.

O sklárnu se v minulosti zajímalo již více badatelů, Ch. d'Elvert, H. Sánka st., J. Knies, J. Pilnáček, A. Ferulík nebo M. Kreps. Postupně začalo kolovat mnoho rozdílných názorů jednak o období její existence a pak o její poloze. Řád do tématu vnesla podrobná Štěpánova revize. Ač se hovoří o tzv. Olomučanské sklárně, V. Štěpán prameny doložil, že šlo vlastně o dvě následné sklárny na různých místech. Dozvídáme se četné podrobnosti o výrobě skla. Sklárna pracovala v dnešních Olomučanech v letech 1676–1723 a následně byla přenesena do Josefova, kde byla v provozu v letech 1724–1747. Po jejím zrušení se měla v jejích budovách provozovat ještě draslárna, která zde vyráběla potaš (nutná surovina pro sklářskou výrobu). Ukončení této výroby je datováno jen rámcově, a to někdy do průběhu 2. poloviny 18. století.

Zatímco Olomučanská sklárna nebyla zatím archeologicky přesně lokalizována a měla se nacházet na pozdějších par-

Obr. I.1. Stará huť u Adamova a vysoká pec Františka v 1. pol. 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. I.2. Josefov v 1. pol. 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

celách domů č. 20, 22 a 24, tak u Josefovské sklárny je situace jasnější. Poloha již známa je, nachází se pod silnicí v místě trojúhelníkové křižovatky v Josefově v místě bývalé usedlosti „Zavadilka“. Není jasné, zdali stavení nebylo bývalou sklářskou hutí. Obdobně i dodnes stojící bývalá „Hájenska“ mohla k huti náležet (obr. I.3). Tuto polohu publikoval již v roce 1954 A. Ferulík, mylně se však domníval, že sklárna stála jen zde a nikoliv také v Olomučanech (FERULÍK 1954). A. Ferulík dále zaznamenal vzpomínku J. Šimka z Josefova, jehož otec si pamatoval, že na křižovatce stávala sklářská huť. Podchytil také pomístní název „Na popelisku“, kam se měl vyvážet popel ze sklárny.

Od svého založení se v Olomučanské sklárně vystřídal několik generací sklářských specialistů, kteří do ní přicházeli z velmi vzdálených sklářských hutí (PÁRAL 1962b, 1–2). Vybudováním sklárny byla pověřena záhadná a rozporuplná postava, alchymista P. del Bona, který do sklárny přinesl tajemství křišťálového skla, nicméně sklárna od začátku velmi prodělávala a již následující rok Bona odešel. Následně sklárnu vedl H. Streck, který předtím prošel řadou provozů v Čechách, a zaměřil se na sortiment silnostěnného draselného skla německého typu. Sklárna vyráběla mj. produkty pro chemické účely, které se vozily do lichtenštejnské alchymistické laboratoře ve Valticích. To má dokládat již vysokou úroveň sklářství. V roce 1680 přišel Francouz C. Barot. V roce 1683 se kromě laboratorního skla vyráběl vyráběl i široký sortiment dalšího zboží (okenní tabule rozměrů 236 × 77 cm, tabule nižší 77 cm vysoké, nebo vyšší 385 cm vysoké). K sortimentu patřily nádoby zvané fioly a retorty různých velikostí (1/4–10 mázů), kádinky, moždíře, misky na strouhání, poháry, kopové sklo dobré, špatné a mandelové, tupláky, žertovné sklenice, knoflíky, formované misky, mázové džbány, lampy, ledové sklenice, angstery (cibulové pící nádoby), vinné stopky, větší vinné sklenice, zdobené lázeňské sklenice, obvyčejnější druhy vinných sklenic, šálky na pití, různé druhy okenních koleček, sklenice na vodu, cukřenky, láhve o obsahu 1/2–2 mázy, láhve na pálenku, zrcadla a „bratrské koláče“. Produkce se v průběhu doby měnila a celkově se dá říci, že sklárna byla velmi univerzální. Časem se vytvořila obchodní

Obr. I.3. Pravděpodobně bývalé budovy sklárny a draslárny v Josefově – Hájenska a usedlost Zavadilka v 1. pol. 20. století (archiv J. Svozil st.).

síť a vzdálená centrální skladiště s hotovými výrobky. Sklářská huť se dostala také do pronájmu, jako za F. Baldermanna (1719–1722), ale většinou byla provozována přímo Lichtenštejnem. Zásadou bylo dodávat sklo pro potřeby jejich panství a přebytky výrobky se prodávaly jinde. V prvních letech byl personál hutě přiváděn z německy mluvících oblastí, ale postupně docházelo k zapojení místních pracovních zdrojů. V. Štěpán uvádí velké množství lidí spojených s Olomučanskou sklárnou, ale není možné je všechny jmenovat. Roku 1719 přišel do hutě Švýcar S. Mazor, jenž uměl vyrábět skleněné lustry, od roku 1722 převzal řízení výroby, kdy došlo opět k lichtenštejnskému provozování hutě. Právě on byl původcem myšlenky vybudovat novou sklárnu v Josefově. K ukončení provozu v Olomučanech došlo 31. října 1723, kdy se již stavěla nová huť. K přesunu do Josefova došlo v průběhu roku 1724, začalo se v ní pracovat 16. července. V dekretu Josefa Jana Adama Lichtenštejna ze 4. října 1724 měla sklárna vyrábět hlavně zelené obyčejné sklo pro potřeby všech lichtenštejnských panství včetně rakouských, dále sklo pro kostely, stavby atd. Hned od jejího začátku byla pronajata na šest roků K. Pressfreundovi.

Přeložení sklárny do Josefova bylo součástí plánu kolonizovat odlehle a neobydlené údolí. Problémy s výrobou byly velké a navíc přesídlení do neobydleného údolí nesli skláři dost špatně. Hutní písař I. Mattern jej nazval ironicky „Jammerthal“ (údolí bídy). Špatná ekonomická situace sklárny byla řešena personální výměnou v letech 1729–1730. Produkce se zvýšila a sklárna prosperovala. Snad již v 30. letech 18. století došlo ke spuštění výroby železa na blízké Staré huti u Adamova, což sice řešilo zásobování Adamovských železáren surovinami (dřevěné uhlí a železná ruda), ale sklárně tím vznikly právě potíže s palivem. Zápolilo se také s neplacením za odebrané zboží, huť trpěla při systému obchodování na dluh, navíc část skla byla díky nízké kvalitě neprodejná a hodně výrobků tak leželo skladem. Zajímavá je jiná zpráva, že někteří skláři zdobili sklo doma malováním a rozprodávali jej pro svůj zisk do okolí. Přidal se také další problém, lichtenštejnské sklo mělo dobré renomé a začalo se podvodně kopírovat i se znakem knížete Lichtenštejna. V hospodách na jejich državách se pak mělo kontrolovat a byl vydán dekret o zákazu dovozu skla odjinud. Konečný úder pro Olomučanskou sklárnu v Josefově přišel 18. února 1746. Lichtenštejnská ústřední kancelář ve Vídni nařídila, že dřevo z pozořického panství, aktuálně poškozené rozsáhlou vichřicí a požárem, nebude pro sklárnu dostupné. V té době panoval citelný nedostatek dřeva, díky dodávkám do železáren. Padl návrh, že by se mohlo nahradit palivem až z panství Šternberk v dnešních Jeseníkách. Hejtman tohoto panství ale obratem 25. února 1746 navrhl sklárnu zrušit pro nedostupnost dřeva. Lichtenštejnská ústřední kancelář zorganizovala 20. června 1746 kontrolu lesů v okolí Olomučan, a po zhodnocení celkového hospodaření sklárny došlo k verdiktu o jejím zrušení. K zavření hutě mělo dojít po zužitkování posledních zásob surovin, které vystačily ještě na jednu sezónu, a tak k ukončení provozu došlo až 31. srpna 1747. Později 13. září 1747 byl posledním hutním písařem J. A. Divíšem sepsán předávací protokol sklárny. Byl tak vytvořen jediný dokument dokládající podobu sklárny. Sestávala z dílny, sušící pece, šalandy, komory na sklo, komory na tabule, lázně, bytu hutního písaře, obydlí tovaryše

a pacholka, koňské stáje, kůlny, řezárny skla, skladu dřeva a skladu vápna.

Sklárna v Josefově je velmi cenným barokním zdrojem informací o dění poblíž jeskyně Býčí skála v 1. polovině 18. století. Zajímavá je poloha sklárny vůči ní, jde asi o 300 metrovou vzdálenost. Můžeme se jen dohadovat, zda ji pracovníci navštěvovali. Někteří z nich uměli jistě psát, ale bohužel žádný podpis z doby existence sklářské huti nebyl nalezen. Náznak zájmu můžeme nalézt u zaměstnanců železáren. V Býčí skále byl identifikován podpis, který může náležet Martinu Kolískovi, hutnímu správci v Adamově v letech 1736–1744. Tato situace kontrastuje s jeskyní Výпустek, kde máme do roku 1790 registrováno již čtyřicet podpisů (více kapitola I.10.). V tomto období pozorujeme značný zájem např. lékařů a duchovních, což jsou evidentně jiné společenské skupiny. Pozdní návaznost na josefovskou sklářskou výrobu nacházíme v Býčí skále až na pamětní desce Aloise I. J. Lichtenštejna z roku 1801, na které je uveden T. Hroch, možný spoluvůrce úprav romantického parku v okolí Býčí skály od roku 1796 (obr. I.4). Podařilo se o něm zjistit, že pomáhal stavět pece v nově budované sklárně Strání (Květná) v roce 1795 (GOLEC 2013c).

I.4. STAVBA MLÝNA A PILY NA ALTHAMRU A DVOU RYBNÍKŮ V BLÍZKÉM OKOLÍ

Velkým stavebním zásahem do bezprostředního okolí jeskyně Býčí skála, o kterém víme z písemných pramenů, je stavba mlýna na Althamru (Starém hamru) a dvou přilehlých rybníků v jeho blízkosti poblíž budoucího Josefova v roce 1712 (KREPS – MERTA 1973, 7; KREPS 1976, 54). O události víme díky stížnosti sedmi olomučanských sedláků V. Königa, J. Hamy, M. Sobola, F. Blažka, J. Blažka, H. Bouze a J. Kalvody, kteří díky zmíněným stavbám rybníků přišli o možnost získávat seno pro dobytek a koně, protože se jednalo o jediné louky příslušející k jejich usedlostem. Sedláci argumentovali ve své suplice faktem, že bez dobytka nemohou svázat dřevo k milířům a dřevěné uhlí k hutím a odvádět tak předepsanou robotu. Zpráva nám tedy dokládá, že tato část údolí byla v baroku běžně užívána pro

hospodářské účely. Althamerský mlýn fungoval po přestavbách až do poloviny 20. století a část budov stojí dodnes. Hráze obou rybníků lze identifikovat v terénu i dnes, navíc byly zachyceny malíři v 19. století (obr. II.14, II.16). Horní rybník dnes není napuštěn, Dolní (Huťský) rybník byl po druhé světové válce redukován, má menší plochu a slouží po revitalizaci na počátku roku 2014 dodnes. Není vyloučeno, že louky v oblasti budoucího Josefova byly jmenovány již dříve v roce 1568 v registrech novohradského panství. Záznam se zmiňuje o platbě „z Luck od hamru pustého z Olomučan“. Někdy na počátku 18. století jsou jmenovány další stavební aktivity, které se mohou vázat k Althamru. Byla zde jmenována stará hamerská pila, přičemž z výše uvedeného záznamu vyplývá, že zde měl stát už také mlýn (obr. I.5). Není vyloučeno, že došlo k sloučení různých provozů, které byly napájeny ze dvou nově vybudovaných pstruhových rybníků ležících na Křtinském potoce (KREPS – MERTA 1973, 6–7).

I.5. PŘEDNÍ POUTNÍ MÍSTO NA MORAVĚ A PAULÁNSKÝ KLÁŠTER VE VRANOVĚ U BRNA

Významné mariánské poutní centrum poměrně nedaleko jeskyně Býčí skála je Vranov u Brna. Má obdobně jako Křtiny středověkou tradici a získalo na významu zejména až po třicetileté válce v době rekatolizace (obr. I.6). Barokní přestavba zdejšího kostela spadá již do počátku tohoto letitého válečného konfliktu, do let 1622–1624, a to zásluhou Maxmiliána Lichtenštejna a Kateřiny Černohorské z Boskovic. Zásadním počinem pro toto místo bylo rozhodnutí, přenést rodovou hrobku Lichtenštejnů právě sem. Roku 1633 je do nového kláštera povolán řád paulánů (řád Nejmenších bratří sv. Františka z Pauly). Běh dějin poutního místa významně ovlivnila událost z roku 1645 na Novém hradě u Adamova, kde měly dle pověsti zázračně uniknout zkáze ohně vranovská mariánská socha a socha Ježíše Krista, což je též vykládáno jako druhá zakladatelská legenda. Paulán F. Talbert nás o události zpravuje takto: „Výplená pevnost (Nový hrad) pak byla nepřítelem zcela vypálena (což našim otcům v zajetí způsobilo velkou bolest, protože věřili, že socha Panny Marie se obrátila v popel). Oni sami

Obr. I.4. Jméno T. Hrocha pod Lichtenštejnskou pamětní deskou u Šenkova sifonu ve Staré Býčí skále (foto M. Golec).

Obr. I.5. Hospodářské a obytné stavení Althamr v 1. pol. 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

byli propuštěni opět na svobodu a obdrželi zpět bohoslužebné náčiní (bez pochyby s pomocí Boží a Bohorodiččinou, přispěla také náklonnost vznešeného pána d'Avaucourt, francouzského legáta u Švédů). Hned se shromáždili řečení otcové u pevnosti, aby sochu hledali s pomocí několika horlivých osob. Hledali pečlivě, až konečně byla jednou ženou socha nalezena zcela nedotčená mezi ohořelými kůly, které prve obepínaly pevnost. Na boku ležela soška Syna visícího na kříži, celý kříž v ohni shořel, ale na sošce (která byla v konventu zbožně ctěna) nebylo žádné poškození. Podivuhodné také je, že tato soška byla našimi bratřími před požárem pevnosti zanechána nad oltářem oratoře, ve které byli zvyklí sloužit mše a modlit se, po požáru byla však nalezena venku a dokonce se sochou největší Panny, k velké radosti našich ze znovunalezení pokladu, na kterém závisela jejich spása a utváření Vranovu přirčené“ (TALBERT 1652; MIHOLA 2010, 7). Vranovský poutní kostel tak nabyl své obliby poměrně krátce po úspěšném odražení Švédů před Brnem. Brňané sem vykonali děkovnou pouť, na čemž měli podíl aktivní jezuité. Obdobný poutnický scénář známe také z nedalekých Křtin. Shodně se Křtinami se ve Vranově u Brna množily zázraky, které byly literárně zachyceny roku 1691 v knize V. Burcharta Keř hořící nezhořený a jinde v roce 1740 v knize Dvůr Paní ve Vranově. Početné byly zázraky uzdravení ze slepoty, uzdravení po úrazech, pádech, přejetí, tonutí či kousnutí psem, dále pomoc při kolikách, zimnicích, padoucnicích a také obtížných porodech (MIHOLA 2010, 8). Vranov je pro jeskyni Býčí skála zajímavý z hlediska názvoslovného. Vůbec poprvé byla nazvána „jeskyni nedaleko Vranova“ u J. F. Hertoda z Todtenfeldu roku 1669 (viz kapitola I.8.2.), v čemž se mj. zrcadlí přístupová cesta k jeskyni ve směru od Brna.

I.6. PŘEDNÍ POUTNÍ MÍSTO NA MORAVĚ A PREMONSTRÁTSKÝ KLÁŠTER VE KŘTINÁCH

V mariánských poutních místech nedaleko Býčí skály Křtinách (obr. I.7) a ve Vranově u Brna se poutníci obraceli k Panně Marii pro odvrácení morových ran. Tyto epidemie ale zase tak časté nebyly a tak spektrum proseb bylo širší.

Obr. I.7. Poutní místo Křtiny v 1. pol. 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. I.8. Poutní místa na Moravě v polovině 18. století. Červeně označeny nejvýznamnější z nich (JANIŠ 2014, 224).

Obr. I.6. Poutní místo Vranov (u Brna) v 1. pol. 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. I.9. Anděl ukazuje poutníkovi cestu k Panně Marii do Křtin, rytina J. C. Laidig 1707 (KAVIČKA 2014, 27).

Smysl mariánských poutí byl především osobní a dá se shrnout do několika skupin: zaslíbená pouť (lidé v těžkých životních situacích volali světce na pomoc, v nouzi slíbenou obět museli vykonat, jinak byli potrestáni), vyprošení si uzdravení (srdce, ruce, oči, nohy ad.), zástupné pouti (za někoho) a děkovné pouti (jednotlivci i celé vesnice děkovali za ochranu před morem, ohněm, vodou a válkami). Obliba poutí v baroku postupně vzrůstala. Roku 1674 doputovalo do Křtin čtrnáct tisíc poutníků, kolem roku 1750 to bylo již šedesát tisíc. O Křtinské pouti pečovali jako o své vlastnictví premonstráti ze Zábřovic u Brna. Postupně se měly Křtiny stát dokonce nejnavštěvovanějším poutním místem Moravy (obr. I.8). Nejvíce sem chodili Moravané, ale přicházeli poutníci i z Čech, ze Slezska, Slovenska, Rakouska a Maďarska (obr. I.9). Jednotlivci přinášeli votivní dary dřevěných, voskových, kovových, ale i stříbrných či zlatých modelů končetin a uzdravených orgánů, nebo také tabulky a obrazy s vyobrazením konkrétní události jako poděkování za uzdravení (75 % křtinských zázraků), železná pouta symbolizovala propuštění ze zajetí. Obce a města nechaly namalovat velké votivní obrazy: Prostějov roku 1723 za ochranu před požárem, Zábřdovický klášter roku 1744 za vysvobození od Prusů a Sasů, Vyškov roku 1755 za ochranu před požárem a roku 1817 za ochranu před povodní (KAVIČKA 2014, 46, 48, 65–66). Barokní Křtiny byly častým místem zázraků, které se písemně evidovaly. Šlo nejčastěji o uzdravení bolesti hlavy, zubů, hrdla, infarkty, psy-

chické problémy, neplodnost, problémy při porodu, úrazy, ale také smíření manželů apod. Celkové množství se počítalo na tisíce (VERBÍK 1987b, 47–48). Podrobné statistice křtinských zázraků se věnovala A. Horáková. Uvádí, že křtinské zázraky se neudávaly např. pomocí zázračné vody, ale skrze sochu Panny Marie (obr. I.10). Obdobně tomu bylo i ve Vranově u Brna. Prováděly se praktiky v prostoru před sochou či obrazem, kde se poutníci klečící vroucně modlili, nedotýkali se však Madony přímo, vždy jen prostřednictvím jiných předmětů, nejčastěji šátků (HORÁKOVÁ 2008, 45).

I.7. BAROKNÍ LÉKAŘI HLEDÁJÍ JESKYNI VÝPUSTEK

První historicky podchycený popis jeskyně Výpustek pochází z roku 1608 od Oswalda Crolla (Crollia). Jako lékař si pochopitelně všiml jeskynních substancí vhodných pro léčebné účely. Napsal. „*Bůh nám hojně uštědřil na různých místech. Tak když např. unicornu verum je pro vzácnost ceněno, tu jiný druh, který se nazývá unicornu minerale, vykopává se ve vodních tůních nebo skaliskách, jako časem na Moravě asi 3 míle od Brna, kde jsem prováděl léčebnou praxi. Nebylo to daleko od statku zábrdovického opatství (Křtin), kde pod vysokou skalou vykopány byly kosti dvou neobyčejně velikých zvířat a dvou mláďat, která tu zahynula v neznámém čase za přívalu vod při potopě světa. Dostal jsem se náhodou po několika měsících v tato místa a byv upozorněn na tento nález, postaral jsem se o vykopání ještě dalších hojných zbytků těchto kostí i podivuhodných zubů a zachránil je od zkázy pro užití v lékařství, neboť se mohly léčebným účinkem rovnati rohu jednorožce. V témže prostoru nedaleko nalézá se úžasná jeskyně podobná oně vyhloubené hoře v městě Costozze u Padovy, v níž se nacházejí podivuhodné a rozmanité hříčky přírody. Kapky vody stékající z klenby této duté a bludnými chodbami propletené skály tuhnou na místě a svým pádem z výše vytvářejí prostřednictvím spiritus salis rozličné kamenné útvary a podoby*“ (SKUTIL, JOSEF 1970, 315; ZAPLETAL 1971, 17–18; MUSIL 2010, 19; GRUNDA – ŠEVČÍKOVÁ 2012, 14); poznámky k překladu citovaného textu (URBAN – SLABÝ – PŘIBYL 2011, 7). Podrobně se touto tematikou zabýval nedávno R. Musil. Téma shrnul v kapitole Fosilní kosti a sintry z Výpustku jako lék, pseudolékařské období (MUSIL 2010, 35–36). V zásadě šlo o to, že se ještě v průběhu baroka hledala ve shodně s obdobími staršími substance, která měla univerzální léčebný účinek. Za něj byl považován roh jednorožce. Tato velmi cenná surovina byla nalézána ve Výpustku minimálně od konce 16. století, což naznačuje právě Crollius, který měl jeskyni navštívit již v letech 1600–1601. Obdobné nálezy následně popisují z Moravy Boëtius de Boodt, J. L. Bauch a J. Schroeder, což po revizi tématu vedlo R. Musila k lokalizaci opět do Výpustku (MUSIL 2010, 19–20). Někdy v 17. století se od hledání rohu jednorožce jako léku ustoupilo. Tato „lékařská fáze“ Výpustku je naprosto ojedinělá a nemůžeme ji doložit z žádné jiné moravské jeskyně. Je jedinečným pramenem. Výpustek se dostal do širokého povědomí lékařů ve velmi vzdálených oblastech dnešního Německa. Ne méně významné je další Boodtovo lékařské pozorování o užívání rozemletých krápníků a sintrů při léčbě zlomenin. Rozpuštěný prášek měl vyvolat velké pocení. Jako zdroj se

Obr. I.10. Barokní vyobrazení Panny Marie Křtinské s děkovnými votivními dary poutníků (archiv K. Absolon, MZM Brno).

uvádí znovu Výпустek (MUSIL 2010, 35). Tato informace je velmi významná ve vztahu k našim znalostem o funkci poutních míst ve Křtinách a Vranově u Brna pro léčitelské účely. Dá se předpokládat, že „roh jednorožce a prášek z krápníků a sintrů“ z Výпустku se mohl dokonce nabízet u kostelů, nebo si pro ně poutníci přímo do jeskyně chodili. Pro archeologii je tento fakt velmi cenný, dokládá barokní využívání díky své unikátní materii, která byla člověkem nalezena a využívána (funkce jeskyně v lidském světě). Proti tomu Býčí skála nebyla v pozdním pleistocénu medvědí jeskyní, a proto „kosti jednorožce“ v baroku nabídnout nemohla.

I.8. POPISY JESKYNÍ VÝPUSTEK OD MARTINA VIGSIA A BÝČÍ SKÁLA OD J. F. HERTODA Z TODTENFELDU

Duchovní M. Vigsius a lékař J. F. Hertod z Todtenfeldu představují první etapu vědeckého zájmu o jeskyně Křtinského údolí. Zanechali nám mj. jejich první topografické popisy, čímž se odlišují od svých předchůdců. Oba přístupy jsou odlišné a vycházejí ze zájmů a vzdělání obou autorů. Ve svých pojednáních zaznamenali nejen řadu významných faktů o Býčí skále a Výпустku, ale také nám poodhalili své znalosti o nich. U zmíněných můžeme pozorovat pokročilé racionální myšlení. Na druhé straně shledáváme ještě řadu prvků archaických, ať je to teologický výklad podzemních prostorů u Vigsia nebo nebezpečné páry vyvěrající z podzemí způsobující smrtelné nemoci u Hertoda. Právě tyto momenty jsou cenným zdrojem informací vyvěrajících ze vzdálenější minulosti. Po tomto prvotním zájmu o jeskyně ve Křtinském údolí zaznamenáváme ještě práci Johanna Georga Vogta z roku 1729 (LANGROVÁ 1935). Na přelomu 18. a 19. století, kdy se výzkum podzemí znovu rozmohl, přináší již zcela jinou úroveň racionálního vědeckého myšlení. Bylo totiž nově podpořeno romantickým zájmem o přírodu.

Jak jsme již poznamenali výše, ve Křtinském údolí je barokní lékařský zájem velmi dobře patrný v jeskyni Výпустek pro své bohaté nálezy „rohu jednorožce“. Naproti tomu Býčí skála fosilní kosti nenabízela. Tento fakt určitě rozhodl, proč je barokní období daleko lépe zachyceno ve Výпустku a proč je z něj nesouměřitelně více návštěvníckého grafitti (podpisů).

Literární barokní zdroje k Výпустku a Býčí skále postupně shrnulo více autorů (BURKHARDT 1949b, 7; SKUTIL, JOSEF 1957, 3). Nedávno vyšla obsáhlá monografie o Výпустku od R. Musila, což je po dlouhé době práce, která se systematicky tématem zabývá (MUSIL 2010, 19–36), kritika s doplňky v (URBAN – SLABÝ – PŘIBYL 2011).

I.8.1. Martin Vigsius – komplexní barokní představa o podzemí

Unikátní barokní práci sepsal křtinský farář a premonstrát Martin Vigsius v roce 1663. Ve svém díle Vallis Baptismi (překládáno buď Údolí křtinské či Údolí křtu) se především zajímá o náboženské a historické souvislosti na majetcích svého řádu. Ve svém objemném spisu řeší původ zábrdovického kláštera, původ mariánské sochy ve Křtinách, zeměpisnou polohu Křtin, popisuje křtinské obyvatelstvo, podnebí a uvažuje o názvu Křtiny. Ve své páté kapitole Vigsius přechází

k popisu přírodní tvárnosti krajiny kolem Křtin, což oceňovali především pozdější badatelé o Moravském krasu (BEDNÁŘOVÁ 1968, 2; ABSOLON 1970a, 21–22; SKUTIL, JAN 1974–1975b). Obšírněji se věnoval zejména blízkému Výпустku a pak vzdálenější propasti Macocha. V širokém záběru přešel k topografickému popisu jeskyně Výпустek, který nesporně dle uvedených podrobných údajů navštívil. Vedle samotného popisu ale také uvažuje o podzemních zákonitostech, jako je obecný vznik jeskyní, hovoří: „o jakýchsi silných výparech v dutinách země a co nejprudším rozbuřováním vzduchu, který je v nich uzavřen“ (VIGSIUS 1663; J. Žytek a J. Urban, nový nepublikovaný překlad), čímž vlastně spojuje obecné barokní nahlížení na nebezpečí podzemních par s racionální úvahou nad tvorbou dutin (počátek karsologie). Jeskyně v zimních měsících opravdu páry vytvářejí, což muselo být vždy známo. O Macoše přemýšlí nábožensky orientovaný M. Vigsius ve vztahu k Panně Marii: „ve kteréžto době již tato božská matka v jeskyni této průrvy jako holubice přemýšlela si“ (SKUTIL, JAN 1974–1975b, 166).

Vigsiovo Vallis Baptismi z roku 1663 (VIGSIUS 1663) nebylo nikdy jako celek v českém překladu publikováno, a to dokonce ani oblíbená a několikrát citovaná pátá kapitola (např. ABSOLON 1970a, 21–22; MUSIL 2010, 20–22). Nový překlad páté kapitoly připravili J. Žytek a J. Urban (zatím nepublikováno), z něhož zde cituji. Vigsius byl za topografický popis podzemí nazván prvním geografem Moravského krasu (ABSOLON 1970a, 21; SKUTIL, JAN 1974–1975b, 165). Topografické popisy jsou sice nesmírně pozoruhodné, ale doposud nevyužitým zdrojem je nový fakt náboženského pohledu na téma jeskyní. Vigsius není lékařem, ale duchovním. Proto je námětové spektrum odlišné. Lze konstatovat, že K. Absolon objevil ve Vigsiovi průkopníka „krasové geografie a speleologie“. Oceňuje pasáže, kde se barokní vzdělanec zamýšlí nad vznikem jak samotných jeskyní, tak např. i krápníků. Přirovnává je k husím brkům (dnešní brčka). Popisuje řadu míst ve Křtinském údolí. Nicméně Vigsius přináší řadu dokladů o chování lidí v podzemí. Zamýšlí se nad velkým množstvím kostí a jejich původem v jeskyni a dává je do vztahu k minulosti, čímž se vlastně zabývá zárodky necírkevní historie. Kostí ale stále náleží dle barokního stavu poznání obrům, drakům, ptákům Nohům či Lapithům. Vigsius zachytil hned několik dalších účelů využívání jeskyní, popisuje: útočiště sedláků před Švédy se svým majetkem a pozdější hledání zakopaných pokladů v jeskyni. Zachytil také uzavření jeskyně Karlem Eusebiem Lichtenštejnem (žil 1611–1684) před možným zraněním či smrtí, což je vlastně nejstarší umělá úprava jeskyně v Moravském krasu. Zaznamenal pověst o svržení Vavřince Vokouna do jeskynní propasti (viz název dnešní jeskyně Vokounka) za vyzrazení cesty do Nového hradu u Adamova Švédům. Jeskyně je také dle Vigsia místem pro mrtvé duše. Zdrojem léčivé vody pro postižené horečkou a svrabem. Jindy příbytkem hadů a žab. Nepřehlédnutelné je barokní obecné přisuzování jeskyní Panně Marii (konkrétně ve Křtinském údolí a Macoše), která v nich má dlít jako holubice. Jinde podle populární antické mytologie přisuzuje Výпустek římskému Plutovi. Tímto zájmem se Vigsius vlastně věnoval spektru, které dnes spadá do sféry humanitních

oborů archeologie, historie, etnologie, religionistiky, lingvistiky či kulturní antropologie.

R. Musil se nad Vigsiovými poznatky zamýšlí: „proč lidé do jeskyní chodili?“ Domnívá se, že to mohlo být již kvůli krápníkům, co by zdroje suvenýrů a léčebných substancí (MUSIL 2010, 22, 35). Významnou výdělečnou komoditou místních obyvatel asi byly hlavně zvířecí kosti, které byly vyhledávány lékaři, alchymisty a asi i lidovými léčiteli. Občas podzemí navštívili kvůli zakopaným pokladům. Někdy dělali průvodce návštěvám. Vždy přichází v úvahu také možnost přespání tuláků (Drátenická, Cikánská jeskyně ad.) či utečenců před válkou. Mnoho lidí do jeskyní vešlo pro pouhou zvědavost. V této oblasti se pohybovaly desetitisíce poutníků směřujících do poutních Křtin a Vranova u Brna. Roku 1660 byla sice ve Křtinách postavena útulna pro mnichy nebo poutníky, kteří se zde mohli kratší dobu uchýlit (SÁŇKA ml. 1962, 14), ale spalo se určitě po domech, ve stodolách, a v okolí, kde se dalo, zejména v případě špatného počasí určitě i v jeskyních. Naopak jiný zájem o Výpustek shledáváme při cíleném olamování krápníků pro nejstarší umělou jeskyni na světě, v podzemí lichtenštejnského zámku v Lednici, stavěnou pro Karla Eusebia Lichtenštejna kolem poloviny 17. století.

K Býčí skále má Vigsiova práce evidentní, ale jen nepřímý vztah. Vigsius Býčí skálu topograficky nepopisuje zevnitř jako J. F. Hertod z Todtenfeldu. Dotkl se jen jejího okolí, mnozí autoři mylně uvedli, že Býčí skálu popsal, šlo o Výpustek (WANKEL 1988, 237; HAVELKA 1886, 82; ADÁMEK 1972, 8; ŠTROF 1987, 13; PŘICHYSTAL, A. 1993a, 83; DVOŘÁK 1994, 351; ZAJÍČEK 2010, 240). Ve svém popisu toku Křtinského potoka Vigsius upozorňuje na jeho ponor u Výpustku a dále také na jeho vývěr: „po čtyřech korcích honů od oné veliké jeskyně (o které budeme s pomocí Boží ještě hovořit), se v skrytu obrací a vychází všem na očích z ohromné skály.“ Že se vývěr Křtinského potoka nachází nedaleko Býčí skály pod horou Baba, si po Vigsiovi povšimlo postupně více autorů (např. PRIX 1948, 30).

Jan Skutil Vigsiovo Valis Baptismi popsal slovy: „jde o dílo zcela dobově barokní po stránce mentální, ideové, kompoziční, jazykové i stylistické. Myšlenkově je zaměřeno k oslavě bohordičky a konkrétní přírodní kulisy, k nimž v našem případě patří i kouzelné Křtinské údolí, dotvářející pompézní ráz všeho vylíčeného, ale právě díky bystrým přírodovědným pohledům dílo ideologicky zcela jinak zaměřené přežívá svou vnitřní realitou dodnes“ (SKUTIL, JAN 1974–1975b, 167–168). Proti tomu K. Absolon byl sice Vigsiovou prací nadšen pro její přírodovědná fakta, ale jinak barokního Vigsia příkře za svá myšlenková stanoviska barokního duchovního kárá „Vigsius propadá své náboženské extázi a dusí se v nesmyslných proklamacích“ (ABSOLON 1970a, 22). Vigsiovo dílo je pro pochopení barokního období Moravského krasu zásadní. Již dříve byl objeven potenciál pro vědy přírodovědné, je však nutné upozornit na nevyužitý potenciál pro vědy humanitní. Bude dobré se mu ještě podrobněji v budoucnu věnovat. Zájem teologicky vzdělaných návštěvníků musel být v jeskyních mnohem širší, jak ukazují jeskynní grafitti ve Výpustku (viz kapitola I.10.). Ve výčtu zanechaných barokních podpisů najdeme často příslušníky žebravých řádů – minority, františkány nebo kapucíny (MUSIL 2010, 33).

I.8.2. Jan Ferdinand Hertod z Todtenfeldu o Býčí skále

Jeskyni Býčí skála poprvé nejen zmínil, ale přímo topograficky podrobně popsal v roce 1669 physikus (lékař) a alchymista, teprve dvaadvacetiletý J. F. Hertod z Todtenfeldu (SKUTIL, JAN 1973, 136) ve svém díle „Bič na moravské tartary“ (obr. I.11), čímž se rozumějí nemoci, vyskytující se na Moravě a léky proti nim, jako je luhačovická voda nebo prášek z kostí fosilního jednorožce (SÁŇKA ml. 1962, 15–16). Hertod zastával různé lékařské posty, v roce 1671 se stal městským physikem v Brně, 1693 v Olomouci a 1699 dosáhl významného postavení jako osobní lékař císaře Karla VI. (BURKHARDT 1964, 15).

Hertodův zájem o jeskyně vycházel z potřeb dobového lékařství. V jeho pohledu je velmi patrná vzrůstající snaha po poznání principů fungování přírodních zákonů. Doposud bylo Hertodovo dílo častým náměrem historiografie a speleologie, jde evidentně vedle Vigsia o počátek této vědní disciplíny. Vedle Vigsiova teologického přístupu zde máme pohled poměrně odlišný. Barokní chápání podzemních dutin je názorně zachyceno u V. M. Ardenbacha z Ardensdorfu (více

Obr. I.11. Titulní strana Hertodova Podzemního biče zobrazující bičování a zabíjení „moravského tartara“ – nemoci, běžící vepředu (HERTOD Z TODTENFELDU 1669).

kapitola I.11.). Jeskyně byly doposud chápány jako zdroj nemoci, kupříkladu obávaného smrtelného moru a dalších epidemií. Tomuto smyslu odpovídá také název Hertodova díla, které v překladu (J. Urban, nepublikovaný překlad) zní „Podzemní bič Moravy, kterým se zvláštní a podivuhodné věci, které příroda v úrodném lůně této krajiny rozsela, obzvláště tedy podzemní, a jejich účinky smrtící zajímavě zkoumají a péče jak léčebná tak i ochranná předkládá“ (HERTOD z TODTENFELDU 1669). Snahou mladého Hertoda bylo systematické vyhledávání a pochopení léčebných účinků minerálů, vod, rostlin či vín na Moravě. Mezi mnohými místy se tak vydal prozkoumat také Býčí skálu. Nebyl však osobně na všech místech, popis Výpustku přebírá od M. Vigisia, Macochy od A. Dorese. Posouzení podzemí souviselo s jeho nebezpečím, co by možného původce smrtelných nemocí (podzemního biče), na druhé straně ale věděl o substancích (minerálech) využitelných jako potencionální léky (SKUTIL, JAN 1973, 136–140), bohužel ale žádnou neuvedl.

Hertod si během topografického popisu Býčí skály (jeskyně nedaleko Vranova) evidentně všimá jeskynních substancí spojených se vznikem krápníků. Celý popis jeskyně zní: „Jednu míli od Vranova vytvořila příroda jinou obdivuhodnou jeskyni, řekl bys Plutonův královský palác, jestliže by ses odvážil v Cháronově člunu k přeplutí Svitavy, jež nedaleko Vranova vyměřuje svůj běh.

Jakmile se přes ni přepraviš, procházíš po rovné cestě, avšak poněkud nepříjemné pro povalené stromy, doprovázené pstruhovým potokem, mezi vysokými stráněmi a skalami s mnohými otvory (z jednoho z nich vyvěrá pstruhový potůček), zavede tě k jeskyni, která se od cesty odchyľuje nalevo. Přístup k ní je obtížný, a jestliže voda, jež sahá ke vchodu, není v tom čase zamrzlá, překáží, je nezbytné, abys sem postupoval asi dvacet geometrických kroků se sehnutým tělem a se skloněnou hlavou, tento okrouhlý podzemní příbytek je temný, žádající si osvětlení pochodní. Poté po zdolání písčitého pahorku se ukáže značně vysoký a široký vzhled jeskyně, utvářené na způsob jakéhosi honosnějšího chrámu, je rozčleněna různými zákoutími nebo svatyněmi a chodbami, z nichž jediná je nejdelší a jež se táhne v přímé čáře přes půl míle. Tato chodba je zasvěcena sestrám Minoidám, má totiž za obyvatele převeliké množství netopýrů a je obdařena mnohými, velmi hlubokými zákoutími, v nichž se nalézají pěknější kameny než jinde, neméně napodobující dokonalý alabastr, které jsou neustále zavlažovány v rozličných dráhách kapající vodou v narůstající kamennou látku; z klenby kane jiná kamenotvorná vlhkost, jež se proměňuje v duté a podlouhlé krápníky jakoby z kosti o síle palce; jestliže ony skály jsou velmi bohaté na nitrum, stává se pak, že jakmile jejich štěrbinami pronikají dešťové nebo sněhové vody a přinášejí s sebou ze skály množství částeczek obsahujících nitrum a sůl, přecházejících v suchou kamennou substancí svého druhu poté, co ztratily vlhkost. Tak v rybníku nedaleko Lednice řečeném Waldtruch, dubové dřevo po nějakém čase zkamení a jež dosáhne takové tvrdosti, že po úderu ocele vydává jiskry jako kyz, ptáš se po příčině? Onen rybník je značně nasycen a naplněn nitrem, jehož zkameňující podstatu přijímá dřevo.

Na konci této chodby je jiná mělká voda, rozlité asi padesát nebo šedesát kroků a kalná plyne tokem příšerného beztvareho podsvětí, proudící poté značně hlubokým jezerem s křišťálově čistou vodou, nikdy nezamrzající, oplývající velkými a krásnými

pstruhy, leč po několika krocích je toto jezero pohlcováno mezi dvěma skalními stěnami víry, jež je mohou pojmut jen nesnadno. Zde zastav své kročeje, horlivý zkoumateli, neboť dále je cesta dalšímu postupu uzavřena. Je možné, že šťastný badatel nejnovějším výzkumem, jestliže se vyvaruje chyby, jistě vypátrá v této jeskyni ve stínu podzemí něco nového.

Nad vchodem této jeskyně se jeví jiný otvor, představující další jeskyni. Kdysi ji obýval jako nepřístupný úkryt poustevník, aby byl samotný jako pravý mnich, zřídil si pro sebe umělé příchod k sestupu a výstupu pomocí provazu, oceňuje lidskou samotu a blaženost.“ (GROLICH 1973, 130–131).

I.9. VOGTOVA MAPA MORAVSKÉHO KRASU – KRAJINA HROBEK

Příklon k racionálnímu přístupu k poznání světa je dobře patrný v dějinách kartografie (souborně v kapitole IX.). Ve sledované oblasti tak můžeme vedle obvyklých kartografických pojmů – toponym, hydronym a oronym, nalézt nové okruhy. Specifikum Moravského krasu jsou jeskyně, a ty byly vůbec poprvé popsány pod názvem – Regio Cryptarum tedy Krajina hrobek (obr. I.12). Termín použil cisterciák R. G. (M.) Vogt v nevydaném obsáhlém díle „Boemia et Moravia subterranea“ (VOGT 1729; LANGROVÁ 1935; CÍLEK 1993). Tuto novátorskou mapu s krátkým komentářem publikoval JOSEF (SKUTIL 1957, 13). Zachycuje vůbec poprvé na Moravě krasové jevy – ponory a vývěry Sloupského, Jedovnického a Křtinského potoka. Nezachycuje např. ale propast Macochu. Objevuje se termín Vallis Baptismi a hora Baba (Babická plošina) s ponorem a vývěrem Křtinského potoka. Vogt evidentně čerpal od Vigisia. Dále uvádí olomoučanský železnorudný revír (značka železa odpovídá značce planety Mars, dnes je to značka pro muže) severně ruiny Nový hrad u Adamova. Na další

Obr. I.12. Mapa s uvedením termínu Regio Cryptarum tedy Krajiny hrobek (jeskyni) od R. G. (M.) Vogta z roku 1729 (SKUTIL, JOSEF 1957, 13).

mapě mezi řekou Svitavou a jeskyní Výpustek uvádí další tři jeskyně, z nich jedna bude nejspíše Býčí skála, kterou popisuje v textu. Vedle ní se nachází značka s označením Tophus, což může být jeskynní sintr – tzv. nickamínek.

I.10. GRAFITTI ANEB CO NÁM NÁVŠTĚVNÍCI PO SOBĚ ZANECHALI V JESKYNÍCH

Dalším významným barokním pramenem k jeskyním Býčí skála a Výpustek jsou grafiti. Někteří návštěvníci nám po sobě zanechali své podpisy. Jde o jedinečný zdroj informací, bez kterého by byla naše znalost o pohybu osob podzemím mnohem méně úplná. Při porovnání obou velkých jeskyní Křtinského údolí je patrné, jak byly u návštěvníků oblíbené či naopak. Zatímco v Býčí skále známe z tohoto období jen jediný podpis „Krasl 1650“ (obr. I.13; ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014, 476, obr. 1), z Výpustku je jich mnohem více, 6 ks do konce 17. století a 34 ks z let 1709–1790 (MUSIL 2010, 33). Doposud se má za to, že díky velkému poškození Výpustku v průběhu 20. století jsou tato grafiti zničena. Naštěstí existuje jejich soupis, který pořídil F. Koudelka. Tento typ památek označil termínem „kamenné album“ (KOUDELKA 1886). Podobný časný zájem o jeskynní graffiti je nezvyklý, téma dodnes stojí na okraji vědeckého zájmu. Díky Koudelkovi víme, že v jeskyni se postupně vytvořila tři podpísavá centra: „*Nejzadnější prostory jeskyně jsou vsutku podobně jako plakátovací plochy podpisy doslova posety. Znamenité jsou dvě chodby, které v tomto ohledu vykazovaly nejbohatší materiál, totiž hlavní chodba od piliře až k prostrlínému místu a Hochstetterova chodba. Také knížecí chodba ukrývá mnoho podpisů.*“ (KOUDELKA 1886). Umístění těchto center vůči dobově užívaným vchodům do jeskyně (dnes vchody č. 1 a 2), ukazuje, že šlo o místa od vchodů velmi vzdálená. Podpisy návštěvníků tak lze chápat jako „vrcholové“. Vznikala na důkaz zdolání neobvyklého, nepřístupného nebo nebezpečného místa.

Tohoto zvyku si povšimli již v 17. století hned dva krasoři literáti. O jeskyni Výpustek nás informuje M. Vigsius: „*lidé do ní na různá místa vyrývají svá jména*“ (VIGSIUS 1663) a ve Sloupu si J. F. Hertod z Todtenfeldu povšiml kamene nedaleko východu ze Sloupské jeskyně, na který návštěvníci jeskyni

zvěčňují svá jména: „*Nedaleko východu z této jeskyně leží umně vytesaný kámen, podpírající dřevěný můstek, o délce čtyř, šířky tří a půl lokte, na němž jsou porůznu nashromážděna jména urozených i neurozených*“ (GROLICH 1973, 132).

Zcela odlišná situace nastala v jeskyni Býčí skála. Tam se situace proměnila až po komplexních romantizujících úpravách na konci 18. století (viz kapitola II.), kdy se jeskyně stala velmi oblíbenou a počet grafiti mezi léty 1790–1840 skokově vzrostl na stovky kusů. Obě jeskyně, jak Býčí skála, tak i barokně mnohem oblíbenější Výpustek se tak staly z hlediska frekvence návštěv až nyní rovnocenné.

I.11. PRVNÍ LITERÁRNĚ ZACHYCENÝ ČLOVĚK V BÝČÍ SKÁLE JE POUSTEVNÍK

Kromě velmi podrobného popisu Býčí skály nám Hertod zanechal cennou zmínku o poustevníku, který zde měl kolem poloviny 17. století pobývat: „*Nad vchodem této jeskyně se jeví jiný otvor, představující další jeskyni. Kdysi ji obýval jako nepřístupný úkryt poustevník, aby byl samotný jako pravý mnich, zřídil si pro sebe uměle příchod k sestupu a výstupu pomocí provazu, oceňuje lidskou samotu a blaženost.*“ (GROLICH 1973, 131). Hertod nám tak doložil vůbec prvního návštěvníka této jeskyně. Stal se jedním z mnoha, kdož v této části krasové krajiny v osamocení pobývali (GOLEC 2013e).

Předmětem umístění Hertodova poustevníka se již v minulosti zabývalo několik badatelů a jejich názory se různily. Postupně byl hledán v jeskyni Kostelík, a to již několikrát. Poprvé tak učinit R. (TRAMPLER 1897): „*V literatuře se objevuje také pod jménem Kamenný sál, Tempel nebo Poustevna. Poslední označení má podle poustevníka, který před časem tu malou jeskyni obýval, a poněvadž skála, v níž leží, byla tenkrát velmi těžce přístupná, dopravoval potraviny sem nahoru na laně*“ (J. Urban, nepublikovaný překlad). Hertodovy zprávy si povšiml také K. Absolon a místo poustevny umístil opět do Kostelíku (ABSOLON 1970b, 196). Obdobně i později (GROLICH 1973, 135; PEŠA 2012, 243, 282, obr. 11). Na nesprávné umístění poustevny nedávno upozornil J. Svozil st. a za místo Hertodovy poustevny označil Býčí skálu. Z jeho textu to evidentně vyplývá. Jeskyni Kostelík vůbec nezmiňuje. Velmi přesně podle Hertodova popisu nacházíme ve skalní stěně Býčí skály komoru, která mohla jako poustevna dobře posloužit (obr. I.14). Jde o asi 10 m dlouhou, asi 1,5 m širokou chodbu s rovným dnem. Přístup je možný opravdu jen po laně či žebříku, a to z vnitřní strany Předsíně (obr. IV.13). Výhodou tohoto místa je velmi dobrá komunikace s lidmi stojícími před skalní stěnou u Dolního vchodu nebo ve skalní Bráně, kterou umocňuje dobrá akustika prostoru. Bohužel ohledání místa nepřineslo žádné vizuální antropogenní stopy datovatelné do období baroka.

Jeskyně byly využívány osamělými mnichy pro svůj sociálně-separační účel, v absolutním osamění zakoušeli pravý prožitek k Bohu, překonávali pokoušení Satana, který dle křesťanské zkušenosti dlí v podzemí. Mnich se vlastně z teologického hlediska stal pro vnější svět „dočasně mrtvým“ (LAUČÍK 2015, 111). Na druhou stranu bylo cílem poustevníků působit směrem do vnějšího světa, kde dleli hříšníci a styk s mnichem, který našel pravou a čistou cestu k Bohu prospívalo i jim. Výběr Býčí skály může na

Obr. I.13. Nejstarší podpis ve Staré Býčí skále, nalezený v místě V hlínách, „Krasl 1650“ (foto: M. Golec).

tento fakt poukazovat, tato jeskyně mezi dvěma poutními místy – Vranovem a Křtinami – mohla být sice poměrně osamocena, ale v oblasti se od jara do podzimu pohybovali četní poutníci. Hertod sám velmi podrobně popsal svoji cestu od Vranova u Brna přes Adamov údolím Křtinského potoka na Byčí skálu.

Podobný zájem řeholníků o jeskyně není v Moravském kráse ojedinělý. Již výše byli uvedeni členové dalších řádů ve Výpustku, kde nám zanechali své podpisy. Dalším pozoruhodným příkladem náboženského využití podzemí je výprava pětadvacetiletého minority Lazara Schoppera v roce 1723 do propasti Macocha (SKUTIL, JOSEF 1949b). Jeho náboženský smysl nám uniká, dodnes je chápán v literárním zpracování z 20. století ve smyslu speleologickém či sportovním, jako první historický sestup do Macochy. Nicméně důvod byl zcela jiný a není obecně znám. L. Schopper zde zamýšlel (ale neuskutečnil) stavbu kaple poustevnici sv. Rosalii, která je společně s Pannou Marií hlavní ochránkyní před morem. Důvod výstavby kaple můžeme spatřovat v barokním přístupu k nebezpečnému podzemí. Kromě racionálních vysvětlení příčin nemoci ještě běžně operuje s archaickými formami hlubší minulosti. Mezi ně náleží například negativní vliv hvězd a jeskyní na vznik a šíření smrtelného moru. Spravuje nás o tom Hertodův současník, zemský lékař V. M. Ardenbach z Ardensdorfu ve svém díle Zbrojnice proti moru: „*Mor je pro všechny křesťany trestem Božím, avšak přesto lze vědecky objasnit jeho pozemské, ba i nadpřirozené příčiny. Mezi nadpřirozené jevy vinné nákazou patří tradičně špatný vliv hvězd, zvláště Saturna*

a Marsu. Další příčiny vznikají na zemi. Mohou jimi být podzemní páry vystupující ze slují a jeskyní, které únikem ven zamořují vzduch a dále nečisté výpary pocházející z hniloby uhynulých těl a tlejících rostlin.“ Citovaný spis, obdobně i Hertodova práce Stručný morový řád vyšly v Olomouci v 2. polovině 17. století (KUČERNÁKOVÁ 2002, 145–146). Schopperův zájem o Macochu byl z tohoto pohledu závažnější, než její přírodovědný popis. Morové rány byly chápány jako boží zásah za nedodržení křesťanských pravidel. Z teologického hlediska mělo být tímto zamýšleným činem odstraněn potenciální původce moru. Že šlo o jev aktuální, spatřujeme na datu poslední morové epidemie, jež proběhla Evropou teprve nedávno, v letech 1720–1721. Macocha mohla mít v širokém okolí Brna zásadní roli, byla „největším otevřeným chřtánem“.

I.12. POPIS CESTY ŠVÉDŮ NA NOVÝ HRAD U ADAMOVA

Z poloviny 17. století se nám zachoval ojedinělý pramen, který se dotýká okolí Byčí skály. I když o jeskyni přímo nemluví, můžeme z něj vyčíst řadu souvislostí o jejím okolí. Jde o popis švédského přepadu Nového hradu u Adamova od Bernarda Slavického ze dne 3. září 1645. Tento lichtenštejnský správce pozořického panství byl na dobytém a vydrancovaném hradě očitým svědkem dramatických událostí (PÁRAL 1965, 1–3).

Švédská vojska se v oblasti Brna pohybovala již po třetí v krátkém časovém rozmezí. Dvakrát to bylo vždy v červnu v letech 1642 a 1643. Krajinou se šířil mor. V roce 1645 kolem Brna operovala švédská vojska od května do srpna. Zatím co se neúspěšně pokoušela stéci brněnské hradby, menší oddíl během léta úspěšně vydrancoval Nový hrad u Adamova, kam byly uloženy zásoby a cennosti z pozořického panství Lichtenštejnů. Do pevnosti se uchýlili řádoví bratři s kostelními cennostmi poutních kostelů a klášterů z Vranova u Brna a Křtin. Obdobně i majetky ze vzdálenějších panství z Černé Hory, Rájce a Doubravice nad Svitavou. Slavický podrobně popsal cestu švédského vojska od Brna na Nový hrad u Adamova a zpět k Brnu. Využil k tomu výpovědi rychtářů jednotlivých vesnic na spravovaném panství.

Švédská jednotka pod vedením plukovníka Kallenberga čítala asi pět set mužů a šest důstojníků. Průvodce jim dělali tři čeští urození emigranti, kteří kraj dobře znali. Popis cesty v druhém červencovém týdnu v podstatě dokládá naše nejnovější znalosti o síti komunikací v jižní části Dražanské vrchoviny. Základní síť cest zde sledovala především návrší a krasové plániny a údolí využívala jen v nutných úsecích (např. brody). Obvyklá cesta do poutních Křtin vedla po linii Brno – Brno-Líšeň – Kanice – Křtiny. Právě tato trasa byla využita ke švédskému postupu do kopcovité oblasti. K. Páral usoudil, že jde o využití „kryté lesní cesty“, přičemž neměla být využita obvyklá cesta podél řeky Svitavy. Nedávný výzkum sítě komunikací s využitím laserového snímkování krajiny (LIDAR) poukázal na zažitý omyl (MARTÍNEK et al. 2014, 33; MARTÍNEK 2015). Síť údolních komunikací začala být využívána až v poměrně nedávné minulosti (např. vozová cesta Křtinským údolím z Josefova do Křtin je až z počátku 19. století). Ještě v baroku odrazovala pro svoji neschůdnost díky vodním tokům a bujně vegetaci. Švédové tak zvolili pro vstup do kopcovité krajiny v té době obvy-

Obr. I.14. Umístění Hertodovy poustevny do skalní stěny Byčí skály, pohled ze skalní Brány před jeskyní (foto M. Golec).

klou cestu. Slavický udává přesnou trasu: švédské ležení před Brnem – Brno-Maloměřice – návrší východně od kopce Hády – Brno-Líšeň – přechod mezi Obcí (dnes část Ochozu u Brna) a Kanicemi – Babice nad Svitavou (přes návrší Baba) – Křtinské údolí. Důležitá je zpráva, že vojáci sestoupili do Křtinského údolí. Zde musela výprava bezprostředně minout jeskyni Býčí skála, projít dnešním Josefovem a dále využít cestu identifikovanou laserovým průzkumem krajiny, která z Josefova vede na Nový hrad u Adamova. Poslední jmenovaná část cesty je opět starou návršní komunikační trasou, která vedla od Vranova u Brna na Nový hrad u Adamova do Křtin. Zajímavá je mimo podrobnosti o drancování hradu (byly zničeny např. archivy pozorického panství a kronika křtinského poutního místa) také zmínka, že kořist byla naložena na šestnáct vozů a odvezena do švédského tábora u Brna. Popsaná cesta na Nový hrad u Adamova musela být vozová. Slavický popsal i druhou obvyklou cestu k Novému hradu u Adamova. Uvádí, že Švédové vydrancovali i hamry (dnešní Adamov) a vranovský klášter. To ukazuje na využití říčního brodu či mostu v Adamově či severně od něj a pochodu po cestě ve stráni dalšího kopce Baba k Vranovu u Brna, odkud vede stará cesta přes Útěchov a Soběšice k Brnu. K. Páral nicméně uvádí již cestu údolím řeky Svitavy, z textu není jasné, zdali ji uvádí již Slavický (PÁRAL 1965, 3). Zdali tato údolní cesta existovala, nevíme. Tradiční síť cest popsaná Slavickým v souvislosti se švédským přepadem Nového hradu u Adamova je v této krajině dlouhodobě budována a využívána v pravěku, středověku, baroku až do období průmyslové revoluce. Pak se postupně proměnila do podoby, jak ji známe dnes s výrazným využitím údolních tras.

Přímý dopad švédského tažení na dění v jeskyních v okolí Býčí skály nacházíme u Hertoda z roku 1669, který popsal situaci v jeskyni Jáchymka. Z jeho pohledu to bylo před 24 lety v roce 1645 (možná i dříve v letech 1642–1643). V jeskyni se schovávali místní lidé před drancujícími Švédy: „ona posloužila před několika lety obyvatelům této krajiny, obávajícím se hrozby smrti a ozbrojenců, ale i uprchlíkům za pohodlný přibýtek, jakož i k vaření a k pečení“ (GROLICH 1973, 131). Důvodů k uchylování se do jeskyní mělo místní obyvatelstvo více, ne dlouho před švédskými nájezdy se pohybovalo v oblasti další cizí vojsko, šlo o „Valachy“ (vojsko Gabora Bethlena) roku 1623, kteří sem pronikli z Uher a plenili oblast Moravského krasu, přesněji Křtiny (BEDNÁŘOVÁ 1968, 4; OPLETAL 1971, 17). Výše byl již zmíněn M. Vigsius, který zanechal roku 1663 zprávu o úkrytu obyvatel Křtin ve Výпустku i se svým majetkem.

I.13. ZÁVĚREM

Barokní krajina v okolí jeskyně Býčí skála prodělala po období renesance zásadní proměnu. Hospodářské aktivity Lichtenštejnů přinesly celou řadu stavebních zásahů v Josefovském a Křtinském údolí. Poměrně izolované údolí bylo výrazně kolonizováno. Postupně vznikly osady Adamov, Karlov, Stará huť u Adamova a Josefov. Podnikatelské aktivity byly spojeny hlavně s již tradičním místním železářstvím, a to v Adamově a na Staré huti u Adamova, a dále s ním spojeným hornictvím a uhlířstvím v okolních lesních revírech. Oblast dlouhodobě patřila k největším výrobcům železa na Moravě.

Nově se zde objevilo podnikání ve sklářství, byla postavena sklářská huť v Olomučanech a později byla přenesena do Josefova. Velké přestavby doznala dřívější železářská výroba Alt-hamr poblíž Josefova, která se postupně stala víceúčelovým vodním zařízením – mlynem a pilou. Pro jejich účel byly u Josefova a Býčí skály postaveny dva rybníky. Zásadní správní změny se v této oblasti odehrály již v roce 1604, kdy bylo sídlo na Novém hradě u Adamova jako správní centrum zrušeno (novohradské panství) a přeneseno do Pozořic (pozořické panství). Naproti tomu dvě poutní mariánská místa se středověkou tradicí Vranov u Brna a Křtiny nabyly v baroku masové obliby. Duchovní zájem o krasovou krajinu měl přímý dopad i na Býčí skálu. Prvním jejím historicky zachyceným nejen návštěvníkem, ale dokonce i obyvatelem, byl poustevník v polovině 17. století. Baroko nám se svými literárními zdroji přineslo celou řadu informací o jeskyních Křtinského údolí. Zcela unikátní byl zájem o jeskyni Výпустek, a to díky nálezům fosilních kostí, které byly pokládány za významnou lékařskou substancí – roh jednorožce. Další léčebnou komoditou byl prášek s rozemletých krápníků a sintrů a dále jeskynní léčivá voda. Jeskyně poutaly pozornost jako výrazný přírodní fenomén. Barokní pohled na ně přináší směr archaických názorů, které můžeme rozdělit na dva okruhy – teologický a lékařský. Jeskyně byly na jedné straně příbytkem Panny Marie a na druhé straně páry vycházející z nich způsobovaly mor. Návštěvy lékařů či teologicky vzdělaných návštěvníků tak odrážely dobovou úroveň znalostí o podzemí, doplněnou o racionální složku náhledu na přírodní jevy. Nutnou barokní příměsí je všeobecná antikizace podzemních prostor (Plutova říše). Literární zdroje nám vedle topografických popisů jeskyní Výпустku a Býčí skály (M. Vigsius a J. F. Hertod z Todtenfeldu) zachytily celou řadu dalších důvodů a účelů vstupů do jeskyní – úkryt před vojsky, hledání pokladů, lámání krápníků pro umělou jeskyni ad. Jeskynní krajina byla také poprvé zachycena na tematických mapách dokonce i s ponory a vývěry krasových toků. Pozoruhodným barokním zdrojem je zpráva o pohybu vojsk při přepadu Nového hradu u Adamova Švédy, která poukázala na hustou síť starých cest, jež se nám díky zalesněnému terénu a nízkému podílu zemědělství zachovala dodnes. Vojská událost měla také zásadní vliv na vznik druhé legendy o poutním místě ve Vranově u Brna.

Kombinace různých zdrojů z okolí jeskyně Býčí skála vytvářejí poměrně plastický obraz dění v nedaleké barokní krajině. Vedle hospodářských a správních zdrojů máme již první literární prameny přímo k jeskyním, které jsou velmi cenným zdrojem náhledu na ně a důvodech, proč do nich lidé chodili. Jde nesporně také o první etapu vědeckého poznání Moravského krasu. Řada návštěvníků se v jeskyních Křtinského údolí podepsala (jeskynní grafitti). Z tohoto cenného zdroje vyplývá, že hlavní návštěvníckou destinací byla nesporně jeskyně Výпустek, zatímco Býčí skála ještě stála na okraji zájmu. Bohužel po celé 18. století nám mimo Vogtovy práce literární zdroje nenabýly. Jakmile se kolem roku 1800 znovu objeví, budeme hodnotit již zcela rozdílnou dobu s velmi odlišným – romantickým přístupem ke krajině (viz kapitola II.). Josefovské a Křtinské údolí prodělá po kolonizaci barokní další proměnu, tentokrát turistickou.

I. THE BÝČÍ SKÁLA CAVE WITHIN THE BAROQUE CONCEPTION OF THE UNDERGROUND

After the renaissance period the baroque landscape in the surroundings of the Býčí skála Cave underwent a fundamental change. Economic activities of the Liechtensteins brought a number of construction changes in the Josefovské and Křtinské Valley. The relatively isolated valley became densely settled with Adamov, Karlov, Stará huť near Adamov (Fig. I.1) and Josefov (Fig. I.2) gradually emerging. Entrepreneurial activities were mainly linked with the traditional local ironworks in Adamov and Stará huť near Adamov and the related mining and coal-burning in the surrounding forest ranges. For a long time the area ranked among the biggest producers of iron in Moravia. With glass-making business newly emerging, a glass factory was built in Olomučany and transferred to Josefov (Fig. I.3) later on. Althamr near Josefov, a former iron mill, was largely refurbished to gradually become a multipurpose plant – flour- and sawmill (Fig. I.5). Two ponds were built for their purposes near Josefov and Býčí skála. Fundamental administrative changes occurred in this area as early as in 1604, when the demesne in Nový hrad near Adamov ceased to function as administrative centre and this was transferred to Pozořice (the Pozořice demesne). On the contrary, two Marian places of pilgrimage with a medieval tradition, i.e. Vranov near Brno (Fig. I.6) and Křtiny (Fig. I.7, 9–10), acquired a mass popularity in the baroque period (Fig. I.8). Spiritual interest in the karst landscape had a direct impact on Býčí skála. Its first visitor, but also an inhabitant with historical coverage was a hermit in the half of the 17th century (Fig. I.14). Baroque with its literary sources brought a number of information about the caves in the Křtinské Valley. The interest in the Výpustek Cave was quite unique due to the finds of fossil bones, which were considered an important medical substance – a unicorn horn. Other therapeutic commodities were a powder of pulverized dripstones and sinter deposits and also healing cave water. Caves encouraged attention as marked natural phenomena. The mixture of archaic opinions resulting from the baroque view of caves can be divided into two spheres – theological and medicinal. On the one hand caves were the dwelling place of the Holy Virgin Mary; on the other hand the vapours emanated from them caused the Black Death (Fig. I.11). The visits of persons with medical or theological background reflected the contemporary level of knowledge of the underground enhanced by a rational component of the view of natural phenomena. An indispensable baroque admixture was a general antiquisation of below-ground spaces (the Pluto's realm). Additionally to topographic descriptions of the Výpustek and Býčí skála Caves (by M. Vigsius and J. F. Hertod of Todtenfeld) literary sources captured a number of other reasons for and purposes of entering into caves – taking refuge from the military, treasure hunting, breaking of dripstones for an artificial cave etc. The cavernous landscape was also rendered on a thematic map for the first time, even including ponores and karstic springs (Fig. I.12). A remarkable baroque source is the troop movement during a raid on Nový hrad near Adamov by the Swedish that highlighted a dense network of old roads preserved to this day because of forested terrain and a low share of agriculture. The military event also had a major impact on the origin of the second legend on the place of pilgrimage in Vranov near Brno.

Combinations of various sources from the surroundings of Býčí skála help to create a relatively vivid picture of the course of events in the nearby baroque landscape. In addition to economic and administrative references we have first literary sources dealing directly with caves, and these are very valuable mines of opinions of the caves and the reasons, why people used to go there. It is unquestionably also the first stage of scientific knowledge of the Moravian Karst. Many visitors left their signatures in the caves of the Křtinské Valley (cave graffiti). This valuable source suggests that the main visitor destination was undoubtedly the Výpustek Cave, while Býčí skála was still only of marginal interest (Fig. I.13). Unfortunately throughout the 18th century the literary sources to the caves remained silent. When they will have reappeared around 1800, we will find ourselves assessing an entirely dissimilar period with a very different – romantic – approach to the landscape (see chapter II.). After the baroque colonization the Josefovské and Křtinské Valley will have undergone another, this time touristic, change.

II. ROMANTISMUS. PROMĚNA MYŠLENÍ NA KONCI 18. A V PRŮBĚHU 19. STOLETÍ

MARTIN GOLEC

II.1. OBJEVOVÁNÍ OPOMENUTÉ ROMANTICKÉ KRAJINY V OKOLÍ BÝČÍ SKÁLY

Krajina mezi dvěma mariánskými poutními místy se středověkou tradicí Vranovem u Brna a Křtinami (BEDNÁŘOVÁ 1968; KROUPA 1987; MIHOLA 2010; KAVIČKA 2014) se na přelomu 18. a 19. století stala jedním z nejstarších turistických rezortů na území České republiky. Bohatý rod Lichtenštejnů nejpozději od 90. let 18. století přistoupil k systematickým uměleckým úpravám krajiny v oblasti mezi jmenovanými poutními místy. Cíleně nechal do krasové krajiny začlenit řadu umělých prvků, které vytvořily komponovaný romantický krajinný ráz, jak jej známe z řady evropských projektů, na Moravě například z jejich největšího a nejznámějšího projektu: Lednicko-valtického areálu. Oba projekty vznikaly přibližně ve stejném období (ZATLOUKAL, P. – KREJČÍŘÍK – ZATLOUKAL, O. 2013; FRIEDL – LYČKA 2013), obdobně jako třetí u Nových Zámků u Litovle (JANKŮ 2005), rozvolněné romantické úpravy najdeme také v oblasti Jeseníků (rozhledny, salaš Švýcarsna ad.), rozsáhlé lichtenštejnské parkové úpravy se nacházejí obdobně také v Dolním Rakousku.

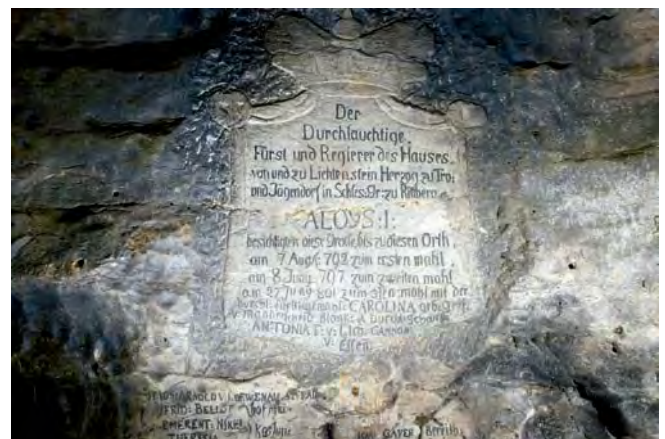
Celistvost krasového projektu postupně upadla v zapomnění, řada částí se přestala udržovat, až byly postupně jednotlivé části užívány, spravovány či později chráněny odděleně. Nedávno byl navržen pro tento zapomenutý projekt název Vranovsko-křtinský lichtenštejnský areál (GOLEC 2013o; 2014l; 2014m; 2014n). Za zmínku také stojí, že k znovunalezení rozsáhlého krajinného areálu došlo na základě studia antropogenních zásahů v krajině (krajinná archeologie). Rozpoznání celku tak nepřineslo primární studium písemných pramenů, což je u tak mladého projektu překvapující. První písemné prameny známe v této oblasti již od středověku, jejich množství se od baroka výrazně zvětšilo a v 19. století jich máme k dispozici již značné množství (např. KREPS 1976; VERBÍK 1987b; 1987c; MACHAČ 2010). Bohaté dějiny průmyslové revoluce přiblížily Josefovské a Křtinské údolí v 18. a 19. století mnoha literárním zdrojům.

Tento průmysl avšak ve 20. století způsobil, že původní lichtenštejnský areál s navazujícími romantickými prvky (ANONYMUS 1829, 131–132, 147–149, 179–184) byl postupně převrstven rozsáhlými průmyslovými aktivitami (např. zámecký park v Adamově). Jinde se však rozvolněné romantické prvky v lesnaté oblasti dobře dochovaly, ale jejich původní podstata a celistvost nebyla nadále literárně známa. Důvod je skryt ve struktuře vědeckého pohledu na tuto oblast, která má velmi dlouhou tradici (ABSOLON 1970a; 1970b; SKUTIL, JOSEF 1970; KUČERA – SLEZÁK – HROMAS 2009; 117–122). Nicméně

ně romantické úpravy krajiny byly buď přehlíženy, nepochopeny nebo dokonce dehonestovány pro škody způsobené budoucímu bádání v jeskynních sedimentech: „naše generace maně zatíná v malomocné lítosti pěsti nad pošetilou ideou starého majitele jeskyně, jenž z mohutného paleolitického sídliště dal za účely okrášlovacími vykouzlit jakési letoviště pro podiv turistů“ (ABSOLON 1970b, 186). Vědecký výzkum 20. století byl navíc zaměřen hlavně na dílčí krajinné jevy (zejména jeskyně) a rozsáhlé povrchové krajinné struktury, navíc zastřené v industriální krajině Adamova, tak dlouho unikaly pozornosti. Poslední výraznou příčinou ztráty znalosti romantických úprav je postupný ústup a odchod Lichtenštejnů z této oblasti (prodej strojírny v Adamově 1905, pozemková reforma 1923, vyvlastnění majetku 1945) a vnesení zcela nových prvků do krajiny bez ideové návaznosti na původní lichtenštejnský romantický projekt (projekt Lesnického Slavína). Svoji úlohu zde sehrála také postupná emancipace české společnosti a vědy, která německé lichtenštejnské projekty nereflektovala. Současnost se k těmto kulturním hodnotám staví již zcela odlišně a bádání v tomto směru opět přeje.

II.2. DONÁTOŘI ROMANTICKÉHO AREÁLU

Krajinné úpravy v rozlehlé oblasti mezi dnešním Vranovem u Brna a Křtinami, na pozořickém panství, započaly nejpozději v průběhu 90. let 18. století (obr. II.1) a postupně dozněly až v roce 1821 za panování bratrů Aloise I. Josefa (1759–1805) a Jana I. Josefa (1760–1836) Lichtenštejnů. Jak velela tradice tohoto rodu, nejstarší syn měl cílit na vojenskou

Obr. II.1. Pamětní deska Aloise I. J. Lichtenštejna z roku 1801 u Šenkova sifonu v Staré Býčí skále, která informuje o jeho třech návštěvách této jeskyně (foto P. Crochet).

kariéru a mladší pak měl spravovat rozsáhlé rodové statky. Díky Aloisově špatné tělesné konstelaci byly osudy obou chlapců vyměněny. O rok starší Alois se stal správcem rodového majetku a také zaníceným podporovatelem průmyslu, umění, architektury či vědy a mladší bratr Jan se stal vojákem. Po prohraných válkách s Napoleonem musel pod tlakem roku 1810 opustit post nejvyššího velitele rakouských vojsk. Správu rodinného hospodářství převzal po svém předčasně zesnulém bratrovi Aloisovi již v březnu 1805. Jeho stavební aktivity na pozořickém panství v prostoru dnešního Adamova (druhá fáze výstavby areálu) bezprostředně navazovaly na záměry bratra Aloise I. Josefa.

II.3. STAVITELÉ ROMANTICKÉHO AREÁLU

Kdo se podílel na stavbě Vranovsko-křtinského lichtenštejnského areálu je doposud zodpovězeno jen částečně. Jména tvůrců známe z několika zdrojů. Z lichtenštejnského archivu víme jména hlavních osob, která se podílela od roku 1807 na stavbě zámku v Adamově s přilehlou zahradou, dále na vyhlídce Kolonáda a Novém hradu u Adamova. Návrhy staveb prováděl J. Hardtmuth a zahradní úpravy měl na starosti B. Petri. Na realizaci ale dohlížel správce železáren v Adamově, mimo jiné též architekt, C. J. Rudzinsky. Můžeme předpokládat, že J. Hardtmuth prováděl nějaké návrhy staveb pro park, avšak nevíme, jak často areál navštěvoval. Zachoval se jeho vlastnoruční podpis u Pohanských kamenů v Býčí skále z roku 1796 (obr. II.2), což odpovídá nejstarší identifikované fázi romantických úprav. Právě z tohoto roku pochází nový (Lichtenštejnský) vchod do Býčí skály. Kdo je autorem tohoto počínu, obdobně i dalších rozsáhlých návrhů v okolních jeskyních a volné krajině, nevíme. Dá se předpokládat, že na nejstarší fázi prací na areálu v oblasti jeskyně Býčí skála se Hardtmuth nějak osobně podílel. Jemu by mohla být připisována také stavba gloriety nad Býčí skálou, obdobně jako antikizující vyhlídka na Macošě (dnešní Horní můstek). Z Býčí skály se dochoval také podpis dalšího lichtenštejnského architekta J. Poppelacka, o jehož pracích na areálu ale není nic známo. Z jeskyně Výpustek se zachovala zprá-

va, že její zpřístupnění se dělo prostřednictvím úřadu B. Petriho. Přestavbu lichtenštejnské hrobky ve Vranově u Brna navrhl a v roce 1821 dokončil Poppelackův nástupce J. F. Engel. Pod pamětní deskou Aloise I. J. Lichtenštejna v Býčí skále (obr. II.1) je uvedena řada osob (obr. II.3). Tento výčet lze interpretovat jako seznam osob, které se podílely na stavbě areálu (do roku 1801), jako byl např. již jmenovaný C. J. Rudzinsky. Že šlo o projekt komplexní a zdejší umělecké aktivity byly mnohem širší, naznačují kupříkladu jména J. A. von Löwenau či F. Bellota, kteří byli spojeni např. s divadlem ve Valticích.

II.4. JEDNOTLIVÉ ČÁSTI ROMANTICKÉHO AREÁLU

Mariánské poutní místo Vranov (u Brna) bylo přirozenou bránou do oblasti areálu. Jak doložili sami turisté (GOLEC 2014i), dalo se dosáhnout z Brna pěšky, na koni i kočárem. Chodilo se kupříkladu po trase: Brno – Královo pole – Mokrá hora – Jehnice – Vranov.

Turisté pak pokračovali do centra areálu po trase: Adamov (appendixem byla návštěva loveckého zámku Nový hrad u Adamova) – jeskyně Jáchymka, Býčí skála, Kostelík – jeskyně Výpustek – Křtiny. Do Vranova se chodívalo také z Brna přes Soběšice a Útěchov (SKUTIL, JOSEF 1961, 10). V průběhu 19. století musela existovat i vozová tzv. „Knížecí cesta“ údolím Svitavy z Brna do Adamova, po níž se dopravoval černý střelný prach z prachárny v Josefovském údolí, jež zanikla roku 1876 (PÁRAL 1963, 3).

Pokud turisté dosáhli hlavního cíle, jeskyně Býčí skála, vraceli se buď zpět do Brna, nebo ještě pokračovali dále do jeskyně Výpustek a do Křtin. Pokud turisté cestovali kočárem, mohli využít nově zbudovanou údolní cestu celým Křtinským údolím mezi Josefovem a Křtinami.

Mohli ale také zabočit vpravo u Býčí skály ke Kostelíku, stočit se nad Býčí skálou, projet kolem altánu nad Býčí skálou a dostat se nad Josefov. Na tuto cestu šlo najet obdobně odbočením vlevo u Býčí skály a použít jinou trasu. Dále se vždy pokračovalo po dnešní Kočárově cestě směrem na Blansko či opět dosáhnout Křtiny. Tam nebo v Blansku návštěvníci přeno-

Obr. II.2. Vlastnoruční podpisy lichtenštejnských architektů J. Hardtmutha z roku 1796 a J. Poppelacka u Pohanských kamenů v Staré Býčí skále (foto M. Golec).

Obr. II.3. Jména uvedena pod pamětní deskou Aloise I. J. Lichtenštejna u Šenkova sifonu v Staré Býčí skále. Tři identifikované osoby jsou J. A. von Löwenau, F. Bellot a C. J. Rudzinsky (foto M. Golec).

covali a druhý den navštívili např. oblíbenou propast Macocha a Sloupské jeskyně na pozemcích Salmů-Reifferscheidtů. Turistické migrační návyky v areálu zásadně změnilo až zbudování železnice z Brna do Adamova a Blanska v roce 1849, vedla údolím řeky Svitavy a přetnula areál v jiho-severním směru. Turistů ale neubýlo, ba naopak. Původní projektovaná trasa z Vranova do Křtinského údolí začala být využívána novým způsobem. Výchozím výletním bodem do Moravského Švýcarska se na dlouho stal příměstský (z pozice Brna) Adamov.

II.4.1. Cíl první: Vranov (dnes u Brna), lichtenštejnská rodová hrobka

Pěší turista, který vyšel ráno z Brna, dosáhl během dopoledne poutní místo Vranov (u Brna) s bývalým paulánským klášteřem a s rodovou lichtenštejnskou hrobkou (TOMAŠÍK 1935; MIHOLA 2010). Hrobka s antikizujícím vstupem byla nejen „duchovní osou“ celého areálu. Její význam musíme chápat v širším kontextu rozsáhlých lichtenštejnských panství ve střední Evropě. Do dnešní podoby byla přebudována v letech 1819–1821 podle návrhu J. F. Engela a stala se oblíbeným cílem turistů (obr. II.5). Jde o třetí, poslední fázi budování areálu. Na obraze F. Richtera (obr. II.4) je zachycen již nový antikizující vstup pod poutním kostelem. Turista ve Vranově

potkal početné skupiny poutníků, jejichž počet dosahoval až několik desítek tisíc ročně. Kolem kostela se nacházely také rušné trhy s jídlem a suvenýry (HOSÁK 1963; GOLEC 2014i).

II.4.2. Cíl druhý: Vyhliídka Kolonáda (též Kolohnát)

Posílen duchovním rozměrem vranovské svatyně pokračoval pěší turista vyprojektovanými lesními cestami směrem k Adamovu. Než k němu dorazil, pokochal se výhledem z vyhlídky Kolonády na hluboké údolí Svitavy s adamovským zámek, přilehlou zahradou a parkem. Ten byl dokončen roku 1809 společně s Kolonádou. Náleží do početného seznamu stavebních počínů J. Hardtmutha (obr. II.6). Odtud bylo možno sejít po nových cestách dolů do údolí. Kolonáda dnes již nestojí, zachovaly se pouze původní zemní úpravy. Dnes z tohoto místa bohužel shlížíme na částečně opuštěné tovární haly bývalých adamovských železáren a strojíren, které beze-zbytku zadusily původní romantické úpravy údolí.

II.4.3. Cíl třetí: Adamovský zámek s parkem, zahradou a oborou

Od vyhlídky Kolonády sestoupil turista do zámekského parku, prohlédl si květinovou zahradu u zámku (obr. II.7, II.8)

Obr. II. 4. Vranov u Brna, F. Richter 1828.

Obr. II.6. Vyhliídka Kolonáda, F. F. Runk 1820.

Obr. II.5. Lichtenštejnská hrobka ve Vranově u Brna, po roce 1819 (archiv D. Lyčka).

Obr. II.7. Adamovský zámek, park a obora na kopci, F. F. Runk 1820.

a pokračoval k prohlídce v bezprostřední blízkosti se nacházejících adamovských železáren. Zbudování zámku v letech 1806–1809 řadíme do druhé fáze budování areálu. U stavebního návrhu zámku stál J. Hardtmuth, stavbu řídil C. J. Rudzinsky a parkové úpravy navrhnul B. Petri. Jeden ze známých dobových turistů J. H. A. Gallaš nám jej, dokonce poprvé v češtině, popsal takto: „*V tomto romantickém krásném údolí vynachází se krásný lovecký zámek, kterýž podlévá starořímského způsobu vystavený nemálo jej vzdobí, při němž se také krásný park neb anglická zahrada nachází, kteráž se až k novohradu vztahuje a velmi velice proslavena jest.*“ (SKUTIL, JOSEF 1960b, 4). Podrobně se těmto stavebním počínům nedávno věnovali hned dva autoři, a to dokonce nezávisle na sobě. Nové nezpracované lichtenštejnské archiválie publikoval M. KONEČNÝ (2007; KONEČNÝ ed. 2015). Za poznáním adamovského zámeckého projektu se vydal také znalec moravských historických zahrad a parků D. RIEDL (2009). Kromě budovy zámku se v jeho blízkosti objevily další altánové stavby, o kterých ale nic bližšího nevíme. Z adamovského zámku se dalo pokračovat také samostatnou vycházkou na lovecký zámek Nový hrad (u Adamova), jenž byl opět upraven pro potřeby turismu (cíl pátý). Přístup k němu vedl oborou, avšak návštěvník mohl jít přes adamovské železářny přímo do populárních jeskyní Josefovského a Křtinského údolí (tehdy jednotně Adamsthal).

II.4.4. Cíl čtvrtý: Adamovské železářny

Od adamovského zámku přešel turista k prohlídce přilehlých železáren (Cz. 1811, 23), které budily zcela jiný typ pozornosti díky svému špinavému provozu, rámusu a práci s ohněm. Pro městského člověka na počátku 19. století to byl zážitek nezvyklý. Stála zde tavíci pec na železo, odlévala se zde šedá litina, a rušné hamry poháněné vodní silou produkovaly železné předměty všech možných tvarů (obr. II.9). Místní průmysl zde navazoval již na středověké a novověké tradice místních hamrů (HRADECKÝ 1957; KREPS 1976). To mělo, jak ukázal čas, nejen zásadní dopad na rozvoj zdejších železáren a později strojren v 19. a 20. století (VALÁŠEK – MARIÁNKOVÁ 1987), ale i na současnou podobu této oblasti.

II.4.5. Cíl pátý: Lovecký zámek Nový hrad (u Adamova)

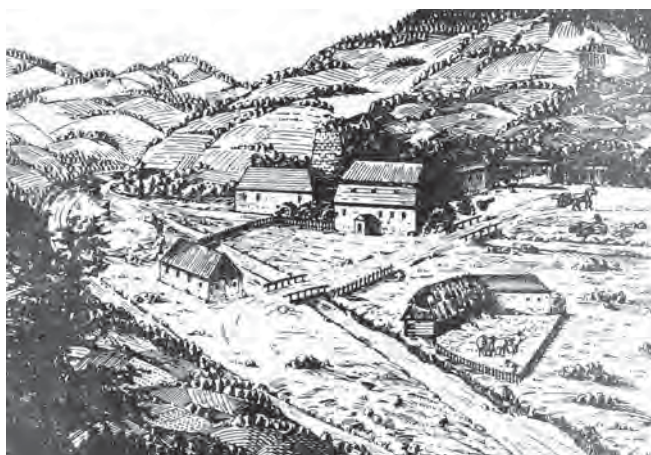
Než se pěší turista vydal z Adamova do jeskyní Křtinského údolí, mohl si „vyšlápnout“ přes oboru na Nový hrad, který sloužil jako lovecký zámek s krásnou vyhlídkou do širokého okolí (obr. II.10). Nevíme přesné datum jeho přestavby (uvádí se roky 1800–1806), ale pokud byla stavba dokončena před rokem 1804, kdy byl dostavěn Minaret v Lednici (považuje se za nejstarší rozhlednu v ČR), dosáhl by Nový hrad prvenství v kate-

Obr. II.8. Pohled na Adamovský zámek v polovině 19. století, autor neznámý.

Obr. II.10. Nový hrad u Adamova, F. Richter 1828.

Obr. II.9. Adamovské železářny, autor neznámý 1815.

Obr. II.11. Svatá Kateřina, F. Richter 1828.

gorii rozhleden na území ČR. Tato stavba z konce 15. století doznala pod návrhem J. Hardtmutha velkých změn, a to mj. úpravami vedoucími ke vzniku zdvojené věže.

Shodný tvar najdeme třeba na Hardtmuthově Janově hradu poblíž Lednice z let 1801–1808. Z dobové zprávy se dozvídáme, že jej „kníže Lichtenštejn nechal zařídit ve stylu středověku“ (BLUMENBACH 1833, 57). Dnes tuto vyhlídku v původní podobě najít nemůžeme, věže byly z poloviny sneseny v roce 1842 v době výstavby Novohradského železničního tunelu ze strachu před jejich zřícením do údolí při plánovaném vlakovém provozu. Zámek s poměrně značně uchovaným kouzlem dob minulých lze dodnes v letních měsících navštívit. Z Nového hradu je nádherný výhled do okolí, kupříkladu na gotický kostel ve (Svaté) Kateřině, který se také stal námětem dobových maleb a cílem romantických turistů (obr. II.11).

II.4.6. Cíl šestý: Františčinu huť (dnes Stará huť u Adamova/Josefova)

Ještě než turista dosáhl Františčinu huti (též Huť Františka nebo Františkova huť), procházel v Josefovském údolí kolem dvojice prachových mlýnů – vyroben černého střelného prachu. Ty zde pracovaly od poloviny 18. století až do roku

1876, kdy byly po explozi pro výrobu uzavřeny (MERTA, J. 2009). Turisticky vděčné byly hlavně oba velké průmyslové podniky v Adamově a na Františčině huti (obr. II.12). Zde stála nejpozději od roku 1746 druhá železářská pec (nesla jméno Františka) a pracovala do 70. let 19. století (KREPS – MERTA, J. 1973). Jak již bylo uvedeno, běžný obyvatel města (právě měšťané byli prvními turisty) neměl na počátku 19. století možnost podobné hlučné, špinavé a zakouřené tovární haly spatřit, proto je se zaujetím zkoumal. Velmi přitažlivé musely být zejména odpichy železářské pece Františky.

Atraktivní muselo být též dlouhé dřevěné koryto, kterým se spouštěl po prudkém svahu materiál z rudních dolů u Babic (nad Svitavou) dolů do údolí. Jisté estetické zkrášlení tohoto místa představovala stavba umělé hradní ruiny na skalním hřebenu nad hutí (obr. II.12), jejíž zbytky lze ještě dodnes najít. Vchod do ruiny prezentovala brána podoby gotického lomeného oblouku. Spadla v roce 1963. Od této ruiny, umístěné vysoko na skalním ostrohu, vede dnes již značně zařízený tzv. Lovecký chodník vysoko nad údolím až do Josefova. Od poloviny 19. století se stal dominantou tohoto místa i huťský hostinec Švýcárna (obr. II.13), který ve svém názvu dochoval původní předlohu romantického parku ve Švýcarsku (viz Moravské Švýcarsko).

II.4.7. Cíl sedmý: Evina jeskyně (dnes Jáchymka)

Za Františčinou hutí dovede pěší stezka, která odbočuje z hlavní vozové cesty, turistu do dodnes přístupné jeskyně Jáchymka. Její původní jméno bylo Evina jeskyně K. Ch. ANDRÉ (1804) a byla první návštěvní jeskyní v Josefovském a Křtinském údolí, protože až zde se vstupuje do krasového území. Objevil se také název Břečtanová jeskyně (GOLEC 2014i), která asi vychází z osobní invence dobového pozorovatele. Uvádí se i Jakubova jeskyně (ABSOLON 1970b, 186). Dnešní podoba jména Jáchymka (též Joachymka, Jáchymovka) se objevil u A. F. Kunikeho v roce 1833 (obr. II.14). Zde našel turista duševní oddech po zhlédnutí hlučného a špinavého provozu na Františčině huti. Jde o přírodní jeskyni s rozsáhlými lidskými zásahy. Domnívám se, že záměr bylo vytvořit obdobu módních staveb – salet, které obvykle tvoří komponovanou kra-

Obr. II.12. Stará huť u Adamova s umělou hradní ruinou v pozadí na kopci, F.A. Feilhammer, nedatováno.

Obr. II.13. Hutní hostinec Švýcárna na Staré huti u Adamova na přelomu 19. a 20. století.

Obr. II.14. Jeskyně Jáchymka zvenku, A. F. Kunike 1833.

jinu romantických areálů. Jeskyně-salet, byla esteticky povýšena cíleným zásahem („Verschönerungen“ – tj. okrášlení) z původně přírodní jeskyně. Její funkce v krajině pak odpovídá saletě, je obdivována a slouží oddechu, studiu a rozjímání. Díky umělým zásahům je dnes Jáchymka průchozí jeskyní. Byly zde prostřeny nové vstupy, taktéž nové vyhlídky do údolí. Nízká místa byla zvýšena vyvezením sedimentu a rozbitím sintrových desek. Vznikla nová trasa jeskyní až do dnešní Sině světla, kde dodnes najdeme kamenné schody. Z dobové malby (obr. II.15) se dovídáme, že vnitřní prostor byl původně doplněn kamennými lavičkami a stolem. Komplexnost návrhu podtrhuje fakt, že v jiné části jeskyně byl dokonce „vyprojektován“ příbytek poutníka Joachyma. Mezi Jáchymkou a Býčí skálou se nacházel tzv. Huťský rybník s ostrůvkem a stromy. Byl součástí parkových úprav u Josefova a lákal k romantické projížďce (obr. II.14). Po hrázi vedlo korzo (dalo se chodit dokola), směrem od Eviny jeskyně na něj vedl dřevěný most.

II.4.8. Cíl osmý: Býčí skála (též Adamova jeskyně)

Největší podzemní atrakcí Křtinského údolí byla podle dobových výpovědí legendami opředená jeskyně Býčí skála (obr. II.17). Objevuje se také název Adamova jeskyně (HOSÁK 1963, SKUTIL, JOSEF 1964). Turista k ní přišel kolem Huťského

rybníka od jeskyně Jáchymky (obr. II.16). Pro mnohé turisty byla hlavním cílem celodenního pochodu. Chápeme ji jako jedno z hlavních center celého areálu. V literatuře je pravidelně nazývána jako „slavná Býčí skála“. Její vnitřní úpravy byly poměrně rozsáhlé (ANDRÉ 1804, 12–13; VOIGT 1805, 253). Díky nim mohl turista pohodlně a bezpečně projít celou Starou Býčí skálou (známa od nepaměti) po upravené trase a dosáhnout jejího přirozeného konce – vodní tůně (Býčího jezera, dnešního Šenkova sifonu), ve vzdálenosti asi 350 m od vstupů. Přirozených vchodů do jeskyně je několik, ale žádný nevyhovoval představám architekta, proto byl roku 1796 prostřena vchod nový (WANKEL 1988, 238; ABSOLON 1970b, 175) s dvěma kamennými pilíři při vstupu po levé ruce. Kromě tohoto Lichtenštejnského vchodu (obr. II.18, otvor uprostřed), byl podstatně zvětšen původní Dolní vchod (obr. II.18, otvor vlevo). Povrch vstupní haly Předsíně byl vyrovnán, uprostřed byla zbudována kamenná mohyla (obr. II.18) z doposud roztroušených kamenů, prostor byl příležitostně využíván jako „taneční sál“. Za Předsíní byl zbudován dřevěný most přes (nepravidelné) vodní jezírko směrem k dnešnímu Pohanskému komínu. Následoval dlouhý, dodnes dochovaný, zvýšený chodník nad vodními tůňkami přes celou jeskyni. Napadané kameny z kominů byly kromě Předsíně navrženy do podoby umělé mohyly také u Pohanských kamenů. Pamětní deska

Obr. II.15. V jeskyni Jáchymka, asi F. F. Runk, asi 20. léta 19. století (sbírka hradu Šternberk).

Obr. II.17. Jeskyně Býčí skála zvenku, A. F. Kunike 1833.

Obr. II.16. Jeskyně Býčí skála z jeskyně Jáchymka, F. Richter 1828.

Obr. II.18. V Předsíni jeskyně Býčí skála, B. Havránek 1857.

donátora nejstarších parkových úprav – Aloise I. Josefa Lichtenštejna (obr. II.1) se nachází u dnešního Šenkova sifonu, a pod ní jsou uvedeni i tvůrci nejstarší fáze areálu; jde o lichtenštejnské zaměstnance nejrůznějších specializací. Jen několik metrů odtud se nachází pamětní deska společensky nejvýznamnější návštěvy – císařského páru ze 7. září 1804 (obr. II.19; II.27; překlad in PEKÁREK 2007). Místní ženy hutních zaměstnanců nabízely za finanční protihodnotu nejen předem připravené louče, ale i provedení jeskyní (Cz. 1811, 23; JURENDE 1814, 412; 1835, 67). Dobové zdroje hovoří dokonce o hromadných turistických návštěvách: „obyvatelé brněnští v celých tovaryšstvech navštěvovati ji v obyčeji mívají“ (SKUTIL, JOSEF 1960b, 3). Nad skalní stěnou Býčí skály byl vybudován vyhlídkový gloriét (též ermitáž) (Cz. 1811, 23; JURENDE 1814, 413), z kterého byl výhled průrvou na Dolní vchod do Býčí skály. Je pravděpodobné, že součástí těchto úprav bylo i odstraňování svahových sedimentů v tzv. Bráně (informace J. SVOZIL st.). V okolí se nacházela hustá síť stezek vedoucích k vyhlídkám, skalním stěnám a vývěrům podzemních vod. Návštěvník jen v Býčí skále a v jejím bezprostředním okolí mohl strávit několik hodin. V jeskyni se také dochovaly tisíce podpisů dobových turistů – graffiti (ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014), mezi nimi u druhé umělé mohyly – u dnešních Pohanských kamenů – i podpis lichtenštejnského architekta J. Hardtmutha z roku 1796 (obr. II.2). Předstih Býčí skály poskytovala také ojedinělou atrakci pro cestující na vozech, pro něž byly konstruovány oba vchody (Cz. 1811, 23; JURENDE 1814, 412). K jeskyni Kostelíku (cířdevátý) byla zbudována vozová cesta. Nájezd na

tuto cestu byl zřízen tak, že vůz vjel do Předsině Býčí skály novým Lichtenštejnským vchodem, uvnitř se otočil (asi kolem první kamenné mohyly, obr. II.18) a původním nově rozšířeným Dolním vchodem vyjel nahoru na cestu ke Kostelíku. Obdobné technické řešení bylo zvoleno také v něm (obr. II.20), kde se vůz znovu otáčel, aby najel na cestu ke gloriету s vyhlídkou nad Býčí skálou, pokračoval k vyhlídce z Krkavčí skály a pravotočivým horním obloukem nad Josefovem dosáhl cesty směrem na Habrůvku a Rudici, která dodnes nese název Kočárová. Pokud kočár nechtěl absolvovat toto obtížnou trasu, mohl využít také cesty pod Krkavčí skálou a dolním pravotočivým obloukem nad Josefovem dosáhnout dnešní Kočárové cesty. Nezodpovězena zůstává existence objemné „mohyly či mohyl“ před Býčí skálou (obr. IX.P6 - A), které mohou také souviset s romantickými úpravami. Nejasný je osud množství materiálu získaného zemními úpravami, např. z nového Lichtenštejnského vchodu a svahů před jeskyní (informace J. SVOZIL st.).

II.4.9. Cíl devátý: Kostelík (dříve Pohanský chrám, Poustevna, Kaple, Rytířský sál, Kamenný sál, Terezina jeskyně)

Další opět uměle upravenou původně přírodní jeskyni (jeskyní-saletou) je Kostelík (JURENDE 1814, 413). Jeho některá starší četná jména (souhrnně KUČERA – SLEZÁK – HROMAS 2009, 483) asi souvisí s její funkcí v areálu. K průchozí jeskyni Kostelíku vedla od Býčí skály široká vozová cesta. V poměrně malé jeskyni byly instalovány opět kamenné lavičky (obr. II.21) a turistu čekala nádherná vyhlídka na hradní ruinu (dnes Hrádek u Babic) na protějším hřebenu. Dodnes je před vchodem do Kostelíku od Křtin zachována zeď z nasucho kladených kamenů, které podpíraly nově zbudované cesty v příkrém svahu. Obdobná ze strany od Býčí skály se již zřítíla do údolí. Z Kostelíku vedou dvě cesty. První, vozová, vede po obrátce kočáru v jeskyni (obr. II.20) k altánu nad Býčí skálou, na Krkavčí skálu, nad Josefov a napojuje se na Kočárovou cestu, která vede do Habrůvky, Rudice a dále až do Blanska. Druhá, pěší, sestupuje z dolní vozové cesty Křtinským údolím k vývěru Křtinského potoka, navede turistu také k hradní ruině na protějším kopci (dnešní Hrádek u Babic). Pokud se

Obr. II.19. Pamětní medaile na císařskou návštěvu oblasti Adamova v roce 1804 (SKUTIL, JOSEF 1960a, 10).

Obr. II.20. Jeskyně Kostelík uvnitř asi F. F. Runk 1816 (sbírka hradu Šternberk).

Obr. II.21. Jeskyně Kostelík zvenku, F. Richter 1822.

turista nevracel do Brna, což zde navíc mohl i odbočkou na Babice (nad Svitavou), pokračoval pěšky nebo kočárem po nově zbudované cestě dále Křtinským údolím k asi tři kilometru vzdálené a nově upravené jeskyni Výpustek.

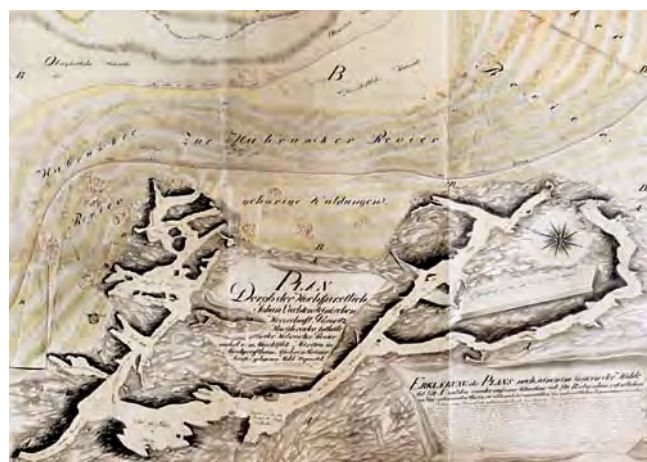
II.4.10. Cíl desátý: Jeskyně Výpustek

Kromě vozové cesty Křtinským údolím byly vybudovány další paralelní pěší stezky. Kupříkladu z hlavní vozové cesty odbočuje pěšina k dnešní jeskyni Jestřábka, kde se dodnes nachází kamenný most pro pěší (neznámého stáří) a nedaleká umělá vyhlídka zbudovaná opět z nasucho kladených kamenů; pěšina pak turistu dovedla zpět na hlavní vozovou cestu. Asi kilometr před Křtinami čekala na turistu odměna v možnosti navštívit na počátku 19. století nejrozsáhlejší přístupnou jeskyni ve střední Evropě – přírodně světlými sintry krásně vyzdobenou jeskyni Výpustek (asi 1200 m, obr. II.22). Ta má díky blízkosti poutního místa ve Křtinách a četným nálezům zejména kostí jeskynních medvědů (v baroku hledaných kostí bájněho jednorožce – unicorn fossile) velmi staré písemné dějiny, a to již z průběhu 17. století (MUSIL 2010, 19–23; viz kapitoly I.7–8, 10). Romantické úpravy ve Výpustku byly naplánovány opět jako komplexní. Celá jeskyně byla veřejnosti připravena k pohodlnému, bezpečnému a volnému shlédnutí. Úpravy byly prováděny již za Aloise I. Josefa Lichtenštejna, na počátku 19. století (WANKEL 1988, 231), což naznačuje jejich následnost v porovnání s oblastí u Josefova. J. Horky v roce 1815 napsal, že byly uskutečňovány prostřednictvím B. Petriho za Aloise I. Josefa (zemřel 1805) a dále Jana I. Josefa Lichtenštejnů. Finanční částka věnovaná na úpravy dosáhla 6558 zlatých (HORKY 1815; MUSIL 2010, 25, 54). Oba tehdejší vchody do Výpustku byly zvětšeny prokopáním, obdobně i četné nízké partie v jeskyni. Proto musela být rozbíjena sintrová deska, která pokrývala četné nízké chodby. Uměleckým konceptem bylo představit jeskyni jako sídlo boha Háda/Pluta, což názorně dokládá Lolova mapa z roku 1807 (obr. II.23; ZAJÍČEK 2011; 2012). Od J. Horkého z roku 1815 se dozvídáme, že úpravy byly ve Výpustku opravdu velkorysé: „tam, kde se muselo dříve plazit, je možné projet se čtyřmi koňmi“ (HORKY 1815). Ze dvou míst nedaleko Výpustku pocházejí latinské

nápisy – úryvky římských klasiků. Můžeme je snad chápat jako pozůstatky či návaznost na „antikizaci Výpustku“ z přelomu 18. a 19. století. Jde o Ovidiovy Verše z vyhnanství na skalní ostrožně Salve-vale a dnes již zničený památný kámen s Horatiovým úryvkem „onen koutek světa se na mě usmívá mnohem více než všechny ostatní“ u jednoho z ponorů Křtinského potoka (MUSIL 2010, 16). Na pochopení komplexnosti prací ve Výpustku dobře ukazuje desetimetrové „prostřílené lichtenštejnské místo“, díky němuž vzniklo rozsáhlé zadní jeskyní korzo. Doposud není jasné, k čemu sloužil čtvercový otvor ve stropě v dnešním vchodu č. 2, zakreslený na Lolově mapě (obr. II.24). Ze vstupní haly (mezipatra) byly vytesány dvojce dnes již zničené kamenné schody, po kterých se turista dostal na spodní pochozí úroveň. V jeskyni byla dokonce zabezpečena jedna z kolmých propastí proti pádu, na doporučení speleologa a majitele sousedního panství Huga Františka Salma-Reifferscheidta. Ten jeskyni zkoumal v době lichtenštejnských komplexních úprav.

II.4.11 Cíl jedenáctý: Křtiny

Přirozeným turistickým cílem byly poutní Křtiny (VERBÍK 1987b; 1987c; DRÁPELA 2000; KAVIČKA 2014). Po většinu 19.

Obr. II.23. Nejstarší mapa Výpustku, A. Lola 1807 (lichtenštejnský archiv ve Vídni).

Obr. II.22. Asi mezipatro v horním (hlavním) vchodu do jeskyně Výpustek, asi F. F. Runk, asi 20. léta 19. století.

Obr. II.24. Detail hlavního vchodu do Výpustku, A. Lola 1807 (lichtenštejnský archiv ve Vídni).

století ležely na pozemcích různých majitelů, Lichtenštejni je zakoupili až v roce 1894. V době poutí do nich směřovalo obdobně jako na Vranov velké množství poutníků. Na počátku 19. století to bylo kolem padesáti tisíc ročně, někdy i tisíc denně (HOSÁK 1963, 3). Mezi nimi se nacházel již vzrůstající počet turistů, jejich cílem již nebyla jen návštěva poutního místa (obr. II.25, II.26), ale i vybudovaný turistický areál a obecně celá krajina. Ze Křtin se mohl turista vracet různými trasami do Brna, nebo pokračoval do dalších částí Moravského Švýcarska na panství Salmů-Reifferscheidtů.

II.4.12 Závěrem

Lichtenštejnské parkové úpravy sehrály v dějinách Moravského krasu významnou roli při formování počátků turismu, a to již od konce 18. století. Jejich cílené vnášení do oblasti mezi Vranovem (u Brna) a Křtinami lze chápat nikoliv jednotlivě, ale jako vytváření promyšleného krajinného celku – areálu. Nejstarší fází místních romantizujících úprav není výstavba literárně známého adamovského zámku (1806–1809) s přílehlou zahradou, parkem, oborou, vyhlídkou Kolonádou či práce na Novém hradě, ale snaha o obdobné úpravy u Josefova. Tam byly cíleně esteticky upraveny („Verschönerungen“ – tj. okrášlení) jeskyně Jáchymka, Býčí skála a Kostelík (nejpozději od roku 1796), a to jejich vnitřní, tak i rozsáhlé vnější partie v okolí. O něco později, po roku 1800, se upravovala i vzdálenější jeskyně Výpustek. Projekt komponovaného parku anglického stylu využil místní přirozené jeskyně, jejichž estetická hodnota byla plánovitě povýšena cílenými zásahy. Prostředím se zpřístupnily nové podzemní partie, objevily se nové vstupy, dřevěné mosty přes vodní tůně, průkopy v hliněných výplních zpřístupnily nízké chodby, přibýly kamenné schody, lavičky a stoly. Krajinu obohatily vyhlídky, altány nebo ruiny hradů. Jeskyně byly příležitostně pro vzácné hosty organizovaně osvětlovány a pořádaly se kulturní programy. Rozvinula se i sekundární infrastruktura – místní obyvatelé nabízeli služby za finanční protihodnotu (prodej loučí, provedení jeskyní s výkladem). Součástí volně turismu otevřeného areálu byly i průmyslové podniky v Adamově a na Staré huti (u Adamova) a dále dvě mariánská poutní místa s dlou-

hou historickou tradicí ve Vranově a ve Křtinách. Ve Vranově se nacházel snad jeden z hlavních důvodů zdejších nákladných investic – hrobka rodu Lichtenštejnů, která měla pro bohatý šlechtický rod zásadní význam. „Krajinný projekt Vranovsko-křtinského lichtenštejnského areálu proměnil starobylé poutnické Údolí křtu na turistické Moravské Švýcarsko“. Podobný typ komponované krajiny v České republice neexistuje.

II.5. TURISTICKÉ GRAFITTI NÁVŠTĚVNÍKŮ ROMANTICKÉHO AREÁLU V JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLA

Další samostatnou skupinou pramenů v jeskyni Býčí skála, která je v přímé návaznosti s romantickým areálem je jeskynní graffiti. Jde o stovky podpisů návštěvníků na stěnách této jeskyně. Pramen stojí na pomezí artefaktu a písemného pramene, je srostlý s jeskynními stěnami a je tak součástí této nemovité památky. Graffiti bylo v letech 2012–2014 předmětem komplexního zkoumání, které přineslo překvapivé výsledky (ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014). V zásadě jde o velmi problematický pramen, protože ze stovek podpisů v jeskyni jsou desítky čitelné a jen jednotky z nich můžeme ztotožnit s historickými osobnostmi. Nicméně bez jeho výpovědi by celkové poznání fenoménu raného turismu nebylo v předložené podobě možné. Jde vlastně o „návštěvní knihu“. Jeskynní graffiti uchovalo např. vzácné doklady po významných návštěvnících před započatím stavby areálu (Laudon do 1790; obr. II.28) a dále po tvůrcích nejstarší etapy výstavby areálu: HARDTMUTH /1796/, DAUNN /1796/, BAYER /1796/. Následuje první vědecký výzkum ANDRÉ /1798/. Popularitu novému projektu připsaly opakované návštěvy majitele panství Aloise I. Josefa Lichtenštejna v letech 1792, 1797, 1801, což je zaznamenáno na knížecí pamětní desce z roku 1801 (obr. II.1). Alois I. Josef vešel naposledy do jeskyně ještě po čtvrté, a to při návštěvě císařského páru Františka II. a Marie Terezie Neapolsko-sicilské 7. září 1804 (obr. II.27), načež již za půl roku na to zemřel.

Pokud jde o identifikaci osob, jde nejčastěji o lichtenštejnské zaměstnance, co mají vztah k areálu (Hardtmuth, Daunn, Rudzinsky, Cerny, von Loewenau, Bellot, Hroch, Poppelack), najaté řemeslníky (Schweigel, Lippa), dále jde o nejrůznější vzdělance, kteří přišli hotový areál navštívit. Může jít třeba o his-

Obr. II.25. Křtiny, F. Richter 20. léta 19. století.

Obr. II.26. Cesta do Křtin od Adamova, F. Richter 20. léta 19. století.

torika a etnologa (Meinert), vlastivědce (Jurende), důlního specialistu (Hruschka), spolumajitele strojírenského podniku, právníka (Goetze), studenty práva z Olomouce (Wrana, Kralík, Skautězan, Navrátil) či o romantické malíře (bratři Endertovi).

Seznam identifikovaných osob od roku 1790 do poloviny 19. století:

Laudon, Ernst Gideon /do 1790/ generál/generalissimus, voják (obr. II.28)

Lichtenštejn Alois I. Josef /1792, 1797, 1801/ šlechtic, majitel panství (obr. II.1)

André, Christian Carl /1798/ vědec, učitel, autor názvu Moravské Švýcarsko (obr. II.29)

Hardtmuth, Joseph /1796/ lichtenštejnský architekt, vynálezce, průmyslník (obr. II.2)

Bayer, Joseph /1796/ sochař či přírodovědec

Daunn, Anton /1796/ tesařský mistr

Meinert, Joseph Georg /1808/ historik, etnograf, univerzitní profesor (obr. II.30)

František II. – Marie Terezie Neapolsko-Sicilská /1804/ rakouský císař s manželkou

Rudzinsky, Carl Johann /1801/ mineralog, speleolog, lichtenštejnský důlní ředitel

Schweigl, Carl – Lipa, Joan /1801/ brněnští kameníci

Hroch, Tobias /1801/ sklář, lichtenštejnský úředník

Cerný, Anton /1801/ lichtenštejnský správce hutí v Adamově a Josefově

von Loewenau, Arnold Joseph /1801/ lichtenštejnský vrchní správce

Bellot, Fridrich /1801/ lichtenštejnský divadelní dvorní mistr
Wrana – Kralík – Skautězan – Navrátil /1817/ studenti z Olomouce (Wrana – student práva či právník)

Poppelack, Joseph /(asi do 20. let 19. stol.)/ lichtenštejnský architekt

Goetze, Wilhelm /(asi 20. léta 19. stol.)/ právník, společník strojírenské firmy SAG

Hruschka, W. A. /1829/ mineralog, lichtenštejnský správce dolů

Jurende, Karl Joseph /1824/ moravský vlastivědec, redaktor, speleolog (obr. II.31)

Ender, Johan – Ender, Thomas /(asi pol. 19. stol.)/ vídeňští romantičtí malíři

Další historické grafitti, které má souvislost s existencí romantického areálu pochází z jeskyně Jáchymka, ze zadní části Síně světla. Jde jen o mikropodpisy, čímž doposud uni-

Obr. II.27. „Císařská pamětní deska“ u Šenkova sifonu v Býčí skále (foto M. Golec 2013).

Obr. II.29. Vědec, učitel, autor názvu Moravské Švýcarsko, spoluzakladatel Františkova muzea v Brně Ch. C. André /1798/ u Šenkova sifonu (foto M. Golec).

Obr. II.28. Generál (generalissimus) E. G. Laudon /do 1790/ u Pohanských kameňů (foto M. Golec).

Obr. II.30. Historik, etnolog, profesor Karlovy univerzity J. G. Meinert /1808/ u Dračích hřbetů (foto M. Golec).

kaly pozornosti. Velkým podpisovým centrem je jeskyně Výpustek, která byla již také podrobena průzkumu. Ač se má všeobecně za to, že zdejší graffiti bylo nenávratně zničeno v průběhu předválečných, válečných a poválečných vojenských úprav, není tomu tak. Z Výpustku dodnes pocházejí desítky podpisů z doby návštěvy areálu, kupříkladu z Nizké chodby. Toto téma ještě čeká na revizi.

II.6. DOBOVÉ LITERÁRNÍ A MALÍŘSKÉ ZDROJE K ROMANTICKÉMU AREÁLU

Zmínky o oblíbených návštěvách tohoto regionu nedaleko Brna zanechaly poměrně četné literární zdroje, které mají různou informační úroveň, literární formu či úhel zájmu konkrétního pozorovatele. V některých případech šlo o rozsáhlejší práce (např. ANDRÉ 1804; JURENDE 1814; HURBAN 1841). Tyto zdroje se staly pozdějším oblíbeným tématem badatelského zájmu krasové historiografie (např. BURKHARDT 1958; HOSÁK 1963; ABSOLON 1970a; 1970b, SKUTIL, JOSEF 1970). Velmi často se některé části areálu objevovaly v turistických průvodcích, které vycházely jak v rakouské monarchii, tak i v zahraničí. Evidentně byly informace přebírány jeden od druhého a lze dohledávat, kdo od koho opisoval. Jejich celkový význam nyní ještě vzrostl, pokud je chápeme jako prameny pro studium celého areálu.

Totéž platí o četných romantických kresbách, malbách či litografiích (F. Richter, A. F. Kunike, Conrad, F. F. Runk, F. A. Feilhammer, Hummitzsch, B. Havránek, E. Herold), z nichž mnohé jsou součástí tohoto textu. Jsou velmi cenným zdrojem poznání romantického areálu. Malíři se zaměřovali především

na ty části parku, kde došlo k velkým stavebně-uměleckým zásahům, zdály se jim krásné a inspirativní. Můžeme je také chápat jako předstupeň fotografie, která ojedinele nastupuje v této oblasti v 70. letech 19. století (obr. II.32), ale jako dokumentační pomůcka se rozmáhá až na přelomu 19. a 20. století.

II.7. SPOLEČENSKÝ VÝZNAM ROMANTICKÉHO AREÁLU PRO ROZVOJ KRASOVÉ VĚDY

Romantismus přináší především citové a rozumové prožívání krajiny. Nový areál měl k tomuto dopomoci. Součástí tohoto fenoménu je také vědecký zájem řady osob o něj. Jde o druhou etapu vědeckého poznávání Moravského krasu, jež přichází s koncem 18. století. Doposud nezodpovězena zůstává otázka případného zájmu o tuto krajinu v průběhu celého 18. století. Z něj nám až na Vogta chybí jakékoliv údaje. Tento „nezájem“ tak může být jen stav našeho poznání. Náznakem nám může být třicet čtyři podpisů na stěnách jeskyně Výpustek a jeden z Býčí skály (Martin Kolísko, hutní správce v Adamově v letech 1736–1744) z tohoto století.

Jeskynní aktivity 18. století tak o něco lépe známe z oblasti dnešního severního Moravského krasu. Pozorujeme postupný přechod k racionálnímu vědeckému pohledu na přírodu. Ještě v roce 1723 sestupoval minorita L. Schopper do Macochy z náboženských důvodů. Proti tomu již vědecké důvody vedly ke zkoumání Sloupských jeskyní matematika J. A. Nagela v roce 1748 (zaznamenáno C. Beduzzim) a později také v roce 1786, kdy bylo do propasti vestavěno dřevěné schodiště o 131 stupních pro sestup K. J. Salma-Reifferscheidta se skupinou vědců. Obdobnou akcí známe z roku 1792 v Císařské jeskyni, s původním názvem ENIODIS (zaznamenáno malířem J. Fischerem). Do konce století známe ještě z roku 1796 Süsszovy kresby Sloupských jeskyní. Návštěva dna Macochy C. J. Rudzinským se uskutečnila roku 1784, z níž se dochovaly její první nákresy (KUČERA – SLEZÁK – HROMAS 2009, 120–123). Jeskyně se začaly měřit, kreslit a popisovat.

Mezi léty 1729–1798/1799 nám takové svědectví o vědeckém zájmu z jeskyní Josefovského a Křtinského údolí chybí.

Obr. II.31. Moravský vlastivědec, redaktor, speleolog K. J. Jurende /1824/ u Böhlerovy chodby (foto M. Golec).

Obr. II.32. První fotografie jeskyní Josefovského a Křtinského údolí. Paní Schramová u jeskyně Jáchymka v roce 1870 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Zdá se, že prvním Lichtenštejnem, který se o krajinu jeskyní zajímal, byl až Alois I. J. Lichtenštejn v roce 1792. Jeho vrs-
tevníkem pak byl H. F. Salm-Reifferscheidt, o jehož zálibě
v systematickém poznávání jeskyní jsme se již zmínili. V Býčí
skále můžeme za počátek druhé etapy vědeckého poznání
považovat průzkumnou výpravu na dnešním Šenkově sifonu
z roku 1799, kterou podnikli Ch. C. André, H. F. Salm-Reif-
ferscheidt a R. van der Schott ml. (ANDRÉ 1804, 12; JURENDE
1809). Tato etapa pak pokračuje až do 60. let 19. století, kdy
nastupuje etapa třetí, představována příchodem H. Wankela
do Býčí skály. Až nyní se započalo s prováděním výkopů pro
pokrok vědeckého výzkumu (viz kapitola III.).

V průběhu druhé etapy můžeme zaznamenávat několik
směrů zájmu o krasovou krajinu Josefovského a Křtinského
údolí. Hlavním zdejším jevem je výstavba romantického areá-
lu, který přilákal veliké množství návštěvníků. Jde o projekt
soukromý, šlechtický a jak bylo výše uvedeno, jeho donátory
byla úřadující knížata bratři A. I. J. a J. I. J. Lichtenštejnové.
Oni sami do jeskyní sice opakovaně chodili, ale nemůžeme
uvést, že se vědeckého výzkumu aktivně účastnili. Jinak tomu
ale bylo u sousedního rodu Salmů, kde se již K. J. Salm-Reif-
ferscheidt účastnil vědeckých výprav do jeskyní. Jeho pokračovatelem
byl jeho syn H. F. Salm-Reifferscheidt a právě ten
se objevoval na výpravách jak v Býčí skále, tak i jinde ve střed-
ní části dnešního Moravského krasu – ve Výpustku (Salmův
Výpustek) a Rudickém Propadání (Hugonův dóm). Vedle šle-
chtického zájmu probíhal široký zájem vzdělané (neurozené)
veřejnosti o jeskyně. Z velkého množství návštěvníků/turistů
můžeme dále vydělit skupinu těch vědecky bádajících a pub-
likujících. Tyto prameny můžeme formálně rozdělit na dvě
skupiny: literární a epigrafické. Existuje velké množství nej-
různějších zpráv o jeskyních poblíž Adamova. Druhou skupi-
nou jsou epigrafické památky, kterých nyní řádově přibýlo,
z desítek se staly stovky (identifikovaných jsou ale jen jedno-
tky). Z dnešního pohledu můžeme vědecký pohled dělit na
zájem věd přírodovědných a společenských. Tato etapa vědec-
kého poznání krasové krajiny se odehrává zcela ve znamení
polyhistorického přístupu. Další dělení je na proud německý
a český. Právě nyní můžeme identifikovat první české národ-
ní obrozence užívající český jazyk. Pokud se nám dochovaly
písemné informace o Býčí skále, užívá se popisně-turistický
styl (popis navštívené krajiny se vším, co bylo hodno zaznam-
enat), což se velmi často překrývá se zprávami čistě turistic-
kými či uměleckými.

Býčí skála jako oblíbený raný turistický region sehrál pozitív-
ní roli v rozvoji společenských věd: vlastivědy, národopisu
a zárodků archeologie. Německá fáze je evidentně starší – z roku
1808 známe podpis „otce moravské etnologie“ J. G. Meinerta
(obr. II.30) a z roku 1824 „otce moravské vlastivědy“ C. J. Juren-
deho (obr. II.31), který ji navštěvoval již dříve. Český či sloven-
ský zájem potvrzujeme až ve 30. letech. V roce 1832 se objevila
česky psaná zmínka o Býčí skále v rozsáhlém básnickém díle
Slávi dcera, v 33. sonetu části Acheron a Léthé od J. Kollára:

*„V bok mne verchu jednoho tu zvala
bahnitá a úzká cestička
do jeskyně, jako Vělička
krivé, tmavé jako Běžiskala.“*

Můžeme se domnívat, že jeskyni Býčí skála při své cestě
po Moravě navštívil. Jeho hluboký vztah k historii se u J. Kol-
lára projevil zejména po roce 1849, kdy se stal profesorem slo-
vanské archeologie na Vídeňské univerzitě. Není to však jedi-
ný zájem pozdějšího profesionálního archeologa o Býčí skálu
v tomto „předwankelovském archeologickém období“. Z roku
1838 se dochovala literární zpráva o návštěvě Býčí skály J. E.
Vocela s brněnskou společností vlastenců (SKLENÁŘ 1972,
288). Vocel se roku 1843 stal prvním jednatelem Sboru archeo-
logického musea českého, zároveň po P. J. Šafaříkovi převzal
redakci Časopisu českého muzea. V roce 1850 byl jmenován
prvním českým mimořádným profesorem archeologie a dějin
umění na pražské univerzitě. V roce 1854 spoluzakládal
odborný časopis Památky archaeologické a místopisné, který
vychází dodnes. Nedlouho na to v roce 1841 vyšlo česky/slo-
vensky psané dílo od M. J. Hurbana, popisující cestu na
Moravu a do Čech v roce 1839 (HURBAN 1841, 72–74; GOLEC
2010), která je prvním větším popisem Býčí skály a jejího
okolí v 19. století: *„Dolů Svitavou mezi dvojím pohořím ubírali
jsme se k „Býčí skále“, pěknými krajinkami jdouce, obdivovali
jsme mnoholicné krásy přírody. Z dálky jsme na mne již kynula
ohromná skála, ku níž to jsme putovali; zdáloť se nám, jako by
ona zamezovala rozkošnou táhlou dojímavou dolinkou a přibliv-
še se něco k místu, našli jsme hotových průvodčích, jenž nás
ozbrojení trískami plápolajícími vedli do jeskyně, jmenované
„Býčí skála“. Bylať to téměř celá veliká rodina, jenž se s námi do
chladné, temné, mokré, dlouhé jeskyně ubírala. Dlouho jsme šli,
co já nemohl jsem rozeznati ničeho; jako noc černá díra tato
budila ve mne myšlenky podivné. Pět set neb i více kroků jsme šli
a našli jsme se na konci při malém „rybníku“. Za rybníkem
ale tím opět otevírala strašnou svou tlamu černá díra; křičíce do
ní, znamenali jsme, že v nesmírnou dalekost se díra ta táhnouti
musí. Bylyť již také zkoušky učiněny, zdali by se bytost její vypá-
rati a vyzkoušeti nedala; nebo k jistým resultátům poskytoval
naděje dosti hluboký rybník, nímž by se do vnitřku plaviti dalo.
Avšak vše nadarmo, nebo sotva že se asi patnácté kroků a s loď-
kou proniklo v jeskyni, tu ohromná skála zamezuje další prů-
chod. S obou stran jsou malé mezery, nimiž ale naskrze projíti
nelze. Dlejš tu po delší čas, rozhledli jsme se tak, že jsme
mohli rozeznati předměty tu patrné, zvláště pak vysokost nesmír-
nou, – na způsob ohromného komína černou a do výšky vstupu-
jící –, kterou žena vycházející do možné výše jiskřící a plápolavou
trískou ozařovala. Byloť to neméně hrůzostrašné, než zajímavé
podívání. Hubená, nečistě oblečená, obstaralá, vlasů nevkusné
rozcuchaných žena drápala se po skalách sem a tam visících
a již již zřítiti se strojících do strmé výšiny, rozháněním pak a šer-
mováním jiskřící a plápolavé trísčky ozařovala i svou i jeskyně
vysokotáhlé podobu. Černé skály jako čarodějné strážce vyzéřaly
z boků, tajemná tma, probleskovaná až v nejzazší vysokost hoří-
cí rozcapatěnou trískou, podoba ozařených nevkusných ženštin – toto
všecko snesené ve středě obrazotvornosti vtisklo poetický obraz
v duši mou. Bylť to byronistický sestavený výtvor a výjev; a já se
přiznám, že to mojí náklonnosti hovělo. Rozvlněná mysl tako-
výmto obrazem vyvádí nás výše, než jest hrůzotvorná poesie, jak
se mnozí domnívají. Ze tmavých situací skutečného i vymyšlené-
ho světa vyluzuje vidina rozjařená nové výsluní duševního živo-
ta – na němž se duch živý rozehrívá, duše smadá slasti opájí.*

Třísky naše již dohořivaly, my pročež zpátkem se ubíráti přinuceni byli. Jeskyně tato jest místy nízká, z větší ale částí možno člověku trebas i vyšší postavy rovno kráčet. Na jedních místech kapká ze skal kamenné mléko, stalaktites zvané. Jméno Býčí skála jest jí dáno odtud, že prý se kdysi s vrcholku jejího býk zřítíl a roztránil. Okolí a krajinka tato jest rozkošná. Odměňivše průvodčím našim jejich unuvání, ubírali jsme se horami a lesy k Blansku. Hurbanův zájem o koncové jezírko a další možné volné prostory dokonce vzbudil později ideu, pojmenovat nové prostory za ním po něm, což se neujalo. Z roku 1847 máme další český popis Býčí skály od pražského geologa J. Krejčího, psaný pod pseudonymem Hanuš K. (KREJČÍ 1847, 345). Brněnský český vlastenecký život představuje v oblasti Býčí skály návštěva této krasové krajiny J. Helceleta, F. M. Klácela a J. E. Purkyněho v roce 1851 (SKUTIL, JAN – SKUTIL, JOSEF 1958b, 5). Předložené příklady ohlasu návštěv Býčí skály v krásné literatuře (německé i české) náleží do okruhu širšího zájmu o romantickou krajinu dnešního Moravského krasu (tehdy Moravského Švýcarska), který pokračoval po celé 19. a 20. století. Podrobně se tomuto tématu věnovali JAN a JOSEF SKUTILOVI (1958a; 1958b).

Do kategorie vědeckého výzkumu z pohledu společenských věd, přesněji etnologie a religionistiky, můžeme zařadit zájem o býčískalské legendy, jež byly poprvé zachyceny již ve 30. letech 19. století. Jde hned o několik autorů. Lidová vyprávění poprvé popsal C. J. SCHMIDT (1835), dozvídáme se od něj dvě odlišná sdělení. „*Pověst dělá z této jeskyně chrám Svantoviíta (Vítislava), mocného boha války pohanských Moravanů, k jehož počtě zde prý dokonalo svůj život mnoho zajatců pod noží kněží. V pozdější době si prý vybrali tuto jeskyni ke svému pobytu lupiči, což je pravděpodobnější.*“ Krátce na to sdílně uvedl i G. WOLNY (1837), že „*jeskyně býčí skála sloužila Moravanům, dokud byli pohané, jako chrám k uctívání boha Svantoviíta*“ a později totéž publikoval česky i J. N. SOUKOP (1858). Pro čtenáře může být podstatná informace, že H. Wankel zachytil později další pestrý okruh místních pověstí (ADÁMEK 1972, 8), ale nebyl prvním, kdo se o legendy zajímal. Některé z nich jsou nesporně předwankelovské a s nálezem v Předsíni z roku 1872 nemohou souviset.

II.7.1. Vznik názvu Moravské Švýcarsko

Přesný údaj, kde a kdy byl poprvé užít termín Moravské Švýcarsko, neznáme. Obecně se má za to, že jeho autorem byl všestranný badatel Ch. C. André (více kapitola II.8.), který již v roce 1804 publikoval rozsáhlou práci o evropských jeskyních, mj. také z dnešního Moravského krasu (ANDRÉ 1804; SKUTIL, JOSEF 1950a). Poznámka o Andrého autorství byla nalezena u K. Absolona (nepublikováno). Název musí pocházet někdy z počátku 19. století, nacházíme jej u C. J. Jurende- ho o deset roků později (JURENDE 1814, 65).

Švýcarsko, nejen jako rodiště J.-J. Rousseaua, požívalo dlouho pověsti nezkažené krajiny obývané ryzími horaly, pravým opakem městského obyvatelstva, nahlíženého romantiky jako změkčilé a zkažené. Půvab a divokou krásu alpských velehor objevili pro Evropu angličtí básníci H. Walpole a T. Grey v 1. polovině 18. století. Masový turismus však Alpy

zachvátil až koncem 18. století, díky velkému propagátorovi alpského turismu A. Smithovi. Toponyma Švýcarska jako moderní Arkádie se v 19. století šíří po celé Evropě (Moravské Švýcarsko, Českosaské Švýcarsko, „Malé Švýcarsko“ v Lucembursku, Franské Švýcarsko v Německu a Lotyšské Švýcarsko v Pobaltí). V dnešním Moravském krasu se dochoval v Josefovském údolí název bývalého hutního hostince Švýcárna na Staré huti u Adamova (polovina 19. století), architektonicky napodobujícího dobovou architekturu. Etnicky je tato fáze turismu spjata především s německým živlem. Název Moravský kras zavedl až český geolog a vlastenec V. J. Procházka na konci 19. století. Inspirován byl Slovinským krasem; vzhledem k obdobným krasovým jevům mu jako geologovi připadalo toto označení vhodnější, v porovnání se zcela odlišnou krajinou alpského Švýcarska. Český vlastenecký zájem je tu však evidentní. Oba názvy byly používány paralelně jak Čechy, tak Němci. Výhradní pojmenování Moravský kras se plně prosadilo až po odsunu německého obyvatelstva z Československa po druhé světové válce (ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014, 462–463).

II.8. ZAKLADATELÉ FRANTIŠKOVA MUZEA V BRNĚ V BÝČÍ SKÁLE V ROKU (1798–)1799

Druhá etapa vědeckého zájmu o Býčí skálu na samém sklonku 18. století se kryje s obecným rozvojem vědy na Moravě. Samotné budování romantického parku se neobešlo bez celé řady osob (pravděpodobně často svobodných zednářů), které obsáhly znalosti z nejrůznějších oborů, jako je architektura (J. Hardmuth, C. J. Rudzinsky, A. Daunn), zahradnictví (B. Petri), kartografie (A. Lola) ad. Součástí projektu byly asi i umělecké aktivity (von Loewenau, F. Bellot). Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda na projektu pracovaly již osoby, které vědecky zkoumaly krajinu budovaného areálu. V Býčí skále se objevil podpis J. Bayera z roku 1796, o němž ale nevíme zcela přesně, komu náleží. V této době na Moravě pracoval přírodovědec J. Bayer, průkopník speleologie. Mohlo by jít ale také o sochaře J. Bayera, který se podílel na uměleckých dodávkách pro Lichtenštejny. Následně se objevuje vědecký zájem v době, kdy byla první etapa úprav v Býčí skále dokončena. Jde o vědecké trio: Ch. C. André, H. F. Salm-Reifferscheidt a R. van der Schott ml., které se mělo zabývat v roce 1799 průzkumem Šenkova sifonu na konci Staré Býčí skály. Na složení tohoto průzkumného týmu spatřujeme široký přírodovědný výzkumný záběr. Osoby Andrého a Salma v sobě slučují rozsáhlé spektrum přírodovědných směrů (působili jako průkopníci mnoha oborů), oba dva byli aktivními průkopníky speleologie. Salmovo jméno je spojeno s průzkumem řady jeskyní Moravského krasu. André proti tomu působil aktivně literárně, o krasu hlavně svým dílem o jeskyních z roku 1804 (ANDRÉ 1804). A byl to právě on, kdo měl poprvé použít termín Moravské Švýcarsko. Vedle toho v osobě van der Schotta ml. spatřujeme zájem botanický (biologický?). Z Býčí skály pochází Andrého podpis z roku 1798 (obr. II.29). Nelze stanovit, zdali byl v jeskyni již před společnou výpravou vědeckého tria, anebo jde o relikt právě této výpravy z roku 1799. Časový údaj byl možná odvozen od

Andrého práce z roku 1804, kde je vepsáno, že výprava proběhla před pěti lety. Jestli došlo k posunu díky redakčním zpožděním o rok, nelze rozhodnout.

Jak André tak i Salm patřili na přelomu 18. a 19. století k předním přírodovědcům na Moravě. Ch. C. André (BRODESSER 2014) se roku 1798 stal ředitelem školy evangelicko-luteránské obce v Brně. Zapojil se do práce Moravské hospodářské společnosti pro zvelebení orby a stal se jejím sekretářem. Zabýval se rovněž otázkami umělého výběru při šlechtění a v roce 1806 podnítil založení spolku pro umělé šlechtění ovoce v Brně. Ten se soustředil na zdokonalování výroby vlny pro tehdy se rozvíjející textilní průmysl, který byl v Brně dominantním odvětvím. Andrého zájem o šlechtění vedl i ke vzniku pomologického spolku, jenž se soustředil na vypracování metod vedoucích ke šlechtění odrůd ovocných stromů a vinné révy. Těmito aktivitami se prakticky stal přímým předchůdcem J. G. Mendela. Vydával řadu novinových titulů *Patriotisches Tageblatt* v Brně, *Hesperus* v Praze a později po nuceném odchodu z Brna také ve Stuttgartu. Na místo toho H. F. Salm-Reifferscheidt byl pokrokovým a majetným průmyslníkem, mecenášem, ale zároveň také vědcem, milovníkem umění a sběratelem. Pěstoval přátelské styky s mnohými velikány své doby (např. Goethe, Dobrovský ad.). V neposlední řadě byl také lidumilem, který přivedl k rozkvětu své panství. Mnohé své poznatky přivezl ze svých zahraničních cest. Zaváděl nové postupy z oborů metalurgie, zemědělství, textilního průmyslu a bojoval proti epidemiím

(propagoval např. očkování proti neštovicím). Od roku 1808 se stal ředitelem Moravské (od roku 1811 Moravskoslezské) hospodářské společnosti pro zvelebení orby.

První myšlenka založit v Brně zemské muzeum se objevila v roce 1803 v projektu právě sekretáře Hospodářské společnosti v Brně Ch. C. Andrého a moravskoslezského zemského guvernéra hraběte J. K. Dietrichštejna. Jako bezprostřední vzor sloužilo národní muzeum ve Štýrském Hradci – Joanneum, jehož stanovy sepsal rakouský historiograf J. Hormayer. V roce 1816 byli André a Hormayer Hospodářskou společností pověřeni vypracovat memorandum, navrhuující založení „národního musea moravskoslezského“. Spis podpořili také významní představitelé Hospodářské společnosti starohrabě F. H. Salm-Reifferscheidt (přispěl na něj obnosem 2000 zlatých a poskytl mu staré listiny z rájeckého archivu, sbírku nerostů, mince, modely, sádrové odlitky antických soch a knihy), hrabě J. Auersperg a hrabě A. B. I. Mitrovský. Tento dokument měl jednak přesvědčit veřejnost o užitečnosti muzea, také se však doufalo, že získá úřední uznání. Na základě nejvyššího rozhodnutí ze dne 29. 7. 1817 císař František I. vznik muzea schválil. Nová instituce se měla stát střediskem výzkumné a vzdělávací práce pro Moravu a Slezsko a na císařovu počest bylo nazváno Františkov (BRODESSER – BŘEČKA – MIKULKA 2002). Dvousetleté dějiny této instituce potvrzují, že prvotní předsevzetí bylo nesporně naplněno. Tato publikace přináší skromný příspěvek k poznání doby, která založení dnešního MZM v Brně předcházela.

II. ROMANTISM. TRANSFORMATION OF THINKING TOWARDS THE END OF THE 18th AND DURING THE 19th CENTURIES

In the history of Moravian Karst the Liechtenstein landscaping played a significant role in the forming of the beginnings of tourism as early as since the end of the 18th century. The purposeful introduction of landscaping into the area between Vranov (near Brno) and Křtiny cannot be understood separately, but as a well-considered integral whole – a natural range. The oldest phase of the local romanticizing arrangements is not the construction of the Adamov castle (1806–1809) (Fig. II.7–8) as we know it from literature, with the adjacent garden, park, game enclosure, vistas through the Pillaring and at the Nový hrad (near Adamov) (Fig. II.10), but similar adaptations near Josefov, where the caves Jáchymka, Býčí skála (Fig. II.16–18) and Kostelík (Fig. II.20–21) were aesthetically adopted in a systematic manner (the so-called “Verschönerungen” – i.e. adornment) both inside and on large areas in their vicinity by 1796 at the latest. The same applied to the more distant Výpustek Cave (Fig. II.22–24) somewhat later, after 1800. The project of a composed park in English style took advantage of the local natural cave the aesthetic value of which was enhanced by purposeful actions in a planned way. Blasting provided access to new underground parts, new entrances, wooden bridges over deep pools, cuts in loam filling opened access into low tunnels; stone footsteps, benches and tables were added. The landscape became enriched with lookouts and pavilions serving for relaxation and refreshment. Occasionally lighting of the caves was prepared for special guests and cultural events organized. Secondary infrastructure developed as well – local inhabitants offered services for exchange value (sales of pine torches, guided tours with commentaries on the cave). Industrial premises in Adamov (Fig. II.9) and Stará huť (near Adamov) (Fig. II.12) as well as two Marian places of pilgrimage with a long historical tradition in Vranov (near Brno) (Fig. II.4) and Křtiny (Fig. II.25–26) belonged to the area freely accessible for tourists. One of perhaps the main reasons of the local costly investments, the family vault of the Liechtensteins (Fig. II.5) with a fundamental significance for the wealthy noble family, was situated in Vranov (near Brno). *“The landscape project of the Vranov-Křtiny Liechtenstein natural range changed the ancient pilgrim’s Valley of Baptism into the touristic Moravian Switzerland”.*

III.

POČÁTKY VĚDECKÉHO VÝZKUMU – ARCHEOLOGIE V BYČÍ SKÁLE

MARTIN OLIVA

III.1. OBJEVITEL PALEOLITU A OTEC MORAVSKÉ PREHISTORIE

Mezi romantickým a pozitivistickým pojetím zájmu o jeskyně a zvláště o moravský pravěk stojí mohutná osobnost Jindřicha Wankela, „otce moravské prehistorie“ (obr. III.1). Mezi romantiky se v obecném mínění zařadil zejména malebným líčením svého epochálního nálezu z doby železné v Předšíně Byčí skály a pozdním hlásáním slavnosti našeho pravěku. Co se týče paleolitu, byl Wankelův přístup spíše již pozitivistický. Po vzoru Édouarda Larteta se náš paleolit snažil rozdělit podle převládajících zvířat na dobu medvěda, mamuta a soba (WANKEL 1884). Blanenský lékař, narozený a vystudovaný v Praze, se z počátku kromě medicíny ovšem zajímal spíše o jeskyně jako takové, nikoli přímo o jejich pravěké osídlení. V souvislosti s touto zálibou se roku 1868 vypravil do Paříže na výstavu Dějin práce, konanou ve skleněném pavilonu u Invalidovny, k níž byl uspořádán druhý Kongres antropologie a prehistorické archeologie. Teprve tam jej vedle kostí pravěkých zvířat uchvátily i památky po člověku: „Nanejvýš zajímavé jsou předměty z údolí Dordogne, jako *La Madeleine*, *Laugerie-Basse*, *Les Eyzies*, *Massat*, dále z náplav pod převisy *Bruniquel*, *Vézère*, které vystavili *Lartet a Christy*, *Vibraye*, *Garre-gon*, *Peccadeau de l'Isle*, *Brun*, atd.... Je snad možné, že také před přírodovědcem v našich moravských jeskyních, jež jsou

v tomto směru ještě velice málo probádány, stojí rovněž zajímavé objevy. Doposud jsem našel lidské kosti pouze v Byčí skále, jedné jeskyni nedaleko Adamova poblíž Brna, u nichž lze zajisté předpokládat vysoké stáří, ale jejichž ložisko náleželo mladší době. Ležely v písku o mocnosti jednoho sáhu (tj. téměř 2 m), spoře doprovázeny zuby jeskynního medvěda, který nese zřetelně aluviální charakter, neboť jeskyni lze považovat za vodní, sahající až do historické doby. Kosti náležely jedné kostře, pocházely z mladého neduživého jedince, jsou tu a tam obaleny travertinem a vykazují počínající tvorbu dendritů. Lebka se bohužel rozbila při vyjímání... (WANKEL 1868a, překlad MUDr. Jiří Urban).

Z pozdější práce vyplývá, že šlo o kostru nalezenou již dříve dělníkem v chodbě poblíž Severní odbočky, nikoli ovšem v uvedené hloubce (WANKEL 1871b, sep. 28). Motivován pařížskou výstavou nechal badatel r. 1868 otevřít sondy v Předšíně, v nichž jasně oddělil dvě polohy s lidskými kostmi: horní popelovitou se střepy, nepochybně halštatskou, a spodní kamenitou s řídkým výskytem kostí lidí, přezývavě a jeskynních medvědů, spočívající již na skalním dně. Obě vrstvy dělilo 5–6 stop hlíny (WANKEL 1868b, sep. 2). V tomto článku je současnost lidských a medvědích kostí dokládána i chemickým rozbořem, avšak v dopisu z 30. dubna 1870 se připouští možnost mladších intruzí, protože sedimenty ve vodní jeskyni bývaly často narušovány vodními přívaly (WANKEL 1871a, 105). Hlína dělící obě vrstvy s lidskými kostmi je totiž mnohem kamenitější než ta ze středu Předšíně, a nepůsobí dojmem plynule uloženého sedimentu. Z lidských pozůstatků šlo o spodní čelist, obratel, fibulu a lebku, která se však pod úder krumpáče rozpadla (WANKEL 1871a, 114). Wankel tímto upřesněním reagoval na zahajovací projev předsedy Antropologické společnosti rytíře von Hauera, který proběhl 22. března 1870. Franz von HAUER (1870) totiž uvedené antropologické nálezy citoval a vyzval Wankela k dalšímu průzkumu, protože jinak v celé monarchii neshledával žádné známky přítomnosti paleolitického člověka (d'ELVERT 1893, 25; SKLENÁŘ 2008, 15). Nejpodrobněji se WANKEL (1871b) lidským kostem věnuje ve třech pozdějších číslech vídeňských *Mitteilungen*, kde rozlišuje dvě různá místa s jejich nálezy, a to Jižní odbočku a chodbu poblíž Severní odbočky. V Jižní odbočce se měly lidské kosti nacházet spolu s kostmi diluviálních savců v hloubce 3,5 m, do níž ovšem mohly být zahrabány později (o.c. sep. 27–28). Z kulturní vrstvy však pochází dětský rádius s řezy, který se od mladších kostí lišil barvou i morfologicky (o.c. sep. 25 a 31). U severní stěny chodby poblíž Severní odbočky měla ležet ve skrčené pozici ženská kostra (o.c. sep. 28), na jejíž stáří nelze z ničeho usuzovat. Byla sem tedy patrně uložena v holocénu, snad v době halštatské, stejně jako řada koster (zčásti skrče-

III.1. Jindřich Wankel v době svých jeskynních vykopávek (archiv K. Absolona v MZM).

ných) nalezených již dříve v horních vrstvách v Jižní odbočce (o.c. sep. 25), spolu se střepy a se stříbrnými střížky (WANKEL 1871a, sep. 2). O nálezech z Předsíně se tu již nezmiňuje. K lidské čelisti z Předsíně se WANKEL (1882a) vrátil ještě později, kdy ji opět srovnává s neandertálskou čelistí z Šipky, a téhož roku připouští paleolitické stáří již zmíněné dětské vřetenní kosti z Jižní odbočky, pokud ovšem do vrstvy z doby sobů nespadla shora (WANKEL 1882b, 378). Lokalizace a vzájemná totožnost lidských kostí, zmiňovaných v několika Wankelových člancích, je ovšem velmi nejasná, což nevyřešila ani podrobná komparace těchto údajů u J. SKUTILA (1927).

Nelze vyloučit, že kosti z báze sedimentů v Předsíni, byť snad zvířených, z pleistocénu pocházet mohly. Kritický přístup k hodnocení stratigrafie staví v této době Wankela jednoznačně mezi badatele pozitivistické éry. To je nutno ocenit tím spíše, že badatel se svou skepsí (vyvolanou ovšem přátelským varováním od berlínského Rudolfa Virchowa: ABSOLON 1970b, 198) se vlastně vzdal možnosti prohlásit tyto lidské pozůstatky za první doklad existence pleistocenního člověka na půdě podunajské monarchie. Dopis zpochybňující homogenitu sedimentů v Předsíni byl totiž do Antropologické společnosti odeslán půl roku předtím, než Wankel podnikl první řádné vykopávky v Jižní odbočce, při nichž našel nepopiratelné paleolitické nástroje. I tímto pozdějším objevem byl Wankel vlastně prvním, kdo existenci paleolitu v Rakousku-Uhersku oznámil vědeckému světu, protože noticky o zasedání Královské české společnosti nauk 11. 11. 1867, při níž prof. Antonín Frič ukazoval křemencovou čepel z Prahy-Jenerálky, si sotva kdo povšíml (cituje ji až K. SKLENÁŘ 2008, 12–13).

Zahájení Wankelových vykopávek, a tím i objev paleolitu, bylo v poválečné literatuře zvykem klást do roku 1867. Jako první tak činil jeho vnuk K. ABSOLON (1945, 6, 12; 1970b, 198), poté i Fr. ADÁMEK (1971, 48), K. VALOCH (1993, 14; 1996, 7; 2001, 103), J. SVOBODA (a kol. 1994, 7), A. PRICHYSTAL s M. NÁPLAVOU (1995, 139), SKLENÁŘ (2005, 635), M. POŁTOWICZ-BOBAK (2013, 17), STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 89; Golec, (v tomto svazku) a mnozí jiní. Z řetězení tohoto omylu je patrné, že jeho kořenem je snaha K. Absolona připsat svému dědovi maximum zásluh, i když ten to jistě nepotřeboval. Před rokem 1945 se totiž počátek Wankelových vykopávek klade jednotně do roku 1868 (MAŠKA 1886, 15; NIEDERLE 1893, 61; ČERVINKA 1902, 33; SKUTIL 1938–39, 71). O svých vykopávkách Wankel aktuálně referoval na zasedání císařské Akademie věd 25. června 1868 (WANKEL 1868b), z čehož vyplývá, že se musely odehrát v první polovině uvedeného roku. K objevu paleolitické vrstvy došlo rovněž později, než uvádí K. Absolon a tentokrát i J. SKUTIL (1938–39, 71). Stalo se tak až v zimě mezi roky 1870 a 1871, kdy Wankel, povzbuzen F. von Hauerem, otevřel několik sond v Jižní odbočce (D'ELVERT 1893, 25; OLIVA 1996, 37–39). Správnost tohoto data ostatně vyplývá z vlastní Wankelovy zmínky, že vykopávky se udály „*verflossene Winter*“ (WANKEL 1871b, sep. 25). V různých částech Jižní odbočky tehdy Wankel nechal vyhloubit několik jam, odkud vytěžil několik set kusů štípané industrie magdalénieny, spoustu tříštěných zvířecích kostí a z porušených poloh řadu lidských pozůstatků. Zahraniční analogie oprávněně hledá v nálezech z Dordogne, Yonne (Arcy), Ariège a Horního Švábska (WANKEL 1871b).

V následující sezóně se již zcela soustředil na výzkum halštatského obětistiště v Předsíni. Předehrou byl údajný nález bronzoového býčka (s podezřele blízkými analogiemi na Předním východě) bratranci Felklovými roku 1869, tedy právě v roce, kdy Wankel vykonal studijní cestu do Orientu (PRICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 37; na bar. obr. 20 srov. plastiky býků z Bôghazköy s triangulárními vložkami přesně na týchž místech jako u pojednávané sošky). Zvláštní je i informace nálezců, že plastika byla upevněna na bílém plechu – žádné takové plechy v pravěku neexistovaly. V každém případě však býčí figurka skvěle souzněla se starým pomístním názvem Býčí skála a tím legitimizovala další výzkumy v nedokopané Předsíni, ač je předtím WANKEL (1871a, sep. 5) považoval kvůli zvíření a prohrabanosti sedimentů za zbytečné. Ani potom se však výzkumu sám příliš nevěnoval. Vnuk jednoho z někdejších pracovníků v roce 1969 vzpomínal, že horníci vynášeli nálezy sami a předávali je některé Wankelově dceři, která si pro ně každý den přijížděla kočárem. Sám Wankel se objevoval nejspíš jen ojediněle (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 80). Výzkum halštatského rituálního centra, ač Wankela proslavil snad nejvíce, tedy rozhodně nepatřil k těm, jimiž by se tento v mnoha směrech pokrokový badatel mohl pochlubit. Pokud na naleziště téměř nedocházel, je logické, že nemohl zanechat nějaké náčrty nálezových situací. Protože neexistovala ani nejhrubší metrická síť a zřejmě nic nebylo horníky odkryváno plošně, o lokaci některých nápadných nálezů a jejich vzájemných vztazích se mohl dovídat nanejvýš jen druhotně od kopáčů a od svých dcer. Pokud se postupovalo odpředu dozadu, mohl se domnívat, že dříve odhalené nálezy jsou zepředu a později vykopané zezadu, ale ne o mnoho více. Mohl být informován i o poloze žárovišť u severní stěny a o koncentraci kovářského náčiní při jižní stěně, případně i o hustých nálezech lidských kostí mezi oběma zmíněnými zónami. Polohu jednotlivých koster, jejich úplnost, vzájemné vztahy, přiložené milodary apod. nemohl bez pečlivého plošného výzkumu ani odhadnout. Naprostý nedostatek dokumentace a osobní zkušenosti mu naopak dovolil zapojit fantazii a zaujmout čtenáře sugestivním vylicněním nedoložených situací, např. useknutými pažemi (ve skutečnosti s přirozeně odrolenými konci a recentním skeletem dlani) na oltáři z plochých kamenů (zrnotěrek), kostrou muže vedle kostry prasete, velmožem na vozu (našlo se několik kol různého průměru a žádné kosti), zavaleného přepáleným vápencem (ve skutečnosti sintrem), apod. Tuto představu posléze petrifikovali čelní představitelé naší archeologie tím, že ji přetiskli ve svých knihách (SCHRÁNIL 1928, 190–192) s téměř úplnými překlady Wankelových fabulací (BÖHM 1941, 373–377; POULÍK 1956, 133–135; ostatní cituje STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 16–18). Karel ABSOLON (1946a) inspiroval Zdeňka Buriana k namalování známého obrazu pravěkých „hekatomb“. Ideji velmožského pohřbu s oběti cenných komodit i lidí, ovlivněného zřejmě Wankelovou znalostí protohistorických Skýtů a severských raně středověkých obřadů, byly potom přizpůsobeny i determinace jednotlivých nálezů (lebeční číše, useknuté ruce s náramky, oproti realitě mají převládat pozůstatky mladých žen, atd.). Že měl Wankel sklon k zaměňování předpokladů s fakty vyplývá z jeho informace, že doprovodné nádoby na popelnicovém poli v Tršicích u Olo-

mouce obsahovaly „zetlelé potraviny (chléb, mouka, obilí aj.) a prst“ (HAVELKA 1878; srov. NEKVASIL 1985, 13; STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 94). „Největší záhada moravského pravěku“, jak zní tradiční epiteton halštatu z Byčí skály, vznikl tedy spíše z nedostatečné dokumentace nálezových okolností, nezáměrně i účelově mylných určení a bujnou fantazií nálezce, než ze samotných faktů. Přesto není důvod shlížet na Wankela jako na padělatele. Vše působí dojmem, jakoby se z kritického pozitivisty stal opět romantikem, a vše zveličoval v jakési dobré víře, ne nepodobné daleko starší „vlastenecké“ kauze s Rukopisy. Spíš je s podivem, jak dlouho byla tato jeho mystifikace přejímána erudovanými odborníky několika následujících generací. Je možné, že ani po dokonalém výzkumu by archeologové nedospěli k jednotnému výkladu, ale to je ve vědě zcela přirozené, nikoli záhadné. Využití Předsíně v průběhu starší doby železné se navíc mohlo měnit.

III.2 ŠACHTY A PRŮKOPY MARTINA KRÍŽE

Vraťme se však k výzkumu paleolitického sídliště, který oproti vykopávkám halštatské svatyně vykazoval větší kontinuitu. Podle K. ABSOLONA (1945, 9) kopal v Jižní odbočce r.1874 známý profesor německé techniky v Brně Alexander Makowsky, jemuž předtím Wankel věnoval několik artefaktů. Některé z nich vyobrazuje ve svém závěrečném díle o moravském

paleolitu (MAKOWSKY 1899, Taf. I: 18–21, 23–26), o vlastním výzkumu se však nezmiňuje (ABSOLON 1945, 9; 1970b, 200). Větší rozsah měla bezpochyby sondáž uprostřed Jižní odbočky, podniknutá r. 1879 během 12 dnů tehdy devatenáctiletým studentem Janem Kniesem (obr. III.2). Přinesla řadu kamených nástrojů, i hrubých rohovcových, a zdobený oblázek kulmské droby (KNIES 1926–28, 65; 1929, 6). Teprve po Kniesovi podnikl v letech 1891–92 v celé jeskyni rozsáhlé vykopávky jeho starší badatelský kolega JUDr. Martin Kříž (obr. III.3). Ten jakožto zámožný notář v jihomoravských Ždánicích vládl podstatně většími finančními prostředky než učitel Knies, a na rozdíl od něj se soustřeďoval především na rozlehlé jeskyně s bohatými nálezy, známými již z Wankelových dob (Kůlna, Sloupské jeskyně, Pekárna, Výpustek). V těchto jeskyních nechával hloubit šachty, průkopy a v Pekárně a Kůlně i celá plošná „pole“, v nichž se snažil seznat původ „náplavy“. Nálezy, jež provázel prostorovými a hloubkovými údaji, dělil na pravěké neboli diluviální (paleolit), předvěké (aluviální čili holocenní) a novověké (od narození Krista), další dělení dle chronologie a kultur pokládal za zbytečné (např. KŘÍŽ – KOUDELKA 1900, 185). Většina těchto olbřímích jeskynních prací byla vykonána v 80. letech předminulého století a průkopy v Byčí skále je v podstatě již ukončovaly. Vyprovokován Maškovým objevem hromadné depozice lidských kostí v Předmostí se v letech 1895–6 věnoval ještě tomuto nalezišti, čímž své explorační ukončil. Kříž však v jeskyních nejen kopal, ale také je důkladně proměřil. I když jeho plány jsou velmi schematické a v detailech neodpovídající, hustá síť bodů s nadmořskými výškami je přinejmenším ve svých vzájemných relacích poměrně spolehlivá. Zvláště důležité a dosud nevytěžené jsou jeho údaje o vchodech, jak je publikoval ve svém základním německém článku (KŘÍŽ 1892, 514–515). Jasně z nich vyplývá, že mezi umělým lichtenštejnským vchodem a velkým oknem ve skále vedlo do Předsíně ještě nějaké malé okno, a to asi 6,15 m nad umělým vchodem a 8,3 m nad původním (tehdy zazděným a později rozšířeným) dolním vchodem. Jako vchod do Předsíně se toto „okno“ zřejmě pravěkým lidem hodilo ještě méně než občas zatopený a nízký dolní vchod, ale svědčí

III.2. Jan Knies se svým sloupským Muzeem Moravského Krasu.

III.3. Martin Kříž a jeho rodný domek v Lišni kolem roku 1920. Foto R. Czižek.

o tom, že Předsín byla přístupná i jinak než vysoko ve stěně položeným oknem či spodním vchodem. Z tohoto hlediska je zajímavé, jak rozdílně Kříž popisuje průběh povodně z června 1883. Podle starší německé verze vyrazila voda dveře umělého vchodu do Předsíně, když v ní dosáhla mocnosti 1,758 m (Kříž 1892, 514), podle populárnějšího Průvodce před tím vytékala horním oknem ven (Kříž – KOUDELKA 1902, 40; obr. VIII.2a). Z údajů však nevyplývá, že by před prostřelením umělého vchodu byla Předsín nutně zaplavována povodněmi, neboť spodní původní vchod tehdy nebyl zazděn jako v roce 1883. Údaje o nadmořských výškách jsou zajímavé i z hlediska sedimentů v Jižní odbočce, protože skalní dno v odbočce má ležet o 1,6 m níže než v šachtě VI uprostřed hlavní chodby. To souhlasí s překvapivým tvrzením, že skalní dno se v Jižní odbočce sklání od chodby k jihu a od západní stěny k východní (Kříž 1892, 525, 531). Na konci Jižní odbočky však skalní dno opět stoupá o více než tři metry. Je ovšem otázkou, nakolik se lze na tato měření a odpočty spolehnout, jestliže dle Kříže (1892, 531–532) měla být nadmořská výška šachet XV a XVI (obr. IX.P7) na milimetr stejná, a do jaké míry byl sklon sedimentů s archeologickými vrstvami ovlivňován průběhem skalního dna. Na údaje o archeologických situacích je Kříž poměrně skoupý. Pouze ve štole i-i na začátku Jižní odbočky (obr. VII.5) se čtyři metry od východní stěny měla v hloubce 1 m rozprostírat 0,3 m mocná poloha rohovců

a pazourků, vedle níž ve stejné hloubce leželo pět medvědích metakarpů (Kříž 1892, 536). Na stránce 540 upřesňuje, že šlo o ohniště a že pět článků z pravé medvědí tlapy doprovázely kosti koně, pratura, soba a zajíce. Stejně jako maso uvedených býložravců tu tedy byla snědena i medvědí packa. Ohniště s kostmi a artefakty se nacházelo i v šachtě XXI na konci Severní odbočky. Celkem nechal Kříž v oblasti odboček vyhloubit šest hlubokých šachet a pět průkopů, v jejichž vyšších polohách narazil i na pozůstatky člověka (Kříž 1892, 520–553; Kříž – KOUDELKA 1902, 38–48). S některými jeho dalšími údaji se ještě setkáme v kapitole o paleolitickém osídlení. Kamenné artefakty měl Kříž uložené ve dvou bedničkách, což již samo svědčí o tom, že sbíral i předměty z místního rohovce. Jejich domnělé opomíjení mu vyčítá K. ABSOLON (1945, 10), vkládaje mu do pera větu, že jde o „*kameny, které jen náhodně mají formu hrubých nástrojů*“. Uvedenou větu však Kříž nikdy nenapsal, jde o HAUSERŮV (1925a, 139) překlad názoru vyjádřeného Fr. ČERNÝM (1904, 107). Na počátku zadní třetiny Předsíně nechal Kříž vyhloubit dva průkopy přes celou šířku prostory. V prvním průkopu a-a narazil v max. hloubce 1,5 m na neporušené vrstvy vodorovně zvrstveného písku, v rovnoběžné sondě b-b o čtyři metry dále spočívala neporušená vrstva písku ještě mělčeji a u severní stěny se v hloubce 60 cm objevila jen 2 cm mocná poloha uhlíků (Kříž 1892, 535). V pozdějším „Průvodci“ jsou však i tyto poměrně

III.4. Rudolf Czižek (1878–1936) vede Absolonovy výzkumy v Pekárně. Archiv AÚ MZM.

skrovné výsledky náležitě zveličeny: „*Lidé zámožnější skryli se sem i se svým drahocennějším majetkem před nepřátelským vpádem. Měli s sebou potraviny, potřebné nářadí a zbraně; oheň rozdělávali při severní skále; zde našel jsem silnou vrstvu uhlí dřevěného a popela; vápencová skála pod ním byla vypálena na vápno, které vssálo do sebe vlhkost jeskynní a na kousky se rozpadlo. Roztroušené na různých místech předsíně byly slabší vrstvy uhlí a popel z chýží zde budovaných (ze dřeva a pokrytých chvojím). Nepřítel vypátrav úkryt porubal utečence ponejvíce ženy a děti, zapálil jejich chýže a co nejlepšího sebral, zůstaviv zde zbytky anebo věci uschované. Našel jsem tu: zachovalé proso v hrnčičku, střepy z mís, džbánů, přesleny, věci bronzové, nástroje kamenné, kostěné a železné, úlomky z drátu zlatého*“ (KŘÍŽ – KOUDELKA 1902, 42). Badatel si zde zjevně vypomáhá nálezy svého předchůdce Jindřicha Wankela, jehož interpretaci ale opouští a nahrazuje představou pobité skupiny uprchlíků. Náзор, zastávaný tehdy i I. L. ČERVINKOU (1902, 246), oživil osm desítek let poté Jindra Nekvasil (NEKVASIL 1985; STLOUKAL – NEKVASIL 2015). Celkem Kříž v Byčí skále za pouhé dvě sezóny vyhloubil 21 šachet o celkové hloubce 66 m a 11 průkopů, z nichž se vyházelo 208 kubíků hlíny (KŘÍŽ 1892, 538).

III.3 NÁSTUP BRNĚNSKÝCH NĚMCŮ

I když ždánický notář nemohl prohlásit Byčí skálu za „zcela vyčerpanou“ jako jeskyni Kůlnu a Pekárnu, rozhostilo se v jejích prostorách na dlouhou dobu archeologické ticho. Porušili je až tři bratři z německé učitelské rodiny Czižků. Nejstarší z nich, Karl, se zabýval sběrem drobné jeskynní zvěřiny a na jeskynních exkurzích jej často doprovázel nejmladší z bratrů, Wilhelm. Ten již roku 1914 vyhrabal uprostřed Jižní odbočky hrst pěkných kamenných nástrojů. Následujícího roku si pozval ku pomoci své svěřence z chlapeckého sirotčince, avšak výtěžek z porušených vrstev nestál za řeč. Okolo Vánoc r. 1915 se připojil prostřední sourozenec Rudolf (obr. III.4), a společně pak poblíž východní jeskynní stěny objevili neporušenou

magdalénskou vrstvu. I když je k další práci v těchto místech vyzýval i prezident Moravské muzejní společnosti prof. Anton Rzehak, zaměřili po roce 1917 Czižkové svou pozornost jinam a do Byčí skály se vrátili až roku 1920. Tehdy vyhloubili jámu na konci Severní odbočky, údajně se skrovným výsledkem – kromě několika silexů „jen“ opracované parohy (ABSOLON 1945, 10). Na Vánoce 1922 byl k prohlídce vykopávek poprvé pozván nadšený amatérský archeolog Franz Čupík. Ten se okamžitě chopil iniciativy, takže „až do září 1924 nemohl bez Čupíkova vědomí v Byčí skále nikdo kopat“ (HAUSER 1925a, 146). Čupík se svými mladšími spolupracovníky Hugo Wallochem a Rudolfem Zapomělem (obr. III.6) rozdělili plochu Jižní odbočky na dvě desítky polí roztodivných tvarů (některé naznačeny na Absolonově plánu na obr. III.7), které více či méně systematicky prokopali. Občas je navštěvoval i ředitel německé měšťanky Karl Schirmeisen, autor četných příspěvků k moravskému pravěku. S ním potom o Velikonocích 1924 bratři Czižkové vyhloubili sondu v zadní třetině Jižní odbočky, s bohatými nálezy ve dvou polohách (obr. III.5). Do jeskyně se pak R. Czižek vrací až v září, kdy fotografuje profil svého výkopu a stěžuje si, že mu jej Hugo Walloch poničil. Téhož měsíce však prací v Byčí skále na zásah K. Absolona zanechává i skupina F. Čupíka. Jeho rozsáhlá sbírka je potom nuceně vykoupena a včleněna do fondů Moravského zemského muzea. Vzájemná animozita pokračovala v odborných i soudních sporech o pravost tzv. druhé věstonické venuše (BAYER 1931; OLIVA 2014, 25–27).

Všeobecné roztrpčení způsobilo, že po více jak deset let se zde o další vykopávky nikdo nezajímal. Rudolfa Czižka angažoval r. 1925 K. Absolon jako technického vedoucího explorační jeskyně Pekárny a později jej dokonce uváděl jako spoluautora všech tří publikovaných zpráv.

Na jaře 1936 se však na lokalitě opět objevil H. Walloch, který pak spolu s učitelem Hansem Stikou a studentem Karlem Valochem vyhloubil sondu někde v prostoru Čupíkových polí I–III–XI a hloubkovou šachtu poblíž pole VII (VALOCH 1960, 19

III.5. Vykopávky bratrů Czižků v Jižní odbočce roku 1924. Foto R. Czižek, archiv AÚ MZM.

III.6. Franz Čupík, R. Zapomněl (?) a H. Walloch (?) při amatérských vykopávkách v Byčí skále roku 1924. pozůstalost K. Valocha v MZM.

a ústní sdělení). V jednom místě při západní stěně Jižní odbočky nesporně zastihli intaktní vrstvu magdalénieny, snad poslední na této lokalitě. Nadšenci tam trávili téměř každou sobotní noc, jednou se připojil i Karl Schirmeisen (Valoch in OLIVA 2013, 151). Jak svědčí popisky na některých artefaktech, získali v té době řadu nálezů i Julius Simon a Hans Freising.

III.4 MARNÁ AKCE PROFESORA ABSOLONA

Na podkladě slibných výsledků amatérských výkopců se prof. Absolon rozhodl, že vezme výzkumy v Býčí skále do vlastních rukou. O Velikonocích 1936 nechal zazdít (asi na popud R. Czižka) otvor v zídce, kterým do jeskyně prolézali amatéři. K zajištění svých vykopávek získal bližší nespecifikovaný privátní fond (patrně od J. Bati, jehož jméno je napsáno na řadě nálezů) a celou Jižní odbočku rozměřil do metrové

sítě, jež se dochovala v nově objevené skice (obr. III.7). K dohledu nad výzkumem byla vytvořena odborná komise, sestávající z prof. Karla Zapletala, doc. Aloise Stehlíka a bratrů Czižků, vlastní práce však v letech 1936–38 prováděl jen starý Absolonův „famulus“ František Šefčík (obr. III.8). Po zarovnání přeházených sedimentů v přední části odbočky následovalo hloubení asi 1 m širokého průkopu podél západní stěny (obr. III. 9–10), tedy právě v těch místech, odkud získal nejbohatší nálezy i Franz Čupík. Není proto divu, že na neporušené vrstvy s krásnými magdalénskými nástroji se narazilo až ve zvýšené komínovité prostůrce na jižním konci haly, kde předtím nikdo nekopal. V příčném profilu ve vstupní části odbočky se kupodivu objevily dvě holocenní sintrové polohy, známé již z Wankelova popisu. Pleistocenní vrstvy se však už pod nimi zastihnout nepodařilo, údajně kvůli nedostatečné hloubce průkopu (ABSOLON 1945, 15; 1970b, 203).

III.7. Skica metráže K. Absolona v Jižní odbočce. Čárkovně naznačeny sektory zkoumané Czižkem a Čupíkem. Číslované čtverce naznačují rozsah vykopávek brněnských amatérů a K. Absolona, ze sond X a XI pochází profil na obr. VII.3. Archiv K. Absolona v MZM.

III.8. Absolonův jeskynní „famulus“ F. Šefčík ze Sloupu a dělník (?) Meluzín před Byčí skálou. Archiv K. Absolona v MZM.

III.9. Jižní odbočka s výzkumy prof. Absolona mezi body A až E (viz obr. III.7; foto R. Czižek 1936), archiv AÚ MZM.

III.10. Sintry na západní stěně Jižní odbočky překrývaly zbytek intaktních vrstev. Výzkum K. Absolona 1936, Foto R. Czižek, archiv MZM.

III.5 POZORNOST ARCHEOLOGŮ SE VRACÍ K PŘEDSÍNÍ

Počátkem 20. století se brněnští Němci v Byčí skále ujímají i jeskyňářských výzkumů, o nichž však referuje M. Golec v následující kapitole. Tam najdeme i základní údaje o válečných výkopech německých amatérů v Předsíní (ZATLOUKAL 1995) a o tamním revizním výzkumu před budováním podzemní továrny. Ze zeminy vyvezené k silnici vytěžil geolog Jaroslav Dvořák několik paleolitických artefaktů.

V překopaných sedimentech Jižní odbočky za okupace úspěšně paběrkovali Karel Rézl a František Prorok, kterému jeho „přátelé“ podvrhli několik bizarních padělků (PROROK – SKUTIL 1949; VALOCH 1960, 19). Při obnovení speleologických prací po 2. světové válce odkryl K. Valoch s V. Gebauerem u východního okraje vchodu do Severní odbočky polohu s opracovanými rohovci. Od té doby se systematictější výzkumy v jeskyni neodehrály, byť nechybějí zprávy o různých náhodných nálezech.

Na větší koncentraci štipané industrie a rytých oblázků narazila až roku 1955 skupina jeskyňářů vedená S. Novákem při pracích v komínovité prostůrce na konci Jižní odbočky, úspěšně prokopávané již za výzkumů K. Absolona (obr. III.11). Nálezy byly zásluhou K. Valocha uloženy v MZM a tvoří dnes jediný přesně lokalizovaný celek paleolitického stáří z Byčí skály. Řadu artefaktů včetně provrtané ulity miocenního plže poskytl sběr K. Valocha, V. Gebauera a M. Olivy v sedimentech zvržených mohutnou povodní v červenci 1972. Plavení sedimentů (obr. III.12), organizované r. 2007 M. Golcem, přineslo kromě množství železných okují a drobností z doby halštatské i několik kusů štipané industrie a oblázků s šikmými zářezy.

Mezitím se však alespoň po teoretické a výstavní stránce oživila kauza halštatských nálezů z Předsíně. V roce 1969, v době počínající „normalizace“, se ještě podařilo uskutečnit dlouho připravovanou výstavu Hallstatt a Byčí skála, která se po brněnském Domě umění otevřela ještě v Bratislavě a Praze (katalog NEKVASIL ed. 1969). Od roku 1966 studoval Jindra Nekvasil z Archeologického ústavu ČSAV veškerý Wankelův inventář ve vídeňském Přírodovědném muzeu, což bylo ve své době něco zcela výjimečného (NEKVASIL 1967). Rozpory mezi publikovanými údaji a skutečností, posílené kritickým studiem lidských kostí (STLOUKAL 1981; 1985; STLOUKAL – SZILVÁSSY 1984; STLOUKAL – NEKVASIL 2015), vedly k oživení zcela profánní interpretace tohoto nedo-

III.11. Vchod do prostůrky s kresbami na konci Jižní odbočky. Foto V. Káňa 2007.

statečně dokumentovaného objevu. Mělo jít o skupinu cizích prospektorů železné rudy, kteří přijali keramiku místní horákovské kultury (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 131, 138). K tomu se přidružila teze o zavalení obyvatel Předsíně jeskynním stropem, spadlým vlivem výbuchu rozptýlené mouky a uhelného prachu (WEBER 1985; NEKVASIL 1985; STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 140, 145). Snižování Wankelovy důvěryhodnosti a zejména bizarní teorie výbuchu vyvolala vlnu nevole, jež našla průchod na blanenské konferenci ve dnech 9. a 10. října 1984 (NĚMEC–ŠALÉ eds. 1985). Během následující exkurze navštívil dr. Nekvasil Předsíň Býčí skály poprvé, což jistě svědčí o povýtce kabinetním přístupu k problematice (obr. III.13–14). Jmenovaný specialista na kulturu doby halštatské svůj názor po konferenci neopustil, ale vzhledem k pádným protiargumentům se jej neodvážil předložit v definitivní monografii, jejíž dokončení odkládal též ze zdravotních důvodů (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 80). Předpokládaná možnost výzkumů zbytků nedotčených sedimentů v Předsíni vedla koncem roku 1993 k založení Nadace Býčí skála, která vydala miliónovým nákladem úvodní dvoulist novinového formátu a v prostorách Moravského muzea zorganizovala ve dnech 27. až 29. června 1995 mezinárodní konferenci „*Býčí skála-Höhle im gesamtteuropäischen Kontext*“ (příspěvky in Pravěk N.Ř. 5, 1995). Konference byla součástí výstavy originálních nálezů v Moravském muzeu, které se za spektakulární policejní asistence podařilo převézt z Vídne (27. 5. – 30. 6. 1995). Neintenzivněji se tehdy problematice Býčí skály po geologické a historické stránce věnoval geolog Antonín PRÍCHYSTAL (1993a, b; PRÍCHYSTAL – NÁPLAVA 1995), který údajný přepálený vápenec se zapečenou kostí určil jako jeskynní sintr, a současně zpochybnil pravěký přístup do jeskyně původním spodním vchodem. Pokud by se do Předsíně „vstupovalo“ horním oknem, řadilo by se tamní obětíště mezi podobné obětní šachty doby halštatské. Redakce monografie byla vedením Archeologického ústavu v 90. letech svěřena Hermannu Parzingerovi z Římsko-germánské komise v Mohuči (PARZINGER – NEKVASIL – BARTH 1995). Činnost nadace byla posléze utlumena, ale problematiky se energicky ujal pracovník univerzity Palackého v Olomouci Martin Golec, který nyní připravuje zevrubnou revizi nálezů.

III.6 DOVĚTEK

Jeden z mezníků naší speleoarcheologie představoval první objev pravěké kresby v našich jeskyních na jaře roku 1995. Na východní stěně prostůrky nad koncem Jižní odbočky mi padla do oka změř nejasných černých linií, v nichž jsem se domníval rozeznávat podobu nějakého kopytníka, snad jelena či kozorožce. Současně jsem upozornil na složitý abstraktní vzor z krátkých čar, kterého si na stropě těžce síňky povšiml již leckterý jeskyňář, aniž by ovšem rozpoznal jeho význam (OLIVA 1995a, 36; 2005, 100). Radiokarbonové datování ukázalo, že první vzor spadá do středověku a je snad náhodný, druhý však do eneolitu, nejspíše do doby kultury badenské, tj. s kanelovanou keramikou, jejíž vzory napodobuje (SVOBODA – VAN DER PLICHT – BALÁK 2005a; b) a jejíž střepy se v jeskyni skutečně našly.

Některé detaily z dějin archeologických výzkumů v Býčí skále uvádějí i kapitoly o paleolitickém sídlišti a o nálezech z pozdějších pravěkých období.

III.12. Plavení sedimentů u Šenkova sifonu roku 2007 M. Hložkem a Z. Minaříkovou. Foto M. Golec.

III.13. Exkurze do Předsíně Býčí skály 10. 10. 1984. J. Nekvasilovi naslouchají (vzadu zleva) J. Říhovský, V. Janák, C. Němec, ??, D. Frolíková, A. Štrof, M. Salaš, ??, O. Šedo, M. Janíček, L. Seitl a A. Přichystal. Archiv muzea v Blansku.

III.14. Antropolog Milan Stloukal naznačuje, že v Předsíni mohl spadnout strop. Archiv muzea v Blansku.

III. THE BEGINNINGS OF SCHOLARLY RESEARCH – ARCHAEOLOGY IN THE BÝČÍ SKÁLA CAVE

The notable personality of Heinrich (Jindřich) Wankel, a physician from Blansko nicknamed “the father of the Moravian prehistory”, stands between the romantic and positivist notion of interest in caves and mainly in the prehistory of Moravia (Fig. III.1). Because of his predilection for caves, in 1868 he set off for Paris to visit the exhibition of History of Work, and only then, additionally to bones of primeval animals he became captivated by relics left after by humans. Motivated by the Paris exhibition he had trenches opened in Předsín (the Vestibule) in 1868. At that time his critical approach to the evaluation of stratigraphy clearly placed Wankel among the researchers of the positivist era.

Since the monograph of K. Absolon (1945) it was accustomed to establish the year of Wankel’s discovery of the Palaeolithic, virtually the first within the territory of the Austro-Hungarian Empire, to be 1867. Without doubt this happened as late as in the winter of 1870/71, when Wankel, inspired by Franz von Hauer, commenced several trenches in Jižní odbočka (the Southern Branching) (D’ELVERT 1893, 25; OLIVA 1996, 37–39). In the following season he entirely concentrated on the research of the Hallstatt ritual place in the Vestibule. Its prelude was an alleged find of a little bronze bull (with suspiciously close analogies in the Near East) by the Felkl cousins in 1869, exactly the year in which Wankel carried out a study trip to the Orient. The statuette of bull marvellously resonated with the old name Býčí skála (Bull Rock) Cave, and this led to Wankel’s decision to continue the excavations in its Vestibule. However he was not prone to apply himself personally to the research. In 1969 a grandson of one of the then workers reminisced, that the mine diggers fetched out the finds themselves to hand them over to some of Wankel’s daughters, who used to come in a road carriage to pick them up every day. Wankel himself used to put in his appearance only sporadically (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 80); therefore quite logically he could not have left a single sketch of find situation. Without a meticulous surface research he could not make even an estimate of the positions of skeletons, their completeness etc. On the contrary, the total lack of documentation and personal experience allowed him to engage fantasy and to captivate the readers, presenting vivid descriptions of unattested situations. Being apparently influenced by Wankel’s knowledge of proto-historic Scythians and early medieval Viking ceremonies, determinations of the individual finds were adjusted to the idea of a princely burial with sacrifices of valuable commodities and people (“virgins”).

In 1891–92 doctor of law Martin Kříž performed large-scale excavations in the entire cave area (Figs. III.3 and VII.5). In only two seasons he had 21 shafts totalling to 66 m depth and 11 trenches dug out, from which 208 cubic metres of loam were removed (KŘÍŽ 1892, 538).

Although the notary Martin Kříž could not declare Býčí skála to be “totally exhausted” like the Kůlna and the Pekárna Caves, its space became silent for a long period of time. Its tranquillity was broken by three brothers from the German teacher family Czižek, especially Rudolf Czižek (Fig. III.4). In 1915 in the Southern Branching they struck an undisturbed Magdalenian layer again. The Czižek and Čupík group carried out the most important excavations in 1924 (Fig. III.5). The Czižeks ditched a trench in the rear third of the Southern Branching to be rewarded by abundant finds in two levels (Fig. VII.4); Franz Čupík ascertained virtually the same profile near the western side (Fig. VII.3). Upon K. Absolon’s intervention both groups were expelled from Býčí skála in August 1924.

Due to universal embitterment no one became interested in further excavations for more than ten years. In the spring of 1936 Hugo Walloch from the former Čupík’s group returned to the site, and together with the student Karel Valoch they captured an intact Magdalenian layer somewhere in the Southern Branching. No one has ever seen it again since, even Prof. K. Absolon failed (1945), although he had huge trenches dug out in the Southern Branching in 1936–38 (Fig. III.7, 9–10; ABSOLON 1945, 15; 1970b, 203).

Main details on the pits excavated by German amateurs in the Vestibule during the war and on the revision excavations prior to building an underground factory are contained in the next chapters. A group of cavers encountered a greater concentration of chipped industry and engraved pebbles in a tiny space at the end of the Southern Branching as late as in 1955 (Fig. III.11).

In the meantime at least the theoretic and exhibition aspect of the case of the Hallstatt finds from the Vestibule became revived. In 1969 the Hallstatt and Býčí skála Exhibition was accomplished in Brno, Prague and Bratislava (catalogue by NEKVASIL ed. 1969). Since 1966 Jindra Nekvasil of the Archaeological Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences studied the full Wankel’s inventory in the Natural History Museum Vienna. The contradictions between the published data and reality, enhanced by the critical study of human bones (STLOUKAL 1981; 1985; STLOUKAL – SZILVÁSSY 1984; STLOUKAL – NEKVASIL 2015), lead to regeneration of entirely profane interpretation of this inadequately documented discovery. It was supposed to be a group of foreign iron ore prospectors, who adopted the pottery of the local Horákov culture (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 131, 138). To this was added a thesis about the inhabitants of the Vestibule being buried under the cave roof that collapsed because of an explosion caused by dispersed particles of flour and coal dust (WEBER 1985; NEKVASIL 1985; STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 140, 145). Wankel’s credibility decreased, and especially the bizarre explosion theory caused a wave of repulsion; it came out at the conference in Blansko on 9 and 10 October 1984 (NĚMEC–ŠALÉ eds. 1985). Towards the end of 1993 the assumed possibility of research to be performed on the remains of untouched sediments in the Vestibule led to the founding of the *Nadace Býčí skála*, a foundation that organized an international conference “*Býčí skála-Höhle im gesammteuropäischen Kontext*” on 27 to 29 June 1995 (the contributions in Pravěk N.Ř. 5, 1995). The conference was a part of exhibition of original finds in the Moravian Museum. When J. Nekvasil became ill, Hermann Parzinger was charged with editorship of the monograph (PARZINGER – NEKVASIL – BARTH 1995).

One of the milestones of speleoarchaeology in the Czech Republic was the first discovery of a primeval rock painting in a cave. In 1995 I have brought attention to a complicated abstract pattern of short lines (OLIVA 1995a, 36; 2005a, 100) dated back to the period of the Baden culture later on (SVOBODA – VAN DER PLICHT – BALÁK 2005a; b).

IV. NĚMECKÁ SPELEOLOGIE V BÝČÍ SKÁLE V 1. POLOVINĚ 20. STOLETÍ

MARTIN GOLEC

IV.1. ROZVOJ SPOLKOVÉ ČINNOSTI OD PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ DO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Na přelomu 19. a 20. století došlo v Moravském krasu ke značnému rozvoji spolkové činnosti, což se odrazilo také na dění v Býčí skále. Uvnitř jeskyně již od 60. let 19. století probíhaly četné archeologické výkopové práce. Toto období hodnotíme jako třetí etapu vědeckého výzkumu zdejší oblasti. Po celé 19. století v Josefovském a Křtinském údolí probíhal velmi silný turistický ruch. Odehrával se ve znamení individuálních či skupinových výprav měšťanů. S příchodem nového století došlo ke změně, na oblast se zaměřila činnost spol-

ková. Jejím charakteristickým znakem bylo národnostní rozdělení na německé a české organizace. Postupně tak vznikl Klub českých turistů (KČT) a jeho protiváhou byl Spolek německých turistů (Verein deutscher Touristen – VDT). V Moravském krasu (tento nový název poprvé použil český docent geologie V. J. Procházka v roce 1899), došlo dokonce k rozdělení na severní českou část, podporovanou majiteli pozemků – Salmy a středo-jihní německou, podporovanou majiteli pozemků – Lichtenštejny. Býčí skála, oblíbená destinace turismu (obr. IV.1, II.2, II.3), oficiálně náležela do sféry německé, setkáváme se zde proto s bohatým rozvojem německé spolkové činnosti. Na přelomu století došlo k razantnímu nástupu speleologického bádání v Býčí skále, který se nesl ve znamení propojení s alpinistickou technikou – horolezectvím. Jeho počátky nacházíme v Moravském krasu, nicméně od druhé dekády 20. století se specializovalo a započal samostatný vývoj sportovního lezení na venkovních skalách (GREGOR – PIPAL – POKORNÝ 2012). V roce 1911 byla na Krkavčí skále slezena první cesta (obr. IV.5). Až později ve 30. letech byly zdolány cesty na stěnách Býčí skály (obr. IV.4). Každopádně horolezectví v této oblasti bylo vždy neoddělitelně propojeno se speleologií, a tak se dějiny obou proudů překrývají. Ne jinak je tomu u dalšího zájmového hnutí – trampingu. Toto české (či československé) příměstské specifikum má své kořeny v období po vzniku samostatného Československa. Do Moravského krasu trampingu dorazil na přelomu 20. a 30. let, Býčí skála a její blízké okolí se stalo jeho významným epicentrem (GOLEC 2014j). Zdejší dějiny speleologie, horolezectví a tram-

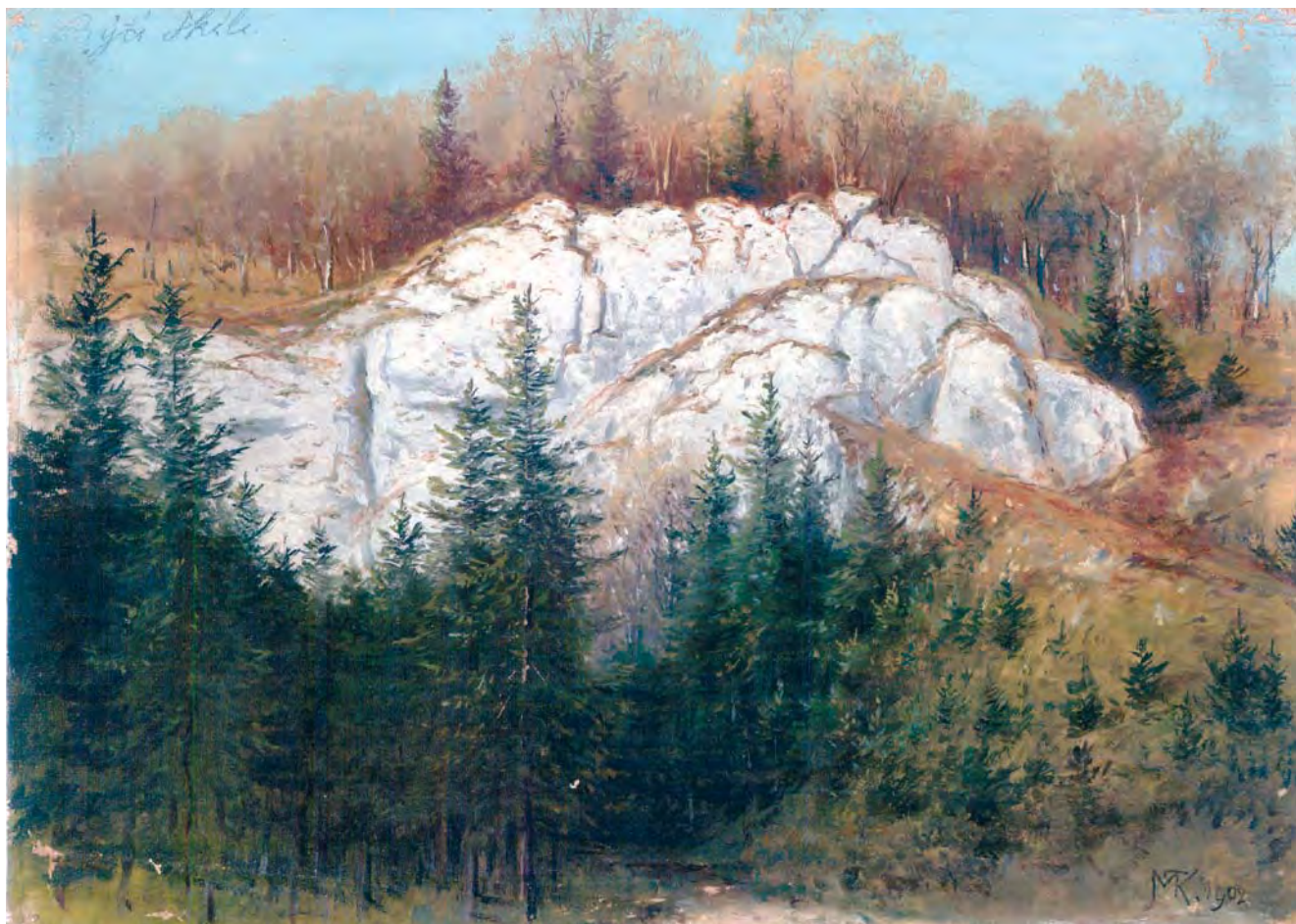
Obr. IV.1. Pohled směrem na skály; pod nimiž vyvěrá Jedovnický potok. Lom v této lokalitě ještě nebyl založen. Přelom 19. a 20. století. (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.2. Cesta od Josefova k Býčí skále na počátku 20. století, lom v prostoru vývěru je již zřejmě v provozu (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.3. Návštěvníci Býčí skály v 1. polovině 20. století (archiv R. Czižek, MZM Brno).

Obr. IV.4. Malba Býčí skály z roku 1902 (autor MTK, archiv K. Absolon, MZM Brno).

pingu jsou značně propojeny a je nutné k tomuto faktu při jejich objasňování přihlídnout. Z hlediska vědního poznání nás však nejvíce zajímá speleologie (jako součást karsologie), která byla zaměřena na průzkum jeskyní a má svoji vědeckou metodiku odvozenou z přírodních věd (geologie, hydrologie, sedimentologie, kartografie ad.).

IV.1.1. Komplikované znovuobjevování německé speleologie v Moravském krasu

Německá speleologie stála téměř mimo zájem české krasové historiografie. Tento fakt je dán komplikovanými dějinami soužití Čechů a Němců, které neodezněly druhou světovou válkou a odsunem Němců z území Československa. Došlo k naprosté ztrátě informací, pamětníci odešli. Poválečné období nebudilo o německou speleologii zájem, což je kupříkladu velmi dobře patrné u „doyena krasové historiografie“ K. Absolona. Ubíhající čas nepřál nápravě tohoto stavu a čeští pamětníci postupně odešli také. Po sto letech se díky cílenému sběru dat podařilo alespoň částečně tuto mezeru zacelit objevem doposud nevyužitého zdroje – policejní agendy, uložené v MZA. Ze strany státu byla policií dlouhodobě monitorována spolková činnost německých speleologů. Díky ní se podařilo doplnit některé důležité údaje, jako je například přehled jednotlivých německých spolků a jejich předsedů, rozsah členské

základny, adresy předsednictva a některých členů, nebo rozpoznání některých dílčích aktivit, které byly doposud neznámé (GOLEC 2013h; 2013n). V kombinaci s publikovanými dobovými zprávami, dochovanými mapami a grafiti v Býčí skále a dalších jeskyních, můžeme dnes představit základní kostru dějin německé speleologie 1. poloviny 20. století. V každém případě je nutné konstatovat, že předkládaný výsledek je jen malým zlomkem původních informací o půlstoleté speleologické práci brněnských Němců ve střední části Moravského krasu.

IV.2. OBDOBÍ SPOLKU NĚMECKÝCH TURISTŮ V BRNĚ (VEREIN DEUTSCHER TOURISTEN IN BRÜNN) V LETECH 1899–1909

Na počátku 20. století začal v Býčí skále pracovat tým badatelů organizovaný pod Spolkem německých turistů v Brně. Kolik podobných skupin bylo a kde pracovaly, nevíme. Pokud se týče střední části Moravského krasu, je nutné zkrato uvest, že šlo o skupinu badatelů Spolku německých turistů, avšak nikoliv ještě o členy sekce – Skupina pro výzkum jeskyní (Gruppe für Höhlenforschung), ta byla založena až o deset roků později v roce 1909. Hlavním protagonistou tohoto prvního období byl zejména brněnský rodák Hermann Bock. Na počátku roku 1902 ve spolupráci s Otto Olbortem ze Znojma objevili systém Bruniny jeskyně za Pohanským komínem v Býčí skále (obr. IV.9). Prvotní úspěch z roku 1902 musel německé výzkumníky

řádne motivovat, na což poukazuje množství grafitti právě v Brunině jeskyni. Název v češtině znamená Brněnská jeskyně (německy Brunagrotte, dnes Brunina jeskyně). Alpinisté (horolezci) nové jeskynní prostory následně využívali jako zimní treňažer. Německý turistický spolek začal být někdy v letech

Obr. IV.5. Krkavčí skála na počátku 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.6. „Hromada kamení“ (na starých mapách Schutthuegel, Schuttblokkwerk) před Býčí skálou, odtěžená za druhé světové války či později (archiv K. Absolon, MZM Brno).

1903–1904 aktivní i po stránce průvodcovské. Převzal Býčí skálu od lichtenštejnské lesní zprávy pro badací a turistické účely. Jeskyňáři začali nejpozději od roku 1905 příležitostně provádět veřejnost, což jinak zajišťovali na požádání hajní a jejich rodinní příslušníci z blízkého Josefova (IV.6 až IV.8). Z vybraných peněz byla hrazena spolková činnost. V tomto období došlo k historickému počínu ze strany místního obyvatele, Čecha Františka Touchýna z Josefova, který provedl první (neúspěšný) pokus o vyčerpání Šenkova sifonu pomocí ruční hasičské stříkačky z Habrůvky (kronika obce Habrůvka). Ideově navázal na ojedinělý počín na stejném místě v letech 1888–1889, kdy se na voru za nízkého stavu vody pokoušel koncové jezírko ve Staré Býčí skále překonat hajný Alois Šenk z Josefova (od něj později Šenkův sifon) (GREGOR 2013). Jen pár roků před tím, za veliké povodně v roce 1883 vytékalo ze sifonu množství vody, což svědčilo o propojení s aktivním tokem Jedovnického potoka (KŘÍŽ 1892). S německými výzkumníky nastalo období nebývalého rozvoje speleologie, při níž se využívalo horolezecké techniky k dosažení nových neznámých prostor ve vyšších patrech jeskyně. Z tohoto období ale ještě nemáme důkazy o provádění výkopů v postranních odbočkách Staré Býčí skály. H. Bock se zasloužil o nové podrobné zhodnocení střední části Moravského krasu, které postupně přehledně publikoval (BOCK 1905; 1906; 1907; v překladu GRODICH – URBAN 2005; 2006; 2007). Věnoval se Býčí skále, Výpustku, Mariánské a Drátenické jeskyni a Rudickému

Obr. IV.7. Vstupy do Býčí skály a povodňové koryto (s cestou) od Dolního vchodu v 1. polovině 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

propadání. Již dříve se věnoval geologii této oblasti (BOCK 1902). V jeho přístupu k jeskyním lze spatřovat již úplný přechod od „popisně-turistického“ přístupu k „výzkumnému“. Zatímco výzkumný přístup v Býčí skále sledujeme v archeologii již od 60. let 19. století, co se avšak týče speleologie, zde došlo k přechodu k cíleným výzkumům až s novým stoletím. Dobře je situace patrná v 90. letech 19. století. Martin Kříž provádí výkopy za účelem geologickým, hydrologickým, archeologickým a paleontologickým, k tomu připojil podrobnou nivelační jeskyně (Kříž 1892; 1903). Jeho současník R. Trampler ale stále pracuje stylem „popisně-turistickým a historiografickým“ bez vlastních výzkumů v jeskyni (TRAMPLER 1897; viz Tramplerova bibliografie SKUTIL, JOSEF 1950b). Velký objev nových volných dutin v Býčí skále přišel až s využitím horolezecké techniky H. Bockem a jeho přáteli. Díky novým podzemním průzkumům se nám také dochovala řada epigrafických památek, které můžeme souborně hodnotit jako „vrcholové grafitti“, objevujeme je v nově dosažených komínech. Mimo Býčí skálu také v propastech ve Výpustku a okolních jeskyních. H. Bock nám zanechal celou sérii kvalitních a podrobných map s německými termíny doposud nepojmenovaných částí jeskyní.

První skupina speleologů v Býčí skále se rozpadla s odchodem H. Bocka do Štýrského Hradce za práci. Moravskému krasu se věnoval až do roku 1907, pak bádával jen na území dnešního Rakouska (Bock 1909). Málo známou skutečností v České republice je fakt, že tam H. Bock započal s průzkumem Alp, kde dosáhl významných výsledků. Stal se se svými druhy objevitelem jeskyní pod Dachsteinem (např. Mammuthöhle), které jsou dodnes výkladní skříní rakouských turisticky zpřístupněných jeskyní. Málokdo již dnes ví, že H. Bock byl německým rodákem z Brna a začínal v Býčí skále (GOLEC 2013i). V roce 1907 založil ve Štýrském Hradci Spolek pro jeskynní výzkum v Rakousku (Verein für Höhlenkunde). V průběhu příštích let vznikly jeho sekce v Linci, Salzburgu, Vidni, Sarajevu a také v Brně (viz kapitola IV.4.).

Na dění v oblasti Josefovského a Křtinského údolí může mít dopad i další jeho aktivita, v roce 1917 byl převelen z italské fronty, kde velel skupině, která stavěla podzemní úkryty pro válečné účely, na tehdejší ministerstvo zemědělství do Vidně. Tam pracoval v jeskynní komisi pro hledání jeskynních fosfátů ve Štýrsku, na Moravě a v Haliči. Těžba fosfátových hlín se po válce v Moravském krasu opravdu rozběhla a měla zásadní dopad na likvidaci sedimentů zejména ve Výpustku (obr. IV.10) a Jáchymce (obr. IV.11). Zde je vhodné poznamenat, že v případě o sto let starších romantizujících úprav Jáchymky K. Absolon nešetřil kritikou ničení jeskynních sedimentů (kapitola II.1), nicméně za jeho života se v Josefovském a Křtinském údolí sedimenty z jeskyní prakticky bez přítomnosti archeologů vyvážely masivním způsobem.

IV.3. ZÁSADNÍ OBJEVY SKUPINY PRO VÝZKUM JESKYNÍ, SEKCE SPOLKU NĚMECKÝCH TURISTŮ V BRNĚ (GRUPPE FÜR HÖHLENFORSCHUNG, SECTION DES VEREINES DEUTSCHER TOURISTEN IN BRÜNN) V LETECH 1909–1927

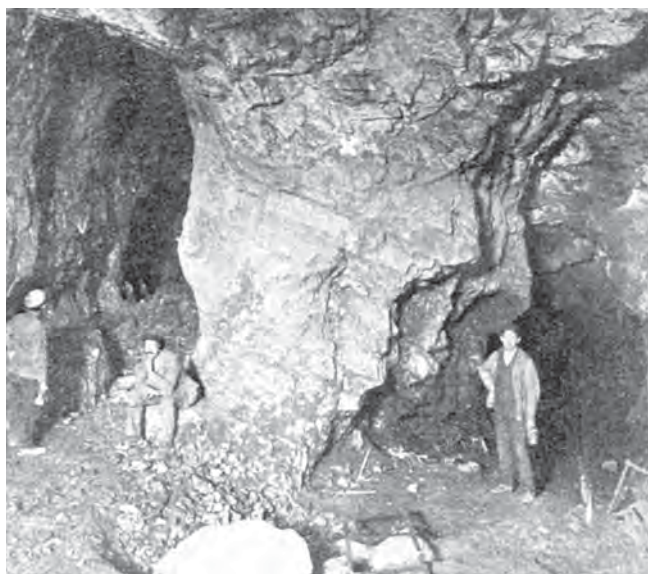
V roce 1909 byla založena jeskynní sekce Spolku německých turistů v Brně (německy zkráceně GfH SdVDT). Jejím prvním

Obr. IV.8. Pohled na skalní Bránu vpravo od Dolního vchodu v 1. polovině 20. století (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.9. Podpisy O. Olborta a H. Bocka v roce 1902 v Brunině jeskyni (foto M. Golec).

Obr. IV.10. Těžba fosfátových hlín v jeskyni Výpustek v meziválečném období. Křížek ukazuje na původní povrch jeskynních sedimentů (archiv K. Absolon, MZM Brno).

předsedou se stal Julius Simon (obr. IV.12; SIMON 1956; GOLEC 2013j; 2013l). Osoby, které v ní pracovaly, se již neshodují se jmény spolupracovníků H. Bocka. Zjištění lze vyhodnotit jako novou etapu speleologického bádání na Býčí skále. Bezprostředně po založení nové sekce došlo k četným objevům v komínech a odbočkách Býčí skály. Prvotním úspěchem bylo prozkoumání Skalního zámku v roce 1909. Pozůstatkem tohoto období je v Býčí skále dodnes název Fitzův komín. V tomto období byly prozkoumány Nízké síně, Böhlerova chodba a Švédská věž. Otevřena zůstává přesná datace dosažení komínu Cenrál v Předsíni Býčí skály (obr. IV.13), který byl nicméně zdolán nejpozději do první světové války. V této době obvyklé nedělní prohlídky jeskyní zajišťoval p. Zavadil z Josefova, který od ní vlastnil klíč (ANONYMUS 1912, 6).

Již v prvních dvou letech po založení sekce došlo ke dvěma výměnám předsedů. J. Simon byl vystřídán v této době aktivním Antonem Grafem (obr. IV.14; GRAF Hrsg. 1909; 1910) asi již v roce 1910, ten však nesetřval ve funkci dlouho, neboť byl donucen k odchodu v následujícím roce. Do vedení skupiny byl zvolen mladý Günther Nouackh, který tým vedl celých deset roků. Za jeho předsednictví se odehrály největší býčiskalské objevy 1. poloviny 20. století. V roce 1911 došlo k přičlenění jiné německé speleologické skupiny, která

doposud pracovala hlavně v Ochozské jeskyni, jejímž členem byl právě G. Nouackh. Sloučená skupina byla v první fázi rozdělena na část ochozskou a býčiskalskou. V zimě roku 1911–1912 došlo k zásadnímu rozhodnutí, a to k započetí příprav na překonání dnešního Šenkova sifonu na konci Staré Býčí skály. Z tohoto období se nám zachovala publikovaná výroční zpráva skupiny, která nám osvětluje mnoho podrobností (ŠEBEČEK 2007; MÁTL 2012). Dochovala se unikátní fotografická dokumentace z období příprav (GOLEC 2013r). Synonymem nové etapy bylo rozhodnutí překonat Šenkův sifon pomocí strojního vybavení. Za tímto účelem byly osloveny četné strojírenské firmy v Brně a okolí, které velmi drahou výbavu a materiál zapůjčily či věnovaly. V letech 1912–1914 byla pro tyto účely u dnešního Šenkova sifonu v Býčí skále postavena v odbočce Prst technická základna, jež zahrnovala diesellový agregát, dynamo, kompresor, zásobník stlačeného vzduchu a vrtnou soupravu (obr. IV.15, IV.16). Prvním plánem bylo odvrátání stropu sifonu nad vodní hladinou (obr. IV.17, IV.18). Postupovalo se ve vytýčeném plánu vpřed, ale práce kvůli vypuknutí první světové války dokončeny nebyly.

Přímo pionýrské bylo také využití těžkého potápěčského skafandru někdy v letech 1912–1913, které do této doby v jeskyních nikdo (asi na světě) neprovedl (obr. IV.19–21; MÁTL 2013). Sponzorem výbavy se stala firma Westfalia z německého Galsenkirchenu. V letech 1909–1912 byly do mapy H. Bocka doplněny nové objevy ve Staré Býčí skále.

Práce v Býčí skále pokračovaly také v komínech, do první světové války byla horolezecky zdolána Guánová chodba (obr. IV.22) a nejpozději nyní komín Centrál, ale za Šenkův sifon se proniknout nepodařilo. Proběhla první světová válka, která si vyžádala daň na životech některých členů, zahynuli Gustav Fitz, zástupce předsedy Viktor Kubasek a jeho bratr Karl Kubasek, průkopník horolezectví na Krkavčí skále s první horolezeckou cestou nazvanou Weruta a nedokončenou Kubaskovou cestou (GREGOR – PIPAL – POKORNÝ 2012, 31; GOLEC 2013k). Absolvent geologie K. Kubasek byl též šťastným objevitelem druhé neandertálské čelisti na Moravě v jeskyni Švédův stůl.

Obnovené práce slavily úspěch na konci roku 1920 objevem rozsáhlé Nové Býčí skály (ANONYMUS 1920; ŠEBEČEK 2010).

Obr. IV.11. Těžba fosfátových hlín v jeskyni Jáchymka v meziválečném období (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.12. Podpis J. Simona z roku 1907 v Brunině jeskyni (foto M. Golec).

Obr. IV.13. Horolezec pózující v Předsíni Býčí skály (ANONYMUS 1912, 10; archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.14. Podpis Antona Grafa ve Skalním zámku v Býčí skále (foto M. Golec).

Obr. IV.15. Přesun techniky Starou Býčí skálou k Šenkovu sifonu, 1912-1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

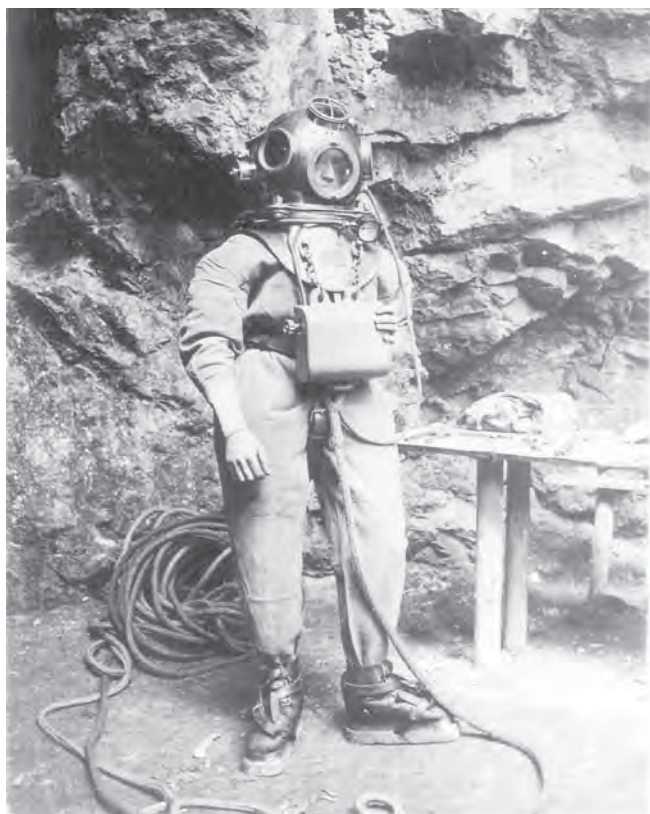
Obr. IV.16. Instalace strojovny v Prstu u Šenkova sifonu, 1912-1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

Obr. IV.17. Práce s kamenovrtnou soupravou nad hladinou Šenkova sifonu, 1912-1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

Obr. IV.18. Vedení elektrického proudu pro kamenovrtné práce nad hladinou Šenkova sifonu, 1912-1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

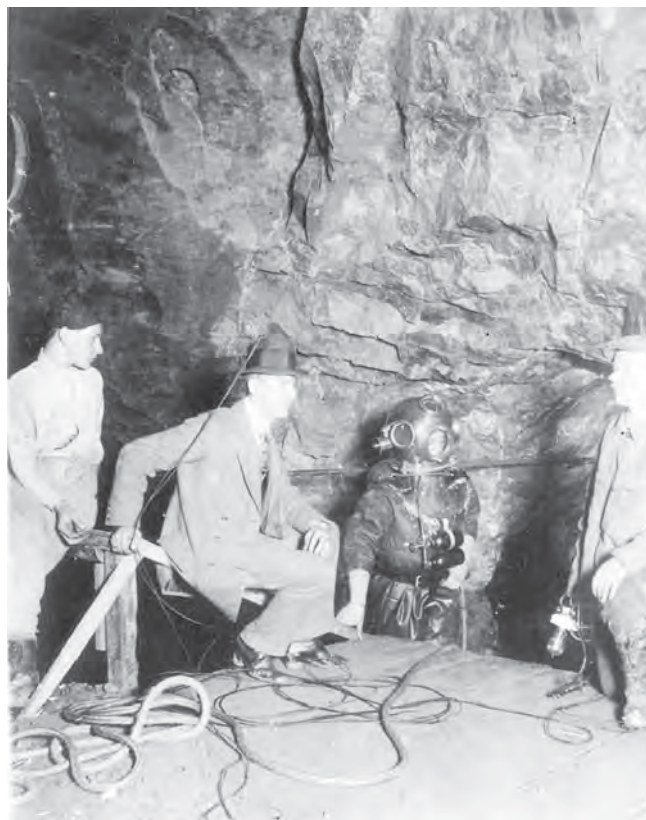
Obr. IV.19. G. Nouackh v těžkém potápěčském obleku před Býčí skálou, 1912–1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

Voda v Býčím jezeře (později Šenkově sifonu) byla snížena centrifugální pumpou a odvedena potrubím až před jeskyni (BURKHARDT – GREGOR – CHALOUPKA 1973, 9; ŠEBEČEK 2010; 2012). Technické řešení navrhnul Karl Matzialek. Po zvyšování stropů pomocí kamenovrtné soupravy a opakovaných pokusech o průchod do volných prostor v potápěčském obleku, bylo úspěšné až třetí řešení. Současný termín Šenkův sifon se poprvé objevil u A. Grafa již dříve (GRAF 1910, 12). Do nových objevů byli provázeni za vstupné turisté v letech 1920–1923 (obr. IV.27). Pro tyto účely přesunuli výrobu elektrického proudu z Prstu do Předsíně (obr. IV.23). Celou Starou a Novou Býčí skálou bylo protaženo vedení elektrického proudu, přes Šenkův sifon byla vystavěna dřevěná lávka (obr. IV.25), která byla schůdná jen při umělém snižování hladiny vody (obr. IV.24, IV.26). Záhy byly zahájeny práce na překonání Přítokového sifonu ve Velké síni (původně Síň G. Nouackha), ale k dalšímu postupu již nedošlo.

Tým se krátce po objevu rozpadl. Podíl na tom nese mj. zánik monarchie a s ním spojené nové společenské klima. G. Nouackh se kupříkladu odstěhoval do Vídně. Na začátku roku 1921 se vzdal předsednictví ve skupině a novým předsedou se stal K. Matzialek. Nezůstal jím dlouho, již na konci téhož roku jej vystřídal Alfons Zlamal. Další významnou situací, která měla zásadní dopad na práci skupiny, byla pozemková reforma na lichtenštejnském pozořickém panství v roce 1923. Ta přiměla německé speleology k vyklizení strojního zařízení z Býčí skály, jak potvrzuje fotografie R. Czižka z roku 1924 (obr. IV.29). Práce za Šenkovým sifonem zcela ustaly. Nečerpaný

Obr. IV.20. G. Nouackh v Šenkově sifonu, komunikuje díky kabelovému spojení s A. Zlamalem, 1912–1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

Obr. IV.21. G. Nouackh v Šenkově sifonu, akci přihlíží český speleolog A. Boček (v klobouku), 1912–1913 (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

sifon se sice hned samovolně nezaplnil až po strop a ještě po nějakou dobu do Nové Býčí skály provázeli turisty hajný z Josefova a jeho syn (ABSOLON 1970b, 179). Nejpozději v roce 1927, kdy jeskyni postihla velká bouřková povodeň, se ale sifon naplnil až po strop. Bádací právo na Býčí skálu si němečtí jeskyňáři i na pozemcích nového majitele, Vysoké školy zemědělské v Brně, udrželi. Bohužel s odchodem G. Nouackha končí speleologická perioda, o které jsme alespoň rámcově z různých zdrojů zpraveni. Dále nám palčivě schází informace o dění v jeskyni.

IV.4. SPOLEK PRO VÝZKUM JESKYNÍ V RAKOUSKU, SEKCE BRNO (VEREIN FÜR HÖHLENKUNDE IN ÖSTERREICH, SECTION BRÜNN) PO ROCE 1911

Výše bylo uvedeno, že H. Bock po svém definitivním odchodu do Štýrského Hradce založil tamní speleologický Spolek pro výzkum jeskyní v Rakousku, ke kterému postupně vznikaly, jak bylo v této době obvyklé, sekce v jiných městech monarchie. Pro založení brněnské sekce se pravděpodobně rozhodl nedobrovolně sesazený předseda Skupiny pro výzkum jeskyní, sekce Spolku německých turistů v Brně A. Graf. K událostem došlo v roce 1911 a v roce 1912 již A. Graf korespondoval pod hlavičkou nového spolku (korespondence K. Absolona, MZM Brno). O délce trvání brněnské sekce, členech či rozsahu prací nic nevíme, pouze z výroční zprávy Skupiny pro výzkum jeskyní za roky 1911–1912, nově vedené G. Nouackhem, se dovídáme, že spolu obě skupiny vycházely vcelku ve zlém. Každopádně rozsah činnosti spolku asi nebyl velký. A. Graf zemřel v roce 1927.

IV.5. SPOLEK PRO VÝZKUM JESKYNÍ V BRNĚ (VEREIN FÜR HÖHLENFORSCHUNG IN BRÜNN) V LETECH 1927–1939

Od roku 1921 vedl GfH SdVDT A. Zlamal. Za jeho éry nedošlo v Býčí skále k žádným novým objevům. Skupina

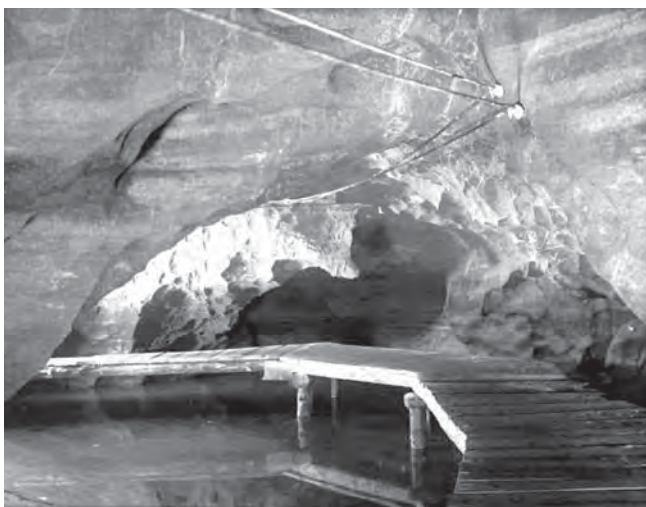
Obr. IV.23. Strojovna v Předsíni Býčí skály zajišťující chod pumpy u Šenkova sifonu, 1920–1921 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.24. Střední část Šenkova sifonu s elektrickým vedením a lávkou aktuálně zaplavenou vodou, 1920–1923 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.22. Podpisy G. Nouackha a A. Zlamala z roku 1913 v Guánové chodbě v Býčí skále (foto V. Káňa).

Obr. IV.25. Stejný prostor po snížení hladiny pod úroveň dřevěných lávek, 1920–1923 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

odvezla v obavách před konfiskací majetku kolem roku 1923 z Býčí skály strojní vybavení a tím ztratila prakticky možnost dalšího bezpečného bádání za Šenkovým sifonem v Nové Býčí skále, kde již započaly práce na překonání Přítokového sifonu Jedovnického potoka (GREGOR 2012). Nejpozději od roku 1927 se po obrovské povodni Šenkův sifon na dvacet roků uzavřel (obr. IV.28; GREGOR 2013). V roce 1922 a opětovně v roce 1928 byla publikována Bočkova mapa celé tehdy známé Staré a Nové Býčí skály v oblíbených krasových průvodech (BOČEK 1922; 1928; GOLEC 2013a), sami Němci nové objevy nikdy nepublikovali. Od dvacátých let se prameny k Býčí skále dokonale odmlčely. Němečtí speleologové byli aktivnější na jiném velkém pracovišti – v Ochozské jeskyni v jižní části Moravského krasu. Jejich aktivity v Býčí skále ojediněle připomíná německé grafitti z této doby (obr. IV.30), nicméně sporadicky se objevuje i české (obr. IV.31). Z 20. let jsou známé dvě nepublikované mapy jeskyně (obr. IX.P9 a IX.10), pozdější z nich kreslil Karel Feitl, který se také věnoval podrobné povrchové prospekci. Z roku 1937 pochází jeho „virgulářská“ mapa Rudické plošiny (obr. IV.32), která byla ještě dlouho po válce opakovaně a kriticky diskutována R. Burkhardtem. Dlouho úřadující předseda A. Zlamal nám bohužel nezanechal žádné informace. Že se v Býčí skále ve 20. nebo 30. letech bádalo, se dozvídáme z paměti Čecha Antonína Valeše, který zde, ale i v jeskyni Společňák na Harbešské plošině s německými speleology spolupracoval (SLEZÁK 2009; GOLEC 2013b). Dlouho nedostupná Nová Býčí skála (1927–1947) podněcovala fantazii některých speleologů. Do kategorie „záhad“ patří mapa z archivu K. Absolona z 8. listopadu 1936, podepsaná F. Šohajem, na které jsou zakresleny rozsáhlé nové chodby v oblasti Hlinitých síní (obr. IV.33). O nich se domníváme, že nemohly být v tomto období dosaženy a jde jen o zakreslení možných směrů chodeb. Navíc Šenkův sifon tehdy opravdu nemohl být průchozí a v této oblasti se nemohlo bádat. Každopádně ojedinělé proniknutí přes zaplavený Šenkův sifon proplaváním se nedá zcela vyloučit.

V roce 1927 se odehrála významná administrativní událost v chodu dosavadní GfH SdVDT, o čemž se dozvídáme z policejního archivu. Skupina byla formálně rozpuštěna, přičemž byla založena nová s názvem Spolek pro výzkum jeskyní v Brně (Verein für Höhlenforschung in Brünn). Důvod neznáme, snad se tím řešil závažný problém o udržení územních badacích práv ve sporu s jiným sdružením. Z 30. let o dění ve skupině nevíme zhora nic, pouze policejní archiv poskytuje jména vedení skupiny a jejich adresy. Zdroj se odmlčuje v roce 1939 (GOLEC 2013n).

IV.6. ZAČLENĚNÍ SPOLKU PRO VÝZKUM JESKYNÍ V BRNĚ DO HLAVNÍHO SVAZU NĚMECKÝCH SPELEOLOGŮ V BERLÍNĚ (HAUPTVERBAND DEUTSCHER HÖHLENFORSCHER IN BERLIN) V LETECH 1939–1945

Spolek pro výzkum jeskyní v Brně samostatně formálně fungoval do roku 1939, kdy byl nařízením říšského protektora dne 26. září 1939 včleněn do Hlavního svazu německých speleologů v Berlíně (Hauptverband Deutscher Höhlenforscher in Berlin). Stal se její brněnskou sekcí. O jejím fungování nic

Obr. IV.26. Potrubí pro čerpání vody z Šenkova sifonu pro přístup do Nové Býčí skály, 1920–1923 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

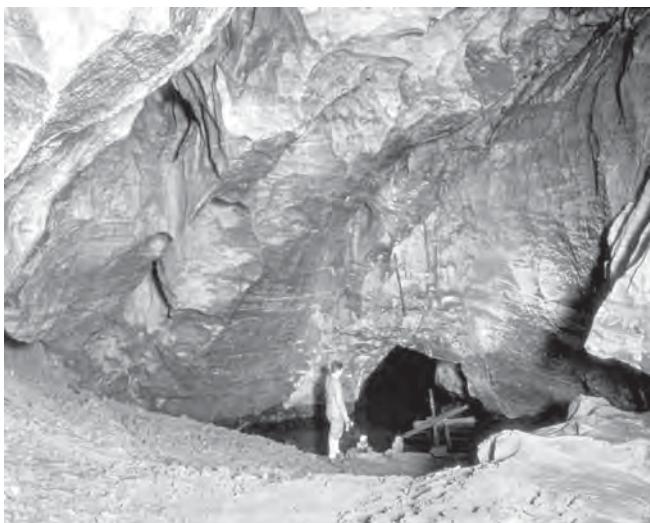

Obr. IV.27. Skupina návštěvníků (Nové?) Býčí skály, 1920–1927 (archiv R. Cizek, MZM Brno).

nevíme, dokonce i dlouhodobá meziválečná policejní agenda byla ukončena. Zachovala se jen zmínka, že rozhodnutí o fungování skupiny podléhalo kontrole NSDAP (GOLEC 2013n). Speleologické bádání Němců za druhé světové války je tak opět neznámé. Lze jen předpokládat, že ustalo, mladí němečtí muži museli v protektorátu odejít na frontu. Dochovaly se však početné zprávy o zdejších turistických legálních a ilegálních návštěvách německé a české mládeže (viz kapitola V.3.), což dokládá i válečné grafitti v různých částech jeskyně (GOLEC 2014j). Podařilo se také nashromáždit informace o A. Zlamalovi a J. Simonovi (GOLEC 2013j; 2013l; 2014a), kteří zastávali nové protektorátní funkce spojené se speleologií (viz kapitoly V.4. a V.5.). Téměř půlstoletí trvající etapa německé speleologie se uzavřela na konci druhé světové války odsunem německého obyvatelstva z Československa v roce 1945 (úředně až v roce 1946). Její drobné dozvuky můžeme v literatuře nalézt ještě v 50. letech v západoněmecké produkci (SIMON 1956).

IV.7. ZÁVĚREM

První polovina 20. století probíhala ve střední a jižní části Moravského krasu pod taktovkou německé speleologie. Oblast byla mnohem častěji nazývána dle tradice Moravským Švýcarskem. Brněnští Němci báдали na pozemcích Lichtenštejnů a po pozemkové reformě v roce 1923 na pozemcích nynější Mendlovy univerzity v Brně. Kromě Ochozské jeskyně a přílehlých menších jeskyní v jižní části krasu to byla hlavně Býčí skála ve střední části, kde se odehrál jejich největší badatelský nápor a také objev Nové Býčí skály v roce 1920. Ve Křtinském údolí dále zkoumali Výpustek, Mariánskou a Drátenickou jeskyni, ojediněle i Rudické propadání. Aktivní byli také na Harbešské plošině. Dějiny jejich bádání jsou historiografickým problémem, sami němečtí speleologové po sobě zanechali zprávy jen o některých periodách, bohužel většina badatelského úsilí zůstala nepopsána. Zvýšený zájem o toto téma v poslední době nicméně vedl k dílčím pokrokům. Poprvé je

Obr. IV.28. Nečerpaný Šenkův sifon po odvezení strojního vybavení z Býčí skály (archiv R. Czižek, MZM Brno).

Obr. IV.30. Možný podpis německé Skupiny pro jeskynní bádání (Verein für Höhlenforschung) v roce 1934 u Pohanských kamenů (foto M. Golec).

Obr. IV.29. Předstín v roce 1924, strojní vybavení je již odstraněno (foto R. Czižek, archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IV.31. Podpis českých badatelů z roku 1934 u Pohanských kamenů (foto M. Golec).

Obr. IV.32. Virgulářská/prognostická mapa Rudické plošiny mezi Býčí skálou a Rudickým propadáním od K. Feitla z roku 1936 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

zde předložen nový ucelený koncept německé speleologie Moravského krasu v letech 1899–1945. Autor si je vědom fragmentárnosti pramenů. Mezeru se podařilo zaplnit jen částečně. Každopádně je spravedlivé tuto kapitolu poznání krasového území zařadit po bok dějin speleologie české, která je nesrovnatelně lépe dokumentována. Konec německého bádání poznamenaly komplikované dějiny druhé světové války a následný odsun Němců z Československa. V poválečném období nebyl důvod a chuť informace shromažďovat. V druhé dekádě 21. století je již příliš pozdě téma faktograficky uspokojivě vyhodnotit.

Všeobecně se má za to, že hlavním německým badacím spolkem v Moravském krasu byl Spolek německých turistů – zkráceně VDT. Nicméně to je jen malý výsek z celkového vývoje spolkového názvosloví. Ucelený obraz dějů se podařilo sestavit hlavně díky novému prameni – policejní agendě, která byla vedena o německé speleologické spolkové činnosti od roku 1914 do roku 1939, úředně pak do roku 1946. Díky tomu známe členskou základnu a seznam předsedů, místopředsedů, jednatelů, pokladníků ad. i s jejich tehdejšími adresami.

Téměř půlstoleté dějiny německé speleologie v Býčí skále pak můžeme dělit na čtyři hlavní části: 1. Období pod vedením H. Bocka s objevem Bruniny jeskyně (Spolek německých turistů v Brně); 2. Období Skupiny pro výzkum jeskyní, sekce

Spolku německých turistů v Brně pod vedením G. Nouckha s největším objevem Nové Býčí skály; 3. Období Spolku pro výzkum jeskyní v Brně pod vedením A. Zlamala s ústupem bádání v Býčí skále; 4. Válečné období brněnské sekce Hlavního svazu německých speleologů v Berlíně pod vedením A. Zlamala. Zatímco o prvních dvou úsecích máme alespoň nějaké informace, třetí a čtvrtý je zatížen odmlčením pramenů. O něco více pak víme alespoň o dění v jeskyni za války díky již velkému zájmu českých speleologů, horolezců a trampů

Obr. IV.33. Záhadná mapa z 8. listopadu 1936, která zobrazuje neznámé chodby v oblasti Hlinitých síní (archiv K. Absolon, MZM Brno).

(viz kapitola V.3.). Při nedostatku jakýchkoliv informací oceňujeme poměrně značné množství jeskynního grafitti, které dokládá zájem o průzkum Býčí skály. Čtvrtý úsek se také kryje s využitím Býčí skály pro vojenské válečné účely, což je

spojeno se jménem J. Simona, který byl zároveň zdejším aktivním německým speleologem a zanechal nám také poslední pramen k tématu z roku 1956, který vyšel již v tehdejší západní Německu.

IV. GERMAN SPELEOLOGY IN THE BÝČÍ SKÁLA CAVE IN THE 1st HALF OF THE 20th CENTURY

In the central and southern part of the Moravian Karst the first half of the 20th century took its course under the baton of German speleology. According to tradition the region was prevalingly called the Moravian Switzerland. The Germans of Brno investigated the Liechtenstein lands, and after the Agrarian reform of 1923 also those of the Mendel University in Brno. In addition to the Ochozská Cave and the adjacent smaller caverns in the southern part of the Karst it was mainly the Býčí skála Cave in its central part, where their greatest exploratory efforts were under way, and also the discovered Nová Býčí skála Cave in 1920. In the Křtinské Valley they also examined the caves Výpustek, Mariánská and Drátenická, sporadically also the Rudice engulfment. The Germans were also active on the Harbešská Plateau. The history of their research presents a historiographical problem: the German speleologists themselves left reports only on some periods; regrettably a majority of their exploratory activities remained undocumented. However increased efforts to tackle this topic led to a partial progress. This is the first presentation of a new, comprehensive concept of German speleology in the Moravian Karst for the period 1899–1945. The author is aware of the fragmentary nature of the sources; the gap has been filled in only in part. At any rate it is equitable to place this chapter on the knowledge of the karst region on par with the history of the Czech speleology with incomparably better documentary evidence. The complicated history of World War II and the consequent displacement of Germans from Czechoslovakia left their marks on the end of the German exploratory activities. In the post-war period there was neither reason nor zeal to gather information. The second decade of the 21st century is too distant in time for a correct factual assessment of the theme.

It is generally assumed that the main German research society in the Moravian Karst was the “Association of German Tourists, in short VDT”, although this is just a small slice of the complete development of society terminology. The author managed to bring together the overall picture mainly thanks to a new source – the police records kept on the German caver society activity from 1914 to 1939, and partly until 1946. Due to this paperwork we are aware of the membership and the list of presidents, vice-presidents, secretaries, treasurers etc., but also their addresses at that time.

We can divide the almost semi-centennial history of German speleology in the Býčí skála Cave into four main parts: 1) The period under the guidance of Hermann Bock (Fig. IV.9) with the discovery of the Bruna Cave (the VDT association); 2) The period of founding of the Group for Cave Study (GfH SdVDT) under the guidance of Günther Nouackh (Fig. IV.15–21, 23) with the major discovery of the Nová Býčí skála Cave; 3. The period under the guidance of Alfons Zlamal with the decline of explorations in Býčí skála Cave (Fig. IV.24–30); 4. The war period under the guidance of A. Zlamal. Whereas we are aware of at least some information about the first two periods, the third and fourth are burdened with silence of sources. Somewhat better is our knowledge of the course of events within the cave during WWII, due to already great interest of the Czech cavers, climbers, and hikers. Upon the scarcity of any information we appreciate the relatively great quantity of cave graffiti furnishing proofs of interest in the exploration of the Býčí skála Cave (Fig. IV.9, 12, 22, 30, 31). The fourth section of history coincides with the utilisation of Býčí skála for military wartime purposes; it is connected with the name of Julius Simon, who was also an active local German speleologist and bequeath us the last source to this topic from 1956 that was published in the West Germany.

V. V TĚŽKÝCH DOBÁCH LET 1939–1945

MARTIN GOLEC

V.1. Úvod

Období druhé světové války v Býčí skále se naposledy věnovali A. PŘICHYSTAL a M. NÁPLAVA (1995, 98–119), kteří se zaměřili na obecně známý fakt přestavby Předsíně na nacistickou továrnu. Publikovali velmi cenný zdroj – deník pamětníka válečných událostí – brněnského speleologa Norberta Havlíčka, který inkriminované roky válečných úprav zachytil. Systematický zájem o minulost Býčí skály přinesl další poznatky. Podařilo se dohledat prameny, které nám dovolují sestavit obraz dějů v novém světle. Jde o několik tematických okruhů:

- Archeologické výzkumy v Předsíni Býčí skály v letech 1937–1943.
- Výpovědi a dokumenty pamětníků z řad českých speleologů, horolezců a trampů.
- Úloha A. Zlamala za války v Moravském krasu.
- Válečné úpravy v Býčí skále a úloha J. Simona v Moravském krasu.
- Výpovědi nuceně nasazených dělníků v jeskyni Výpustek.
- Výpovědi uprchlíků před válkou, kteří našli azyl v jeskyních Moravského krasu.
- Průběh bojů na konci druhé světové války v Moravském krasu.
- Epigrafické památky na stěnách jeskyně Býčí skála a stěnové lezecké knížky.
- Legendy o válečných aktivitách mezi býčiskalskými speleology.
- Využití poválečných publikovaných zpráv o válečných letech v Moravském krasu.

Celkové shrnutí mění obraz událostí ve válečných letech v Býčí skále a jejím okolí. Jeskyně v poměrně krátkém období „sehrála řadu rolí“ pro nejrozličnější zájmové skupiny, které ji využívaly značně rozdílným způsobem. Býčí skála je pro výzkum informací velmi vhodnou lokalitou, šlo vždy o místo, o něž byl velký zájem. Množství pramenů se tak vyplácí sbírat. V současné době ještě žijí poslední pamětníci této perrody.

V.2. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V PŘEDSÍNĚ V LETECH 1937–1943

Velmi významným a dodnes téměř nevyužitým zdrojem pro poznání prehistorie a historie Býčí skály jsou archeologické výzkumy v letech 1937–1943 v Předsíni (viz kapitola VIII.). Nálezy zůstaly dodnes jako celek nevyhodnoceny, ač jsou uloženy v depozitáři Moravského zemského muzea.

Dříve byla publikována jen vybraná část souboru z doby halštatské (PARZINGER – NEKVASIL – BARTH 1995). Podrobná revize ještě probíhá, avšak je jisté, že Předsíň ukrývala pozůstatky k mnoha obdobím pravěku, protohistorie a historických period. Nedávno byla revidována např. středověká část souboru (GOLEC 2014c). V současné době kolektiv autorů připravuje část o době laténské a římské. V brzké době budou publikovány období neolitu, eneolitu a doby bronzové. Základní přehled všech dnes známých období, zastoupených v jeskyni Býčí skála, byl představen nedávno (GOLEC et al. 2015, 13–21). Z revize jasně vyplynulo, že v kompletním časovém vymezení našich dějin od mladého od paleolitu po současnost, které dělíme na devatenáct úseků (BS I.–XIX.), bylo v jeskyni Býčí skála prokázáno šestnáct. Právě opomenutý výzkum z let 1937–1943 v Předsíni k tomuto závěru notně přispěl.

Doposud se má všeobecně za to, že tento archeologický výzkum souvisel se stavbou podzemní továrny. Potvrzují to i nově nalezené dokumenty. Každopádně válečné osudy Býčí skály jsou mnohem barvitější. Výzkumy v prostoru Předsíně (obr. V.1) prováděl již v roce 1937 Hans Freising. Nevíme o nich zhora nic, až na drobnou poznámku, že se odehrávaly v dříve překopaných sedimentech (FREISING 1941; ZATLOUKAL 1995, 39–40). Tyto výkopy časově odpovídají rokům 1936–1938, kdy v Jižní odbočce prováděl své výzkumy i K. Absolon, který situaci osobně znal a na konci války informace využil ve své monografii. O nich jsme zpraveni již mno-

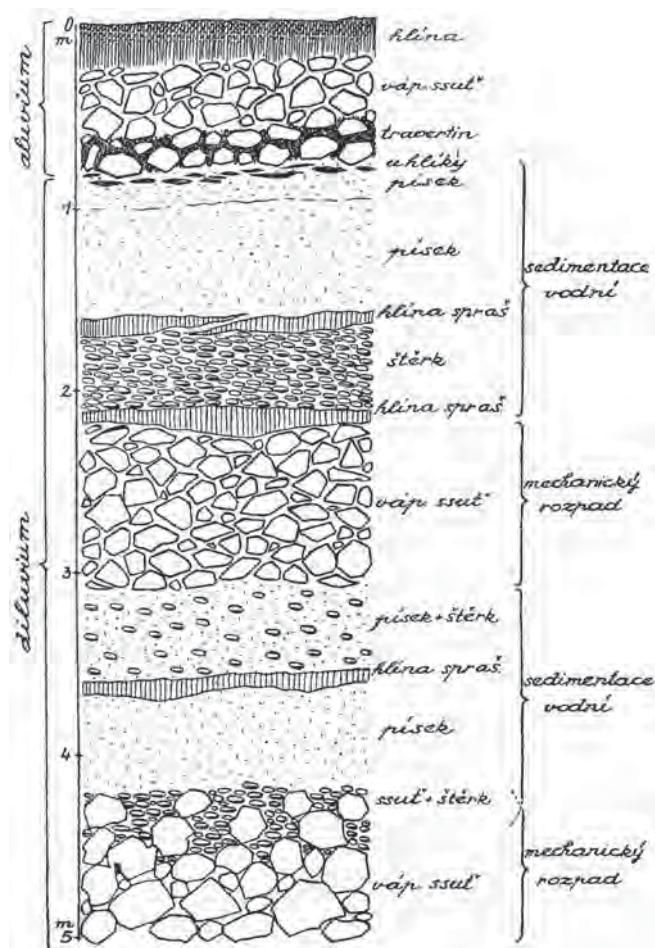

Obr. V.1. Předsíň se strojní výbavou německých speleologů v letech 1920–1923 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

hem lépe (ABSOLON 1945, 15–16; 1970b, 203–204; viz kapitoly III. a VII.).

V prvním roku války se do osudu Býčí skály vmísil zcela „nový hráč“, a to nacistická organizace Ahnenerbe napojená na Himmlerovu SS. Již v září roku 1939 jeskyni nechal s pomocí Gestapa uzavřít její jednatel Wolfram (nebyl generální ředitel – pozn. M. O.), aby ji údajně uchránil před divokými a neodbornými vykopávkami lovců pokladů, až do doby, kdy ji budou moci převzít pracovníci Ahnenerbe a provedou v ní řádný výzkum. Na to W. Sievers s pomocí Kurta Wilvonsedera usilovali u zemského viceprezidenta Karla Schwabeho o získání povolení na výzkumy v celém Moravském krasu a také likvidaci společnosti Moravský kras a.s. Tento cíl se jim však i přes opakované naléhavé pokusy u Schwabeho až do konce války prosadit nepovedlo (KATER 2006, 268). Jeskyně Býčí skála patřila na Moravě k několika vybraným lokalitám (dále také Mladeč a Dolní Věstonice), kde se měl uskutečňovat paleolitický výzkum s evidentně politickým cílem – mělo dojít k potvrzení nepřibuznosti kromaňonského a neandrtálského člověka (CHOCHOLATÝ-GRÖGER 2014). Snad právě této vytyčené koncepci odpovídal velmi hluboký průkop zadní části Předsíně, vedený do hloubky pěti metrů, který očividně nesledoval jako před válkou u H. Freisinga jen horní překopané holocenní vrstvy. Každopádně přímé doklady působení Ahnenerbe v Býčí skále chybí, výzkumy zde provádělo MZM pod vedením německých archeologů. Provedený výkop z let 1942–1943 ale nikdo z nich literárně nezhodnotil, což učinil až po válce J. PELÍŠEK (1949a). On sám výkopy musel dobře znát, v inkriminovaných letech měřil mikroklimatické parametry této jeskyně (PELÍŠEK 1942). Nevíme, kdy přesně došlo k rozhodnutí německé zbrojní výroby o přesunu továren do podzemí jeskyni Moravského krasu. Speleolog N. Havlíček si do svého deníku poznamenal, že stavební práce na blízkém Výpustku započaly v již v roce 1943, hlavní práce se odehrávaly ale až v roce následujícím. V Býčí skále se započalo s pracemi až v polovině roku 1944 (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 107–108). Bohužel se nám nezachovaly jakékoliv terénní dokumenty z archeologických výzkumů v Předsíni mezi léty 1937–1943. Nejvíce informací k tématu tak máme díky pedologicko-geologickému zhodnocení situace J. Pelíškem (obr. V.2). Uvedl také, že výzkum proběhl v roce 1942. Přesnou polohu průkopu sice neznáme, ale můžeme se o to pokusit podle nalezených indicií. Do konce války byla v zadní části Předsíně položena betonová podlaha, ve které byla ponechána mezera přes celou šíři Předsíně. Těsně po válce v roce 1946 situaci zakreslil speleolog Antonín Sobol, který onu mezeru v betonu nazval „příkopem“ (obr. V.3). Právě zde asi byl onen hluboký archeologický výkop. V archivu AÚ AV v Brně se dochoval dopis z osobní pozůstatosti H. Freisinga (jeho archeologická sbírka byla po válce konfiskována) psaný J. Simonem 13. března 1942. Zpravuje jej o tom, že: „Wie ich höre, wird in der Stierfelshöhle schon vermessen. Im Frühjahr wird gegraben und gesiebt und damit die große Vorhalle leer werden!“ (překlad: „Jak jsem se doslech, Býčí skála byla již vyměřena. Na jaře bude vykopána a proseta a tím bude velká Předsíň vyprázdněna!“). Není zcela jasné, o jaké výkopy jde, ale pravděpodobně ne archeologické, nýbrž

výkopy spojené již s válečnými zbrojními úpravami prostoru Předsíně. O J. Simonovi víme, že pracoval jako jeskynní poradce pro vojenskou zbrojní výrobu (BURKHARDT 1973a, 6). Dalším pramenem na válečné výzkumy v Předsíni je vzpomínka přímého účastníka Josefa Poulika (po více jak padesáti letech ji pořídil Antonín Přichystal). Uvedl, že výzkum probíhal v červenci 1943 pod vedením tehdejšího ředitele MZM

Obr. V.2. Archeologická interpretace sedimentů pět metrů hlubokého profilu z roku 1942 v zadní části Předsíně (PELÍŠEK 1949a).

Obr. V.3. Poloha archeologické sondy z let 1942–1943 v zadní části Předsíně, zřejmě zachycená A. Sobolem v roce 1946 pod názvem „příkop“ (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Karla Huckeho. Archeolog Jindra Nekvasil v roce 1995 uvedl, že výzkumy pravděpodobně prováděli K. Huckle a Hermann Schwabedissen (vedoucí Anthroposu) v letech 1943–1944 (NEKVASIL 1995a, 2). Je otázkou, kdy zmiňovaní mohli výzkumy osobně provádět, protože oba byli povoláni (bez udání termínu) na východní frontu (OLIVA – KOSTRHUN 2009, 58). V krabicích s nálezy z Býčí skály v depozitáři MZM se dochovaly drobné písemné údaje, že s nimi postupně manipulovali němečtí archeologové W. Czižek, R. Czižek a K. Huckle. Jde asi o doklad, že pocházejí z různých zdrojů – část určitě z výzkumu z let 1937–1943 a některé nálezy byly německými poválečnými konfiskáty (NEKVASIL 1995b, 233–234). Halštatskou část v depozitáři MZM revidoval v 90. letech 20. století R. ZATLOUKAL (1995) na popud Miloše Čižmáře. Krátce po válce zmínil nějaké býčiskalské nálezy Josef Skutil, konkrétně povrchové sběry dr. Wohlbrandta z Předsíně někdy z rozmezí let 1937–1945 (SKUTIL, JOSEF 1946). Posledním dozvukem předválečných či válečných výkopů v Předsíni Býčí skály bylo odevzdání halštatského bronzového žebrovaného náramku dne 6. února 2008 Aloisem Volným, který jej získal v Brně na Čechyňské ulici v hromadách vyházených věcí z bytů po odsunutých Němcích. Tuto informaci potvrzuje původní popis s dohromady psaným jménem Byčiskala, což byl běžný německý úzus pro český ekvivalent Býčí skála.

V.3. ZDROJE Z ŘAD SPELEOLOGŮ, HOROLEZCŮ A TRAMPŮ O BÝČÍ SKÁLE

Z různých zdrojů víme, že za druhé světové války byl o návštěvu Býčí skály poměrně velký zájem, jak ze strany institucí, tak i nejrůznějších vesměs ilegálních návštěvníků. A právě jejich monitorování nám umožňuje sestavit obraz o činnostech v této jeskyni. Pomáhají nám právě ve chvíli, kdy

Obr. V.5. N. Havlíček (uprostřed) se stavitelem Kozákem (vlevo) a ing. Říhou (vpravo) před Býčí skálou v době válečných úprav dne 27. 6. 1944 (foto N. Havlíček, archiv K. Absolon, MZM Brno).

se písemné prameny ze strany institucí odmlčely. Tímto způsobem se nám dochovala cenná fakta. Z řady mladých ilegálů po válce vyrostli renomovaní speleologové, kteří výrazně zasáhli do výzkumu Moravského krasu.

Dodnes se nám dochovalo několik dokumentů, z nichž vyplývá snaha jeskyni Býčí skála ochránit před „nekalými živly“ ze strany institucí. Výše jsme uvedli příklad W. Sieverse v září roku 1939 se záměrem jeskyni získat pro plánované výzkumy

Obr. V.4. Lichtenštejnský vchod do Býčí skály v roce 1942, dva roky před válečnými úpravami (foto N. Havlíček, archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. V.6. Bourání staré zazdívky Dolního vchodu v době válečných úprav dne 27. 6. 1944 (foto N. Havlíček, archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. V.7. Před Býčí skálou v době válečných úprav dne 27. 6. 1944 (foto N. Havlíček, archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. V.8. B. Kroužek s českými (speleology?) před Býčí skálou 2. října 1943 (archiv B. Kroužek).

Ahnenerbe. Zamčenou jeskyni avšak stejně „nekalé živly“ násilím otevřely, jak nás zpravuje ve svém deníku 26. prosince 1943 N. Havlíček: „Vchod do jeskyně Býčí skály je již několik měsíců násilím otevřen, čehož využívají různé tramské živly k nevítaným exkurzím“ (PRICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 108). N. Havlíček pořídil v době války velmi cenné fotografie Býčí skály a jejího okolí, které byly částečně publikovány v Absolonově monografii o Moravském krasu pod zkratkou „NORHAFOTO“ (ABSOLON 1970b, 171–174). Další nepublikované exempláře se našly v osobním archivu K. Absolona v MZM. Zachycují situaci před Býčí skálou před válečnými úpravami a nebo již za jejich průběhu (obr. V.4–7).

Výše zmíněné uzamčení a násilné otevření jeskyně se týkalo hlavního Lichtenštejnského vchodu, zatímco Dolní vchod byl až do válečných úprav zazděn (obr. V.6). Šťastnou náhodou se podařilo nalézt pamětníka B. Kroužka, který Býčí skálu navštívil dne 2. října 1943 (obr. V.8). Tehdy navštívil pouze vstupní Předsíň, protože v dalším průzkumu jeskyně mu zamezila hluboká voda mezi Předsíní a partií pod Pohanským komínem. Zdá se, že tento zvýšený vodní stav zde byl obvyklý právě v době války (GOLEC 2014b). Podobný zážitek s vysoko položenou hladinou vody v oblasti vchodů zaznamenal někdy ve válečném období Rudolf Musil, který zvolil jiný vstup do jeskyně, a to přes Velké (zamřížované) okno, které se dalo tehdy otevřít: „Do Předsíně jsme lezli přes zamřížované okénko, respektive chtěli jsme lézt. První, který se tak spustil na laně a dostal se dolů, však hlásil, že tam stojí voda, takže jsme od toho upustili. Rok již neznám, ale bylo to někdy za války, kdy tam pracovala německá skupina. Jsem rád, že se tento jev potvrdil i z jiné strany (reakce na vzpomínku B. Kroužka). Dodnes si však nedovedu tuto věc vysvětlit.“ Snad zazděný Dolní vchod bránil plynulému odtoku vody, která se jen pomalu „filtrova-

Obr. V.9. V Pohanském komínu Býčí skály 1943–1944 (archiv L. Pivoňka).

la z jeskyně ven“. Tyto v současnosti neobvykle vysoké vodní stavy v oblasti Předsině mohly sehrát v rámci chystaných úprav pro válečné zbrojní účely pozitivní ochrannou funkci. Možná ubezpečily příslušné orgány o nevhodnosti lokality pro zamýšlené velkorysé využití Staré Býčí skály. Jak dnes víme, tyto vysoké vodní stavy v oblasti vstupů se objevují jen v některých letech, pak zase na dlouho zmizí.

Dalším pamětníkem, který nám zanechal osobní svědectví na válečná léta v Býčí skále, byl tramp Luboš Pivoňka (GOLEC 2014d). Ten uvedl: „V roce 1941 jsem srazil při prolézání Bruniny jeskyně v Býčí skále netopýra a tato událost mne inspirovala k založení trampské osady se jménem Netopýr. Existuje dodnes a má svoji základnou poblíž Sv. Kateřiny pod názvem Netopýr 1941.“ (obr. V.9). L. Pivoňka nám zachoval cenné fotografie z Býčí skály a jejího okolí z rozmezí let 1943–1946. Krátce po válce právě L. Pivoňka jeskyně v Křtinském a Josefovském údolí společně se speleologem R. Burkhardtem mapoval a kreslil (BURKHARDT – ZEDNÍČEK 1951–1955). Rudolf Burkhardt jeskyně v této části krasu systematicky zkoumal již od roku 1942 (BURKHARDT 1969, 5), dokonce o nich již v průběhu srpna 1944 až února 1945 sestavil samizdatovou monografii (nepublikováno).

Z pozůstalosti dalšího speleologa Přemysla Ryšavého se nám dochovala velmi obsáhlá sbírka fotografií, které sahají již do válečných let 1943–1945. Zachytil na nich velké množství mladých trampů, horolezců a speleologů. Z fotografií vyplývá, že navštívení uzavřené Býčí skály nebylo velkým problémem (obr. V.10). Kromě fotografií se podařilo nedávno zachránit před skartací i část jeho písemného archivu. V něm byly nalezeny vzpomínky dalšího speleologa Miroslava Fabíka. V roce 1943 se vydal na průzkum Bruniny jeskyně (GOLEC 2014k). P. Ryšavý zanechal i svoje vlastní zápisky od listopadu 1943 do ledna 1945, které opět zachytily události v této jeskyni (GOLEC 2013m). Zaznamenal, že i v průběhu roku 1944 se do jeskyně běžně chodilo, slézala se venkovní skalní stěna či se zde nocovalo. Při svých návštěvách Býčí skálu (obr. V.11) a společenský ruch kolem ní průběžně fotografoval. Po šedesáti devíti letech se podařilo nalézt pamětníka Oldřicha Kupčíka, který se v jeskyni se svými druhy podepsal (GOLEC 2013p). Vzpomněl si, že

do jeskyně se chodilo tajně postranním vchodem přes Pohan-
ský komín (o vchodech více kapitola VIII.3.2.).

V.4. ÚLOHA ALFONSE ZLAMALA V MORAVSKÉM KRASU ZA VÁLKY

Alfons Zlamal byl dlouholetým německým speleologem na Býčí skále. Již v roce 1914 zde zastával funkci místopředsedy a od roku 1921 pak předsedy. K jeho osobě nám ale velmi citelně chybějí prameny, sám vůbec nepublikoval. Pohled na něj je jen velmi fragmentární. Díváme se na něj dnes hledáčkem velmi nepřátelského postoje K. Absolona. Oba krasoví badatelé se znali velmi dlouho, a to již z dob před první světovou válkou (K. Absolon jej z neznámých důvodů jmenuje Karel Zlamal, což je evidentně mylné: ABSOLON 1945, 3). Proti tomu mnohem lepší vztahy panovaly mezi A. Zlamalem a A. Bočkem, jenž byl z českých speleologů vedle Absolona nejzkušenější. Do běhu událostí zasáhla druhá světová válka. K. Absolon byl k 1. lednu 1939 ještě českým vedením muzea penzionován. Jeho badatelský speleologický zájem se přenesl do Moravského krasu, kde jej v roce 1942 dostihly další restriktce, když mu bylo úředně odepřeno bádání v jeskyních. Právě v tomto období se stal vedoucím nově zřízeného Oddělení pro výzkum jeskyní a krasu (Abteilung für Höhlen- und Karstforschung) v MZM právě A. Zlamal. Nový vedoucí chtěl personálně posílit instituci o A. Bočka, ten nabídku odmítl a dále pracoval ve vedení brněnské spořitelny (ANONYMUS 1950a, 194). Dochovala se zmínka, že A. Zlamal zřízení oddělení sám inicioval, aby se vyhnul odvelení na frontu. Víme dále, že v oddělení pracoval dlouholetý Zlamalův spolupracovník, speleolog K. Feitl. Společně např. podnikli práce na dně Macochy (BURKHARDT 1973, 8), která byla doposud v rukou českých speleologů, konkrétně K. Absolona. Někjaký druh komunikace mezi Zlamalem a Absolonom musel probíhat, jak vyplývá z deníku N. Havlíčka. Společně je viděl v jeskyni Výpustek dne 3. června 1944. Oba dva nabádali vedoucího stavebních vojenských úprav, aby neprováděl další úpravy v Babické chodbě, čímž se zasadili o její ochranu (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 109). Tento aspekt byl u Zlamala zachycen také při ochraně Sloupsko-šošůvských jeskyní

Obr. V.10. U Šenkova sifonu v Býčí skále za války (archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

Obr. V.11. Býčí skála na konci války (archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

před větší devastací. Jeho postoj k českému speleologickému výzkumu nebyl negativní. Ač existoval oficiální zákaz vstupu do turisticky nepřístupných jeskyní, výzkum toleroval. Lze se však domnívat, že obecný postoj vůči němu byl velmi negativní. Poválečný dozvuk Zlamalova působení v Moravském krasu se váže k osobní pomstě amatérského speleologa Otto Ondrouška a dalších „revolucionářů“, kteří se vypravili do Zlamalova bydliště v Bílovicích nad Svitavou, kde jej již sice nenašli, nicméně se alespoň fyzicky pomstili jeho manželce Stephanii (SLEZÁK 2009, 57), která pak zemřela v internačním táboře v Blansku v červenci roku 1945 (GOLEC 2014a, 41).

V.5. VÁLEČNÉ ÚPRAVY V BÝČÍ SKÁLE A ÚLOHA JULIA SIMONA

Líšeňská letecká továrna firmy Flugmotorwerke Ostmark G.m.b.H. Wien, Zweiwerk Brünn (lidově zvaná Ostmarka) byla přemístěna mimo jiné podzemní prostory v okolí Brna i do několika vybraných jeskyní v Moravském krasu. V Křtinském údolí jde o tři jeskyně – Výpustek, Drátenická a Býčí skála. Rozměrný Výpustek tvoří s přilehlou Drátenickou jeskyní společný komplex, který byl uveden do plného provozu. Naproti tomu jeskyně Býčí skála, ač nabízí také rozsáhlé prostory, nikdy dostavěna a spuštěna nebyla. Nesprávně se v literatuře často objevuje informace o zdejší výrobě. Výpustek byl dobudován v září roku 1944 a poskytl prostor kolem 4500 m², takže šlo o největší podzemní přestavbu v Moravském krasu (SEGEĐOVÁ 2010, 38–39). V Býčí skále muselo dojít k zásadní změně plánů. Původní idea využít jeskyni až po Obří komín byl opuštěn a využita měla být jen vstupní Předsíň (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 109–110). Ta byla zabezpečena proti vysokým vodním stavům, ať už občasným bouřkovým, či stabilně nastupující spodní vodě v oblasti Dolního vchodu. Tím ale nebyla pro válečnou výrobu nijak výrazně atraktivní, protože nabízela prostor o řád menší než Výpustek a Drátenická jeskyně, kolem 500 m². Nabízí se otázka, zda vojenská správa vůbec Býčí skálu pro válečnou výrobu potřebovala, když jednotlivé části původní líšeňské továrny již své nové prostory

našly. Práce v Býčí skále se odkládaly, dělníci byli nasazováni dle výpovědi deníku N. Havlíčka do prioritního nedalekého Výpustku. V Předsíni nakonec na většině plochy nebyla položena ani betonová podlaha, a tak stroje neměly být kam přivezeny. Instalace dvou kotlů na regeneraci olejů ze strojů byla jediná válečná funkce tohoto prostoru (obr. V.12). Opuštěn byl také původní záměr vyrábět proud pomocí hydroelektrárny na Horním rybníce, pro účely provozu byl přiveden proud z Babic nad Svitavou (obr. V.13).

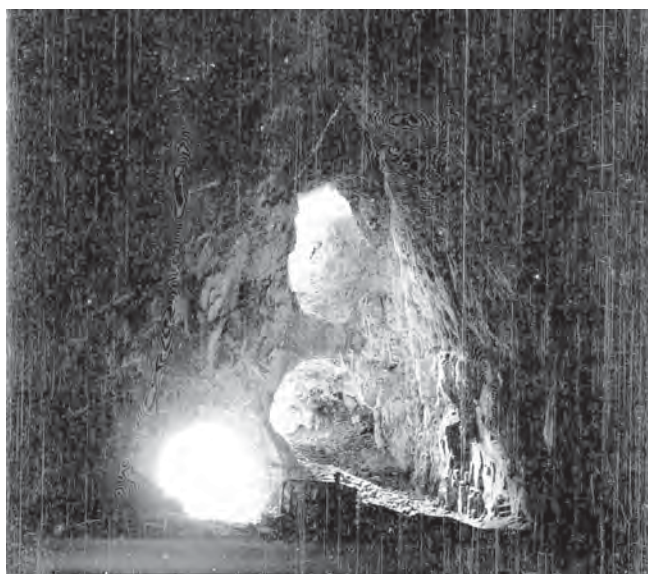
Ve své podstatě měla Býčí skála štěstí v neštěstí. Původní plány úprav byly mnohem velkorysejší. Nejasná je míra poškození archeologických nálezů v sedimentech v Předsíni. O nich předpokládáme, že byly postupně ničeny již od konce 18. století a v průběhu archeologických výzkumů v 2. polovině 19. století. Z fotografií z 1. poloviny 20. století vyplývá, že byl povrch Předsíne poměrně rovný (obr. V.1), což naznačuje, že vyrovňování terénu nemuselo být až tak drastické. K nějakému poško-

Obr. V.13. Elektrické vedení přivedené z Babic nad Svitavou v letech 1944–1945 na fotografii z roku 1955. V pozadí zachycena též dřevěná bouda zbudovaná ve stejném období (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

Obr. V.12. Před válečnou zazdívkou z roku 1944–1945 jsou zachyceny půlkruhové betonové podstavce pro regenerační kotle. Fotografováno v 80. letech 20. století (archiv J. Poláček).

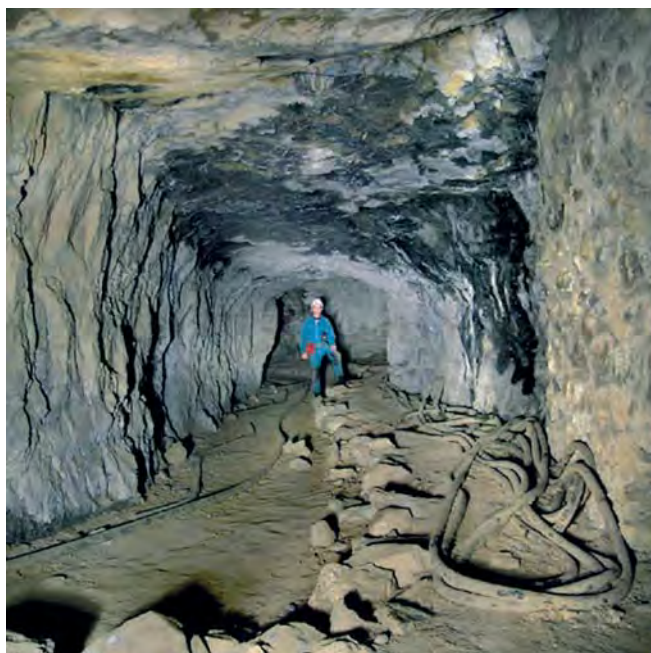
Obr. V.14. První poválečné zachycení Předsíne po úpravách z let 1944–1945. Na pravé straně již chybí skalní lavice. Z kamene byl vyráběn štěr pro úpravy před jeskyní (foto a archiv F. Musil st., archiv F. Musil ml.).

zení nicméně došlo: „V Předšíně Býčí skály porušil a zcela zničil hluboký výkop pro destilační kotol kulturní halštatské vrstvy, navazující na Wankelovy výkopy, který mohl umožnit rekonstrukci části situace“ (BURKHARDT 1973, 11) a ničení potvrzuje i N. Havlíček ve svém deníku. Poválečné vzpomínky kolegy geologa Jaroslava Dvořáka zachytil A. Přichystal. Ve šterku kolem cesty před Býčí skálou bylo možné sbírat přimíchané archeologické nálezy. Tato informace dokládá, že byl šterk z Předšíně využíván ke zpevňování cesty v okolí Býčí skály (obr. V.14).

Lze tak souhlasit se závěry Lucie Segeďové, která konstatovala ve své tematické práci: „V jeskyni Býčí skála nebyli nacisti schopni překonat přírodní překážky, které jim bránily v dosažení jejich záměru. Jako jediná z pěti objektů zvolených okupanty pro zbudování podzemních továren v Moravském krasu, byla z velké části ušetřena od jejich zásahů. Nacisté nebyli schopni zabránit záplavám vnitřních prostor jeskyně. Z tohoto důvodu zde výroba nikdy neprobíhala.“ (SEGEĐOVÁ 2010, 52).

Seznam válečných úprav v prostoru Předšíně Býčí skály:

1. Odstřílená skalní lavice u severní stěny Předšíně (obr. V.14).
2. Odstřílené různé stropní a boční části v Předšíně.
3. Betonová podlaha v zadní části Předšíně (obr. VIII.70).
4. Dvě kameno-betonové zazdívkové odbočky v zadní části Předšíně (obr. VIII.70).
5. Opěrné betonové zdi před masivní zazdívkou Předšíně (obr. V.12).
6. Betonové patky pro horizontální uložení dvou regeneračních kotlů v Předšíně (obr. V.12).
7. Masivní kameno-betonová zazdívka Předšíně před Německou štolou (obr. V.12).
8. Prostřílená Německá odvodňovací štola mezi Dolním vchodem a hlavní chodbou Staré Býčí skály (obr. V.15).
9. Masivní kameno-betonová zazdívka mezi Dolním vchodem a Předšíní (obr. V.3).

Obr. V.15. Německá štola z roku 1944–1945 měla odvádět záplavovou vodu ven z jeskyně. Stav z roku 2005 (foto V. Káňa).

10. Prohloubení odvodňovacího koryta od Dolního vchodu ke Křtinskému potoce (obr. V.3).

Z výše uvedeného vyplývá, že v průběhu války došlo k zásadnímu rozhodnutí opustit původní plán využití rozsáhlých prostor Býčí skály. Nabízí se domněnka, že tato jeskyně mohla mít také svého ochránce na německé straně, jmenovitě se nabízí jméno J. Simona. U R. Burkhardta se dozvídáme, že to byl právě on, kdo pro válečnou výrobu dělal poradce ve vztahu k jeskyním Moravského krasu (BURKHARDT 1973a, 6). J. Simon byl dlouholetým speleologem v Moravském krasu, jeho podpis z Bruniny jeskyně v Býčí skále pochází již z roku 1907 (obr. IV.12) a v roce 1909 se stal prvním předsedou GfH SdVDT (GOLEC 2013j; 2013l). Dopis J. Simona archeologovi H. Freisingovi z 13. března 1942 o brzkých jarních úpravách v Býčí skále opravdu dokládá, že Simon byl o plánovaných podzemních pracích včas informován. Nicméně k nim nedošlo. V letech 1942–1943 v Předšíně probíhaly jen archeologické průzkumy. Kdo vymohl odložení stavebních prací, nevíme. Kdo rozhodl o výrazné redukci plánů o využití Staré Býčí skály, rovněž. Původně se mělo stavět až k Obřímu komínu, kde byla plánována masivní zeď proti případné povodni (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 109). N. Havlíček ve svém deníku tvrdí, že jeho promyšlené intervence u vedoucího stavebních úprav na Výpustku Mayera vedly k rozhodnutí ustoupit od záměru využít Býčí skálu ve větším rozsahu. Několikrát poznamenává, že předložená doporučení mají být postoupena Mayerem „oben“ (tj. asi J. Simonovi). Nabízí se hypotéza, že J. Simon mohl rozhodovat ve prospěch Býčí skály. Nebylo by to nepochopitelné, právě Simon mohl mít osobní důvody, vycházející z hluboké minulosti. Snad se u Býčí skály sešlo i několik šťastných okolností, které nakonec odvrátily rozsáhlou devastaci (vysoké vodní stavy v oblasti Předšíně v době války, bouřkové záplavy z minulosti, nepotřebnost prostorů pro výrobu, nedostatečné stavební kapacity potřebné ve Křtinském údolí hlavně na Výpustku). Není ale vyloučeno, že měla jeskyně i svého německého ochránce „oben“. Stavební plány byly redukovány a práce se neustále oddalovaly. Naproti tomu Výpustek nabízel mnoho výrazně lepších parametrů (rozsáhlé předválečné úpravy, rozloha, absence záplav, ubytovací kapacity pro dělníky v okolí). Není také vyloučeno, že i A. Zlamal přispěl k odvrácení úprav v Býčí skále, jeho vliv sem také zasahoval. Na redukci rozsáhlých poškození ve Sloupsko-šošůvských jeskyních s plánem využít jen jeskyni Kůlnu měl mít zásluhu právě on, jak po válce dosvědčil do policejního protokolu Vladimír Ondroušek (SLEZÁK 2009, 57). Vztahy mezi Simonem a Zlamalem neznáme, v dřívějších dobách byli oba členy německého speleologického spolku na Býčí skále. Další Zlamalův zásah ve smyslu zmírnění ničení jeskyně byl zaznamenán N. Havlíčkem ve Výpustku, kde společně s K. Absolomem intervenovali za menší rozsah úprav v oblasti Babické chodby (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 109).

V.6. VÝPOVĚDI NUCENÉ NASAZENÝCH DĚLNÍKŮ V JESKYNĚ VÝPUSTEK

Jeskyně Výpustek, jak již bylo uvedeno výše, se stala hlavní výrobní jednotkou ve střední části Moravského krasu.

V nedávné době problematiku zdejší válečné výroby shrnu-li M. PŘIBYL (2004, 56), a hlavně L. SEGEĐOVÁ (2010, 38–49). Právě jí se podařilo sesbírat vzpomínky a jejich uchovávané dokumenty od posledních žijících pamětníků. Již dříve byl publikován deník N. Havlíčka, přímého svědka výstavby továrny ve Výпустku (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 103–119). Původně bylo v jeskyni nasazeno až 1500 dělníků, 120 úředníků a 50 členů závodní stráže. Segedová využila též dokumentů znalce této jeskyně R. Dvořáčka. Postupně se podařilo shromáždit výpovědi pamětníků: M. Richtrové (rozené Vališové), J. Zlatníkové (rozené Fricové), M. Fiedlera, J. Zukala a B. Žemly. Nejnověji se objevily zápisky z 50. let od M. Bezděkové (rozené Říčánkové).

V jeskyni pracovali převážně mladí lidé, kteří dostali do továrny umístěnku. Nepracovali zde nikdy vězni. Ubytování byli po okolních vesnicích ve Křtinách nebo v Habrůvce. Pracovalo se na dvě směny (300–600 lidí) po dvanácti hodinách a to šest dnů v týdnu. Na noční směny chodili zejména muži. Dělníci z Brna jezdili domů v sobotu odpoledne a vraceli se zase v neděli večer, popřípadě až v pondělí ráno, a to šli přímo do práce. Na vlak do Babic nad Svitavou se chodilo pěšky, dělníci si svítivali v lese pochodněmi. K. Bílek, inspirovaný těmito zvláštními průvody, dokonce sepsal na motivy svých zážitků píseň s tesklivým textem (SEGEĐOVÁ 2010, 43, 82). Vzpomínky na práci podzemí ze strany pamětníků jsou velmi negativní. Jeskyně byla vytápěna na 18–20 °C, ale bylo v ní vlhko a vzduch byl nasycen petrolejem a výpary ze svařování. Všude se vířil prach. Šaty byly vlhké. Půlhodinová pauza byla jedinou příležitostí nadýchat se čerstvého vzduchu. V zimě dělníci vůbec nezahlédli celé dny slunce, protože se pracovalo od 6. hod. ráno do 6. hod. odpoledne. Jediným zahrátím byla teplá melta nebo čaj přivážený do jeskyně. Tyto podmínky se odrazily na zdraví dělníků. Bylo zakázané se mezi sebou bavit, což ale přes hluk strojů stejně nešlo. Signály se předávaly pískotem, zejména před blížící se kontrolou, nebo když dovezli čaj či výplatu. Před jeskyní byla kancelář vedoucího provozu, marodka a ubytovna pro německé zaměstnance. Latríny byly venku na kopci. Mezi dělníky se prováděla drobná sabotáž, a to sypaním písku do strojů a ředěním benzínu vodou, což vyřazovalo stroje z provozu. Křtinský lékař také vystavoval falešné neschopenky. Při bombardování dne 20. listopadu 1944 vypadl v jeskyni proud a dělníci museli zůstat po tmě na svých místech (SEGEĐOVÁ 2010, 44). Nicméně M. Bezděková ve svých strojopisných vzpomínkách z 50. let uvedla, že práce v podzemí se jí zamlouvala daleko více než dříve v Sokolnicích a v Brně, kde měla veliký strach z bombardování. Uvedla: „*Jakmile vykročím za bránu továrny, zmocňuje se mě nepopsatelný strach a úzkost, třeba jen z přeletu letadel*“. Bydlela u tety v Habrůvce a po návštěvě Brna se s oddechem navracela zpět do podzemí. M. Bezděková podrobně zachytila situaci při bombardování 20. listopadu 1944, kdy jedno z letadel odhodilo (asi v důsledku poruchy) 10 pum v lese asi 300 m od jeskyně a zranilo jednoho dělníka. Měla vždy strach při odchodu z jeskyně, že ji zastihne bombardování a tak se z posledních sil co nejdříve snažila vyšplhat do prudkého údolí nahoru do vesnice. S blížící se frontou měli obyvatelé Habrůvky sbalené bato-

hy pro případný útěk do lesa. Spěšně se na jaře zabíjela nedostlá prasata, aby jim byla v časech bojů k užitku. Kolem poloviny dubna se také přesouvalo hodně lidí z Brna na vesnice.

Dělníci z továrny byli ubytováni v nově zbudovaných barácích na louce nedaleko Výпустku – v tzv. lágru, dále v soukromí v Habrůvce a Křtinách, hostincích, křtinské škole. Němci bydleli výhradně v soukromí, na zámku ve Křtinách a křtinské hájovně. V ubytovnách se objevily problémy s hygienou, rozšířily se v nich blechy a štěnice. Naštěstí tu nepropukla žádná epidemie. Vařilo se ve křtinském táboře a obědy se rozvázely po jednotlivých jeskynních výrobnách (také do Býčí skály). Jídlo bylo skromné a mnozí Brňáci si přilepšovali jídlem od rodin z Brna. Ubytování v soukromých domech to měli s potravinami poněkud lepší. Nejběžnějším jídlem totálně nasazených dělníků mimo teplé obědy byl chléb, sůl, kmín a marmeláda (SEGEĐOVÁ 2010, 46–49).

Od poloviny dubna s blížící se frontou se již dělníci do Výпустku nevraceli a zamířili do svých domovů. Při ústupu německých vojsk byl Výпустek vedením továrny zapálen, zažehnuty byly dřevěné podhledy v jeskyni. Shořel také archiv týkající se továrny a výroby. Oheň poničil stroje. Následně byl Výпустek využit obyvateli z okolí jako úkryt před sovětskými nálety při přechodu fronty. Po osvobození zabraly bývalou továrnu jednotky Rudé armády. Likvidaci továrny Sověti prováděli od 10. srpna do 20. září 1945 za pomoci 200 německých zajatců. Ve dnech od 5. května do 5. září 1945 byla jeskyně hlídána civilní stráží na příkaz Okresního národního výboru v Brně. Po odsunu strojního zařízení byla jeskyně na podzim vrácena Národní správě bývalé firmy Flugmotorwerke Ostmark (SEGEĐOVÁ 2010, 49–51). Požár v jeskyni byl pro ni velkou katastrofou. Později bylo zachyceno, že ještě v březnu roku 1947 v jeskyni doutnaly nedohořené naházené zbytky u stěn (SKUTIL, JOSEF 1947, 119–120; MUSIL 2010, 99).

V.7. VÝPOVĚDI UPRCHLÍKŮ PŘED VÁLKOU, KTERÍ NAŠLI ÚKRYT V JESKÝNÍCH MORAVSKÉHO KRASU

Jak uvedl R. BURKHARDT (1973a, 10), v jeskyních Křtinského údolí se skrývalo na konci války asi 900 lidí. Mezi nimi můžeme najít obyvatele okolních vesnic a hlavně utečence z Brna. Většinou nešlo o lidi, kteří byli německým protektorátním režimem cíleně perzekvováni, ale byli zde často i zběhové z nucených prací či z prací ve zbrojovkách kolem Brna. Pokud si poválečná historiografie všímala krasu v době války, šlo zejména o preferované partyzány. Prostí utečenci před válkou nikoho nezajímali. Nedávno se podařilo oslovit pamětníci B. Hrbáčkovou (rozenou Šmerdovou), která přečkala konec války v Partyzánské-Supí jeskyni nedaleko Býčí skály. Jeskyně se nachází ve svahu směrem k Babicím nad Svitavou (GOLEC 2013f). Vzpomínky B. Hrbáčkové výmluvně vypovídají o dubnových událostech roku 1945, ostatně takto podobně to mohlo vypadat v mnohých jiných případech:

„Tatínek byl odsouzen za přechovávání zbraně k trestu smrti a popraven gilotinou v Drážďanech na dvoře soudního dvora 10. srpna roku 1944. Měla jsem být nasazena v rajchu na práci. Pomocí přimluvy známé mne ale odveleli uklízet do nacistického

důstojnického školícího centra na brněnský Špilberk. Blíží se fronta vyvolávala strach. Co bude? Bratr Jaroslav znal Moravský kras kolem Býčí skály z dob předválečného a válečného trampingu. Pod jeho vedením se odebralo několik lidí v noci ukrýt do malé jeskyně ve stráni poblíž Josefova (dnes Partyzánská-Supí jeskyně). Potraviny jsme si nesli všichni s sebou. Spalo se zde na dekách a oheň se tady rozdělával jen zřídka a byl velmi malý. V noci se chodilo pro vodu dolů ke Křtinskému potoku. Dny ubíhaly a postupně přibývali další, přišlo několik utečenců z blízkých Babic nad Svitavou. Byl konec dubna a byli jsme vypátráni. Šest německých vojáků přišlo od Adamova a všechny nás odvedli s rukama nad hlavou. Tohle nebyli dezertující vojáci, jako o několik dnů dříve. To se tady objevili jiní němečtí vojáci a okradli převržené obyvatele jeskyně o civilní šaty. Zběhové nechali vojenské mundúry na zemi a k nim nakupili i kvěry s výstrojí. Ty jsme pak pověsili někde do jeskynního komína. Tihle vojáci neutíkali, ale zatýkali. Vedli nás stezkou dolů k Býčí skále a pak k Adamovu. V Josefově na nás hleděli vyděšení místní obyvatelé a strnule nám zúčastněně pokyvovali. Jaroslav uměl německy a po cestě s vojáky hovořil. Dodnes nevím, co bylo příčinou našeho propuštění. Snad Jardův rozhovor, snad úplný konec války, který rozložil morálku německého vítězného ducha. Vždyť mezi zatčenými byli mnozí bez kenkarty (protektorátní průkaz totožnosti) a k tomu utečenci z nucených prací v rajchu, jiní utekli z práce pro říši v Brně. To se trestalo koncentrákem, vězením a smrtí. Stal se zázrak, v Adamově jsme byli všichni propuštěni.“

Jeskyně Moravského krasu posloužily jako dočasné útočiště před perzekucí protektorátního režimu. Sugestivní příběh horolezce Františka Pliška (obr. V.10 – stojící druhý zprava v klobouku) můžeme zařadit mezi skvosty krasové válečné historiografie (KREJSA 2004, 49; POKORNÝ 2012). V Plíškově případě byl pobyt v jeskyni – co by zběha z práce v rajchu – v Pustém žlebu několikaměsíční. R. BURKHARDT (1973a, 3, 10) popsal celou řadu případů dočasného využití jeskyní za války, a to hlavně na začátku a na konci války. Nejvíce byly ale jeskyně využity až s blížící se frontou, kdy se do nich stěhovaly celé rodiny i s majetkem a dobyt看em. Předně tak to bylo v případě zachycených vzpomínek Bronislavy Hrbáčkové. Další svědectví zaznamenala Květoslava Hájková (rozená Pištělková), která se se svými rodiči musela přesunout ze sklípku za domem v Josefově u Adamova, odkud je vyhnali němečtí vojáci (spojari), do jeskyně Jáchymky. Vzpomněla, že byla „plná Brňáků“ a téměř už nenašli místo. Strávili tam řadu dnů až do konce války. Cenným dokladem byla vzpomínka na speleologa A. Bočka, který konec války přečkal v jiném sklípku za Švýcarskou. Jde o obdobnou situaci jako u paní Hrbáčkové, do jeskynní oblasti organizovali přesun ti, kdož zdejší potenciál úkrytu již předem znali, a pak obyvatelé z blízkého okolí. V Křtinském údolí byly využity pro utečence dokonce i jeskyně Výpustek a Drátenická, které ještě do poloviny dubna sloužily jako válečné továrny. Přechod fronty v této oblasti byl poměrně dlouhý, ač mnozí mysleli, že se zde fronta jen rychle přežene. Sovětští vojáci sice vytlačili německou armádu z Brna již na konci měsíce dubna, nicméně pak týden přeskovali vyčerpané jednotky. O obec Babice nad Svitavou se vedly boje celých devět dní, výpady byly velmi zuřivé a mělo zde padnout kolem 300 sovětských vojáků (BLATNÝ 1966,

14). Poslední ustupující němečtí vojáci se tak přes Křtinské údolí stahovali z Adamova a Křtin ještě 8. či 9. května.

V.8. PŘECHOD FRONTY V OKOLÍ BÝČÍ SKÁLY

Závěr druhé světové války se velmi intenzivně dotkl i Křtinského údolí. V této oblasti v podstatě válka končila, frontová linie se zde více jak na týden ustálila a můžeme konstatovat, že se zde fronta na samém sklonku války rozpadla. V této kapitole nejde o vyčerpávající přehled všech válečných událostí. Cílem je upozornit na úlohu a význam jeskyní jako refugií před válečným ohrožením. Řadu významných zdrojů k tomuto tématu zachoval pamětník událostí R. BURKHARDT (1973a, 3–14).

Ke konci války byli v oblasti Křtinského a Josefovského údolí velmi aktivní mladí speleologové, sdružení pod vedením zkušeného A. Bočka (GOLEC 2013a), kteří po válce 15. října 1945 založili velmi aktivní Speleologický klub pro zemi Moravskoslezskou v Brně (viz kapitola VI.). Zanechali po sobě svoji Jeskynní knihu, kde si vedli záznamy o svých speleologických exkurzích. V průběhu druhé světové války se členům tohoto ještě oficiálně nezaloženého, ale již aktivně pracujícího sdružení podařilo v této oblasti objevit nové jeskyně – Jestřábkou (1943) a Nad Švýcarskou (1944), šlo o ilegální aktivity, ke kterým neměli úřední povolení (BURKHARDT 1973a, 9). Vstup do jeskyní byl všeobecně za války zakázán. Dne 25. března 1945 prováděl kolektiv speleologů barvící pokus v Otevřené skále nedaleko Býčí skály. Při své zpáteční cestě směrem ke Švýcarské si účastníci akce povšimli situace před Býčí skálou: „Po tomto pokusu odebrali se účastníci k Býčí skále, kde vojenská správa prováděla vykopávku kanálu do údolí, kde je nyní zavedeno elektrické osvětlení prostor.“ (MUSIL – GOLEC – ŠANDA 2013). Z deníku N. Havlíčka se nedovídáme o konci událostí v Býčí skále nic, až na důležitou zmínku náležející již do období po skončení bojů, že před jeskyní se nachází národní stráž, která hlídá strojní zařízení, které bude demontováno sovětskou armádou (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 123).

Křtinské a Josefovské údolí se stalo v podstatě poslední linií bráněnou německou armádou na konci války severně od Brna. Oblast tvořila bezprostřední zázemí německých jednotek operujících v Babicích nad Svitavou, kde probíhaly boje od 1. do 8. května 1945 (BLATNÝ 1966, 13). Obdobně hovoří dobové prameny o stahování Němců ze Křtin a Habrůvky až ráno 9. května, a to směrem k Jedovnicím a k Adamovu (VERBÍK 1987a, 116). Identické datum je doloženo také u německých vojsk v Adamově (GROLICHOVÁ 1965, 1–2; MALÝ 2014), kde se německá vojska objevila již 20. dubna po ústupu od Brna, a to i s maršálem Schörnerem, který byl později rozpoznán v Olomučanech. Do období posledních válečných událostí v této oblasti zapadá vyprávění B. Hrbáčkové, dočasné obyvatelky Partyzánské-Supí jeskyně ve svahu naproti Býčí skále (GOLEC 2013f). Počet lidí se v této oblasti uvádí na 900 (BURKHARDT 1973a, 10) a byla osídlena např. jeskyně Jáchymka, Partyzánská-Supí, Nad Švýcarskou a další ke Křtinám a také již opuštěný Výpustek a Drátenická jeskyně. Na konci války se v této oblasti umíralo. Jsou doloženi mrtví

z řad civilních obyvatel ve vesnicích, vojáci sovětské i německé armády a partyzáni. Zachovaly se doklady německých poprav na základě válečné exekutivy. Dodnes známý je příběh ze dne 7. května 1945, kdy byli zastřeleni dva mladí partyzáni Josef Hloušek a František Korbička na babické stezce (BURKHARDT 1973a, 6). Obdobný osud – zastřelení – čekal též 7. května 1945 na pět německých dezertérů a jednoho ruského zajatce v Olomučanech. Němci zde měli ležení do následujícího dne. Rychlé stažení vojáků odtud na západ proběhlo 8. května 1945 a následující den zde již žádný německý voják nezůstal (MACHAČ 2003, 71; 2010, 80). Z pramenů víme, že u Býčí skály operovala německá divize „Hirsch-Division“ (GROLICHOVÁ 1965, 2; BLATNÝ 1966, 13; BURKHARDT 1973a, 10; MACHAČ 2010, 81). Šlo o 46. Infanterie – Division německého Wehrmachtu, formovanou v Karlových Varech. V závěru války ustupovala od Slavkova u Brna přes střední část Moravského krasu, po kapitulaci 9. května se nevzdala sovětským vojskům, pokračovala v ústupových bojích (GROLICHOVÁ 1965, 2), až byla dostižena a přinucena ke kapitulaci v tehdejší Německém Brodě. Můžeme dokonce rekonstruovat, že po ose Adamov – Olomučany se na přelomu dubna a května přesouval samotný velitel skupiny armád Střed maršál F. Schörner, který přespával v Olomučanech. Ještě 7. května rozhodl právě o popravě šesti vojáků, jak bylo zmíněno výše. To ale nebyl již ve vesnici osobně, protože již 8. května vedl jednání s americkou misí hluboko v území obsazeném Němci v lázních Velichovky ve východních Čechách. Po té, co uvěřil, že válka opravdu skončila, se následně letecky odebral na Žatecko a do Alp. Z dochovaných zdrojů lze tedy usoudit, že silnice kolem Býčí skály mohla být ještě v dopoledních hodinách 9. května v rukou německé armády, což se asi změnilo již v průběhu tohoto dne. Posledním pozůstatkem válečných událostí je německý okop, který je možno dodnes vidět napravo u cesty mezi Býčí skálou a Kostelíkem (ústní sdělení Ladislav Slezák), střežil cestu Křtinským údolím a cestu po hrázi Horního rybníka.

Válečné legendy o Býčí skále: Do posledních válečných dnů pravděpodobně spadají některé události přímo v jeskyni Býčí skála. Nebyly nikdy písemně podchyceny a bohužel již není kde je ověřit. Spadají tak jen do kategorie legend, které se již staly soudobým jeskyňářským folklórem. Tradují se v mnoha mutacích člověk od člověka jiných. Nejznámější je příběh o oběšeném německém vojákovi (esesákovi) v postranním výklenku dnes zvaném U esesáka. Ještě dlouho po válce tam měl být vidět trám a na něm zbytky lana se smyčkou. Pováleční jeskyňáři zde ale měli šatnu a o esesákovi se nic nepovídalo (ústní sdělení L. Slezák). Druhý příběh se váže k pohřbeným německým vojákům v jeskyni v bednách od munice. Povídalo se také o použití jeskyně jako dočasné márnice. Jeden postranní výklenek dnes nese název Márnice. Ale toto jméno bylo vymyšleno až dávno po válce při kopacích akcích, které do objevu nevedly a šlo tedy o marné kopání – odtud Márnice (ústní sdělení Jan Wolf, člen ZO ČSS 6-01 Býčí skála). Povídají se i příběhy o zakopaném válečném pokladu. O něm se ale informace velmi rozcházejí. Zachycené příběhy dokládají, že jeskyně Býčí skála byla vždy vděčným místem pro umístění dramatických a tajemných legend.

V.9. GRAFITTI V JESKYNI BÝČÍ SKÁLA

Téměř nevyužitým zdrojem informací o druhé světové válce v Býčí skále jsou epigrafické památky (grafitti) na jejich stěnách. Téma bylo nedávno souborně publikováno (ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014). Velmi dlouho přehlížený pramen minulosti této jeskyně prokázal, že významně doplňuje naše znalosti právě v hodnoceném časovém úseku, kdy nám prameny citelně scházejí. Spontánní projevy návštěvníků jeskyně nám dovolují rámcově rekonstruovat škálu legálních i ilegálních návštěv. Tento zdroj byl a je společností vnímán velmi negativně, nicméně nyní vydal cenná neznámá fakta.

Podpisy z období šesti válečných let můžeme rozdělit na dva okruhy. V zásadě jde o zdroje německé a české, které odrážejí rozdílný vlastnický vztah obou skupin k této jeskyni. Nevíme, kdo všechno v tomto období měl od jeskyně klíče, tedy kdo mohl podzemí kdykoliv legálně navštěvovat. Legálními návštěvníky zde byli němečtí speleologové, kteří zde od počátku 20. století měli badací práva. Doklady po předválečné a válečné činnosti doložil český speleolog Antonín Valeš (KUBEŠ ml. 2006; GOLEC 2013b). Dalšími legálními návštěvníky zde byli pracovníci MZM Brno. Naproti tomu nelegální návštěvníky představovali čeští speleologové, horolezci a trampové, kteří ale jeskyni celou válku hojně navštěvovali. Právě jejich podpisy jsou poměrně běžné. Naproti tomu německé podpisy na stěnách jeskyně téměř vůbec nenajdeme. Možná to souvisí s faktem, že německým návštěvníkům chyběl k potřebě podpisování onen moment dosažení zakázaného místa. Češi používali všechny vchody do jeskyně, které byly k dispozici, přes zamřížované Velké okno, přes Pohanský komín a v roce 1943 i hlavní, vypáčený Lichtenštejnský vchod, což potvrzuje sdělení N. Havlíčka z 26. prosince 1943: „*Vchod do Býčí skály je již několik měsíců násilím otevřen, čehož využívají různé trampské živly k nevídaným exkurzím*“ (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 108). Stavební válečné práce se v Býčí skále rozběhly až v polovině roku 1944 (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 109–111), až nyní se Lichtenštejnský vchod pro návštěvu vzdálenějšího podzemí (díky nové zdi na konci Před-síně) stal nepoužitelný. Vznikl však nový vchod tzv. Německou odvodňovací štolou, avšak o jeho využití pro vstup do jeskyně nic nevíme. Nyní se musel stát hlavním vstupem ilegálů vchod přes Pohanský komín ze skalní Brány před jeskyní (dnes je zazděný).

Do okruhu německého válečného grafitti náleží dva rozměrné nápisy v oblasti Bruniny jeskyně, které s největší pravděpodobností představují reakci na německou okupaci v březnu roku 1939. Jde o protifašistické projevy vytvořené černou barvou ve znění: DIE ROTE FRONT LEBT! (překlad: Rudá fronta žije!; obr. V.16) a HITLER – EIN BLUTIGER HUND (překlad: Hitler je krvavý pes; obr. V.17). K oběma z nich jsou ještě přimalovány znaky srpu a kladiva, které jsou interpretovány (BURKHARDT 1973a, 3; GREGOR – PIPAL – POKORNÝ 2012, 34) jako parafráze nacistického hesla „Es kommt der Tag“ (překlad: však přijde den), které používali nacisticky orientovaní členové Sudetoněmecké strany ve 30. letech minulého století jako výzvu k připojení Sudet k Německé říši. Dochovala se informace Karla Nováka (speleologa v Býčí skále a pra-

covníka MZM), že se zde scházeli právě členové Rudé fronty. Měly zde být zakopány v krabici jejich dokumenty. Díru po ní si pamatuje ještě Aleš Pekárek (nynější jednatel ZO ČSS 6-01 Býčí skála). Nelze určit, kdy vznikl hákový kříž, pod nápisem Rudá fronta žije. Pravděpodobně později, není malován černou barvou, ale je očazený karbidovou lampou. Druhým okruhem německých literárních památek v jeskyni není ve své podstatě graffiti, jde o vrcholové (stěnové) lezecké knihy. Měly být dvě, jedna v cestě Idaho ve stěně Býčí skály a druhá v jeskyni Weruta ve stěně Krkavčí skály. Knihy sloužily k zápisům lezeckých výkonů, což je v rámci této sportovní disciplíny rozšířený jev. Nicméně knihy byly již na začátku války zneužity k propagaci nacismu, proto byly po válce českými lezci zničeny (GREGOR – PIPAL – POKORNÝ 2012, 34) a nahrazeny novými.

Mnohem čtenější je okruh českých graffiti v různých partiích Býčí skály. Jejich jednotícím prvkem jsou návštěvy speleologicky nadějných koncových partií postranních odboček hlavní chodby, kde byla šance k nalezení vytoužených objevů. Šlo tedy vedle pouhých návštěv také o pracovní akce. Návštěvy české omladiny plynule navazovaly na meziválečné období, kdy se zde jejich graffiti objevovalo po celá 30. léta (GOLEC 2014j). Šlo o podpisy jak individuální, tak i kolektivní. Vždy byl sledován hlavní cíl – navštívit a prozkoumat tajemnou Býčí skálu.

V.10. ZÁVĚREM

Časové údobí druhé světové války v Býčí skále a jejím okolí se stalo již několikrát předmětem zájmu badatelů. Poválečné zprávy z publikovaných zdrojů, denního tisku, a vlastní zážitky v 70. letech shrnul R. Burkhardt. Další oživení zájmu o toto období je až z 90. let od dvojice autorů A. Přichystala a M. Náplavy, kteří publikovali velmi významný pramen – deník speleologa N. Havlíčka. Následně výzkum ustal. Ustálilo se o Býčí skále mínění, že zde pracovala podzemní vojenská továrna. Systematickým zájmem o téma v letech 2007–2015 se podařilo téma rozhojnit, a to díky řadě doposud neznámých či opomíjených okruhů, ať již z dobových

archivů nebo přímo od pamětníků válečných událostí. Kombinujeme hned několik zdrojů. V první řadě jsou to epigrafické památky v jeskyni (grafitti), jak německé, tak i české. Vedle kolektivních podpisů mladých badatelů, jsou to zejména rozměrné nápisy protinacistických Němců snad sdružených v organizaci Rudá fronta. Všeobecně neznámou novinkou je zdejší plánované působení Himmlerovy Ahnenerbe a snaha o přidělení badacích práv od roku 1939. Podařilo se také alespoň rámcově datovat období archeologických výzkumů v zadní části Předsíně a jmenovat německé archeology z MZM, kteří stáli v pozadí výzkumů. Díky pokroku našich znalostí o německých jeskynářích můžeme rámcově představit možné role A. Zlamala a J. Simona, pod něž přešly agendy týkající se jeskyní, včetně úprav pro zbrojní výrobu. Dobová dění v Křtinském a Josefovském údolí zachytily zdroje od speleologů, horolezců a trampů ve svých kronikách, fotografiích či osobních vzpomínkách. Totéž platí o pamětnících jeskynních pobytů v době přechodu fronty v roce 1945. Významné jsou vzpomínky na zbrojní výrobu v nedaleké jeskyni Výpustek a zachycení konce války v okolních vsích.

Představené okruhy využití jeskyně Býčí skála a jeskyní v jejím okolí dokládají pestré využití podzemí za druhé světové války. Ukazuje se, že jeskyně je polyfunkčním prostorem, který je využíván současně nebo v krátkém časovém úseku po sobě mnoha způsoby tak, jak je v dané chvíli pro člověka prospěšné či nutné. *Rozhodně nelze konstatovat tradovaný fakt, že Býčí skála nebyla jen podzemní továrnou.* Jeskyně se v pouhých šesti letech stala prostorem nejrozumnějších lidských činností a zájmů:

1. Místo zápasu o přednostní průzkum (archeologických institucí – Ahnenerbe vs. MZM, speleologové mezi sebou, Němci a Češi mezi sebou ad.).
2. Místo ochrany před ničením (ochrana před ničením vandaly či stavebními zásahy).
3. Místo sportovního výkonu (horolezectví).
4. Cíl výletu a setkání (trampové, speleologové, horolezci, výletníci, dělníci v továrně).
5. Místo pro přespání (trampové, horolezci a speleologové).
6. Místo tajných schůzek a vzkazů (Rudá fronta).

Obr. V.16. Německý nápis DIE ROTE FRONT LEBT! z března roku 1939 v Brunině jeskyni v Býčí skále (foto M. Golec).

Obr. V.17. Německý nápis HITLER - EIN BLUTIGER HUND z března roku 1939 v Brunině jeskyni v Býčí skále (foto M. Golec).

7. Místo výroby (válečná továrna).	11. Místo přepadení, krádeže a represe (krádež oblečení,
8. Místo pro úschovu předmětů (dokumenty, zbraně, ale také	zatčení, násilné zabránění).
nápisy).	12. Snad i místo márnice nebo hrobu.
9. Útočiště uprchlíků před válkou.	13. Místo tvorby legend.
10. Místo smrti (mrtvý horolezec, vojáci?).	

V. THE PERIOD OF WARTIME OPPRESSION 1939–1945

The period of WWII in Býčí skála and its surroundings has become a point of interest for researchers several times. In the 1970s Rudolf Burkhardt summarized post-war news from published sources, daily press, and his own experience. Further revival of interest in this period dates back to 1990s, when two authors, Antonín Přichystal and Miroslav Náplava published a very remarkable source – a notebook by speleologist Norbert Havlíček. Subsequently the research discontinued. Thus a persuasion prevailed about Býčí skála that an underground military factory (Fig. V.4–7, 12–15) was in construction there. Through systematic preoccupations between 2007 and 2015 augmenting of the theme was accomplished thanks to a number of hitherto unknown or neglected spheres, both from period archives or directly from surviving contemporaries of the war events. We combine several sources. In the first place these are epigraphic relics within the cave (graffiti), both German and Czech. Additionally to the collective signatures of young researchers there are especially large-dimension inscriptions of anti-Nazi Germans, perhaps associated in the *Rote Front* organization (Fig. V.16–17). Generally unknown news is the planned local operation of the Himmler's *Ahnenerbe* and an effort at obtaining research rights since 1939. The endeavour after at least framework dating of archaeological excavations in the rear part of the Předsíň (Vestibul) and naming the German archaeologists from the Moravian Museum, who were at the background of the research (Fig. V.2–3), was also successful. Due to the progress made in our knowledge of the German cavers we can make a general presentation of the possible roles of Alfons Zlamal and Julius Simon, who were charged with the scope of activities relating with caves, including the conversions for the purposes of armament production. The period courses of events in the Křtinské and Josefovské Valley remain captured in the memoirs of speleologists, climbers, and hikers in their chronicles, photographs (obr. V.8–10), or personal reminiscences. The same applies to the personal observers of cave stays at the time of passage of the front in 1945. Significant are the recollections of armament production in the nearby Výpustek Cave and of the end of the war in the surrounding villages.

The presented spheres of utilisation of the cave Býčí skála and those in its surroundings illustrate the variegated use of the underground during WWII. The cave turns out to be a polyfunctional space, utilised in many ways either simultaneously or in short consecutive periods as beneficial or necessary for people at the given moment. *On no account we can state the traditional fact that during the war the Býčí skála Cave has been only a below-ground factory.* In the course of mere six years the cave has become both object and subject of all sorts of human activities and interests.

VI. POVÁLEČNÝ NÁPOR ČESKÝCH SPELEOLOGŮ

MARTIN GOLEC

VI.1. PŘECHOD OD NĚMECKÉ K ČESKÉ SPELEOLOGII V BÝČÍ SKÁLE

Konec druhé světové války znamená v dějinách Býčí skály velký zlom. Je faktickým přechodem mezi německou a českou speleologickou etapou. Zatímco německá představuje poměrně značný historiografický problém pro nedostatek údajů, česká proti tomu přináší celou řadu pramenů. Důležité je na tomto místě zopakovat, že české ilegální bádání probíhalo ze strany mladých českých adeptů speleologie (horolezectví a trampingu) již hojně za druhé světové války. Svědčí o tom jejich četná grafitti v různých postranních odbočkách Staré Býčí skály, jejich deníky i poválečné publikované zmínky. Šlo vesměs o více méně nahodilé ilegální podzemní návštěvy, nicméně jejich význam tkví v tom, že právě z této generace se po válce etablovali velmi aktivní profesionální i amatérští badatelé, kteří sehráli významné role při výzkumu jak Býčí skály, tak i dalších míst Moravského krasu. Jmenujme zde třeba Rudolfa Musila, Rudolfa Burkhardta, Přemysla Ryšavého, Jiřího Vodičku, Milana Skoupého, Ladislava Slezáka, Jaroslava Dvořáka, Franci Musila st., Otakara Zedníčka, Luboše Pivoňku, Jaroslava Fadrnu, Františka Pliška ad. Někteří mladí zapálení badatelé byli již za války vedeni zkušeným A. Bočkem a po založení Speleologického klubu pro zemi Moravskoslezskou v Brně (dále SKB) v něm rozvinuli svoji činnost (BURKHARDT – RYŠAVÝ 1955–1956, 112). Další se stali profesionály v řadě oborů pod jinými institucemi. „Speleologickou bibli“ této generace byl právě Bočkův průvodce Moravským krasem (BOČEK 1922; 1928). Býčí skála se stala brzy po válce stěžejním pracovištěm nové organizace a jejími útroby prošel zástup dnes již většinou neznámých pracovníků. Z dostupných pramenů víme nejvíce o badací skupině organizované od podzimu 1945 v nově založeném SKB, a to hlavně díky jejímu nově založenému časopisu Československý kras (BURKHARDT – GREGOR – CHALOUPKA 1973, 10). Archiv SKB zůstal bohužel dodnes nepublikován a známy jsou malé části. Vedle toho existují zprávy o speleologických akcích jiných skupin, nicméně jejich skutečný počet a rozsah činností již nelze revidovat. Kromě toho zde mohla bádát řada jednotlivců „na vlastní pěst“.

VI.2. OPĚTOVNÉ ZPŘÍSTUPNĚNÍ NOVÉ BÝČÍ SKÁLY

V květnu 1945 po přechodu fronty byla před jeskyní umístěna hlídka národní stráže (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 123). Ta zde asi nezůstala dlouho, v Býčí skále nebylo instalováno mnoho z krasové válečné výroby. Dá se předpokládat, že nejrušnější četné návštěvy Býčí skály začaly probíhat již v létě 1945.

Zásadním poválečným úkolem bylo zpřístupnění Nové Býčí skály, která byla odříznuta díky zaplněnému Šenkově sifonu již od roku 1927 nebo dříve. Magnetizující byly hlavně předpokládané volné prostory za Přítokovým sifonem na konci Velké síně. Od roku 1945 jednal předseda SKB A. Boček s majiteli pozemků – vedení Vysoké školy zemědělské v Brně (dnes Mendelova univerzita v Brně) o legalizaci speleologických prací v Býčí skále. Plánované strojní práce měly využít vysokého napětí přivedeného k jeskyni z Babic nad Svitavou již v době válečných úprav. V průběhu roku 1946 členové SKB pracoviště převzali a zabezpečili jej dřevěnými vraty za Německou štolou pod Pohanským komínem. Nyní bylo důležité vyčerpat zaplněný Šenkův sifon. Všeobecně se má za to, že jej poprvé překonali až členové SKB na počátku roku 1947, nicméně se zachovalo svědectví, že se o to pokoušela i jiná skupina již dříve. Zajímavou zmínku o snižování hladiny sifonu máme od L. Pivoňky: „První snižování hladiny proběhlo již v roce 1946, sifon byl tehdy vyčerpaný jen částečně. Dokonce to čerpadlo tam tehdy ještě bylo. Do Nové Býčí skály moc nescházelo, asi dva dělkové metry pod skálou, tak jsem to proplaval na nádech“. A tak se L. Pivoňka stal možná prvním poválečným návštěvníkem Nové Býčí skály. Zachoval nám dokonce i fotografie z tohoto odvážného průzkumu (obr. VI.1, VI.2; GOLEC 2014d).

V poválečných letech vznikl plán na prostřílení štoly z odbočky Prst u Šenkova sifonu do Mořského oka, který by tuto překážku trvale obešel. S návrhem přišli členové Klubu československých turistů v Blansku pod vedením A. Ondry. Podobně chtěli pokračovat i v Přítokovém sifonu. Na projekt ale od SKB nedostali povolení (BURKHARDT 1973b, 30). Kolektivní akci – čerpání Šenkova sifonu za pomoci brněnského hasičského sboru – zorganizovali členové SKB na konci ledna 1947 (BOČEK 1946–1947). Při ní nebylo využito elektrického čerpadla, ale benzinové, jež za finanční náhradu vypůjčil i s dvojčlennou obsluhou brněnský hasičský sbor (obr. VI.3).

Obr. VI.1. První poválečná fotografie břehu Šenkova sifonu z roku 1946 (archiv L. Pivoňka).

Obr. VI.2. Vodní stav na Šenkově sifonu v roce 1946 (archiv L. Pivoňka).

Vznikla dramatická situace, kdy výfukové plyny přiotrávily část účastníků akce. Ve dnech 25.–26. ledna 1947 došlo k vyčerpání vody v sifonu a Nová Býčí skála byla opět po dvaceti letech přístupná. Kolektivní obhlídka proběhla 1. února (obr. VI.4, VI.5). V průběhu čerpací akce v zimě roku 1947 prozkoumali horolezci Josef Jirůšek a Josef Vlach komín za vchodem do Předšíně Býčí skály, kde zjistili již skoby a žebřík po německých předchůdcích. Obdobně slezli i komín Central, jak potvrzuje zanechané grafitti J. Jirůška. Tyto akce jsou první poválečnou dokumentovanou činností v komínech Býčí skály.

K čerpání Šenkova sifonu a následnému průzkumu Nové Býčí skály byly pozváni také další vědečtí pracovníci, geolog a pedolog J. Pelíšek – prováděl mikroklimatická měření (PELIŠEK 1949a; 1949b; 1949c), zoolog Josef Kratochvíl (obr. VI.6) a archeolog Josef Skutil (PROROK – SKUTIL, JOSEF 1949).

VI.3. KAMENOVRTNÉ PRÁCE NA PŘÍTOKOVÉM SIFONU VE VELKÉ SÍNĚ A PRŮKOPY SEDIMENTY NAD ŘEČIŠTĚM JEDOVNICKÉHO POTOKA

Po obhlídce dlouho nepřístupné části jeskyně začali členové SKB provádět nutné úpravy k započetí ražby štoly nalevo

od Přítokového sifonu v Kufru. Cílem bylo proniknout proti proudu Jedovnického potoka v místech, kde před dvaceti pěti lety přestali pracovat němečtí předchůdci. Býčí skála se dle četných zpráv z periodika Československý kras stalo jedním z hlavních pracovišť SKB. Nejdříve byly zbudovány tři přístupové lávky s betonovými základy přes Jedovnický potok (obr. VI.7; ANONYMUS 1950c, 78–79), ve stejných místech stojí přestavěny z trvanlivějšího materiálu až dodnes. Mezi nimi byly upraveny cesty. Přechod přes Šenkův sifon (obr. VI.8) zabezpečovalo čerpadlo Nautila-Jubila, které zapůjčila firma Sigma-pumpy Olomouc a.s. Potřebný napájecí kabel byl zakoupen od firmy ZME (ANONYMUS 1948, 84). V roce 1949 pokračovaly ve Velké síni přípravné práce k postupu pomocí kamenovrtného stroje (AK. 1949a, 48). Elektrická linka byla prodloužena až k Přítokovému sifonu již dříve, na podzim roku 1947. Došlo k vybetonování základu pro umístění strojů (obr. VI.9; ANONYMUS 1950b, 78–79). Jejich instalaci řídil Oldřich PLNÝ (1950). Prováděla se montáž osvětlení v celé jeskyni pod vedením Leoše Oklešťky (obr. 10; AK. 1949, 141; 1949, 174; ANONYMUS 1949, 89; BURKHARDT 1949a, 329; RYŠAVÝ 1949, 303). Zbudovalo se skladiště výbušnin (ANONYMUS 1950b, 32). Do Velké

Obr. VI.3. Brněnští hasiči Melezínek a Zelníček u benzínového čerpadla v zimě roku 1947 u Šenkova sifonu (foto P. Ryšavý, archiv Speleologický klub Brno).

Obr. VI.5. První fotografie Velké síně po opětovném zpřístupnění v zimě roku 1947 (foto a archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

Obr. VI.4. Účastníci průzkumu Nové Býčí skály v zimě roku 1947 před Býčí skálou (foto a archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

Obr. VI.6. J. Kratochvíl odchyťává do sítě před Býčí skálou drobnou faunu z čerpaného Šenkova sifonu (foto P. Ryšavý, archiv Speleologický klub Brno).

sině byl umístěn elektromotor a kompresor se vzdušníkem (obr. VI.11; BURKHARDT 1973b, 30–31). Tyto práce však skončily hned na svém počátku díky spálení elektromotoru. V tomto období byla jeskyně opakovaně vykradena a došlo k záměrnému poškození vybavení a zařízení (ANONYMUS 1951a, 88; 1952b, 35). Nakonec se pro nepřekonatelné tech-

nické překážky od ražby štoly upustilo. Kdy byly stroje z jeskyně odvezeny není zcela jasné, ještě v roce 1952 se dle pramenů mělo pracovat na zprovoznění kamenovrtné soupravy (ANONYMUS 1952b, 35). Následně v jeskyni z techniky zůstalo jen čerpadlo pro snižování hladiny Šenkova sifonu. I s ním byly opakovaně potíže a docházelo k zaplňování Šenkova sifonu

Obr. VI.7. Jedna z lávek přes Jedovnický potok zbudovaných v letech 1947–1948 pro přesun kamenovrtné soupravy k Přítokovému sifonu do Velké síně (foto a archiv F. Musil st., archiv F. Musil ml.).

Obr. VI.8. Šenkův sifon na přelomu 40. a 50. let (foto a archiv F. Musil st., archiv F. Musil ml.).

Obr. VI.9. Vykládání tlakové nádoby pro kamenovrtnou soupravu před Býčí skálou dne 24. dubna 1949. Na skalní stěně je umístěn nový rozvaděč (foto V. Princ, archiv M. Musil st. a ml.).

Obr. VI.10. Montáž světel pod vedením L. Oklešťky (na žebříku) v Nové Býčí skále (foto P. Ryšavý, BURKHARDT 1949a).

Obr. VI.11. Kamenovtrná výbava ve Velké síni u Přítokového sifonu v roce 1949 (foto a archiv F. Musil st., archiv F. Musil ml.).

a nedostupnosti pracoviště za ním. Jako reakci na prvotní nezdar zahájit ražbu štoly, nabídli již v roce 1950 P. Ryšavý a Milan Skoupý nové řešení na postup v oblasti Přítokového sifonu. Do roku 1952 však stále probíhaly opravy poruchového strojního vybavení, a tak byla realizace této myšlenky o dva roky odsunuta. Pokusy překonat Přítokový sifon byly avšak pestřejší, již v roce 1948 se dovídáme, že se kopaly sondy v sedimentech tektonické pukliny nad sifonem (ANONYMUS 1948, 84), které ale k postupu nevedly. Pozůstatky této činnosti můžeme ve Velké síni nalézt dodnes.

Obr. VI.12. Vstup do Barové jeskyně na přelomu 40. a 50. let (foto a archiv F. Musil st., archiv F. Musil ml.).

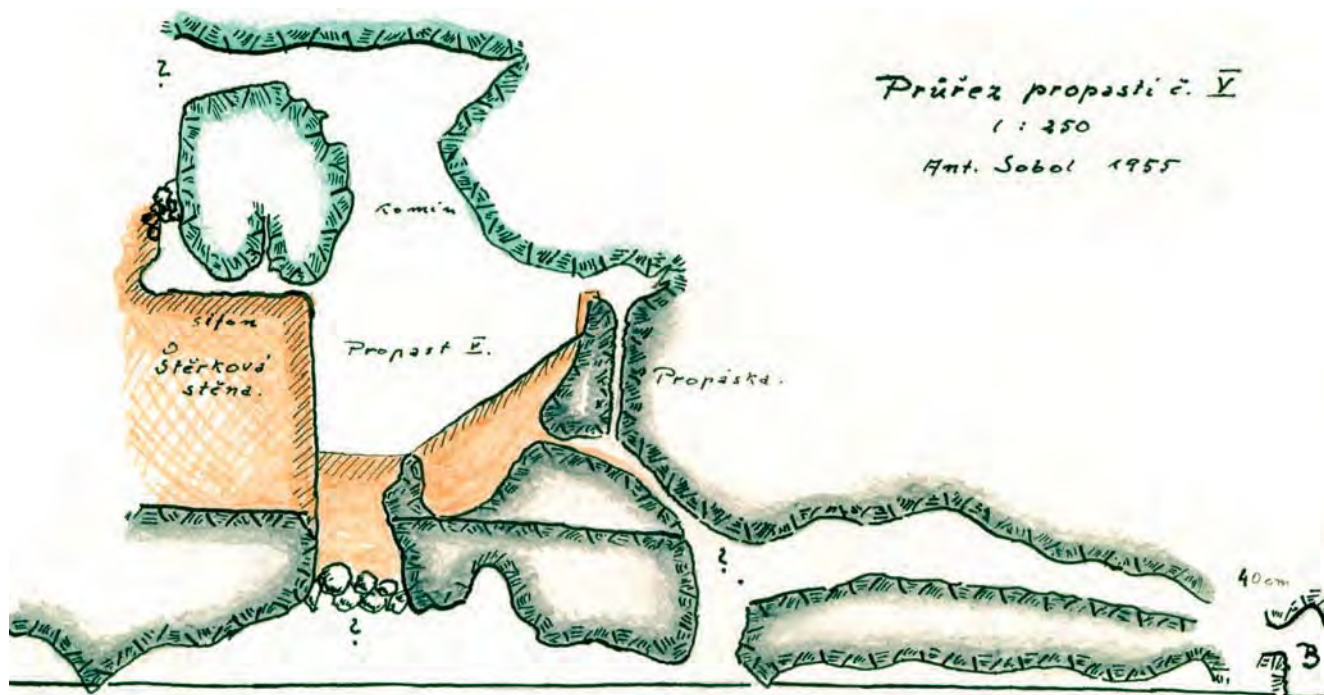
Z dochovaných zdrojů je evidentní, že do pracoviště v Býčí skále investoval SKB nemalé finanční prostředky. Příslibem měly být brzké velké objevy, pro které již bylo naplánováno dokonce i jméno (Benešovy jeskyně). Práce zde avšak nevedly k úspěchům. Vedle značných potíží s technickým vybavením se ukázalo, že problémem byla i organizace prací ze strany SKB. Příliš velká organizace se stovkami členů nedokázala vygenerovat dlouhodobě kompaktní a funkční tým. Zcela evidentně chybělo stabilní vedení nezbytné pro delší časovou periodu. Pokud se takoví organizátoři objevili, jako Ota Ondroušek a Jaroslav Šisler při provádění průkopu, bylo to zase jen na kratší dobu. Radikální řešení komplikované situace na sebe nenechalo dlouho čekat a přišlo v roce 1954 (viz kapitola VI.6).

VI.4. OBJEV BAROVÉ (SOBOLOVY) JESKYNĚ V ROCE 1947

Největší prolongační úspěch v teritoriu Býčí skály slavila další speleologická skupina vedená Antonínem Sobolem v blízké Barové jeskyni (původně jeskyně Krkavčí skála, Bar, později i Sobolova či Barová-Sobolova jeskyně) dne 11. června 1947 (obr. VI.12; SOBOL 1948b, 61; SEITL 1984, 16–17; GOLEC 2014f). Zdejší organizace výkopů probíhaly zcela odlišným způsobem. Středoškolský gymnaziální učitel matematiky, fyziky a chemie A. Sobol se obkloplil zejména svými žáky, které motivoval pro speleologickou činnost. Pod jeho vedením se vystřídalo hned několik ročníků studentů, které Sobol jako učitelská autorita vedl (a dokonce za práce v jeskyni i lépe známkoval na gymnáziu). V rychlém sledu v letech 1947–1952 došlo k objevu série šesti navzájem propojených propastí, řady odboček a komínů. O postupech nás A. Sobol průběžně informoval v Československém krasu. Nejvýznamnějším parametrem postupů bylo, vedle značného průniku do masivu k Býčí skále, nesporně nalezení úseku aktivního toku Jedovnického potoka v oblasti První (přesné datum objevu neznáme) a posléze v Druhé propasti dne 21. května 1948 (obr. VI.13; SOBOL 1948b, 61–63). Třetí propast byla objevena 22. června 1948 (SOBOL 1949b, 69), 20. června 1952 následovala Čtvrtá a 13. července 1952 Pátá propast (SOBOL 1952). V březnu 1954 byla objevena propast Šestá (obr.

Obr. VI.13. Jedovnický potok na dně Druhé propasti v Barové jeskyni v 50. letech (foto V. Stehlík, archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. VI.14. Prognóza pokračování Barové jeskyně směrem k Býčí skále z roku 1955, která se v následných desetiletích nepotvrdila (archiv K. Absolon, MZM Brno).

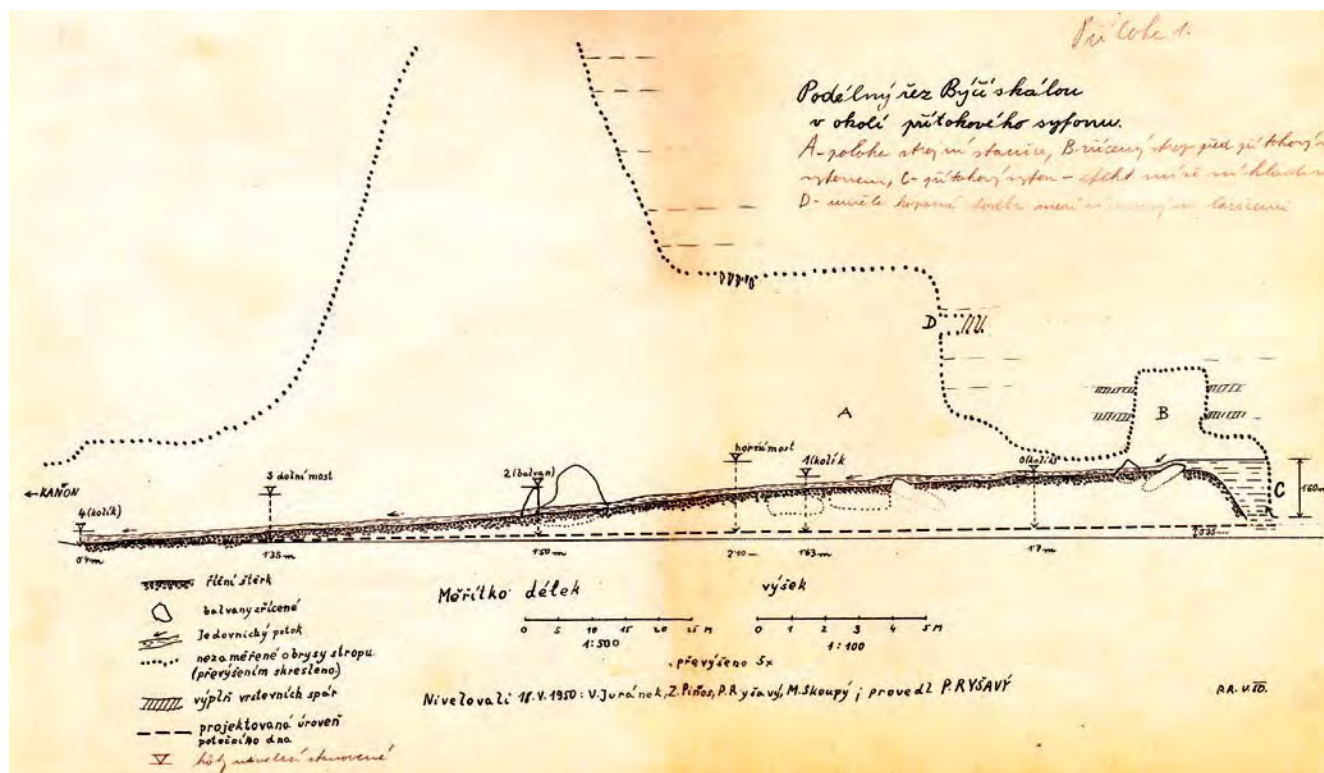
IX.P13; SOBOL 1957). „Památný objev Sobolovy jeskyně“ popsal také později K. ABSOLON (1970b, 181–182). Zatímco nepřátelský SKB nenašel v Absolonově monografii jediné zmínky, coby zastřešující organizace. Barová jeskyně dokonce již pod názvem Sobolova (ač ji tak sám objevitel nenazýval) byla řádně prezentována. Dvojice Absolon – Sobol měla zřejmě dobré vztahy a díky tomu se dochovala v Absolonově archivu řada cenných dokumentů. Krásné vzpomínky na svého učitele a Barovou jeskyni nedávno sepsal jeho student Ivan Pelčák (GOLEC 2014e). V roce 1952 se štěstěna této jeskyně vyčerpała a dodnes se nové velké prostory neobjevily (obr. VI.14). Zcela nedávno se sice podařilo podrobně prozkoumat vyčerpané sifony směrem k Býčí skále, ale vytoužené spojení s Býčí skálou po suchu stále čeká na nové generace.

VI.5. VÝKOPY V ŘEČIŠTI JEDOVNICKÉHO POTOKA

Překonání Přítokového sifonu pomocí trhacích prací se do roku 1952 nezdařilo. Již od roku 1950 byl vypracován plán nový, jehož realizaci schválilo představenstvo SKB. Šlo o snížení hladiny Jedovnického potoka ve Velké síni a v úseku ke Kaňonům průkopem do hloubky 160 cm. Autorem ideového návrhu byli P. Ryšavý (obr. VI.17) a M. Skoupý. V pozůstalosti P. Ryšavého byla nedávno znovu nalezena podrobná dokumentace tohoto projektu (obr. VI.15, VI.16; GOLEC 2014h). V létě roku 1952 skupina speleologů SKB pod vedením O. Ondrouška a J. Šislera průkopem započala realizovat, na počátku roku 1953 byla hladina řečiště snížena již o 75 cm (ANONYMUS 1952a, 89; 1953b, 77). Pracovní tým zanechal podrobný deník prací, který přetiskl K. ABSOLON (1970b, 179–181). Zcela záměrně však díky nevráživosti k SKB K. Absolon poznamenal, že pracovníci o plánu průkopu mnoho nevěděli (ABSOLON 1970b, 179). Opak je ale pravdou, práce postupovaly právě

Obr. VI.15. Návrh průkopu řečištěm Jedovnického potoka mezi Přítokovým sifonem a ústím do Kaňonů v půdorysu (kresba a archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

Obr. VI.16. Návrh průkopu řečištěm Jedovnického potoka mezi Přítokovým sifonem a ústím do Kaňonů v řezu (kresba a archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

Obr. VI.17. Speleologové P. Ryšavý a J. Vodička zleva před Býčí skálou v poválečném období (archiv P. Ryšavý, archiv F. Musil ml.).

podle něj, což také potvrdil J. Šisler ve svém textu na stejné straně, kde Absolon záměrně upravuje fakta (ABSOLON 1970b, 179). K dosažení vytčené hloubky v průkopu již nedošlo, záměry zhatila nepředpokládaná předjarní povodeň, která vypukla na konci ledna roku 1953. Masy materiálu pracně přemístě-

ho z řečiště potoka na jeho břehy povodeň vrátila zpět (BURKHARDT - ŠISLER 1953; RYŠAVÝ - SKOUPÝ 1953; ANONYMUS 1954). Při plánování se také počítalo s nasazením potápěče Karla T. Divíška v těžkém skafandru v Přítokovém sifonu, k čemuž nedošlo (BURKHARDT - ŠISLER 1953). Po kritickém zhodnocení vzniklé situace autoři projekt technicky doplnili, padl návrh na vydláždění koryta potoka a umístění stavidla za Přítokový sifon. K realizaci již nedošlo (BURKHARDT 1973b, 32). Dnes již můžeme konstatovat, že i dokončený průkop projektovaných parametrů by kýžený postup vpřed nepřinesl. Přítokový sifon (dnes Sifon dřiny) je mnohem hlubší než se tehdy předpokládalo a jeho profil je značně komplikovaný. Po povodni se členové SKB již v únoru 1953 dohodli, že dojde ke změně průzkumné metody. Přítokový sifon měl být v budoucnu při nízkých stavech vody snižován čerpadly. Souběžně se měl uskutečnit detailní průzkum horních pater. Plánováno bylo také lepší zabezpečení pracoviště umístěním nové odolnější brány v Dolním vchodu do jeskyně (ANONYMUS 1953a, 35).

Přítokový sifon, jakožto překážka vpřed proti proudu Jedovnického potoka, odolával ještě dlouhou řadu let a jeho překonání si vyžádalo vůbec největší pracovní úsilí vynaložené na jedno místo v dějinách speleologie Býčí skály. Sifon byl zdolán až v roce 1984. Všem generacím speleologů to trvalo neuvěřitelných šedesát čtyři let!

VI.6. ZALOŽENÍ SPELEOLOGICKÉHO KROUŽKU PŘI ZÁVODNÍM KLUBU ROH ADAST ADAMOV V ROCE 1954

Bádací práce v Býčí skále se po sérii neúspěchů na Přítokovém sifonu zadržely. Ke zhoršení situace vedla navíc poru-

Obr. VI.18. Ocelová vrata brány v Dolním vchodu do Býčí skály instalovali členové adamovského kroužku, odstraněny byly až v září roku 2015 (archiv geologické oddělení MZM Brno).

Obr. VI.19. Speleologové ADASTu Adamov poblíž své základny u silnice před Býčí skálou (foto A. Sobol, archiv K. Absolon, MZM Brno).

cha čerpadla a zaplnění Šenkova sifonu až po horní mez v roce 1954. Žalostný byl také nynější stav jeskyně, kde se po poválečném náporu nahromadilo mnoho starého plesnivějícího materiálu a odpadků. V tomto období byla k nápravě povolána vedením SKB nová pracovní skupina pod vedením Miroslava Kubeše st. působící v okolí Křtin, která se s neutěšeným stavem úspěšně vypořádala (KUBEŠ st. 1968b, 10), nicméně zde nepůsobila dlouho.

K zásadnímu organizačnímu obratu došlo v průběhu roku 1954. Pracoviště Býčí skála bylo vedením SKB převedeno na nový kolektiv – Speleologický kroužek při Závodním klubu ROH ADAST Adamov, který se organizačně včlenil do SKB jako jeho kolektivní člen (ZELÍK 1964, 2–3; BURKHARDT – GREGOR – CHALOUPKA 1973, 10–11; BARTOŇ 1984, 9; 1989, 3). Jeho přímým pokračovatelem je dnešní ZO ČSS 6-01 Býčí skála, která v Býčí skále pracuje dodnes. Skupina se o praco-

Obr. VI.20. Členové Speleologické skupiny ADASTu Adamov při průzkumu Nové Býčí skály – Kaňonů (archiv ZO ČSS 6-01 Býčí skála).

Obr. VI.21. První předseda Speleologické skupiny adamovského ADASTu J. Weigel vychází z Předsíně Býčí skály v polovině šedesátých let (foto a archiv I. Audy).

viště začala systematicky a řádně starat. Nyní přibyla v Dolním vchodu již dříve plánovaná brána s ocelovými mřížovými vraty (obr. VI.18), která nahradila původní dřevěné pod Pohanským komínem. Skupina si zřídila svoje zázemí v dřevěné chatě před jeskyní, která jako speleologická základna slouží dodnes (obr. VI.19). Započalo se s novým podrobným průzkumem nejen Staré a Nové Býčí skály (obr. VI.20, VI.21), ale i dalších částí Moravského krasu.

Skupina, jež své počátky začala psát rokem 1954, oslavila v roce 2014 šedesát roků svého trvání. K tomuto výročí vydala soubornou publikaci, která v základních rysech shrnuje tuto dlouhou a na objevné události bohatou periodu (GOLEC et al. 2015, 25–42). Práce byly popsány v řadě článků a několika souborných pracích, které již nejsou obsahem této publikace. Rozsáhlá témata čekají na nové zhodnocení a posouzení doposud často nepublikovaných pramenů. Až na začátku 90. let 20. stol. se zcela naplnily letité touhy a byl završen průzkum celého průběhu podzemního toku Jedovnického potoka Rudickým propadáním, přes Býčí skálu a Barovou jeskyni až po vývěry v Josefově. Poté, co byl hlavní vytčený úkol zdejší speologie rozřešen, přešlo se na podrobné zkoumání vývěrové oblasti Jedovnického potoka, které probíhá dodnes.

Založení adamovského speleologického kroužku znamenalo poměrně výrazný předěl v organizaci amatérské speologie v Moravském krasu. Po jeho vzoru se záhy začaly zakládat obdobné kroužky při mnoha velkých podnicích v Brně, Blansku či Boskovicih. Původní jednota SKB byla, ač kroužky stále byly jejími členy, štěpena, což přineslo svá následná pozitiva i negativa. Časově se nacházíme v 50. letech a nový společenský systém obdobným velkým organizacím nepřál. Pod závojem byla spolková zájmová činnost mnohem lépe pod kontrolou. Nicméně na druhou stranu se podniky staly štedrými sponzory. Stát začal vědu programově organizovat skrze své instituce. Periodikum Československý kras přešlo úředním rozhodnutím pod Akademii věd ČR. V roce 1955 také zemřel první předseda SKB a šéfredaktor Československého krasu A. Boček (BURKHARDT – RYŠAVÝ 1955–1956). Nastala zcela nová etapa speleologického výzkumu v Moravském krasu, jež se nesla mimo jiné i ve znamení ostrého zápasu amatérů a profesionálů o nová tajemství neznámého podzemí. Býčí skála v této etapě opět sehrála velmi bohaté role plné badatelského úsilí, přátelství, ale i ostrých osobních pŕetek a nevraživosti. To vše je součástí dějin poznání „milované lokality“.

VI.7. ZÁVĚREM

S koncem druhé světové války došlo k velkému nástupu speleologického výzkumu v Býčí skále. Cítilo na ni hned několik skupin a řada jednotlivců. Již v období války byl jejich pohyb na této lokalitě poměrně velký. Vedle mladých speleologů, horolezců a trampů to byl např. N. Havlíček, který pomocí virgule sestavoval rozsáhlé podzemní prognózy Babické plošiny, Křtin-

ského a Josevovského údolí. V této oblasti se pohybovali také další, dnes již zapomenutí, speleologové. Do konce války také vznikl rukopis o jeskyních Křtinského údolí od R. Burkhardta, který byl v rozšířené verzi na etapy publikován v 50. letech společně s Otakarem Zedníčkem. Ten zde také se svými druhy objevil jeskyně Jestrábí skálu a Nad Švýčárnou. Po skončení války byl hlavní výzvou v Býčí skále zatopený Šenkův sifon, který bránil v přístupu k hlavnímu perspektivnímu pracovišti – Přítokovému sifonu v Nové Býčí skále. Šenkův sifon byl zcela zaplněný nejpozději od roku 1927. K prvním pokusům o jeho vyčerpání snad došlo již v roce 1946. Nyní vznikl také projekt na jeho obejití raženou štolou z výklenku Prst směrem do Mořského oka. K tomu také nedošlo. Hlavní hybnou silou se v Býčí skále stal Speleologický klub Brno (SKB) pod vedením A. Bočka. Jeho členové získali badací práva od vlastníka jeskyně – Vysoké školy zemědělské v Brně a na počátku roku 1947 se jim podařilo vyčerpát Šenkův sifon a přejít k úpravám přístupové cesty k Přítokovému sifonu a dalším technickým činnostem. Postupně se jim dařilo naplnit vytčené plány, dosáhli elektrifikace pracoviště a přesunuli sem kamenovrtnou soupravu. Tu se ale nepodařilo do roku 1952 zprovoznit a tak k ražení štolý nedošlo. Již v roce 1950 byl předložen P. Ryšavým a M. Skoupým plán na snížení hladiny předpokládaného mělkého sifonu pomocí hlubokého průkopu v řečišti Jedovnického potoka v Nové Býčí skále. K tomu opravdu došlo v roce 1952 pod vedením O. Ondrouška a J. Šislera, hladina již klesla o 75 cm, ale zimní povodeň v roce 1953 koryto zaplnila sedimenty do původního stavu. Nedošlo již k nasazení potápěče K. Diviška. Nezdarem skončily i pokusy projít za sifon průkopy výše nad Jedovnickým potokem. V letech 1953–1954 byla jeskyně již ve velmi špatném stavu a na požádání SKB se o nápravu postarala skupina povoláná od Křtin, vedená M. Kubešem st. Brzy nato v průběhu roku 1954 proběhla další organizační změna, Býčí skála byla svěřena novému kolektivu speleologů z ADASTu Adamov. Tato skupina v roce 2014 oslavila 60. let svého speleologického průzkumu Býčí skály a později i Barové jeskyně (více GOLEC et al. 2015). Největší poválečné úspěchy v teritoriu Býčí skály byly dosaženy objevy v Barové jeskyni v letech 1947–1954.

Celý poválečný zápas o perspektivní pracoviště v Býčí skále charakterizují zejména práce SKB, ve kterém ale probíhaly různé třenice mezi jednotlivci a pracovními skupinami. Odrazilo se to v dosažených výsledcích, které k novým objevům na úseku Přítokového sifonu nevedly. Soudobý pohled na tuto vodní překážku potvrzuje, že šlo o velmi obtížný úsek na cestě k objevům na podzemním toku Jedovnického potoka. Muselo se zformovat a rozpadnout ještě několik pracovních skupin než se věc podařila. Tento zápas s podzemím trval neuvěřitelných šedesát čtyři roků. Přítokový sifon byl v 80. letech přejmenován na Sifon dřiny, dokončená postranní štola dnes nese název Rudova štola (po R. Burkhardtovi, který se nedožil jejího vyústění v objevech) a nové úseky za sifonem dnes nesou názvy Prolomená a Proplavaná skála. Na ně navazuje za Srbským sifonem rozsáhlé Rudické propadání.

VI. THE POST-WAR CZECH EXPLORATORY EFFORTS IN THE BÝČÍ SKÁLA CAVE

The end of WWII brought a keen commencement of speleological research in Býčí skála. Several groups and a number of individuals aimed at the cave – already during the war their activity at this site was relatively frequent. Aside from young speleologists, climbers, and hikers it was e.g. N. Havlíček, who compiled vast below-ground prognoses of the Babická Plateau, the Křtinské and Josefovské Valley using a dowsing rod. In this area also other now-forgotten speleologists were active. Manuscript on caves in the Křtinské Valley by R. Burkhardt, the expanded edition of which was published together with Otakar Zedníček in the 1950s, was written prior to the end of the war. Zedníček with his fellow cavers discovered the caves Jestřábí skála and Nad Švýčárnou. After the end of the war the main challenge in Býčí skála was the flooded Šenkův Siphon that made the access to the main prospective workplace – the Přítokový Siphon in the Nová Býčí skála – impossible. It remained entirely flooded since 1927 at the latest. The first attempts at its dewatering started perhaps already in 1946 (Figs. VI.1, VI.2). A project was prepared to bypass it through a tunnel cut from the Prst (Finger) recess into Mořské oko but it has not materialised. The principal motive force in the Býčí skála Cave became the Speleological Club Brno (SKB) headed by Antonín Boček. Its members obtained the research rights from the owner of the cave, Vysoká škola zemědělská v Brně (University of Agriculture in Brno), and at the beginning of 1947 they succeeded in dewatering the Šenkův Siphon (Figs. VI.3 to VI.6) and commenced the adaptation of access route to the Přítokový Siphon and other technical activities (Figs. VI.7 to VI.11). The SKB gradually accomplished the set plans, finalized electrification of the workplace and moved a stone-drilling rig there. However by 1952 they failed to put it into operation and a tunnel over the Přítokový Siphon was not cut. Already in 1950 Přemysl Ryšavý and Milan Skoupý submitted a plan to make the siphon shallower by means of a deep drainage cut in the Jedovnický Stream bed in the Nová Býčí skála (Figs. VI.15, VI.16). This was really carried out in 1952 under the guidance of Ota Ondroušek and Jaroslav Šisler, the level decreased by 75 cm, but the winter flood of 1953 filled in the stream bed to its original state. The engagement of Karel T. Divíšek, a diver, did not occur. Attempts to pass over the siphon through cuts higher above the stream failed as well. In 1953–1954 the cave was in a rather bad state, and the SKB asked for a group the Křtiny village headed by Miroslav Kubeš Sr. that managed its rehabilitation. Soon after, during 1954 another organizational change occurred and a new speleological team from the ADAST Adamov machine-works was charged with the care of Býčí skála (Figs. VI.18 to VI.21). In 2014 this group made the 60-year mark of their speleological exploration of Býčí skála and later also of the Barová Cave (Figs. VI.12 to VI.14) (more detail in GOLEC et al. 2015).

The whole post-war struggle for a prospective workplace in Býčí skála is characterized mainly by the works of SKB, although various conflicts among individuals and work groups were under way within the Club. This reflected in the achieved outcomes that had not led to new discoveries in the Přítokový Siphon section. The present-day view of this water hindrance confirms it was a very difficult part of the way to discoveries in the underground bed of the Jedovnický Stream. It took some more work groups to be formed and split up before success was achieved. This struggle with the underground took incredible sixty four years. In the 1980s the Přítokový Siphon was renamed to the Sifon dřiny (Siphon of Drudgery); the finished side tunnel is called Rudova štola today (Ruda's Tunnel – after Rudolf Burkhardt, who did not live to see its outcomes in the discoveries), and the new sections downstream of the siphon called Prolomená and Proplavaná skála (Broken- and Swim-through Rocks) are connected with the vast Rudické propadání Cave downstream of the Srbský Siphon.

VII. SÍDLIŠTĚ ZE STARŠÍ DOBY KAMENNÉ

MARTIN OLIVA

VII.1. POLOHA PALEOLITICKÉHO SÍDLIŠTĚ

Paleolitické osídlení se soustřeďovalo do dvou zcela temných prostor 90–100 m od vchodu, zvaných Jižní a Severní odbočka (obr. VII.2). Většina archeologických výkopů se odehrála v prostornější Jižní odbočce, jejíž dno pozvolna stoupá od hlavní chodby v nm.v. 310 m ke komínu, který o 2,5 m výše začíná vodorovnou chodbičkou. Strop protilehlé Severní odbočky pokračuje do 25 m vysokého komínu. Na konci mohutné hlavní chodby o 240 m dále se nachází Býčí jezero (bývalý Šenkův sifon), jehož nezamrzající voda patrně představovala jeden z důvodů, proč paleolitický člověk tuto jeskyni vyhledával. Ještě blíže se nacházely kaluže s čistou skapovou vodou. Dalším důvodem mohla být teplota uvnitř jeskyně, v zimním období o několik stupňů vyšší než venku nebo i v Předsíni. Nezanedbatelnou výhodou představovala i nepřeborná zásoba štípatelného materiálu. V polovině délky hlavní chodby se zvedá Obří komín, pod nímž se nachází značné množství rohovcového šterku. Ten odtud v hlinitých a písčitých sedimentech pokračuje směrem ke vchodu, zatímco v úseku mezi Obřím komínem a Býčím jezerem se asi nevyskytuje (Kříž 1892, 523). Zmíněné hrubozrnné rohovce žlutošedé až hnědavé barvy pocházejí z rudických vrstev, vzniklých na jurských vápencích v období spodní křídly (PŘICHYSTAL 2009, 71–72). Dříve byl označován jako kvarcit a jestliže v předložené práci tento termín občas používám, samozřejmě v uvozovkách, je to proto, abych navázal na dosavadní diskusi a vyhnul se záměně s jinými typy rohovců z magdalénieské industrie.

VII.2. OTÁZKA SPODNÍ VRSTVY

VII.2.1. Skutečnost a vznik legendy

Jindřich Wankel, ač kopal v různých místech Jižní odbočky (při západní i východní stěně, uprostřed i jinde, srov. WANKEL 1871b, sep. 27–28), žádnou spodní vrstvu neuvádí. „*V hloubce 1/2–1 stopy v jeskyni pod dříve zmíněným šterkem nebo oblázky jsem našel četné kosti koně, skotu, vlka atd., a pod touto vrstvou směs písku o mocnosti 4–6 stop, smíšeného s malou usazeninou droby, vápence, atd., nato následovaly 1–2 stopy jeskynního jilu a na něm opět šterk s nerozdrčenými, neoválenými kostmi jeskynních medvědů, přežvýkavců a tu a tam i tlustokožců*“ (WANKEL 1868b, překlad V. Grolicha a J. Urbana). Citovaná zpráva je cenná zmínkou o paleontologických nálezech z podloží hlavní (asi magdalénieské) fosiliferní vrstvy, v níž však prozatím nebyly rozpoznány žádné artefakty. Pozdější charakteristika sedimentů (WANKEL 1871a) je méně jasná a udává zřejmě jen

jednu pleistocenní polohu s písčito-jílovitými vrstvami a rozbitými kostmi jeskynního medvěda na různých místech uvnitř jeskyně. Objev spodní vrstvy tedy ABSOLON (1945, 7–8, 12–13; 1970b, 199) připisoval Wankelovi neprávem. Ve své pozdní práci, ve snaze reagovat na soudobou Lartetovu periodizaci paleolitu, vyobrazuje WANKEL (1884, 6–7) na obrázku popsaném „kamenné nástroje a zbraně z doby medvěda jeskynního“ jeden hrotitý preparační úštěp z Býčí skály (označen B), nikoli však z rohovce či „kvarcitu“, ale z pazourku. Zbytek nálezů ze zmíněné lokality řadí do „doby sobí“ (WANKEL 1884, 142–145). Kamenné výrobky z této fáze osídlení charakterizuje takto: „*zvláště hojným počtem z poslednějších našel jsem takové, které hotoveny jsou z rohovcových a křemencových valounů, v jeskyni té a v okolí jejím se vyskytujících; mnohem méně bylo tu kamenných předmětů urobených z nerostů z daleka sem donesených, jako jsou pazourek*“ ...atd. (WANKEL 1884, 142). Tomu také odpovídá značná převaha artefaktů z místních rohovců, technologicky vesměs velmi pokročilých, ve Wankelově kolekci ve vídeňském Přírodovědném muzeu. Ani K. J. Maška nepřipouští, že by Wankel v Býčí skále dokázal současnost člověka s jeskynním medvědem a mamutem, i když uznává, že „*ein Theil der Fundobjecte aus der Býčí skála – Höhle weist älteres Gepräge auf, die genaue Einreihung ist aber derzeit unthunlich*“ (MAŠKA 1886, 17, 109). O možnosti příměsí moustierského stáří v souboru z Býčí skály uvažuje i J. N. WOLDŘICH (1897, 9).

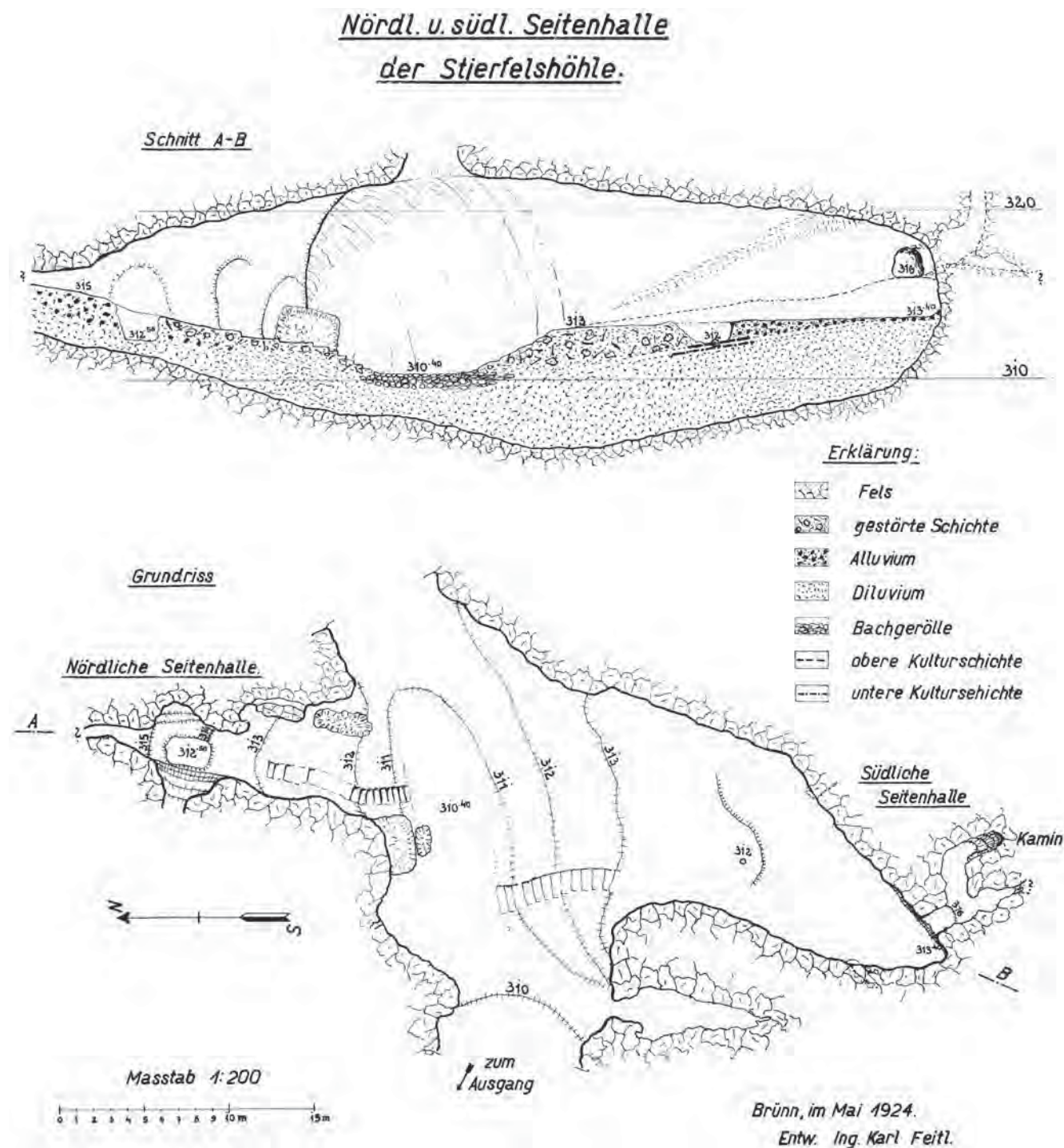
Popud k pátrání po spodní vrstvě dala až přednáška známého švýcarského starožitníka Otto Hausera v Brně 26. 10.

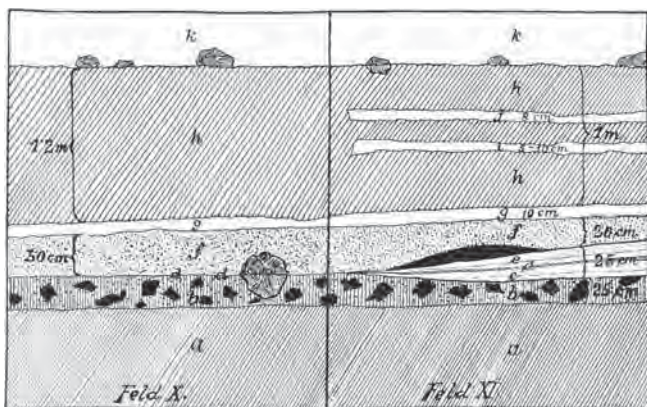
Obr. VII.1. Švýcarský starožitník Otto Hauser (1874–1932).

1923 (obr. VII.1) Tam jej navštívil Franz Čupík a ukázal mu některé artefakty ze svých výkopů. Jejich hrubé hrotité tvary se Hauserovi dobře hodily do jeho konstrukce micoquienu, potřeboval jen stratigrafické doklady (HAUSER 1925a, 139; 1925b, 168). Podobně se v té době vyjádřil i Jan Knies (cf. ČUPÍK 1924). Kýženou sterilní polohu mezi magdalénienem a vrstvou s místními rohovci objevil vzápětí poté, 20. ledna 1924, Čupíkův švagr Hugo Walloch. O této skutečnosti okamžitě referuje J. BAYER (1924, 167) a spodní vrstvu přisuzuje moustérienu. Následujícího roku publikoval i Čupíkův profil a fotografii

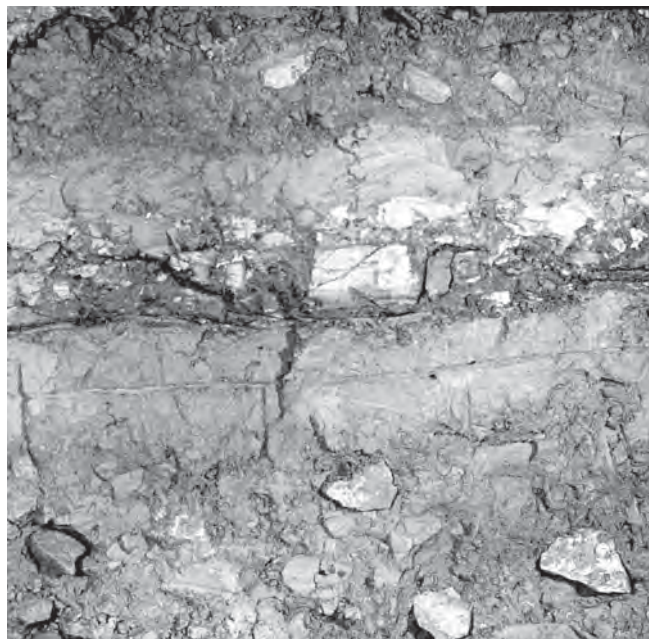
Czižkova profilu (BAYER 1925, 39–44). Zmíněného vídeňského profesora, který navštívil Brno a s Czižkem Býčí skálu již uprostřed května, následoval v červenci opět O. Hauser. Prostudoval a vyobrazil řadu „archaických“ nástrojů z Čupíkových výkopů a beletristickým způsobem vyličil okolnosti objevu spodní vrstvy v Jižní odbočce (HAUSER 1925a, 129–147). Z připojeného dlouhého profilu, který – zřejmě na Hauserovo přání – zrekonstruoval dle svých zidealizovaných představ F. Čupík, vyplývá, že vrstvy stoupají a rozevírají se směrem od jeskynní chodby ke komínu na konci Jižní odbočky, odkud

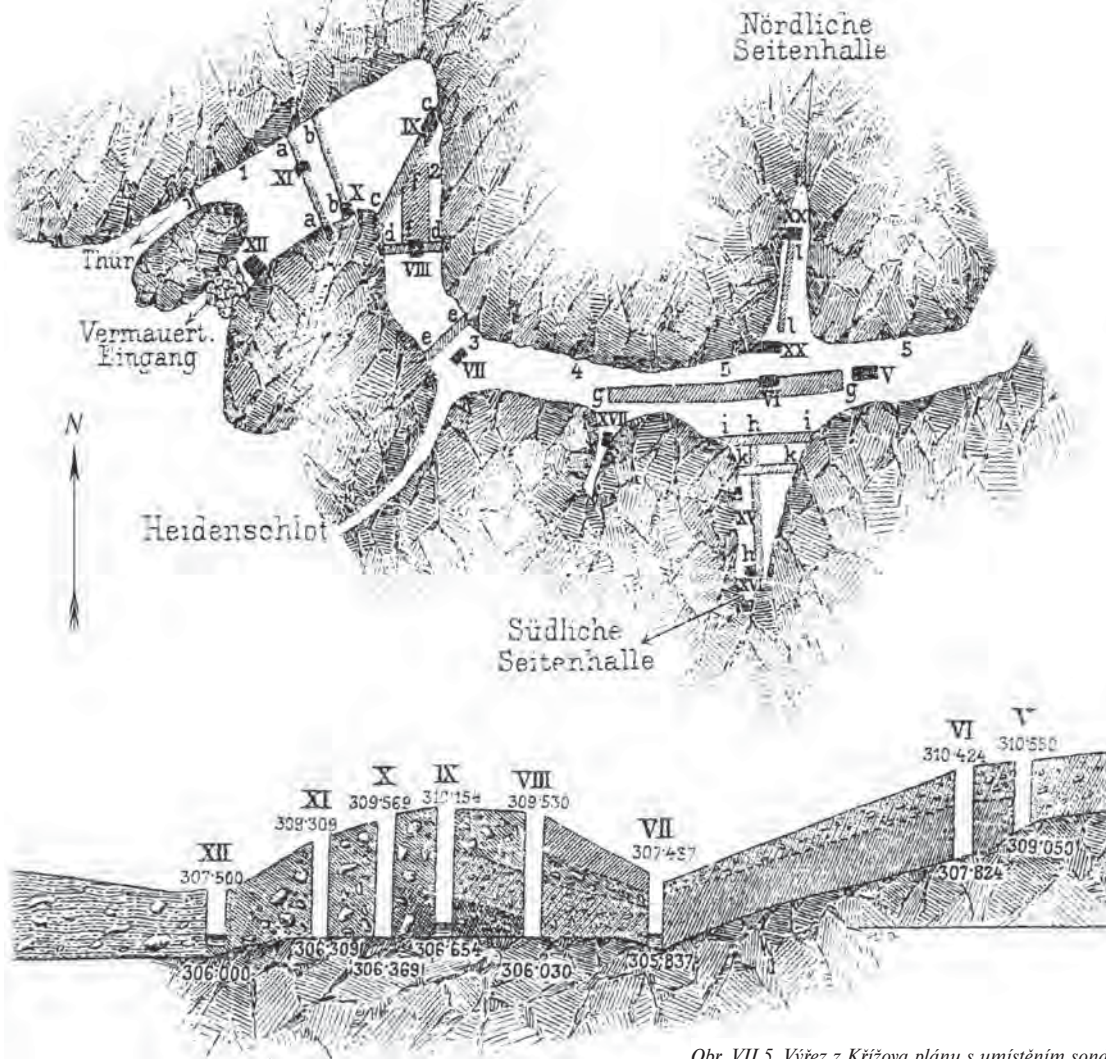
Obr. VII.2. Plán Jižní a Severní odbočky dle ing. Karla Feitla. Archiv K. Absolona v MZM.

Obr. VII.3. Výřez z profilu Fr. Čupika u Z stěny z roku 1924. Vrstvy odspodu: a sterilní hlina, b hlinito-písčítá vrstva s „křemencovými“ artefakty a kostmi koně, medvěda a soba, c tvrdá jemná hlina s proužky, d hnědorezivá hlinito-písčítá vložka, e jako c, f hrubý písek - magdalénien s převahou soba a koně, g sintr od západní stěny, h vesměs snesená holocenní hlinito-písčítá poloha, tj sintry (BAYER 1925).

Obr. VII.4. Čižkův profil patrně Čupikovy sondy v zadní části jižní odbočky. Dole písčité-kamenitá poloha „moustérienu“, uprostřed dvě hlinito-jílovité sterilní vrstvy, oddělené rezivým pískem s kameny, nahoře písčítá vrstva s ohništi magdalénien. Foto R. Čižek 7. 9. 1924 (BAYER 1925).

Obr. VII.5. Výřez z Křížova plánu s umístěním sond (Kříž 1892).

zřejmě přicházela část náplavy. Mezivrstva, kterou bylo možno sledovat údajně již od XI. pole (obr. VII.3, polohy d, c, e), sestávala ze dvou hlinitých poloh, dělených tenkou vrstvou červeného písku. Ten pochází bezpochyby z nějakého zbytku rudických vrstev, splavených z komína.

Čupíkův profil, jak jej popisuje BAYER (1925, 41), souhlasí s fotografií z aparátu Rudolfa Czižka, která má dle Bayera zachycovat stratigrafii jeho vlastního výkopu z Velikonoc 1924 v zadní části Jižní odbočky (obr. VII.4). Záběr byl však exponován až 7. září 1924 a na rozdíl od Čupíkova profilu polí X a XI v něm mezivrstvy nevyklíňují. I tato fotografie tedy dokládá, že vrstvy se rozevíraly k J proti svahu, směrem ke komínu, protože Czižkův výkop ležel jižněji a výše než zmíněná Čupíkova pole (viz plán na obr. III.7). O Czižkově výzkumu referoval jeho účastník Karl SCHIRMEISEN (1925): v hloubce 80–90 cm narazili na ohniště, obložené několika málo plochými kameny, v jehož okolí ležely jen ojedinělé kosti (lední liška, zajíc běláček, malá forma koně), zato však hodně rohovcového a „kvarcitového“ nářadí, z něhož na nezřetelné fotografii zobrazuje výběr třiceti nejtypičtějších kusů (obr. VII.6). Ve zmíněném výkopu našli bratři Czižkovi o Velikonocích 1924 gracilní lidskou čelist, a ve výkopu podél západní stěny vyzdvihl Čupík se Schirmeisem čelist dospělého muže, femur vězící v sintru (zaslaný právě na datování) a dva metatarsy. Všechny jmenované pozůstatky byly s určitou rezervou kladeny do vrstvy magdalénieny (MATIEGKA 1927).

Zájem věhlasných zahraničních badatelů o spodní vrstvy vyvolal v R. Czižkovi pocit, že mu Čupík zcizil jeho objev, o němž přednášel 23. 10. 1924 v německém Přírodovědném spolku. Teprve potom vyšel v *Tagesbote* Čupíkův článek, kde stran objevu spodní vrstvy jméno svého kolegy zcela zamlčuje, a ten je proto nucen na stránkách téhož deníku reagovat obsáhlým vypsáním dějin výzkumů paleolitu v Býčí skále (CZIŽEK 1925). Tam uvádí, že na spodní vrstvu narazil již před časem, a to na začátku druhé třetiny délky Jižní odbočky, 11 m od hlavní chodby (tj. asi v poli XXI), kde v ní mimo výlučně „křemencových“ nástrojů našel i ohřívací kameny a skrovné zlomky čelistí soba a koně. Na dvě oddělené vrstvy údajně narazil i na samotném konci Severní odbočky, odkud však – dle rukopisu W. Czižka (ABSOLON 1945, 10) – pocházely jen řezané parohy. Do diskuse se vložil i J. KNIES svým spiskem z let 1926–28, kde na str. 65 uvádí, že zde již r. 1878 „mimo nálezy magdalénské učinil i vykopávky ze staršího období, které později ve svém muzeu moravského Krasu i rozlišil a takto i v zemském muzeu uspořádal.“ Dle J. SKUTILA (1938–39, 72) je však toto tvrzení nepodložené.

Buď jak buď, od r. 1924 již nikdo v Býčí skále na legendární spodní vrstvu nenarazil. Absolon se o její identifikaci zmiňuje vyhybavě, protože vlastním vykopávkám byl jen zřídka přítomen a údaje svého dělníka bral s rezervou. Našel prý i neporušené vrstvy, nepíše však kde; poloha artefaktů bude uvedena „při analýze jednotlivých zajímavých kusů“ (ABSOLON 1945, 16). Uvádí ji pak jen neurčitě u jader na obr. 39. V poslední posthumní práci však čteme, že „Horní vrstvy byly velmi přeházené, ale spodní, s křemencovými artefakty, jak jsme očekávali, netknuté“ ... „Pohřichu pečlivě kreslené geologické profily nám nacisti v době své hrůzovlády zcizili“ (ABSOLON 1970b,

203). Jejich německý opis však našel Rudolf Burkhardt v archivu bývalého Oddělení pro výzkum krasu v Moravském muzeu (BURKHARDT 1971–72, obr. 4). Nehledě na to, že metráž nesouhlasí se systémem popsáním K. Absolonem, spodní vrstva tu není nikde naznačena, pouze na jednom místě – u západní stěny asi 10–11 m jižně od cesty v hlavní chodbě – se objevuje nápis „Aurignacien“. ABSOLON (1960, 2) přesto výsledky výzkumu považoval za potvrzení existence tří vrstev: kvarcitové praaurignacké, aurignacké a magdalénské.

Co tedy víme o obsahu spodní vrstvy určitého? Ze starých zpráv vyplývá, že artefakty ležely v písčité-kamenitém sedimentu (BAYER 1925, 43) či ve světležluté spraši (CZIŽEK 1925, 3. část) spolu se skrovnými zbytky fauny, z nich BAYER (1925, 42) uvádí koně a jeskynního medvěda. O „štěrku s rozdrčenými, neoválenými kostmi jeskynního medvěda, přežvýkavců a tu a tam i tlustokožců“ odněkud ze spodních poloh, nasedajících na jíl, se zmiňuje i Heinrich WANKEL (1868b, sep. 2). Tím se však liší od výše uvedených údajů R. Czižka a K. Schirmeisena, v nichž se zbytky jeskynního medvěda neuvádějí. Podle těchto pozdějších badatelů měla spodní archeologická vrstva následovat buď bezprostředně nebo nehluboko pod polohou magdalénieny (max. mocnost mezivrstvy činí 40 cm: profil in HAUSER 1925a, Tab. 5), zatímco dle WANKELA (1868b, sep. 2) obě fosiliferní vrstvy dělilo 4–6 stop písku s drobami a 1 až 2 stopy mocná poloha jeskynní hlíny. Wankel tedy musel narazit ještě na nějakou jinou, mnohem hlubší vrstvu s kostmi, protože se nacházela 1,5 až 2,4 m pod hlavním nálezovým horizontem.

Opakované tvrzení, že spodní rohovcovou vrstvu charakterizovala přítomnost jeskynního medvěda (ABSOLON 1945, 12–13; VALOCH 1966, 53) je očividně poplatné dobovému schématu vývoje pleistocenní lovné fauny. Býčí skála nepatřila mezi tzv. medvědí jeskyně jako Výпустek či Staré skály u Sloupu, což uvádí a obsáhle zdůvodňuje již Martin KŘÍŽ (1892, 540–545, 605–606).

Otázku homogenity kolekce rohovců z Býčí skály však není potřeba spojovat s výskytem či absencí jeskynního medvěda v rozporuplné spodní vrstvě. Existuje dostatek dokladů, že početné artefakty z místních rohovců se objevovaly v poloze magdalénieny, zcela v souladu s vyvinutou technologií jejich zpracování. Převládají ve Wankelově sbírce, který znal jen horní vrstvu, a musely být hojně zastoupeny i ve sbírce M. Kříže, jenž na žádnou spodní vrstvu nenarazil. Prof. ABSOLON (1945, 10; 1970b, 201) udává, že při převozu Křížovy pozůstalosti do muzea byly jeho „glypholity“ uloženy „jen“ ve dvou bedýnkách – štípaná industrie z kvalitnějších siliců by totiž zabrala sotva jednu malou krabici. Kříž také výslovně uvádí, že okolo ohniště na konci Severní odbočky našel „*Der Länge nach gespaltene Knochen von Equus caballus, Bos primigenius, und Cervus tarandus; Reste von Lepus variabilis und Lagopus alpinus und albus. Feuersteinmesser, Späne und Splitter nebst Lanzenspitzen, dann aus Hornstein zugehauene Aexte lagen auf und in der Aschenschichte*“. Pobliž ohniště, situovaného 3 m západně od SV rohu Jižní odbočky, našel spolu s podélně rozštípanými kostmi různých zvířat (kůň, tur, sob aj.) „*beschädigte Pfeilspitzen von Renntiergeweih, abgebrochene Knochen, Feuerstein und Hornwerkzeuge. Dieselben Thierreste*

und Artefakte fanden wir in dem Stollen k.k. in der Tiefe 0.80 m jedoch ohne Feuerstätte“ (KŘÍŽ 1892, 550). Rozmístění Křížových sond je patrné z obr. VII.5. Není doloženo, že by Kříž narazil na spodní „medvědí“ vrstvu a rohovcové nástroje ponechal v šachtách, protože je nerozeznal, jak tvrdí K. ABSOLON (1945, 10; 1970b, 201). Uvádí tu citát ne Křížův, ale HAUSERŮV (1925a, 139) překlad zcela správného výroku Františka ČERNÉHO (1904, 107), vsazený nadto do jiné souvislosti. Kříž v podloží magdalénieniu na žádnou další fosiliferní vrstvu již nenarazil, jediný zbytek jeskynního (?) medvěda z jeho výkopů tvořilo pět metakarpů, nalezených ve zmíněném magdalénském ohništi v Jižní odbočce (KŘÍŽ 1892, 540, 550). Varuje ovšem před pseudoartefakty, jež se v obou odbočkách nacházejí v celých hnízdech, ale jsou běžné i jinde v jeskyni a venku v lese; v místech, kde je lidská přítomnost doložena jiným způsobem, lze uvažovat o depotech přinesené suroviny (KŘÍŽ 1892, 551). Později ještě upozorňuje na pseudoartefakty nápadných tvarů v náplavě pod Obřím komínem (KŘÍŽ – KOUDELKA 1902, 45).

O přítomnosti „artefaktů z nejrůznějších druhů křemene, ze stejných materiálů jako nálezy učiněné dr. Wanklem a dr. Křížem“ ve vlastnoručně překopaném zbytku intaktní magdalénské vrstvy hovoří i Rudolf CZIŽEK (1925, 3. část).

Křížovo odmítnutí intencionality rohovců z různých koutů jeskyně mělo svoje opodstatnění. Rozlišování stop lidské činnosti na hrubozrnných rohovcích je dosti nesnadné a potvrzuje to i K. ABSOLON (1945, 16; 1970b, 201) a J. SKUTIL (1958, 183). K. SCHIRMEISEN (1929) publikoval v souvislosti se staršími industrií z Býčí skály dokonce i nálezy otlučených rohovců z cesty před jeskyní (k tomu kriticky sám ABSOLON 1945, 11). Dojem vydatnosti spodních poloh tedy mohla zvyšovat i přítomnost četných pseudoartefaktů.

Ty se ze sbírek časem odstranily, přibýly však rohovce vskutku opracované, ale nalezené v porušených sedimentech nebo přímo ve vrstvě magdalénieniu. Kromě výše uvedených zmínek o provenienci rohovců ze sbírek J. Wankela a M. Kříže tomu nasvědčuje i srovnání několika publikovaných údajů. V červenci 1924 tvořilo Čupikovu sbírku z Býčí skály asi 700 artefaktů, z nichž „spodnímu horizontu“ mělo patřit 152 kusů z místního rohovce (HAUSER 1925a, 141) a více než 500 kusů (kterýžto údaj pochází již z května 1924: BAYER 1925, 103) čítaly pazourky a „jaspisy“, tedy radiolarity. Z toho je zřejmé, že Čupik po objevu spodní vrstvy (až počátkem posledního roku vykopávek) do ní zpětně začlenil všechny „kvarcity“, které kdy kde našel. Tak potom jeho sbírku klasifikoval HAUSER (1925a) a BAYER (1924; 1925), jenž do starší fáze šmahem přičlenil i rohovce z Wankelovy kolekce. Na převládající výskyt místních rohovců v horní vrstvě se nadobro zapomnělo a jejich mylné situování do spodní vrstvy bylo paradoxně to jediné, na čem se odborníci v následujících šedesáti letech shodli. Představa spodní, výhradně kvarcitové polohy vyhovovala prof. Absolonovi pro koncepci tzv. praaurignacienu, jehož základním znakem měla být „hrubost a primitivnost“ výrobků, přítomnost pseudoarchaických „acheuléolithů a moustériolithů“ a zejména „uniformní mineralogický charakter této primitivní industrie: hrubý křemenec. Je to charakter tak nápadný, že přispívá ke klasifikaci i takového materiálu, který byl vykopán

dřívějšími autory bez stratigrafie. Nachází-li se a to zřídka kdy tento materiál v horních vrstvách, v mladším aurignacienu nebo magdalénieniu, jest to buď materiál reutilizovaný nebo typicky mladopaleoliticky retušovaný“ (ABSOLON 1927, 6; ABSOLON – CZIŽEK 1927–28, 148). U kořene těchto industrií stojí šipkien, zatímco starší, tj. středopaleolitické osídlení v našich zemích nebylo. Tato dogmatická teze vznikla až po druhém roce výzkumu jeskyně Pekárny (ABSOLON – CZIŽEK 1927–28), neboť ještě ve zprávě o první výzkumné sezóně se hovoří o acheuléenských a moustérienských kvarcitových nástrojích z kolekce Martina Kříže (ABSOLON – CZIŽEK 1926, obr. 4–5). Němečtí amatéři byli novým náhledem zmateni, neboť „kvarcity“ z Býčí skály pokládali za starobylé právě kvůli přítomnosti klínovitých nástrojů, jež nyní ABSOLON (1945, 14) popíral.

Absolonova koncepce okamžitě vyvolala dvě protichůdné reakce: SCHIRMEISEN (1928) trval na staro- a středopaleolitickém stáří spodních vrstev z Pekárny a Býčí skály, zatímco BAYER (1927) popřel svou dřívější moustérienskou klasifikaci Býčí skály a hrubotvarý ráz rohovcové industrie vysvětlil tím, že jde o produkt nově přichozích skupin, jež se ještě nestačily seznámit se zdroji lepších surovin. Tyto tzv. „Ankömmlingsindustrien“ kladl díky značné vyspělosti čepelové techniky do pozdního aurignacienu, což je dobové synonymum gravettieniu. Na ABSOLONOVU odpověď (1945, 14–15), v níž obě stanoviska dezinterpretoval vytrženými citacemi, už oba autoři nemohli reagovat: prof. Bayer již nežil a K. Schirmeisen byl nucen opustit území republiky a zabývat se nálehavějšími problémy. První z autorů však poukazoval na mladopaleolitický ráz mnoha „křemencových“ jader a na nevýraznost pěstních klinků (oproti mnohem menším souborům z polských jeskyní a z Gudenushöhle) již dříve. Micoquienské a charentienské prvky tu neshledává a to, co má zřejmě ilustrovat bifaciální nástroje, je hrubý úštěp a diskovité jádro (BAYER 1925, 44, obr. 5).

Nová koncepce praaurignacienu však nezvzlala názor Hugo OBERMAIERA (1928, 21), který z Býčí skály nadále uvádí spodní moustérienskou vrstvu s nástroji z „kvarcitu, rohovce a jurského vápence“ a horní magdalénienickou polohu s pestřejšími surovinami včetně rohovce, křemene a křemence. V syntetických pracích dalších dvou protagonistů paleolitické archeologie, Henri Breuila a Oswalda Menghina, je Býčí skála zmiňována jen okrajově. Ačkoli vyvolal jen pramalou a krátkodobou diskusi, K. Absolon svou koncepci praaurignacienu nikdy neopustil. V roce 1932 ji naopak doplnil včleněním primitivní kostěné industrie, známé z Šipky a alpských jeskyní (šlo o pseudoindustrii vzniklou hlavně pod chodidly jeskynních medvědů) a na sklonku života do praaurignacienu začlenil i bifaciální nástroje z Gudenusovy jeskyně v Dolním Rakousku (ABSOLON 1932; 1935a, b; 1936; 1945; 1960). Ve všech svých archeologických příspěvcích používal Absolon pro klasifikaci štipané industrie svojské, ze zoologického názvosloví odvozené typologie, kde často nerozlišoval směry negativů, intencionalitu retuší a občas zaměňoval sekundární lom s úderovou ploškou, za níž je naznačeno pokračování nástroje. Se zvláštní oblibou zobrazoval hroty (často jen neretušované preparační úštěpy, rozlišované nicméně na „pravoruční a levoruční“), široká jádrová rydla (čepelová jádra), gigantolity (jádra, pseudoartefakty a padělky) a vrhací kameny (jádra, otloukače). Díky

svým nadměrným rozměrům byly obě stěžejní monografie kvarcitového aurignacienu nepřehlédnutelné a dodnes vyčnívají ze všech knihoven (ABSOLON 1936; 1945).

Zásadní kritické příspěvky Lothara ZOTZE (1951, 103–104; ZOTZ – FREUND 1951, 20–25) již přešel Absolon mlčením. Zotz existenci archaických forem aurignacienu sice připouštěl, v praurignacienu však viděl směr různých industrií („Müllhaufen“) a vyžadoval stratifikované inventáře, v nichž by se starobylé i pokročilé prvky vyskytovaly společně.

Absolonův kvarcitový aurignacien přejímali, byť s jistou rezervou, čelní představitelé naší archeologie, takže se stal pojmem v základních syntézách českého pravěku (BÖHM 1941, 50–53; NEUSTUPNÝ 1946, 25–26; FILIP 1948, 72) a objevil se i v době relativně nedávné (PODBORSKÝ 1979, 78).

VII.2.2. Inventář spodní vrstvy

Artefaktů, u nichž se dochoval jakýs takýs údaj o provenienci ze spodní vrstvy, je žalostně málo. Největší soubor, pocházející z Czižkovy jámy v zadní části Jižní odbočky, vyobrazuje K. SCHIRMEISEN (1925, obr. 1, zde obr. VII.6). V horní řadě rozlišujeme nějaké preparační úštěpy a odražené hrany, ve druhé řadě k tomu několik čepelí, ve třetí a čtvrté řadě mají být škrabadla a drasadla, ve spodní řadě je několik hrubých úštěpů (?) a jader, považovaných za hrubá klínovitá drasadla. Z těchto artefaktů se podařilo ve sbírkách ústavu Anthropos identifikovat následující kusy: obr. VII.7: 1 – bifaciálně upravené netěžené jádro, 2 – ploché jádro s jednosměrnou těžbou, obr. VII.8: 2–3 – místně opotřeбенé preparační úštěpy, 4 – příčné rydlo na masiv-

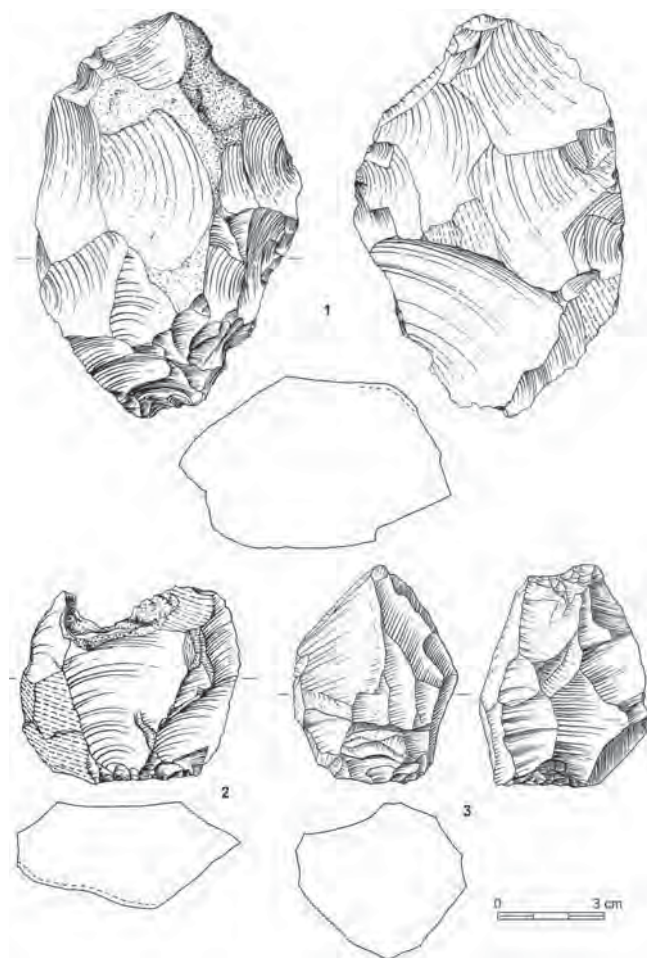
ním úštěpu z hrany jádra. Dva nejvýraznější předměty se žel najít nepodařilo: příčné drasadlo (obr. VII.6 předposlední řada vpravo), a jemné kýlovité jádro (?) ze 3. řady druhé zprava. O dalších nálezech ze spodní vrstvy se velmi nejasně zmiňuje K. ABSOLON (1945, 41): „Alle zuletzt genannten Glyptolithen wurden in einer ungestörten Schicht (Wankels Schicht II) gefunden“. Nevíme, zda citovaný údaj můžeme vztáhnout na celou poslední skupinu „hoblíků kombinovaných s vruby“ (proč by potom jen ty, ale zato všechny, pocházely ze spodní polohy?), nebo raději jen na poslední dva kusy, jejichž vyobrazení zde přejímám. První exemplář (obr. VII.7: 3) lze klasifikovat jako jádro s paralelní těžbou a snad se změněnou orientací, přičemž ventrální plocha byla těžena ze dvou podstav. Další kus (obr. VII.8: 1) asi představuje připravené jádro s několika upravenými hranami.

To, co máme ze spodní vrstvy k dispozici, tedy rovněž skýtá obraz dílenské industrie (připravená jádra, preparační úštěpy, odražené hrany...), snad s několika škrabadly a poněkud cizorodým archaickým prvkem v podobě příčného drasadla s quina-retuší (dle nezřetelného obrázku a Schirmeisnova popisu). Je-li popsán útržek inventáře spodní vrstvy homogenní, pak její časový odstup od horní nálezové polohy asi nebyl příliš velký. Pravděpodobněji však jde o nesourodé útržky z různých epizod (nejen) staršího osídlení.

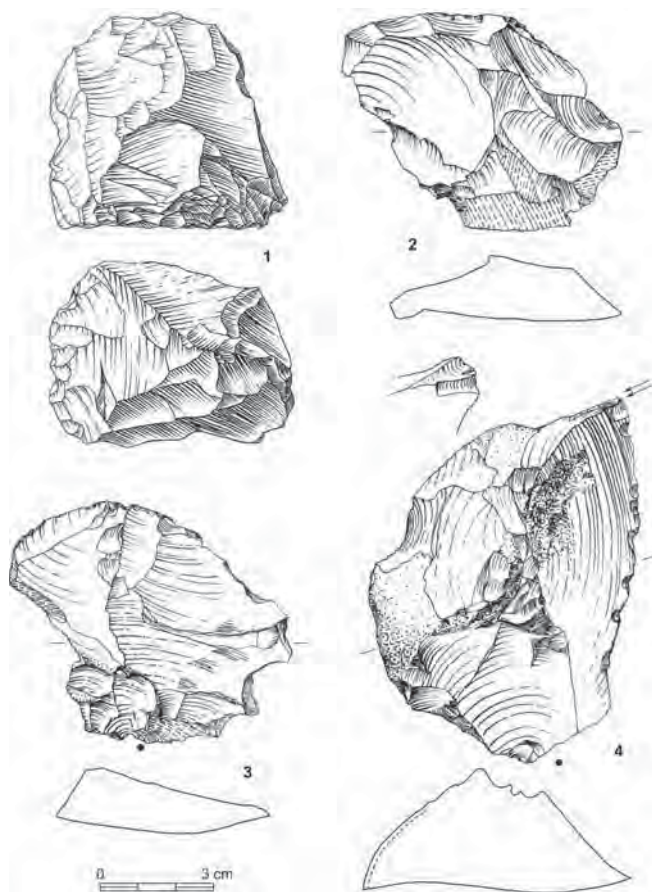
Nestratifikovaný materiál obsahuje kromě značně vyspělé dílenské složky i řadu laterálně retušovaných úštěpů, jež bychom

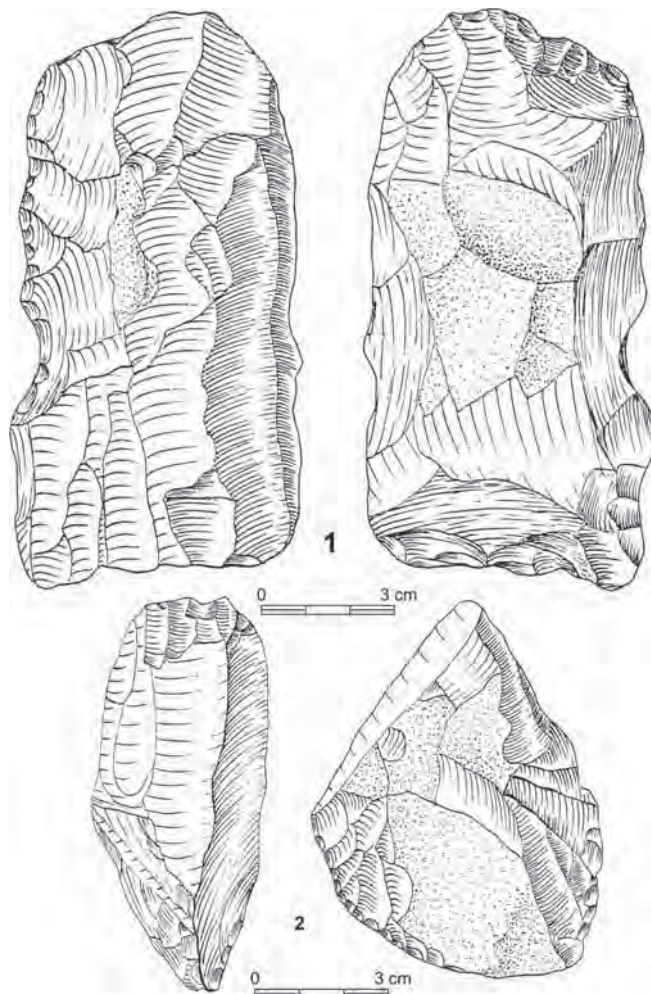
Obr. VII.6. Štípaná industrie z údajné spodní vrstvy (SCHIRMEISEN 1925).

Obr. VII.7. Jádra z údajné spodní vrstvy v Jižní odbočce.

Obr. VII.8. Jádru (1) a úštěpy ze spodní vrstvy v Jižní odbočce.

Obr. VII.9. Ukázky upravených čepelových jader z místního rohovce, bez udání vrstvy (VALOCH 1966).

mohli zařadit mezi drasadla, nože, či archaické hroty. Retuš drasadel jen zřídka tvoří charakteristické plynulé pracovní ostří, vesměs je jen okrajová, příliš strmá, nepravidelná a často přechází do zoubkovaných hran (ABSOLON 1945, Taf. XXVII). Moustierské hroty a plošně opracované nástroje se nevyskytují vůbec, sporné jsou i kýlovité aurignacké tvary (VALOCH 1966, obr. 10: 1: na jádrovém kusu dominuje oboustranně upravená hrana, 2: počátkové jádro z valounu rohovce odlišného typu). I většina nástrojů s výraznými postranními retuši by se mohla vyskytnout v dílenských industriích z pokročilé fáze mladého paleolitu (cf. GINTER 1974, tab. 25–29). Použití křemence a jiných hrubozrnných surovin je ostatně v magdalénieniu poněkud častější než např. v předchozím pavlovieniu či epiaurignacienu (Hostim, Kniegrotte, Andernach, Gönnersdorf) a v Bečově je doložena i lokální exploatace dobře štipatelných kvarcitů (FRIDRICH 1972). Ty byly pravděpodobně importovány až na stanici Brno-Maloměřice, Borky I (MALINA 1970, 98; OLIVA 2002, obr. 6: 4).

K posouzení významu dolní vrstvy je možno uvést ještě další argument. Kdyby spodní vrstva měla mít nějaký bohatší obsah, musely by se v ní vyskytovat i jiné artefakty než ty z místního rohovce, a právě nástroje z přinesených silicitů by měly patřit mezi nejtýpčtější, stejně jako je tomu např. v bohatém středním paleolitu z jeskyně Kůlny (VALOCH 1988; NERUDA 2011). Ve skutečnosti se mezi jinými silicity, např. spongolity či olomučanskými rohovci, nevyskytuje ani jediný typicky středopaleolitický nástroj.

Z hlediska dějin vědy je vývoj názorů na existenci a náplň spodní vrstvy velmi příznačný, a proto jsme jej zde nemohli vynechat. Objektivněji uvažující autoři, zejména z akademického prostředí, interpretovali hrubší rohovcovou industrii dle převládajících paradigmat, zatímco novátorům bez archeologického vzdělání, jako byl Hauser a Absolon, posloužila k předčasnému doložení jejich neotřelých názorů. Posléze se tato industrie stala předmětem střetu mezi typologem K. Valochem (jenž se paradoxně pouze v tomto případě držel Absolonovské tradice) a polskými badateli, vycházejícími z prací S. Krukowského o dynamice výrobních procesů štipané industrie. Postupem času se téměř všechny artefakty z místního rohovce přesadily do tzv. starší vrstvy, o jejíž homogenitě nikdo nepochyboval, i když očití svědkové se neshodovali ani v její litologii, ani v paleontologické náplni. Směs starobyklých a pokročilých prvků, v dílenské a nadto ještě smíchané industrii samozřejmě, tak mohla posloužit jako podklad nejrůznějších koncepcí: Schirmeisenovi se stala starým a středním paleolitem, Bayerovi postupně moustériem a industrii mladoaurignackých novousedlíků, Hauserovi micoquienem, Absolonovi a Valochovi praurignacenem. Stalo se tak díky dobovému typologickému myšlení s přisuzováním intencionality formě, v jaké se artefakt prezentuje, a opomíjením procesu, kterým tato forma vznikla.

Testovaná surovina se tedy považovala za sekáče, připravená jádra za hrubé klínovité nástroje, zapravené hrany za drasadla (obr. VII.9: 1), čepelová jádra za hoblíky a jádrová rydla (obr. VII.9: 1–2), z preparačních úštěpů a odražených vodících hran se staly hroty atd. Pouze outsider našich věhlasných paleolitiků F. ČERNÝ (1904) uvažoval o tom, že by se v hrubých rohovech z Býčí skály mohly skrývat i „nedodělané sekry“. Nepřípravou profesionálních badatelů na hodnocení materiálů z mladopaleolitických dílen sekundovalo nadšení amatérů, živě zejména J. Bayerem a O. Hauserem. Usměrněny k určitému vidění náleзовých okolností, objevily dvě skupiny sběratelů hledanou spodní vrstvu a od této chvíle již bylo jasné, odkud všechny ty hrubé „kvarcity“ pocházejí. Místo věčných diskusí však vypukly spory o to, kdo objevil spodní polohu dříve a přesvědčivěji. V této situaci identifikuje K. Absolon ve spodních vrstvách jeskyně Pekárny jinou starobyle vyhlížející rohovcovou industrii; nemá proto důvod pochybovat, že i rohovec v Býčí skále patří pouze spodní vrstvě a učiní z toho dokonce úhelny kámen své nové koncepce. Ponechá amatéry jejich sporům a hrou s nepřesnými citacemi přisoudí prvenství objevu spodní vrstvy (a tím i klasické, v Pekárně ověřené stratigrafie moravského paleolitu) svému dědu J. Wankelovi. Jeho časnou prozřelost staví do protikladu se zpozdilostí dr. M. Kříže. Prof. Absolon pochopil možnost, představit na příkladu spodních vrstev z Pekárny a Býčí skály novou kulturní jednotku, spojující kýženým způsobem střední a mladý paleolit. Připojil k ní ještě hrubotvaré křemence z okolí Ondratíc a Otaslavic a celou konstrukci pokřtil na primitivní křemencový praaurignacien (*quarzitiches Uraurignacien*). Po nepatrné epizodě tzv. šipkienu jím mělo začínat paleolitické osídlení našich zemí. Nová koncepce „křemencových“ industrií byla propagována tak halasně a autoritativně, že zdomácněla i v základních syntézách našeho pravěku. Cizí odborníci ji však nikdy nepřijali a důkladné kritice ji po čase podrobil L. ZOTZ (1951).

S ústupem Absolonovy autority po II. světové válce se u nás o jeho praaurignackých industriích rozhostilo rozpačité mlčení. Až po 20 letech je prolomil K. VALOCH (1965a, 136; 1966) když – uznávaje nejednotnost praaurignacienu – rehabilitoval aurignacký ráz právě a jen v případě rohovcové industrie z Býčí skály. Jeho myšlenka vycházela z podobnosti jakosti a vzhledu suroviny s archaickým souborem z Fontéchévade, obsahujícím již i skutečná hranolová jádra (HENRI-MARTIN 1957). Po vzoru Bordesova périgordien 0 nazval býčiskalskou industrii aurignacien 0. I když v duchu rodinné a Absolonovské tradice vyčlenil tento spodní horizont opět dle suroviny, nepopíral možnost magdalénských intruzí. Jako směs různých mladopaleolitických prvků včetně aurignackých, doprovázených mimořádně vyvinutými jádry, pak interpretoval „kvarcitovou“ industrii z Býčí skály ve své diplomové práci z roku 1981 M. OLIVA (tiskem 1987, 28; 1985, 147–148), tehdy ještě pod vlivem místních tradic a bez podrobné znalosti procesu formování souboru.

Ze zcela jiných tradic vycházely názory polské školy. Rozvinutá dílenská výroba na bohatých zdrojích kvalitních siliců zde byla již od dob S. Krukowského hodnocena jako autonomní jev, k němuž nelze přistupovat z pozic tradiční francouzské typologické periodizace. Otázky prvotního zpracování a distribuce surovin se pokusil na moravském materiá-

lu řešit J. K. KOZŁOWSKI (1965; 1967). Některé postřehy byly přínosné, jiné nesouhlasily s podrobnějšími znalostmi badatelů z regionu, což vyvolalo oprávněnou polemiku (VALOCH 1973, 45–49; 1986, 8–11).

Je zajímavé, že v žádné z citovaných prací se neobjevuje otázka Býčí skály, jež by koncepci mladopaleolitických dílen poskytla vítanou oporu. K ostrému střetu při hodnocení rohovcové industrie z Býčí skály však došlo r. 1967 v diskusi na sympoziu v Krakově, kde každá strana neústupně hájila své stanovisko (viz III. Sympozjum paleolityczne, zeszyt 2 – dyskusja, Kraków 1969, 20 sq.). V následujících letech uváděl K. Valoch Býčí skálu už jen sporadicky, a to jednou jako starou progresivní industrii, důležitou pro genezi aurignacienu (VALOCH 1972, 163, 168), podruhé jako ovlivněný soubor, spadající do 2. stupně této kultury (VALOCH 1976, 16). K polské badatelské tradici se naopak přiklonil Jiří SVOBODA (1983), ani ten však ve svém přehledu dílenských industrií z Moravy Býčí skálu neuvádí. Jiný soubor z okruhu bývalého křemencového aurignacienu interpretuje vcelku ve shodě s Absolonem jako výchozí industrii celého pozdějšího mladopaleolitického vývoje (SVOBODA 1980). Později však od tohoto názoru ustupuje (SVOBODA 1992, 344).

Rozhodným slovem do diskuse se stala studie Krzysztofa SOBCZYKA (1984) o typech jader ve středoevropském magdalénienu. Rohovcovou i pazourkovou industrii z Býčí skály charakterizuje jako typicky magdalénienskou, žel bez rozlišení surovin a bez zmínky o existenci spodní vrstvy. Neoddělení obou složek, dle vžitého názoru nesprávné i z hlediska chronologického, přimělo K. VALOCHA (1993, 38–39) k polemické odpovědi přímo na stránkách syntetického kompendia moravského pravěku. Cituje staré a v cizině neznámé zprávy o úložných poměrech, jež mají obhájit existenci jednodílné spodní vrstvy, oddělené od svrchní magdalénské členitou sterilní polohou. Z Čupíkova profilu (in HAUSER 1925a, tab. V–VI) vyplývá, že obě vrstvy byly v Jižní odbočce odděleny jen v její horní části pod kominem, a to jílovito-písčitou polohou s proužkem jemného rudého písku, který měl oba archeologické horizonty oddělovat i tam, kde uvedené mezivrstvy již vyklinily (též BAYER 1925, obr. 3–4, zde obr. VII.3). Původ všech sedimentů přesto hledá v občasném rozlévání Jedovnického potoka, protékajícího za nejvyšších vodních stavů celou jeskyní. Stěžejní otázku, proč by téměř všechny artefakty z místních rohovců měly pocházet ze spodní vrstvy, zcela opomíjí. Následovaly kritické příspěvky autora této stati (OLIVA 1995a; 1996), ne všemi autory však dobře pochopené. Autorka nové rozsáhlé syntézy východního magdalénienu (POŁTOWICZ-BOBAK 2013, 221, 252) klade veškerou industrii z místních rohovců stále do spodní vrstvy, kterou považuje za ateliér, ovšem již magdalénský (eadem 143: mylný údaj, že jde o rohovec typu Olomučany). Horní vrstva s jinými silicity je potom obvyklým sídlištěm. Na závěr této polemiky je nutno ocenit, že Karel Valoch, největší zastánce existence náleзовě bohaté spodní předmagdalénské vrstvy, výsledky této revize bezvýhradně přijal (VALOCH 2001, 131).

Záměrem těchto snad až příliš rozsáhlých pasáží bylo objasnění této problematiky na základě autentických zpráv, nelze-li tak již učinit na samotném nalezišti. Nechtěně přitom vynikla důležitost místních tradic a mýtů pro formování vědeckých postojů.

V podaném přehledu vývoje problematiky spodní vrstvy z Byčí skály se opakovaně potvrzuje, že čím větší úsilí hájení určité koncepce vyžaduje (až už kvůli její novosti či nepravděpodobnosti), tím neochotněji se přihlíží k nepříjemným detailům. Z toho pak vyvěrají některé nechvalně známé postupy, například

- ochotné přejímání údajů a neověřování citací, zapadajících do chtěného modelu a zamlčování těch opačných
- důležitost lokálních až rodinných tradic pro formulování vědeckých hypotéz a jejich záměna za objektivně zjištěnou skutečnost
- snaha přesvědčit čtenáře dokázáním jednoho aspektu (zde existence dvou vrstev) v naději, že na jiné si již nevzpomene (co konkrétně z nich pochází)
- nárůst jednoznačnosti tvrzení s časem (týká se pochybných nálezových okolností i interpretace)
- zvyšování váhy argumentů vahou nebo formátem publikací (Absolonovy monografie)
- závislost prosazení určitých názorů na oficiálním postavení, aktivitě či razanci jejich hlasatele (u téhož autora).

Naopak kladně se tu projevila souvislost překonávání vžitých názorů se vzdáleností od místní badatelské tradice, což se týká hlavně badatelů z Polska.

VII.3. VRSTVA MAGDALÉNIENU

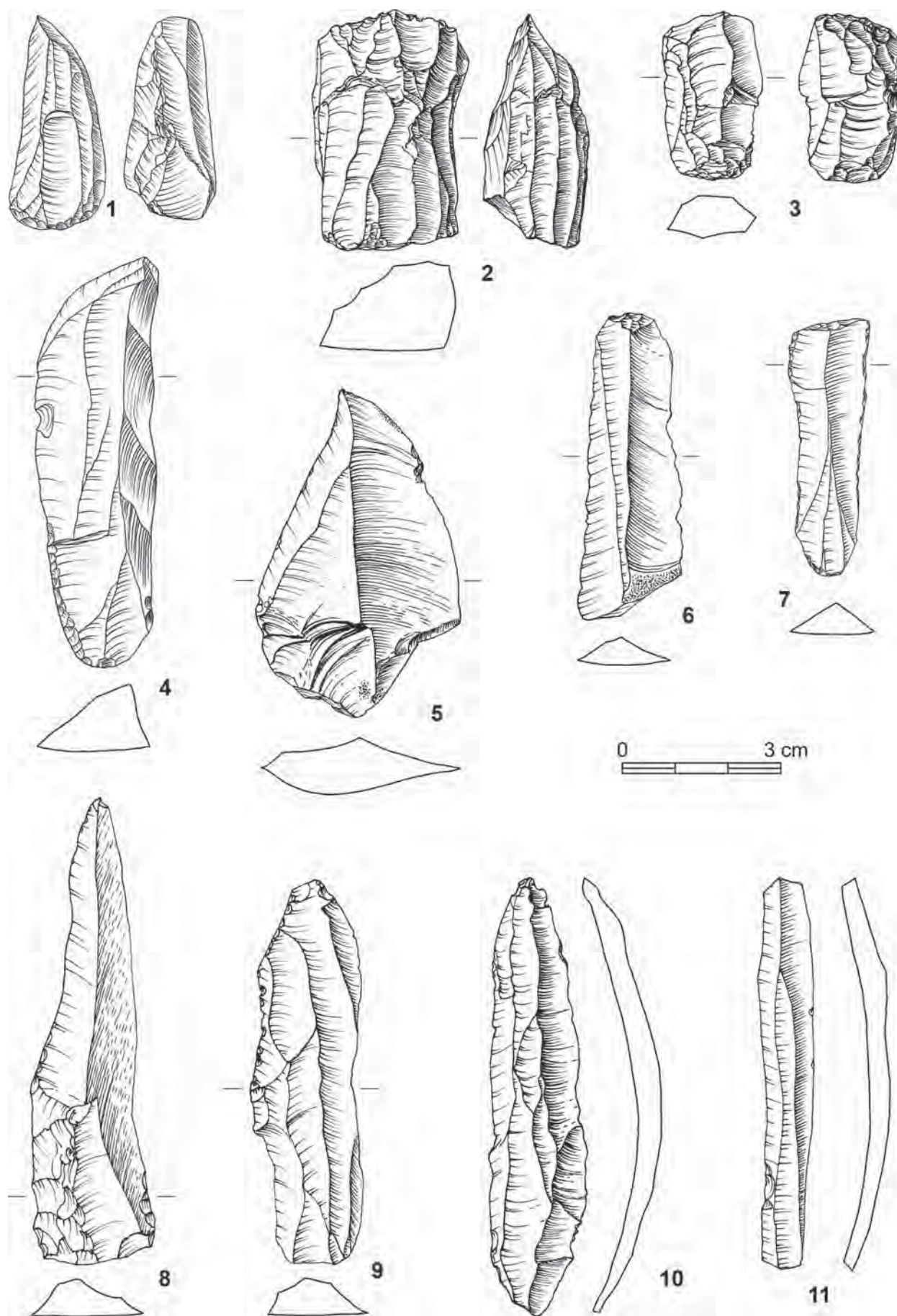
VII.3.1. Štípaná industrie

Nyní opustíme záležitosti zajímavé dnes spíše jen z hlediska dějin archeologie a budeme se věnovat náplni hlavní archeologické polohy, přináležející jednoznačně k magdalénieniu. Štípaná industrie, uložená v Ústavu Anthropos MZM (inv. č. BS 12301–17096) a zčásti i v Přírodovědném muzeu ve Vidni a v Jihomoravském muzeu ve Znojme byla zpracována již roku 1995 a poté stručně publikována (OLIVA 1995a). Nyní jsem veškerý materiál zrevidoval, zejména po stránce použitých kameninových surovin. Za určení části z nich děkuji Antonínu Přichystalovi. Tehdy ani dnes jsem však neklasifikoval dominantní složku z místního rohovce, která by si zasluhovala důkladného technologického rozboru. Pouze na tab. I jsem se ji pokusil rozdělit do hlavních skupin, a to na podkladě tabulek u K. VALOCHA (1966, 86–89). Počty jsou ovšem jen přibližné, vzniklé tak, že všechny tzv. sekáče, hoblíky, jádrová škrabadla a jádrová rydla, v nichž K. Valoch spatřoval staroaurignacké elementy, jsem přeřadil mezi jádra. Oprávněnost tohoto postupu potvrzují obrázky, na nichž se takto popsane artefakty jednoznačně jeví právě jako jádra (VALOCH 1966, obr. 1–10). Od ostatních tzv. nástrojů z Valochova seznamu jsem odečetl i atypické kusy a retušované úštěpy (přesunuté mezi opotřebené a místně retušované produkty) a zbytek se pokusil rozčlenit mezi nástroje, jak ukazuje tab. XII. Samozřejmě že výsledek dává o kvantitativních vztazích jen hrubou provizorní představu, komplikovanou i tím, že nějaká malá část artefaktů z místních rohovců může vskutku patřit nějakému staršímu osídlení.

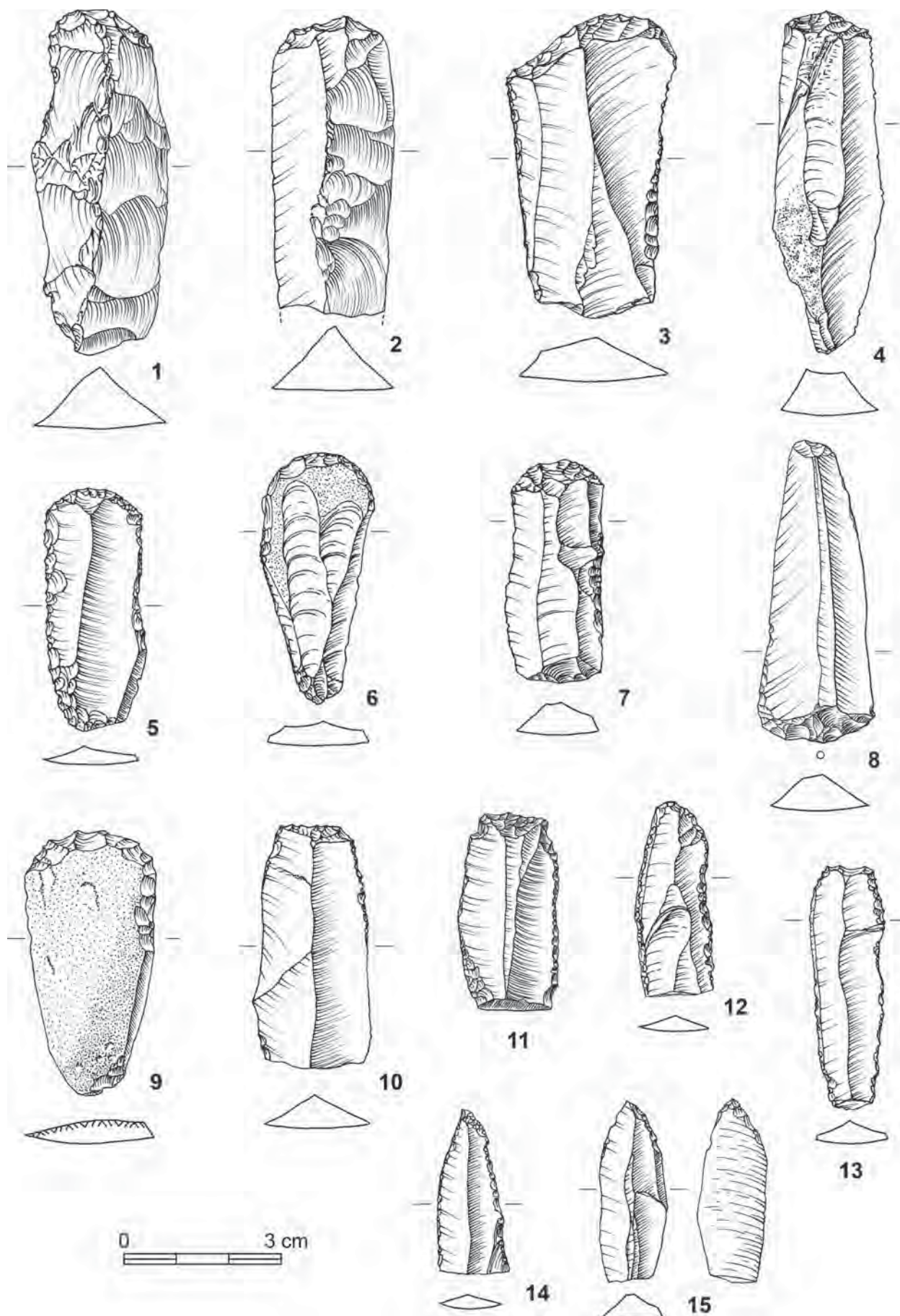
VII.3.1.1 Suroviny a hlavní skupiny štípané industrie

Z tabulky I je patrný zásadní rozdíl mezi zpracováním importovaných surovin a místního rohovce, který je celkově

zastoupen asi třikrát hojněji než všechny ostatní horniny. V souladu s jeho místním původem je mezi ním podstatně více jader (17 %) a úštěpů (34 %) než mezi jinými silexy (2,3 a 21,5 %). Extrémně vysoký podíl jader oproti úštěpům však dává tušit, že značná část úštěpů z místního rohovce nebyla vyzdvížena, na rozdíl od čepelí, jejichž podíl je kupodivu vyšší (39 %) než podíl úštěpů. To by v typicky dílenské industrii bylo jistě neobvyklé. Podle přítomnosti či absence kůry úštěpy rozděleny nebyly, a vzhledem k neúplnosti vzorku by to nemělo ani smysl. Podíl retušovaných nástrojů – ca 10 % – by byl při zachování celé debitaže přirozeně ještě nižší, i tak je ovšem třikrát menší než týž ukazatel mezi ostatními silicity (28,4 %). Druhou nejpočetnější surovinu představují eratické silicity (tj. „pazourky“, 69 % s vyloučením místních rohovců), vzdor tomu, že musely být přinášeny ze vzdálenosti nejméně 120 km severním směrem. Podstatně méně je pak již radiolaritů, importovaných jistě převážně z Bílých Karpat (8 %, 100–120 km k východu), křídových spongolitů z údolí Svitavy (5,7 %), rohovců od Olomučan (2,6 %) a jiných převážně jurských rohovců (5,6 %), vše dostupné v dosahu hodinového pochodu. Ve skutečnosti jsou tyto hrubší suroviny v souboru častější, protože jsou v malém množství přimíchány do krabiček s neretušovanými čepelími a úštěpkami z místního rohovce, jak plyne z popisu inv. č. BS 12301 až 12456 v inventární knize. Spíše jen kuriozitou je 11 ks křišťálu mezi neretušovanou debitaží a odpadem a dva jeho krystaly. Vyskytlo se několik hrubých hornin, ale žádné artefakty z křemene nebo křemence – pokud se ovšem neskrývají v neprohlédnuté kolekci místních rohovců. Velmi nízké je procento přepálených artefaktů, vzdor tomu, že v Jižní odbočce se měla nacházet četná ohniště a štípaní se jistě odehrávalo hlavně kolem nich. Rozsah kontaktů, ať přímých či zprostředkovaných, naznačuje výskyt kvalitních silicitů z krakovsko-čenstochovské jury (1,1 %, 240 km) a silicitu typu čokoláda ze Svatokřížských hor (0,9 %), přinášeného ze vzdálenosti téměř 400 km. Uvedené suroviny se v podobných podílech vyskytují i na ostatních magdalénských stanicích Moravského krasu, silex typu čokoláda je však omezen jen na jeskyni Pekárnu a vrstvu 6 v jeskyni Kůlně (BEDNARZ 1998, tab. 3). Určení dalších surovin je již i po konzultaci s A. Přichystalem problematičtější. Tři nebo čtyři kusy (obr. VII.10: 8–9; 14: 11) by se daly přiřadit k limnosilicítům, ale nejsou v nich vidět rostlinné zbytky a jsou jemněji páskované než je obvyklé (ve srovnávací kolekci jim byly nejbližší vzorky z východního Slovenska), zelená nesilicitová čepel (inv. č. BS 13349, obr. VII.10: 6) se blíží maďarským ryolitům, a užší zelenká čepel (inv. č. NHMW 11173, obr. VII.10: 7) by mohla být ze západomoravské plazmy. Velmi zajímavé jsou suroviny tří škradel (obr. VII.11: 1–2, asi též 8), které se podobají silicitu typu Troubky-Zdislavice, ale jsou jemnější a s jemnou krupicovitou patinou, navíc se schránkami foraminifer, které se ve zmíněném východomoravském rohovci neobjevují. A. PŘICHYSTAL (2002a, 228) konstatoval 48 ks této suroviny v magdalénieniu jeskyně Ochozské, a poté ji zjistil i v souboru těžce kultury ve Klementovicích ve východním Polsku (ústní informace 2015). Vidíme ji rovněž mezi surovinami z Wilczyc v JV Polsku (SCHILD 2011, obr. 1 a 13). Není tedy pravděpodobné, že by šlo o horninu moravského původu, tím

Obr. VII.10. Štípaná industrie. 1-3 jádra, 4, 6-11 čepel, 5 úštěp. Suroviny (viz tab. III): 1 N, 2-3, 10 R, 4 F, 5, 11 S, 6 ryolit?, 7 plasma?, 8-9 V.

Obr. VII.11. Štěpánka industrie. 1-9 škrabadla, 10-13 příčné a podélné retuše, 14-15 hroty. 1-2 S-T, 3-6, 8-15 S, 7 H (RKL). S-T jemný silicit cf. Třebíčky.

méně, že obě škrabadla na přímých vodících čepelích vykazují velmi vyspělou a u jiných surovin nezvyklou čepelovou technologii. V tabulkách byla tato zvláštní surovina zařazena mezi pazourek *s. lato* (S), ale většina kusů je vyobrazena na obr. 10–16 a označena jako S-T.

Zacházení se všemi těmito surovinami je samozřejmě velmi rozdílné, přičemž zde platí přirozené pravidlo, že čím je původ horniny vzdálenější, tím pokročilejší je její exploatace. Nejúplnější sekvenci (vždy kromě místního rohovce) včetně úštěpů s kůrou vykazuje severský pazourek, z něhož je i nejvíce jader, dokonce i dvě jádra opuštěná ve fázi úpravy (tab. III a IV). Rovněž mezi radiolaritovými jádry se vyskytl počátkový exemplář, avšak chybí zde kortikální a semikortikální úštěpy. Podíl nástrojů je u obou hlavních importovaných surovin srovnatelný, asi 30 % (tab. I). Je zajímavé, že úštěpy (nikoli však čepele) s kůrou chybí i mezi surovinami blízkého původu, jako jsou spongolity a olomučanské rohovce, stejně jako mezi podkrakovským a čokoládovým silexem, které jsou naopak nejvzdálenější. Mezi těmi ovšem zcela chybí jádra a vykazují největší podíl nástrojů (44 a 54 %). Ten je mezi našimi rohovci naopak nejmenší (13 a 22 %). Z uvedeného je zřejmé, že z největších vzdáleností byly přinášeny jen čepele a hotové nástroje, zatímco ze středně vzdálených surovin, jinak nejhojnějších (pazourek a radiolarit), i jádra. Na rozdíl od gravettienu (OLIVA 2007, 144–150) však šlo o jádra již upravená, neboť kortikálních úštěpů a netěžených kusů suroviny je velmi málo. Zvláštní je chybění jader z blízkého olomučanského rohovce. Přinášení této obvyklé suroviny na místo tak bohatě obdařené jiným místním rohovcem zřejmě nepovažovali tamní štipaři za nutné. Jak se jednotlivé suroviny podílely na formování

celého souboru je zřejmé z tab. II. Vyplývá z ní, že vedle (tam neuvedeného) místního rohovce dominuje ve všech kategoriích pazourek. Ostatní horniny se přidávají jen epizodicky, takže jejich přítomnost nebyla z praktického hlediska nezbytná. O to větší roli mohly vzorky nejvzdálenějších hornin hrát ve sféře společenské, příp. sociorituální. Zatímco ty z Polska pocházejí z nejvýchodnější periferie magdalénienu, limnosilicity a ryolit musely být přineseny z již cizorodého kulturního prostředí, kde patrně přetrvával epigravettien. Již dříve o tom svědčily maďarské radiolarity v kolekcích z několika jeskyní Moravského krasu (OLIVA 2002, 569–573; PRICHYSTAL 2002a, 228). Ve které kulturní sféře tehdy ležely zdroje radiolaritu v Bílých Karpatech, není známo.

VII.3.1.2. Technologie štipané industrie

Jižní odbočka v Býčí skále byla zcela ojedinělým místem, kde by v moravském a českém magdalénienu bylo možno studovat proces redukce jader – kdyby se ovšem tam přítomné dílny na zpracovávání místních rohovců prozkoumaly moderním způsobem, tj. s patřičnou dokumentací. Protože se tak nestalo, a rohovcová industrie není ani moderně zpracovaná (navíc patrně neúplná a kontaminovaná), musíme se omezit jen na poznatky ze studia industrie z ostatních silicítů.

Na rozdíl od více než sedmi stovek jader z místního rohovce je ostatních jader jen 25, poněkud více z pazourku (tab. IV). Z toho je 18 jader hranolových, vyskytují se však i kusy počátkové a vytěžené (tab. V). Jiná těžená jádra než hranolová, s čepelovou nebo čepelkovou těžbou, se nevyskytla. Z hranolových kusů je 10 jednopodstavových po čtyřech kusech jsou zastoupena jádra dvoupodstavová (obr. VII.10: 1–2) a se

Tab. I. Základní kategorie štipané industrie dle surovin – % vertikálně. A core-like, B cortical flakes, C semicortical flakes, D non-cortical flakes, crested removings, E blades and bladelets, F ret. tools, G waste, debris, rohovec BS – local chert. Horizontally: raw materials (see Tab. III).

surovina: % vert.	S		R		C		D		W		F		jiné		Σ ess.		rohovec BS (provi)	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
A jádrovitě kusy	13	1,4	6	5,7	3	4,4							8	5,3	30	2,3	717	17,1
B kortikální úštěpy	4	0,4											4	2,7	8	0,6		
C semikortikální úštěpy	7	0,8							2	12,5			4	2,7	13	1,0		
D úštěpy bez kůry, hrany	181	20,1	18	17,1	15	22,1	12	33,3	1	6,2	3	23,1	26	17,3	256	19,9		
E čepele, čepelky	418	46,5	51	48,6	41	60,3	16	44,4	6	37,5	3	23,1	79	52,7	614	47,7	1644	39,1
F nástroje (včetně 2 zlomků)	276	30,7	30	28,6	9	13,2	8	22,2	7	43,8	7	53,8	29	19,3	366	28,4	414	9,8
Σ ess.	899		105		68		36		16		13		150		1287	100	4204	100
G odpad, zlomky	85		6		13		1						27		132		x	
Σ total	984		111		81		37		16		13		177		1419			

Tab. II. Základní kategorie štipané industrie dle surovin – % horizontálně, x nesledováno (S pazourek, R radiolarit, C křídový rohovec, D rohovec typu Olomučany, W podkrakovský silicít, F silicít typu „čokoláda“. A core-like, B cortical flakes, C semicortical flakes, D non-cortical flakes, crested removings, E blades and bladelets, F ret. tools, G waste, debris, rohovec BS – local chert. Horizontally: raw materials (see Tab. III). Býčí skála – without local BS-chert, Pekárna – BS-chert only.

surovina: % horiz.	Býčí skála, bez rohovce B.Sk.								Pekárna	
	S %	R %	C %	D %	W %	F %	jiné %	Σ N % vert.	roh. B.Sk. N % vert.	
A jádrovitě kusy	43,3	20,0	10,0				26,6	30 2,3	68 19,1	
B kortikální úštěpy	50,0						50,0	8 0,6	6 1,7	
C semikortikální úštěpy	53,8				15,4		30,8	13 1,0	x x	
D úštěpy bez kůry, hrany	70,7	7,0	5,9	4,7	0,4	1,2	10,2	256 19,9	x x	
E čepele, čepelky	68,1	8,3	6,7	2,6	1,0	0,5	12,9	614 47,7	x x	
F nástroje (včetně 2 zlomků)	75,4	8,2	2,5	2,2	1,9	1,9	7,9	366 28,4	49 13,7	
Σ ess.	899	105	68	36	16	13	150	1287 100	357 100	
% horiz.	69,9	8,2	5,3	2,8	1,2	1,0	11,7	100	2,4	
G odpad, zlomky	85	6	13	1			27	132	103	
Σ total	984	111	81	37	16	13	177	1419	460	
% horiz.	69,3	7,8	5,7	2,6	1,1	0,9	12,5	100	2,2	

Tab. III. Celkový přehled neretušované štípané industrie. I surovina, II preparace, III těžba, IV reparace, V odpad, zlomky, VI výroba nástrojů. Suroviny: S pazourek, R radiolarita, C křídový rohovec, H jurský rohovec, W krakovský silicit, F silicit typu „čokoláda“, V cf. limnosilicit, P cf. plazma, D rohovec typu Olomučany, A rohovec typu Stránská skála, Y křišťál, N neurčeno, B přepáleno. Review of non-retouched chipped industry. Stages of reduction: I raw material, II preparation, III reduction, IV reparation, V waste and fragments, VI tool production. Raw materials: S erratic flint, R radiolarite, C spongolite, H jurassic cherts, W Cracowian jurassic chert, F „chocolate“-type flint, V limnosilicite, D chert of Olomučany-type, A chert of Stránská skála-type, Y rock crystal, N undet., B burnt.

	produkt	neret. (not ret.)	N	%	opotřeбенé (used)	N	%
Ia	surovina	2Y (krystaly)	2	0,3			
Ib	„zkoušky“						
	Σ		2	0,3		0	0,0
	% horiz.		100%			0%	
IIa	vrchlík						
IIb	masivní úštěp	1S1H	2	0,3	1S	1	0,4
IIc	úštěp s celk. kúrou	2S1H1Y	4	0,5	1H	1	0,4
IId	úštěp s větší částí kúry	7S1W2G2H	12	1,5	1W	1	0,4
IIe	čepel s kúrou	11S3C	14	1,8	1S	1	0,4
IIf	úštěp z hrany, 1-str.	1S	1	0,1			
IIg	úštěp z hrany, 2-str.						
IIh	čepel z hrany, 1-str.	4S1F7C2D2H1N	17	2,2	3S1D	4	1,5
IIi	čepel z hrany, 2-str.	12S2C1H1Y1B	17	2,2	1S	1	0,4
IIj	podhřebenový úštěp	1S	1	0,1			
IIk	podhřebenová čepel	19S7R1C3D1H2N	33	4,2	12S1R1H1V	15	5,5
III	preparační úštěp	70S1W3R3C4D3H	84	10,7	20S1F2R1A1D1H1N	27	9,9
IIIm	preparační čepel	25S1W2R10C1D4H1N	44	5,6	5S2R1H	8	2,9
IIIn	počátkové jádro	1R1H	2	0,3			
IIo	uprav.jádro netěžené	2S	2	0,3			
	Σ		233	29,8		59	21,6
	% horiz.		79,8%			20,2%	
IIIa	čepel s laterální kúrou	37S2W1R5C2D1Z7H1N	56	7,2	25S1W1R1F1C1H1N	31	11,4
IIIb	čepelka s later. kúrou	3S1C	4	0,5	1R	1	0,4
IIIc	úštěp bez kúry	15S1F2R2C1A1H2N	24	3,1	9S1R2D1H1B	14	5,1
IIId	čepel s lat.neg.(ante)	10S2R3H1B	16	2,0	2S1N1B	4	1,5
IIIe	čepel bez kúry	14S1W1F8R12C5D			84S1F18R1C1D4H		
		18H1Y3N4B	196	25,1	1P3N1B	114	41,8
IIIf	čepelka bez kúry	23S1R4C1D2H1B	32	4,1	5S2R	7	2,6
IIIg	mikročepelka						
IIIh	úštěp s bokem jádra	2S1H	3	0,4	1R	1	0,4
IIIi	čepel s bokem jádra	17S7R5D6C2H3B	40	5,1	11S1W2R1D2H1N1B	19	7,0
IIIj	čepelka s bokem jádra	7S1R1H2C1B	12	1,5	2S1R	3	1,1
IIIk	„nacelle“						
IIIl	těžené jádro	8S3R3C2H1Y1N	18	2,3			
	Σ		401	51,3		194	71,1
	% horiz.		67,4%			32,6%	
IVa	tableta z úder. plochy	2S	2	0,3	1S	1	0,4
IVb	odraž. těžní plocha	8S1R	9	1,2	1S1N	2	0,7
IVc	repar. vodící hrana	15S1R1N	17	2,2	6S1R	7	2,6
IVd	čepel s lat. neg. (post)	2S	2	0,3	1S	1	0,4
	Σ		30	3,8		11	4,0
	% horiz.		73,2%			26,8%	
Va	zlomky úštěpů (ret.: indet.)	11S1R12C2H3Y2B	31	4,0	2S2R1B	5	1,8
Vb	odpad	54S3R4C1D4H3Y2B	71	9,1	2S	2	0,7
Vc	šupina						
Vd	zbytky jader	2S1R		0,4			
Ve	zlomky jader						
Vf	zlomky oprac. suroviny	1S1R1Y	3	0,4			
	Σ		108	13,8		7	2,6
	% horiz.		93,9%			6,1%	
Vla	rydlové odštěpy	7S	7	0,9			
Vlb	mikroburiny	1S	1	0,1			
Vlc	odpad z plošné retuše						
Vld	odpad z clact. vrubů						
Vle	(retušované nástroje)						
Vlf	zlomky nástrojů				1W1R	2	0,7
	Σ		8	1,0		0	0,0
	% horiz.		100%			0%	
I–VI:	celkem ks:		782	100		273	100
	% horiz.		74,1%			25,9%	

změněnou orientací (obr. VII.10: 3; tab. VI). Jádra jedno- a dvoupodstavová mají stejnou průměrnou výšku 42 mm, což dokazuje, že jde o samostatné koncepce od samotného počátku těžby. Šířka obou typů jader se však již liší, bipolární jsou

užší (25 mm oproti 33 mm). Na všech se nejčastěji objevuje zadní plochá preparace, příčný řez má v souladu s tím větší planokonvexní tvar, úderová plocha je upravena poněkud dvěma a více údery (tab. IV). Zdaleka převažující jádra z míst-

Tab. IV. Analýza jader. 1 lokalita, 2 tvar (A hranolové, B kýlovité, C kuželové, D tužkovité, E rydlovité, F ploché, G krychlové, H diskovité, I polyedrické, J nepravidelné, K počátkové, L upravené netěžené, M zlomek jádra, N zbytek jádra, O plošné oštipané reziduum cf. odštěpovač). 3 úprava (a bez preparace, b zadní hřebenová, c zadní plochá, d laterální vlevo, e laterální vpravo, f bilaterální, g distální hřebenová, h distální plochá, i unifaciální plošná, j bifaciální plošná, k upravený levý bok, m upravený pravý bok, n nepravidelná a nedochovaná, r přední hřebenová, s po celém obvodu); 4 počet podstav; 5 počet těžních ploch; 6 vzájemná orientace těžních ploch: a vedle sebe protisměrně, c proti sobě protisměrně, d kolmo na sebe vedle sebe, vodorovný směr těžby směřuje od svislého; 7 počet negativů na úderové ploše (2 = 2 a více); 8 výška těžní plochy; 9 šířka těžní plochy; 10 tloušťka jádra; 11 surovina (viz tab. III); 12 forma suroviny: e ústěp, g valoun, k fragment s hladkou „morénovou“ kůrou, x neurčitelná; 13 příčný průřez: a kruhová výseč, b bikonvexní, c kvadratický, d trapézový, e soudkovitý, n nepravidelný, o okrouhlý, p plan-konvexní. 14 poznámky (! kresleno, a z boku lomená těžní plocha, d distální kontrola konvexity, p mimořádně kvalitní redukce, z nekvalitní redukce, Core analysis: 1 topographic evidence, 2 shape, 3 preparation, 4 number of platforms, 5 number of flaking surfaces, 6 mutual position of flaking surfaces, 7 number of scars on platform (2 - 2 or more), 8 height (length) of core, 9 width of core, 10 thickness of core, 11 raw mat. (see Tab. III); 12 form of raw mat., 13 transversal section, 14 notes.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Lokalita	tvar	prep.	podst	tp	zp	úp	v	š	tl	sur	f.sur.	průřez	poznámka	inv. číslo
Býčí skála	A	A	1	1		2	62	41	42	H	G	P	z	(Absolon 290)
	A	E	1	1		2	61	42	18	H	E	P	dist. rydlo	3990
	A	C	1	1		1	50	52	43	C	G	P	z	14243, pavilon
	A	CD	1	1		1	42	33	23	R	X	P	d	14652
	A	C	1	1		2	38	32	22	S	K	B	z	15457
	A	B	1	1		1	38	17	14	R	X	A		15456
	A	N	1	1		1	33	18	14	C	E	P		15455
	A	C	1	1		2	31	37	25	S	X	P	silně vytěžené	NHM 11201
	A	C	1	1		2	27	25	18	Y	G	B		14660
	A	C	2	2	A	2/2	59	32	28	S	X	N		14654
	A	B	2	1		0/1	46	16	23	C	X	A	a	
	A	N	2	1		2/2	45	25	22	N	X	P		NHM 11381
	A	C	2	1		2/1	44	29	18	R	X	P	d, nepravé 2-podst.	14651
	A	P	2	2	C	2/1	40	27	40	S	X	E	p	14653
	A	C	2	1		2/2	34	28	17	S	X	D		14650
	A	N	2	2	D	2/2	28	25	12	S	E	N		14649
	A	N	2	2	C	1/2	26	17	10	S	E	B	mikro, p	14648
	AC	N	1	1		?	50	23	25	S	X	O	poškozeno	NMM 11201
	K	C	1	1		2	83	48	40	R	G	P		14655
	K	R	1	1		2	56	52	52	H	G	O		
	L	J	1	1		2	47	20	39	S	K	A		Abs. 223, Czižek
	L	J	2	1		2/2	53	47	17	S	X	B	cf. Levallois	14641
	O	P	2	1		2/2	34	32	15	R	X	C		14939
	O	X					41			S	X			14693
	O	X					29			S	X			14642

Tab. V. Typy jader (viz tab. IV) podle surovin (horizontálně, viz tab. III). Býčí skála - bez místního rohovec, Pekárna - jen rohovec typu Býčí skála. Types of cores (see Tab. IV) according to raw materials (horiz., see Tab. III). Býčí skála - without local BS-chert, Pekárna - BS-chert only.

Býčí skála									Pekárna - roh. B.Sk.	
	S	R	C	H	Y	N	ks	%	ks	%
A	8	3	3	2	1	1	18	72	31	45,6
K		1		1			2	8	6	8,8
L	2						2	8		
O	2	1					3	12		
N									15	22,1
P									3	4,4
R									1	1,5
S									4	5,9
U									6	8,8
Z									2	2,9
ks	12	5	3	3	1	1	25		68	100
%	48	20	12	12	4	4		100	(11,5%)	

Tab. VI. Přehled hranolových jader dle surovin (viz tab. III). Prismatic cores (a unidirectional, b bidirectional, c changed orientation) after the raw materials (see Tab. III).

	Býčí skála								
	S	R	C	H	Y	N	ks	%	
a. 1-podst.	3	2	2	2	1		10	55,6	
b. 2-podst.	1	1	1			1	4	22,2	
c. změna or.	4						4	22,2	
ks	8	3	3	2	1	1	18		
%	44,4	16,7	16,7	22,2	5,6	5,6		100	

Tab. VII. Metrika čepelí (mm) dle surovin (viz tab. III). Dimensions of blades after raw mat. (see Tab. III). délka length, šířka width, tloušťka thickness.

Čepele	Ø délka	3 nejdelší	Ø šířka	Ø tloušťka	d/š	š/tl	N
S	51,95	98,96,95	13,62	4,14	3,81	3,29	203
R	54,48	98,90,83	15,04	4,65	3,62	3,23	52
C	45,26	70,67,60	13,45	4,86	3,37	2,77	29
W	45,00	75,40,35	15,25	5,00	2,95	3,05	4
F	66,22	100,78,75	18,10	6,44	3,66	2,81	9

ního rohovec byla zhruba klasifikována K. SOBCEYEM (1984), který mezi nimi konstatuje převahu 1-podstavových exemplářů, mnoho nečepelových negativů a nejvyšší podíl upravených pra-jader v moravském magdalénieniu (stále ovšem nižší než

na ateliérech v Polsku a východním Německu, zpracovávajících sílexy výtečné kvality). Na všech lokalitách moravského magdalénieniu, kde byly tyto vlastnosti sledovány, se objevuje lehká převaha jednosměrně těžených jader nad bipolárními

Tab. VIII. Přehled typů patek úštěpů dle surovin. Types of butts on flakes after raw materials. Vertically from top: with cortex, flat, dihedral, faceted, punctiform, shattered, t „hard“, m „soft“.

Úštěpy redukce:	SGS - flint		radiolarit		rohovce- cherts		celkem			
	nered.	reduk.	nered.	reduk.	nered.	reduk.	Σ nered.	Σ reduk.	Σ	%
s kůrou m	3				1		4		4	2,4
" t	7	2				1	7	3	10	6,1
hladká m	2				2	3	4	3	7	4,3
" t	8	12			3	4	11	16	27	16,5
lomená m	3		1		1		5		5	3
" t	10	16	1	1	4	1	15	18	33	20,1
upravená m	3	1					3	1	4	2,4
" t	11	11	1		1		13	11	24	14,6
bodová m	2	5		3		1	2	9	11	6,7
" t	8	20	1		1		10	20	30	18,3
rozbitá m					1		1		1	0,6
" t	6				1	1	7	1	8	4,9
ks	63	67	4	4	15	11	82	82	164	
%	38,4	40,9	2,4	2,4	9,1	6,7	50	50		100

Tab. IX. Přehled typů patek čepelí dle surovin. Types of butts on blades after raw materials (see Tab. VIII).

Čepele, -ky redukce:	SGS - flint		radiolarit		rohovce - cherts		celkem			
	nered.	reduk.	nered.	reduk.	nered.	reduk.	Σ nered.	Σ reduk.	Σ	%
s kůrou m							0	0	0	0
" t							0	0	0	0
hladká m	4	12		4	3	5	7	21	28	8,9
" t	1	4		2	1	1	2	7	9	2,9
lomená m	7	20		1	5	10	12	31	43	13,7
" t	5	7			4		9	7	16	5,1
upravená m	11	11		4	1	6	12	21	33	10,5
" t	6	2			4		10	2	12	3,8
bodová m	4	76		12	6	23	10	111	121	38,4
" t	8	25	1	10		6	9	41	50	15,9
rozbitá m							0	0	0	0
" t				1	2		2	1	3	0,9
ks	46	157	1	34	26	51	73	242	315	
%	14,6	49,8	0,3	10,8	8,3	16,2	23,2	76,8		100

Tab. X. Polotovary retušovaných nástrojů. Blanks of the formal tools.

	škrabadla endscrapers	rydla burins	vrtáky borers	kombinace composites	odštěpovače, +"archaické"	Σ ret.	%
úštěpy - flakes	1	2	7		25	37	10,2
čepelky - blades	48	37	58	24	46	272	74,7
čepelky - bladelets			1			54	14,8
jádrovitě - core-like		1				1	0,3
celkem	49	40	66	24	71	364	100

a se změněnou orientací. Tak je tomu v jeskyni Kůlně (KOSTR-HUN 2005, 90), Balcarce, kde jsou však jen čtyři jádra (NERU-DOVÁ - NERUDA 2010, 69), před Ochozskou (VALOCH 2002, 192), v Pekárně (VOLÁKOVÁ 2001, tab. 2 po přepočtu dle údajů ze str. 112), v Hadí (KLÍMA 1961, 282, tab. XIII-XIV) a na lokalitě Mokrá - lom 5 (ŠKRDLA 2002, 222 a obr. 4). Jistý rozdíl oproti technologii gravettienu lze spatřovat v tom, že dvou-
podstavová jádra bývají početnější než exempláře se změněnou orientací, zatímco v gravettienu je tomu téměř vždy naopak (OLIVA 2007, tab. 4, 7, 13, 18, 25, 30, 35, 40, 45, 50).

Vzdor značnému počtu bipolárních jader, u nichž lze stří-
davým protiběžným odbíjením lépe kontrolovat přímost čepelí v bokorysu, nechybějí značně prohnuté čepelky (obr. VII.10: 10-11; 12: 2). V průměru jsou však čepelky přímější než třeba v aurignacienu, kde je bipolárních jader mnohem méně. Při nedochovanosti původních a reparačních úprav na dosti vytě-
žených jádrech musíme na tyto jevy usuzovat z odštěpů. Značná převaha vodících čepelí z hrany a podhřebenových čepelí nad vodícími a podhřebenovými úštěpy (tab. III) svěd-

čí o tom, že jádra byla od samotného počátku těžena se značnou zručností, tj. že k nechtěnému odbití úštěpu místo čepelky docházelo jen zřídka. Vodicí hrany byly preparovány stejným dílem jednostranně i oboustranně. Jakožto doklady nápravy různých vad se podařilo rozpoznat zejména reparované vodící hrany, drtivou většinou z pazourku. Nelze ovšem přehlédnout, že nejvyspělejší z těchto úprav a reparací nemusely souviset s redukcí jader na místě samém, protože jsou na relativně větších čepelích z exotických materiálů, hlavně z polských jurských silicítů, z nichž tu chybí jádra (obr. VII.10: 4; 11: 1-2; 12: 2, 4). Tabulka VII ukazuje, že nejdelší jsou právě čepelky ze silexu typu čokoláda, za nimiž následují kusy z pazourku a z radiolaritu. Čepelky z těchto tří surovin jsou také nejprotaženější, avšak ty z čokolády bývají nejtlustší. Úštěpy proměřeny nebyly, ale je nutno uvést, že po vyloučení místního rohovce jsou největší úštěpy z pazourku. Jeden z nich dosahuje délky 70 mm a šířky 115 mm a řadí se mezi preparací úštěpy, stejně jako jiný velký úštěp, WANKELEM (1871b, tab. II: 23) považovaný za sekyrku (obr. VII.16: 2;

Tab. XI. Celkový přehled retušovaných nástrojů dle polotovarů a surovin. I surovina, II preparace, III těžba (redukce), IV reparace, V odpad, zlomky, VI výroba nástrojů. Suroviny: viz tab. III. Review of formal tools after stages of reduction and raw materials (see Tab. III).

Býčí skála (kromě rohovce B.Sk.)							Pekárna - rohovec B.Sk.		
	produkt	ret.kusy dle sur.	Σ ret.	% ret.	celkem (+ neret.)	Σ %	Σ	%	poznámka
Ia	surovina				2	0,1			
Ib	„zkoušky“						2	0,4	
	Σ	0	0	0	2	0,1	2	0,4	
	% horiz.		0%		100%				
IIa	vrchlík						1	0,2	
IIb	masivní úštěp	1C	1	0,3	4	0,3 x			
IIc	úštěp s celk.kůrou	1S1R	2	0,5	7	0,5	6	1,3	+čepele
IId	úštěp s větší částí kůry	1S1R	1	0,3	14	1 x			
Ile	čepel s kůrou	3S1R	4	1,1	19	1,3 x			
IIIf	úštěp z hrany, 1-str.				1	0,1	17	3,7	+2-str.
IIg	úštěp z hrany, 2-str.	1D	1	0,3	1	0,1			
IIh	čepel z hrany, 1-str.	1D	1	0,3	22	1,6	11	2,4	+2-str.
IIi	čepel z hrany, 2-str.	2S	2	0,5	20	1,4			
IIj	podhřebový úštěp	2S	2	0,5	3	0,2	1	0,2	
IIk	podhřebová čepel	11S1F1C1D1H1N	16	4,4	64	4,5			
III	preparační úštěp	12S2R1W1D2H1B	19	5,2	130	9,2	7	1,5	+čepele
IIIm	preparační čepel	10S1W3R2C	16	4,4	68	4,8			
IIIn	počátkové jádro				2	0,1	3	0,6	
IIo	uprav.jádro netěžené				2	0,1	15	3,3	
	Σ		65	17,9	357	25,2	61	13,3	
	% horiz.		18,2%		100%				
IIIa	čepel s laterální kůrou	22S1W1F2C3H1N	30	8,2	117	8,2	10	2,2	+úštěpy, aj.
IIIb	čepelka s later. kůrou	2S	2	0,5	7	0,5			
IIIc	úštěp bez kůry	4S1W1H	6	1,6	44	3,1			
IIId	čepel s lat. neg. (ante)	3S1D1N	5	1,4	25	1,8	6	1,3	+úštěpy
IIIe	čepel bez kůry	126S1W2F16R1C	156	42,9			161	35	+úštěpy
		2D3H3N3B			466	32,8			
IIIIf	čepelka bez kůry	28S2B	30	8,2	69	4,9 x			
IIIg	mikročepelka	4S2R	6	1,6	6	0,4 x			
IIIh	úštěp s bokem jádra	1S	1	0,3	5	0,4	32	6,9	+čepele
IIIi	čepel s bokem jádra	17S1W2F3R2C1D	30	8,2	89	6,3			
		1H1V2B							
IIIj	čepelka s bokem jádra	1S	1	0,3	16	1,1 x			
IIIk	„nacelle“								
IIIl	těžené jádro	1H1V2B	1	0,3	19	1,3	42	9,1	+1 repar.
	Σ		268	73,6	863	60,8	251	54,6	
	% horiz.		31,1%		100%				
IVa	tableta z úder.plochy				3	0,2	1	0,2	
IVb	odraž. těžní plocha	8S1F	9	2,47	20	1,4	28	6,1	
IVc	repar.vodící hrana	9S	9	2,47	33	2,3	4	0,9	
IVd	čepel s lat. neg. (post)	1S	1	0,3	4	0,3			
	Σ		19	5,2	60	4,2	33	7,2	
	% horiz.		31,7%		100%				
Va	zlomky úštěpů (ret.: indet.)	8S2B	10	2,7	46	3,2	7	1,5	
Vb	odpad				73	5,1	95	20,7	
Vc	šupina								
Vd	zbytky jader	1R	1	0,3	4	0,3	9	1,9	
Ve	zlomky jader						3	0,6	
Vf	zlomky oprac.surovin				3	0,2			
	Σ		11	3,0	126	8,9	114	24,8	
	% horiz.		8,7%		100%				
VIa	rydlové odštěpy	1S	1	0,3	8	0,6	1	0,2	
VIb	mikroburiny				1	0,1			
VIc	odpad z plošné retuše								
VId	odpad z clact. vrubů								
VIe	(retušované nástroje)						(49)	(10,7)	
VIIf	zlomky nástrojů				2	0,1			
	Σ		1	0,3	11	0,8	1	0,2	
	% horiz.		9,1%		100%				
I–VI:	celkem ks:		364	100	1419	100	460	100	
	% horiz.		25,7%		100%				

ABSOLON 1945, tab. XLI: 363, inv. č. NHMW 11193). Další velký úštěp představuje z boku odraženou těžní plochu neobvykle velkého pazourkového jádra (obr. VII.16: 1; ABSOLON 1945, tab. XL: 294, inv. č. NHMW 11193). Typy patek na tab. VIII a IX ukazují převahu znaků tvrdého úderu mezi úštěpy a měkkého úderu mezi čepelemi. U úštěpů se s výjimkou

pazourků méně objevují stopy redukce dorsálního lemu patky, které mezi čepelemi u všech surovin převládají nad kusy bez redukce, přičemž bodový typ patky výrazně převládá nad patkou hladkou. Z toho lze usuzovat, že čepele byly odraženy převážně přímým úderem měkkého otloukače, patrně parohu (jak ostatně pro celý magdalénien předpokládá H. Floss

2012, 387). Specifický typ patky *en éperon* nebyl pozorován, resp. v době klasifikace ani sledován. U neredukovaných okrajů patek je převaha znaků měkkého úderu u čepelí jen mírná (41 : 32), u redukovaných vysoká (184 : 58). Mezi úštěpy jsou tyto rozdíly i samotné typy patek vyrovnanější.

VII.3.1.3. Typologie

Formálních nástrojů je mezi přinesenými surovinami necelých 30 %, mezi místními rohovci asi třikrát méně (tab. I). Nejvíce jich je samozřejmě mezi nejvzdálenějšími surovinami z Polska, nejméně mezi spongolitem, což je v rozporu s tím, že největší díl této suroviny se dochoval v podobě neretušovaných čepelí. Ty jsou totiž spolu s čepelkami (čepelovité produkty užší než 10 mm) zdaleka nejčastějším suportem retušovaných nástrojů (téměř 90 %, tab. X). Podrobnější přehled všech polotovarů a surovin, ale bez ohledu na typ nástroje, podává tab. XI. Využití jednotlivých surovin v různých skupinách nástrojů lze vyčíst z tab. XII, která udává procenta ve vertikálním a horizontálním směru. Např. dvě hodnoty v levém horním rohu čteme tak, že 79,6 % škrabadel je vyrobeno z pazourku, a 14,1 % všech pazourků mezi nástroji bylo využito na výrobu škrabadel. Ještě více se jej použilo na vrtáky, čepelky s otupeným bokem a retušované čepele včetně příčných retuší (vždy ca 17 %). Je-li pazourek zdaleka nejčastější surovinou, pak lze očekávat, že bude dominovat ve všech skupinách nástrojů; nejvýrazněji se to projevuje ve skupině čepelí s otupeným bokem a retušovaných čepelí, nejméně výrazně mezi ojedinělými drasadly. Nejvzdálenější polské silicity se uplatňují mezi rydlí (po 5 %), čokoládový sílex ale hlavně mezi kombinovanými nástroji (12,5 %). Mimo to jsem se pokusil přepočítat (dle VALOCH 1966), na jaké nástroje byl využit místní rohovec (tab. XII dole): nejvíce na vruby, zoubky a drasadla, méně na rydlí, ještě méně (okolo 10 %) na škrabadla a retušované čepele.

Přehled nástrojů dle tradičního typologického seznamu podává tab. XIII, kde jsou uvedeny i indexy. Ty jsou v případě škrabadel, rydel a vrtáků počítány ze všech „funkčních částí“, jinak z počtu kusů. Typologie se ničím nevymyká z rámce obvyklých magdalénienských industrií a proto ji můžeme pojednat jen krátce. Obecně je možno říci, že škrabadla lehce převládají nad rydlí a tvoří nejpočetnější skupinu (18 %), ale to jenom proto, že drobné čepelky s otupeným bokem unikaly při amatérských vykopávkách pozornosti. Přesto tvoří druhou nejpočetnější skupinu (16 %). Odhlédneme-li od místních křemenců, nelze pozorovat žádné výrazné preference určitých surovin pro určitou skupinu nástrojů (tab. XII). Snad jen mezi čepelkami otupeného boku je poněkud vyšší podíl pazourku a mezi vrtáky radiolaritu než by odpovídalo průměru (% horiz. dole), i když pazourek ve všech skupinách vysoce převládá. Nejméně je ho mezi drasadly – 50 %, což je ovšem zkruseno nedostatečným vzorkem. Jurské silicity z nejvzdálenějších zdrojů v Polsku se nejvíce prosazují mezi rydlí. Co se týče využití suportů se jako nejčepelovější jeví škrabadla, kombinované nástroje a rydlí, vyráběné prakticky jen z čepelí (tab. X). Ze základní tabulky XI vyplývá, že 74 % polotovarů pochází z etapy těžby (hlavně čepele), avšak 18 % je zastoupena etapa preparace (s mírnou převahou čepelí) a 5 % nástrojů je vyrobeno z produktů reparace (např. škrabadlo na neforemné

čepeli s patou jádra na obr. VII.12: 7). Ta nejkvalitnější škrabadla jsou vyrobena na čepelích velmi vzdáleného původu (obr. VII.11: 1–2; 12: 5), které vzdor tomu patří k nejdělsím, resp. nejprotáhlejším (obr. VII.12: 4, 8). Patrně šlo o cenné předměty, které byly co nejdéle udržovány v původním stavu, ač jejich dosud dochovaná délka není pro funkci škrabadel nijak nezbytná. Některá škrabadla mají hlavici jen málo vyklenutou (obr. VII.12: 9; 14: 16 prox.), jiné hlavice jsou vyšší (obr. VII.11: 1–2; 12: 7, 10) nebo s náznakem raménka (obr. VII.11: 3). Nechybějí ani škrabadla dvojí (obr. VII.11: 7–8) a v kombinaci s jiným nástrojem, nejčastěji rydlem (obr. VII.12: 9–12). Škrabadla jsme na rozdíl od jiných nástrojů podrobili metrickému šetření, z něhož vyplynulo, že největší hlavice mají ojedinělé kusy ze zvláštních surovin, menší ze spongolitu a nejmenší z převládajícího pazourku (tab. XIV).

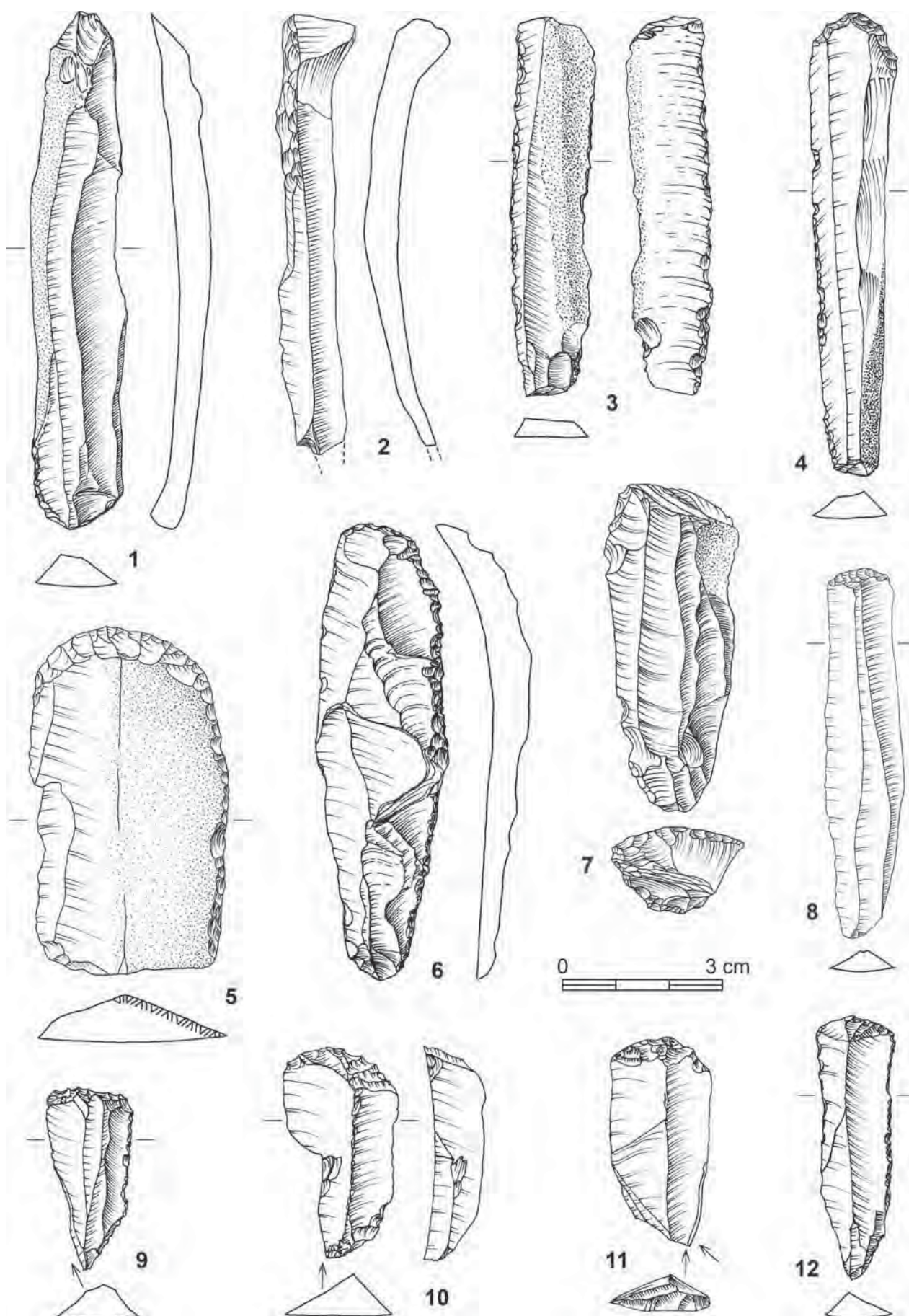
Rydlí hranová, tedy s rydlíovým úderem vedeným na retušovanou terminální hranu (obr. VII.12: 9–10, 12 proximálně; 13: 3–5), jsou stejně početná jako rydlí klínová (obr. VII.12: 11 prox., 13: 1–2), mezi nimiž se vyskytují i kusy s výrazně polyedrickou hranou (obr. VII.13: 7–8). Rydlí typu Lacan, která se v moravském magdalénieniu pojí zpravidla s vyšší frekvencí krčkovitých vrtáků, se vyskytla jen ojediněle (obr. VII.13: 4).

Podíl vrtáků je zde jen průměrný (srov. VALOCH 1960, 66) a krčkovité exempláře mezi nimi nechybějí (obr. VII.14: 5–6), stejně jako hrubší tupé zobce (obr. VII.14: 14–15, 17–18; 15: 12 dist.) a několikanásobné nástroje (obr. VII.14: 7, 12–13). Zajímavé jsou střídavé retuše na funkční části (obr. VII.14: 16; 15: 11). Takovým jednoduchým vrtákům se blíží čepelové hroty (obr. VII.11: 14–15; 15: 10). I retuš čepelí může být střídavá (obr. VII.15: 4) nebo ventrální (obr. VII.15: 2–3). Někdy je oboustranná (obr. VII.15: 1) a zvlněná (obr. VII.15: 7). Čepelka je pak zakončena hrotem (obr. VII.15: 2–3, 5–7) nebo příčnou retuší (obr. VII.15: 8–9). Příčné retuše ovšem pozorujeme i na obvyklých retušovaných čepelích a jejich okraje někdy vybiňují do jakoby vrtákovitých výčnělků (obr. VII.11: 10–13). Zvláštností je nepravidelná pilka na přímé čepeli (obr. VII.15: 14).

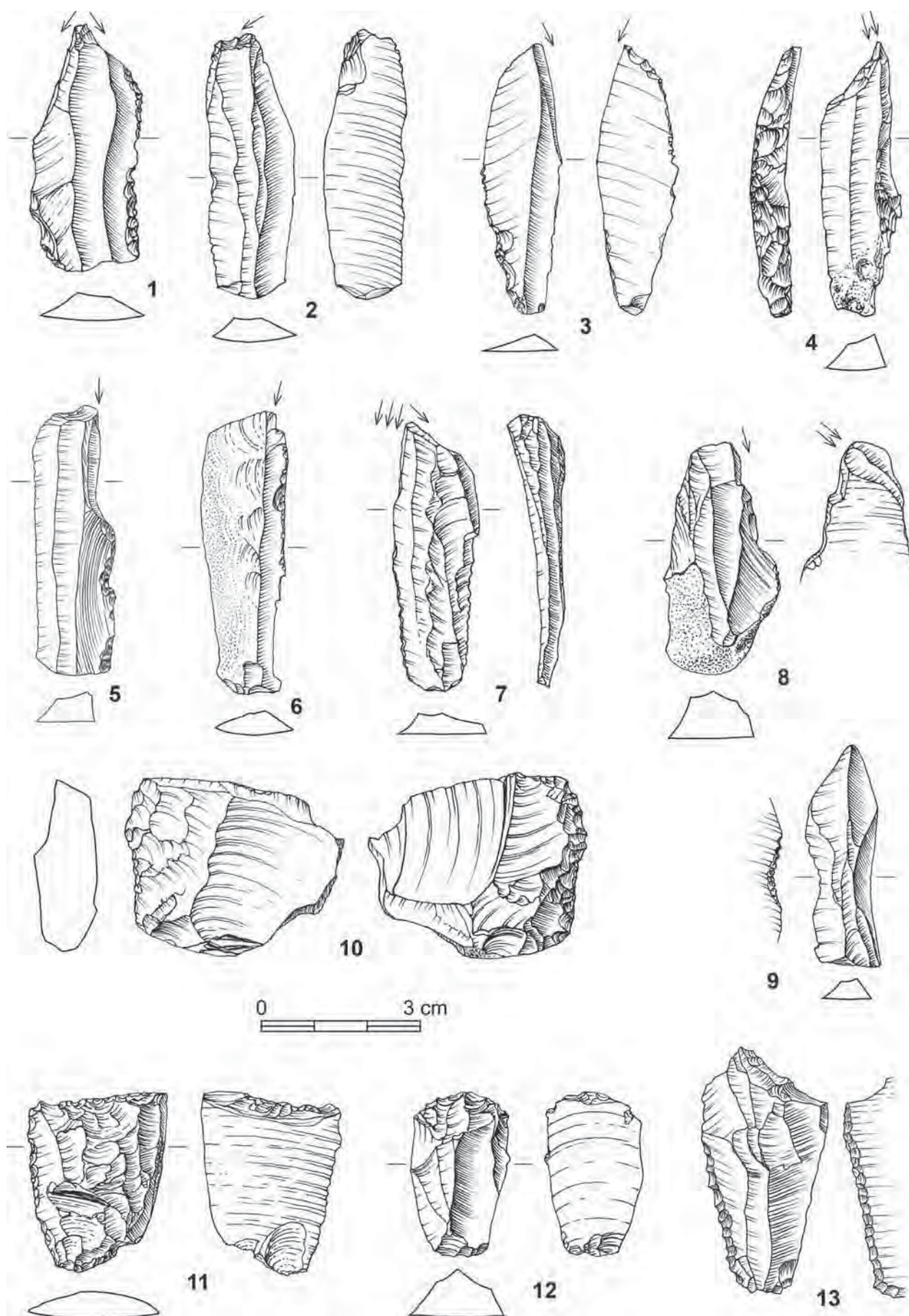
Ostatní nástroje jsou zastoupeny jen epizodicky: vruby (obr. VII.13: 9; 15: 15 symetricky ventrálně), oškrabovač (obr. VII.13: 13) a ovšem celá řada odštěpovačů, od těch spíše náhodných (obr. VII.13: 12) až po ty záměrně vytvořené (obr. VII.13: 10–11). Nelze přehlédnout ani artefakty s proximálním zúžením (obr. VII.15: 11–13). Patrně jde o praktickou úpravu pro upevnění do rukojeti (VALOCH 2002, 193). Uvažovaná souvislost s prostředím severoevropského hamburgieniu (VALOCH 2009, 11; 2010, 18) nedošla obecného uznání, protože takové tvary se vyskytují i na západě (POŁTOWICZ-BOBAK 2013, 260).

Odhlédneme-li od štipané industrie, jako otluokače lze nahlížet následující předměty:

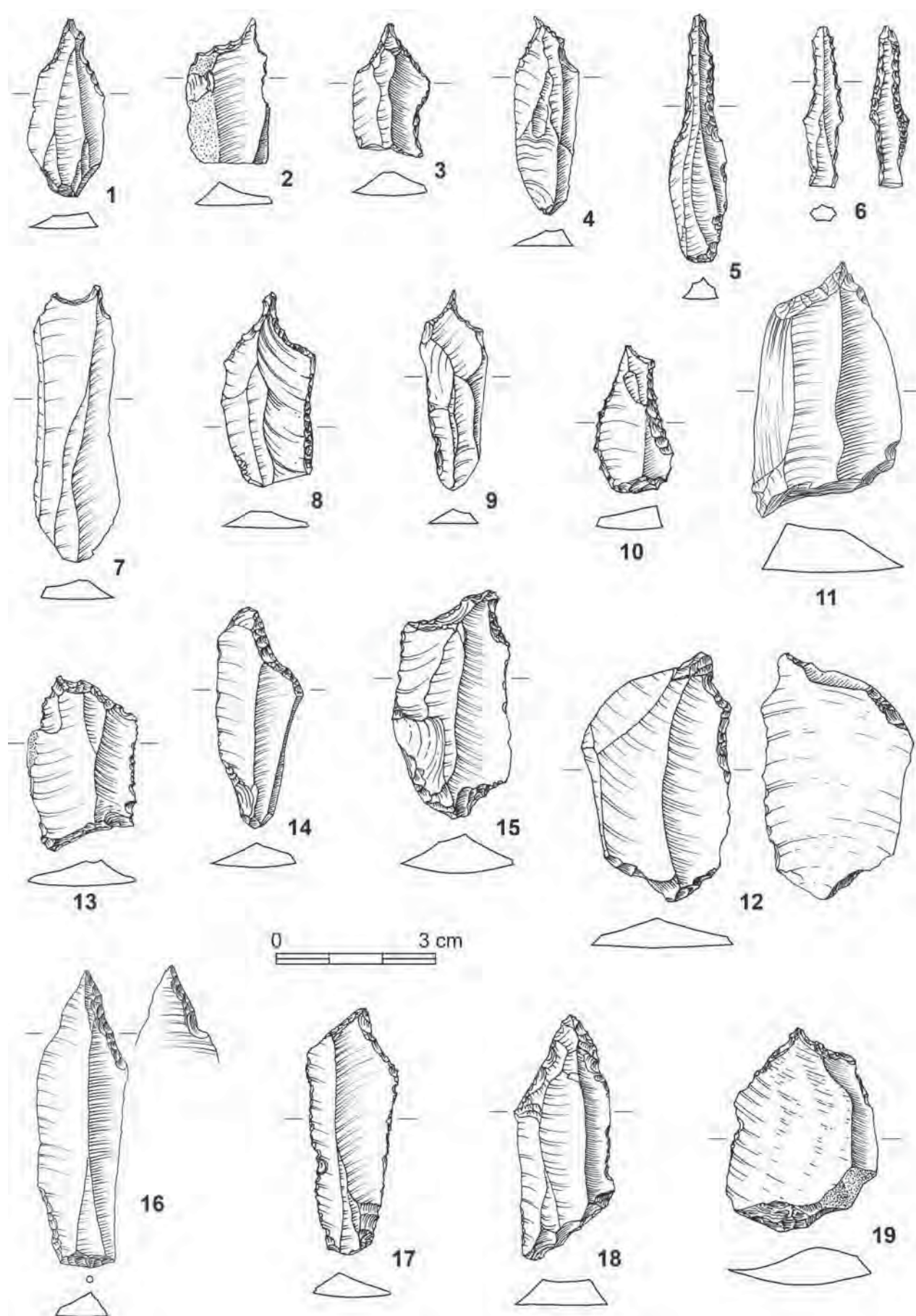
BS 15318: polovina zploštělého valounu kulmské droby, na obvodu okrouhlé části obito. Další dva neinventované předměty o rozměrech 70 mm (fragment) a 98 × 70 × 37 mm (celý valoun) mohly sloužit témuž účelu. Tzv. lampičky zastupuje čtvrtina miskovitě železité konkrce (obr. VII.17, BS 14790, 97 mm) a tři podobné fragmenty z vídeňské kolekce (NHM 11198). Z Rézlovy sbírky pochází kousek rudého okru 21 × 15 × 6 mm, používáním otřelý do tvaru V.

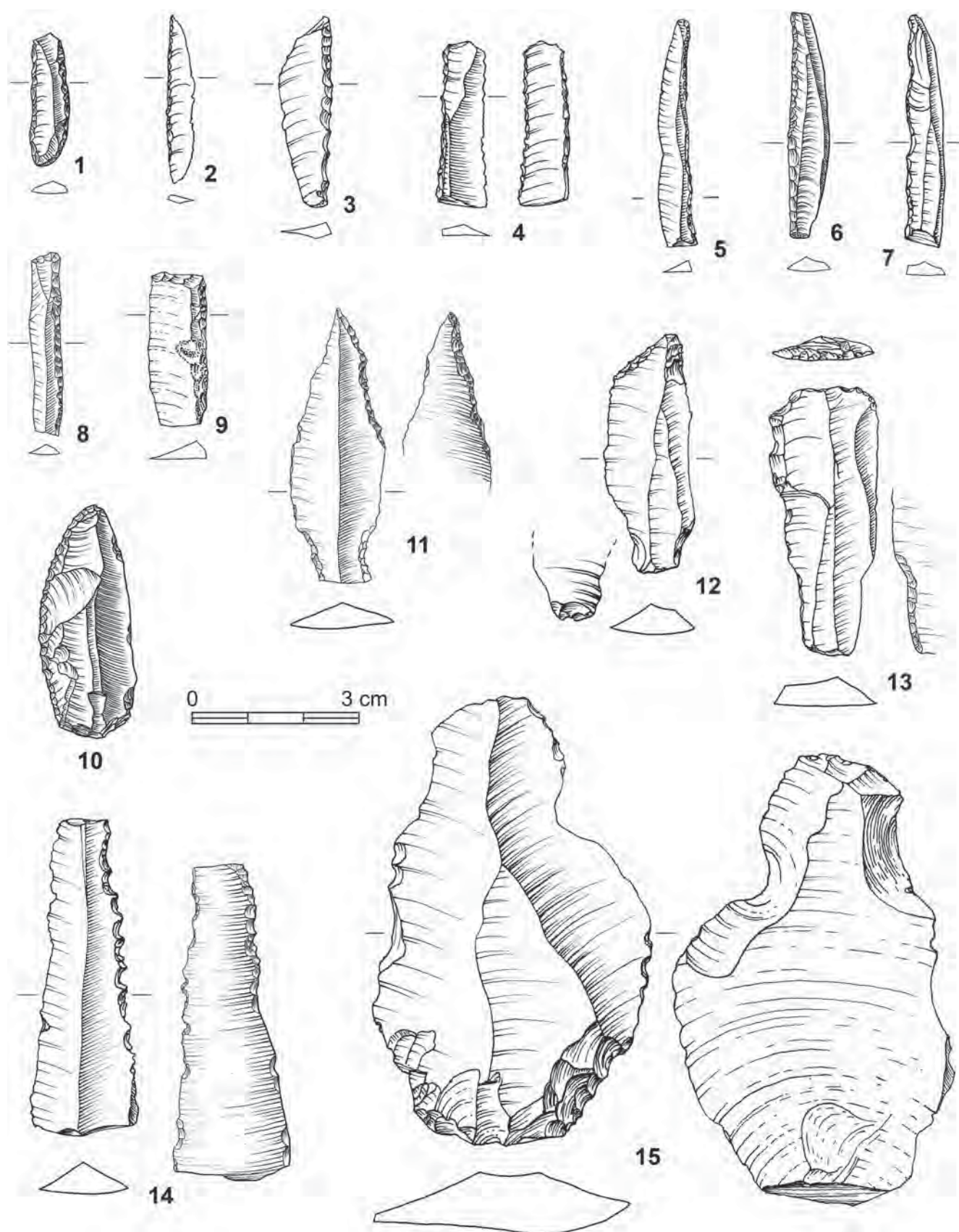
Obr. VII.12. Štípaná industrie. 1-2 čepele, 3 zoubkovaná čepele, 4-8 škrabadla, 9-12 škrabadla v kombinacích. 1-2, 6-7, 8-12 S, 3-5 F, 8 S-T, 9 R.

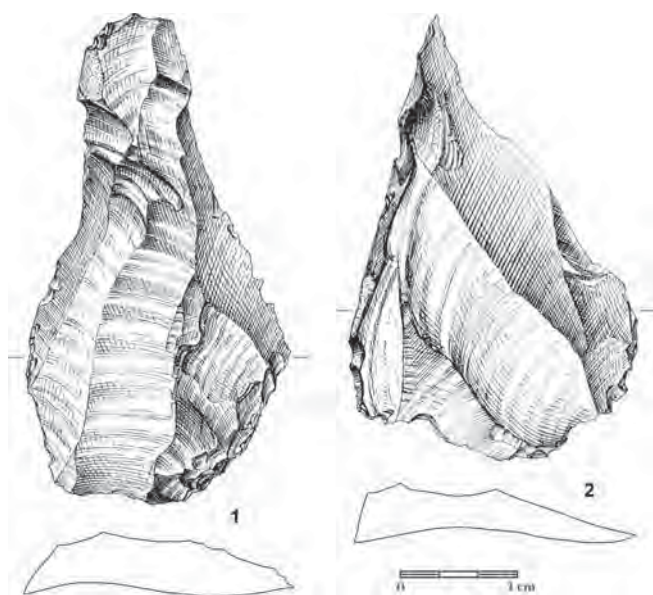
Obr. VII.13. Štěpaná industrie. 1-8 rydla, 9 vrub, 10-12 odštěpovače, 13 oškrabovač. 1, 3-4, 7-12 S, 2 R, 5-6 F, 13 N.

Obr. VII.14. Vrtáky. 1-3, 5-10, 12-14, 18-19 S, 4, 16-17 R, 11 V, 15 W.

Obr. VII.15. Štípaná industrie. 1-9 čepelky a čepele s otupěným bokem, 10 hrot, 11-13 nástroje s řapy, 14 zoubkovaná čepel, 15 úštěp s vruby. 1-8, 11-13, 15 S, 9 C, 10 N, 14 S-W?

Obr. VII.16. Dva velké pazourkové úštěpy (ABSOLON 1945).

Obr. VII.17. Zlomek tzv. lampičky z železité konkrce.

VII.3.1.4. Diskuse

Je zřejmé, že hodnotu souboru snižuje jak jeho selektivní uchování, tak i možnost, že pochází z dlouhodobého nebo opakovaného osídlení obou odboček. S tímto problémem se ovšem setkáváme téměř u všech inventářů moravského magdalénien, nejvíce samozřejmě u těch nejrozsáhlejších a v tradičním pojetí ergo nejdůležitějších. Poukazují na to i rozdíly v radiokarbo-
nových datech (VALOCH – NERUDA 2005, tab. 2; NERUDOVÁ – NERUDA 2014). Paradoxně – a snad jen náhodně – nejhomogennější je skupina tří dat z nálezově zdaleka nejbohatší jeskyně Pekárny (VALOCH – NERUDA 2005, tab. 2), spadající do rozmezí 12900 a 12500 BP (14108–12206 cal. BC 2sigma INT-CAL 04). Do tohoto období se řadí i data z otevřených lokalit před j. Ochozskou a v Rudicích-Kolíbkách jakož i tři nové hodnoty OxA z vrstvy 6 v jeskyni Kůlně (NERUDOVÁ – NERUDA 2014, tab. 1). Dřívější data GrN z téže vrstvy jsou o tisícovku let mladší, další údaj se řadí do mezolitu, a tři data z nadložní vrstvy 5 jsou pak již zcela rozhozená – spadají do epigravettie-

nu, magdalénien a pozdního paleolitu. Nejstarší datum pochází z jeskyně Balcarky (GrN-28448: 13930±100 BP), a to z kosti z výzkumů Jana Kniese (NERUDA 2010, 84, 87). Následuje datum z jeskyně Žitného (13220±90 BP), odkud ovšem R. MUSIL (2014, 155) uvádí i jiné měření, tentokrát z kosti srstnatého nosorožce, takže bychom mohli předpokládat, že bude ještě podstatně starší. Kupodivu je však podstatně mladší, protože po kalibraci spadá až na práh holocénu (11425 cal. BP). Z jeskyňky Nové Drátenické (KLÍMA 1949), sloužící vzhledem k charakteru inventáře jako zdánlivě jednorázový lovecký úkryt, pocházejí tři různá data, spadající do staršího (kost), středního (kost) i pozdního magdalénien (paroh; VALOCH 1993, 65; 1996, 166; NERUDA 2010, 86–87). Pouze paroh pocházel z kontextu artefaktů pod sintrem. Je zřejmé, že rozdíly v datování našeho magdalénien nesouvisejí ani tak s nedostatky metody, ani se skutečným stářím osídlení, nýbrž hlavně s nejasným původem vzorků. Stále tedy není jasné, zda u nás magdalénien existoval již v době starší než 13 ky uncal. BP, tj. ca 14200 cal. BC, a zda se tedy částečně překrýval s koncem epigravettien, protože žádné z takových dat nepochází z moderních výzkumů a jasných nálezových souvislostí.

Dvě data, získaná z Jižní odbočky Býčí skály, spadají na počátek (GrA-29910: 12910±60 BP) a na konec (GrA-29911: 11890±60 BP) období, v němž je magdalénien v Moravském krasu bezpečně doložen. Starší datum, získané z pořezané sobí tibie, je spolehlivější, u mladšího ze spálené kosti je nutno počítat s kontaminací (NERUDA 2010, 87).

Desideratem zatím zůstává důkladné zpracování industrie z místních rohovců, jež je ovšem zatížena chyběním části hrubé debitáže (ústěpů) a kontaminacemi ze starších vrstev. Velmi pravděpodobná příslušnost převážné části této industrie k magdalénien ovšem neřeší otázku po smyslu takové masové výroby polotovárů z hrubé suroviny v kultuře, která na Moravě výrazně preferovala importovaný pazourek a radiolarit. Vzdor rozvinuté výrobě upřednostňovaných čepe-
lových polotovárů se zdejší rohovce objevují na jiných magdalénienských lokalitách zcela ojediněle: chybí v jeskyni Kůlně (KOSTRHUN 2005, 111–113), Balcarse (NERUDOVÁ – NERUDA 2010, 72–75), před Ochozskou (PŘICHYSTAL 2002a, 227), v Kůlně (PŘICHYSTAL 2002b), ve Verunčině, v Srnci (PŘICHYSTAL 2002c) a na všech drobných otevřených lokalitách u Mokré (ŠKRDLA 2002). Čtyřmi kusy se ohlásil v souboru 104 artefaktů ze sídliště v Kolíbkách u Rudic (SVOBODA et al. 1995, 144). Hojný je pouze v obří kolekci z centrálního sídliště v jeskyni Pekárně (VOLÁKOVÁ 2005, tab. 1), kde s 460 kusy tvoří 2,2 % z celku. Z tab. 1 (in VOLÁKOVÁ 2005) vyplývá, že jde o šestou nejhojnější surovinu, jejíž větší polovina se dochovala jakožto produkty výrobní etapy a jen 13 % pochází z etapy preparace (zde tab. XI). To je téměř dvakrát méně než činí tato etapa na ostatních surovinách v Býčí skále, což je ale v rozporu se 14 upravenými netěženými jádry z tohoto rohovce v Pekárně (tab. V), oproti dvěma takovým jádrům (z jiných surovin) v Býčí skále (tab. V a XI). I když se tu asi projevuje odlišný přístup ke klasifikaci, existence mnoha připravených jader v Pekárně svědčí o tom, že sem byla přinášena i surovina a že celý výrobní proces probíhal alespoň u části přinesených býčiskalských rohovců na místě. Co do podílu surovin

Tab. XII. Skupiny nástrojů podle surovin. Review of formal tools after raw materials (see Tab. III), h - % horizontally, v - % vertically. Pekárna - chert of Býčí skála-type only. 1 end scrapers, 2 burins, 3 borers, 4 combined tools, 5 backed bladelets, 6 retouched blades, 7 notches, denticulates, 8 splintered pieces, 9 side scrapers etc.

Nástroj: Býčí skála	1		2		3		4		5		6		7		8		9		Σ	%
	%v	%h	%v	%h	%v	%h	%v	%h	%v	%h	%v	%h	%v	%h	%v	%h	%v	%h		
S	79,6	14,1	67,5	9,8	72,7	17,4	66,7	5,8	88,9	17,4	81,7	17,8	71,4	9,1	68,7	8,0	50,0	0,7	276	75,8
R	4,1	6,9	5,0	6,9	10,6	24,1	16,7	13,8	5,6	10,3	8,3	17,2	8,6	10,3	6,3	6,9	25,0	3,4	29	8,0
C	8,2	44,4			4,5	33,3			1,9	11,1	1,7	11,1							9	2,5
D	2,0	12,5	2,5	12,5							3,3	25,0	5,7	25,0	6,3	25,0			8	2,2
H	2,0	8,3	7,5	25,0	1,5	8,3			1,9	8,3	3,3	16,7	8,6	25,0			25,0	8,3	12	3,3
W			5	33,3	1,5	16,7							2,9	16,7	6,3	33,3			6	1,6
F	2,0	14,3	5,0	28,6			12,5	42,9			1,7	14,3							7	1,9
V					1,5	100													1	0,3
N	2,0	16,7	5,0	33,3	3,0	33,3							2,9	16,7					6	1,6
B			2,5	10,0	4,5	30,0	4,2	10,0	1,9	100					12,5	40,0			10	2,7
Σ	49	40			66		24		54		60		35		32		4		364	
% horiz.	13,5	11,0			18,1		6,6		14,8		16,5		9,6		8,8		1,1		100	
roh. BS	43	72			15		4		9		44		109		3		114		413	
% horiz.	10,4	17,4			3,6		1,1		2,2		10,7		26,4		0,7		27,6		100	
Pekárna																				
roh. BS	12		11		2		0		6		3		7		0		5		49 (1,5)	
% horiz.	24,5		22,4		4,1		0		12,2		6,1		14,3		0		10,2		100	

mezi retušovanými nástroji je rohovec z Býčí skály v Pekárně rovněž na šestém místě (VOLÁKOVÁ 2005, tab. 3), takže nelze tvrdit, že by se tu nevyžíval. Rozdíly v jeho frekvenci mezi typologickými skupinami jsou ovšem značné. Nejvíce se jej spotřebovalo na škrabadla a rydla a naopak zcela chybí mezi čepelkami s otupeným bokem (6 ks na tab. XII jsou čepele, nikoli čepelky).

Sledovaný rohovec tvoří také 9 z 10 rohovecových artefaktů z jeskyňky Liščí díra poblíž Pekárny (2 čepelová jádra, 4 čepele, ústěp, rydlo a 2 drasadla), ovšem ne zcela jasné kulturní příslušnosti (KLÍMA 2002; PRICHYSTAL 2002b). Jiné soubory (např. Žitného a Brno-Maloměřice, Borky I) zatím nebyly po této stránce tříděny.

Je tedy zřejmé, že na dílny v Býčí skále byla napojena pouze ústřední sídlíšní aglomerace v jeskyni Pekárně, avšak ani tam nehrál sledovaný rohovec větší roli. Navíc byl zpracováván již od etapy preparace, takže alespoň část horniny byla do osm km vzdálené jeskyně přinesena v surovém nebo málo upraveném stavu. Čepele vyráběné v jižní odbočce Býčí skály se tedy snad ani neodnášely, a nebo jen v nepatrné míře. Nesloužily ani místní spotřebě, protože ta byla saturována hlavně přinášeným pazourkem a drtivá většina čepelí zůstávala nepoužitá.

Lze tedy uvažovat o tom, že výroba štípané industrie ze snadno dostupné suroviny zde souvisela s jinými než ryze praktickými motivacemi – mohlo jít o trénink štípaní (cf. PIGEOT 1990), spojený s relaxací a s vyplněním dlouhé chvíle na specifickém stanovišti, kam se lidé uchylovali především kvůli ochraně před zimou.

VII.3.2. Industrie z kostí a parohu

Výrobky z tvrdých materiálů živočišného původu zde nejsou zastoupené tak početně, jak bychom možná očekávali, avšak dojem jejich „naprostého nedostatku“ (VALOCH 1960, 41) je nyní třeba poopravit. Oproti původnímu souboru se totiž kolekce v MZM poněkud rozrostla a další předměty byly podchyceny v NHM ve Vídni. Výčtově je tuto skupinu artefaktů možno charakterizovat takto:

VII.3.2.1. Kopí

BS 14785: téměř celé kopí s ulomenou špičkou s oboustranně sešikmenouází, na ní z jedné strany krokvicovitě rýhy, na druhé patrná spongiosa. Z obou stran uprostřed mělké „krevní“ rýhy. Oválný průřez, délka 117 mm, paroh (obr. VII.18: 1; VALOCH 1960, tab. XXXIII: 12).

BS 14784: proximální zlomek s oboustranně sešikmenouází, na ní z jedné strany šikmé ostré rýhy, na samém konci i podílné, na druhé naříznuta spongiosa. Oble kvadratický průřez, délka 88 mm, paroh (obr. VII.18: 2; VALOCH 1960, tab. XXXIII: 9).

Kolekce K. Rézl, 17/76-1: proximální zlomek s oboustranně sešikmenouází, na ní z jedné strany šikmé a podélné rýhy, na druhé spongiosa. Vysoký planokonvexní průřez, délka 49 mm, paroh (obr. VII.18: 3).

Kolekce K. Rézl, 17/76-2: tupě hrotitá řezaná tyčinka, patrně distální zlomek kopí planokonvexního průřezu, délka 54 mm, paroh (obr. VII.18: 4).

Kolekce K. Rézl, 17/76-3: řezaná tyčinka, patrně mediální zlomek kopí oblého až planokonvexního průřezu, délka 39 mm, paroh.

NHM Vídeň 11161: ulomený tupý hrot z parohu, přibližně oválného průřezu, délka 44 mm.

HHM Vídeň, 11159: tyčinka s jemnými podélnými rýžkami po celém povrchu, kruhového průřezu, konce ulomeny, délka 139 mm, průměr 13–15 mm.

VII.3.2.2. Jehly s ouškem

BS 14777: přímá kostěná jehla přelomená v oušku, jinak celá, délka 63 mm (obr. VII.19: 4).

BS 14778: přímá kostěná jehla, nepoškozená, délka 58 mm (obr. VII.19: 2).

BS 14779: přímá kostěná jehla, nepoškozená, délka 64 mm (obr. VII.19: 3).

BS 14792: přímá tlustší kostěná jehla přelomená v oušku a u špičky, délka 140 mm (obr. VII.19: 5).

BS 14791: ulomený hrot tenké jehly, délka 33 mm. (obr. VII.19: 1). Kvalitní foto jehel z MZM též in VALOCH 2001, tab. 7: 1–4.

Obr. VII.18. Zlomky kopi ze sobích parohů.

HHM Videň, 11168: přímá kostěná jehla s bikónicky vyvrátným ouškem, povrch hladce vyhlazen, špička ulomená. Délka 69 mm, průřez pod ouškem $3 \times 1,7$ mm, na koncovém lomu $2 \times 1,2$ mm (obr. VII.19: 6).

VII.3.2.3. Šídla

Kolekce K. Rézl, 17/76-4: štěpina kosti s jemně vypracovaným protáhlým a dosud ostrým hrůtkem, proximálně ponechána neopracovaná kompakta, omezená po stranách lomy, báze nově poškozena, délka 60 mm (obr. VII.20: 1).

BS 14780, coll. R. Czižek: výrazně zahrocená špička podélně strouhaného parohu s průřezem ve tvaru kruhové výseče, proximálně odlomeno, tamtéž patrná spongiosa, délka 72 mm (obr. VII.20: 2).

BS 14781, coll. R. Czižek: celé šídlo z metapodia koně, proximálně kvůli držení ponechán kloub, profil špičky tence čočkovitý, délka 63 mm (obr. VII.20: 3).

BS 14782: drobné zahnuté hrubší šídlo ze štěpiny větší kosti, na rubu patrná dutina a zbytek spongiosy, proximálně mírně poškozeno, délka 37 mm (obr. VII.20: 4).

BS 14783: široké ploché šídlo z omletého fragmentu kosti či parohu, špička čerstvě ulomena (v lomu spongiosa), báze oblá s výčnělkem, délka 48 mm (obr. VII.20: 5).

HHM Videň, 11161: tři šídla patrně z ulny a jedno ze štěpiny dlouhé kosti.

HHM Videň, 11169: nepravidelná jehlička bez ouška, délka 50 mm.

VII.3.2.4. Polokulatá tyčinka

Kolekce K. Rézl, 17/76-5 (obr. VII.21): střední fragment artefaktu hlazeného po celém povrchu, vysoce planokonvexního průřezu, na povrchu žádné řezy, jen na vypuklé straně stopy úderů. Na jednom konci starý lom, který odstranil prox. část předchozího šikmého odštěpu, na druhém konci asi

Obr. VII.19. Kostěné jehly s ouškem. Různá měřítka.

zaoblený lom, od něhož směřuje šikmý výstěp se zřetelným kontrabulbem. Mamutovina?, rozměry $40 \times 17 \times 14$ mm.

VII.3.2.5. Řezané parohy – rezidua a polotovary

BS 17064: sobí paroh s různými a odlomenými výsadami, lodyha rozdělená na jedné straně drážkou, na druhé drážkou (prox.) s navazujícím lomem. Další mělká drážka asi 1 cm od té první, paralelně s ní. Délka 350 mm, průměr růžice 36×45 mm (obr. VII.22: 1).

BS 14786: štěpina sobího parohu, na jedné straně omezená drážkou, na druhé drážkou, která pak přechází na povrch parohu. Šest mm vedle ní ji sleduje další drážka, délka 200 mm (obr. VII.22: 2).

BS 17063: reziduum ve tvaru protáhlé destičky, na obou stranách oddělené drážkami, snad polotovar, délka 83 mm, šířka 12 mm.

HHM Videň, 11163: lodyha parohu s ulomenou výsadou a distální částí, na lodyze dvě paralelní drážky jdoucí do spongiosy, paralelně vedle nich svazek nezdařených mělkých rýh. Délka 268 mm. (WANKEL 1884, 143 vlevo jakožto „motýčka“).

Obr. VII.20. Šidla z kosti (1, 3-5) a parohu (2).

Tab. XIII. Tradiční seznam typů podle surovin (viz tab. III). Místní rohovec nezapočítán. Liste-type after the raw materials (see Tab. III), without local chert.

	Býčí skála - magdalénien tradiční název "typu"	dle surovin	ks	%	navíc v komb.
1	čepelové škrabadlo	24S1F2R4C1D1H1N	34	9,3	6
2	čepelové škrabadlo nevýrazné	5S	5	1,4	1
5	čepelové škrabadlo s boční retuší	5S	5	1,4	7
8	úštěpové škrabadlo	1S	1	0,3	
11	kýlovité škrabadlo				1
12	kýlovité škrabadlo nevýrazné	4S	4	1,1	
	škrabadla celkem: celkem "funkčních částí":	49	49	13,5	Σ 64
17	škrabadlo - rydlo	5S1F1R	7	1,9	
18	škrabadlo s protilehlým ret. koncem	1F2R	3	0,8	
20	vrták s protilehlým ret. koncem	1S	1	0,3	
21	vrták - škrabadlo	3S1R	4	1,1	
22	vrták - rydlo	1F	1	0,3	
22c	kombinace jiných "funkčních částí"	7S1B	8	2,2	
	kombinace celkem:		24	6,6	
23	vrták	21S1W3R3C1V1N2B	32	8,8	12
24	nízký zobec	7S2R1H	10	2,7	6
24a	vysoký zobec	4S1R	5	1,4	3
25	několikanásobný vrták	9S	9	2,5	
26	jemný vrtáček	7S1R1N1B	10	2,7	1
	vrtáky celkem: celkem "funkčních částí":		66	18,1	Σ 79
27	klíňové rydlo střední	8S2W1D1H	12	3,3	1
28	klíňové rydlo zakřivené	2S	2	0,5	
29	klíňové rydlo boční	2S	2	0,5	3
30	rydlo na lomu	2S1R	3	0,8	
30a	rydlo na přirozené ploše				1
32a	kýlovité rydlo	1S	1	0,3	1
34	hranové rydlo na příčné retuši	1F	1	0,3	1
35	hranové rydlo na šikmé retuši	2S1F1H	4	1,1	2
36	hranové rydlo na vkleslé retuši	2S1R1N	4	1,1	2
37	hranové rydlo na vyklenuté retuši	1S	1	0,3	3
38	příčné rydlo	2S	2	0,5	
41	několikanásobné rydlo smíšené	1S1H1N	3	0,8	
44a	zvláštní rydlo	1S1B	2	0,5	
44b	zlomek rydla	3S	3	0,8	
	rydla celkem: celkem "funkčních částí":		40	11,0	Σ 51
59	čepel s částečně otupeným bokem	2S	2	0,5	
60	příčně retušovaná čepel/úštěp	8S1C1H	10	2,7	4
61	šikmo retušovaná čepel/úštěp	4S2R	6	1,6	1
62	vklesle retušovaná čepel/úštěp	3S	3	0,8	
63	vyklenutě retušovaná čepel/úštěp	4S1D	5	1,4	
64	čepel/úštěp s retušovanými konci	1S	1	0,3	
65	čepel s jednostrannou retuší	11S1F3R1H	16	4,4	
65a	čepel s jednostrannou ventrální retuší	2S	2	0,5	
66	čepel s oboustrannou retuší	2S	2	0,5	
66a	čepel s oboustrannou ret. (vent.n.stříd.)	2S	2	0,5	
66b	čepelový hrot	7S1D	8	2,2	
	ret. čepele celkem:		60	16,5	
74	vrub jednoduchý	16S2D1H	19	5,2	2
74a	vrub u lomové plochy	2S	2	2,2	1
74b	vrub několikanásobný	2S1H	3	0,8	
75	zoubkovaný úštěp/čepel	7S1W3R1H1N	13	3,6	3
76	odštěpovač (stíradlo)	22S2W2R2D4B	32	8,8	
76a	nůž typu Kostěni ("dlátko")				1
77	drasadlo oboustranné	1H	1	0,3	
78	oškrabovač	1R	1	0,3	
	odštěp. a "archaické" nástroje celkem: celkem "funkčních částí":		71	19,5	Σ 78
84	čepelka s retušovaným koncem	2S	2	2,2	
85	čepelka s otupeným bokem	33S3R	36	9,9	
85a	čepelka s výčnělkem na otup. boku	2S1C	3	0,8	
86	čepelka s otupeným bokem a ret. koncem	7S1H1B	9	2,5	
87	pílka s otupeným bokem	1S	1	0,3	
89	vrubovitá čepelka	1S	1	0,3	
90	čepelka s jemnou retuší	2S	2	2,2	
	strmě a jemně ret. čepelky celkem:		54	14,8	
	CELKEM ks: CELKEM "pracovních částí":		364	100	392
	Typologické indexy:				
IG	škrabadla			16,3	
IB	rydla			13	
IBD	klíňová rydla			5,1	
IBT	hranová rydla (na retuši)			5,1	
IP	vrtáky, zobce			12,1	
IOC	několikanásobné a kombinované nástroje			9,9	
Idos	čepelky a čepele s otupeným bokem			13,8	

Tab. XIV. Metrika hlavic škrabadel dle surovin (viz tab. III). Dimensions of endscrapers (functional distal parts) after raw mat. (see Tab. III). šířka width, výška height, hlavice – functional distal part.

Škrabadla	Ø šířka hlavice	3 nejširší	Ø výška hlavice	3 nejvyšší	š/v	N
S	18,43	31,26,24	6,09	14,11,11	3,02	35
R	25		9		2,78	1
C	22,67	36,17,15	6,67	11,5,4	3,40	3
F	23,5	31,16	6,5	8,5	3,62	2

HHM Vídeň, 11160: fragment podélně řezaného parohu, asi polotovár, délka 98 mm.

VII.3.2.6. Kosti s řezy:

BS 15429: štěpina dlouhé kosti s mělkou rýhou, od níž na jednom konci vybíhá několik ostrých rýžek (fragment nějakého obrazce), délka 108 mm (obr. VII.22: 3).

Zřetelné ostré řezy lze pozorovat i na koncích štěpin kosti inv. č. BS 17058 a 17059, nebo na ploše zlomku kosti BS 17060. Prohlídka osteologických nálezů by takové dokumenty jistě rozmnožila. Ve vídeňské Wanklově sbírce se ještě nachází ohlazená štěpina parohu nápadného tvaru (11162, délka 130 mm, WANKEL 1884, obr. 4 – „lžička“) a několik přirozeně omlutých kostí, zčásti jistě pozdějšího původu.

Je tedy zřejmé, že v nitru Byčí skály se zpracovávaly i parohy, a to tehdy běžnou drážkovací technikou (*Spanntech-nik*). Kopí s dlátkovitou bází ani jehly a šidla nejsou v magdalénieniu ničím výjimečným. Z jeho typické výbavy zde naopak postrádáme harpuny (resp. hroty se zpětnými zuby) a tzv. náčelnické hole. Pokud by předmět na obr. VII.21 z Rézlový sbírky bylo možno zařadit mezi tyčinky polokulatého průřezu

(*baguettes demi-rondes*), byl by to prakticky jediný zástupce tohoto typu v našem magdalénieniu. Náš exemplář by mezi nimi patřil mezi nejširší a s nejvyšším profilem (FERUGLIA 1992, 80). Rovná plocha není zdrsňena řezy, jak je obvyklé, a také mamutovina není běžným materiálem (o.c. 81). Zdá se tedy, že fragment z Byčí skály leží na samém okraji parametrů typických pro tento typ složené zbraně.

VII.3.3. Terciární konchylie

Pouze těmito přírodninami, někdy navíc jen přinesenými a neupravenými, se zde prezentuje skupina ozdobných předmětů, v magdalénieniu jinak celkem běžná:

BS 14787: miska mlže *Anadara diluvii* (LAMARCK) s navětralým povrchem bez nejsvrchnější vrstvy, beze stop opracování, šířka 33 mm (obr. VII.23: 1); det. HLADILOVÁ 1999, 122–123).

BS 15426 (obr. VII.23: 2): celá schránka plže *Melanopsis cf. fossilis* (GMELIN) s větším přirozeným otvorem, vyvrtným kyselinou dravých plžů *Ancilla* či *Natica* (PEK – MIKULÁŠ 1995). S podobným jevem, obvykle mylně interpretovaným jako úmyslný provrt k zavěšení, jsme se setkali již na gravettienské stanici Milovice I/G (OLIVA – GALETOVÁ 2009, 263, obr. 4–5). Menší otvor vedle je patrně arteficiální. Délka 32 mm.

BS 14788 (obr. VII.23: 3): celá schránka plže *Terebralia bidentata* (DEFRANCE) nebo *Cerithium lignitarum* EICH-WALD (dle inventáře) s umělým okrouhlým otvorem s ostrými hranami v tenké skořápce, délka 40 mm.

BS 15323 (obr. VII.23: 4): trubičkovitá schránka kelnatky (*Scaphopoda*) se setřenými identifikačními znaky, dle inventá-

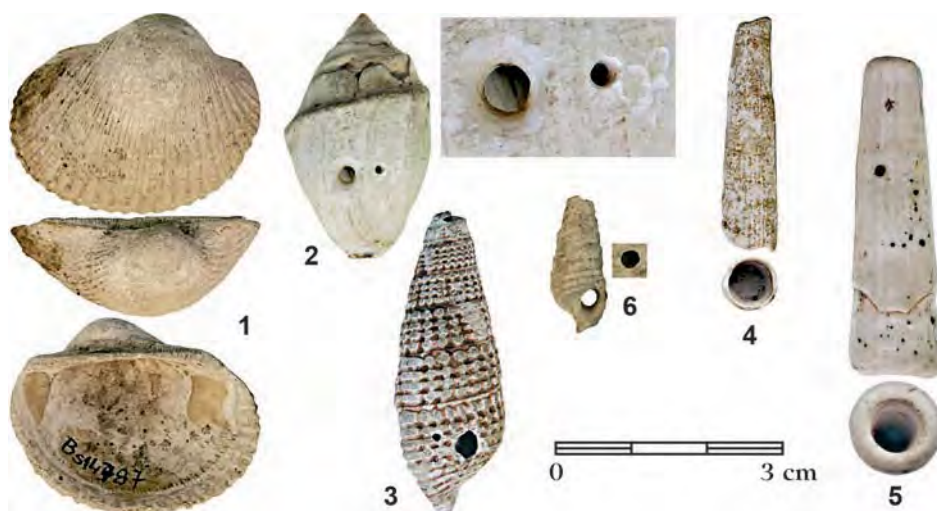

Obr. VII.21. Polokulatá tyčinka z mamutoviny?

Obr. VII.22. Parohy řezané drážkovací technikou (1–2) a kost s rýhami (3).

Obr. VII.23. Terciérní konchylie s přirozenými (2) a umělými otvory (3 a 6).

ře *Dentalium badense* PARTSCH. Širší konec patrně sbruslen, délka 31 mm.

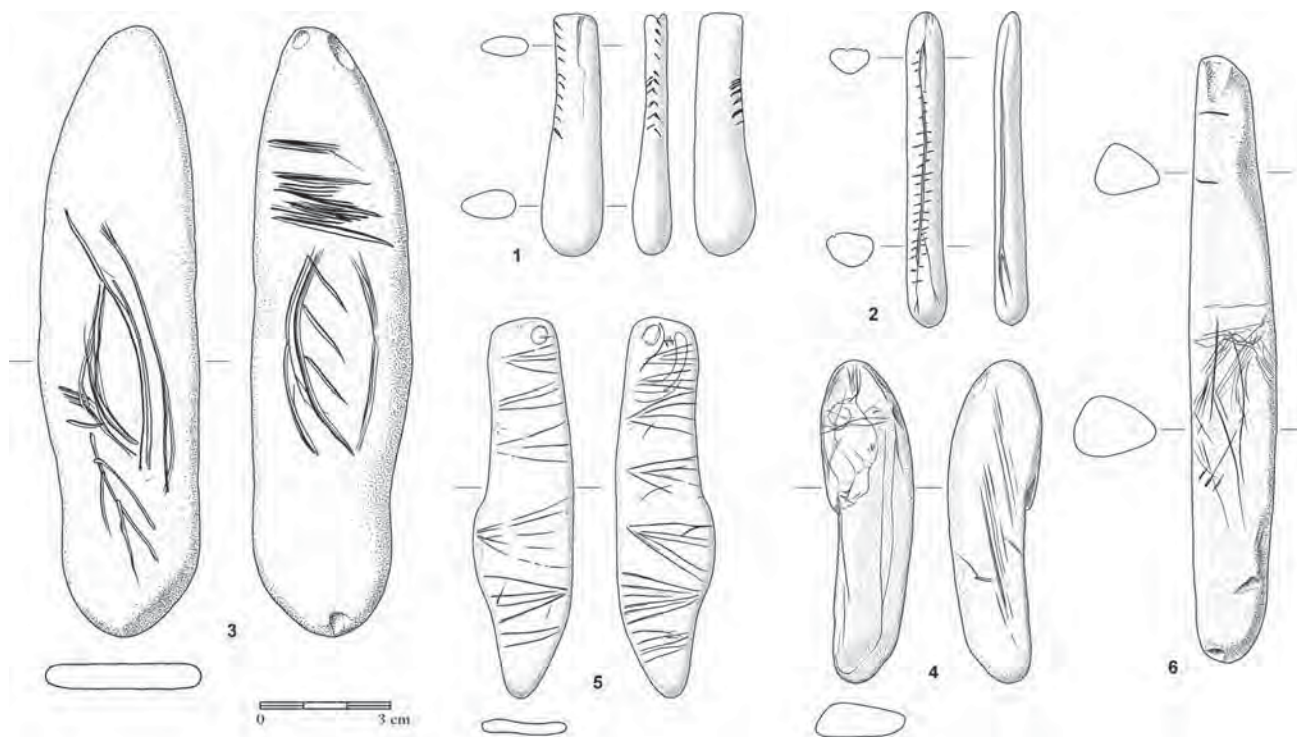
BS 15437 (obr. VII.23: 5): trubičkovitá schránka kelnatky (*Scaphopoda*) se setřenými identifikačními znaky, dle inventáře *Dentalium badense* PARTSCH, povrch ohlazený, oba konce přiriznuty a ohlazeny. Délka 42 mm, větší průměr 7 mm.

Neinv. (obr. VII.23: 6): schránka miocenního plže s čerstvě ulomenou špičkou a arteficiálním otvorem, délka 18 mm. Vyzvedl M. Oliva ve zviřených sedimentech po povodni r. 1972.

Za určení měkkýšů děkuji Oldřichu Kroupovi. Podle něj pochází schránka *Melanopsis* z panonských sedimentů se sníženou salinitou, typických pro JV Moravu, zatímco ostatní fosilie z badenu. Schránky tedy nebyly nasbírány na jedné lokalitě.

VII.3.4. Rýhované oblázky

Těmito jednoduchými neutilitárními artefakty se magdalénien z Býčí skály nejčastěji prezentuje i v různých souhrnných publikacích. Ve sbírkách se jich nachází několik desítek, od přirozených kusů nápadných pouze svým tvarem, přes nic neříkající rýhy až po exempláře s významovými obrazy. Ty nejlepší byly publikovány K. VALOCHEM (1947; 1961; 1965b; 1978; 2001, tab. 1-4; 2009, obr. 9; VALOCH – LÁZNIČKOVÁ-GONYŠEVOVÁ 2009). Z nich je nutno vyzvednout dva kusy nalezené už Wanklem (obr. VII.24: 1-2), plochý oblázek s patrně pohlavními symboly, vyzvednutý H. Stikou před jeskyní (obr. VII.24: 3), kus oblejšího průřezu (obr. VII.24: 4) s rytinou portrétu (svisle) či ptáka na vejcích (vodorovně),

Obr. VII.24. Zdobené oblázky černé břidlice: 1-2 coll. J. Wankel v Jižní odbočce, 3 H. Stika před jeskyní, 4 a 6 K. Valoch - V. Gebauer v jižní odbočce r. 1936, 5 F. Čupík tamtéž. Kresby T. Janků.

omletou ploténku přirozeně ženského tvaru, vyplněnou neanatomickými rýhami (obr. VII.24: 5), a oblázek s typicky magdalénienskou rytinou ženy (obr. VII.24: 6). Detailněji, s novými fotografiemi byly tyto zdobené valounky právě publikovány jinde (OLIVA 2015). Další, méně výrazné ukázky jsou vyobrazeny na obr. VII.25.

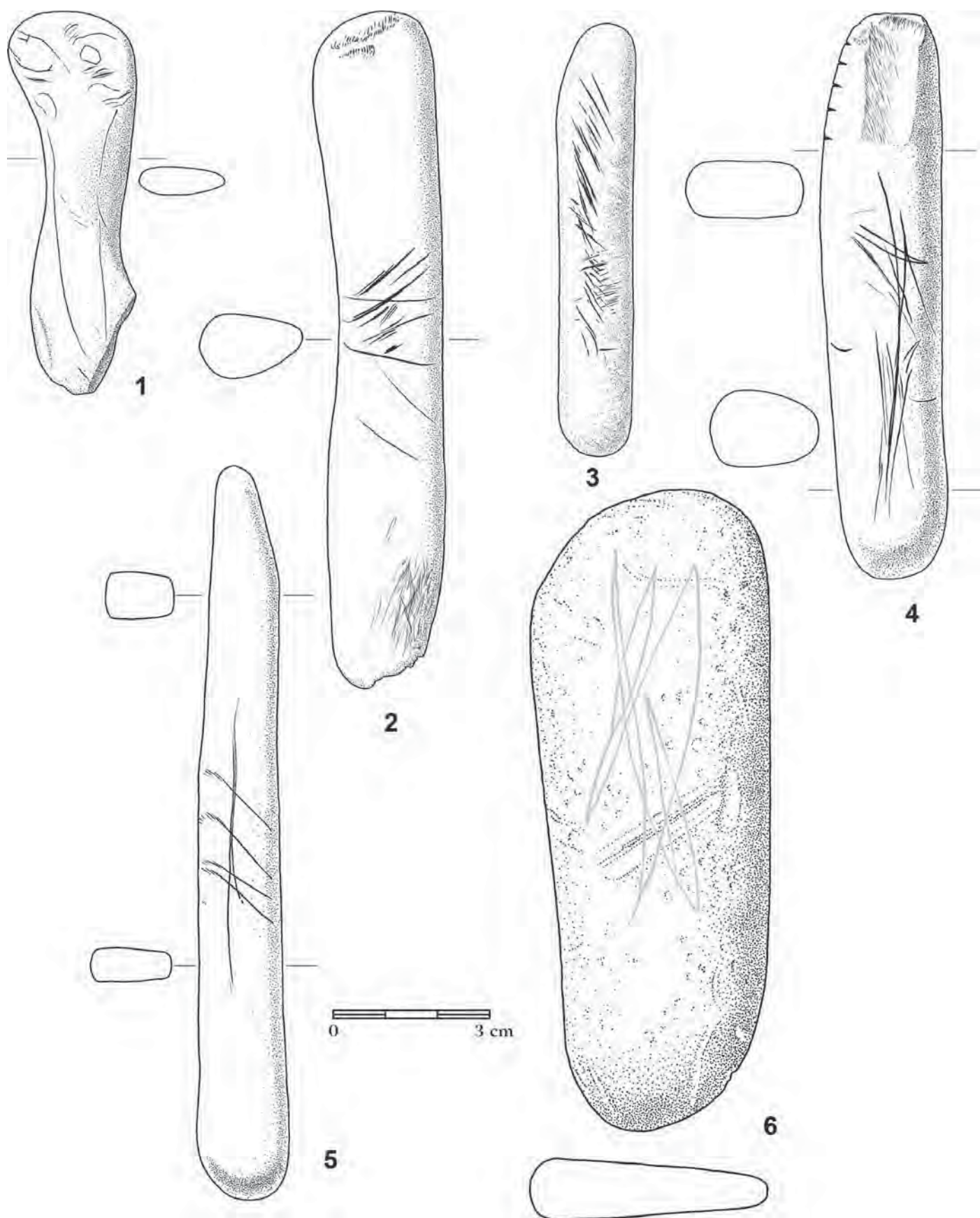
VII.4. ZÁVĚREM

Zvláštní postavení sídliště v Býčí skále v rámci našeho magdalénienu určují tři fenomény: osídlení vzdálené temné prostoty, mimořádně rozsáhlá práce s místní surovinou a rytí různých obrazců do břidlicových oblázků. Každá z těchto tří vlastností je na pojednávání lokalitě v moravském magdalénienu nejmarkantnější a všechny tři spolu do jisté míry souvisí. Rovněž v jeskyně Nové Drátenické a Šošůvské se artefakty a kosti nacházely uvnitř jeskyně mimo dosah denního světla, ale v obou případech šlo o stopy jednorázového pobytu jednoho-dvou lidí pár metrů za vchodem. Prostora dlouhodobě obývaná v Býčí skále leží 90 m od vchodu. Jedinou výhodou takového sídliště byla teplota, která ani v zimě neklesá pod 7–8 stupňů – to je přibližně o 30 stupňů více, než činila venkovní teplota v nejstudenějších dnech v roce. Kvůli vodě nebylo nutno z jeskyně vylézat, neboť se nacházela v tůních a v Býčím jezeru na konci hlavní chodby. Závažným nedostatkem je ale vlhkost, temnota a nedostatek rozhledu po údolí, jímž jistě tu a tam protahovala lovná zvěř. Pokud jinde ohně sloužily především jako zdroj tepla pro lidi a žáru pro pečení masa, zde byly důležité i jako zdroj světla. Tato zvýšená potřeba ohně, zejména v zimě, kdy se jeskyně obývala, však byla v rozporu s hromaděním kouře a s nedostatkem topiva, které se muselo přinášet zvenčí. V zimě bylo ovšem dřeva všude málo a navíc bylo vlhké, takže můžeme předpokládat vytváření zásob, ukládaných na nějakých suších místech. Topit se mohlo i kostmi, jak bylo zvykem v pavlovieně, ale o nějakém nadměrném pálení kostí, kostním popelů apod. se ze starých zpráv nic nedozvídáme, i když o ohništích se píše. Převládající škrabadla se většinou spojují se zpracováváním kůží, což byla povýtece práce žen. Muži se museli převážně pohybovat venku, protože uvnitř jeskyně by žádnou zvěř nejen neulovili, ale – na rozdíl od sídlišť ve vchodových partiích jeskyní – ani nezahledli. Na jaře ovšem obyvatelé z jeskyně vyháněli přívál vody. Masové štipání rohovce nepochybně souvisí s jeho místním výskytem, ale hlavně s psychickou atmosférou, navozenou sevřeným a temným prostorem, kde je nutno se něčím zabývat a možností se nenabízí mnoho. Rutinní štipání rohovce navíc nevyžaduje mnoho světla. Praktický nebo zásobovací význam zřejmě tato práce postrádala, jak ukazují četné neretušované polotovary a neopotřebované nástroje z jiných surovin, jakož i nedostatek exportu výrobků na jiná stanoviště s výjimkou ústředního sídliště v jeskyni Pekárně. Tam se však přinášely i kusy, které se alespoň zčásti zpracovávaly na místě. Výroba z kostí a parohu naproti tomu v Býčí skále nehrála prvořadou roli. Podobný důvod jako nadměrná výroba štipané industrie má i rytí vzorů do oblázků. I ty se vyskytovaly na místě a jejich hladký černý povrch s dobře patrnou čerstvou linkou k takové činnosti přímo vybízí. Vlastně bychom jich tu očekávali ještě mnohem více. Pokud by toto stanoviště mělo mít něja-

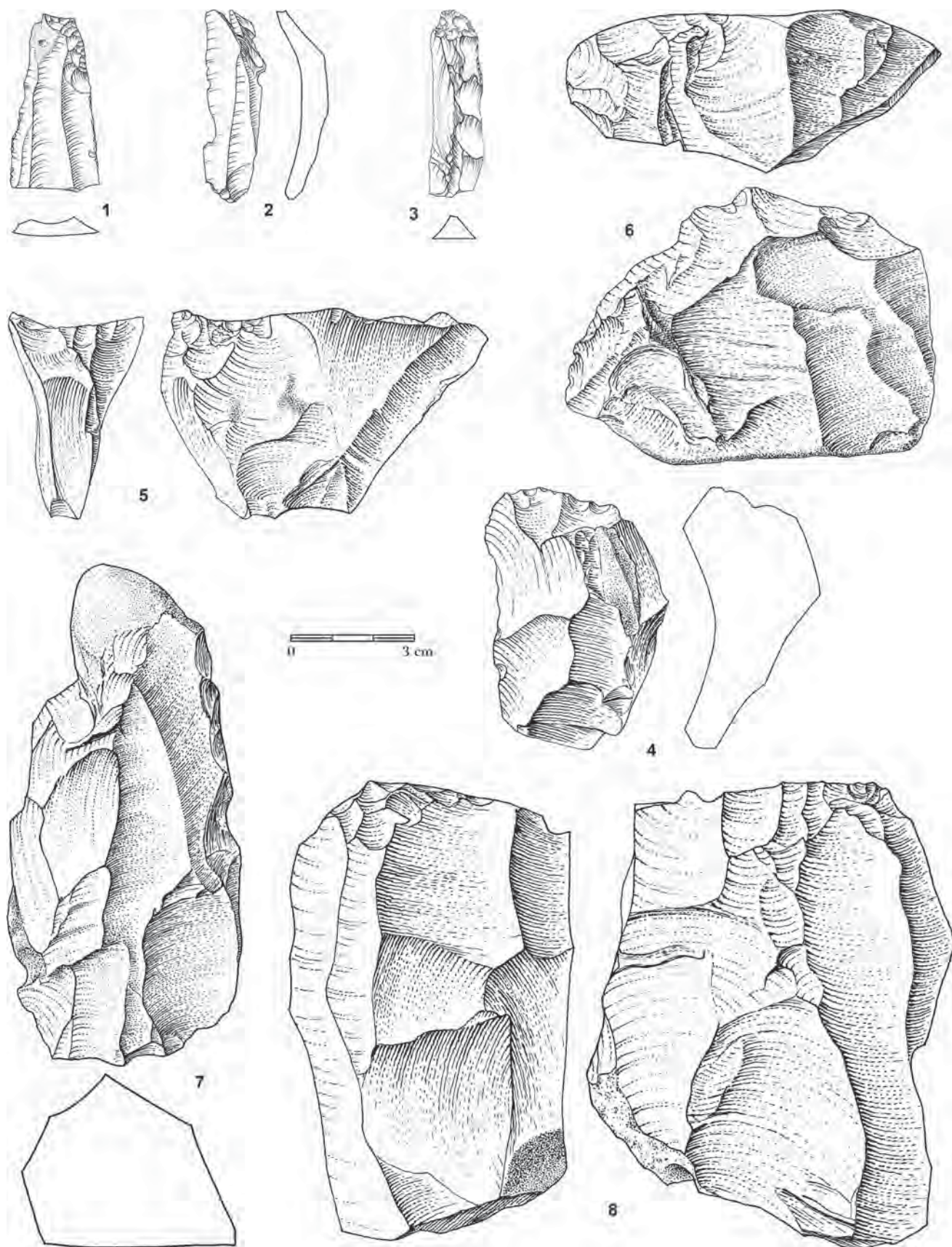
kou zvláštní rituální funkci, čemuž by jeho residenční nevýhody mohly nasvědčovat, mělo by tu být více předmětů rituálního rázu, řazených dnes do sféry umění. Ty tady však zcela chybí, nepočítáme-li ovšem zmíněné oblázky. Nepotvrdilo se ani magdalénské stáří kresby nějakého kopytníka na stěně horizontálního úseku komína nad Jižní odbočkou (OLIVA 1995a, obr. 6; 2005, 100), která dle radiokarbonového datování pochází ze středověku (SVOBODA – VAN DER PLICHT – BALÁK 2005a; b). Jak vyplývá z nově nalezeného plánu, rozměřil tuto skrytou prostůrku již K. Absolon a nechal ji zčásti prokopat. Sedimenty vydaly „kapitální sobí paroh“ a „několik velmi pěkných magdalénských artefaktů“ (ABSOLON 1945, 15), které se však smíchaly s hlavní kolekcí. Další štipanou industrií z pazourku (příčně retušovaná a neretušovaná čepel, obr. VII.26: 1–2), křišťálu (úzká vodící čepel, obr. VII.26: 3) a jurského šedého rohovce (ústěp z hrany jádra: obr. VII.26: 4, počátkové jádro a zbytek jádra) zde získali jeskyňáři roku 1955. Početněji se zde spolu s tím vyskytla industrie z místního rohovce (obr. VII.26: 5–8) a dokonce pět oblázků s rytými liniemi. Zdá se že obsah této prostůrky (resp. její zbytek, protože většinu vytěžil a neoznačil již K. Absolon) odráží všechny typické jevy ze sídliště kolem hlavní chodby, a to i v podobných proporcích. Proto jsme tuto drobnou kolekci tentokrát roztřídili včetně artefaktů z místních rohovců, a výsledky připojili na tabulky II, IV, V a VI. Příznačná je hlavně skladba jader, mezi nimiž opět převažují jednopodstavové kusy (obr. VII.26: 7), ovšem s některými tvary, které se mezi jádry z jiných surovin nevyskytly (1 kuželovité, 1 rydlovité, VII.26: 5). Jádra byla před redukcí intenzivně upravena, většinou zploštěna na bocích. Právě dvoupodstavové jádro tu na rozdíl od čtyřech exemplářů se změnou orientací (obr. VII.26: 8) chybí. Tzv. jádro diskovité a nepravidelné nereprezentuje žádné samostatné koncepty redukce, ale jen nahodilé nedostatky během těžby. Na rozdíl od Pekárny (tab. V) se tu nevyskytla jádra vytěžená, což je vzhledem k místnímu původu suroviny logické. Srovnávání jiných typů jader mezi oběma lokalitami nemá smysl, protože třídění mohlo být ovlivněno odlišným přístupem obou autorů.

Je zajímavé, že vedle pouze tří čepelí z přinesených siliců se tu jeskyňářům podařilo vyzvednout pět porýhovaných oblázků (BS 15273–15277). Nejzřetelnější, ale zcela abstraktní vzor je patrný na obr. VII.25: 5 (BS 15274), ovšem nejzajímavější by mohl být intenzivně porýhovaný kus BS 15273, protože v těžko čitelných čarách se mohou skrývat linky, připomínající typicky magdalénskou stylizaci ženské postavy z bočního pohledu.

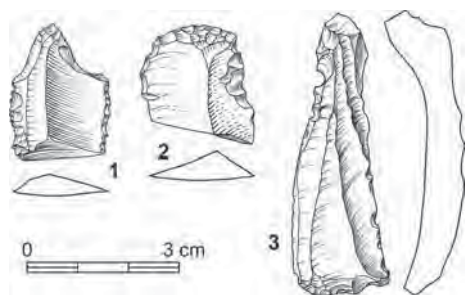
V celém příspěvku jsme se zabývali jen Jižní odbočkou, zatímco stopy magdalénienu pocházejí i z Předsíně a nejznámější rytý oblázek byl nalezen dokonce před jeskyní. Rozsah osídlení Předsíně zůstává zcela neznámý, víme jen to, že se v ní nacházely hlubší polohy s pleistocenní faunou (WANKEL 1868b, sep. 2). Během budování podzemní továrny se sediment z Předsíně vyvážel k silnici, kde z něj geolog Jaroslav Dvořák kromě halštatských střepů vybral hrst štipané industrie, konkrétně škrabadlo na přelomené čepeli z místního rohovce (obr. VII.27: 2), hranové rydlo (obr. VII.27: 1), příčnou retuš (obr. VII.27: 3) a nevýrazný vrub na pazourkových čepelích, úzkou čepel s vodící hranou z jurského rohovce, 2

Obr. VII.25. Některé z oblázků s méně výrazným dekorem z jižní odbočky: 1 coll. F. Čupík, 2, 4, 6 K. Valoch – V. Gebauer r. 1936, 3 M. Golec v Předsíni r. 2007, 5 síňka nad Jižní odbočkou r. 1955. Kresby T. Janků.

Obr. VII.26. Štípaná industrie z prostůrky nad Jižní odbočkou. 1–2 pazourek, 3 křišťál, 4 šedý rohovec, 5–8 místní rohovec.

Obr. VII.27. Štípaná industrie vybraná z válečného vývozu z Předsíně.

čepel z místních rohovců, pazourkový a spongolitový úštěp a 2 drobné úštěpky (přír. č. 2/76). Co se týče chráněného prostoru před jeskynním vchodem, značná část činnosti, zejména letních, se mohla odehrávat právě zde. Snad by stálo za to prověřit sondami prostor na severním okraji amfiteátru před novým vchodem. Sedimenty před původním vchodem byly totiž asi oderodované potokem, který tudy za povodní přetéká do údolí. Rozměrná sonda Ivana Horáčka v boční bráně roku 2014 dosáhla až pleistocenních vrstev, ale artefakty se neobjevily.

VII. SETTLEMENT FROM THE OLD STONE AGE

The Palaeolithic settlement concentrated in two entirely dark areas 90–100 m from the entrance, the so called Southern and Northern Branchings (Fig. VII.2). In addition to higher temperature and a source of water a great advantage was a wealth of material suitable for flaking. Halfway through the length of the main corridor rises the Giant Chimney with a great quantity of chert gravels below. Previously the chert of the Jurassic formation used to be designated as quartzite.

The question of the lower layer

Although Jindřich Wankel carried out his excavations in various places of the Southern Branching (cf. WANKEL 1871b, sep. 27–28), he did not mention any lower layer with archaeological finds. An incentive for the search after the underlying layer came from Otto Hauser, a well-known Swiss antiquarian, in his lecture read in Brno on 26 October 1923 (Fig. VII.1). Franz Čupík, an amateur from Brno, visited Hauser to show him some artefacts from his excavations. Their coarse, cusped shapes matched well with Hauser's construct of the Micoquian; he only needed stratigraphic evidence (HAUSER 1925a, 139; 1925b, 168). Čupík discovered the desired sterile layer between the Magdalenian and a stratum with local cherts soon after, on 20 January 1924 (BAYER 1925, 39–44). Since that time no one ever came across the legendary underlying layer in the Býčí skála Cave any more. It was supposed to contain sparse remains of fauna, of which BAYER (1925, 42) mentioned horse and cave bear, but SCHIRMEISEN (1925) referred to arctic fox, white hare, and horse. The layer comprising bones of cave bear indicated by WANKEL (1868b, sep. 2) lay 1.5 to 2.4 m below the main find horizon; therefore it was a different layer not encountered by amateurs in 1924.

The presence of numerous pseudoartefacts might have enhanced the impression of abundance of the lower situations. There is ample evidence to the contrary; i.e. the most artefacts of local cherts appeared in the Magdalenian layer, entirely in keeping with the developed technique of their reduction.

To substantiate his pre-Aurignacian, Prof. Absolon was in need of some numerous assemblage of artefacts, and he did not know the real contents of the Magdalenian layer, since he never came to it in its intact form. This was why he situated all of the chert ("quartzite") artefacts into the transient underlying layer (ABSOLON 1945), and K. Valoch took it up as a foregone conclusion (1966). After the fashion of the Bordes' Périgordian 0 he labelled the Býčí skála industry Aurignacian 0.

The thoughts of the Polish school stemmed from entirely different traditions. Since the times of S. Krukowski the developed workshop production on rich sources of high-quality flints was treated as an autonomous phenomenon that cannot be evaluated from the positions of the traditional French typological periodization. In an assessment of chert industry from the Býčí skála Cave a sharp clash occurred in a discussion at a symposium in Krakow in 1967, in which each of the parties obstinately defended its standpoint (see *III. Sympozjum paleolityczne, zeszyt 2 - dyskusja*, Kraków 1969, 20 sq.). Decisive reasoning in the discussion became a study by K. SOBczyk (1984) on the types of cores in the Magdalenian of Central Europe. Sobczyk characterized both the chert and flint industry from Býčí skála Cave as typically Magdalenian; regrettably he made neither differentiation of raw materials nor a mention on the existence of any underlying layer.

The Magdalenian layer

Table I clearly shows how fundamental is the difference between the processing of imported raw materials and the local chert, which is represented about three times more abundantly than all the other silicites. The second most numerous group consists of erratic flints (69% exclusive of local cherts), in spite of the fact they had to be brought from a minimum 120 km distance to the north. Much smaller are the numbers of radiolarites, undoubtedly imported mainly from the White Carpathians (8%, 100–120 km to the east), Cretaceous spongolites from the Svitava River valley (5.7%), cherts of the Olomučany type (2.6%) and other cherts of mainly Jurassic origin (5.6%), all of these accessible within an hour's expedition. The percentage of burnt artefacts is very low, although multiple hearths were supposed to be located in the Southern Branching, and chipping is sure to have taken place mainly around them. The incidence of high-quality flints of the Cracowian-Czenstochowa Jurassic formation (1.1%; 240 km) and chocolate-type silicite from the Holy Cross Mountains (0.9%) brought from nearly 400 km distance suggests the scope of contacts, whether direct or mediated. The mentioned raw materials occur in similar ratios at the other Magdalenian sites in the Moravian Karst as well, but the chocolate-type silex is limited only to the Pekárna Cave and layer 6 in the Kůlna Cave (BEDNARZ 1998, tab. 3). Admittedly handling of all these raw materials varies a lot, and a common rule applies: the farther the origin of the rock material, the more advanced is its reduction. While flints from Poland come from the easternmost periphery of the Magdalenian, limnosilicites and

rhyolite must have been brought from allochthonous cultural milieu, probably with the Epigravettian still prevailing. Hungarian radiolarites in the collections from several caves in the Moravian Karst testified to this earlier on (OLIVA 2002, 569–573; PŘICHYSTAL 2002a, 228). It is unknown in which cultural sphere were situated the sources of radiolarite in the White Carpathians.

Formal tools amount to less than 30% among the brought raw materials, and roughly three times less among local cherts (Tab. I). Overview of tools according to the traditional typological list is shown in Tab. XIII. The typology does not go beyond the scope of the usual Magdalenian industries: endscrapers slightly prevail over burins and form the most numerous group (18%), but only because the small backed bladelets escaped attention during amateur excavations. The best quality endscrapers were made on blades of a very distant origin (Fig. VII.11: 1–2; 12: 5); nevertheless they belong to the longest, or the most elongated (Fig. VII.12: 4, 8). Being probably valued items, they were maintained in their original state as long as possible, although their length preserved to this day is not indispensable for the function of endscrapers.

Clearly both its selective preservation and the possibility the collection results from long-term or recurrent settlement of the Southern Branching lowers its significance. Two data acquired from the Southern Branching of the Býčí skála Cave fall within the beginning (GrA-29910: 12910±60 BP) and the end (GrA-29911: 11890±60 BP) of the period, for which the Magdalenian has been safely attested in the Moravian Karst. It is obvious that the differences in the dating of the Moravian Magdalenian are mainly connected with unclear origin of the samples. Consequently, it remains unclear whether the Magdalenian in this territory existed as early as prior to 13 ky uncal. BP, i.e. ca 14200 cal. BC, and whether this culture partly overlapped with the end of the Epigravettian, since none of such dates comes from modern excavations and distinct find situations.

Admittedly the very probable classification of the prevailing part of industry of local chert as Magdalenian does not tackle the issue of the substance of such mass production of blanks from coarse raw material in a culture characterized by a marked preference for imported flint and radiolarite in Moravia. Despite the developed manufacture of the preferred blade-like blanks the cherts from this area appear quite sporadically at other Magdalenian sites: we found them missing in the caves Kůlna (KOSTRHUN 2005, 111–113), Balcarka (NERUDOVÁ – NERUDA 2010, 72–75), in front of Ochozská Cave (PŘICHYSTAL 2002a, 227), in Kůlnička Cave (PŘICHYSTAL 2002b), Verunčina and Srnčí Caves (PŘICHYSTAL 2002c), and at all minor open-air sites near the Mokrá village (ŠKRDLA 2002). They are abundant only in the huge collection from the central settlement in the Pekárna Cave (VOLÁKOVÁ 2005, tab. 1), where the 460 items account for 2.2% of the total. Existence of many prepared cores in the Pekárna Cave state in evidence that even unprocessed raw material had been brought to the site. Therefore we can consider the production of chipped industry from readily available raw material in the Býčí Skála Cave as having been incidental to other than purely practical motivation – it could have been a training in chipping (cf. PIGEOT 1990) connected with relaxation and passing the time at a specific site, where humans retreated primarily to protect themselves against cold.

The industry of hard animal tissues comprises common projectile points – *sagaies* (Fig. VII.18), eyed needles (Fig. VII.19), awls (Fig. VII.20), antlers with grooves (Fig. VII.22), and perhaps one *baguette demi-ronde* (Fig. VII.21). Fig. VII.23 shows Tertiary conchylia used as personal ornaments.

Specific phenomenon in Býčí skála are grooved pebbles (Fig. VII.24–25). These were published in more detail with new photographs elsewhere (OLIVA 2015).

Conclusion

Three phenomena indicate the special standing of the settlement in the Býčí skála Cave within the Magdalenian in Moravia, namely occupation of a distant, dark branching, exceptional scope of work with the local raw material, and engraving of various shapes into slate pebbles. Each of the three characteristics belongs to the most marked at the studied site of the Moravian Magdalenian, and all of them are interrelated to a certain degree. Also in the small caverns Nová Drátenická and Šošůvská artefacts and bones were located inside, beyond the reach of daylight, but in both cases the traces were left after one or two people's short term stay a couple of metres behind the entrance. The space inhabited in Býčí skála on a long-term basis is situated 90–100 m from the entrance. The only advantage of such settlement was temperature, which never drops below 8° even in winter – this is approximately 30° more than what the outside temperature used to be in the coldest days of the year. It was not necessary to leave the cave to obtain water, since it was available in the Bull Lake (*Šenkův sifon*) at the end of the main passage. However a grave inadequacy was dampness, darkness, smoke, and an absence of the view of the valley, through which game animals certainly migrated from time to time. If campfires served mainly as sources of heat for people and of glow for roasting elsewhere, in this place they were also important as source of light. This increased demand for fire, especially in winter, when the cave was occupied, was at variance with the lack of fuel that had to be brought from the outside. The prevailing endscrapers are usually linked to hide working, for the most part women's work. Men had to move round mainly outside, because inside of the cave they would not catch any game, and – contrary to settlements in the entrance parts of caves – they would not even spot it. It is no doubt mass chipping of chert relates to its local incidence, but mainly to the psychological atmosphere created by the tight and dark space that calls for something to become engaged in without many options to choose from. Moreover, routine chipping of chert does not require a lot of light. Apparently this work was lacking in either practical or supply importance. Engraving of patterns into pebbles is due to similar reason as the excessive production of chipped industry. The pebbles were also found locally and their smooth black surface with a well visible fresh line really called for such activity.

In the entire contribution we only dealt with the Southern Branching, whereas the traces of the Magdalenian originate also from the Vestibule “Předsín” (Fig. VII.28), and the best known engraved pebble was even found in front of the cave (Fig. VII.24: 3).

VIII. PREHISTORIE A HISTORIE JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLY A BLÍZKÉHO OKOLÍ OD NEOLITU PO SOUČASNOST

MARTIN GOLEC

VIII.1. KONCEPT POJETÍ ČASU BÝČÍ SKÁLY

Pojem času je pro historické vědy dlouhodobě zásadní. Otázka, jak je co staré, stála také na samém počátku „historie Býčí skály“. Položil si ji již barokní lékař J. F. Hertod z Todtenfeldu v roce 1669, když si povšiml, že v jeskyni o samotě dlel jako svatý muž „před nějakým časem“ poustevník. Přesně o dvě století později se na stejném místě zrodil pojem prehistorie (či archeologie). H. Wankel si v roce 1867 v jeskyni povšimnul, že některé kosti vyhynulých zvířat se nacházejí v Jižní odbočce pod sintrovou vrstvou, což dle něj muselo být velmi dávno v době prehistorické. A protože se mezi kostmi nacházely kamenné nástroje, zrodila se díky „otci moravské archeologie H. Wankelovi“ právě v Býčí skále paleolitická jeskynní prehistorie.

Dějiny prehistorie na Býčí skále jsou tedy staré jako obor sám. Definitivně ji zformovalo po dvoustoletém vývoji až 19. století. Wankelův prehistorický pohled je třetí etapou zájmu humanitních věd o tuto oblast. První je zájem lékařsko-teologický v druhé polovině 17. století, druhá přichází s koncem 18. století v době romantismu. Wankelova etapa náleží společensky vzato do pozdního romantismu, nicméně z hlediska jím užívané metody, kdy provádí cílené výkopy, rozeznává vrstvy, vyhotovuje plány nálezů, využívá metody analogií jak u témat archeologických, antropologických či religionistických, dále využívá pomoci přírodovědných oborů, jako je geologie, paleontologie, technologie atd., jde již o období raně pozitivistické (kulturně historické) archeologie. Její vývoj pak můžeme sledovat až do 20. století. Nesprávně je tak Wankel nazýván romantickým archeologem. Podobné hodnocení si vysloužil pro svoji historickou interpretaci halštatské situace v Předšíní Býčí skály v podobě příběhu. To ale dnes můžeme chápat také odlišně. Právě soudobá archeologie si uvědomuje, jaký význam má představit čtenáři pravěkou minulost v přívětivé formě příběhu, který vychází z komplexního konceptu tématu. S H. Wankelem již definitivně nastal v Býčí skále zájem o průzkum sedimentů. Tím byla překonána etapa ryze „turisticko-popisných“ prací, ve kterých byla zachycována jeskyně okem pozorovatele jako součást navštívené krasové krajiny. Důraz byl doposud kladen v duchu živého romantismu na estetickou kvalitu popisu, často bývají do textu vloženy niterní vsuvky pozorovatele, například ve formě veršů. Významnou hodnotou je kromě dnes obvyklých faktů také zachycení nálady či nezvyklých pozorování v otevřené krajině i uvnitř jeskyně. Pozorovatel zaznamenává zachycené informace a fakta, které dnes můžeme chápat jako počátky etnologie, lingvistiky, religionistiky, kulturní antropologie či dalších oborů, včetně směrů uměleckých. Práce

H. Wankela obsahují již jen dozvuky této romantické etapy. U jeho následovníků pak sledujeme rychlý přechod k pozitivismu, který kupříkladu prvky umění nadobro odstranil. Toto vymezování prehistorie pokračovalo po celé 20. století. Došlo tím ale k poměrně značné ztrátě čtivosti prehistorické literatury a (neodborná) veřejnost na tento fakt reaguje v řadě případů ignorací většiny soudobé vědecké literatury. Věda se čtenáři vzdálila. Vedle toho nastala výrazná separace uvnitř humanitních či uměleckých oborů/směrů, které začaly řešit své náměty. I tento fakt přivedl tradiční prehistorii do „úzké uličky typologicko-chronologické“ archeologie. Výsledkem byla ztráta potřeby jeskyně spatřovat jako součásti krajiny s mnoha prameny, čímž se do velké míry prehistorie, archeologie připravila o možnost pochopení pradějů a dějů v ní probíhajících (hlavně u postpaleolitické prehistorie), které nekonečně a neoddělitelně souvisejí s pradějí a ději probíhajícími právě v nich. Kriticky se tak soudobá prehistorie pokouší nalézt jinou cestu k pokroku. Tomuto napomáhá metodika krajinné archeologie. Jeskyně je v zásadě složitým a výjimečným prvkem krajiny. K jejímu lepšímu porozumění vznikl podobor krajinné archeologie – speleoarcheologie. Ta vychází z několika předpokladů, jež můžeme pokládat za fakta: 1. člověk vždy zná a s různou intenzitou využívá celou krajinu; 2. doklady po lidech můžeme očekávat v jakémkoliv jeskyni a jejím okolí; 3. důvody pro vstup člověka do jeskyně jsou různé, mění se, ale i opakují; 4. i v jednom okamžiku může být jeskyně polyfunkčním prostorem, i když lze identifikovat důvod hlavní.

Důležitým rozhraním pro posouzení dějů a starších pradějů, tedy dělítkem mezi historií a prehistorií, jsou literární zdroje. Ty „vstupují“ do této krajiny komplexněji v baroku, kdy si poprvé všimají i jeskyní. Předcházející literární zdroje k období renesance a středověku jsou výjimečné a krajiny mimo obydlená místa, jako jsou města, vesnice či hrady, si nevšímají. Základní rozvržení pojetí času Býčí skály představuje všechna předliterární a literární období. Jde o devatenáct období: Býčí skála I.–XIX. (GOLEC et al. 2015), z nichž bylo prokázáno šestnáct period, o nichž se dochovaly prameny po lidech přímo ve zkoumané jeskyni. Nejčastěji se s nimi setkáváme ve formě archeologických situací a v nich nalezených předmětů (např. nádob) a ekofaktů (např. zvířecích kostí). K nim od baroka navíc přibývají literární zdroje, později od 19. století také zdroje kresebné, mapové či fotografické. Předkládané časové dělení nalezených pozůstatků po lidské činnosti není ale hlavním cílem poznání minulosti. Tím je proces vedoucí k poznání důvodů vstupů lidí do této jeskyně. Zajímá nás tedy obecná otázka: *proč lidé vstupovali a vstupují do jeskyní, co v nich činili a činí.* Jde nám o nalezení a pochopení funk-

cí jeskyně v lidském světě. V rámci krajinné archeologie se pak ještě naskytá související otázka: *odkud lidé do jeskyně Býčí skála přicházeli a přicházejí.* Těmto otázkám se mimo jiné věnují texty v následujících kapitolách.

VIII.2. METODIKA VÝZKUMU BÝČÍ SKÁLY

Soudobá „netradiční“ archeologie kriticky odmítá možnost archeologické prameny jednoduše hodnotit jako historické události. V tomto duchu prehistorii studovat již nelze. Kupříkladu u halštatského nálezu v Předšíně Býčí skály to ale bylo téměř vždy pravidlem. Převládají *intuitivní a velmi konkrétní interpretace* bez řádného vysvětlení jejich dosažení. Při práci s komplikovaným a objemným souborem pravidelně docházelo k silnému sklonu k *eklektismu*, podle toho, co daný badatel považoval již předem za podstatné. I nejnovější práce „tradiční“ archeologie nejsou výjimkou (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 83–145).

V souladu s metodikou soudobé „netradiční“ archeologie se autor této kapitoly bude pohybovat v rámci krajinné archeologie (zkoumá se výsek celé krajiny) s využitím zásad speleoarcheologie (subdisciplíny krajinné archeologie). Tento pohled je nutností u jeskynní lokality, kdy se přihlíží k jejím specifickým. Celistvý výzkum *Fenoménu Býčí skála* je dělen na čtyři části: 1. poznání samotné jeskyně (nemovitá složka, nutné jsou opakované návštěvy, autor ji navštívil více jak 500×); 2. poznání všech nalezených faktů o zkoumané jeskyni (nyní nesmí dojít k předem vytvořené selekci, kupříkladu: „zajímá mne jenom halštat“); 3. výběr nějaké časové vrstvy (třeba halštat) a poznání všech vnesených, vytvořených a vynesných faktů z jeskyně (včetně recentního období a současnosti); 4. Poznání krajiny v okolí jeskyně a poznání sociálních struktur v ní (tyto struktury mají přímý dopad na dění v jeskyni).

V zásadách poznání krajiny a jejích základních částí je prospěšné na jeskyni pohlížet jako na specifické a obecně neobvyklé (podzemní) místo. S nadzemními částmi krajiny se v řadách parametrů shoduje (např. lze v ní dočasně bydlet), ale v řadě jiných se rozchází (např. pro bydlení není zvláště přívětivá, je v ní nízká teplota, je v ní trvalá tma). Tato specifčnost vyvěrá z přírodního nastavení. Jeskyně nabízí člověku soubor různých kvalit (*nabídek*), které se od jiných částí krajiny zásadně odlišují. Tyto nabídky jsou postupně lidmi nacházeny, člověk na ně reaguje a vznikají konkrétní *odpovědi*. Lze hovořit o *funkci jeskyně v lidském světě*.

Pro poznání těchto funkcí je prospěšné využít antropologického pohledu v archeologii. Nevěnovat svůj maximální zájem jen na lidským artefaktům a naturfaktům, ale pohlížet na jakoukoliv bývalou živou komunitu jako na celek tvořený také živými lidmi, kteří vytvářeli mnohvrstevnaté sociální struktury. Jeskynní nálezy musí být vždy chápány jako část bývalého celku. Tyto celky nebyly „tradiční“ archeologií zpravidla hledány. Při obecném pohledu na úplnou společnost se svými základními potřebami, se lze domnívat, že *jeskyně vždy poskytovala jen výsek těchto potřeb*. Předpokladem tedy je, že hrála vždy jen (byť třeba důležitou), ale jen doplňkovou roli v jejich světě. Lidé v ní trávili jen omezený čas. Proto je důležité pokusit se začlenit jeskyni do celistvého světa lidí v jejich předpokládaném kompletním životním cyklu – tj. jednoho

roku. *Jeskyně je více méně jen návštěvním prostorem mezi jinými místy v krajině. Pouze restaurování celého systému světa lidí může vést k pochopení úlohy jeho částí – tedy i jeskyně.*

Výzkum pozitivistické archeologie upíral zrak téměř výhradně na artefakty (popř. naturfakty), což se vztahovalo i na artefakty z Býčí skály. Předem byly pravidelně vybrány ty, které náležely době halštatu, a mnohdy jen některé z nich (díličí témata z celku). A tak se setkáváme s nejrůznějšími modifikacemi typologicko-chronologických rozborů této movité složky. Vírou pozitivistické archeologie byl kupříkladu předpoklad, že odhalení míst, odkud předměty (společně se skupinou lidí) do jeskyně „přišly“, odhalí i funkci jeskyně v lidském světě, tj. čím nález byl (pohřeb velmože, úkryt řemesníků, masový hrob, výbuch ad). Tato rovnice je ale vcelku mylná. Nalezené struktury odhalily pouze fragmenty *sociálních sítí lidského světa* bývalé živé společnosti, nikoliv funkci jeskyně v lidském světě. Tyto sítě jsou součástí každé lidské společnosti, včetně současné. Sociální jednotky přirozeně vytvářejí sítě vztahů a v nich se „pohybují“ artefakty a naturfakty. Sociální síť je obdobně komoditou/hodnotou (duchovního světa lidí) jako komodity materiální (zlato, železo, bronz, jantar, obilí, kupování lidí, dobytek ad.). A to komoditou významnou (lidé na ní velmi lpějí). K pochopení funkce či lépe řečeno funkce jeskyně vede restaurace světa lidí minulosti. Jinými slovy představení modelu fungování krajiny s lidmi v ní. Jak bylo výše řečeno, movité památky jsou jen částí z *celého koláče výzkumu, který může vést k cíli*. Z tohoto hlediska je vlastně výzkum Býčí skály znovu na začátku. Jeskyně stranou od lidských sídel, vyplněná množstvím faktů je velmi vhodným subjektem a objektem zájmu pro restaurování kompletní krajiny lidí v halštatu, který zapracován do konceptu celku, jistě povede k pokroku v poznání moravského halštatu. Z tohoto důvodu byl autorem textu vytyčen projekt *Fenomén Býčí skála*, který se uvedeným tématem bude dále zabývat.

VIII.3. BÝČÍ SKÁLA NENÍ JEN „PALEOLIT A HALŠTAT“

V následujících textech je Býčí skála představena jako jeskynní lokalita, která byla v průběhu historie navštěvována prakticky souvisle po velmi dlouhé časové období. Z devatenácti možných period (Býčí skála. I.–XIX.), kdy do ní mohli lidé vstoupit, to učinili v šestnácti obdobích. Tato nová fakta mění náš základní pohled na Býčí skálu. Je vhodné posunout diskusi, od varianty: „kdy lidé jeskyni našli“, k „v jaké intenzitě ji postupně využívali“.

VIII.3.1. Býčí skála I. (paleolit 15000–13000 př. n. l.)

Výzkum paleolitu Býčí skály má své velmi dlouhé dějiny, které se začaly odvíjet od H. Wankela. Podrobně se jí věnuje M. Oliva v kapitolách III. a VII. Již dříve složitě a v minulosti časté téma revidoval i jinde (OLIVA 1995a; 1995b; 1996; 2005). Zde je shrnut jen krátký vstup prvního období zájmu lidí o tuto jeskyni. Na ni budou navazovat periody další.

Po skončení posledního zalednění Evropy zůstala jeskyně Býčí skála již trvale otevřena a tím představovala kontinuální nabídku pro lidi, kteří ji začali navštěvovat a užívat. První lidé,

jejichž pozůstatky byly v Býčí skále bezpečně prokázány, byli lovci koní a sobů kultury magdalénieniu. Tato populace se do střední Evropy rozšířila ze západu z Francie přes Německo, a to v době, kdy po skončení posledního mohutného zalednění Evropy došlo ke zlepšení klimatu. Předpokládáme, že si lidé v jeskyni našli útočiště v zimních mrazivých měsících, kdy teploty klesaly hluboko pod bod mrazu, zatímco v létě vyrazili do volné krajiny. Dlouho se vedly spory o to, jestli zde nejsou pozůstatky období ještě starších. Dnes M. Oliva soudí, že pokud ano, nešlo o epizody nijak výrazné. Dlouhý vědecký spor byl veden o tzv. starobylých kamenných nástrojích „spodní vrstvy“. Nicméně jejich archaický vzhled je dán použitím nekvalitní místní suroviny (rohovce typu Býčí skála), který není dobrým materiálem pro výrobu esteticky hodnotnějších předmětů. Tábor, umístěný ve věčné tmě Jižní a Severní odbočky daleko od vchodu, se nacházel v místě, kde jeskyně nikdy nepromrzala. Dodnes je otevřena otázka, zdali toto místo bylo výhodné i z jiného důvodu, zda-li například umožňovalo zakládání ohňů díky přirozeně dobrému odvodu kouře otevřenými komíny nad Jižní a Severní odbočkou. Vyloučit se to nedá, protože zde bylo nalezeno hned několik ohnišť. V jeskyni lidé čekali na jaro. Dlouhé měsíce si krátili pravděpodobně výrobou různých předmětů a kupříkladu i štipáním „pazourků“. Velký objem materiálu zbylého po této činnosti naznačuje, že o získané produkty pravděpodobně

nešlo, cílem bylo spíše ukrátit si čas, který se v jeskynní temnotě pocitově prodlužuje. Specifikem je zdejší umění: geometrické rytiny na oblázcích kulmské břidlice (obr. VII.24, VIII.1) modelovaných přesunem v řečišti Jedovnického potoka. Na sídlišti bylo také nalezeno množství zvířecích kostí po úlovcích a nástrojů vyrobených ze surovin přinesených i ze vzdálených oblastí. Jaro bylo na tomto místě ve znamení výrazného tání sněhu na krasové plošině nad jeskyní. Do podzemí se dostávalo velké množství vody, což mohlo být důležitým impulzem k jejímu opuštění. Otevřenou otázkou je, zda Starou Býčí skálou protékal aktivní vodní tok či nikoliv. Nevíme také, které vchody do jeskyně lidé používali. Každopádně je tento parametr u Býčí skály velmi důležitý a názory se na něj doposud rozcházejí. Na tomto místě předkládám kompletní výčet všech vchodů a navrhuji jednotnou terminologii (obr. VIII.2a až VIII.2c).

Hlavní nalezená funkce v paleolitu: *zimní tábor v Jižní a Severní odbočce; výroba kamenných a kostěných nástrojů.*

VIII.3.2. Býčí skála II. (mezolit 10000–5700 př. n. l.)

Období mezolitu nebylo v jeskyni Býčí skála prokázáno. Postupně se výrazně proměnily klimatické podmínky ve střední Evropě. Otevřené planiny s řídkými remízky stromů a keřů se postupně uzavřely v souvislé zalesněné oblasti. To mělo hned

Obr. VIII.1. Oblázky z kulmské břidlice s magdalénienienými rytinami (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.2b. Detail v prostoru Lichtenštejnského vchodu – 3a; boční oblouk Lichtenštejnského vchodu – 3b a Malé okno – 5 (foto M. Golec).

Obr. VIII.2a. Šest vchodů do Býčí skály. Dolní vchod – 1; Velké okno – 2; Lichtenštejnský vchod – 3; Vchod přes Pohanský komín – 4; Malé okno – 5; Vchod ve stěně – 6 (foto M. Golec).

Obr. VIII.2c. Detail skalní Brány se vchodem přes Pohanský komín – 4 a Dolní vchod – 1 (foto M. Golec).

několik následků. Změnil se pohyb té stádní zvěře, která se lesu vyhýbá. Lidé se tak museli adaptovat na jiné zdroje potravy. Přípomínkou změny využívání krajiny může být právě nezáměr o jeskyně Moravského krasu. V tomto období zde byly v zásadě ukončeny značně dramatické procesy zaplňování a vyprazdňování sedimentů jeskynních prostor. Zimní období již nepřišlo tak velké sněhové zásoby, které by při jarním tání vnikaly do podzemí a souvislý les začal bránit mohutným splavům sedimentů do jeskyní z komínů či tvorbě kamenných osypů při vstupech do nich.

VIII.3.3. Býčí skála III. (neolit 5700–4200 př. n. l.)

Po delší přestávce se lidé do Býčí skály vrátili v 6. tis. př. n. l. v mladší době kamenné – neolitu. Klimatické podmínky se ve střední Evropě zcela proměnily. Teploty dokonce výrazně přesáhly dnešní průměrné hodnoty. Nové využití jeskyní Moravského krasu souvisí se všeobecným zalidněním krajiny. S výjimkou Josefa Skutila nevzbudily mimo býčiskalský halštatský nález holocenní jeskynní nálezy z Moravského krasu nikdy zvláštní badatelský zájem. Nedávno je revidovala Soňa Ondroušková. Konstatovala, že období neolitu patří k jednomu z vrcholů zájmu o jeskyně Moravského krasu (ONDROUŠKOVÁ 2011, 119–120), obdobně se k tématu staví i Vladimír PEŠA (2014, 170), který se tématem zabýval v kontextu střední Evropy. Neolitické nálezy pocházejí ze všech tří oblastí Moravského krasu, severní, střední i jižní. Ve Křtinském a Josefovském údolí byla využívána řada jeskyní, např. Výpustek, Mariánská jeskyně, Drátenická jeskyně, Býčí skála, Barová jeskyně a Jáchymka. Směrem k Babicím nad Svitavou také Kapustova jeskyně

(BLATNÝ 1962, 9–12). Objevují se zde postupně všechny neolitické kultury – kultura s lineární keramikou (obr. VIII.3), želičovský typ, šarecký stupeň, kultura s vypíchanou keramikou a kultura s moravskou malovanou keramikou (ONDROUŠKOVÁ 2011, 117). Býčí skála patří vedle Výpustku k jeskyním s největším zastoupením jmenovaných kultur. Pochází odtud četné fragmenty keramiky po sobě následujících kultur – kultura s lineární keramikou, kultura s vypíchanou keramikou a kultura s moravskou malovanou keramikou. Klademe si otázku, proč sem lidé tehdy vlastně přicházeli. Špatné klimatické podmínky onou motivací být nemohly. Dobrou indicií nacházíme v nedaleké jeskyni Výpustek, odkud pochází ze starších výkopů (H. Wankel, F. Hochstetter, J. Szombathy) kvantitativně nejvíce nálezů kultury s lineární keramikou (WANKEL 1871b; 1871c; GROlich – URBAN 1973; ONDRUŠKOVÁ 2011, tab. 21–48). Lidé kultury s lineární keramikou využívali jeskyni všestranně. Jejich aktivity se soustředily do temných částí dále od vchodu. Předpokládáme, že zde měli jak své tábořiště s ohništi, tak i svatyni. O širším využití prostoru svědčí skutečnost, že zde pohřbívali své mrtvé. Tento fakt dlouho unikal pozornosti, původní publikované zmínky zapadly a nedávno byl revizí nálezů ze 70.–80. let 19. století v Přírodně-historickém muzeu ve Vídni znovu připomenut (ONDROUŠKOVÁ 2011, 61). V Býčí skále pocházejí nálezy neolitické keramiky prokazatelně z Předsíně. Naproti tomu v prostoru Severní a Jižní odbočky byly a pravděpodobně dodnes jsou dochované lidské skelety, avšak jejich datace je nejistá. Informoval nás o tom H. Wankel v několika článcích (WANKEL 1868b; 1871a; GROlich – URBAN 1988a; 1988b) a později také M. Kříž (1892). Obdobná situace byla zachycena Wankelem i v jeskyni Jáchymce, kde byly ale skelety zničeny

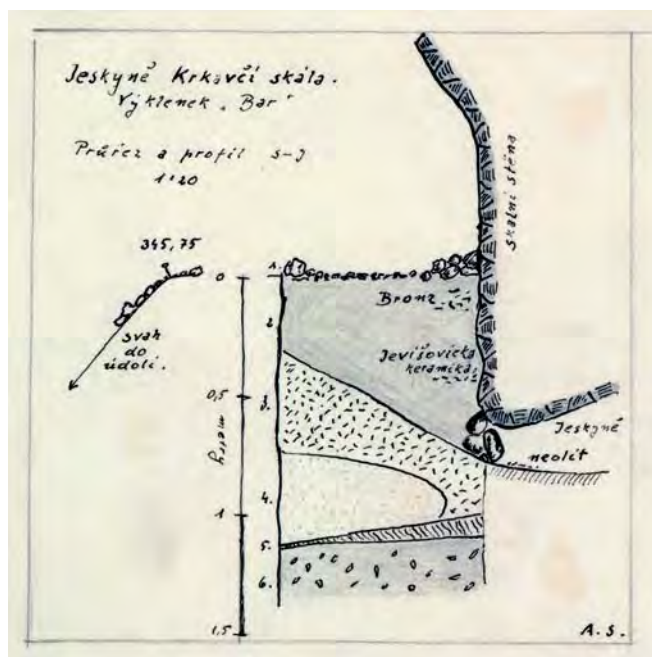
Obr. VIII.3. Keramika kultury s lineární keramikou z Předsíně (foto M. Golec).

Obr. VIII.4. Neolitický sekromlat z Předsíně – asi kultura s vypíchanou nebo moravskou malovanou keramikou (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.5. Broušená sekera z Předsíně – asi kultura s moravskou malovanou keramikou (foto M. Golec).

Obr. VIII.6. Vstup do Barové jeskyně a uložení keramiky kultury s lineární keramikou ve vchodu do jeskyně (kreslil A. Sobol, archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. VIII.7. Poloha dvou ohnišť kultury s lineární keramikou ve vchodu a v Předšíně Barové jeskyně (kreslil A. Sobol, archiv K. Absolon, MZM Brno).

ny těžbou písku ještě před jeho příchodem (WANKEL 1988, 267). Jejich datování do neolitu je bohužel také jen domněnkou. Z Býčí skály se dochovaly dvě neolitické sekery – jedna náleží asi kultuře s vypíchanou (nebo moravskou malovanou) keramikou (obr. VIII.4; NEKVASIL 1995b, 53:483) a druhá asi kultuře s moravskou malovanou keramikou (obr. VIII.5). Z Býčí skály pochází také kulovitý kamenný předmět, který může náležet obdobně do neolitu (NEKVASIL 1995b, 53: 480). Neolitické nálezy pocházejí také ze vchodu do Barové jeskyně (obr. VIII.6), kde bylo prozkoumáno ohniště a další se našlo hlouběji ve vstupní části jeskyně v tzv. Předšíně (obr. VIII.7; SOBOL 1949a, 137–138; 1963). Tato jeskyň se nachází v blízkosti Býčí skály a tvoří s ní dnes jeden společný jeskynní systém. Z Barové jeskyně pochází též soubor keramiky kultury s lineární keramikou, prokázaný následně před vchodem do Barové jeskyně v 80. letech při výzkumu Luďka Seitla (obr. VIII.8; SEITL 1984; 1988). Ve Křtinském údolí ve Výpustku byly nalezeny pozoruhodné válečkové korále vyráběné z krápníků. Výrobky naznačují, jak lidé využívali jeskynních zdrojů. Krápníkové korále byly součástí náhrdelníku společně se závěskem z mořské mušle se stopami červeného barviva (ONDROUŠKOVÁ 2011, tab. 35). Masivní mušle s vyobrazením obličeje byla publikována také z Jižní odbočky Býčí skály, nicméně jde o nejistý nález (PROROK – SKUTIL, JOSEF 1949, 26–27, obr. 3), který může být podvrhem. Fragment provrtaného mlatu je znám také z jeskyně Kostelík (sbírky MZM). Revize neolitických nálezů z Býčí skály, zejména těch nepublikovaných z let 1937–1943, je plánována v brzké budoucnosti. To, že jeskynní nálezy souvisejí s neolitickými aktivitami nad údolími na planinách, naznačují nálezy z nedávných výkopů u Olomučan. Mohlo by jít o aktivity spojené se získáváním olomučanských rohovců pomocí povrchové těžby, nicméně jejich datace je zatím díky absenci

Obr. VIII.8. Výzkum před vchodem do Barové jeskyně v 80. letech (foto R. Tejkal).

datujících artefaktů nejistá (PŘICHYSTAL, A. – PŘICHYSTAL, M. 2004, 27–28).

Hlavní nalezená funkce v neolitu: v *Barové jeskyni sídliště*; ve *Výpustku sídliště se svatyní a pohřebištěm*.

VIII.3.4. Býčí skála IV. (eneolit 4200–2200 př. n. l.)

Období pozdní doby kamenné – eneolitu je opět v Býčí skále zastoupeno keramikou více kultur. Můžeme je přisoudit třem kulturám, a to ve značném časovém rozpětí – jordanovská kultura/bolerázský typ (obr. VIII.9), kultura s kanelovanou keramikou a jevišovická kultura (obr. VIII.10). Z Křtinského údolí známe doklady eneolitických kultur i z Výpustku, Žitného jeskyně, velmi zajímavé nálezy pocházejí z jeskyně Jestřábka-Kanibalka. Z bezprostřední blízkosti Býčí skály známe nálezy jevišovické kultury z Barové jeskyně (ONDROUŠKOVÁ 2011, 117).

Z rámce běžných nálezů vybočuje unikátní kresba uhlíkem, objevená v roce 1994 v Jižní odbočce v Býčí skále (obr. VIII.11). Pomocí radiokarbonového datování bylo později prokázáno období jejího vzniku v rozmezí let 3330–2915 př. n. l. (SVOBODA – van der PLICHT – BALÁK 2005a; 2005b; SVOBODA 2006a; 2006b). Kresba se nachází v kaverně v zadní části Jižní odbočky a je přisuzována kultuře s kanelovanou keramikou, a to díky podobnosti s obdobnými motivy na její keramice. Tato eneolitická kultura je na Moravě datována do rozmezí let 3400–3200 př. n. l. Nález kresby je unikátem, obdobné projevy umění z jeskyní v ČR jinak vůbec neznáme. Geometrický motiv využívá přirozeného skalního výstupku a z velké části jej pokrývá. Původně byl větší, část kresby směrem dolů je setřena, ale menší stopy se dodnes zachovaly. Smysl kresby ale bohužel neznáme. Novým zjištěním, které doposud unikalo pozornosti, je umístění v jeskyni. Její tvůrci ji situovali do kaverny podoby vagíny, která je v celé Staré Býčí skále ojedině-

lá (obr. VIII.12). Tento fakt rozšiřuje možnou interpretaci. Obdobné umístění kreseb je známo z dalších evropských jeskyní. Nejbližší jej známe z jižního Slovenska v jeskyni Domica v tzv. Posvätnej chodbě. Množství kreseb a keramiky bylo v rozměrné jeskyni situováno do krátké průchozí chodby, která je z jedné strany nápadně modelována rovněž do tvaru vagíny (LAUČÍK 2015, 161). Podobné chování lidí můžeme vysvětlovat jako záměrné vyhledávání jeskyní pro uctívání „lůna Matky Země“. Z Býčí skály pochází kolekce eneolitické keramiky, která by mohla odpovídat období vzniku kresby. Celá nádoba bolerázského typu se nachází ve sbírkách Přírodně-historického muzea ve Vídni (obr. VIII.9; ONDROUŠKOVÁ

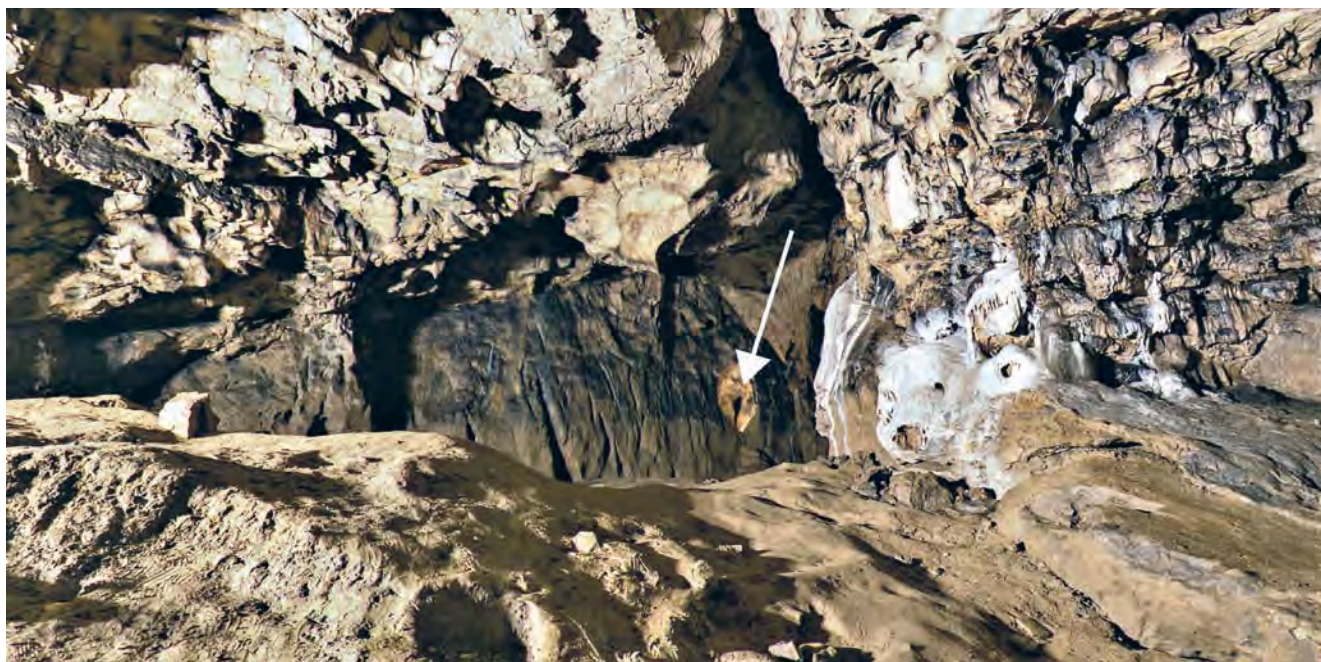
Obr. VIII.10. Keramika mladého eneolitu – jevišovická kultura z Předsíně (foto M. Golec).

Obr. VIII.9. Nádoba středního eneolitu – bolerázský typ z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.11. Geometrická kresba uhlíkem ze středního eneolitu – kultura s kanelovanou keramikou? v zadní části Jižní odbočky (foto M. Golec).

Obr. VIII.12. Otvor tvaru vagíny v zadní části Jižní odbočky, v níž se nachází eneolitická geometrická kresba (foto J. Syrový).

2011, tab. 49: 21) a jiná nádoba asi kultury s kanelovanou keramikou byla nesprávně zařazena jako halštatská (NEKVASIL 1993, 364, obr. 242: 18). Keramiku jevišovické kultury známe z Předsíně Býčí skály, v jejím bezprostředním okolí byla jevišovická kultura zachycena i před vstupem do Barové jeskyně.

Interpretačně zajímavým nálezem je soubor štipaných, pálených a řezaných lidských kostí z jeskyně Jestřábka-Kanibalka (JELÍNEK 1962). Jejich revizi nedávno provedl Zdeněk Tvrďý a potvrdil evidentní manipulaci s lidskými pozůstatky, a to čtyř jedinců. Tři byli ve věku 9–10, 15 a 20–30 let. Pro kanibalismus by svědčila fragmentace kostí velmi brzo po smrti lidí (ONDROUŠKOVÁ 2011, 184–200). Z jeskyně pocházejí bohužel jen špatně datovatelné střepy, které nejvíce odpovídají kulturám eneolitu.

V eneolitu se výrazně proměnila otevřená krajina, poprvé se setkáváme s výšinnými opevněnými hradisky, která v neolitu ještě chybějí. Nacházíme jich několik na východním okraji Dražanské vrchoviny při vstupech do této oblasti: např. Staré Zámky v Brně-Lišni (Brněnsko), Luleč - „hradisko sv. Martina“ (Vyškovsko) nebo Březina - „Obrova noha“ (Prostějovsko). Pocházejí odsud doklady přítomnosti výše jmenovaných eneolitických kultur, stejně jako nálezy následného období doby bronzové. Nejblíže Býčí skále se nachází hradisko Staré Zámky v Brně-Lišni, jež mohlo v širším okolí představovat důležité místo, odkud pravěcí lidé do jeskyní středního Moravského krasu přicházeli. Revize eneolitických nálezů z Býčí skály, zejména doposud nepublikovaných z let 1937–1943, je plánována v brzké budoucnosti.

Hlavní nalezená funkce v eneolitu: *posvátné místo Velké matky v Jižní odbočce*.

VIII.3.5. Býčí skála V. (doba bronzová 2200–800 př. n. l.)

Doba bronzová přinesla řadu kulturních změn. V Býčí skále se vystřídalo opět několik kultur, které po sobě zanecha-

ly velmi početné kolekce keramiky. Jde o kulturu únětickou, středodunajskou mohylovou, velatickou a podolskou. To svědčí o téměř trvalém zájmu lidí o tuto jeskyni, byť v různých intenzitách. Bohužel nebyly zachyceny žádné nálezy situace, které by dokládaly nějaký konkrétní druh využívání této jeskyně. Vedle velmi početné kolekce keramiky známe z této doby dva kovové předměty. Jde o fragment nákrčníku, který nejspíše náleží do období popelnicových polí (obr. VIII.13; PARZINGER 1995c, 42–43) a dále o bronzovou břitvu s rámovou rukojetí typu Velké Žernoseky z období starších popelnicových polí – velatické kultury – BD-Ha A2, tj. 1300–1000 př. n. l. (obr. VIII.14; PARZINGER 1995c, 79). Právě toto zjištění

Obr. VIII.13. Fragment bronzového nákrčníku z období popelnicových polí (foto M. Golec; NEKVASIL 1995b, Taf. 13:125).

Obr. VIII.14. Bronzová břitva s rámovou rukojetí typu Velké Žernoseky z období starších popelnicových polí – velatické kultury (foto L. Plchová a A. Přichystal; NEKVASIL 1995b, Taf. 44:398).

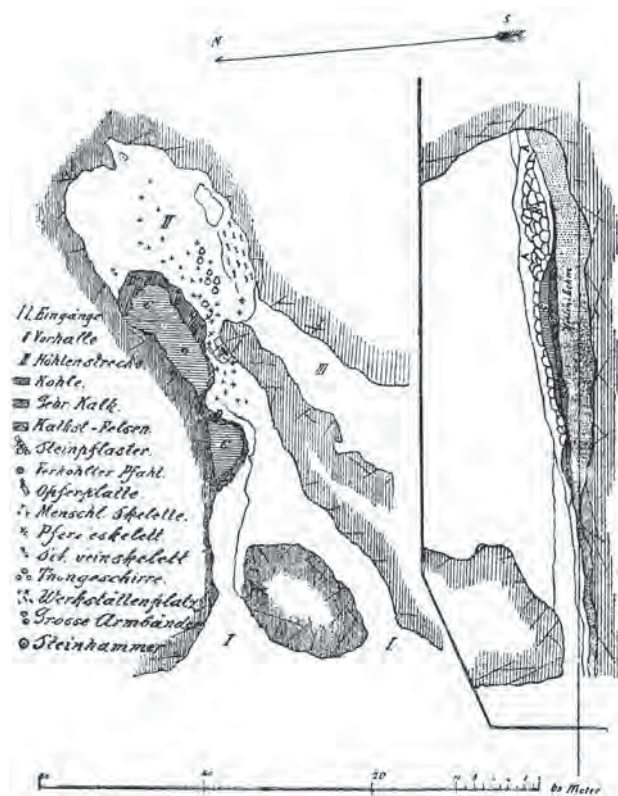
může být poměrně cenné, protože absence luxusních předmětů kultur doby bronzové velmi ostře kontrastuje s bohatou kolekcí nadcházející rané doby železné – halštatu, kdy se začaly pravděpodobně zpracovávat místní železné rudy a hodnocená krajina vstoupila do nové společenské etapy. Revize nálezů kultur doby bronzové, zejména doposud nepublikovaných z let 1937–1943, je plánována v brzké budoucnosti.

Hlavní nalezená funkce v době bronzové: *není nalezena*.

VIII.3.6. Byčí skála VI. (doba halštatská 800–450 př. n. l.)

Doba halštatská je v Byčí skále opravdovým fenoménem. Nález z období horákovské kultury se s ostatními obdobími z této i jiných jeskyní Moravského krasu nedá poměřit. Skladba předmětů, jejich luxusnost a hlavně množství stále převyšují všechny ostatní jeskynní nálezy. Z tohoto úhlu pohledu byly a stále jsou unikátní a vědecky významné.

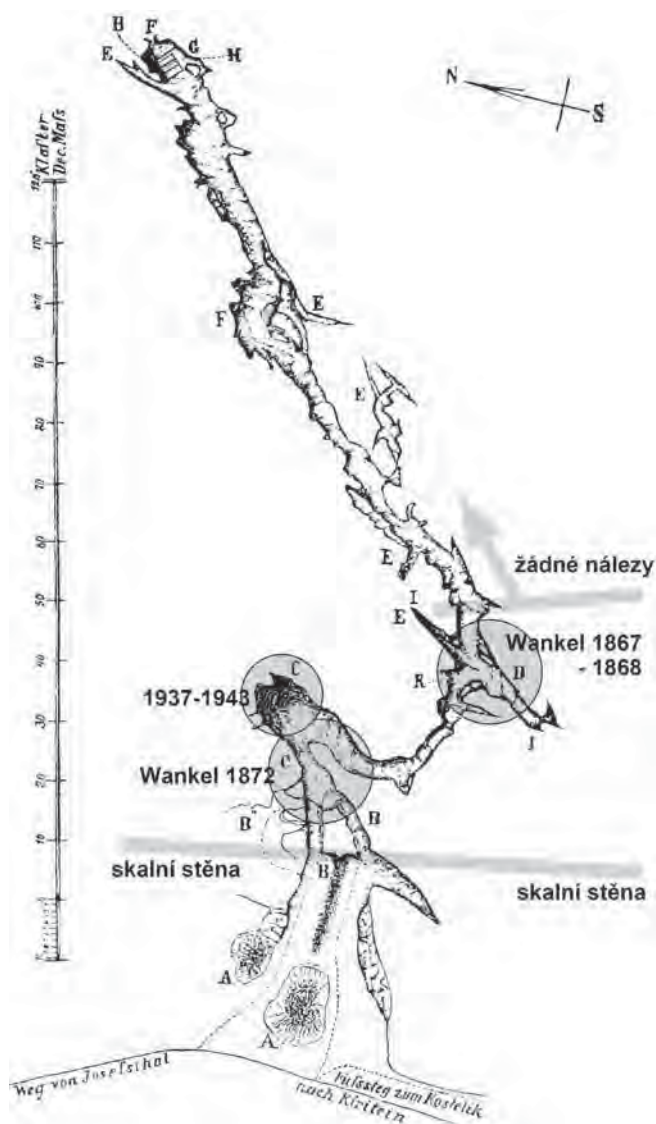
Po náhodném objevu bronzového býčka se železnými intarziemi v roce 1869 bratřenci Felklovými, prozkoumal Předšín Byčí skály na podzim roku 1872 H. Wankel. Bezprostředně po ukončení vykopávek o něm soudil, že jde o obětiště, nicméně už v roce 1875 označoval nálezovou situaci jako pohřeb halštatského velmože, což zopakoval i ve své monografii *Obrazy z Moravského Švýcarska a jeho minulosti* v roce 1882, kde publikoval plán nálezů v Předšíně (obr. VIII.15a). V letech 1937–1943 proběhly ještě další výkopy v zadní části Předšíně (obr. VIII.15b). Wankelův objev rozpoutal dlouhou a bohatou debatu, čím nález byl či naopak nebyl. Ne zcela neprávem byl označen „největší záhadou moravského pravěku“. Přispěl k tomu opravdu velký vědecký zájem a značná snaha jej osvětlit.

Obr. VIII.15a. Wankelův plán nálezové situace z doby halštatské v Předšíně Byčí skály z roku 1872 (mapa A. Špaček; WANKEL 1882; 1988, 245).

VIII.3.6.1. Zájem o dílčí témata z celku

Pokud chceme hodnotit velmi dlouhý vědecký zájem o halštatský soubor z Byčí skály, nelze si nevšimnout různorodosti přístupů jednotlivých badatelů v průběhu více jak 140 let. Celek představuje velmi pestrý okruh nejrůznějších problematik. Ty byly zkoumány téměř výhradně odděleně. Jednotliví badatelé se postupně zajímali o *dílčí témata*. Vybírali si buď ta, která se právě v archeologické komunitě hodnotila, nebo je díky jejich specializaci či úhlu pohledu zajímala. Právě zde lze spatřovat i pestrý odraz vzniklých interpretací. Povšimněme si, že pokud se o nález psalo, byla to nejčastěji dopodrobna rozvedená dílčí témata, která nicméně nemusela mít až tak zásadní přínos pro pochopení celku. Jako jeden příklad za mnohé lze uvést např. zájem o tzv. prsten. Otázka, zda je vykováný či odlitý nás sice zajímá, vypovídá o technologii zkoumané doby, nicméně nijak zvlášť neosvětluje podstatu situace v Předšíně Byčí skály, nerozkrývá strukturu bývalé lidské společnosti, jež situaci vygenerovala. Toto metodické

Obr. VIII.15b. Mapa Staré Byčí skály s vnesením Wankelových výzkumů z let 1867–1868 a 1872 a dále výzkumu z let 1937–1943, C – Předšín, D – Jižní odbočka (mapa A. Špaček, úprava M. Golec).

Obr. VIII.16. Lidské lebky uložené v Přírodně-historickém muzeu ve Vídni (foto I. Harna).

pravidlo je pro soudobý výzkum velmi zásadní. Pokud chceme pokročit, je dobré dílčí témata zkoumat, dobře znát již dosažené výsledky našich předchůdců, ale přesto si vytýčit metodu, která nás povede od dílčích témat k hodnocení celku.

K zájmu o řadu dílčích témat motivoval své vrstevníky a nástupce již nálezce H. Wankel. Ten témata systematicky uváděl do literatury, kde vzbuzovaly často velmi intenzivní reakce – *Bronzová figurka býčka s železnými intarziemi a původně snad skleněnými oky* (VIII.30a, VIII.30b) začala budit pozornost, vedle sporů o její pravost, zejména pro svoji spojitost s egyptským bohem Apisem, a to díky železné intarzii v podobě trojúhelníku na čele. Národně obrozenecsky založený Wankel v sošce dokonce započal spatřovat idol blízký válečnému slovanskému bohu Turovi (WANKEL 1872a; 1872b, 205; GROlich – URBAN 1989a). Myšlenka vzbudila záhy po otištění značně negativní odezvu (KARABAČEK 1872; GROlich – URBAN 1989c) a následnou Wankelovu diskuzi (WANKEL 1873; GROlich – URBAN 1989b), po které s teorií ustoupil. Vincenc Brandl v rámci recenze Wankelových Obrazů se pozastavil nad samotným názvem *Býčí skála*. Neodvozoval jej od býka, ale od slova bečet (BRANDL 1882, 180). Tento názor je však mylný. Název se od konce 18. a hlavně v 19. století velmi často objevoval v řadě variant v literatuře. Ve jménu jeskyně se uchovala forma místního hanáckého dialektu – „Běčí či Bejčí skála“ (dodnes v jeskyňářském slangu „Bejčina“). Charismatickou figurkou býčka se H. Wankel zabýval i později v průkopnické studii, kterou můžeme dokonce chápat jako počátek religionistických studií moravského pravěku (WANKEL 1877a; 1877b; GROlich – URBAN 1972). Podmanivá figurka fascinovala i další generace, vznikaly nové pohledy (HAVELKOVÁ 1924; BENINGER 1932–1933; SOBOL 1964). Krásný předmět nepřestal fascinovat dodnes, a to jak svojí podobou, tak třeba i touhou poznat místo jeho původu. Plastika s podobnými proporcemi v halštatské oblasti není známa. Podobné se nešířily ani v italské oblasti a okolním středním Středomoří, odkud do centra Evropy proudily luxusní předměty. Dodnes je zrak upírán do vzdálenějších oblastí, např. do Řecka či do Fénicie. Některé předměty se mohly právě přes italská emporia dostávat do nitra Evropy po sítích cest s jantarem, solí a luxusními předměty. Zoologický posudek figurky prokázal, že šlo o domestikované zvíře (BAUER 1969). Experimentálně byla také ověřena technologie její výroby v hliněné formě (HŘEBÍČEK 2008, 33–37, 59–62). *Pozůstatky lidí* (obr. VIII.16; z Býčí

skály byly dalšími velkými Wankelovými tématy. Zajímaly jej ještě před nálezem halštatského souboru v roce 1872 (WANKEL 1868b; 1871a; 1871b; 1871c; GROlich – URBAN 1973; 1988a; 1988b). Po jeho vyzvednutí pak kupříkladu v článku o zhojené trepanaci jedné ze čtyřicet vyzvednutých lebek z Předsíně (WANKEL 1877c; 1877d; GROlich – URBAN 1991). Další z nich – lebka tzv. Princezny (obr. VIII.17a–b), pod kterou se měl najít záměrně rozlámaný zlatý diadém (obr. VIII.45) – zůstala z neznámých příčin v držení nálezce (dnes v MZM Brno) a nebyla nikdy prodána do Vídně. Jde o nevyřešené tajemství. Vyhodnocení věku a pohlaví u všech naleze-

Obr. VIII.17a. Lebka tzv. Wankelovy princezny s kopií zlatého diádemu z Předsíně Býčí skály (foto V. Šebelová, kopie zlatého diádemu V. Šebeček).

Obr. VIII.17b. Rekonstrukce obličeje podle originálu lebky tzv. Wankelovy princezny (malba L. Balák).

ných lidí v Předsíni chtěl H. Wankel věnovat samostatnou studii, kterou započal psát, ale nikdy ji nedokončil (popsal jen šest jedinců). Rukopis byl nedávno publikován s kritickým komentářem. Analýza prokázala, že Wankelovy schopnosti rozeznat věk a pohlaví nemohly slavit úspěch (GOLEC – GRO- LICH – TVRDÝ – URBAN 2009). Tento fakt je značně překvapující. Dodnes je lékař Wankel i soudobými antropology hodnocen jako odborník jim do jisté míry rovný, což je zásadní omyl. Jeho dobové znalosti v zásadě nemohly vést ani k základnímu rozeznání věku (hodnotil neprořezaný zub moudrosti) a pohlaví (hodnotil robustnost lebky). Nepochopení tohoto zásadního faktu vedly až k nezdravé kritice Wankelovy práce a dokonce i podezírání z falšování a manipulace s fakty. Naopak rozbor jeho života ukazuje na velmi čestného a zásadového člověka a vědce-systematika. Právě poslední jmenovaná charakteristika se objevuje u jeho pozdějšího určení věku a pohlaví v roce 1882. Wankel představil onen tolik později kritizovaný, až zesměšňovaný „zástup třiceti pěti mladých dívek“ obětovaných pohrbívanému velmoži (WANKEL 1882; 1988). Tento počet nebyl Wankelovým romantickým výmyslem, ale seriózním antropologickým posudkem. Jako mužské prohlásil jen pět velmi robustních lebek, u kterých si byl pohlavím zcela jist. Všechny střední a malé lebky posoudil jako ženské. Totéž se odehrálo při posuzování věku. Zde svůj podíl na chybách sehrál nesprávný názor o neprořezaných zubech moudrosti, které našel u většiny posuzovaných lebek. Ostatně nad špatnými posudky se již krátce po předání Wankelovy sbírky do Vídně pozastavil jeho vrstevník antropolog J. Szombathy. Mnohem pozdější posudky vídeňských pozůstatků lidí prokázaly zcela rozdílné, přibližně vyvážené zastoupení mužů a žen, čtvrtinové zastoupení dětí, téměř absolutní absenci mladších dospělých jedinců mezi čtrnáctým a třicátým rokem a nápadně velkou převahu starších dospělých lidí (ROSENSPRUNG 1936; STLOUKAL 1981; 1985; STLOUKAL – SZILVÁSSY 1980; 1995; STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 13–81). Tento námětový okruh přináší řadu pozoruhodných a ne zcela jasných indicií, svědčících o manipulacích s lidmi či jejich pozůstatky. Jedna z lebek (hlava) měla být dle nálezu uložena v bronzové nádobě a nese neobvykle rozsáhlá zelená zbarvení (obr. VIII.18). Jiné lebky nesou evidentně nezhojená smrtelná poranění (obr. VIII.19) a dokonce i posmrtné zásahy na lebkách. Dnes již mezi diskutovanými tématy nefiguruje tzv. číše z lidské lebky, která byla definitivně antropologicky posouzena jako neautentická (obr. VIII.20). Dodnes nevyřešená, ale často zmiňovaná otázka je spojena s opálením lidských kostí či dokonce kanibalismem. Lidojedství v Býčí skále se stalo mj. i námětem odsouzení marxistickou historií jako zvláště zavrženíhodné (NEJEDLÝ 1949; ABSOLON 1970b, 204). V 50. letech k debatě přispěl antropolog Jan Jelínek, jenž poukázal na zdejší rituální praktiky s lidskými pozůstatky (JELÍNEK 1954; SOBOL 1968). Tato zjištění ale vůbec nerezonují se Stloukalovými závěry. Velmi dlouho rozvíjeným tématem byl tzv. *duť železný prsten* (obr. VIII.55), o kterém se vedly dlouho spory, zda byl vykován či odlit, přičemž původně jej Wankel vydával za první odlitý předmět na světě. Oponentem se mu stal L. Beck v Německu. Oba badatelé si vyměňovali své názory (WANKEL 1878; 1879a; 1879b; BECK 1880a; 1880b), následkem čehož se připojili

Obr. VIII.18. Lebka č. 2336, zeleně zbarvená od jejího uložení v bronzové nádobě (foto I. Harna).

Obr. VIII.19. Lebka č. 2354 se smrtelným zraněním (foto I. Harna).

Obr. VIII.20. Lebka č. 2342 – antropologicky nepotvrzená tzv. číše z lebky (foto I. Harna).

i další vědci. Krátce nato se na Wankelovu stranu postavila řada kolegů – von Dechen, A. Gurlt, H. Schaaffhausen, O. Ols-hausen. Jmenovaní považovali dutý kruh za senzaci. Beck udě-lal v kritickém posudku taktickou chybu výrokem, že prsten nejde odlít ani dnes, načež jej Wankel nechal zhotovit v blanenských slévárnách. Dvě identické kopie prstenů, vyrobené v blanenských železárnách, zaslal do redakce časopisu Archiv für Anthropologie do Mnichova J. Rankemu a L. Lindesch-midtovi, kteří důkaz uznali a diskuze ustala (JAREŠ – ABSOLON 1920–1921, 316–318). Téma se s pauzami vyvíjelo dále a usta-lo až před dvaceti lety. Novou vlnu zájmu pomohl oživit po vzniku Československa a znovu po druhé světové válce zastán-ce původní Wankelovy teorie a jeho tehdejší majitel K. Abso-lon. Byly provedeny první metalografické analýzy, které sice poukázaly na nesrovnalosti s litinou, ale k zásadní změně sta-noviska ještě nedošlo (JAREŠ – ABSOLON 1920–1921, 330; ABSOLON 1946b; PÍŠEK 1947; JAREŠ 1959). Třetí etapa se ode-hrála v 70.–90. letech 20. století, již po Absolonově smrti, kdy k novému přezkoumání svolila Valérie Absolonová. Nové ana-lýzy prstenu bezpečně prokázaly, že jde o precizní kovářskou práci, nikoliv o odlitek (ADÁMEK 1970, 215–217; STRÁNSKÝ 1973; 1985; STRÁNSKÝ – REK – MÜNSTEROVÁ – PTÁČEK 1973; MINISTR – ZEMAN 1986–1987; STRÁNSKÝ – REK – USTOHAL 1995). Po této sérii článků se obecně považuje kauza za uza-vřenou. Téma přehledně shrnul František Adámek v několika publikacích (ADÁMEK 1970; 1972). Společně s námětem želez-ného prstenu se řešila i tzv. *kovářna* (obr. VIII.32 až VIII.34), postupně se Býčí skála stala typickým středoevropským příkla-dem této činnosti v halštatu (WANKEL 1878; 1879a; HAVELKO-VÁ 1888; SÁNKÁ st. 1903; 1915; OHLHAVER 1939; KREPS 1976; PLEINER 1958; PLEINER et al. 1984; BURIÁNKOVÁ 1997; MERTA 2012, 9). Vedle okruhu „mrtvých lidí“ je „výroba“ v Předsíni velmi podstatným tématem. Na způsobu práce s kovárnou lze demonstrovat metodu mnoha badatelů. Byla vždy posuzována extrémním způsobem (absence × presence v interpretacích). Zatímco v koncepci pohřbu velmože byla kovářna zcela přehlí-žena, naopak u koncepcie pobitých kovářů hrála roli úplně opačnou. Bylo s ní často manipulováno podle potřeby. Až poměrně nedávno se prosadila plodná myšlenka (která je u výzkumu podobných lokalit přirozená), že výroba kovů v pravěku byla vždy ritualizovaným procesem (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 80–87), např. při chrámech ve Středomoří (SOUCHOPOVÁ et al. 2002, 33). Dnes není důvod tento okruh z celku vylučovat, ba naopak velmi dobře do koncepce zapadá. Zcela stranou stál výzkum etnologický, který by podal základ-ní rešerši o způsobu sociální organizace předindustriální výro-by železa. Velký zájem o další dílčí témata nálezu z Býčí skály přinesla až 2. polovina 20. století. Ze strany archeologie to byl např. zájem o byčiskalské *čtyřkolové vozy* (VIII.29a, VIII.29b; BARTH 1987; 1995), který prokázal existenci minimálně tří kusů. Jejich koncový počet je nejasný, bylo rozlišeno šest typů. Rekonstrukce nejluxusnějšího z nich je dodnes ozdobou Přírodo-historického muzea ve Vídni (BARTH 1987). *Skleněné perly* (obr. VIII.49a až VIII.50; HAEVERNICK 1979; 1995) byly zhodnoceny opět samostatně. Ve střední Evropě jde o nezvy-kle bohatý soubor. Ukázalo se, že některé typy nemají analo-gie nikde v Evropě a jsou typické jen pro Býčí skálu. Sklu v pra-

věku je dlouhodobě věnována nízká pozornost. Doposud neznáme výrobní místa, přičemž v oblasti Středomoří se nachází sklo v neporovnatelně větších množstvích. Nabízí se tak otázka, zda právě tyto drobné předměty nehrály důležitou roli v pohybu předmětů z italské oblasti na sever, jako vhod-ná protihodnota za jantar ze severu. Ve světle pozornosti stály některé námětové skupiny nálezů, pro které se oprávněně hle-dala místa jejich původu ve všech směrech od Moravy. Na jihu to byly luxusní *importy ze severní Itálie* (BOUZEK 1995; 2005; 2012; TREFNÝ 2002). Dříve se soudilo, že řada předmětů z Býčí skály má „etruský původ“, co již dnes neplatí. Velkou roli pro organizování obchodu se solí a jantarem hrála někte-rá emporia mezi etruskou a středoevropskou halštatskou zónou (oblast dnešního Slovinska, ústí Pádu – Adria, Spina, Picenum ad.), odkud pocházely luxusní předměty a dostaly se na sever třeba do Býčí skály. Přes tato emporia se na sever trans-portovaly i předměty původu vzdálenějšího (z východního Středomoří asi i figurka býčka z Býčí skály). Tyto jižní vztahy vždy zajímaly i naše severní sousedy v Polsku, posuzovaly se zde vztahy jak ke Středomoří, tak k území Moravy (BUKOWSKI 1995; GEDL 1995). Co se týče „*Skýtských nálezů*“ (obr. VIII.40, VIII.41) pocházejících z východu či jihovýchodu, v soudobé terminologii se hovoří o nálezech na Moravě cizo-rodé kultury Vekerzug. Poprvé vědecky oslovily Josefa Skutila, jenž je několikrát posoudil (SKUTIL, JOSEF 1933; 1943). Později figurovaly v přehledech těchto nálezů ze střední Evro-py u Bronislava Bukowského a Jana Chochowského. Specifíc-kého okruhu *vytepávaného výzdobného stylu* (obr. VIII.54) z Býčí skály si povšíml Bogusław Gediga ve vztahu ke kamen-ným sochám na hoře Ślęża v polském Slezsku (GEDIGA 1995). Vedle tzv. situlového umění se na několika málo lokalitách od území kultury Gollasecca, přes Štýrsko po Býčí skálu objevil specifický výrobní styl vytepávaného umění na bronzových nádobách, který situlové umění sice kopíruje, ale zapojuje i rozdílný umělecký styl a zpodobněná námětová spektra. *Pří-rodovědné analýzy* jsou v kauze Býčí skály reprezentovány mnoha okruhy. Samostatně byla zhodnocena semena *obilovin* (obr. VIII.21a, VIII.21b), *bylin a plevelů*, které poukázaly na širší spektrum biotopů (šlo o rozdílné oblasti?), odkud se do Býčí skály přinášely (FIETZ 1941; KÜHN 1972; 1995). Nevíme, co informace naznačuje, protože dodnes neznáme halštatská sídla v oblasti Moravského krasu, takže musíme předpokládat návštěvy lidí z oblastí s velmi odlišným biotopem nížin na okraji Dražanské vrchoviny. Tyto ekofakty jsou v sedimentech Předsíně dodnes velmi silně koncentrovány různorodým spektrem nálezů, jak prokázaly odběry v roce 2007. František Kühn upozornil na významný fakt, že jím studované vzorky pšenice dvojzrnky obsahovaly celé nevymláčené klasy (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 84). Obiloviny jsou pro posuzování nálezu v Předsíni významným prvkem; opakovaně bylo zjištěno, že vyplňovaly vedle nádob i jiné artefakty – misku s bronzovým býčkem, tzv. turbany (nánožníky?), čiši z lidské lebky ad. F. Kühn odebíral vzorky z mnoha Wankelových nálezů ve vídeň-ském muzeu. Tato informace je také podstatná z důvodů jejich autenticity. Předsíní byla v průběhu posledních desetiletí bohu-žel kontaminována recentními obilovinami při filmařských rekonstrukcích halštatského nálezu v Předsíni (naštěstí asi

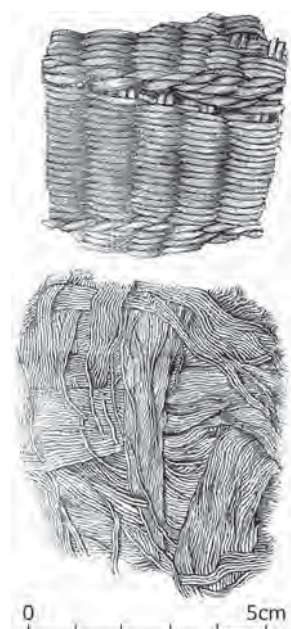

Obr. VIII.21a. Obilnina získaná výzkumem sedimentů z Předšíně Býčí skály v roce 2007 (foto M. Hložek).

Obr. VIII.21b. Luštěnina získaná výzkumem sedimentů z Předšíně Býčí skály v roce 2007 (foto M. Hložek).

nikoliv původním značně pestrým spektrem). *Pyly stromů a rostlin z jeskynního sintru* (dříve nesprávně posuzovaného jako vypálené vápno) poukázaly jednak na skladbu místního porostu a dále hlavně na fakt záměrného odlesnění krajiny, a to pravděpodobně vlivem lidské činnosti (SVOBODOVÁ 1993). Tento výzkum, doufejme, neřekl své poslední slovo a může být velmi užitečný v budoucnu. Zcela zásadní pro pochopení halštatského nálezů v Býčí skále je ověření faktu, zda se v její blízkosti netěžila (obr. VIII.35) a nehtnila železná ruda (obr. VIII.65). Na krasové plošině nad jeskyní se nachází velmi rozlehlé *pinkoviště* (těžební revír) na železnou rudu, který leží mimo lichtenštejnskou recentní raně průmyslovou těžbu a nebyl doposud zkoumán. O sintru z Předšíně byl vysloven názor, že započal intenzivně růst právě v pozdní době halštatské, v době staršího subatlantiku (DVOŘÁK 1994, 351), čímž se může vysvětlovat fakt, že halštatské nálezy byly do tohoto sintru tak výrazně „vrostlé“ a Wankelovi spolupracovníci je museli páčit sochory. Rozbory *zbytků potravy* (obiloviny a maso z nádob) prokázaly, že procházely zahříváním, při kterém vymizely těkavé látky (DVOŘÁK 1994, 352), což poukazuje na možné procesy při deponování nálezů v Předšíně. Byly také zhodnoceny *zbytky dřev stromů* (OPRAVIL 1980; 1995) a dalších *předmětů z organických hmot, jako jsou zbytky provázků a předmětů z proutí nebo plsti* (obr. VIII.22; RAST-EICHER 1995; GRÖMER 2010, 199). Býčí skála je dodnes jedinou lokalitou halštatského světa s nálezem výrobků z plsti. Definitivní popření existence tzv. *vypáleného vápna* v Předšíně se podařilo A. Přichystalovi, který prokázal, že jde o přirozený nekvalitní *plastický jeskynní sintr* – tzv. *nickamínek* (obr. VIII.23). O vypáleném vápně původně hovořil již H. Wankel, což se tradovalo více jak sto roků, až do zásadní změny v postoji (PŘICHYSTAL 1991; 1993a; 1993b; 1995a; 1995b; DVOŘÁK 1994; PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 44–46; HORKÝ – NÁPLAVA 1996, 26–27). Ještě v 80. letech nebyl Přichystalův poznatek k dispozici, což zásadně ovlivnilo závěry pracovní skupiny (Jindra Nekvasil, Milan Stloukal a Zdeněk Weber. Zde je vhodné zopakovat metodickou poznámku o významu dobrého poznání samotné lokality. *Kosti zvířat* z Předšíně jsou jistým problé-

Obr. VIII.22. Vrbová košatina a lněná příze z Předšíně (HAVELKA 1886, 9, tab. II: 2, 4).

Obr. VIII.23. Vzorek plastického sintru z Předšíně (foto M. Golec).

mem, u starého výzkumu se nedá bezpečně stanovit jejich časové zařazení (PUCHER 1995; ROBLÍČKOVÁ 2015). *Fyzikální parametry* Předsíně Býčí skály ve vztahu k možnému výbuchu a následnému neštěstí představil Z. WEBER (1982; 1985), jehož rezultát o „výbuchu moučného prachu či metanu“ vzbudil oprávněnou, vzrušenou diskuzi a negativní postoj oponentů. *Geologický posudek* Předsíně ve vztahu k možnému neštěstí vznikl ve stejné době (SLEZÁK 1985). Poměrně nejasnou se mnohým vědcům zdála dosažitelnost jeskyně z venku – tj. posouzení *vchodů*. Svoji roli zde sehrála často právě její neznalost z autopsie, a tak přejímali názory jeden od druhého. Otázkou všech možných přístupů do Předsíně se nedávno zabýval speleoarcheolog Petr Kos, který poukázal od Křížových prací na opomíjené tzv. Malé okno v blízkosti tzv. Lichtenštejnského vchodu (obr. VIII.2b; Kos 2012a). Jeho užívání jako původního pravěkého vchodu neodporují ani fotografie Předsíně před válečnými úpravami (obr. IV.13, IV.23, IV.29). Některé čtenáře asi překvapí, že vchodů do Býčí skály je šest (obr. VIII.2a až VIII.2c), z nichž v pravěku mohly sloužit vstupy v oblastech Dolního vchodu, Pohanského komína a Malého a Velkého okna. Předsíň byla i v době zvýšeného stavu vody v oblasti Dolního vchodu vždy dobře přístupná jinými vstupy. Otázku „pohodlnosti vchodů pro lidi pravěku“ hodnotit nelze, jde o záležitost relativní a individuální, která doposud nebyla posouzena (kupříkladu transport většího předmětu přes méně pohodlný vchod je zcela jiný pro „teoretického badatele“ a zcela jiný pro speleologa). Autor zastává názor, že pokud pravěký člověk nějaký úkon dle jím dodržovaných zvyků chtěl (či musel) učinit, udělal tak. Soudobá logika se tehdejším náhledem může velmi rozcházet. *Pedologický posudek* Předsíně vznikl již dříve ve vztahu k provedení průkopu v zadní části vstupní halové prostory v letech 1937–1943 (obr. V.2; PELÍŠEK 1949a). Vyplynou z něj některá důležitá fakta. Předměty zemědělského pravěku se nacházely v hloubce 50–80 cm, obdobně je popsal jak H. Wankel, tak i M. Kříž i K. Absolon. Sedimenty, ve kterých byly nacházeny, nesporně odpovídají stavu, kdy byla Předsíň navštěvována povodněmi epizodicky a nebyla již průtočnou jeskyní (první vrstva říčních valounů se nacházela až v hloubce 1,5 m). *Biostratigrafické a paleoekologické* výzkumy v Bráně před Býčí skálou (obr. VIII.2c) proběhly nedávno pod vedením Ivana Horáčka, který odkryl unikátní pozdně pleistocenní a holocenní profil sedimenty osypového svahu. Odtud nepocházejí žádné archeologické nálezy. Dle získaných dat ze zvířecích kostí dnes můžeme najít např. vrstvu z doby halštatské na povrchu ve fragmentu sedimentů při pravé horní části Brány. Pro pochopení existence proudění vzduchu v Předsíni v pravěku musíme čerpat ze starších pozorování. Po zásazích do morfologie jeskyně se jev značně proměnil. M. Kříž v 90. letech 19. století popsal, že v Předsíni pociťoval velký průvan. Toto pozorování je důležité k diskuzi o odvětrávání této vstupní prostory při rozdělávání ohňů (KŘÍŽ 1892; BOČEK 1922; DVOŘÁK 1994), se kterými se v interpretacích velmi často operuje. V květnu 2007 byl proveden na místě původní Wankelovy kovářny čtyřhodinový kovářský experiment, který Předsíň, kde neprobíhala žádná citelná cirkulace vzduchu, vskutku silně zakouřil. Prostor bylo nicméně možno užívat a kováři mohli pracovat. *Teplotu a vzdušnou vlhkost* ve Staré

Býčí skále zjišťoval před druhou světovou válkou J. Pelíšek. Jeskyně má celoročně vysokou 90–100% vlhkost a vstupní Předsíň prodělává v průběhu roku teplotní výkyv mezi 7–8 °C, přičemž v zimě teploty klesají mírně pod bod mrazu (PELIŠEK 1949b; 1949c).

VIII.3.6.2. Nekonečné kolo interpretací

Samostatnou kapitolu kromě dílčích témat k halštatského nálezu z Býčí skály tvoří *generalizující interpretace nálezu*. V zásadě se vždy vycházelo, a je tomu tak dodnes, zejména z Wankelova popisu, který byl vedle dílčích témat opakovaně publikován v jeho článcích. Uceleně jej představil v roce 1882 v *Obrazech z Moravského Švýcarska a jeho minulosti* (WANKEL 1882). Dnes se u česky publikujících autorů využívá jejich překladu vydaného v letech 1984 a 1988 (WANKEL 1988). Všechny původní Wankelovy zdroje jsou velmi významné, protože se od nich vždy odvíjí cesty k rozdílným názorům. Velmi často se stává, že různé detaily byly převzaty s odchylkami a ty pak „žily“, přebírány jeden od druhého, ve svých vlastních „interpretačních proudcích“. Vždy je nutné vše znovu porovnat s původními Wankelovými zdroji. K nim se přiřazují ještě nevydané rukopisy a zdroje spojené s evidencí jeho sbírky a jejího prodeje do Vídně. Do okruhu Wankelových původních zdrojů se ještě někdy řadí fakta uvedená jeho zetěm Janem Havelkou, jež přesahují v detailech nálezcovy publikované údaje. *U býčiskalského halštatského nálezu je vždy nezbytné oddělit primární a následné sekundární údaje*. Porušování těchto zásad vytváří bezpočetné modifikace hlavních interpretací. Za povšimnutí stojí údaj (dnes již dogma) K. Absolona o tom, že se jeho dědeček H. Wankel chystal o nálezu vydat soubornou monografii (ABSOLON 1970b, 204). Do jaké míry jde o Absolonův dojem, nebo o fakt založený na pravdě, nevíme. Vzniká tím každopádně silný dojem, že halštatský nálezu zůstal Wankel nezodpovědný. To ale neodpovídá skutečnosti, naopak byl průběžně popsán v řadě článků, dílčích studiích a uceleně v *Obrazech* (ty jsou samy o sobě monografií, na svoji dobu navíc výtečnou). Ani v dnešní době nebývají lokality zpravidla takto opakovaně prezentovány.

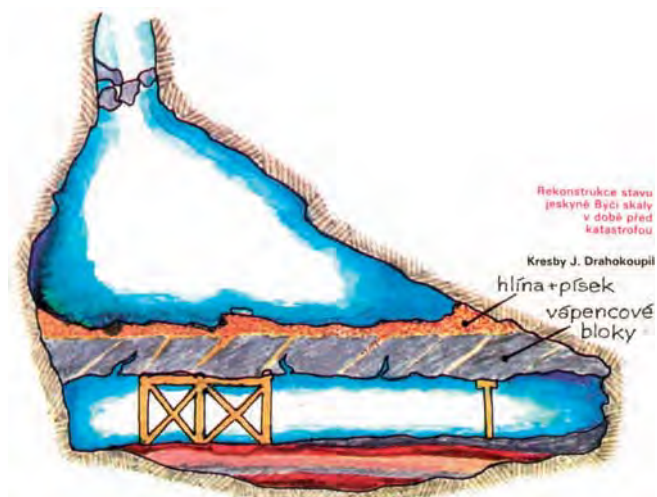
Dnes se již zapomnělo, že sám H. Wankel svůj názor na halštatské nálezy v Předsíni změnil – od původního názoru „místa kultu“ přešel k interpretaci dodnes známého „pohřbu velmože“. Nedlouho před plošným průzkumem Předsíně na podzim roku 1872 H. Wankel ohledával místo nálezu býčka bratranci Felklovými z roku 1869, o kterém se dozvěděl až tři roky poté. O místě referoval takto: „...v této době člověk v jeskyni nebydlel jako dříve, ale používal ji jako chrámu, aby v ní obětoval, spaloval své mrtvé a snad i pohřbíval.. Předsíň se stala dějištěm kultu..“ (WANKEL 1872a; 1872b; GRODICH – URBAN 1989a). Následně po objevu objemného halštatského souboru v Předsíni referoval o místě takto: „...Předsíň této jeskyně.. sloužila.. jako místo příšerné kultury, kde byl spálen vůdce nebo vynikající muž nějakého národa..“ (WANKEL 1875; GRODICH – URBAN 1990). Tato verze byla uváděna i později s tím, že šlo o velmože slovanského (WANKEL 1882; 1988). Vznikl hlavní zdroj dalších diskusí, které byly vedeny od konce 19. století mnohými badateli. J. Havelka, snad z vnitřních vlasteneckých pohnutek, přišel s odlišným konceptem. U Slovanů, kterým

v souladu s Wankelem nález připisoval, nemohl spatřovat krvavé pohřební rituály, a proto v Předsíni shledával *krvavou rodinnou pomstu*, jež byla výsledkem války mezi mocnými rody (HAVELKA 1886, 112). U „mírumilovných Slovanů“ programově zamlčel skutečné zastoupení zbraní: „*Než, celkem ani železných zbraní nebyl počet valný. I tato okolnost dokazuje, že jest nám tu činiti s památkami národu mírumilovného, s památkami slovanských rolníků, obětovavších bohům svým hlavně obilí všeho druhu, kterého se tu namanula síla veliká*“ (HAVELKA 1886, 115). Tímto výrokem s využitím obětních rituálů poněkud protirečí zmíněné interpretaci rodové pomsty. Ve stejném roce nález posoudil K. J. Maška jako pohřebiště a kovodílnu (MAŠKA 1886, 10). Poměrně brzy na to reagoval M. Kříž, který v Předsíni prováděl své nové výzkumy. Situaci vyhodnotil jako *místo, kde byli pobiti zámožní uprchlíci se svým bohatstvím* (KŘÍŽ 1892, 551–552; KŘÍŽ – KOUDELKA 1902, 42). Tento koncept se stal významnou alternativou Wankelova pohřbu velmože a dalších sto roků se v různých modifikacích objevoval u řady autorů. Filosofii tohoto konceptu je možné spatřovat u badatelů 19. století, kteří jeskyně Moravského krasu znali tak, jak my již ne. Jeskyně od pradávna sloužily různým utilitárním funkcím. Přirozeně v nich pobývali a přespávali potulní řemeslníci (např. dráteníci – viz Drátenická jeskyně), pracovali řemeslníci (vesnická kovárna v Kůlně), Cikáni (viz Cikánská jeskyně), lesní dělníci, turisté a později sportovci, trampové, jeskyňáři, různí tuláci a podivíni, vesničané při cestách z trhů do města, využívali je k zastávkám poutníků, zaháněl se do nich na noc dobytek a v živé paměti byly přesuny vesničanů do jeskyní v době válečných událostí roku 1866. Prostě jeskyně vždy sloužily jako přechodná útočiště. Není tak divu, že se tento fakt projevil i v interpretaci Předsíně Býčí skály. Započala „vícekolajnost publikovaných interpretací“. Zcela zapadl názor V. Brandla, který situaci posoudil jako *pohřebiště* (BRANDL 1892, 84). Lubor Niederle převzal Wankelovu interpretaci *pohřbu velmože* (NIEDERLE 1893, 474). Na přelomu století diskusi rozhojnil také I. L. Červinka, jenž se tehdy zabýval otázkou původu železa na Moravě a v místě Předsíně hledal *pobití skupiny cizích obchodníků z jihu domorodým obyvatelstvem, čili krevní mstu na cizinecké kolonii* (ČERVINKA 1902, 246; 1911). K nálezu se vyjádřil krasový badatel Jan Knies, a to obdobně v duchu M. Kříže. Přišel se zpřesňujícím návrhem, Předsíň měla být místem *pobitých kovářů, kteří zde nabízeli své služby místnímu obyvatelstvu* (nepublikovaný rukopis J. Kniese; ADÁMEK 1972, 31, 97; PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 76–77). Pečlivý krasový badatel J. Knies byl Wankelův velký kritik a dle uveřejněných informací od F. Adámka víme, že ne dlouho po jeho smrti vypracoval kritický posudek na jeho výzkum v Předsíni provedený před desítkami let. Odsoudil v něm jeho romantickou historizující interpretaci. Posudek poskytl Miloslavu Hýskovi, který posléze informace uveřejnil literárně (HÝSEK 1911, 174–179; ADÁMEK 1972, 32–33, 98). První bouřlivá etapa debat o interpretaci nálezů opadla. Lokalita se silně vryla do povědomí odborníků a tak není divu, že figuruje i v meziválečných přehledech pravěkých dějin Moravy. Josef Schráníl považoval nález za *rozsáhlé pohřebiště a obětiště se stopami lidských obětí a náboženského kultu* (SCHRÁNIL 1928; 1933). Zvý-

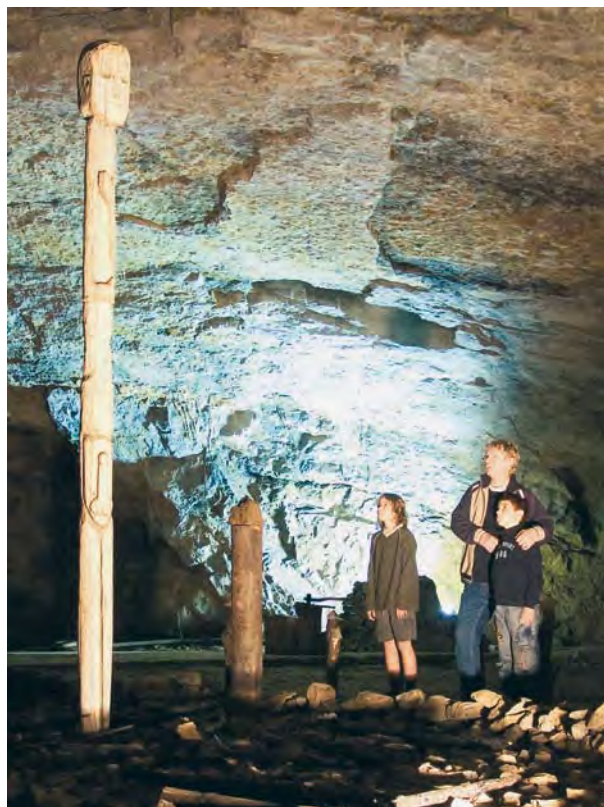
šený zájem o nález iště se objevuje až kolem poloviny 20. století, v době intenzivního zájmu o syntézy prehistorie českých zemí. Nyní v podstatě proběhla renesance Wankelova *pohřbu velmože* s častými citacemi nálezových okolností (BÖHM 1941, 375–376; ABSOLON 1946a; POULÍK 1956, 133–136; BÖHM 1963, 62). Obdobně tak činí i Jan FILIP (1948, 235–236), nicméně připojuje i druhý proud starších názorů ve smyslu, zda nešlo také o podnikatelskou skupinu železářů. Výrazně rozdílný je až názor Jiřího Neustupného, po delší době uvedl, zda nejde o obětiště, i když připouští i možnost pohřbu velmože (NEUSTUPNÝ 1940, 390–391). Koncept obětiště se nyní ještě neprosadil. Záhy po válce v roce 1946 vznikl pro londýnské Illustrated London News z popudu K. Absolona obraz Zdeňka Buriana, který ztvárňuje právě původní Wankelovu interpretaci pohřbu halštatského velmože (obr. VIII.24). V 50. letech publikoval nový termín hromadný hrob s kovárnou Helmut PREIDEL (1953, 118). Ve stejném období nález pokládal marxistický historik Zdeněk Nejedlý za pohřebiště a obětiště s doklady lidojedinství (NEJEDLÝ 1953, 249). Jitka Hralová nález v 60. letech opět pokládala za *hromadný pohřeb* (HRALOVÁ 1960, 290), obdobně jej posoudil také Wilhelm Angeli, mělo jít o *společnou hrobku či pohřebiště* (ANGELI 1969a; 1969b, 20; 1970). V tomto období se znovu objevil názor, že jde o *kultovní místo* (FILIP ed. 1966, 190). Někdy od této doby se skoro sto roků při životě udržovaná koncepce Wankelova pohřbu velmože začala značně proměňovat. Novým komplexním zhodnocením nálezů byla práce F. Adámka, který nález nejdříve publikoval pod názvem *pohřebiště a obětiště z halštatské doby* (ADÁMEK 1970), později pod názvem *halštatský pohřeb v Býčí skále* (ADÁMEK 1972). Jde výrazně za pouhé opisování Wankelových údajů, reviduje je a připojuje nepublikované prameny. Sumarizuje krasové prameny 19. století, provádí srovnávací analýzu za účelem hledání původu předmětů, pracuje s přírodovědnými analýzami, předkládá religionistický pohled, což v době normalizace v české akademické vědě očividně ustalo. Naopak rezignace na jiné pohledy humanitních věd byly vždy dobře patrné u velkého milovníka býčískalského nálezů J. Nekvasila od 60. let do jeho smrti v roce 2009. Za jeho celoživotní zájem o lokalitu mu můžeme být vděční. Stal se hlavním zástupcem Československa jak u mezinárodní výstavy Hallstatt a Býčí skála v roce 1969, tak i iniciátorem obnoveného bádání v 60.–90. letech 20. století. Stál u zrodu zcela nové teorie přednesené na semináři v říjnu roku 1984 v Blansku. J. Nekvasil postupně značně proměňoval svůj vědecký postoj k nálezu. K tomuto lze dodat, že nikoliv metodou své práce, která zůstávala jen u typologicko-chronologického posuzování artefaktů z nálezů. Nejdříve je po vzoru předchůdců posoudil jako *pohřeb halštatského velmože* (NEKVASIL 1969). Později započal názor doplňovat a upravovat. Nejdříve jej z časového hlediska zařadil do pozdně halštatského horizontu Jaromeřice-Střelice-Býčí skála (NEKVASIL 1974, 306). Lokalita stále figurovala v dobových syntézách. Jiří Hrala ve své encyklopedii shrnuje předchozí teorie o nálezu, představuje opět oba dosavadní proudy, které se o jeskyni nejvíce diskutují (pohřeb velmože a kovárna), sám jej nicméně nehodnotí (HRALA 1976, 54–56). V tomto období byl nález stále často považován za *pohřeb velmože*, nicméně nově

Obr. VIII.24. Burianova rekonstrukce Wankelovy představy pohřbu velmože v Předšíně Býčí skály z roku 1946 (soukromá sbírka Absolonovy rodiny v USA).

Obr. VIII.25. Spekulativní řez Předšíně se znázorněným mezistropem a dřevěnými podpěrami před zřícením (WEBER 1982, 29).

Obr. VIII.26. Náznaková rekonstrukce „xoanonu“ (zpodobnění božstva) v tzv. velkém zárovišti v Předšíně Býčí skály (rekonstrukce M. Golec a kol.; foto V. Hanuš).

se uvádělo, že byl pohřben v *dřevěném srubu vestavěném do jeskyně* (SKLENÁŘ 1974, 152–153; PODBORSKÝ 1979, 176; 1982, 176). Došlo k velmi spekulativnímu přístupu k doposud zcela přehlíženému faktu Wankelova popisu. Hypotetický srub byl odvozen od patky jediného sloupu, který byl nalezen uprostřed tzv. velkého žároviště. Později z něj Zdeněk Weber vymodeloval masivní podpěry hypotetického jeskynního mezistropu (obr. VIII.25; WEBER 1982, 29; 1985, 43). Dnes je oproti minulosti osamocený sloup považován střídmo za „xoanon“, tj. zpodobnění božstva (obr. VIII.26). Návor, že byl do jeskyně vestaven srub a v něm pohřben velmož na voze s mnoha lidskými obětmi, ojediněle rezonoval i mnohem později (BAUEROVÁ 1998, 16–22). J. Nekvasil své interpretace halštatu Býčí skály průběžně modifikoval, připustil kupříkladu i možnost *pohřbu bohaté ženy-kněžky* (NEKVASIL 1980a). Po Stloukalově antropologické revizi dospěl k další výrazné změně. Recykloval již dříve mnohokrát vyslovené mínění o *hromadné smrti utečenců, řemeslníků, kteří se ukryli v Předšíně*, nově se ale za pomoci vysoce spekulativního posudku Z. Webera snažil osvětlit příčinu jejich usmrcení. Mělo jít o neštěstí, v Předšíně mělo totiž dojít k *explozi a následnému zřícení jeskynního stropu* (NEKVASIL 1981a; 1981b; 1982; 1985). Členem týmu, který nález revidoval, byl i antropolog M. Stloukal, jenž přinesl nový posudek, odpovídající soudobým standartům. Ten se stal novým výchozím bodem pro další bádání a je jím až dodnes (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 13–81). Nový rozbor zpochybnil řadu antropologických dogmat, ze kterých vycházela dříve velmi oblíbená Wankelova teorie pohřbu velmože a množství mladých dívek. Tento významný posudek nicméně neprávem utrpěl skutečností, že je spojován s týmem kolegů, jejichž výsledky byly metodicky problematické: 1. spekulativní fyzikální posudek Z. Webera vysvětlující způsob výbuchu v Předšíně: „*V Býčí skále nezabíjeli lidé, ale jen neopatrnost, neznalost a možná i lhostejnost k přírodním zákonitostem.*“ (WEBER 1982; 1985); 2. eklektismus u J. Nekvasila, který se postupně upíral na dílčí okruhy faktů, které považoval za významné pro konečnou interpretaci. J. Nekvasil kupříkladu pracoval s názorem, že řada předmětů byla značně užíváním opotřebovaná (jeho okruh nálezů typu „sběrná surovina“), v čemž shledával významný důkaz pro pobyt specializovaných řemeslníků v Předšíně a nikoliv doklad obětního místa (NEKVASIL 1985, 15–17; NEKVASIL – PODBORSKÝ 1991, 32; STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 108–111, 140). Následovala logická argumentace odvozená od řady jiných nálezů, kdy právě opotřebované předměty velmi často končily jako obětiny (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 84). Interpretace výbuchu sklidila oprávněnou kritiku v roce 1984 na konferenci v Blansku (např. DVOŘÁK – PŘICHYSTAL 1985; JELÍNEK 1985 a další) a stala se vědecky neudržitelnou. Nedokazatelná teorie výbuchu a následného neštěstí sice neměla časté literární následovníky, výjimkou je Bohuslav NOVOTNÝ (ed. 1986, 139–140), nicméně velmi se vryla do paměti laické veřejnosti. S odstupem času lze říci, že kromě Stloukalova posudku byla pozitivním výsledkem obnoveného bádání nesporně následná debata a posun stanovisek jiným směrem. Došlo k významnému přelomu v interpretaci. Zcela převážil koncept *jeskynního obětiště*, který se začal v česky psané lite-

rární produkci objevovat v následných 90. letech. Jeho součástí je významný fakt, že soubor není posuzován jako jednorázový děj, ale jako déle trvající kumulace nálezů s neznámým počtem konkrétních akcí (DVOŘÁK 1994, 351; PŘICHYSTAL 1991; 1993a, 84; 1993b; 1995b; PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 80–87; HORKÝ – NÁPLAVA 1996, 19; PŘICHYSTAL – PODBORSKÝ 2000; PODBORSKÝ 1989; 2001; 2006, 314–318; PARZINGER 1995a; SOUCHOPOVÁ et al. 2002, 33; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005, 172–179; GOLEC 2007; ZAJÍČEK 2007, 28; SKLENÁŘ 2009, 103). Interpretace obětiště je konceptem a u různých autorů získává dílčí modifikace. Významným prvkem pro další bádání je výrazné vnesení zahraničního postoje do české archeologické komunity. K tomu došlo osobou Hermanna Parzingera, který vedl mezioborový tým, jenž nálezy znovu posoudil ve vědecky přelomové monografii (PARZINGER – NEKVASIL – BARTH Hrsg. 1995). Nález byl představen jako jeskynní obětiště a kupříkladu bylo zařazeno mezi další podobné lokality v Evropě (PARZINGER 1995a). J. Nekvasil do podoby interpretací nezasáhl, což po posouzení jeho posmrtně vydaného textu ke stejnému tématu (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 83–141) lze považovat za velmi šťastné. Bohužel tato zahraniční monografie mezi české čtenáře nikdy nepronikla. Ke značnému posunu v názorech na Býčí skálu dospěl J. Nekvasil přibližně ve stejném období, kdy nabídl hned dvě možnosti, a to: *ústřední obětiště s neobyčejně velkým rádiem, nebo ukrytý kmenový poklad* (NEKVASIL 1993, 366). V případě tohoto textu nicméně není vyloučeno, že jej pozměnil editor Pravěkých dějin Moravy V. Podborský. S podobným názorem se setkáváme v této době u více autorů, např. R. MUSIL (ed. 1993, 238), který vychází z V. PODBORSKÝ (1989). V polovině 90. let převládá názor, že Býčí skála byla *centrálním obětištěm horákovského lidu či obětištěm s velkým okruhem působnosti*, což je zajímavý koncept, ale nelze jej brát jako dogma a bude vhodné jej v budoucnu na základě metody krajinné archeologie, ale i s využitím etnologických pramenů ověřovat. Za současného stavu našich „neznalostí“ o sociální struktuře moravského halštatu je posouzení termínu „centrální“ zcela mimo naše možnosti. Změna politických poměrů v Československu se po roce 1989 odrazila také v bádání o halštatském nálezu v Býčí skále. V roce 1994 byla v Brně uspořádána mezinárodní konference pod názvem Býčí skála v celoevropských kontextech. Organizace se ujali V. Podborský a A. Přichystal (PODBORSKÝ 1995) a z Vídně byly přivezeny originály nálezů ke zhlédnutí do Brna. Konferenční příspěvky následně vyšly v časopise Pravěk Nová řada 5. V této době byla také založena Nadace Býčí skála, která si kladla za cíl provést v Předšíně revizní výzkum, k čemuž ale nikdy nedošlo. Po polovině 90. let zájem o lokalitu již uval.

VIII.3.6.3. Nedávná minulost – speleoarcheologie, polyfunkčnost jeskyně, časosběrnost, krajina a sociální kontakty

Československá a česká archeologie prošla v době normalizace a po roce 1989 bouřlivou debatou, ze které vzešel výrazný posun v chápání nálezů z Předšíně. Převládá koncept jeskynního obětiště. Naproti tomu západní archeologie nález v Předšíně Býčí skály hodnotila dlouhodobě právě takto. Mnohem více se zde pro výzkum využívaly další humanitní vědy, nikdy zde

například nepominul zájem o religiózní podstatu podobných témat. Chápání nálezu jakožto obětiště se objevovalo běžně. V normalizačním Československu se ještě náboženstvím v rámci hodnoceného tématu zabýval F. Adámek, nicméně následně J. Nekvasil „zcela vyklidil pole tohoto výzkumu“. Po roce 1989 se i tento směr pozvolna restauroval. Novými průkopníky se stali geologové A. Přichystal (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 48–51) a J. DVOŘÁK (1994, 352), který publikoval zajímavou myšlenku o možném „organizování pravidelných obětí v ročním cyklu lidí (na podzim)“. Řada prací vznikala mimo Českou republiku. Znamé naleziště bylo postupně zapracováno do několika souborných prací, zabývajících se náboženskými praktikami a lidskými oběťmi (PETER-RÖCHER 1997; 1998; RIND 1998; GREEN 2003, obr. VIII.28). Následoval i český a slovenský výzkum (PODBORSKÝ 2006; ŠIMÁNEK 2008), nově se speleoetnologickým přístupem Peter LAUČÍK (2015). V Šimánkově práci najdeme rozsáhlou kritiku tradiční pozitivistické metody a způsob vytváření archeologických interpretací, a jako příklad si vybral právě „býčiskalskou kauzu“ (ŠIMÁNEK 2008). Hledá nové pohledy skrze dlouho opomíjenou západní literaturu a snaží se překlenout „zející díru“ ve výzkumu svých předchůdců. Kriticky reaguje již na svého školitele V. Podborského, jehož kompendium o náboženství je sice velmi obsáhlé nashromážděnými příklady, ale v době svého vzniku již metodicky zastaralé. Religionistika se vydala již jinými směry výzkumu. Šimánek si klade otázku, jestli je vůbec dnešní archeologie metodicky schopna skrze artefakty řešit interpretaci náleзовé situace s tak vysokou mírou historické konkrétnosti, jak to bylo od dob Wankelových běžné a až donedávna právě u býčiskalského souboru činěno. Obdobný kritický názor zazněl nedávno i ze zahraničí: nabádá k zastavení „nekonečné spirály (archeologických) interpretací“. Pro pokrok ve výzkumu jeskynní lokality je potřebné přizvat ke spolupráci mnohem více i jiné vědy zkoumající člověka, konkrétně psychologii (ZINGERLE – AL-ROUBAIE 2013).

Vedle diskuse o metodice evidujeme, že halštatská Býčí skála sehrává roli zástupce „typické lokality ve východohalštatském kulturním okruhu“. Je tomu díky bohatosti svého obsahu. Zejména západní přehledy halštatu Evropy ji neopomíjejí. Nejčastěji se objevuje jen nějaký ze známých nálezů, jako je např. krásná figurka býčka, často bez podrobnějších informací o nálezu (MEGAW, R. – MEGAW, W. 2001; KUCKENBURG 2004), jindy jsou základní údaje připojeny (BOUZEK 2005; 2012).

Soudobý pokrok ve výzkumu nabízí speleoarcheologický „mnohaproutý“ přístup slučující pohledy humanitních a přírodovědných oborů, ale i vlastní pozorování na „místě činu“. Výzkum klade na archeologa specifické nároky. Musí se stát managerem výzkumu – vedle své práce cíleně přivádí další partnery k tématu. V první řadě je nutné jeskyni dlouhodobě poznávat. Jedna návštěva nikdy nestačí! Jeskyně je „složitý organismus“ a opakovanými pozorováními ji speleoarcheolog poznává a nechává ji na sebe působit. Všimá si jejích specifíků ve všech ročních obdobích, ve dne a v noci. Sbírá informace od dalších lidí, kteří lokalitu navštěvovali před ním a navštěvují ji s ním. Výsledkem je souhrn „nabídek“ (kvalit) jeskyně pro člověka (přirozené parametry jeskyně a jejich prolínání s kulturní dimenzí). Význam pozorování tkví v tom, že sym-

biózy jeskynních kvalit s lidskými zájmy jsou významné v současnosti a muselo tomu být i kdykoliv v minulosti. Jde o přirozené nadčasové kognitivní jevy, které mají „na první pohled rozdílné“, ale přitom velmi shodné a opakující se obsahy. Jde o první fázi výzkumu jeskynní lokality (Býčí skály). V rámci tohoto procesu mj. odpadají zásadní chyby v popisu řady parametrů, které se o lokalitě stabilně po léta publikují. Postupně dochází k novým pozorováním. Tento posun může trvat ale roky, v první řadě pozorovatel vidí jen to, co si „v hlavě přinese sebou“, tedy to, co vidět chce (nejčastěji zde působí zdroje jeho předchůdců). Za mnohé lze uvést tento příklad – objevení nové kvality. Jde o Velké okno (vchod č. 2; obr. VIII.2a). Již více badatelů si povšimlo, že přímý sluneční svit proniká tímto oknem do Předsíně. Novým zjištěním je, že díky poloze Slunce na obloze může do jeskyně vstupovat pouze od jarní do podzimní rovnodennosti. Tedy se zde slunce půl roku v bezmračných dnech objevuje a pak půl roku nikoliv (obr. VIII.27a až VIII.27c; také II.18, IV.29). Jev (kvalita či nabídka) zde vytváří časovou strukturu, kterou je možné dále zkoumat. Nyní sice nelze tvrdit, že tato kvalita byla lidmi reflektována a pozměnila vzorec jejich chování, ale pro pokrok ve výzkumu je nutné o ni v první řadě vědět. Podobných kvalit nabízí jeskyně Býčí skála celou řadu (ostatně jako každá jiná část krajiny). Důvody vstupů lidí do jeskyně (Býčí skály) jsou v přímé závislosti na kvalitách. Dlouhodobý výzkum důvodů *Proč lidé do jeskyně chodí?* (v jakémkoliv čase) přináší pokroky ve výzkumu. Lze tvrdit, že každé živé společenství lidí negeneruje nikdy jeden, ale celé série důvodů pro vstupy do jeskyně. Ta je ve světě lidí vždy *polyfunkčním prostorem* a vždy jím musela být. Tvzení má zásadní dopad na tvorbu archeologické interpretace. Akademická pře, je-li Předsíň v halštatu obětištěm nebo pohřebištěm je pod tímto úhlem pohledu v zásadě neplodná. Pravděpodobně plnila v jedné lidské společnosti obě role zároveň, nebo následně a mnohé jiné role k tomu (jeskyně kdykoliv a běžně slouží např. k přenocování – jako dům, uskladnění materiálu – jako sklad, ustájení dobytka – jako chlév, ochrana před okolním prostorem – jako refugium, výroba – jako dílna ad.). Dlouhodobě podceňovaná znalost jeskyně je zásadní metodickou chybou.

Výzkum jeskyní byl mimo paleolit na našem území značně opomíjený. K výraznému zlomu došlo až v roce 1989, kdy se v České republice etabloval specializovaný podobor speleoarcheologie se svým komplexním přístupem víceproutého poznávání (BENKOVÁ – MATOUŠEK 1994; CÍLEK – MATOUŠEK – TUREK 1997; DUFKOVÁ – MATOUŠEK 1998; MATOUŠEK 1987; 1997; 2005; MATOUŠEK – PEŠA 1998; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005; MATOUŠEK – SÝKOROVÁ 1998; SKLENÁŘ – MATOUŠEK 1994; SKLENÁŘ 2009; PEŠA 2012; 2013; 2014). Evidentní je průnik jeskynní archeologie s dalšími humanitními obory – kulturní antropologie, religionistika, etnologie, sociologie či psychologie. Parametry jeskyní (kvality) se považují za unikátní. Výzkum se neomezuje jen na určitá vybraná období, hodnotí se často všechna dostupná data z lokality. Zájem se soustřeďuje také na recentní období, která archeologie dříve přehlížela. Právě nedávná minulost a současnost přináší fakta, jak jsou jeskyně využívány živou společností. Takový výzkum se prolíná s daty z mimoevropských předindustriál-

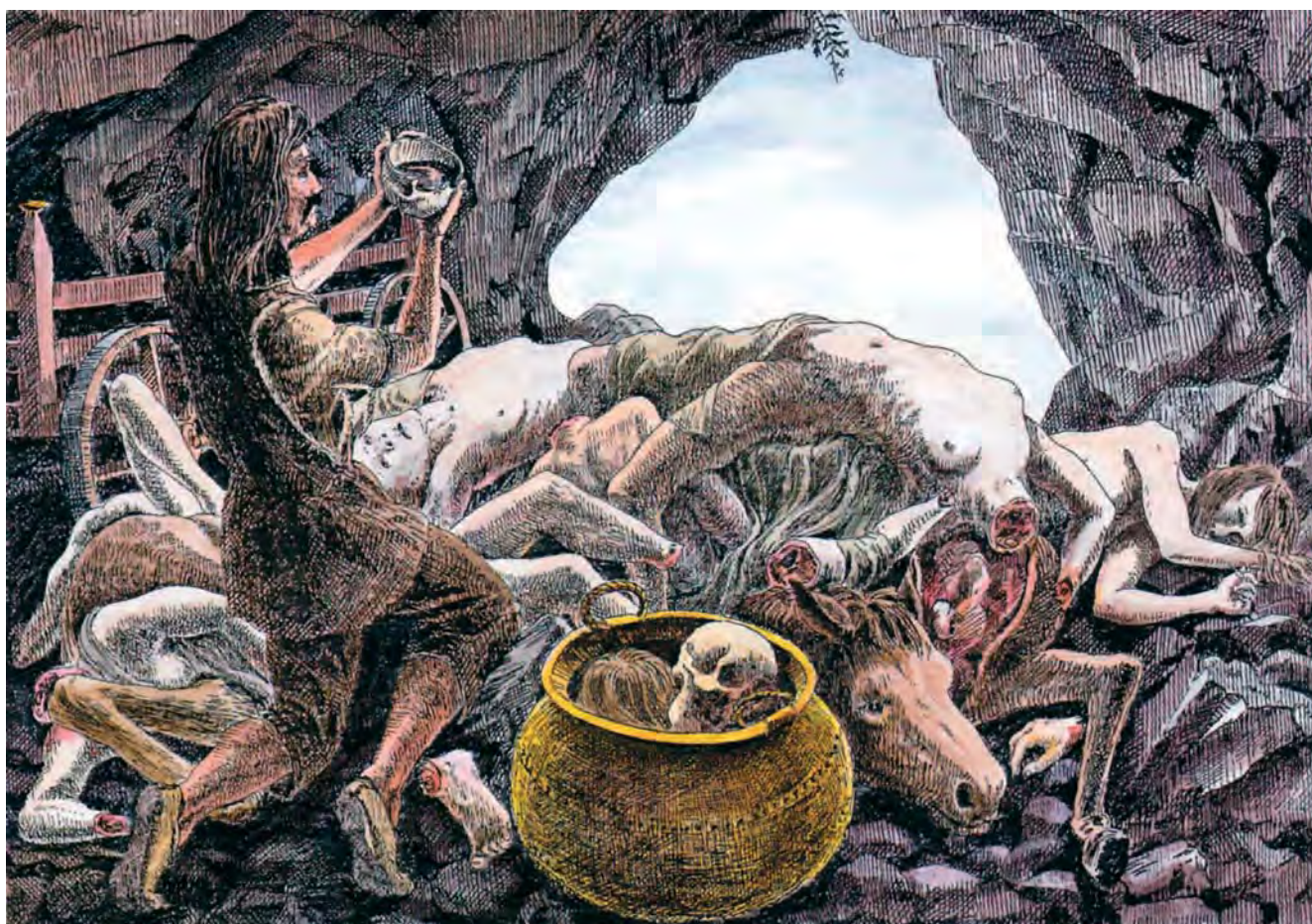
Obr. VIII.27a. Počátek úkazu vniknutí slunečního paprsku do Před síně Velkým oknem (foto I. Harna).

Obr. VIII.27b. Závěr úkazu vniknutí slunečního paprsku do Před síně Velkým oknem (foto R. Kvasnica).

Obr. VIII.27c. Závěr úkazu vniknutí slunečního paprsku do Před síně Velkým oknem. Po úpravách v letech 1944–1945 se objevuje paprsek na zemi, dříve dopadal na skalní lavici - viz obr. IV.29 (foto M. Golec).

Obr. VIII.28. Rekonstrukce rituálního masakru v Před síně Býčí skály (GREEN 2003, 33).

ních společností s živou jeskynní kulturní tradicí. Vytváří se společná platforma pro průrůst s fakty z období kultur antického Středomoří či mytologiemi dalších evropských kultur doby železné, které o vztahu člověka a podzemí také hovoří. Smyslem jeskyní jako unikátních míst v rámci sakrální krajiny se pohledem přírodovědných a humanitních věd s aspektem duchovního rozměru lidských společenstev zabývá ve svých syntézách Václav CÍLEK (2009; 2014) a vnáší tím do oboru nové inspirativní impulsy. Výsledkem *antropologického směru výzkumu* je poznání, že jeskyně sehrávaly v lidském světě celou řadu funkcí.

„Tichý“ zlom v běhu diskusí o interpretaci Býčí skály nastal v roce 2006, kdy V. Peša poukázal na existenci nálezů z různých pravěkých a historických období (PEŠA 2006), čímž naboural tradovaný vzorec o „paleolitu a halštatu“. Výsledkem tohoto impulsu je můj nový zájem o Býčí skálu v letech 2007–2016. Nalezenou kvalitou je její atraktivnost v lidském světě. Výsledkem je opakovaná a z hlediska dlouhého času kontinuální přítomnost lidí. Lokalita je cenná pro svoji *časosběrnost*. Ta je představena v této kapitole (šestnáct identifikovaných period z devatenácti možných: Býčí skála I.–XIX.). Zanechané artefakty a později i písemné prameny nabízejí velké množství možných interpretací (funkcí jeskyně v lidském světě). Nacházené výsledky vnášejí nové otázky a odpovědi do debaty o dlouhodobě diskutovaném halštatském nálezu v Předšíně Býčí skály. Zejména recentní období ukazují na obvyklou polyfunkčnost prostoru Předšíně. Navrhovaný koncept pro období halštatu Býčí skály zní: *Předšín byla polyfunkčním prostorem také. Ve Wankelových pramenech nacházíme tři hlavní námětové okruhy: 1. hroby/pohřby lidí; 2. výrobní aktivity; 3. votivní deponie předmětů jednoho druhu (náramky, přesleny ad.) a 4. s možností dočasného pobytu/bydlení zde lze počítat kdykoliv. Termínem jeskynní svatyně je tak myšlen polyfunkční prostor s odlišnými funkcemi, které probíhaly v rámci živé komunity zároveň nebo následně. Předšín je časosběrným prostorem (depotem) po neznámém počtu akcí. Český termín jeskyní svatyně (anglicky „cave temple“) je vhodnější než termín obětiště (anglicky „place of sacrifice“), který již předjímá některou možnou funkci. Termín svatyně není u Býčí skály úplnou novinkou, ale zazněl doposud jen ojediněle (BOUZEK 2011, 136).*

Pro pokrok ve výzkumu Býčí skály je nutný zájem o okolní krajinu a její společenské struktury. Jen málo badatelů se v minulosti o období holocenních kultur v jeskyních Moravského krasu zajímalo. Výjimkou je Josef Skutil, který krajinu dlouhodobě poznával a nálezy průběžně publikoval (např. SKUTIL, JOSEF 1970). Nové shrnutí poznatků o pravěkých kulturách v jeskyních Moravského krasu vzniklo zcela nedávno (MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005; ONDROUŠKOVÁ 2008; 2011). Autoři k jeskyním přistupují jako ke „specifickým“ lokalitám v krajině. Sbírají data napříč všemi časovými obdobími, včetně současnosti. Důležitý je u jeskyní potenciál časosběrnosti, kde se na malém prostoru kupí mnoho lidských návštěv a pozůstatků po nich. Autoři si všimají okolní krajiny, pokud jsou data k dispozici. U halštatského nálezů v Býčí skále můžeme shledávat významnou krajinnou vazbu k blízkým výskytům kvalitní železné rudy. Potencionální doklady její

těžby v době halštatské však nebyly dosud nalezeny. Náznak tohoto spojení nicméně nalezen byl, ale jde zatím o diskutabilní výsledek (BURIÁNKOVÁ 1997). Významným posunem v poznání krajiny okolo Býčí skály je výzkum starých komunikací. Pomocí laserového snímkování krajiny byla shromážděna nová, mnohdy zcela neznámá fakta (MARTÍNEK et al. 2014), která mění náš základní pohled na tuto kopcovitou zalesněnou krajinu. Prokázalo se, že členitá Dražanská vrchovina byla dálkovým komunikačním prostorem, spojujícím rovinaté oblasti v jejím okolí. Cesty v Moravském krasu využívaly krasových plošin, zatímco údolí se využívala jen výjimečně. Byly rozpoznány hlavní dálkové koridory, z nichž právě nedaleko Býčí skály ve Křtinách se nachází křižovatka dvou dálkových tras v jižní části Dražanské vrchoviny. Oblast Moravského krasu a konkrétně i Býčí skála byly součástí těchto (cest – čili spontánních objektů) krajinotvorných struktur. Býčí skála byla běžně dostupná tří- až pětihodinovou chůzí z hustě zasedlených rovin na Vyškovsku, Brněnsku či Kuřimsku. Uvedená fakta dokládají, že poznání krajinových struktur je nutností. Býčí skála doposud nemá v bezprostředním okolí žádnou prokázanou sídelní strukturu. Je prospěšné poznávat oba typy krajiny (Dražanskou vrchovinu a okolní roviny) společně jako celek. Nabízí se tedy koncept, jak ji zapojit do sídelní strategie krajiny. *Lidé oba typy krajiny chápali jako celek. Nicméně je používali k různým účelům, a to z důvodů jejich rozdílných kvalit.* Úvahy nad halštatskými sociálními sítěmi v této celistvé krajině proběhly teprve nedávno (GOLEC 2012a; 2012b; KOS 2012a; 2012b). Jeskyně obecně, i Býčí skála, jsou součástí celé krajiny. Ta byla lidem v minulosti vždy známá. Různé části krajiny nabízely člověku své různé kvality a ty byly či nebyly využívány. Síť těchto vztahů byla proměnlivá. Býčí skála a její bezprostřední okolí nabízely člověku určité konkrétní kvality (1. zdroj železné rudy; 2. velká jeskyně), které byly komunitou (či komunitami) halštatu pravděpodobně využívány vedle dalších aktivit v jiných částech krajiny. Kupříkladu *na tomto místě zajišťovaly své potřeby zásobením železem*, i když většinu svého času lidé trávili ve svých sídlech v rovinatých oblastech. Zdejší husté osídlení je snad jednou z nejvýznamnějších kvalit lidského světa – lidé zde uspokojují potřebu *sociálního kontaktu*. Ten jim v odlehlých oblastech naopak chybí.

Bezprostřední oblast kolem Býčí skály, přesněji Rudická a Babická plošina nabízely kvalitní železnou rudu. Ta mohla být pro lidi doby železné významnou kvalitou, která byla vyhledávána a využívána. Některá z komunit, pravděpodobně z okolních rovin kolem Dražanské vrchoviny, využívala tuto oblast k těžbě a výrobě železa. Ač stopy těžby a hutnění z doby halštatské doposud scházejí, přímo v jeskyni se nacházejí artefakty, které poukazují na provozování kovářské části výroby železných předmětů a také odlévání bronzových předmětů. *Prostorná Předšín jeskyně Býčí skála nabízela vhodný prostor („dům“) pro výrobní činnost.* Doposud nebyla zmíněna samotná výroba železa. V minulosti byli při hledání interpretace býčískalského nálezů velmi často zmiňováni železáři/řemeslníci/kováři. Nic konkrétního se ale o nich neřeklo. Prospěšná nám může být rovněž etnologie. Výzkum předindustriální výroby železa v různých částech světa nazna-

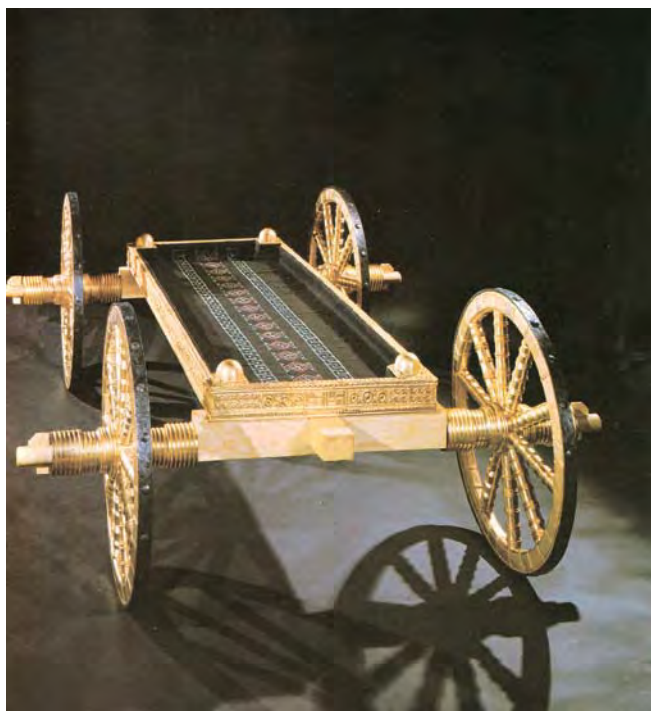
čuje, že je zajišťována samotnými komunitami (vesnicemi). Výroby se účastní její členové společně. Činnosti jsou dle tradice děleny mezi muže, ženy a děti. Jde o proces následných operací. Nejdříve se vyrábí dřevěné uhlí, kope se železná ruda, staví se pece. Později se taví železná houba a nakonec se kuje konkrétní předmět. Členové komunity vědí, jaká je jejich role v celém procesu. Technologie výroby není členům komunity neznáma, i když kupříkladu konečný kovářský výkon provádí určitý zručný člověk. Získaný majetek může náležet celé komunitě, ale o jeho osudu rozhoduje vedoucí komunity. Jelikož o sociálním aspektu výroby železa rané doby železné na Moravě nevíme takřka nic, může být tento vhled do tématu prospěšný. Vesnický výrobní kolektivismus rané doby železné nám může být výchozím konceptem. Naopak vysoce specializované řemeslníky bude vhodné hledat až později. Součástí popsaného způsobu výroby je pozůstatek po více řemeslech v jednom prostoru. Tak je tomu na sídlišťích moravského halštatu, obdobně také v Býčí skále. Předšín Býčí skály mohla posloužit jako přechodné tábořiště pro výrobní komunitu. Lidé se do ní dočasně přemístili ze své domovské vesnice. Primárním důvodem zdejšího pobytu je výroba (železa), ale objevují se zde i jiné doklady výroby (bronz, kost, jantar, textil). Vytváření polyfunkčního prostoru je přirozené každé komunitě, je od ní neoddelitelné. Provádí se zde i další úkony (spaní, vaření, různé duchovní projevy). Všechny tyto činnosti mohly proběhnout kdekoli jinde v krajině, tedy i tam, kde žádná jeskyně není. V tomto konkrétním případě však *Býčí skála „byla“ a lidé ji začlenili do svého světa.*

Jeskyně je sama o sobě specifický prostor. Jde o místo vstupu do jiného světa. Je rozhraním mezi dvěma základními částmi lidského světa – povrchem a podzemím, z nichž jen první z nich člověk přirozeně a rád obývá. Třetím je nebeská klenba, která ale nemůže být fyzicky obývána. Naproti tomu podzemí ano. Důležitým poznatkem o metalurgických společnostech předindustriální doby je fakt, že výroba kovu je vždy chápána ve smyslu náboženském. Smyslem výroby je plození materie. K jeho vzniku je nutné oplození rudy, substance získané ze země (bohyně – žena). Ta může být přetvořena v kov jen za pomoci oplodnění další substancí ohněm (bůh – muž). Výroba železa je náboženským procesem se všemi aspekty, tedy i místem vzniku (jeskyně Býčí skála). Náboženská podstata výroby ale nebrání lidem prostor užívat i jiným způsobem (spaní, vaření potravy ad.). „Výroba je stále jen výrobou“. Tato činnost mohla být provedena na jakémkoliv jiném místě v krajině i bez využití jeskyně. Býčí skála je v tomto smyslu výjimečná tedy jen tím, že v rudonosné oblasti byla lidem k dispozici. Okruh nalezených kvalit pro lidi halštatu zde musel být větší. Zkoumaný prostor (vchod do podzemí) byl využit mnohem složitěji. *Jeskyně byla pro (stejnou?) komunitu vhodným prostorem pro ukládání mrtvých lidí, z nichž řada měla u sebe artefakty, které náleží elitám.* Právě tento fakt je významný. Elity se v jeskyních objevují výjimečně. Zda byly oba okruhy současné ve smyslu jedné akce, či následné, nelze rozhodnout.

VIII.3.6.4. Exkurz mezi artefakty

Bezkonkurenčně nejčastějším tématem archeologie Wan-
kelova halštatského nálezu z Předšíně byly nalezené předmě-

ty. Zejména některé z nich budily vždy velkou pozornost pro svoji unikátnost či luxusnost. Jejich (téměř) kompletní přehled i s nálezy z výkopů v letech 1937–1943 byl představen teprve před dvaceti lety (PARZINGER – NEKVASIL – BARTH Hrsg. 1995). Úmyslem tohoto textu není předložit komplexní přehled takto početného souboru, text by stal velmi obsáhlým. Typologickým a chronologickým rozborům bylo v uvedené monografii, ale i dříve, věnováno mnoho pozornosti. Nejčastěji pokládaná otázka se týkala geografického původu jednotlivých předmětů. Každý z nich tak má svůj okruh identických či podobných analogií. V zásadě můžeme nalézt předměty s těžištěm výskytu na západě, jihu, východě, severu od území Moravy a některé jsou zcela unikátní. Nacházíme analogie jak prostorově blízké, tak i velmi vzdálené. Celkový obraz „map výskytu“ je natolik pestrý, že evidentně nemůže podat odpověď na otázku, velmi často kladenou v minulosti: „*Odkud lidé do Býčí skály přišli?*“ Soudobá archeologie nabízí jiné východisko. V zásadě se již nepředpokládá, že nálezovou situaci v Předšíně lze vyřešit konceptem původu lidí v nějaké vzdálené oblasti. Základním (jednodušším) řešením pro Býčí skálu je proti tomu koncept, kde tvůrci nálezu byli lidé z jejího okolí. Různorodost předmětů souboru z Předšíně lze vyloužit pomocí následujících východisek. Každá lidská komunita a jedinci v ní, v jakékoliv době, vytvářejí unikátní a proměnlivě *sítě sociálních kontaktů. Lidé vyhledávají určitá místa ve svém okolí, kde uspokojí všechny své potřeby (návštěva souseda, výroba železa ad.).* Dochází k vytváření sítí, ve kterých se přirozeně pohybují předměty. Ty opouštějí lidský svět v různých formách (jako odpad, při pohřbu, ztrátou ad.). Nejinak je tomu u Býčí skály. Soubor předmětů je sloučením fragmentů konkrétních stavů sítí nějaké místní halštatské komunity (komunit), která je shromáždila a uložila v Předšíně. Mnohem méně než otázka původu předmětů (krajinné makrostruktury) se rozkrývaly struktury kulturní krajiny v okolí nálezu, pro něž jsou stejně významné (krajinné mikrostruktury). Zde může být zajímavý pohled perspektivou nějaké (imaginární) místní halštatské komunity. Jejím pohledem můžeme předměty dělit podle způsobu jejich vzniku, na ty: 1. co si obstaráme a vyrobíme sami z dostupných zdrojů našeho světa (např. většina potravin, dřevo, proutí, textil, kůže, kámen, železo); 2. co si vyrobíme sami, ale surovina pochází z cizího světa (např. měď, cín, jantar, grafit); 3. co si neumíme, nemůžeme nebo nechceme vyrábět sami (jsme jen spotřebitelé) a získáváme to z vnějšku naší komunity (např. luxusní výrobky, sůl, víno). Na každý předmět z Předšíně lze takto nahlížet. Předměty v lidském světě jsou kombinací těchto variant. *Každá komunita (vesnice) měla své originální nastavení sítě a ta mohla vykazovat shody a odlišnosti se svými sousedy.* Rozpoznání podoby těchto sítí může vést k pokroku v řešení otázky, čím halštatský soubor v Předšíně byl. Bude však nutné zapojit do výzkumu především další humanitní vědy, které zkoumají živá lidská společenstva, což doposud nijak významně neprobíhalo. V následném přehledu je nazíráno na artefakty z úhlu pohledu jejich možných rolí v síti blízké komunity (komunit), o které předpokládáme, že je vlastnila a uložila. U všech předmětů lze předpokládat, že byly „nosiči“ více funkcí, a to vždy i symbolických.

Obr. VIII.29a. Rekonstrukce čtyřkolového vozu zdobeného na kolech a korbě vytepávanými bronzovými plechy v Přírodně-historickém muzeu ve Vídni (BARTH 1987, 119).

Obr. VIII.29b. Detail kola čtyřkolového vozu z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Čtyřkolové vozy (VIII.29a, VIII.29b); BARTH 1995, 97–115; NEKVASIL 1995b, Taf. 42: 370–376?, 43: 377–393?, 44: 394–397?, 86–112):

- Bylo jich nalezeno více (šest různých typů), nejde o jeden vůz, byly nejméně tři.
- Jde o kategorii nejluxusnějších archeologizovaných výrobků z pravěku České republiky.
- Vozy byly značně opotřebovány.

Obr. VIII.30a. Wankelův druhý náčrt bronzového býčka s železnými intarziemi z Předsíně (WANKEL 1877a).

Obr. VIII.30b. Bronzový býček se železnými intarziemi z Předsíně (KUCKENBURG 2004, 24).

- Jeden z typů (3) je značně archaický, mnohem starší než datovatelné jádro celku do stupně Ha D1–Ha D2 (PARZINGER 1995a, 180).

Námět k diskuzi: Jde o doklad velmi složitého řemesla, mohla si je každá komunita (vesnice) vyrobit sama?

Bronzový býček se železnými intarziemi a původně snad se skleněnými oky (obr. VIII.30a, VIII.30b; PARZINGER 1995b, 115–122; NEKVASIL 1995b, Taf. 41: 369, 72: 369):

- Býčka našli bratřenci Felklovi v roce 1869, tři léta jej vlastnili a pak předali H. Wankelovi. Ten na základě daru provedl plošný výzkum Předsíně v roce 1872.
- Byl (nepodloženě) považován za falsum.
- Nemá doložitelný vztah ke jménu jeskyně Býčí skála.
- Nemá středoevropské analogie, pochází nejbližší z Řecka či Fénicie.
- Má proporce řeckého archaického umění, což je mezi jinými halštatskými figurkami výjimečné.
- Znázorňuje domestikované zvíře.
- Jde o předmět bez funkce, kromě symbolické.
- Byl asi součástí složitějšího předmětu.
- Železné intarzie (tři trojúhelníky na čele, dva po bocích a pruh na zádech) asi tvoří při pohledu ze shora symbol ptáka. Podobné spojení býka a ptáka známe z Egypta.
- Byl vložen do keramické nádoby s prosem, což je asi pozůstatek poslední rituální manipulace s ním.

Námět k diskuzi: Z početného souboru jde vedle tzv. žezla o výjimečný předmět, který nemá funkci, kromě symbolické. Byl primárně zhotoven k rituálnímu účelu či jako votivní dar?

Tzv. bronzové žezlo (obr. VIII.31; PARZINGER 1995c, 54; NEKVASIL 1995b, Taf. 21: 226–227):

- Účel předmětu je neznámý, jde o předmět bez známé funkce, kromě symbolické.
- Nejspíše bylo nasazeno na nějaké tyči, zřejmě dřevěné.
- Jeho podoba snad znázorňuje Slunce, což je velmi obvyklý halštatský motiv.
- Počty kruhů na něm mohou být významné.

Námět k diskuzi: Otázkou je, zda žezlo neskrývá složitější symboliku? Počet vnitřních kruhů je sedm, stejný počet vývalků má závěsek/amulet odlévaný z nalezeného kadlubu (viz

Obr. VIII.31. Tzv. bronzové žezlo z Předsíně (HORKÝ – NÁPLAVA 1996, 15).

Obr. VIII.32. Pinzetovité kleště a dvě dláta z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.33. Kovářská kladiva (vlevo) a kovadliny (vpravo) (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.34. Čočkovitý polotovár/meziprodukt (nahoře) a skovaná vytavená houba (dole) (foto L. Plchová a A. Přichystal).

obr. VIII.37) a jiný závěsek/amulet (obr. VIII.49b – zcela vpravo), zatímco vnější kruhy ukazují na číslo deset, které nacházíme v počtu loukotí rekonstruovaného vozu (obr. VIII.29b).

Hornické a kovářské nástroje (obr. VIII.32, VIII.33) a *železné polotovary* (obr. VIII.34; PARZINGER 1995c, 81–83; NEKVASIL 1995b, Taf. 46: 414–416, 47: 417–422, 48: 423–424, 49: 430–435, 51: 461–464, 53: 478–479):

- Jde o značně unikátní předměty halštatu v České republice.
- Nelze stoprocentně říci, zda se v Předsíni železo kovalo či nikoliv. Řada detailů Wankelova popisu na to ukazuje. V Předsíni byly nalezeny okuje.
- Kladiva, kovadliny, pohrabáče a kleště dokládají kovářskou činnost. Je otázkou, zdali nemohly sloužit i k hornické a hutnické fázi výroby. K dobývání rudy mohly sloužit majzlíky či špičáky. Ty snad naznačují, že v Předsíni byly uloženy i předměty po hornické činnosti (obr. VIII.35).
- Do souboru z Předsíně asi nenáleží dyzna z roku 1879 uložená v MZM (VIII.36). Další exempláře jsou v Přírodně-historickém muzeu ve Vídni.
- Polotovary jsou dvojího druhu. Dva exempláře jsou čokovitého tvaru (obr. VIII.34 – nahoře). Tři další kusy polotovarů představují skované houby různých tvarů, nebyly přetvořeny do formy čokovitých meziproduktů (obr. VIII.34 – dole).

Náměty k diskuzi: Byly v Býčí skále produkovány hotové funkční předměty (sekery, kopí ad.), nebo i surovinové polotovary (meziprodukty) k další distribuci? Kde se uskutečňovala hornická a hutnická část výroby, poblíž Býčí skály?

Formy na odlévání bronzových předmětů (obr. VIII.37; PARZINGER 1995c, 84; NEKVASIL 1995b, Taf. 53: 475–476):

- Byly často v souboru přehlíženy, vedle známějšího kovářství dokládají i slévání bronzu.
- Forma na odlévání tutulovitého knoflíku ukazuje na výrobu předmětu, který byl součástí výbavy koně, což poukazuje na funkční výrobek pro společenské elity (VIII.37 – vlevo).
- V halštatu bylo obvyklé odlévat do hliněných forem na jedno použití (metoda ztraceného vosku). Jejich absence v souboru může být odrazem výběru předmětů při výzkumu v Předsíni. Totéž je evidentní u keramiky.
- Druhý kadlub dokládá výrobu závěsku/amuletů, předmětu bez jiné funkce, než symbolické (VIII.37 – vpravo).

Náměty k diskuzi: V halštatu je obvyklé nacházení pozůstatků různé řemeslné výroby (kovářství, bronzařství, kostářství, výroba jantaru, textilnictví ad.) v jednom prostoru. Byli řemeslníci výrobní univerzálové, nebo specialisté, zaměřující se na jeden druh řemesla? Co naznačuje fakt, že pozůstatky různých řemesel nacházíme pohromadě?

Železná kopí, sekery (obr. VIII.38; PARZINGER 1995c, 65–69; NEKVASIL 1995b, Taf. 28:307–312, 29:313, 316, 318, 30:317, 319–322):

- V nálezů je zbraní velké množství, v minulosti byly J. Havelkou zbraně cíleně zapřeny v interpretaci nálezů náležejícího „mírumilovným Slovanům“. Tento nesprávný fakt našel sluchu u řady následovníků.

Obr. VIII.35. Těžba rohovců v Krumlovském lese. Takto podobně mohla vypadat i těžba železné rudy v rudonosné oblasti nedaleko Býčí skály (námět M. Oliva, malba L. Balák).

Obr. VIII.36. Dyzna z katastru Habřívky, nalezená roku 1879, bude spíše než halštatská raně středověká (foto M. Golec).

Obr. VIII.37. Odlévací formy na bronzový tutulovitý knoflík a na závěsek podoby čtyřloukotového kola s imitací hotového výrobku z Předsíně (L. Plchová a A. Přichystal).

- Hlavně druhy seker mají své odlišné okruhy rozšíření a v Byčí skále se unikátně setkávají dohromady.

Náměty k diskuzi: Jsou předměty z Předsíně pozůstatkem místní výroby i jejich záměrného uložení jako votivních darů? Proč je typová skladba seker tak pestrá? Pokud se v Předsíni vyrábělo, kolik železných předmětů bylo odtud odneseno, kým byly v komunitě užívány a jakou měly hodnotu mezi jinými produkty?

Nože a srpy (obr. VIII.39; PARZINGER 1995c, 80; NEKVASIL 1995b, Taf. 45: 405–409, 403–404, 46: 410–413):

- Nože jsou velmi rozšířeným předmětem v halštatských hrobech žen a mužů na Moravě.
- Ze souboru pocházejí i kusy s kostěnými rukojeťmi, které se v hrobech nenacházejí.
- Srpy nejsou známy z jiných kontextů na Moravě.

Náměty k diskuzi: Pokud byly v Předsíni vyráběny nože, může jít o nejběžnější železný předmět, který nacházíme v halštatských hrobech? Byla kompletace předmětů (připojení rukojetí) prováděna přímo v Předsíni, nebo až na místech trvalých sídel?

„Skýtské“ čakany (obr. VIII.40; PARZINGER 1995c, 66; NEKVASIL 1995b, Taf. 29: 314–315), trojhrbité šipky (obr. VIII.41; PAR-

ZINGER 1995c, 61–64; NEKVASIL 1995b, Taf. 27: 299–306), zoomorfní průvlečka a postranice koňského uzdění (PARZINGER 1995c, 71; NEKVASIL 1995b, Taf. 31: 325, 327):

- Čakany a trojhrbité šipky jsou u halštatských populací na Moravě cizorodé zbraně.
- Pocházejí od kultury Vekerzug (nepřesně jsou nazývány skýtské) z oblasti Karpatské kotliny.
- V souboru nejsou dominantní skupinou zbraní.
- Jedna ze šipek byla dle Wankela nalezena v náramku. Dle sekundárního zdroje (nikoliv přímo od Wankela) také druhá mezi obratli skeletu.
- Průvlečka podoby zvířecí tlapy (sněžného pantera nebo tygra – nepublikovaný poznatek Daniela Říčana) a kostěná postranice jsou části uzdění koně.

Náměty k diskuzi: Tyto cizorodé nálezy nijak zásadně neřeší účel využití Předsíně. V minulosti hrály významnou roli důkazu pro povraždění lidí v jejím prostoru. Lze na ně pohlížet i zcela jinak. Mohly být kupříkladu použity v době agresivního šíření kultury Vekerzug na Moravu v rituálech ochrany proti agresorovi s využitím právě jeho předmětů – zbraní. Podobná magie např. „očarování“ je dokumentována etnograficky, známe ji také z mýtů, legend a pohádek. Byčí skála není jedinou jeskyní s vekerzugskými nálezy ve střední Evropě.

Obr. VIII.38. Železné kopí a sekery s raménky z Předsíně (L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.39. Železné nože a srpy z Předsíně (L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.40. Železné tzv. „skýtské“ čakany z Předsíně (L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.41. Bronzové tzv. „skýtské“ trojhrbité šipky z Předsíně (L. Plchová a A. Přichystal).

Helma (obr. VIII.42; PARZINGER 1995c, 59; NEKVASIL 1995b, Taf. 25:290), *dýky* (obr. VIII.43; PARZINGER 1995c, 61; NEKVASIL 1995b, Taf. 27:295–296), *opasky a jejich části* (obr. VIII.44; PARZINGER 1995c, 57–59; NEKVASIL 1995b, Taf. 23: 285, 24: 286–289, 70: 285):

Obr. VIII.42. Helma typu Býčí skála z Předsíně (L. Plchová a A. Přichystal).

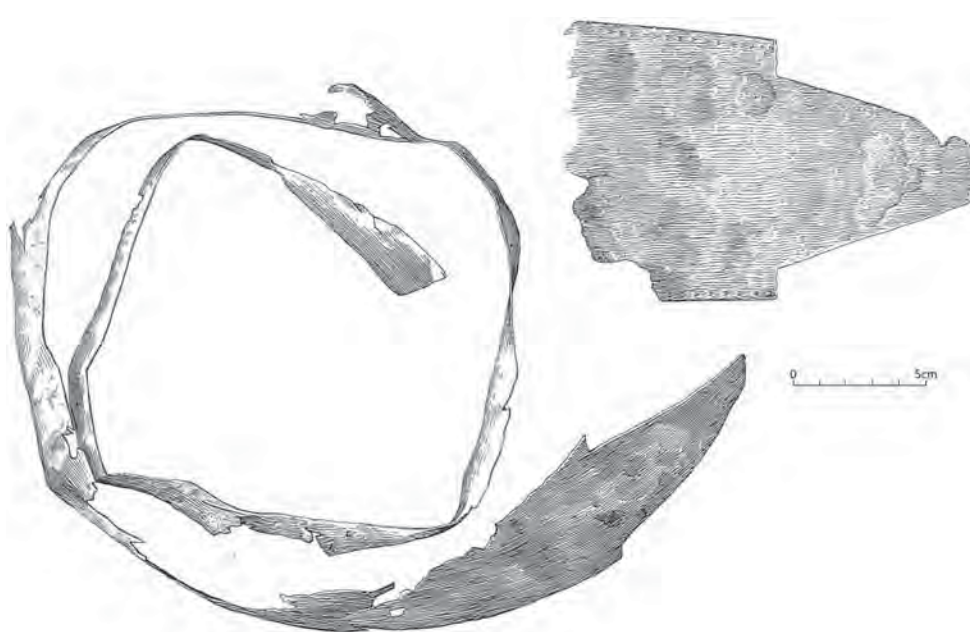
- Helma typu Býčí skála je unikát. Nemá žádné paralely. Podobné známe z východního Přiaľpí.
- Podobné předměty patří k výbavě jen nejbohatších mužů.
- Helma patří společně s dýkami, opasky a bronzovými nádobami k nejprestižnějším předmětům mužů ze souboru v Předsíni.
- Dýky jsou prestižní osobní zbraní elit a jde o málo používaný předmět na Moravě, jako zbraně zcela převažují kopí a sekery. Meče nebyly v Předsíni nalezeny.
- Do tohoto okruhu nepatří tzv. kardiofylaxy (plechové kruhové kotouče – obr. VIII.46 nahoře), které byly součástí ženských opasků.

Námět k diskuzi: Existence těchto luxusních předmětů ukazuje na přítomnost nejvyšší mužské elity v Předsíni Býčí kály. Podobné doklady z jeskyní jsou zcela výjimečné a nestandardní.

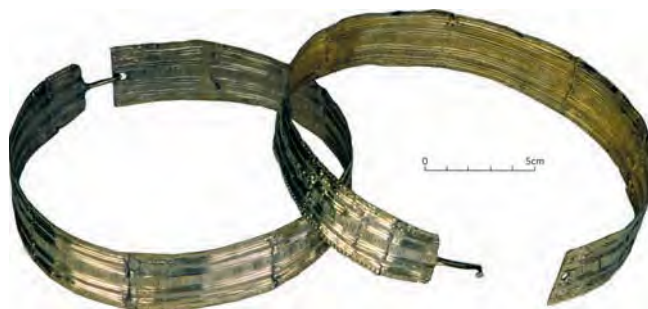
Zlaté a bronzové náušnice/záušnice (obr. VIII.45; PARZINGER 1995c, 46–49; NEKVASIL 1995b, Taf. 19: 208–212, 68: 210–212) a *opasky sestavené z bronzových kroužků* (obr. VIII.46; PARZINGER 1995c, 49–54, 59–61; NEKVASIL 1995b, Taf. 71: 246, 25: 291, 26: 292–294, 72: 291–292):

Obr. VIII.43. Železná dýka v železné pochvě s přichyceným kusem dřeva na povrchu z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.44. Celokovový bronzový opasek z Předsíně (NEKVASIL 1995b, Taf. 24: 285).

Obr. VIII.45. Kopie zlatých náušnic/záušnic z Předsíně představují znovu spojené rozlámané kusy. Jednotlivé originální kusy jsou stále drženy v depozitáři/expozici ve Vídni odděleně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.46. Tzv. bederní závěs z Předsíně. Jde o ženský opasek sestavený z bronzových kroužků, na čelní straně doplněn tzv. „kardiofylaxem“ a dále prolamovacími závěsky (L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.48. Rekonstrukce tzv. bederního závěsu. Obsahuje dvě chyby. Původně šlo o opasek, nikoliv jiný typ šperku. Šperk náleží ženě, nikoliv muži (malba A. Čuma, HORKÝ – NÁPLAVA 1996, 19).

Obr. VIII.49a. Vlevo skleněné korály s malou korozií povrchu a vpravo naopak se značnou. Důvod rozdílu zatím není znám. Vše z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

←

Obr. VIII.47. Rekonstrukce hrobu č. III z Vojkovic jižně od Brna, s opaskem sestaveným z bronzových kroužků (námět M. Golec, malba L. Balák).

- Množství zlata nalezeného v Býčí skále je mezi dalšími komunitami halštatu Moravy zcela výjimečný.
- H. Wankel v soupise nalezených předmětů v Předsíni uvedl 8 diadémů (dnes náušnic/záušnic), dva náramky a 8 spirálovitých prstenů (SKUTIL, JAN 1972, 103–104; STUHLÍK 1996).
- Část zlata zůstala Wankelovi a část obdržel majitel panství Jan II. Lichtenštejn.
- Velmi zřídka analogie pocházejí jihovýchodního Přialpi a ze západních halštatských regionů.
- Podobné předměty lze považovat za vrchol ženského luxusu, na Moravě k němu můžeme přiřadit složené ženské opasky s bronzových kroužků, což je ale naopak lokální typ předmětů typický pro jižní Moravu.
- Všechny dochované náušnice/záušnice byly záměrně rozlámány (usmrceny) a jde asi o pozůstatek posledního rituálu s nimi.
- Zlatá náušnice/záušnice byla nalezena pod lebkou tzv. Wankelovy princezny (obr. VIII.17a, VIII.17b).
- Tzv. bederní závěs je ve skutečnosti ženským opaskem sestaveným z různých částí (subtilní bronzové kroužky, kardiofylax, možná i kostěné rozdělovače a prolamované závěsky). Byl nalezen na pánvi kostry.
- Kardiofylax (obr. VIII.46 – nahoře) byl součástí ženských opasků (obr. VIII.47) nejde o součást mužských pancířů či opasků (obr. VIII.48), což je časté a chybné určení.

Námět k diskuzi: Existence těchto luxusních předmětů ukazuje na přítomnost nejvyšší ženské elity v Předsíni Býčí skály. Zatímco zlaté náušnice/záušnice nemají obdobu v ženských hrobech, opasky ano, bylo jich nalezeno jen poslední dobou v hrobech několik.

Skleněné korále (obr. VIII.49, VIII.50; HAEVERNICK 1995, 93–97; NEKVASIL 1995b, Taf. 22: 268–284, 77: 213–214, 78: 216, 258–259, 81: 1–10, 82: 1–6, 83: 1–8, 84: 1–39):

- Skleněné korále jsou v Předsíni zastoupeny velkým množstvím, kolem 4500 ks.
- Vždy byly představovány navlečené na šňůrách v početných souborech, v kombinaci se závěsky/amulety různých druhů. Jestli odrážejí původní nálezové okolnosti, nevíme.
- Korále mají široké typové zastoupení od subtilních kroužků, přes masivnější kulovité, hvězdčité až po válcovité. Jejich barevná škála je neobyčejně pestrá (obr. VIII.50).
- Některé typy nemají analogie a poukazují snad na místní produkci.
- Skleněné korále známe také z jihomoravských hrobů, ale nikdy v tak početných souborech.
- Celkový počet skleněných korálů z Předsíně zatím výrazně převyšuje součet ze všech ostatních moravských lokalit (zejména hrobů).

Námět k diskuzi: Pokud velké soubory navlečených perel představují původní předměty, jde vedle zlatých diadémů a opasků sestavených z kroužků o další luxusnější ženské šperky, náležející elitám. Existence těchto předmětů ukazuje na přítomnost nejvyšší ženské elity v Předsíni Býčí skály.

Jantarové výrobky (obr. VIII.51; PARZINGER 1995c, 55–56; NEKVASIL 1995b, Taf. 79: 254–255, 262, 265–266, 80: 265–267):

- Jsou v Předsíni zastoupeny velkým množstvím kusů (1800 ks, z toho je 1280 ks ve formě kulovitých, 527 ks kruhovitých, 5 ks válečkových korálů a 3 ks rozdělovačů).
- Vždy byly představovány navlečené na šňůrách v početných souborech, jestli odrážejí původní nálezové okolnosti, nevíme.
- První analýzy jantaru z různých lokalit Moravy, mezi nimi i z Býčí skály, potvrzují baltský původ (M. Novotná – VŠCHT Praha).
- Jantarové korále známe i z hrobů, ale nikdy v tak velkých souborech.
- Celkový počet jantarových kusů z Předsíně zatím výrazně převyšuje součet ze všech ostatních moravských lokalit (hrobů).
- Jantarové korále jsou vedle náramků obvyklým inventářem v depotech.
- V roce 2007 byl proplavováním sedimentů v Předsíni nalezen i polotovár a původní surovina, což může poukazovat na výrobu přímo v Předsíni (obr. VIII.51 – dole).

Námět k diskuzi: Pokud velké soubory navlečených perel představují původní předměty, jde vedle zlatých diadémů a opasků sestavených z kroužků společně se skleněnými náhrdelníky o další luxusnější ženské šperky dokládající přítomnost elit.

Bronzové nádoby (obr. VIII.52 až VIII.54; NEKVASIL – PODBORSKÝ 1991, 30–35; PARZINGER 1995b, 122–127; NEKVASIL 1995b, Taf. 32: 336, 33: 337, 34: 338, 35: 339, 36: 340–344, 37: 345, 38: 346, 352–362, 39: 347–348, 363–364, 40: 349, 365–368, 41: 350–351, 73: 336, 74: 337, 75: 340, 346, 76: 348, 351):

- Byly v Předsíni nalezeny ve velkém typovém spektru, známe žebrované cisty, vědra, situly, kotlíky nebo fragmenty cedníku.
- Jejich původ je hledán nejčastěji v oblasti italských kultur a halštatských oblastí Slovinska.
- Vykazují značné (i záměrné) poškození a opotřebení a proto je J. Nekvasil řadil mezi předměty typu „sběrné suroviny“.
- V jedné z nádob měla být nalezena lidská lebka (obr. VIII.18), která se tak zbarvila zcela do zelena.
- V některých byly uloženy obiloviny i s plevami, v jiných hliněná nádoba. Obdobné vkládání malých hliněných nádob do velkých známe z hrobů.
- Jedna z nádob (obr. VIII.54) nese vytepávané motivy hráče na aulos (dvojitá píšťala) a čtyřnohého zvířete (byka?). Jde o doklad vzácného halštatského umění napodobujícího jinou technikou tzv. situlové umění.
- Bronzové nádoby různých druhů známe z mužských hrobů a depotů.
- Obecně se pokládají za majetek elit.
- V době vzniku této knihy se ověřuje fakt, zdali v jedné z nádob nebyly uloženy pozůstatky/ostatky lidské kremace (uloženo v MZM Brno).

Námět k diskuzi: Na základě našich znalostí z moravských halštatských hrobů můžeme bronzové nádoby z Předsíně považovat za mužské předměty a jsou dalším dokladem mužských elit v Předsíni.

Obr. VIII.49b. Subtilní skleněné korále a přívěsky/amulety (zleva) z bronzu, železa, kamenů a medvědího zubu z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.50. Rekonstrukce skleněných korálů z Předsíně (foto V. Hanuš).

Obr. VIII.51. Jantarové korále různé velikosti a tvaru, doplněné kostěným a jantarovým rozdělovačem a kostěným závěskem/amuletem z drápu medvěda (určil V. Káňa). Dole surovina a polotovar korálu. Vše z Předsíně (foto L. Plchová, A. Přichystal a M. Golec).

Tzv. *železný prsten* (obr. VIII.55; PARZINGER 1995c, 54; NEKVASIL 1995b, Taf. 21: 228):

- Byla o něm vedena dlouhá diskuse, zda je odlitý či vykováný. Dnes se považuje za doklad precizní kovářské práce.
- Patří ke třem předmětům, které nebyly Wankem ani jeho dědici prodány do Vidně, dnes je majetkem MZM v Brně.
- Prsten má ekvivalenty z bronzu, polovina jednoho pochází přímo z Předsíně a je jako přívěšek/amulet součástí skleněného náhrdelníku (obr. 49b – vlevo).

Námět k diskuzi: V rámci debaty o technologii výroby zapadla otázka, k čemu vlastně sloužil? Vnitřní otvor umožňuje předmět navléknout na prst, jde-li však o skutečný prsten, nevíme. Mohlo by jít o přívěšek/amulet na což ukazují drobné otvory.

Tzv. *oltář* (obr. VIII.56; PARZINGER 1995a, 188; Taf. 85: 1–3; NEKVASIL 1995b, Taf. 85: 1–3):

- Tzv. oltářem jsou nazývány tři ploché kameny, které považujeme za zrnokterky (podložky pro rozměňování obilovin, bylin, masa či jiných produktů).
- Dva menší kameny měly největší podpírat ve vertikální poloze.
- Na horním plochem kameni měly být nalezeny dvě uťaté ženské ruce (neprokázáno), svisle rozpolcená lebka

(neprokázáno) a na každé ruce vždy dva bronzové náramky a zlatý prsten (nedochovaly se).

- Každá ze zrnokterek je z jiného materiálu, každý pochází z jiného surovinového zdroje (PŘICHYSTAL – NÁPLAVA 1995, 42; PŘICHYSTAL 2009, 236).

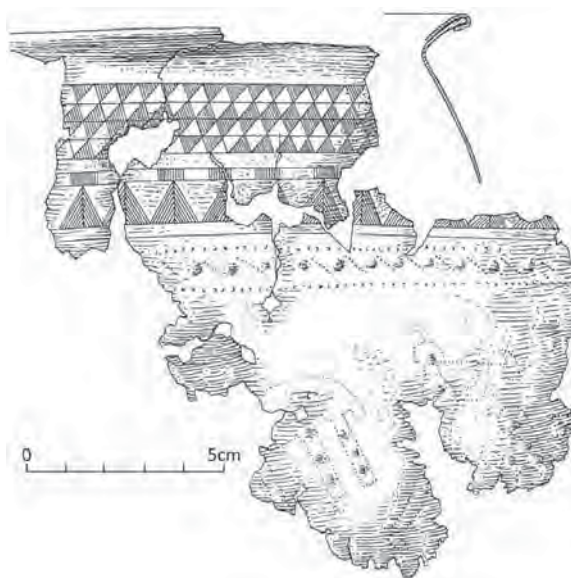
Námět k diskuzi: V minulosti byl oltář považován buď za tzv. obětní kámen nebo pouze za zrnokterku, dokládající výrobu potravin, přičemž nebyla vzata v potaz jeho symbolická funkce. Předměty sloužící k produkci či úpravě potravin velmi často plní úlohu votivních darů při náboženských úkonech – např. zrnokterky, žernovy, radlice, srpy ad., obdobně i samotné zemědělské produkty či jídlo.

Bronzové, železné a zlaté náramky (nebo prsteny) a nánožníky (obr. VIII.57, VIII.58; PARZINGER 1995c, 25–45; NEKVASIL 1995b, Taf. 2: 27–29, 3: 30–37, 4: 38–48, 5: 38–42, 46, 6: 49–53, 7: 49, 8: 54–65, 9: 66–70, 10: 73–84, 11: 85–96, 12: 97–111, 12: 112–121, 124, 126, 14: 127–133, 15: 134–142, 16: 143–158, 17: 159–185, 18: 186–207):

- Náramky se v souboru vyskytují ve velké tvarové a typové škále.
- Počet náramků je v porovnání s jinými skupinami předmětů nezvykle vysoký (kolem 150 ks).

Obr. VIII.52. Bronzové žebrované cisty z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.54. Fragment bronzové nádoby s vytepávanými postavami hráče na dvojitou píšťalu (aulos) a čtyřnohého zvířete – býka? (NEKVASIL 1995b, Taf. 41: 350).

Obr. VIII.53. Kotlík s křížovými atášemi z Předsíně byl na dně záměrně poškozen (usmrčen) tupým předmětem (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.55. Tzv. prsten z Předsíně, byl vykován ze železa a může jít o přívěšek/amulet (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.56. Horní pohled na tzv. oltář z Předsíně (celkem tři zrnatěrky). Dohromady měl tvořit celek s tzv. „uřatými rukama“ se čtyřmi bronzovými náramky, dvěma dnes nezvěstnými zlatými prsteny a vertikálně rozpolcenou lebku č. 2340 (vpravo) (foto L. Plchová, A. Přichystal, I. Harna).

Obr. VIII.57. Bronzové náramky a nánožníky různých typů a velikostí z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.58. Tzv. „turbany“ z bronzu – asi nánožníky z Předsíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

- Velikost náramků je velmi proměnlivá. Nacházíme kusy, které nosili dospělí lidé až po velmi malé, které odpovídají dětem. Nejmenší byly již asi prsteny.
- Mnohem méně než náramků je nánožníků. Jejich počet odpovídá standardům z pohřebišť.

Náměty k diskuzi: Celkový počet náramků je nápadně vysoký, několikrát přesahuje počet nalezených koster v Předsíni.

Pokud budeme považovat mrtvé lidi v Předsíni za pohřbené a hypoteticky měl každý jedinec jeden kus na sobě, počet je stále 4× vyšší. U halštatských pohřbů na Moravě jsou nicméně hroby s náramky ve výrazné menšině. Vystává otázka, jestli toto vysoké zastoupení není dokladem jejich zdejšího záměrného votivního ukládání. Halštatské depoty z Moravy obsahují vedle jantarových korálů obdobné série náramků. Z tohoto

úhlu pohledu halštatská Předsíní vykazuje okruh nálezů shodných s depoty.

Bronzové spony a jehlice (obr. VIII.59; PARZINGER 1995c, 16–26; NEKVASIL 1995b, Taf. 1: 1–20, 2: 21–26, 68: 21–22):

- Jehlice a spony v souboru nejsou zastoupeny zvláště vysokým počtem, což počtem odpovídá i zastoupení v hrobech.
- Převaha loďkovitých spon (původem v italské oblasti) ale neodpovídá hrobům, zde dominují harfovité spony.
- Význam spon je hlavně chronologický, pomáhají celkové dataci do stupňů Ha D1–Ha D2 a jeho porovnání souboru s dalšími regiony.

Námět k diskuzi: Není zatím jasné, kdo nosil v rámci moravského halštatu loďkovité spony. Ženy?

Keramické nádoby (obr. VIII.60; PARZINGER 1995c, 85–92; NEKVASIL 1995b, Taf. 59: 582–584, 60: 585–588, 61: 589–594, 62: 595–605, 63: 606–632, 64: 634–658, 65: 659–683, 66: 684–721, 67: 722–743):

- Nalezené množství keramiky v Předsíni (Wankel uvádí 300 ks), muselo být velké. Ve sbírce ve Vídni je množství nádob a kolecké budí dojem Wankelova výběru.
- Nemalé množství keramiky je uloženo v MZM Brno a bylo získáno v letech 1937–1943. Další keramika byla zničena za válečných úprav. Po válce byla nacházena před jeskyní ve vyvezeném materiálu z Předsíně.
- Velké střepy byly v Předsíni posbírány také jeskyňáři, četné kusy byly nalezeny při vzorkování sedimentů v roce 2007.
- Keramika z Předsíně nevykazuje typologické spektrum stupně Ha C, ale nápadně až stupně Ha D1–Ha D2 (6. stol. př. n. l.), čímž se dobře shoduje s hlavním datováním kovových, chronologicky citlivých, nálezů.
- Některá keramika v Předsíni vykazuje změnu, která proběhla až ve stupni Ha D2 (2. pol. 6. stol. př. n. l.; obr. VIII.60 – amfora a miska vlevo), kdy však dochází ke zhroucení společenského systému halštatu na Moravě.
- V jedné z nádob naplněné prosem se nacházela soška býčka.
- V zásobnicích se měly nacházet dle Wankela obiloviny a v menších exemplářích zbytky pokrmů.

Námět k diskuzi: Wankelem odebrané celé nádoby (deponovány ve Vídni) naznačují, že musely být uloženy do země. Pokud by zůstaly na povrchu, podlely by v tak frekventovaném prostoru silné fragmentaci. Tento závažný fakt nebyl dosud diskutován.

Přesleny (obr. VIII.61; PARZINGER 1995c, 85; NEKVASIL 1995b, Taf. 55: 502–521, 56: 522–541, 57: 542–561, 58: 562–581):

- Ze souboru pochází značně velké množství přeslenů (80 ks).
- Jejich tvarové spektrum zcela odpovídá halštatu na Moravě.
- V Předsíni byla uložena i příze, a dokonce i tkalcovská závaží, tedy předměty, které s přesleny vytvářejí výrobní celek.

Námět k diskuzi: Přesleny z Předsíně naznačují stejnou situaci, jako je možné pozorovat u náramků. Jejich počet je nápadně vysoký. Je otázkou, jestli nebyly obvyklým votivním

Obr. VIII.59. Bronzové jehlice a spony různých typů z Předsíně. Tzv. terčovitá spona vpravo dole nebude sponou, devět nýtů na tomto plechu ukazuje nejspíše na jiný typ ozdoby; původně aplikované nýty nevelké délky na kůži? (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.60. Keramika z Předsíně – amfora, pohárek, šálek a hrnec s pokličkou (foto L. Plchová a A. Přichystal).

Obr. VIII.61. Přesleny z Předsíně – součásti vřeten na sprádání nití (foto L. Plchová a A. Přichystal).

předmětem, který zde byl také zanecháván. Situace v jiných jeskyních Evropy to naznačuje. Přesleny mohly být ukládány i s vřetenem a navinutou nití. Šlo o ženské obětiny?

Hlavní nalezená funkce v době halštatské: *jeskynní svatyně v Předšíně s funkcí výrobní, obytnou, pohřební a votivní*.

VIII.3.6.5. Wankeliana

Velkou skupinou témat kolem Byčí skály je badatelský zájem o osobu H. Wankela a jeho rodiny. Shrnujeme je pod termínem *wankeliana*. Sám H. Wankel byl průběžně po svém životním objevu kriticky posuzován pro metody své práce nebo dokonce z hlediska možného falšování některých faktů. V řadě případů bylo poukazováno na nedostatečné popsání nálezové okolnosti v Předšíně v roce 1872. Byla také hodnocena otázka jeho osobní nepřítomnosti při výzkumu (např. M. Oliva v této knize) a tím neautentičnosti údajů. Důvodem ke vzniku řady podrobných historiografických prací o Wankelovi byl zvýšený zájem o jeho dílo při stém výročí jeho výzkumu a také jeho obrana před příliš ostrou a místy neoprávněnou kritikou (ADÁMEK 1971; JELÍNEK 1985; NĚMEC 1985; URBAN 1984). Vyšly jeho bibliografie, které pomáhají v orientaci ve Wankelově dnes již mnohdy těžko dostupné literární produkci (BURKHARDT 1958; ABSOLONOVÁ – BEDNÁŘOVÁ 1971; ABSOLONOVÁ – BEDNÁŘOVÁ – GROLICH – URBAN 1986). Řada Wankelových německy psaných a dnes již těžko dostupných článků byla přeložena do češtiny, čímž se obnovoval a udržoval zájem o jeho práci kupříkladu i mezi širokou veřejností (GROLICH – URBAN 1972; 1973; 1976–1977; 1988a; 1988b; 1989a; 1989b; diskuse s Wankelem 1989c; 1990; 1991; WANKEL 1988). Byla zhodnocena jeho rozsáhlá vědecká korespondence (ABSOLONOVÁ – BEDNÁŘOVÁ 1970), historiografie si povšimla jeho četných zahraničních cest, přednášek a kontaktů. Řada Wankelových dokumentů se dochovala díky zájmu jeho vnuka K. Absolona, který dědečkův odkaz v meziválečném a poválečném období oživoval a propa-

goval. Wankel byl posuzován pohledem různých oborů, jimž se věnoval – archeologickým, paleontologickým nebo lékařským. Hodnoceny byly jeho kladné charakterové vlastnosti jako lidumila nebo národního obrozence (GROLICH ed. 1971), staršího data jsou naopak jeho kritiky z počátku století od J. Kniese a M. Hýska (SKUTIL, JAN 1974–1975a). Najdeme práce, které se věnují jeho rodině (KLADIVO 1936), nebo práce členů rodiny, které na Wankela v různých směrech navazují (BUFKOVÁ-WANKLOVÁ 1920). To vše se stalo námětem rozsáhlé literární produkce, přednášek a výstav. Svého zhodnocení došly i nevydané rukopisy, které přinesly některá dlouho neznámá fakta (SKUTIL, JAN 1972; 1974; GOLEC – GROLICH – TVRDÝ – URBAN 2009). Nedávno byly dokonce soukromě přeloženy jeho zápisky z mládí – Ephemeriden, pod názvem *Deník z mého života* (zatím nepublikováno). Všechny tyto zdroje jsou pestrým okruhem námětů a jejich studium je velmi prospěšné právě i ve vztahu k halštatskému nálezu v Předšíně Byčí skály. Představují důležitý doplněk k Wankelově literární produkci a nemohou být badateli halštatského nálezů z Předšíně opomíjeni (GROLICH 1985). Dá se z nich odvodit řada významných faktů. Naposledy je využil pro nastínění Wankelova života a práce M. Stloukal (STLOUKAL – NEKVASIL 2015, 51–58). Stále je nutno mít na zřeteli, že nálezovou situaci z roku 1872 není bez Wankelových pramenů, tj. i okruhu wankelian možno posuzovat. Na závěr lze také poznamenat, že trvalý zájem o jeho život a práci v obou regionech jeho vědeckého působení – Blansku a Olomouci – zapříčinil, že je mezi laickou veřejností dodnes velmi populární. Jeho halštatský nález v Byčí skále k tomu notně napomohl.

VIII.3.7. Byčí skála VII. (doba laténská 450–0 př. n. l.)

Mladší doba železná je v Byčí skále sice zastoupena, ale nespočetně méně než doba halštatská. V tomto období z temnoty dějin vystoupili historičti Keltové. V Byčí skále se

Obr. VIII.62. Bronzový nánožník a sapolitové/švartnové náramky z Předšíně (foto L. Plchová a A. Přichystal).

objevili, a to hned ve dvou etapách. Ze 4. stol. př. n. l. známe bronzový nánožník (obr. VIII.62 – nahoře; PARZINGER 1995c, 36; NEKVASIL 1995b, Taf. 9: 71–72). Je možné, že do tohoto období náleží i sápopelitové/ švartnové náramky, jež mohou být podle ojedinělých halštatských analogií již halštatské, ale z Moravy je známe zatím až z laténského období (obr. VIII.62 – dole; PARZINGER 1995c, 52). Z 2.–1. stol. př. n. l. pak pochází soubor pozdně laténské keramiky. V této době si Keltové již stavěli svá opevněná sídliště – oppida, nejbližší se nachází až Staré Hradisko na Prostějovsku.

Hlavní nalezená funkce v době laténské: *nenalezena*.

VIII.3.8. Býčí skála VIII. (doba římská 0–400 n. l.)

Pravlast nového etnika Germánů se nachází v severní Evropě. Na Moravu se rozšířili nejpozději se změnou nového letopočtu a opět je nacházíme v Býčí skále. Významný je zde fakt, že nálezy patří do nejméně dvou časových horizontů. Z jeskyně pochází početný soubor keramiky, který je směsicí místní germánské a římské produkce ze vzdálených dílen v římských provinciích jižně od řeky Dunaje. Luxusnější složce náleží zejména kolekce atraktivní červené terra sigillata a rétské keramiky (obr. VIII.63, VIII.64). Z jeskyně pochází také fragment lampičky (obr. VIII.64 – vlevo dole). Germánské nálezy jsou

Obr. VIII.63. Terra sigillata z Předsíně (foto M. Golec).

Obr. VIII.64. Terra nigra a lampička vlevo dole z Předsíně (foto M. Golec).

v jeskyních ČR jinak velmi neobvyklé. Některé kusy z Předsíně již můžeme datovat do přechodného období stěhování národů. Revize nálezů z doby římské z Býčí skály již probíhá.

Hlavní nalezená funkce v době římské: *není nalezena*.

VIII.3.9. Býčí skála IX. (doba stěhování národů 400–600 n. l.)

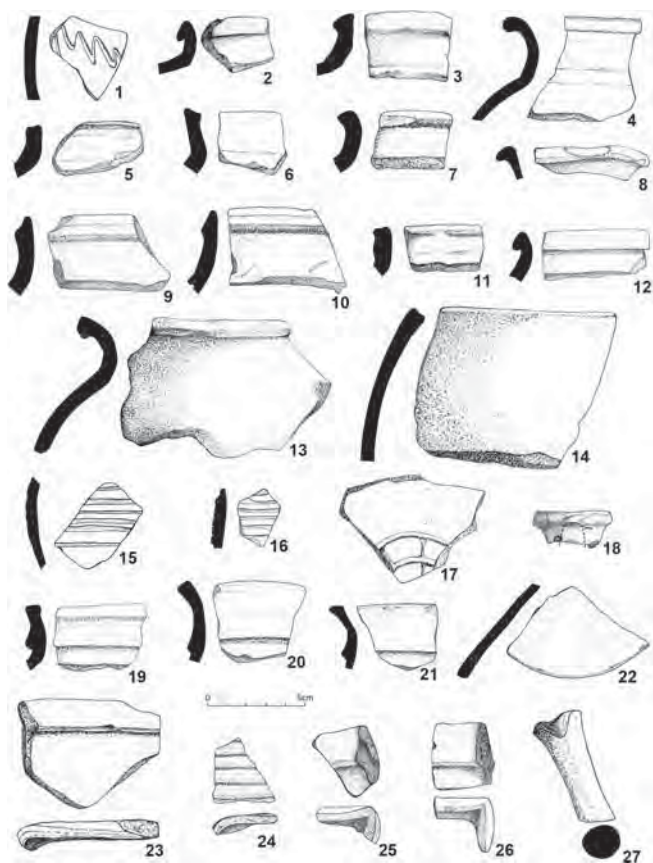
Období nebylo bezpečně prokázáno.

VIII.3.10. Býčí skála X. (raný středověk 600–1250)

Nástup raného středověku přinesl opět etnické změny – příchod Slovanů. Oblast kolem Býčí skály se po přestávce opět stala strategickou pro své zásoby železné suroviny. Její místní hutnění vypuklo již v době před Velkou Moravou v 8. století (obr. VIII.65). V době její existence v 9. století zde dokonce u pozdějších Olomučan pracovaly sériové hutnické pece a obchodem přes Staré Zámky v Brně-Lišni byly hotové výrobky distribuovány dále do velkomoravských center (PLEINER 1958; PLEINER et al. 1984; SOUCHOPOVÁ 1986; 1995; SOUCHOPOVÁ et al. 2002; SOUCHOPOVÁ – MERTA, J. – MERTA, O. 2011). Právě z období raného středověku z Býčí skály pochází soubor keramiky z 9.–12. století (obr. VIII.66: 1–14), který je mezi ostatními jeskyněmi Moravského krasu vyjimečný (GOLEC

Obr. VIII.65. Raně středověcí hutníci předvelkomoravského období poblíž pozdějších Olomučan nedaleko Býčí skály (námět J. Merta, O. Merta, L. Slezák, malba L. Balák).

Obr. VIII.66. Raně a vrcholně středověká keramika a fragmenty vrcholně středověkých kamen z Předsíně (kresba M. Golec).

Obr. VIII.67. Bliže nedatovaná mazanice z Předsíně (foto M. Golec).

hanské vrchoviny a stavba šlechtických sídel. Z tohoto období známe první písemné zprávy o této oblasti (BEDNÁŘOVÁ 1961; 1968), vztahující se např. k poutním místům ve Křtinách a Vranově (u Brna), k místní šlechtě a hlavně také k válečným rokům, které vyhnaly vesničany z jejich domova do lesů a jeskyní. Z těchto událostí mohli čerpat místní obyvatelé náměty do svých vyprávění třeba o loupežnicích. Pohanská svatyně slovanského boha Svantovíta umístěná do Býčí skály v lidových vyprávěních, literárně zachycená před příchodem H. Wankela do Moravského krasu, se nedá potvrdit.

Hlavní nalezená funkce ve vrcholném středověku: *přechodný pobyt v nouzi v Předsíni, penězokazecká dílna v Jižní odbočce?*

2014c). Nedaleko Býčí skály u Jidášovy stěny byl nalezen depot tří železných předmětů – radlice, nože/srpu a sekery. Datuje se do velkomoravského období, tj. 9. stol. (GALUŠKA 2006).

Hlavní nalezená funkce v raném středověku: *není nalezena.*

VIII.3.11. Býčí skála XI. (vrcholný středověk 1250–1500)

I následující periody vrcholného a pozdního středověku jsou zde zastoupeny keramikou, a to v mnohem větším počtu (GOLEC 2014c). Z jeskyně pocházejí i jiné okruhy nálezů a všechny jsou svým způsobem neobvyklé. Kromě keramiky (obr. VIII.66: 15–22) se dochovaly fragmenty kachlových kamen (obr. VIII.66: 23–26), které naznačují pobyt lidí pravděpodobně ve válečných letech 1470, kdy byl uherským vojskem obléhán blízký Nový hrad u Adamova (KONEČNÝ – MERTA 1976; 1980). Na fakt, že lidé v Předsíni mohli někdy v minulosti bydlet, poukazují také nálezy zbytků mazanice, které se ale nedají blíže datovat (obr. VIII.67). Dále pocházejí z oblasti Jižní odbočky Wankelovy nálezy stříbrných kotoučků bez ražení, které mohou být pozůstatkem penězokazecké dílny. Poslední zajímavostí je kresba zvířete („jelena“?) nalezeného roku 1994 (OLIVA 1995b, 40; HORKÝ – NÁPLAVA 1996, 28) v Jižní odbočce, která je datována do rozmezí let 1275–1395 (SVOBODA – van der PLICHT – BALÁK, I. 2005a; 2005b; SVOBODA 2006a; 2006b). Nálezy v jeskyních Moravského krasu z období vrcholného a pozdního středověku jsou častými. V pozadí tohoto jevu byla rozsáhlá kolonizace Dra-

VIII.3.12. Býčí skála XII. (renesance 1500–1620)

Toto období není v jeskyni spolehlivě prokázáno, nicméně je doloženo díky písemným pramenům v blízkém okolí na hospodářském objektu – předpokládané výrobě železa „Althamr“ v 1. pol. 16. stol. (KREPS 1976). Existenci hamru potvrzují dvě listiny datované k roku 1506 povolující opravu poškozeného hamru, což naznačuje, že pracoval již v 15. století. Hamr, nazývaný „V lukách“ či „Althamr“, je zmiňován také roku 1549 a pak roku 1568 již jako pustý (MERTA, J. 2006).

VIII.3.13. Býčí skála XIII. (baroko 1620–1750)

Prameny k poznání jeskyně Býčí skála v baroku jsou rozvedeny v kapitole I. Z roku 1669 pochází první popis Býčí skály od J. F. Hertoda z Todtenfeldu. Doložil řadu pozoruhodných informací. Nové využití jeskyně shledáváme ve zdejším pobytu poustevníka. V baroku, po skončení třicetileté války, chodila Křtinským údolím (nebo po plošinách nad ní) početná náboženská procesí k významným centrům mariánské spirituality – k poutním chrámům ve Vranově (u Brna) a Křtinách. Kolik lidí se v jeskyni zastavilo, není známo, ale právě z tohoto období pochází první historický podpis ze stěny jeskyně – Krasl 1650 (obr. I.13). Jeskyni se přiblížila lidská sídla a další stavby, zejména rané průmyslové podniky. Od křestních jmen Josefa Jana Adama Lichtenštejna (1690–1732) odvozujeme jména Adamov, Josefův a Josefůvské údolí, které bylo v této epoše

značně kolonizováno (nepotvrzené je od něj odvozené staré pojmenování Býčí skály – Adamova jeskyně). Roku 1711 byly u Býčí skály vystavěny dva (pstruhové) rybníky, které měly zásobovat pod ní ležící výrobní vodou. V dnešním Josefově pracovala v letech 1724–1747 sklářská huť, která byla do konce století ještě přestavěna na draslovnu. Nejpozději v roce 1746 byla zprovozněna vysoká pec Františka na Staré huti u Adamova. Z Předsíně pochází z let 1937–1943 soubor glazované novověké keramiky, který můžeme datovat jen obecně do novověku, tedy může být i barokní (nepublikováno).

Hlavní nalezená funkce v baroku: *poustečna, první etapa vědeckého průzkumu*.

VIII.3.14. Býčí skála XIV. (klasicismus, romantismus 1750–1868)

Prameny k poznání jeskyně Býčí skála a jejího okolí jsou obsahem kapitoly II. Ač byl zájem historiografie konce 18. a v 19. století o Býčí skálu vždy značný (ABSOLON 1970a; 1970b; KUČERA – SLEZÁK – HROMAS 2009) a téma se zdálo již vyčerpáno, oblast mezi Vranovem (u Brna) a Křtinami nedávno poodhalila neznámé souvislosti. Esteticky hodnotná krajina zaujala majitele pozořického panství bratry Aloise I. Josefa a Jana I. Josefa Lichtenštejny, kteří přistoupili k rozsáhlým romantizujícím parkovým úpravám (GOLEC 2014; 2014n). Důvodem snad bylo umístění hrobky jejich rodu ve Vranově, ale také samotná romantická krajina. Nejdříve vznikl romantický park v oblasti Josefova na rozhraní Josefovského a Křtinského údolí. Estetické okrášlení prodělaly samotné jeskyně Jáchymka, Býčí skála a Kostelík. V celé Staré Býčí skále došlo ke komplexním umělým úpravám, taktéž nad jeskyní se objevil odpočinkový altán s vyhlídkou. Postupně se úpravy rozšiřovaly jednak k jeskyni Výpustek a také do oblasti Adamova, nakonec přišla na řadu rodová hrobka ve Vranově. Celý rozlehlý areál byl nedávno souhrnně nazván Vranovsko-křtinským lichtenštejnským areálem. Projekt byl od svého počátku veřejnosti otevřený a vyzýval první turisty ke své návštěvě. V tomto období se ustálil také nový termín Moravské Švýcarsko (Ch. C. André) jehož vzorem byla v duchu evropského romantismu vzdálená země nezkažených horalů. Společenským vrcholem tohoto období byla návštěva císařského páru Františka I. a manželky Marie Terezie Neapolsko-Sicilské, kteří navštívili Býčí skálu dne 7. září 1804. Některé návrhy krajinářských úprav a jejich realizace pocházejí od J. Hardtmutha, C. J. Rudzinského a nebo B. Petriho. Dá se předpokládat, že řadu zúčastněných osob se zatím nepodařilo identifikovat. V tomto období četní turisté pokryli stěny Býčí skály tisíci podpisů, které se staly jedinečným historickým pramenem (ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014). Jde o druhou etapu vědeckého zhodnocování Býčí skály, početné byly popisy v novinách a turistických průvodcích, oblast se stala námětem uměleckých děl. Jeskyně byla navštěvována buď bez průvodce, nebo tyto služby za finanční protihodnotu i s prodejem předem připravených pochodní nabízeli obyvatelé ze Staré huti u Adamova a bližšího Josefova. Na dobových kresbách jsou zachyceni dva okruhy návštěvníků – měšťané a venkované, které lze rozpoznat podle ošacení a zachycené činnosti (obr. VIII.68).

Hlavní nalezená funkce v klasicismu, romantismu: *stavba lichtenštejnského turistického areálu a jeho navštěvování, druhá etapa vědeckého průzkumu*.

VIII.3.15. Býčí skála XV. (Rakousko-Uhersko 1868–1918)

Prameny k poznání jeskyně Býčí skála v tomto období jsou obsahem III. a částečně IV. kapitoly. Počátek Wankelových archeologických výzkumů v Býčí skále v roce 1867 (literárně 1868) se v podstatě kryje se vznikem Rakouska-Uherska. Nastalo intenzivní období vědeckého zájmu o jeskyni. Zejména v Jižní odbočce se od Wankelových výkopů vystřídal dlouhý seznam archeologů (viz kapitola III.). Rozsáhlý výzkum celé jeskyně provedl v letech 1891–1892 M. Kříž s cílem zjistit také hydrologické, geologické a sedimentologické poznatky. Býčí skála se objevila v česky a německy psané vědecké literární produkci. Právě nyní vznikly první mapy. V této době vznikl nový název Moravský kras (V. J. Procházka 1899), který zdomácněl mezi českými vědci. Vedle seriózní vědy se objevil i přístup odlišný. Pohled germánského nacionalismu k Býčí skále zvolil ve svém románu Král Vannius (1899) vídeňský mytolog a okultista Guido von List, když ji nazval Wotanovou (Kovářskou) jeskyní ve Wotanově (Adamově) údolí a Předsíní pokládal za vstup do Valhaly (von LIST 1899). Kolem roku 1900 přicházejí do jeskyně němečtí speleologové – Spolek německých turistů v Brně, jehož jeskynní sekce díky intenzivním pracím v horních patrech nalezla doposud neznámé prostory. Z tohoto období se zachovalo množství podpisů zejména v Brunině jeskyni. Později od roku 1911 se započalo s překonáváním Šenkova sifonu pomocí strojního vybavení. Začalo se rozvíjet také horolezectví na vnějších stěnách Býčí a Krkavčí skály. Provázení turistů poskytovali jak lichtenštejnští lesníci, tak i němečtí speleologové.

Hlavní nalezená funkce v době Rakousko-uherské monarchie: *počátek speleologie a horolezectví, turismus, doloženo také ustájení dobytka, třetí etapa vědeckého průzkumu*.

Obr. VIII.68. Městský turista ve vchodu do jeskyně a venkovské obyvatelstvo před Býčí skálou kolem poloviny 19. století – výřez (kresba Hummitsch, archiv K. Absolon, MZM Brno).

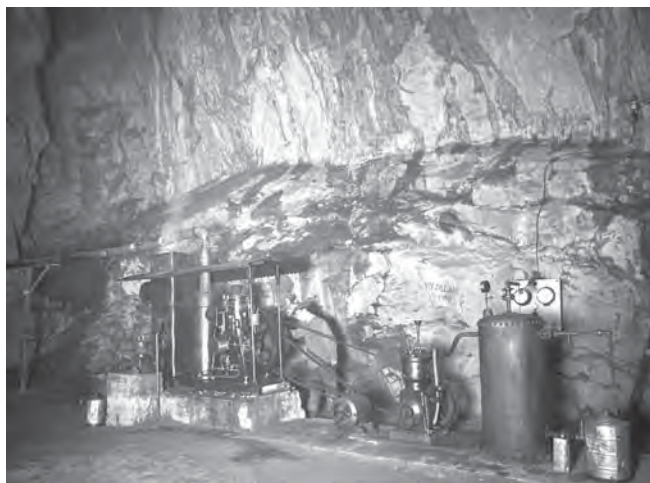
VIII.3.16. Býčí skála XVI. (První a Druhá republika 1918–1939)

Prameny k poznání jeskyně Býčí skály v meziválečné době jsou obsahem kapitoly IV. Zmíněné období bylo v jeskyni ve znamení německých speleologů z Brna, kteří vlastnili výhradní výzkumné právo. Jejich intenzivní práce vedly v listopadu roku 1920 k objevu Nové Býčí skály. Do nových prostor se v letech 1920–1922 (někdy se uvádí až do povodně roku 1927) také provázelo a Býčí skála získala mezi přístupnými jeskyněmi na atraktivitě. Před pozemkovou reformou v roce 1923, kdy pozorlivé panství Lichtenštejnů přešlo pod správu dnešní Mendelovy univerzity v Brně, vyklidili jeskyňáři strojní vybavení z jeskyně (obr. VIII.69), Šenkův sifon se znovu zaplnil a Nová Býčí skála byla znovu nepřístupná. Speleologická činnost a pravidelné turistické prohlídky ustaly. V Jižní odbočce prováděli ještě ve 20. letech výzkumy němečtí amatérští archeologové (viz kapitola VII.). Málo využívanou uzamčenou jeskyni velmi často nelegálně navštěvovali čeští trampové, kteří si okolí Býčí skály oblíbili od 30. let. Ti se do ní dostávali postranním malým vchodem přes Pohanský komín (č. 4). Od 20. let v Jižní odbočce pracovali němečtí amatérští archeologové, jako poslední zde bádali na konci 30. let K. Absolon (kapitola III.). Od roku 1937 prováděl výkopy v Předsíni H. Freising.

Hlavní nalezená funkce za První a Druhé republiky: *zájem speleologie, turismu, horolezectví a trampingu, pokračování třetí fáze vědeckého výzkumu.*

VIII.3.17. Býčí skála XVII. (Protektorát Čechy a Morava 1939–1945)

Prameny k poznání jeskyně Býčí skála a jejího okolí v době protektorátu jsou obsahem kapitoly V. Období druhé světové války můžeme v jeskyni dělit na dvě části. Nejdříve pokračoval v jeskyni poměrný klid, němečtí speleologové narukovali na frontu. Bádání v jeskyních bylo dokonce úředně zakázáno. To však neodradilo různé mladé české dobrodruhy k návštěvám. Někdy v letech 1937–1943 proběhl v Předsíni archeologický výzkum, jehož výsledky zůstaly nevyhodnoceny

Obr. VIII.69. Strojovna v Předsíni Býčí skály v letech 1920–1923 (archiv K. Absolon, MZM Brno).

a po více jak sedmdesáti letech se staly obsahem této kapitoly. Pak opět zavládl roční klid až do roku 1944, kdy byla Předsíň jeskyně spěšně upravována brněnskou stavební firmou Bauunion pro válečnou zbrojní výrobu firmy Flugmotorwerke Ostmark G.m.b.H. Wien, Zweiwerk Brünn, produkující bojová letadla. K realizaci výroby zde však již nedošlo, místo nebylo zcela dokončeno, i když řada úprav proběhla (obr. VIII.70). Z odstříleného vápence se vyráběl štěrk pro stavební účely. Z těchto důvodů je lépe Býčí skálu nyní nazývat spíše záložní a nedokončenou továrnou. V Moravském krasu v podstatě končila druhá světová válka. Zde se fronta v květnových dnech zastavila a rozpadala, němečtí vojáci chvatně utíkali na západ. Jeskyně možná ještě posloužila jako márnice pro mrtvé německé vojáky a jeden z nich (důstojník?) se měl dokonce v postranní odbočce „U esesáka“ oběsit. Býčí skála z průběhu války dochovala jak projevy protifašistické (nápis Hitler – ein blutiger Hund; Die rote Front lebt!), tak i fašistické (vrcholíva lezecká knížka v Brunině jeskyni a na vnějších horolezeckých cestách). Také čeští trampové a samozvaní jeskyňáři zanechali po jeskyni četné podpisy (ČERMÁKOVÁ – GOLEC 2014). Tramp a horolezec J. Kudláček zemřel po pádu z býčískalské skalní stěny. Na konci války pracoval na své rozsáhlé monografii o paleolitu Býčí skály K. Absolon, který byl v této

Obr. VIII.70. Betonová podlaha z let 1944–1945 v zadní části Předsíně Býčí skály a gilotina – ústřední motiv výstavy/vzpomínky z roku 2012 na popravené české vlastence v době okupace (foto I. Harna).

Obr. VIII.71. Materiál složený v Předsíni Býčí skály v 80. letech 20. století (foto J. Poláček).

době perzekvován protektorátním režimem a měl omezen vstup do jeskyní Moravského krasu (ABSOLON 1945).

Hlavní nalezená funkce za Protektorátu Čechy a Morava: *zájem speleologie, turismu, horolezectví a trampingu, výstavba podzemní továrny, výroba šterku, místo smrtelné nehody, možná márnice a místo sebevraždy? pokračování třetí fáze vědeckého výzkumu.*

VIII.3.18. Býčí skála XVIII. (Třetí republika a socialismus 1945–1989)

Prameny ke speleologickému průzkumu jeskyně Býčí skála do roku 1954 jsou obsahem kapitoly VI. Bezprostředně po

válce začal zájem o Býčí skálu ze strany českých spolkově organizovaných speleologů. Býčí skála byla pro veřejnost uzavřena. Krátce po skončení války se stala oficiálním pracovištěm Speleologického klubu v Brně. Hlavní úsilí bylo napřeno na překonání Přítokového sifonu v Nové Býčí skále, což se ale nepodařilo. Od roku 1954 zde pracovala zcela nová skupina z ADASTu Adamov, která se stala kolektivním členem Speleologického klubu v Brně. V roce 1947 byla jinou skupinou, vedenou A. Sobolem, objevena blízká Barová jeskyně. Tato skupina pracovala až do poloviny 70. let samostatně a následně se sloučila se skupinou ADASTu Adamov. Obě jeskyně se staly součástí Chráněné krajinné oblasti Moravský kras (1956) a Státní přírodní rezervace Býčí skála (1975). Od konce 60. let v jeskyni proběhlo několik pracovních kampaní, které se zaměřovaly na překonání Přítokového sifonu sifonu v Kufru, kde se začalo s ražbou umělé štoly. Pro tyto účely bylo do jeskyně přiváženo množství nutného strojního a jiného materiálu (obr. VIII.71). Prohlídky pro veřejnost byly v Býčí skále tradičně organizovány speleology. Od roku 1977 pořádali místní jeskyňáři v jarních měsících Dny otevřených dveří, původně jako součást dálkového pochodu – Memoriálu RNDr. Rudolfa Burkhardta. Jeskyni navštěvovali také odborníci, např. zde proběhla diskuse nad Wankelovými nálezy z roku 1872, a to v souvislosti s mezinárodní výstavou Hallstatt a Býčí skála v roce 1969 a poté při blanenském semináři v roce 1984. V tomto období státní instituce stále více prosazovaly aspekt ochrany jeskyně v rámci státem chráněných území.

Hlavní nalezená funkce za Třetí republiky a socialismu: *zájem speleologie, turismu, horolezectví a trampingu, státní*

Obr. VIII.72. Náznaková rekonstrukce Wankelovy halštatské nálezové situace z roku 1872 v Předsíni Býčí skály v roce 2007 (foto J. Florian).

Obr. VIII.73. Filmová představa halštatského obětiště v Předšíně Býčí skály v pořadu Záhady Toma Wizarďa (díl Za tajemstvím Býčí skály) v roce 2012 (foto I. Harna).

Obr. VIII.74. Úprava Předšíně Býčí skály při natáčení pohádky Korunní princ v roce 2015 (foto I. Harna).

ochrana jeskyně, Dny otevřených dveří pro veřejnost, čtvrtá fáze vědeckého výzkumu.

VIII.3.19. Býčí skála XIX. (nedávná minulost 1989 – současnost)

Nedávná minulost – tedy období po roce 1989, se v Býčí skále a Barové jeskyni odehrává opět ve znamení intenzivní speleologické činnosti, obdobně pokračuje i široký zájem dalších vědních oborů a veřejnosti, pro kterou je i nadále uzavřena. Dále nabývá na významu ochrana celého ekosystému jeskyně, prioritou je ochrana hibernujících netopýrů v zimním období od října do dubna. Obdobně je omezena i horolezecká činnost z důvodu ochrany stepní flóry a hnízdění krkavců na Krkavci a Býčí skále. Jistou kompenzací kompenzací pro veřejnost je vstup do Býčí skály při tradičních Dnech otevřených dveří v době květnových víkendů, organizovaných speleology z Býčí skály. Akce je organizována v součinnosti s větší kulturní akcí Setkání ve střední části Moravského krasu. S rozvojem regionální turistiky v České republice je pozorován nepolevující zájem o Josefovské a Křtinské údolí. V roce 2007 proběhl odběr vzorků z Předšíně a Jižní odbočky s cílem ověření množství mikroskopických předmětů v jeskynní hlíně. Výsledek byl pozitivní, jeskyně dodnes uchovávala množství drobných prehistorických nálezů. V roce 2007 byla prostora Předšíně členy ZO ČSS 6-01 Býčí skála vyčištěna od speleologického odpadu a představena veřejnosti náznaková rekonstrukce Wankelova halštatského nálezu z roku 1872 (obr. VIII.72). Didakticky zpracovaný prostor dodnes slouží pro diskusi nad komplikovanou náleзовou situací. V tomto prostoru se konají v rámci Dnů otevřených dveří také výstavní akce (obr. VIII.70). Charismatická prostora Předšíně poměrně často slouží k nejrozličnějším uměleckým účelům (obr. VIII.73, VIII.74), přičemž výhodou (kvalitou) tohoto místa jeho snadná logistická dostupnost a možnost přechodného uskladnění materiálu za zamčenými vraty. Býčí skála je stále velmi známou archeologickou lokalitou, jejíž „přidanou hodnotou“ je uvnitř uchované „tajemno“ (nejnovější kvalita).

Tento fakt nachází bohatý odraz v pestré směsici populárně vědeckých i nejrozličnějších záhadologických časopisů a jiných výstupů. Známy halštatský nálezu se stal významným bodem na mapě tajemných míst České republiky. Jev lze pochopit z ekonomického hlediska. Jelikož existuje silná poptávka po podobném čtivu v současné společnosti, časopisy a internetové stránky žádané „tajemno“ nabízejí svým zákazníkům-čtenářům. Jde o jednu z mnoha kvalit, které byly člověkem od paleolitu až do současnosti v jeskyni nalezeny a staly se součástí lidského světa. Je otázkou, jak se tato „scientific fiction“ míjí či střetává s naší „science“.

Hlavní nalezená funkce v nedávné minulosti a současnosti: *zájem speleologie, turismu, horolezectví a trampingu, státní ochrana jeskyně, Dny otevřených dveří pro veřejnost, virtuální svět Býčí skály ve společnosti, pokračování čtvrté fáze vědeckého výzkumu.*

VIII.4. ZÁVĚREM – PROČ LIDÉ VSTUPOVALI A VSTUPUJÍ DO JESKYNĚ, CO V NÍ ČINILI A ČINÍ?

Obnovený zájem o Býčí skálu prokázal, že jde v Moravském krasu, ale i České republice z historického pohledu o nejvíce navštěvovanou jeskyni. Z devatenácti základních časových period (Býčí skála I.–XIX.) od paleolitu po současnost můžeme rozeznat šestnáct period s doklady po člověku. U pravěkých úseků dokážeme rozlišovat několik následných kultur v jedné periodě. V recentních obdobích máme obrovské množství dat. Při hledání odpovědi na otázku *proč lidé do jeskyně vstupovali a vstupují*, docházíme k závěru, že pro to mají mnoho důvodů. Tyto se v dlouhém období mění, ale i opakují. Návštěvy lidí v Býčí skále prokazatelně souvisí s děním v jejím blízkém i vzdáleném okolí. Býčí skála je součástí kopcovitého území a lidé do ní chodili velmi často z oblastí okolních rovin, které byly vhodné pro zemědělství a stavbu sídel. Pokud se vytvořily v okolí Býčí skály nějaké bližší sociální struktury (vesnice, hrad, sklárna, železářská huť, klášter, továrna ad.), jejich vztah se v Býčí skále dříve nebo později v různé intenzitě objevil. Jako prospěšný se uka-

zuje průzkum historických (literárních) a recentních období pro výzkum vztahu člověka (a jeho artefaktů) a jeskyně. Vyplývá z něj, že nikdy není jen jeden důvod pro vstup do jeskyně. I v rámci jednoho dne, roku či padesátileté archeologické periody (nejkratší vydělitelný časový úsek doby halštatské) nacházíme více důvodů. U jejich rozpoznání záleží vždy na pramenech, které máme k dispozici. Jeskyně byla a je součástí celé krajiny. Je dokonce jejím velmi stabilním článkem. Člověk vždy znal celou krajinu. Dlouhá léta mohl jeskyni ignorovat, ale jak sledování dlouhého časového období ukázalo, navštěvoval ji znovu a znovu. Zanechal v ní archeologické prameny různé povahy, které v některých případech poukazují na formu využití prostoru (kovárna, kamna, továrna, turistický cíl atd.), ale jindy zůstává smysl nenalezen (mnohé keramické střepy). Od baroka se také začaly objevovat písemné

prameny (pobyt poustevníka, lékaře, teologa, poutníka atd.), které zachytily velmi pestré důvody pro návštěvy podzemí. Pomocí respondentů (soudobá živá kultura), kteří do lidmi hojně navštěvované jeskyně Býčí skála vešli, byly v posledních pěti letech napočítány desítky konkrétních důvodů pro vstup do ní. Tyto vytvářejí hlavní skupiny a dají se porovnávat s obdobími staršími.

Závěrem lze konstatovat, že *jeskyně byla a je polyfunkčním prostorem. Pokud bychom si položili otázku, čím byla např. Před síň pro lidi ve starší době železné (halštatské), odpověď může znít: výrobnou, příbytkem, pohřebištěm i místem votivního skla-du, a to současně nebo následně. Je tomu tak proto, že Býčí skála jako monofunkční prostor (jediná univerzální funkce jeskyně v lidském světě v jakékoliv době) byl, je a bude jen vědeckou fikcí.*

VIII. THE PREHISTORY AND HISTORY OF THE BÝČÍ SKÁLA CAVE AND ITS VICINITY FROM THE NEOLITHIC TO PRESENT DAY

The renewed interest in Býčí skála has proven it is the most frequented cave not only in the Moravian Karts, but in the Czech Republic. Of the nineteen main periods of time (Býčí skála I.–XIX.) from the Palaeolithic to present we can distinguish sixteen periods with evidence of human presence. In the primeval era we can differentiate several consecutive cultures in one period; for recent times we have huge amounts of data available. In our quest for the answer to the question *why people used to enter and keep entering the cave* we can conclude they have many reasons to do so. These not only change throughout the long time but also recur. Human visits to Býčí skála are probably related to the events both in close and distant surroundings of the cave. Býčí skála is a part of a hilly region, and very often people going there were from the surrounding flatlands suitable for construction of habitations and the related agriculture. If some closer social structures (a village, castle, glassworks, iron foundry, cloister, factory etc.) were formed in the surroundings of Býčí skála, their relation appeared in the cave with various intensity sooner or later. The research of historical (literary) and recent periods appears to be beneficial for the study of the relation of humans (and their artefacts) to the cave. It follows there has never been only one reason to enter the cave. Even within one day, year, or a fifty-year archaeological period (the shortest span of time we can separate from the Hallstatt period) we can find more reasons. Their discerning always depends on the sources available to us. The cave has been a part of the entire landscape; it is actually its very stable element. People have always had cognizance of the whole landscape. They could have ignored the cave for many years, but as studying of a long period of time shows, they have visited it again and again. Inside of the cave they left behind archaeological sources of different nature; in some cases these point to the form of use of the space (a blacksmith's shop, a heater, a factory, a tourist resort etc.), but at other times the contents remain unascertained (potsherds). Since the baroque epoch written sources started to occur as well (a stay of a hermit, a doctor, a theologian, a pilgrim etc.) to capture very variegated reasons for the visits below ground. Through respondents (present-day live culture), who entered the frequently visited Býčí skála Cave, many reasons for entry were counted up in the last five years.

To sum up we can state that *the cave has been a polyfunctional space. If we ask the question, what was the use of e.g. the Před síň (Vestibul) for people during the Hallstatt period, the answer can be: manufacturing premises, dwelling place, burial ground and votive place, either simultaneously or subsequently. This is because the Býčí skála Cave as a monofunctional space (a single universal function of a cave in the world of humans at any period of time) has been and will be just a scientific fiction.*

IX. PŘEHLED VÝVOJE MAPOVÝCH DĚL BÝČÍ SKÁLY DO POLOVINY 20. STOLETÍ

RADIM KRATOCHVÍL

IX.1. ÚVODEM

Je obecně známou skutečností, že v rámci práce badatelů při výzkumu jeskyní vzniká velmi často dokumentace ve formě náčrtů, plánů, map, profilů, řezů či modelů. Jedná se o základní způsoby zachycení průběhu podzemních prostor a v nich se nacházejících skutečností. Tyto kartografické památky mají značnou historickou a mnohdy i uměleckou hodnotu, tím větší, čím déle je jeskyně známa a studována. Nejinak je tomu i u jeskyně Býčí skály, jejichž počátečních 300 m chodeb bylo lidem prokazatelně přístupných od pravěku.

Tato kapitola představuje nejvýznamnější známé kartografické památky jeskyně z období necelé jednoho století, od dob výzkumů H. Wankela a jeho spolupracovníků do roku 1954, kdy byl založen a výzkum v jeskyni převzal Speleologický kroužek při ZK ROH ADAŠT Adamov n.p. Horní ohraničení časového období bylo zvoleno v souladu s historickým časovým rámcem této publikace jakožto celku.

Úvodem je potřeba přiznat, že Býčí skála nepatří do skupiny premiantů Moravského krasu, jejichž první kartografická zobrazení jakožto samostatných krasových objektů vznikla na přelomu 18. a 19. stol. Macocha (Carl Johann Rudzinsky 1784), Sloupské jeskyně (Carl Süss 1800) či Výpustek (Anton Lola 1807) v té době představovaly objekty převyšující jednoduchou býčiskalskou chodbu rozsahem a atraktivitou. A tak stála Býčí skála mimo hlavní proud tehdejšího badatelského zájmu. Zlom nastal až v době prací H. Wankela a zejména po objevu archeologického naleziště v Jižní odbočce.

IX.2. OD HRANICKÉ PROPASTI K BÝČÍ SKÁLE

Zobrazení jedné jeskyně jakožto hlavního objektu na mapách velkých měřítek představuje nosné téma této IX. kapitoly. Neméně zajímavou a dále do historie sahající oblastí zájmu může být zobrazení krasových jevů a jejich názvů na mapách, jejichž primární určení je jiné. Např. v mapách obecně zeměpisných, vojenských topografických či sloužících evidenci nemovitostí.

Nejstarším mapovým záznamem krasového jevu na území České republiky je nápis „Propast“ v místě Hranické propasti na Komenského mapě Moravy z roku 1627 (obr. IX.1). Skutečnost, že na mapě není znázorněna mohutnější Macocha, souvisí s blízkostí významné obchodní spojnice do Slezska a existencí termálních lázní v Teplicích nad Bečvou.

Krasové jevy Moravského krasu jsou prvně rozpoznatelné na mapách z počátku 18. stol., které vyhotovil Johann Chri-

Obr. IX.1. Výřez okolí Hranice na Moravě na Komenského mapě Moravy (KOMENSKÝ 1627).

stoph Müller. Na otiscích z desek rytých v roce 1714, které uchovává ve sbírkách Moravská zemská knihovna (MÜLLER 1714) jsou patrné ponory Sloupského, Jedovnického a Křtinského potoka, vývěr Punkvy a v místě Sloupských jeskyní je umístěn nápis „Hic sunt istae mirabiles meatūs terrae subterraneae“ značící podivuhodné vstupy do světa podzemního (obr. IX.2). Uvedený výřez pochází z novějšího vydání (MÜLLER 1790), obraz krajiny je však identický jako u staršího. Z Müllerovy mapy Moravy čerpá pro své dílo i J. G. VOGT (1729), podrobněji viz kapitola I.

Dalším výrazným kvalitativním posunem ve věrnosti zobrazení krajiny Moravského krasu byly mapy I. vojenského mapování. Obsahují zakres hlavních propadání a vývěrů, objevuje se kresba ústí propasti s nápisem „Matzocha“ (ANONYMUS 1764–8).

Název Býčí skály se objevuje na mapách Stabliniho katastru. Nejde však o název krasového jevu, který jako takový nebyl předmětem evidence tehdejšího katastrálního operátu, ale o název místní trati, lesního celku ke skále přiléhajícího. Na indikačních skicích z terénu z roku 1826 najdeme nápis

Obr. IX.2. Výřez Moravského krasu na Müllerově mapě Moravy (MÜLLER 1790).

„Betziskála“ (obr. IX.3) a na císařském otisku vyhotoveném o osm let později „Bečj skala“ (obr. IX.4). J. ŠÍSLER (1954, 2) dokonce uvádí výskyt názvu již v rámci Josefského katastru z 80. let 18. stol., tuto informaci by bylo potřeba ověřit v archívech ve Vídni, kde jsou tehdejší polní náčrtý (brouillony) uloženy. První doposud doložené zobrazení vnitřních prostor Býčí skály pochází z 60. let 19. stol.

IX.3. MEDRITZER 1861

V průběhu 50. a 60. let 19. stol. podnikla výzkumná skupina soustředěná kolem lékaře Salmových hutí H. Wankela,

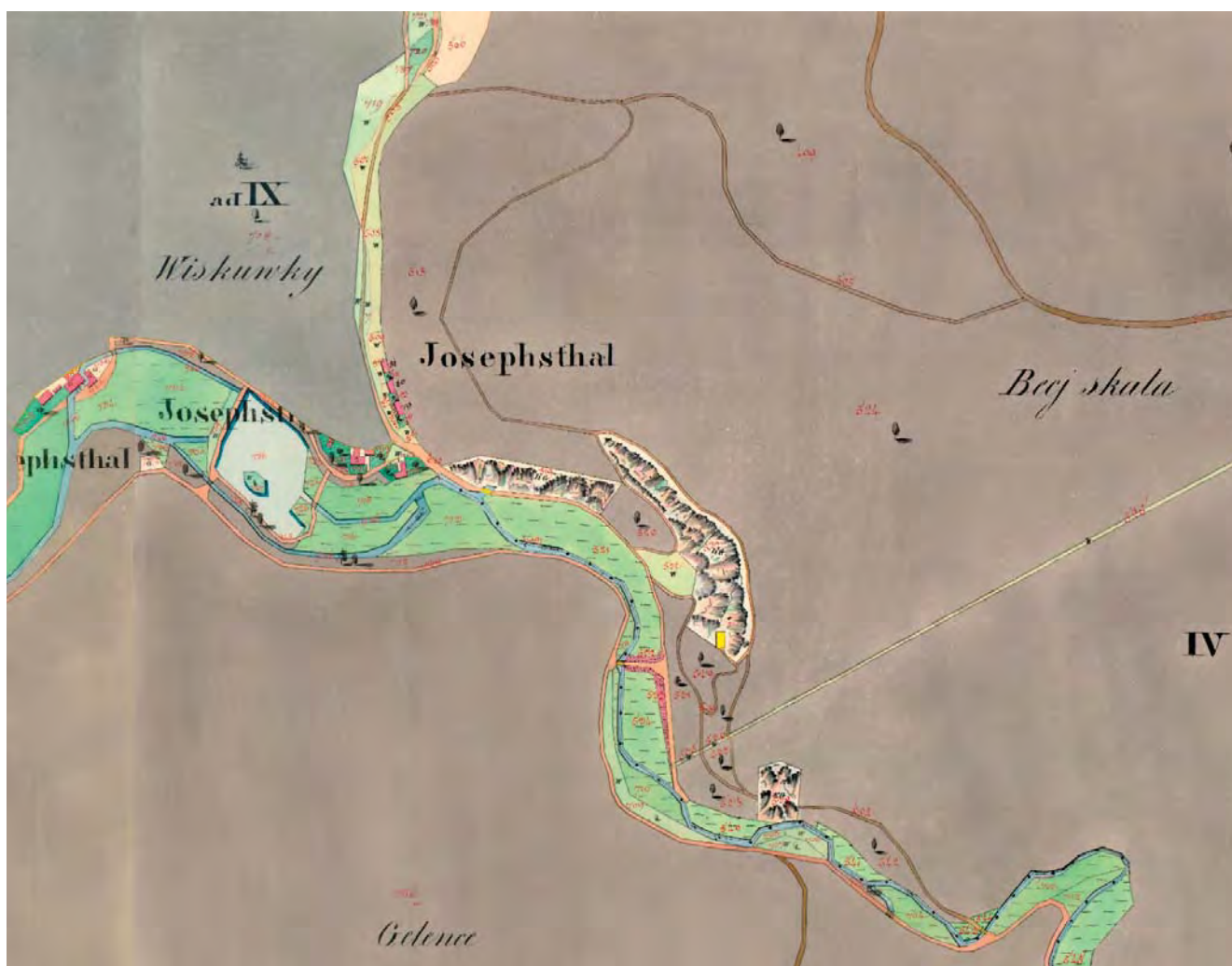
Obr. IX.3. Výřez textu z indikační skicy Stabílního katastru v k. ú. Habřívka (ANONYMUS 1826).

důlního inženýra Antona Mládky a důlního asistenta Aloise Medritzerovy čtyři výzkumné výpravy do Rudického propadání (ABSOLON 1970b, 138–140). V období mezi třetí a čtvrtou výpravou zkoumali vztah jeskyní Rudického propadání a Byčí skály a tak byl mezi nimi zaměřen přes Rudickou plošinu polygonový či nivelační pořad. To je patrné z plánu, který ve formě perokresby vyhotovil A. Medritzer v létě roku 1861 a který se v originále dochoval v archivu K. Absolona (obr. IX.P2). Není patrné, zda byl pořad po povrchu plošiny zaměřen teodolitem, nivelačním přístrojem či závěsnou soupravou. Plán zobrazuje v nárysu a půdorysu schematicky obě jeskyně v tehdy známém průběhu a mezilehlou část Rudické plošiny v okolí pořadu. Zajímavostí je autorem či někým jiným provedené pozdější doplnění nárysu o Spodní chodbu Rudického propadání, protékanou Jedovnickým potokem. To je patrné z jiné barvy použité tuše. Ačkoli bylo měření provedeno s hrubou chybou a převýšení mezi hladinami vod v Hugonově dómu a Šenkově sifonu určené na 4,8 vídeňského sáhu (9 m) je podle dnešních znalostí čtyřnásobné, přesto představuje dochovaný plán velice pěkné kartografické dílo dokládající um tehdejších důlních měřičů. A z našeho pohledu se jedná

o zatím nejstarší dochovaný zákres průběhu byčískalského podzemí (obr. IX.5).

IX.4. MLÁDEK 1867 A MEDRITZER 1868

Dva plány pocházející z období, kdy ve vědeckých zájmech H. Wankela začaly převažovat aspekty archeologické nad speleologickými. Vznikly v souvislosti s první vlnou jeho archeologických vykopávek, při kterých bylo objeveno archeologické naleziště v Jižní odbočce. Podle K. ABSOLONA (1970b, 198) vznikl napřed akvarel A. Mládky (obr. IX.P3). Protože ten byl nevhodný pro černobílou tiskařskou reprodukci, vyhotovil A. Medritzer plán v perokresbě (obr. IX.P4). Z porovnání obou plánů je patrné, že vycházejí ze shodného geometrického základu, obrysy chodeb v půdorysech jsou značně schematické, zcela bez postranních odboček a velmi podobné. Nárysy se liší, zejména ve stropních partiích. Z toho je patrné, že Medritzerův plán není jen černobílou kopií Mládkova, ale že provedl revizi tvarů a doplnil např. schody u Šenkova sifonu. Zmenšený barevný otisk plánu Mládkova se nachází v archivu K. Absolona, plán Medritzerův byl publiko-

Obr. IX.4. Výřez Josefova na kompilátu císařských otisků ostrovních map Stablního katastru v k. ú. Olomučany, Habrůvka a Babice nad Svitavou, zmenšeno na 38 % originální velikosti (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru; ANONYMUS 1834).

ván ve (WANKEL 1868b) a obsahuje i zákresy sond vykopaných v Předsíni a Jižní odbočce v roce 1867.

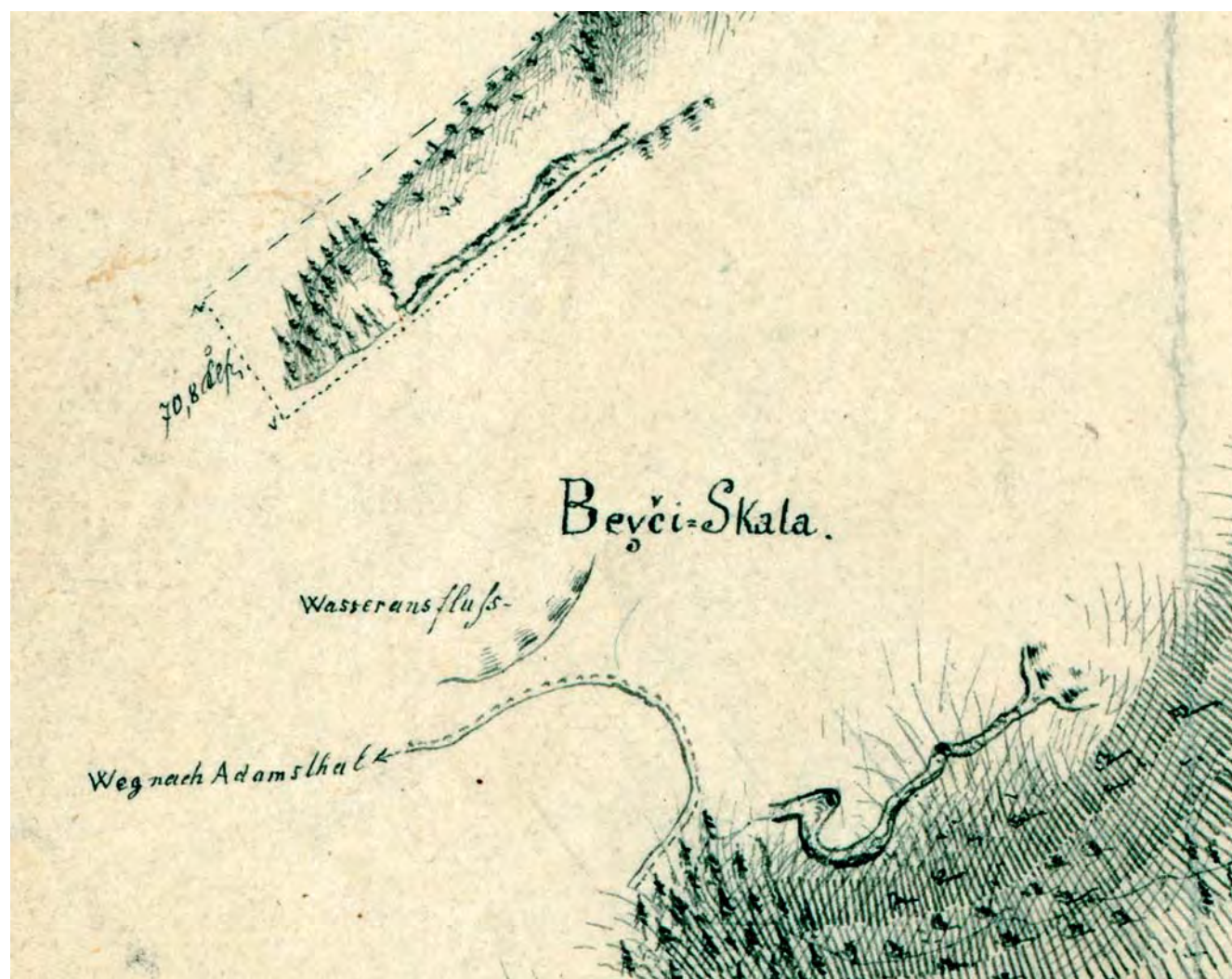
IX.5. ŠPAČEK 1871

Pravděpodobně z důvodu nedostatečné věrnosti zákresu skalních stěn nechal H. Wankel velmi krátce po předchozích dvou nechat vypracovat plán nový. Zaměřením a kresbou pověřil důlního inženýra Antonína Špačka, který se úkolu zhostil s takovou pečlivostí, že jeho zákres byl postupně přejímán téměř všemi dalšími autory plánů po dobu následujících 50-ti let. V archivu K. Absolona se nachází nedatovaný a nesignovaný perokresebný koncept tohoto plánu (obr. IX.P5), který ještě neobsahuje některé detaily kresby, jako vydání následně publikované tiskem. Prvně byl plán publikován v (WANKEL 1871b, 333; obr. IX.P6) a následně byl různými autory překreslován. Například v průvodcích (MAKOWSKY – RZEHAČ 1880, 8 a 1888, 8) nebo v klíčových *Bilder* (WANKEL 1882a, 376), jako podklad pro svůj plán jej použil i H. BOCK (1905, 14) a následovníci. V původní podobě, jen bez legendy, je plán přetištěn i v (ABSOLON 1945, 7). Plán ve formě perokresby byl vyhotoven jako

půdorys a zaznamenává detailně modelaci stěn hlavní chodby, všechny tehdy známé odbočky kromě prostor Pohanského komína, v kresbě je kromě vodstva a schodů patrná i konfigurace dna jeskyně a větší skalní bloky. Objevují se pojmenování Předsíně, Jižní odbočky a souhrnně dalších postranních chodeb („*Vorhalle, Seitenhalle, Kurze Seitenstrecken*“).

IX.6. KŘÍŽ 1878 A 1892

Dr. Martin Kříž, civilním povoláním notář, je v historii vědy Moravského krasu zapsán jednak svými rozsáhlými nivelačními pracemi, později i svými pracemi popisnými, archeologickými a kartografickými. Ve vztahu k Býčí skále publikuje v roce 1878 parametry a spojnicové schéma magneticky měřeného polygonového pořadu a řadu nadmořských výšek v okolí i uvnitř jeskyně (KŘÍŽ 1878). S určitým odstupem mu vychází souborná práce o jeskyních Moravského krasu (KŘÍŽ 1892). Její součástí je kromě popisu i plán jeskyně Býčí skály (obr. IX.P7). Ten sestává z půdorysu, podélného řezu sedimenty jeskynního dna a příčného řezu Severní a Jižní odbočkou. Zaznamenává sondážní šachty a výkopy na popud

Obr. IX.5. První zobrazení prostor Býčí skály z roku 1861, detail plánu A. Medritzer (archiv K. Absolon, MZM Brno).

M. Kříže provedené, uvedeny jsou četné nivelované nadmořské výšky. V popisu plánu stojí za zmínku změna názvu Jižní a Severní odbočky oproti plánu Špačkově („Nördliche Seitenhalle, Südliche Seitenhalle“) a první pojmenování komínů – Pohanského a Obřího („Heidenschlot, Riesenschlot“). Plán bývá oprávněně kritizován pro schematický zákres tvaru jeskynních chodeb. Z geodetického pohledu na věc je však třeba ocenit, že autor zřejmě neměl ve zvyku kreslit odhadem nezměřené detaily. Cenná je i skutečnost, že nepřebíral výsledky svých předchůdců. Půdorysná část tohoto plánu byla následně publikována ještě v autorově průvodcích (KRÍŽ – KOUDELKA 1902, 39 a 1940, 39) nebo v (SLAVÍK 1897, 125).

IX.7. BOCK 1905

Hermann Bock se do historie výzkumu Moravského krasu zapsal v prvním desetiletí 20. stol. Publikoval řadu plánů jeskyní Moravského krasu, mezi nimi i Býčí skály. V roce 1902 objevil se svými druhy O. Olbortem, R. Fuchsem a K. Wilkem Bruninu jeskyni v Pohanském komínu Býčí skály. Její popis s plány, jakožto i popis a plán celé Býčí skály, publikoval v (BOCK 1905). Plán celé jeskyně vznikl v měřítku 1 : 1000, zde však tiskem vyšel v třetinové velikosti (obr. IX.6). Sestává z půdorysu tvarově převzatého od A. Špačka, který je doplněn o nově zaměřenou Bruninu jeskyni („Brunagrotte“). Obsahuje i vrstevnice v metrovém intervalu a význačné kóty, zde bylo s ohledem na shodu v nadmořských výškách zřejmě využito

nivelací M. Kříže. Poprvé se objevuje označení Nízkých síní („Niedrige Nebenstrecke“), zajímavostí je pojmenování Šenkova sifonu jakožto Jedovnických vod („Jedownitzer Wasser“). Plán vyšel netradičně i formou pohlednice (BUDIŠ 2004, 83).

IX.8. GRAF 1910 A BOČEK 1912

Anton Graf a Antonín Boček patřili k další generaci krasových badatelů, kteří na Býčí skále pracovali v období před I. sv. válkou. A. Graf v této době velmi krátce zastával funkci předsedy Skupiny pro výzkum jeskyní, sekce Spolku německých turistů v Brně a A. Boček měl bez ohledu na svoji národnost zřejmě dobré vztahy s jejími členy (GOLEC 2013a). Z tohoto období se zatím podařilo dohledat dva plány jeskyně. První, značně zmenšený půdorys lze nalézt v (GRAF 1910), útlém průvodci Býčí skály vydaném překvapivě v češtině (obr. IX.7). Druhý plán, který byl v originále vyhotoven na plátně a v měřítku 1 : 500, se nachází ve formě jeho černobílé kopie původní velikosti v archivu Muzea Blansko (obr. IX.P8). Tvarově a obsahem prvků jsou půdorysy obou plánů prakticky identické, s ohledem na časovou posloupnost by mohl být Bočkův plán v půdorysné části kopií Grafova. Kdo však provedl měření a kdo nakreslil první originál lze těžko soudit. Jako základní kostra je patrný polygonový pořad, jehož lomové body byly stabilizovány v počvě. Pro měření bylo s ohledem na umístění bodů jistě použito stativu, zda na něm byl připevněn teodolit nebo buzola nelze s jistotou říci. Kresba obrysů stěn hlavní chodby a Bruniny jeskyně, jakož i vrs-

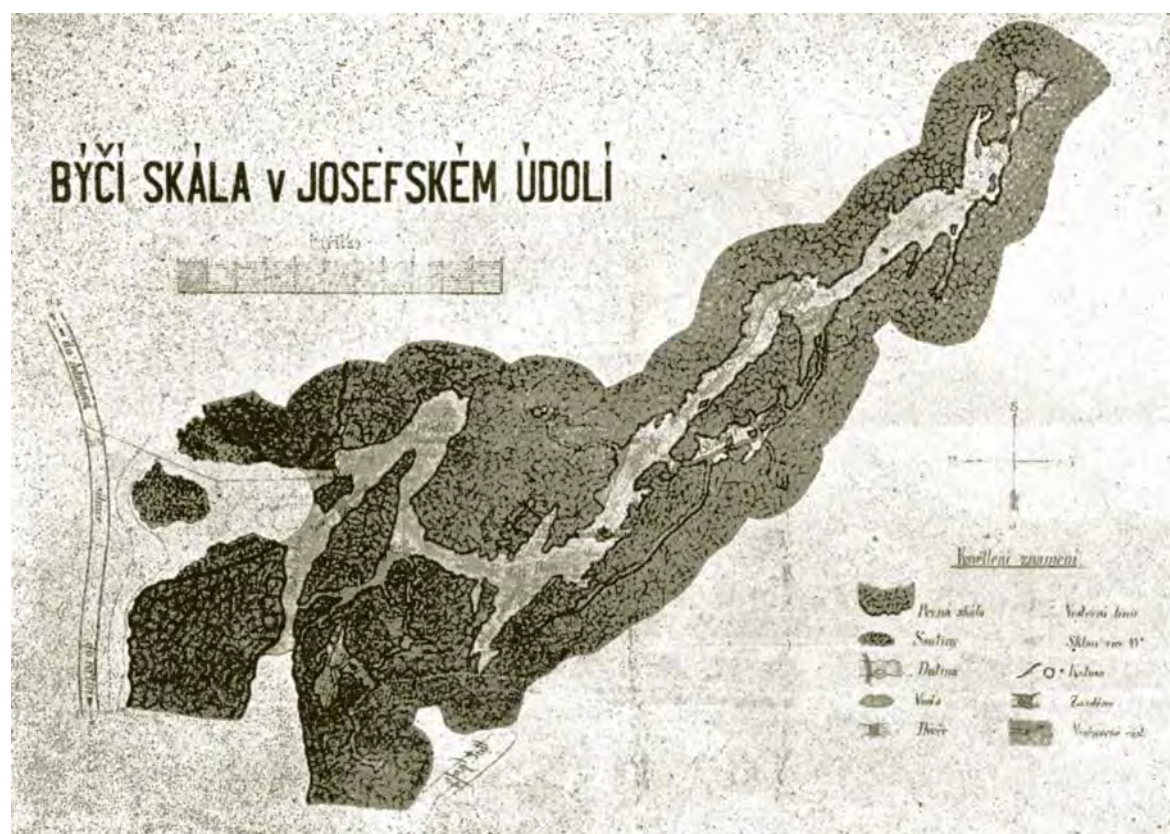
tevníc je ve shodě s plánem Bockovým. Některá místa jsou opravena nebo doplněna, zejména v okolí Obřího komína a Šenkova sifonu. Zakresleny jsou poprvé i nově objevené prostory Švédská věž, Böhlerova chodba a Skalní zámek. Objevují se výrazné Pohanské kameny, které kupodivu nejsou na žádném z předchozích plánů. Na Grafově plánu i ve vlastním průvodci se objevuje do češtiny přeložené názvosloví jeskynních partií a to ve značném množství čítajícím bezmála tři desítky položek. Převážná část se v této nebo téměř identické podobě používá do dnešních dní – „Skalní brána, Předšíň, Pohanský komín, Sluj Bruna, Malý dóm, Jižní a Severní postranní síně, Švédská věž, Pohanské kameny, Böhlerova chodba, Studňový komín“, ad. Některé partie jsou dnes však nazývány mírně či zcela odlišně – např. „Obrovský komín“ (dnes Obří), „Horský zámek“ (dnes Skalní), „Stodola“ (dnes Nizké síně), „Divoká sluj“ (K3B) či „Brněnský krokodíl“ (Dračí hřbety). Názvy některých partií na dnešních mapách již nenalezneme, jako např. „Komora ozvěnová“, „Koňská soutěska“ či „Sluj alligatorová“. Zajímavostí je i skutečnost, že tehdy známá část dnešního Šenkova sifonu se nazývala „Býčí jezero“ a názvem „Šenkův syfon“ byla pojmenována jen několikametrová snížená část mezi dnešním přístavištěm a tehdejší „Komorou ozvěnovou“, do které ústí Buzgaň. Bočkův plán obsahuje kromě půdorysu i příčný řez v místě Severní a Jižní odbočky převzatý od M. Kříže a idealizovaný podélný řez, který nevykazuje podobnost s žádným z předchozích plánů. Tento plán bohužel neobsahuje žádné popisy jednotlivých částí jeskyně a působí tak nedokončeným dojmem.

IX.9. FEITL, MATZIALEK A SITKA 1920–22

Další významnější mapovací a kartografické práce byly logicky provedeny po obrovském úspěchu, kterého Skupina pro výzkum jeskyní, sekce Spolku německých turistů v Brně dosáhla v roce 1920 v podobě objevu Nové Býčí skály. Máme k dispozici několik verzí plánů z té doby, avšak chybí na nich informace o autorovi a času vyhotovení. Tyto informace lze vyvozovat pouze nepřímě. Všechny plány byly vyhotoveny jen ve formě půdorysů, podélné a příčné řezy konstruovány nebyly. Prezentované plány pochází z archivu K. Absolona.

S ohledem na způsob provedení byl plán v měřítku 1 : 1000 uvedený na (obr. IX.P9) zřejmě prvním, na kterém byla Nová Býčí skála zakreslena. Stará Býčí skála a Brunina jeskyně je kreslena zcela podle Bocka včetně chybného zákresu prostoru Obřího komína. Zpřesnění, která zaznamenali A. Graf a A. Boček nebyla využita. Švédská věž, Böhlerova chodba a Skalní zámek jsou kresleny nově, odlišně od těchto pánů. Nově bylo provedeno a připojeno zaměření Nové Býčí skály, kde byl odveden velký kus nové měřické a zobrazovací práce. V tomto prostoru je patrna řada názvů, které se v dnešní době již nepoužívají.

Další plán, který byl vyhotoven v měřítkách 1 : 500 a 1 : 1000 v téměř identické podobě, nese z grafologického hlediska rukopis ing. Karla Feitla. Na plánu v měřítku 1 : 500 s legendou od K. Absolona je uvedeno, že měřické práce prováděli Karl Matzialek a J. (či W.) Sitka v letech 1920–22 (obr.

Obr. IX.7. Plán A. Grafa z průvodce (GRAF 1910) s řadou českých názvů jeskynních partií, byl pro tisk značně zmenšen, zde 120% tikové velikosti.

IX.8). Presentována je varianta v měřítku 1 : 1000 (obr. IX.P10). Vlastní obraz kresby v Nové Byčí skále je téměř totožný jako na plánu předchozím, byly provedeny některé opravy chybně nakreslených míst, např. ve Velké síni („*Günther-Nouack - Halle*“). Zajímavostí jsou poměrně velké změny v názvech částí této jeskyně. Některé se změnil, např. Byčí jezero na Šenkův sifon („*Stiersee, Schenksyphon*“), Komín s krápníkovou komorou na Vysoký komín („*Schlot mit Tropfsteinkammer, Hoher Schlot*“). Některé názvy byly odstraněny („*Schleife, Lehmhalle, Schöberloch, Trümmer Halle*“), jiné přibýly („*Bischof, Sandsyphon, Stürzende Wand, Günther-Nouack - Halle*“). Zato Stará Byčí skála včetně odboček byla po předpokládaném přeměření zakreslena zcela znova, obraz kresby neodpovídá žádnému z předchozích existujících plánů. Výsledky této etapy mapování aktuálně převzal do svých průvodců Moravským krasem A. BOČEK (1922 a 1928) a následně byly po celé 20. století přejímány do dalších plánů a map systému.

IX.10. BURKHARDT A PIVOŇKA 1951

Plán pochází z období po II. světové válce po odsunu německy mluvících jeskynářů, kdy byl průzkum na Byčí skále zastřešen Speleologickým klubem v Brně. Presentovaný plán ve formě půdorysu v měřítku 1 : 1000 (obr. IX.P11) je překresleným plánem Feitlovým, bohužel po grafické stránce značně nepečlivě. Vlastní kresba byla místy aktualizována, zejména v prostoru Předsíně. Většina německých názvů částí jeskyně byla přeložena do češtiny, některé změněny (např. „*Günther-Nouack - Halle* na *Velká síň*“), některé byly vypuštěny (např. „*80 m Strecke, Koffer*“), jiné přidány (např. „*V hlínách, Přítokový sifon*“). Do plánu byly zaneseny výsledky nového nivelačního měření až k Přítokovému sifonu. Jako zajímavost lze uvést, že v žádné z generací map po I. sv. válce nebyla nakreslena Guánová chodba, a to ani nyní, skoro 40 let po objevu.

IX.11. SOBOL 1952 A 1955

Ve stejném poválečném období, do kterého spadá předchozí plán, byla postupně od roku 1947 objevena sousední Barová jeskyně (též Jeskyně Krkavčí skála, Sobolova jeskyně), dnes tvořící s Byčí skálou a Rudickým propadáním jeden spojený jeskynní systém. Z tohoto objevitelského období se v archivu K. Absolona zachovalo velké množství náčrtů a plánů. Presentujeme alespoň dva z doby, kdy již byly učiněny hlavní objevy všech šesti propastí této jeskyně. Půdorysný plán z roku 1955 (obr. IX.P12) sice mírně překračuje časovou hranici stanovenou pro tuto publikaci, ale přesto jsme se jej rozhodli zařadit, protože hlavní objevitelské práce byly do roku 1954 učiněny. Originálně kolorovaný půdorys v měřítku 1 : 250 znázorňuje jeskynní chodby ve třech výškových úrovních. Popis jednotlivých částí jeskyně není uveden. Náznornější představu o průběhu jeskyně je možné si učinit z velmi pěkně barevně provedeného podélného řezu v měřítku 1 : 500 (obr. IX.P13).

IX.12. ZÁVĚREM

Uvedený soubor dochovaných mapových památek jeskyně prezentuje nejvýraznější milníky v historii její kartografické tvorby do poloviny 20. století. Kompletní soubor autorskému kolektivu známých mapových podkladů je o něco rozsáhlejší. Porovnáním podoby existujících plánů bylo možné posoudit, které z nich či které z jejich částí představují originální výstupy navazující na měřické práce provedené v podzemí a na kterých došlo k převzetí kresby z existujících starších podkladů. V této publikaci přetištěné kartografické výstupy představují právě ty, které navazují na provedená měření. Plány zcela převzaté jsou většinou pouze zmíněny formou citací v odstavci odpovídajícímu originálnímu zdroji.

V současné době známá historie zobrazení jeskyně začíná Medritzerovým sestavením vzájemné polohy Rudického pro-

Obr. IX.8. Legenda K. Absolona u plánu v měřítku 1 : 500 kresleného K. Feitlem (archiv K. Absolon, MZM Brno).

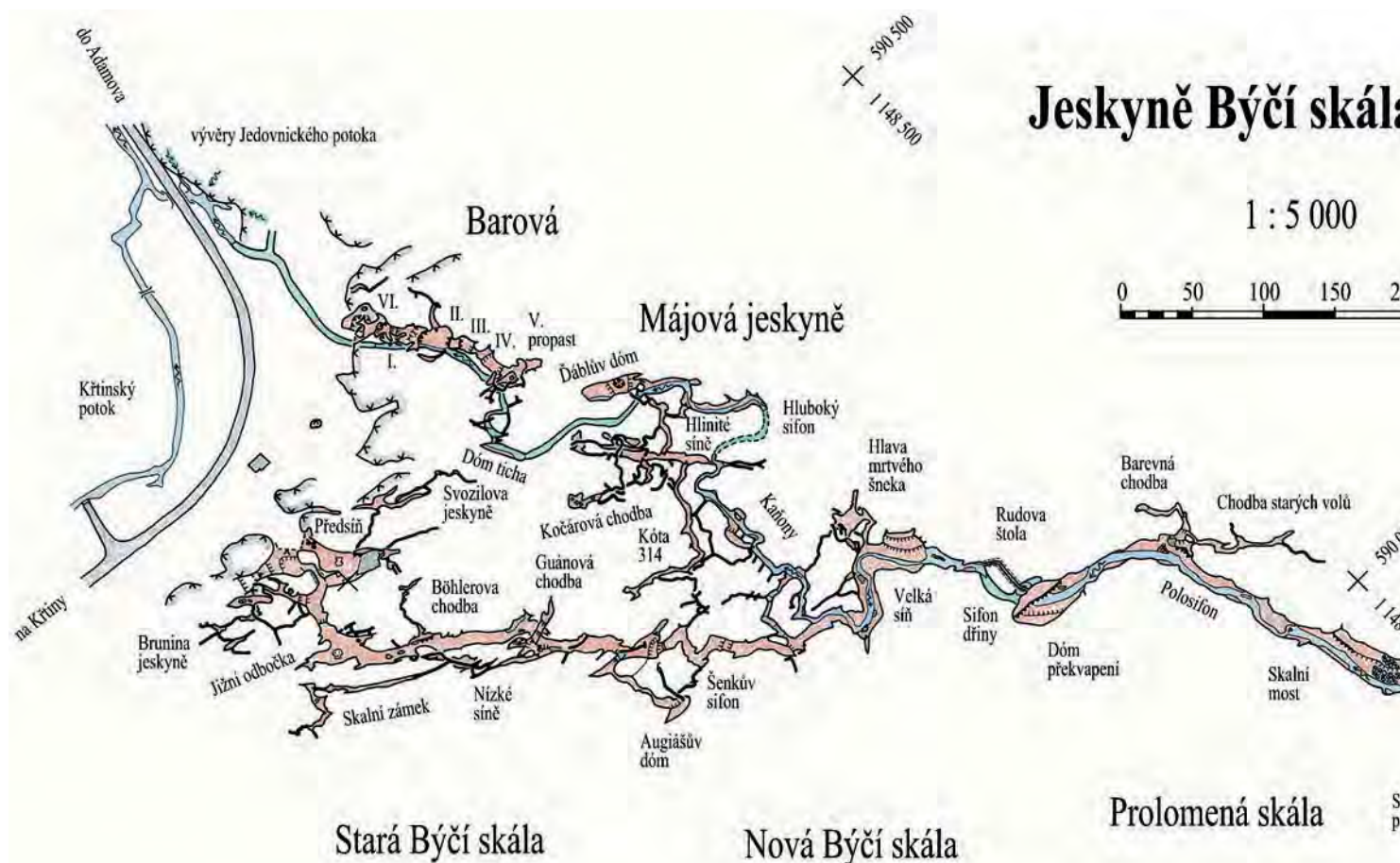
padání a Býčí skály z roku 1861, které obsahuje i první velmi schematický půdorysný a nárysny obraz obou těchto jeskyní. Výrazně přesněji, avšak stále velmi schematicky byly nakresleny dva plány od A. Mládka a A. Medritzera z let 1867 a 1868. Důležitým krokem vpřed je následně vyhotovený vynikající plán A. Špačka, který dává jasnou představu o podrobné modelaci skalních stěn a dna hlavní chodby i známých odboček. Tato kresba byla následně přejímána až do vyhotovení Feitlova plánu ve 20. letech 20. stol. Do konce 19. stol. vznikl ještě plán M. Kříže, který pro svoji schematicčnost v kresbě skalních stěn nebyl dále přejímán, je však ceněn pro zákres profilů sedimenty jeskynního dna s uvedenými nivelovanými výškami. Na počátku 20. stol. doplňuje H. Bock Špačkův půdorys o vrstevnice odvozené z Křížových nivelací a připojuje nově objevenou a zaměřenou Brunu. V období výzkumů před I. sv. válkou navazují A. Graf a A. Boček existující půdorys na nový polygon hlavní chodbou, zpřesňují půdorys a doplňují další nově objevené boční chodby. Po objevu Nové Býčí skály odvádí K. Feitl, K. Matzialek a J. (či W.) Sitka velký objem měřické a zobrazovací práce, kdy byla napřed zaměřena Nová a následně přeměřena i Stará Býčí skála. Do této doby byl od roku 1871 základem většiny plánů tvar hlavní chodby podle A. Špačka, od tohoto okamžiku tvar podle K. Feitla a kol. Burkhardtův a Pivoňkův plán z 50. let 20. stol. aktualizuje tvar chodeb o válečné úpravy a doplňuje nově provedené nivelované výšky. Samostatnou kapitolou jsou atypicky kolorované plány nově objevené Barové jeskyně pod Krkavčí skálou, vyhotovené A. Sobolem.

První plány Býčí skály ani zdaleka nedosahují takového stáří a kvalit, jako např. Buchholtzův plán slovenské Demänovské ledové jeskyně z roku 1719 (KUČERA, B. – HROMAS, J. – SKŘIVÁNEK, F. 1981, 14–15). Nemohou se v těchto ohledech srovnávat ani s jinými plány objektů přímo z území

Moravského krasu, které byly na přelomu 18. a 19. stol. významnějšími. Přesto je existující soubor historických plánů poměrně rozsáhlý, zajímavý a cenný a Býčí skála patří bezesporu do nevelké skupiny jeskyní v rámci Moravského krasu i České republiky s velmi zajímavým a bohatým historickým vývojem mapovacích prací a kartografické tvorby.

Z geodetického a kartografického pohledu dokumentuje soubor dochovaných památek vývoj zobrazovacích metod směřující zejména od umělecké k technické formě znázornění. Dokumentuje však i historii speleologie či skutečnosti obecně historického vývoje. Z plánů je patrná posloupnost objevů nových prostor, umístění archeologických odkryvů, postupný vývoj názvosloví jednotlivých částí jeskyně, přechod od mapování prováděného důlními měřiči či jednotlivci se zájmem o krasové vědy k mapování prováděné skupinami amatérských jeskyňářů. Při pohledu na názvosloví jednotlivých částí jeskyně též zaujme, že jsou ve velké většině německého původu a české plány se na zdejší lokalitě začínají objevovat ve větší míře až po skončení II. sv. války. Čestné výjimky tvoří zatím jen plán A. Grafa (GRAF 1910) a A. Boček s jeho odvozenými plány (BOČEK 1922 a 1928). Tato skutečnost byla do roku 1918 samozřejmě zapříčiněna silnými germanizačními tlaky v prostředí Rakousko-uherské monarchie, kdy byla němčina nejen jazykem úředním, ale i jazykem vědy. Od začátku 20. stol. navíc Lichtenštejnové, na jejichž panství se Býčí skála nacházela, udělovali po dobu více jak 20-ti let badací právo německy hovořícím výzkumným skupinám. Tento stav trval až do vyvlastnění panství v rámci Pozemkové reformy.

Mapová díla a uvedené informace jsou aktuálním snímkem stále probíhajícího výzkumu a shromažďování informací. Dá se předpokládat, že by budoucnost mohla přinést některá upřesnění a doplňující informace, zejména ze zahraničních archivů.

Použité měřické a grafické podklady:

2013 - 2015 Š. Mátl, F. Musil, Z. Minaříková, M. Skoupý a kol. - Barová jeskyně po Dóm ticha, Galejnická, Svozilova jeskyně, Jednička, Böhlerova chodba, Nízké sině, Augiášův dóm a okolí, Kaňony, Buzgaň, Hlinité sině, Májová jeskyně, Hlava mrtvého šneka, Horolezecká chodba a celé rozvětvené okolí, Proplavaná skála

1996 - 2015 R. Kratochvíl, J. Weigel, D. Hypr, M. Hrušáková ml., V. Filler, R. Hampl, P. Jeništa, P. Souček, P. Kučera, P. Vašková, R. Nemerád, M. Šklíba, M. Zemánek, D. Ditrich, P. Kopecká, D. Matulová, K. Pešková, B. Lukešová, M. Šálek, T. Jachan, J. Mainclová, P. Izrael, Z. Santhová, L. Netolický, R. Skulina a řada dalších, zejména studentů oboru Geodézie a kartografie, FAST, VUT v Brně - připojení k bodovým polím, páteří polygonový pořad, povrchová situace, hlavní chodba Staré a Nové Býčí skály a Prolomené skály, Svozilova jeskyně, Jednička, komin Central, Brunina jeskyně, Böhlerova chodba, Nízké sině, Chodba starých volů

1997 D. Hypr a kol. - Brunina jeskyně, Skalní zámek, Guánová chodba

2006 S. Vašíček (na podkladě širokého kolektivu) - Barevná, Šikmá a Škaredá chodba, sifony

1989 M. Měkoto - Srbský sifon

1989 A. Pekárek - Komin naděje

Sestavení podkladů a kresba:

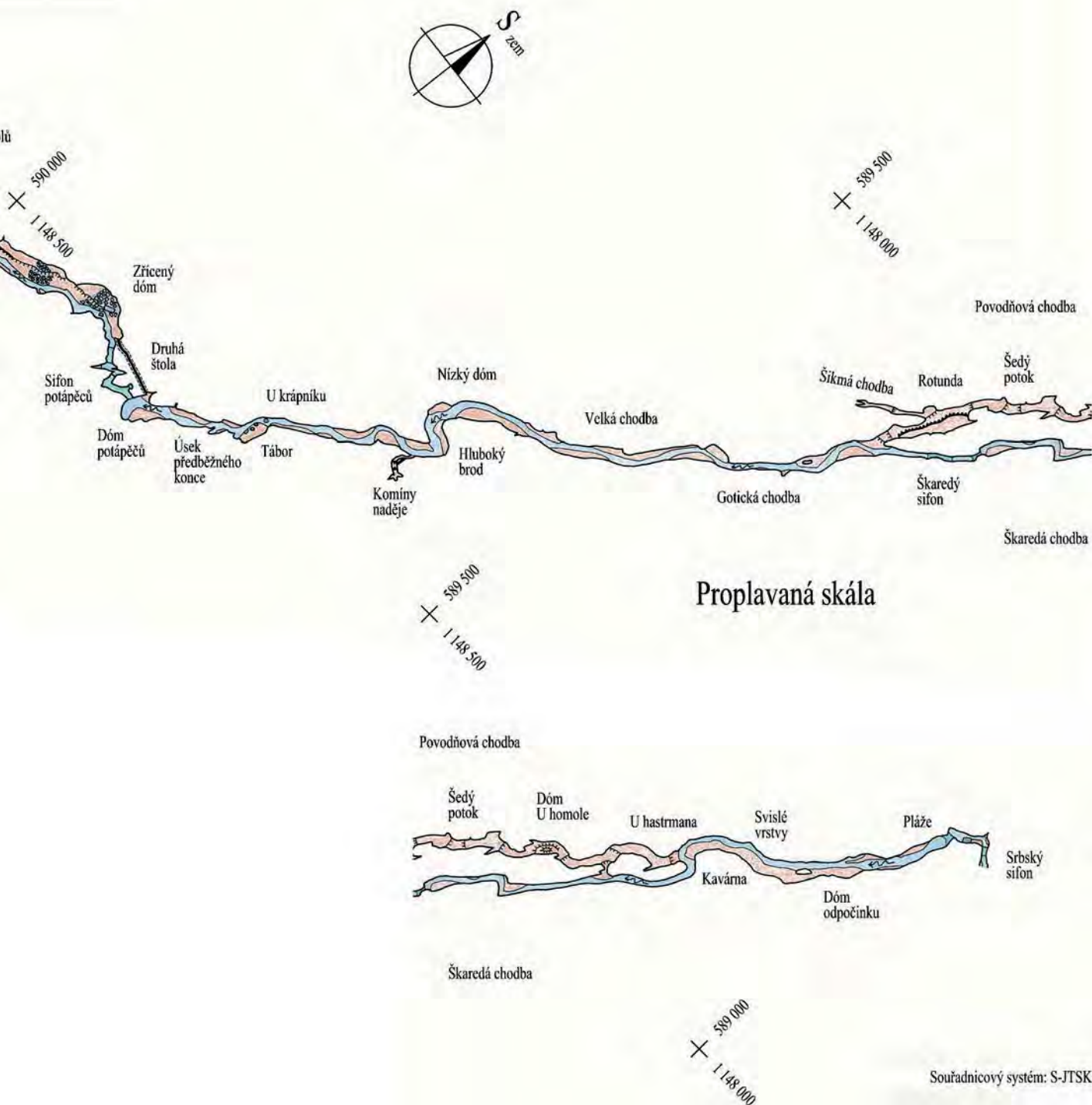
2015 R. Kratochvíl

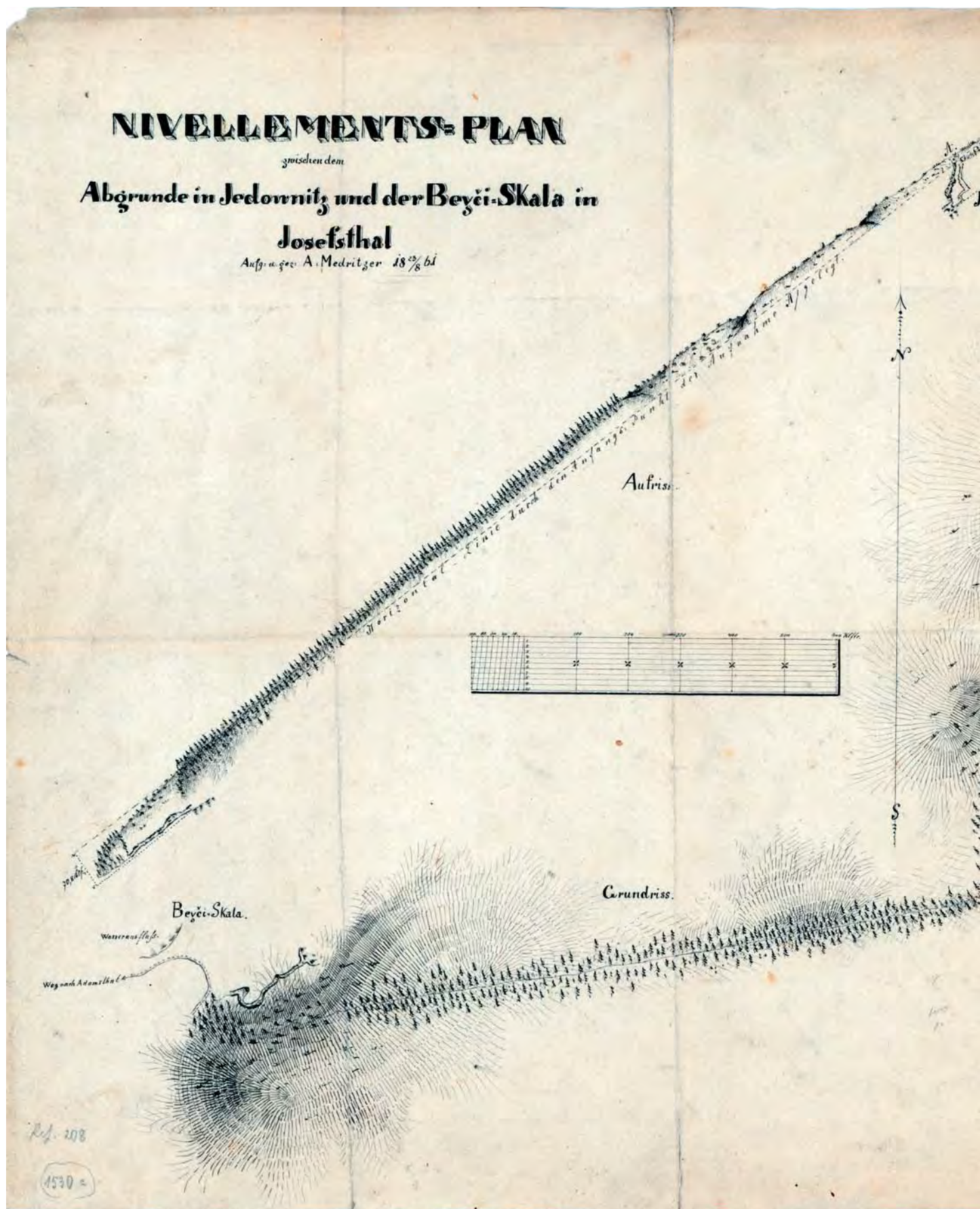
Mapa vykazuje rozsah a stav jeskynního systému k dubnu 2015.

Obr. IX.P1. Aktuální mapa jeskyní Býčí skála a Barová v měřítku 1 : 5 000.

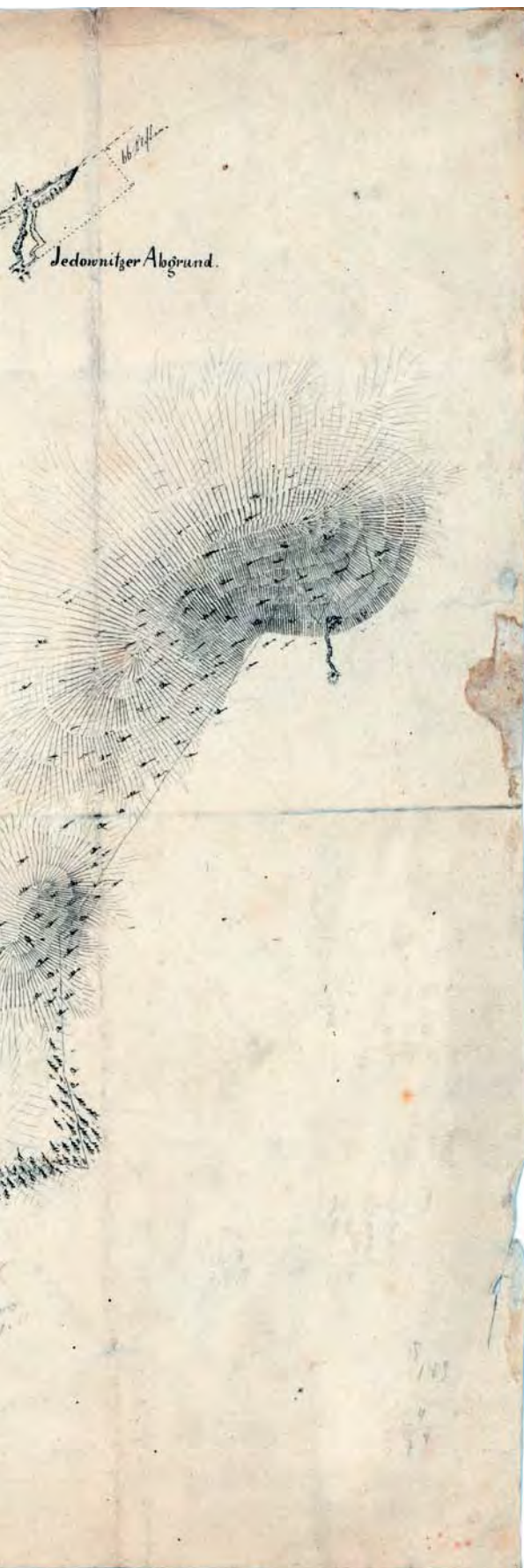
Skála a Barová

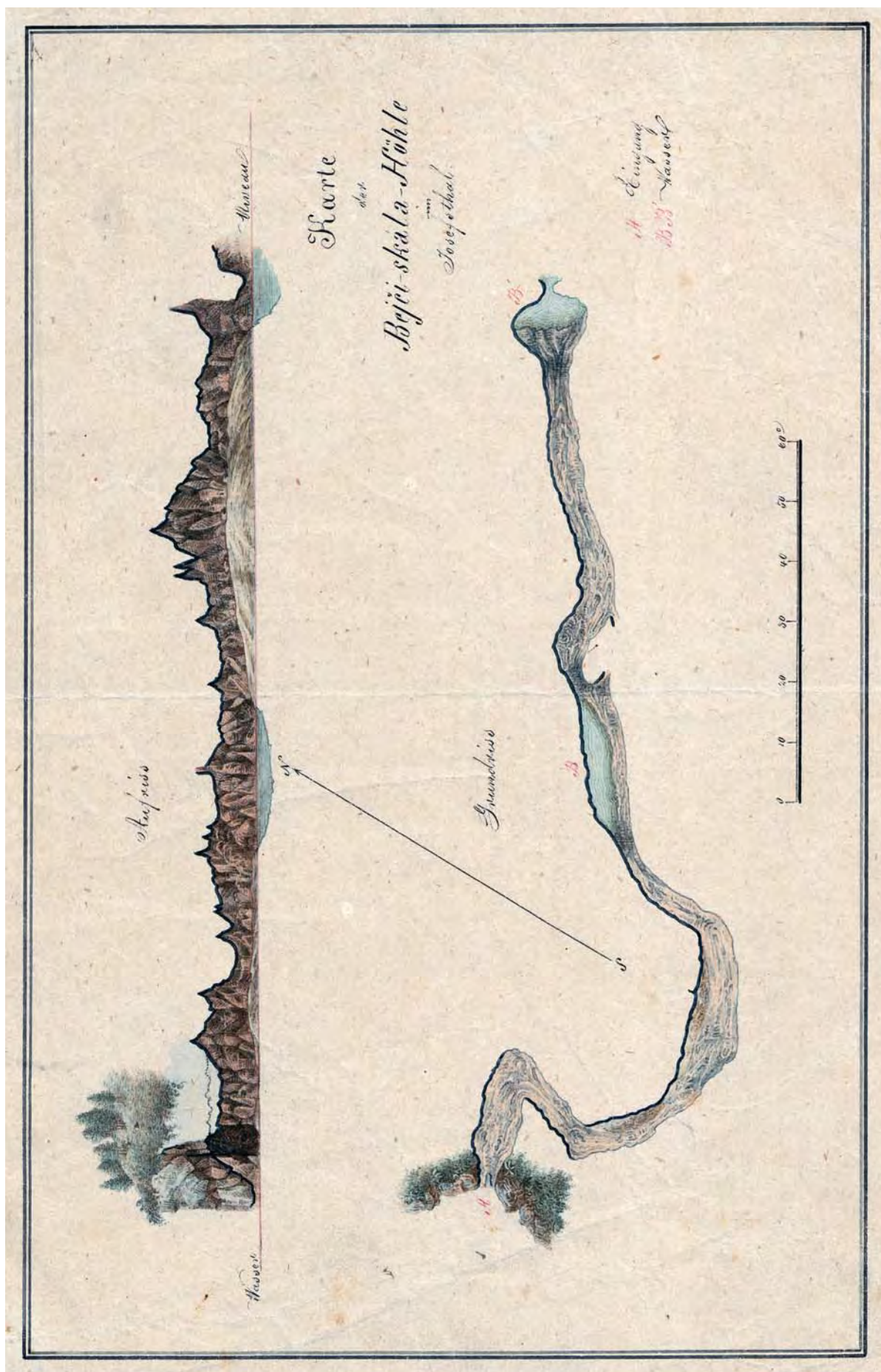
0 200 250 m

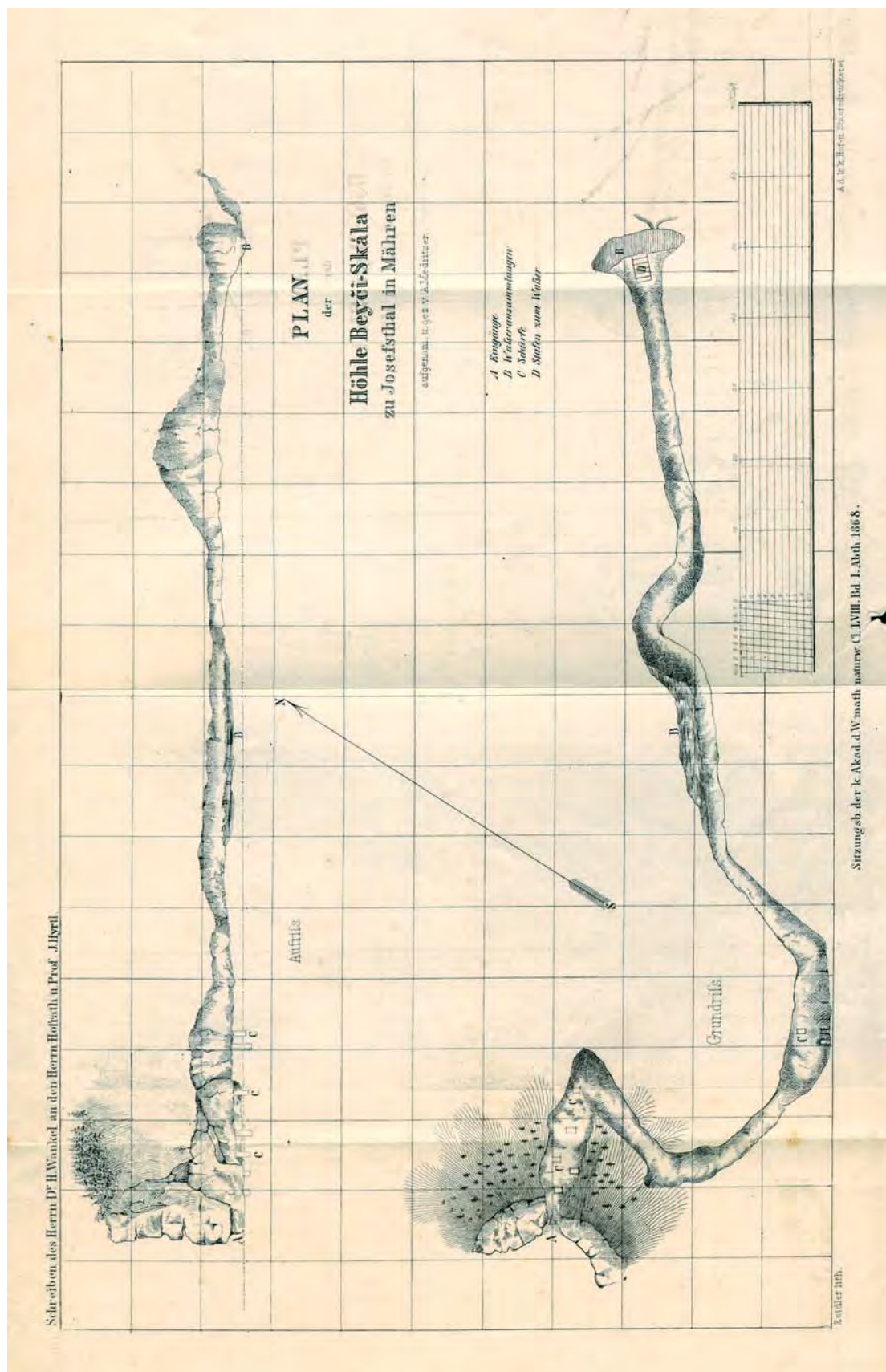

Obr. IX.P2. A. Medritzer 1861: Plán vzájemného vztahu Rudického propadání a Býčí skály, zmenšen na 60 % původní velikosti (archiv K. Absolon, MZM Brno).

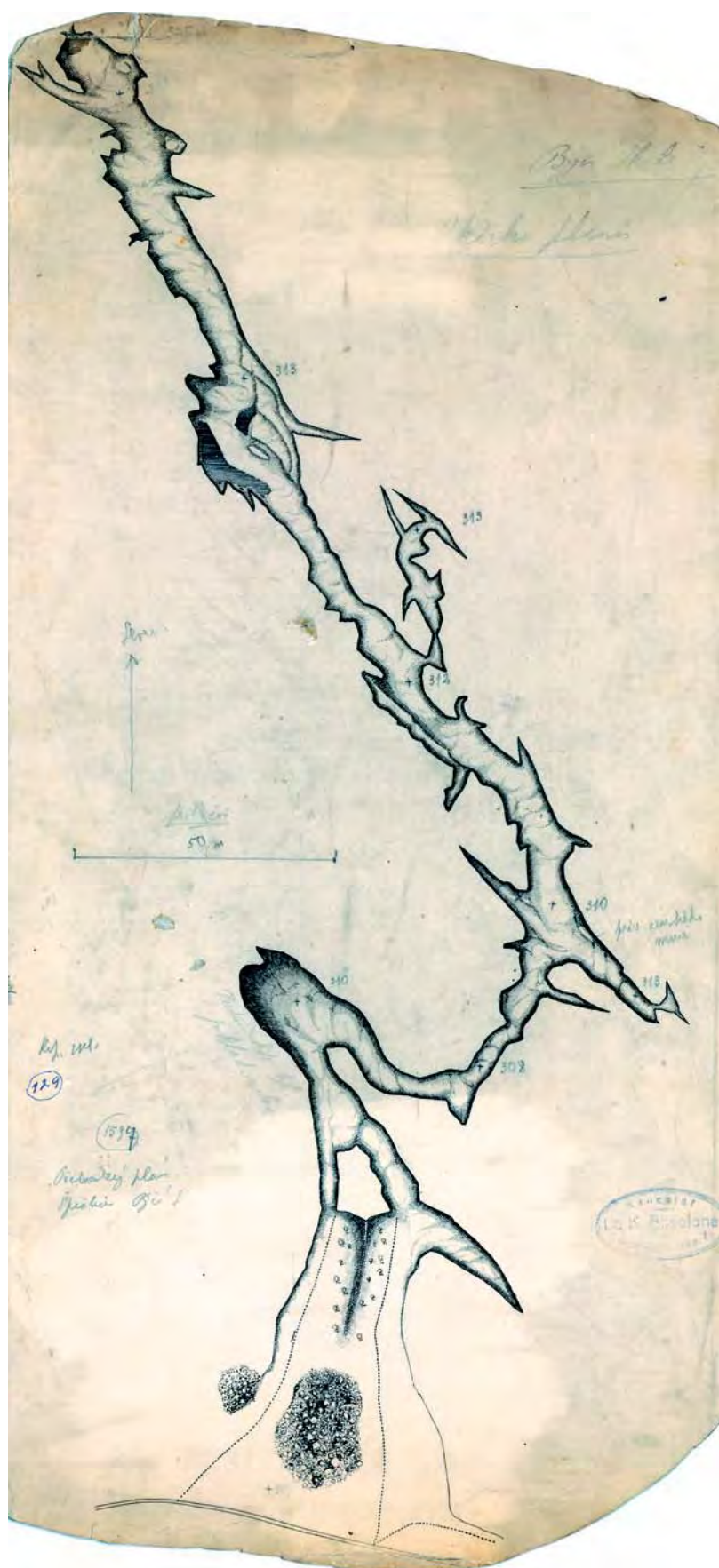

Obr. IX.P3. A. Mládek 1867: Plán vyhotovený v akvarelu, otisk zvětšen na 130 % původní velikosti (archiv K. Absolon, MZM Brno).

Obr. IX. P4. A. Medritzer 1868. Plán vyhotovený perokresbou, zvětšen na 110 % původní velikosti (WANKEL 1868b).

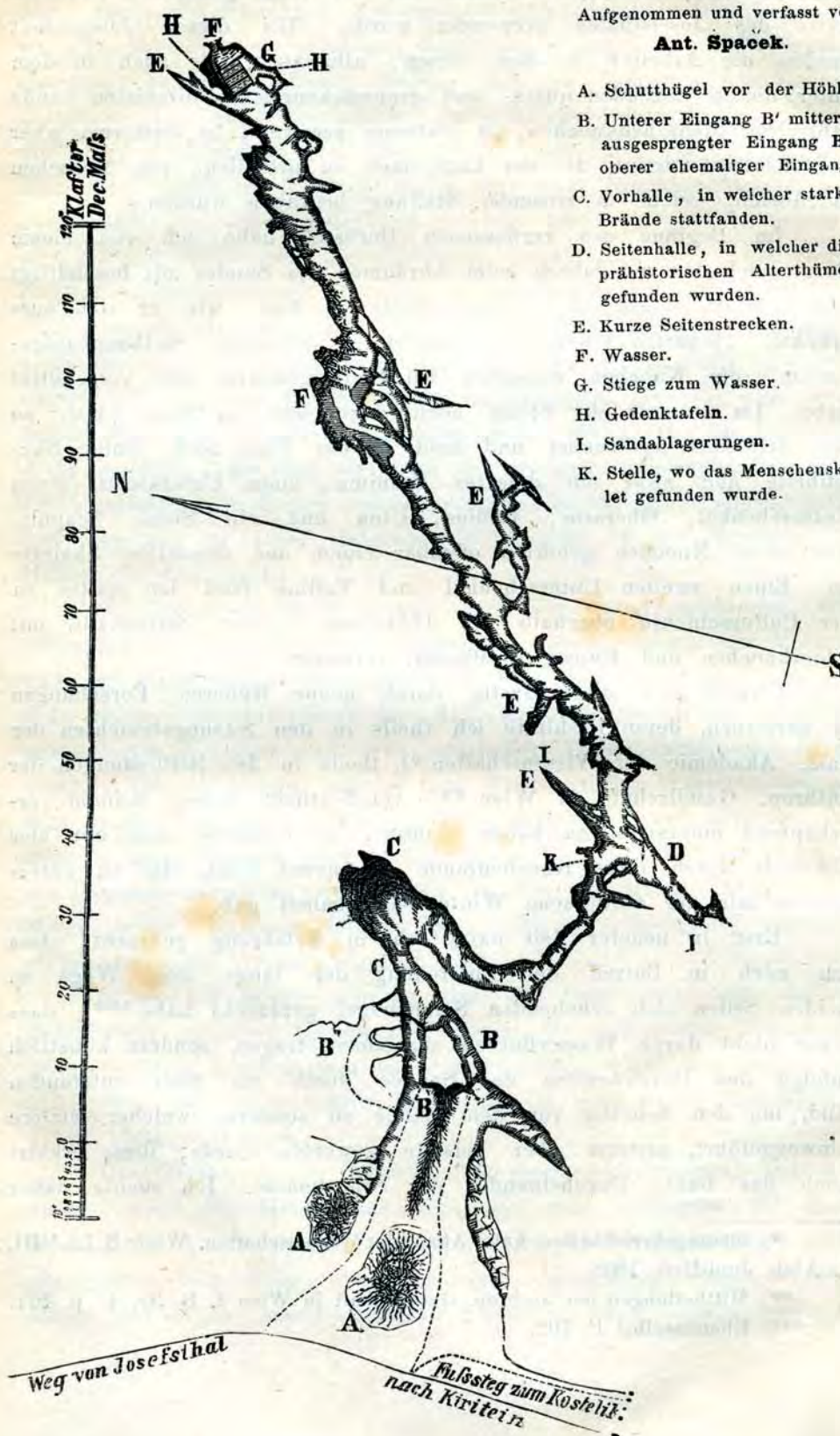

Obr. IX.P5. A. Špaček 1871: Nesignovaný koncept plánu vyhotovený perokresbou, zmenšeno na 45 % původní velikosti (archiv K. Absolon, MZM Brno).

HÖHLE BÝČÍ SKÁLA.

Aufgenommen und verfasst von
Ant. Špaček.

- A. Schutthügel vor der Höhle.
- B. Unterer Eingang B' mittlerer ausgesprengter Eingang B'' oberer ehemaliger Eingang.
- C. Vorhalle, in welcher starke Brände stattfanden.
- D. Seitenhalle, in welcher die prähistorischen Alterthümer gefunden wurden.
- E. Kurze Seitenstrecken.
- F. Wasser.
- G. Stiege zum Wasser.
- H. Gedenktafeln.
- I. Sandablagerungen.
- K. Stelle, wo das Menschenskelet gefunden wurde.

Obr. IX. P6. A. Špaček 1871: Publikovaný plán, zvětšeno na 120 % původní velikosti (WANKEL 1871c, 26).

Dr M. Kríž: Die Höhlen in den mährischen Devonkalken. II. Folge.

Grundriss der Byčí-skála-Höhle.

Maßstab: 1mm = 1m.

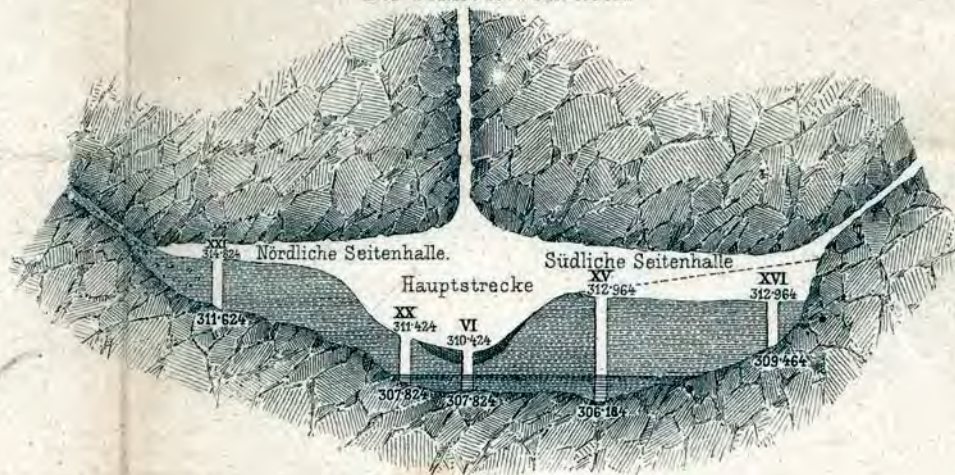
Obr. IX.P7. M. Kríž 1892: Jsou patrné provedené výkopy, schematizovaný zakres stěn a nivelované nadmořské výšky, 80 % původní velikosti (Kríž 1892).

Taf. XII.

Profil der nördlichen und südlichen Seitenhalle
der Býčí-skála-Höhle.

Maßstab: 2mm = 1m.

Der Schlot ist 71 m hoch.

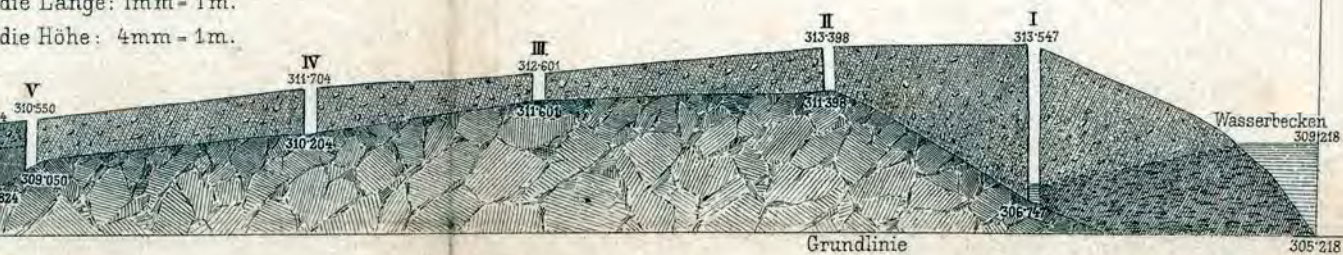

Grundlinie in der Býčí-skála-Höhle.

Maßstab:

die Länge: 1mm = 1m.

die Höhe: 4mm = 1m.

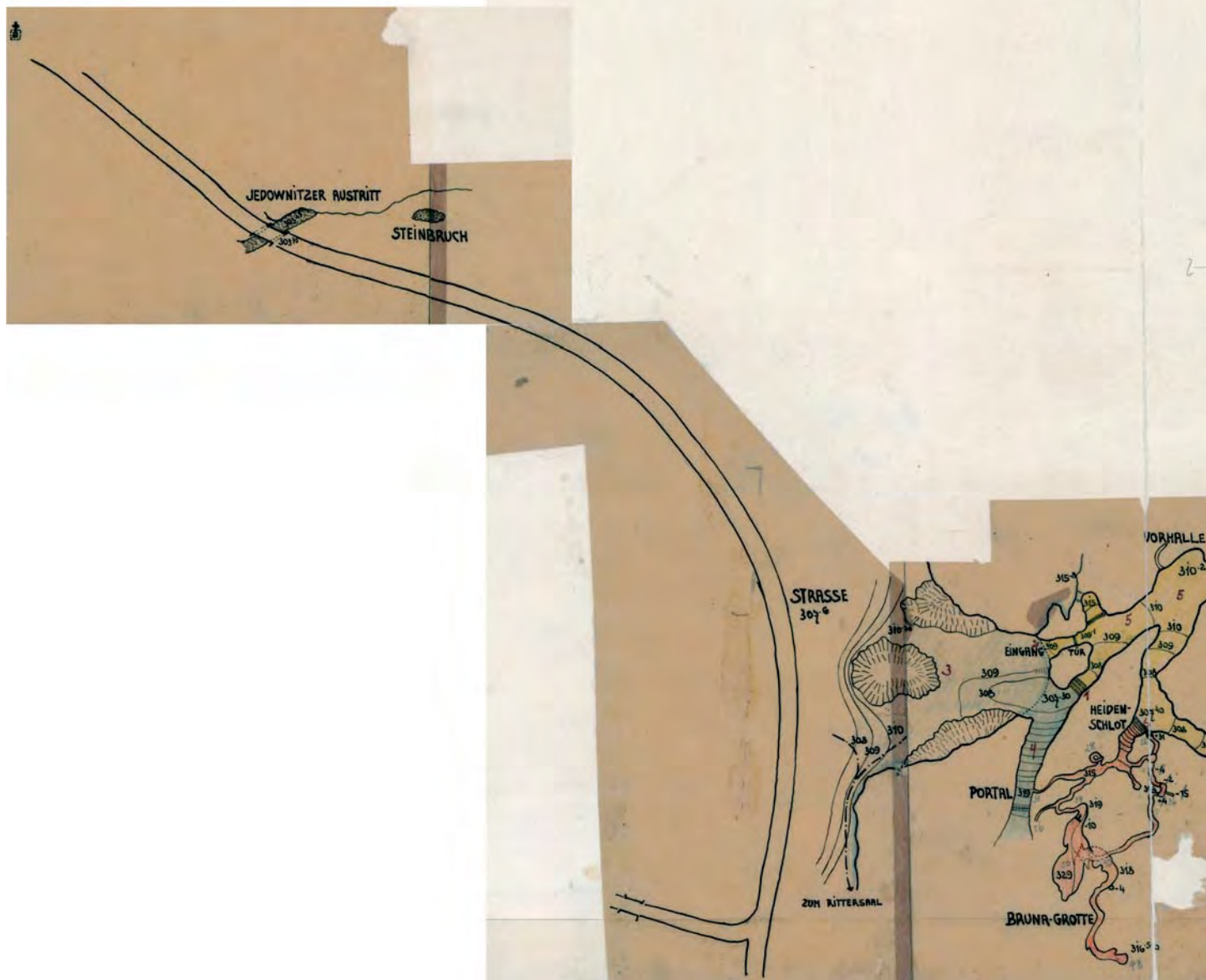

Obr. IX.P8. A. Boček 1912:
V roce vyhotovení velmi
aktuální plán, pravděpodob-
ně měly být ještě doplněny
popisy, 40 % původní veli-
kosti (archiv Muzea Blan-
sko).

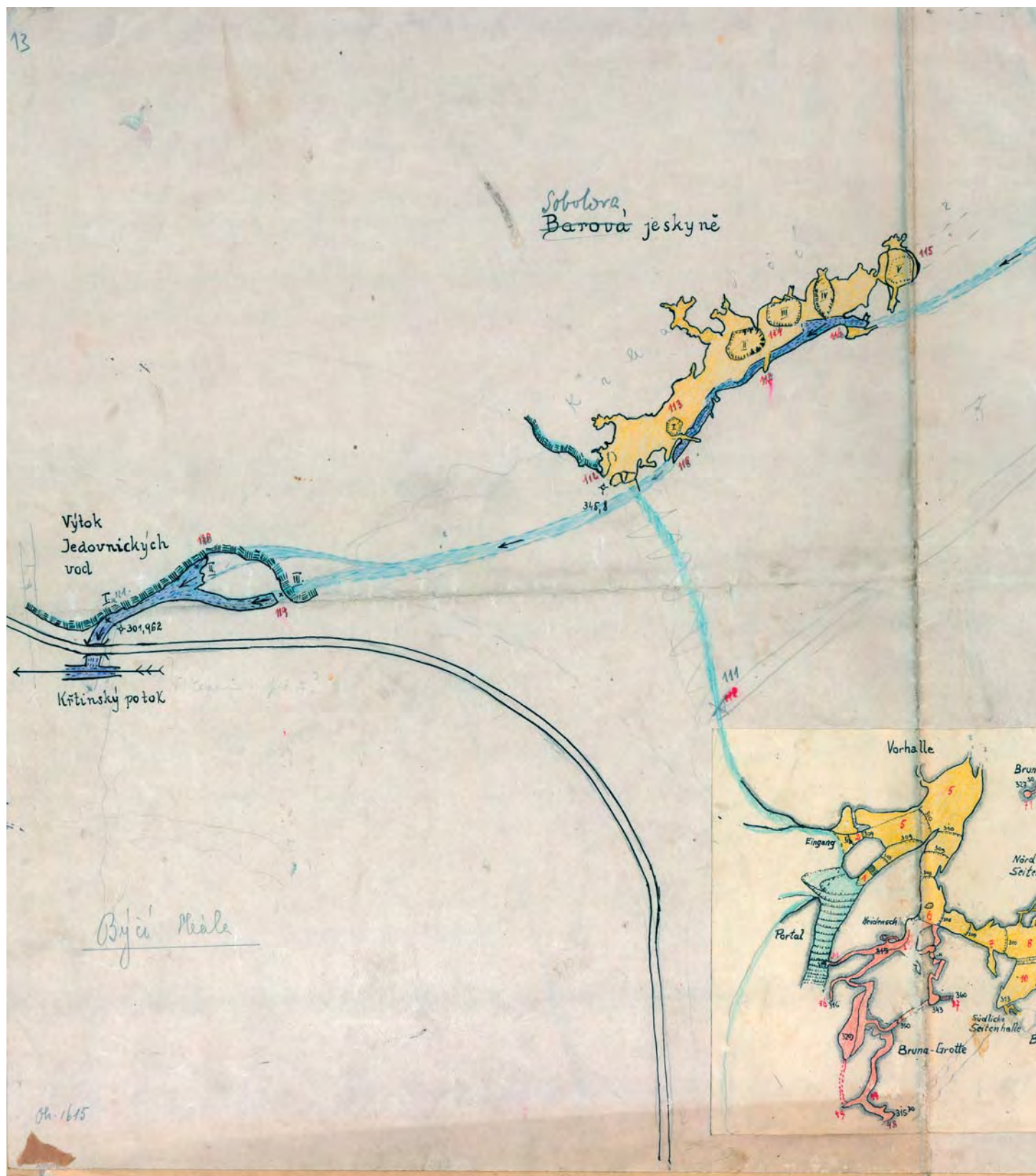

Obr. IX.P9. Nesignovaný plán s nejasným autorstvím z doby těsně po objevu Nové Býčí skály, zmenšeno na 50 % původní velikosti (archiv K. Absolon, MZM Brno).

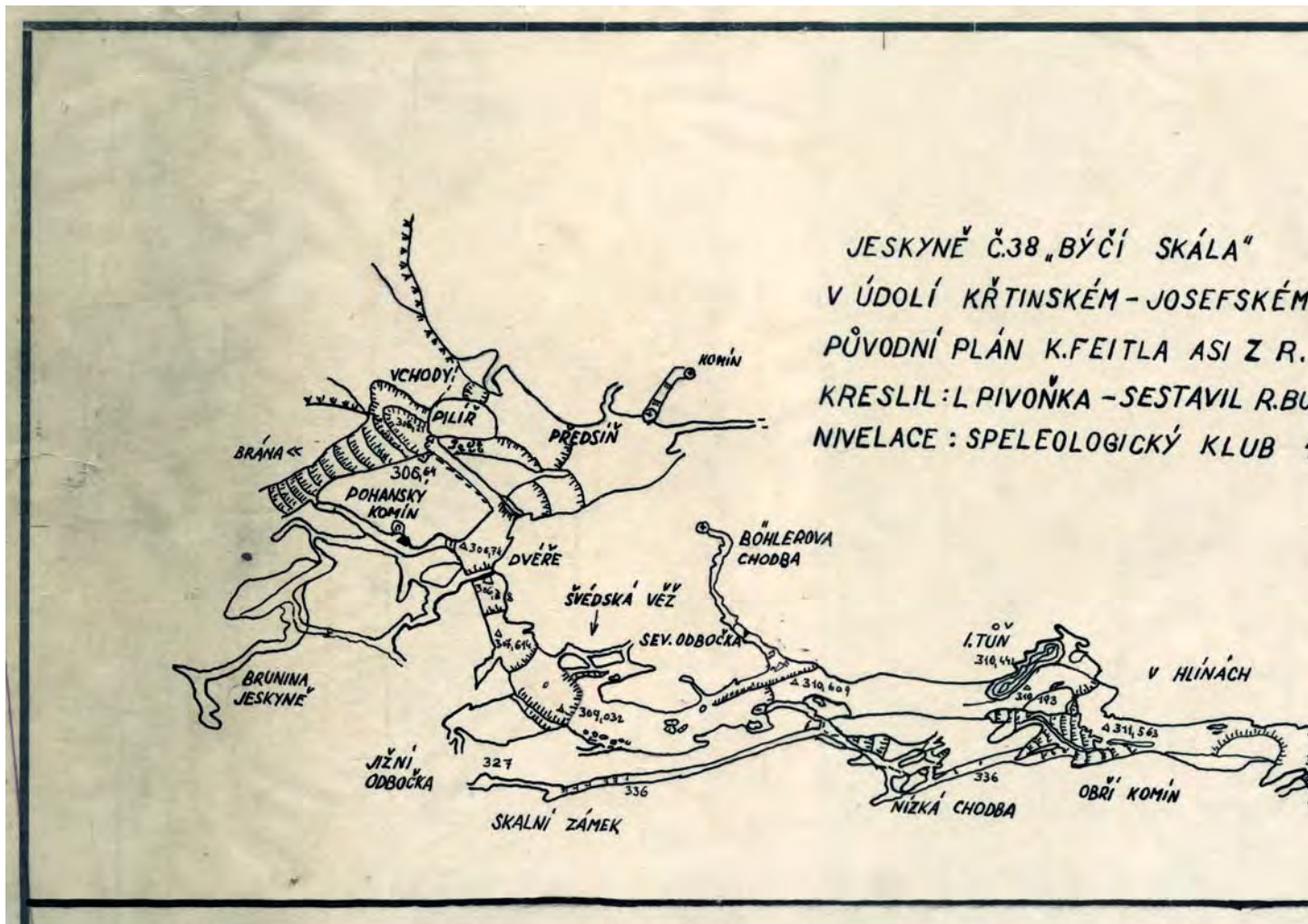

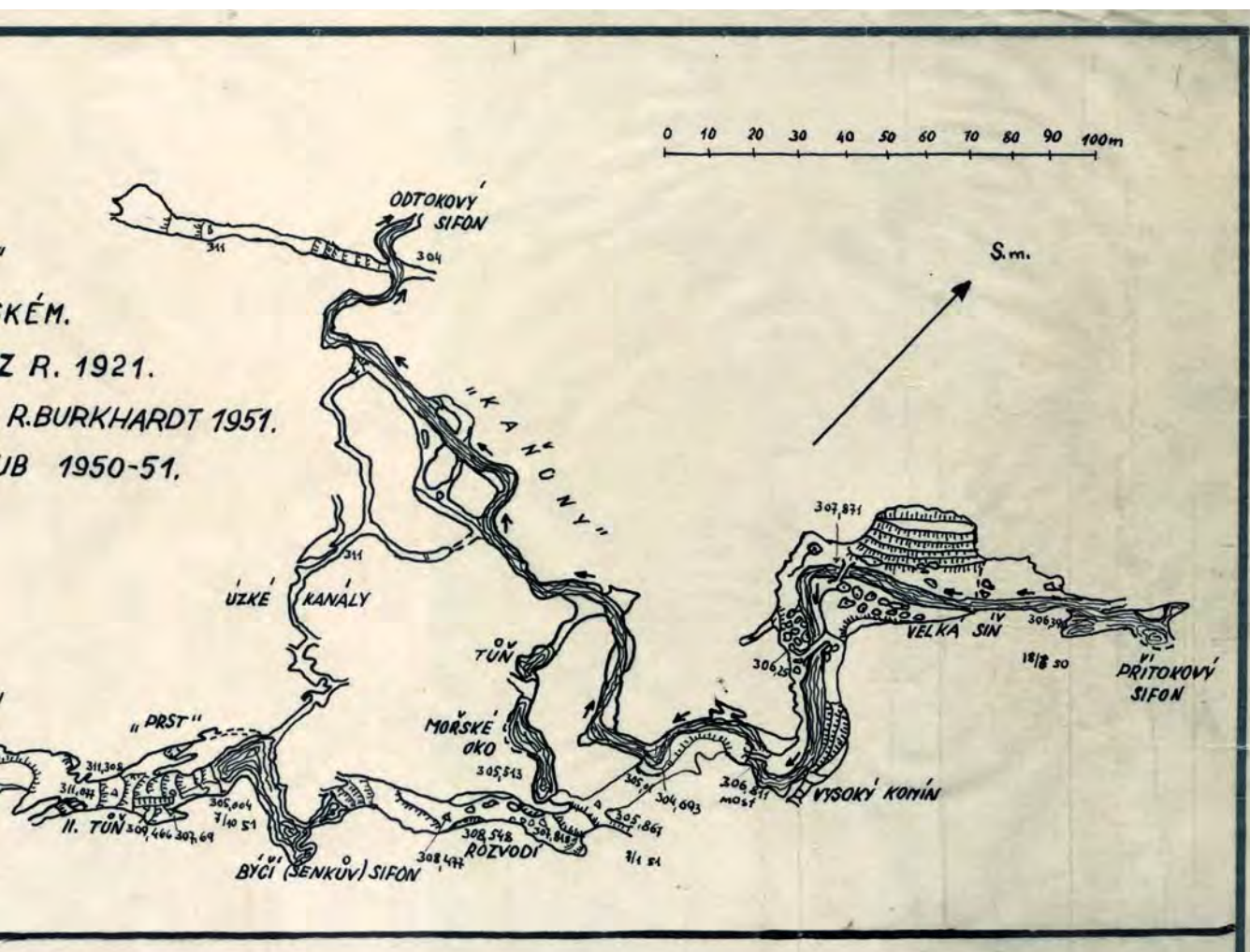

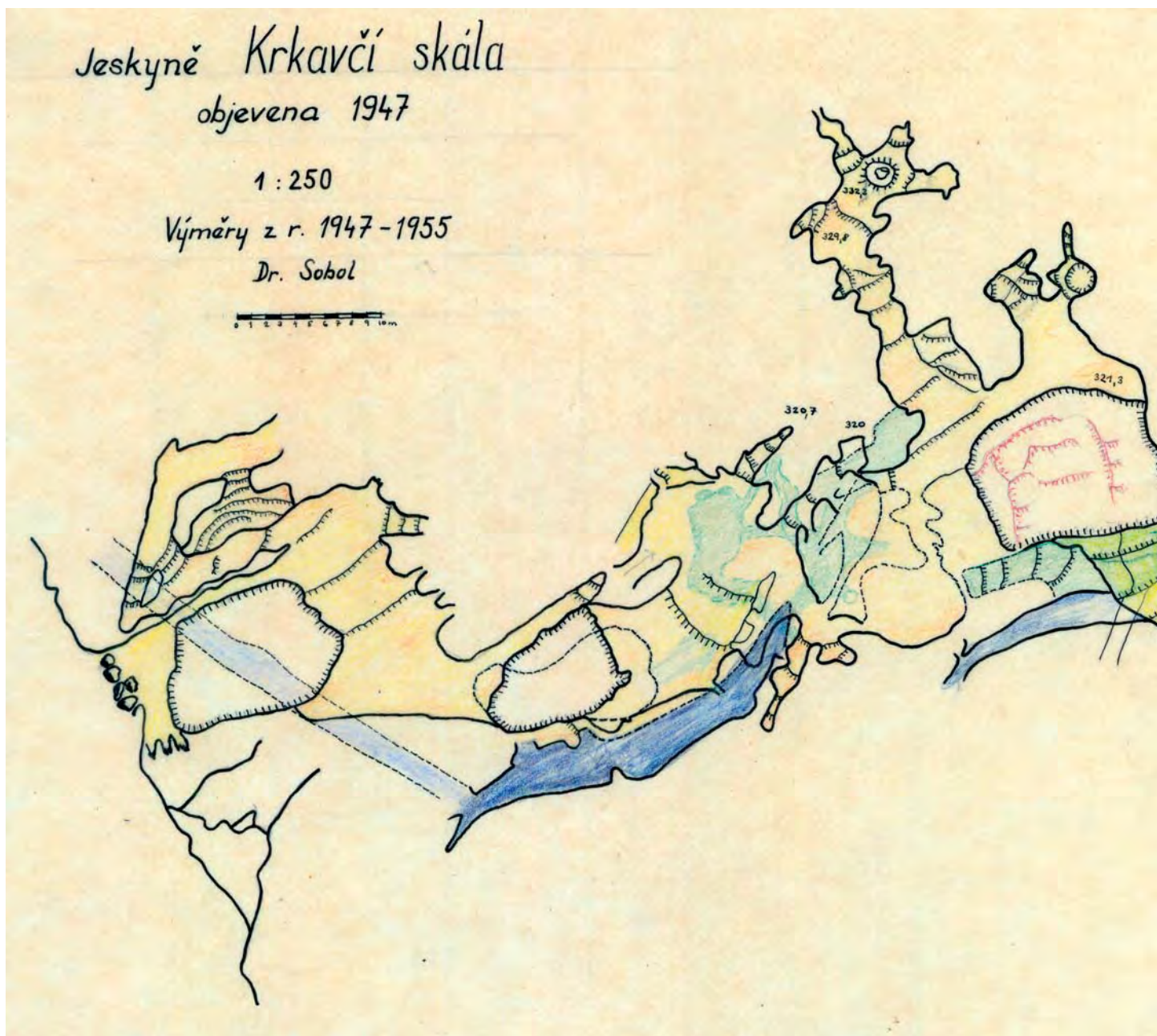
Obr. IX.P10. Nesignovaný plán v rukopise K. Feitla s přeměřenou Starou Býčí skálou na pozdějším kompilátu z 50. let 20. stol., 50 % původní velikosti (archiv K. Absolon, MZM Brno).

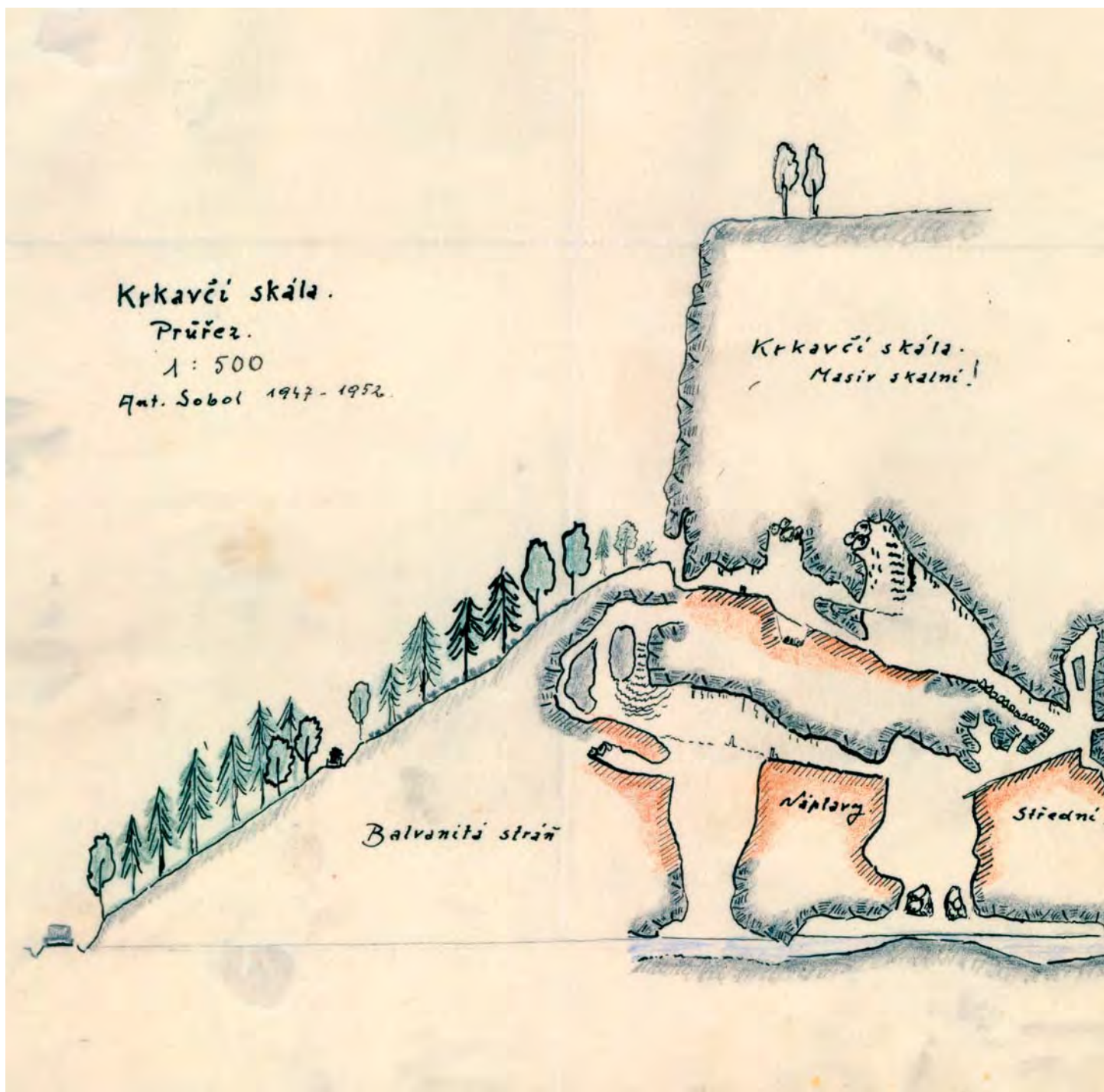
Obr. IX.P11. L. Pivoňka a R. Burkhardt 1951: Aktualizovaný plán doplněný o výsledky nového nivelačního měření, v základních rysech odpovídající plánu K. Feitla, zmenšeno na 60 % původní velikosti (archiv R. Kratochvíl).

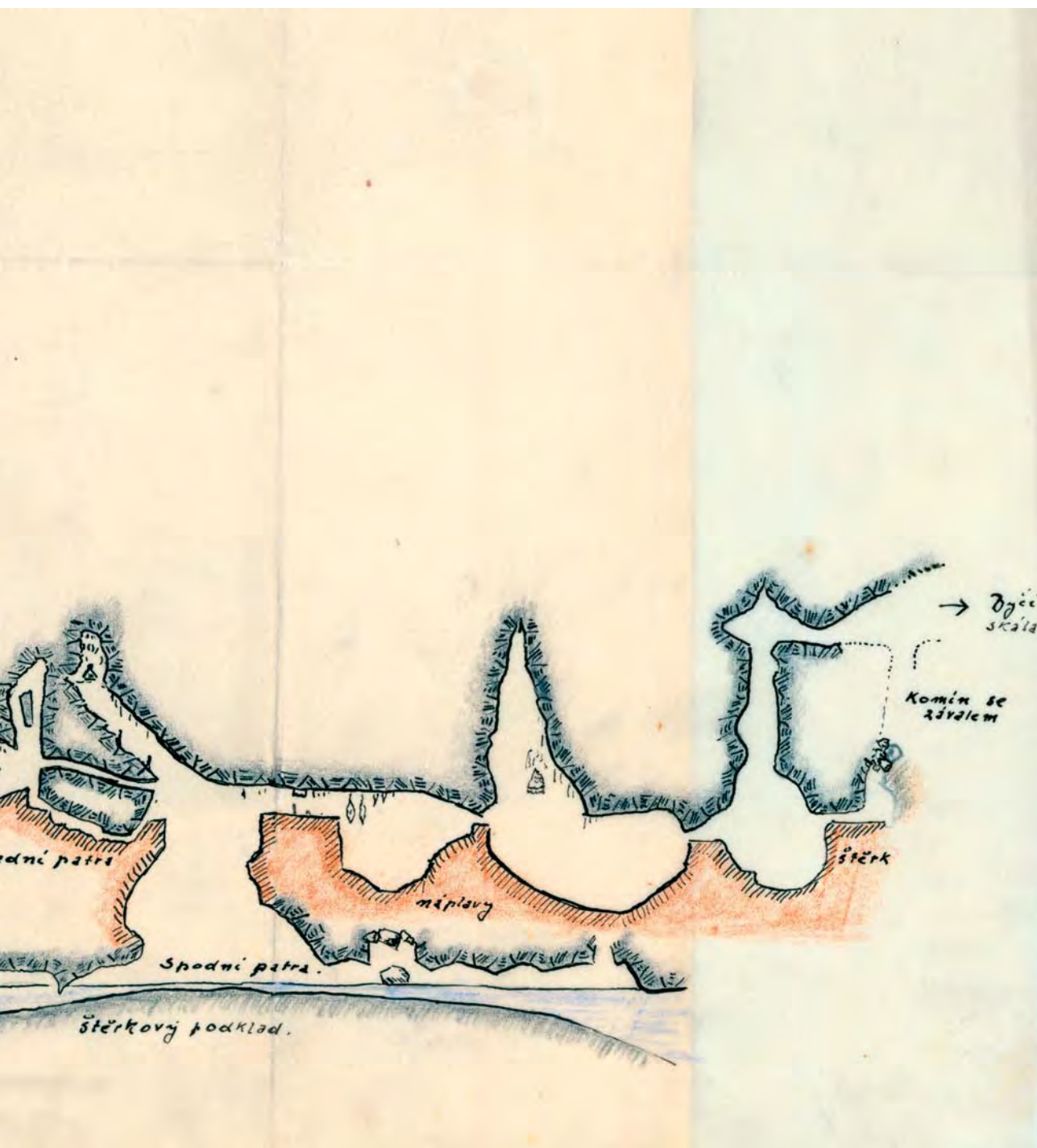

Obr. IX.P12. A. Sobol 1955: Plán Barové jeskyně po skončení hlavních objevitelských postupů, zmenšeno na 60 % původní velikosti (archiv K. Absolon).

Obr. IX.P13. Podélný řez Barové jeskyně s patrnými chodbami ve třech výškových úrovních a šesti propastmi – zleva Šestá (VI.) a pak postupně První (I.) až Pátá (V.), zmenšeno na 75 % původní velikosti (archiv K. Absolon).

X. OVERVIEW OF THE BÝČÍ SKÁLA MAP SERIES DEVELOPMENT BEFORE THE HALF OF THE 20th CENTURY

The presented assemblage of preserved topographical relics relating to the cave comprises the most significant milestones in the history of its cartographic creations before the half of the 20th century. The complete collection of topographical materials known to the authorial team is somewhat more extensive. Through comparing of the existing plans we were able to judge, which of them or of their parts are original outputs continuing the measurational operations carried out below ground, and which are examples of drawings adopted from existing older materials. The cartographical outputs reprinted in this publication are those taking up the performed measurements. Entirely adopted plans are mostly just mentioned in the form of quotes in the paragraph corresponding to the original source.

The presently known history of depiction of the cave started with the Medritzer's taking of the mutual positions of the Rudické Engulfment and the Býčí skála Cave from 1861 (Fig. IX.P2); this comprises the first very schematic horizontal and vertical projection of both of these caves. Much more precise, albeit still very schematic were the two plans created by Anton Mládek and Alois Medritzer in 1867 and 1868 (Figs. IX.P3 and IX.P4). A significant step forward was Antonín Špaček's excellent plan from 1871 (Fig. IX.P6) that provided a clear idea of the detailed modelling of rock faces, the bottom of the main tunnel and the known laterals. Subsequently this drawing kept to be taken over until the execution of Feitl's plan in the 1920s. Before the end of the 19th century Martin Kříž's plan was published in 1892 (Fig. IX.P7); due to its schematic character in the drawing of rock faces it had not been taken over despite being appraised for the sketching of profiles of cave bottom sediments with indicated levelled heights. In 1905 Hermann Bock enhanced Špaček's horizontal projection with contour lines derived from Kříž's levelling, and added the newly discovered and surveyed Bruna Passage (Fig. IX.6). At the time of research prior to World War I, Anton Graf and Antonín Boček linked the existing horizontal projection in the plans of 1910 and 1912 with the new polygon by the main tunnel, made the horizontal projection more precise, and added other newly discovered laterals (Fig. IX.P8). After the discovery of the Nová Býčí skála in 1920 Karl Feitl, Karl Matzialek and J. (or W.) Sitka performed a great deal of measurational and plotting work as they first surveyed the New and subsequently also the Old Býčí skála Caves (Figs. IX.P9 and IX.P10). Prior to this, since 1871, the background of most of the plans was the shape of the main tunnel according to A. Špaček; from this moment on it has been the shape according to K. Feitl et al. The Rudolf Burkhardt's and Luboš Pivoňka's plan of 1951 (Fig. IX.P11) brought the shapes of tunnels up to date by adding the wartime adaptations and the newly performed levelled heights. Atypically coloured plans of the newly discovered Barová Cave below the Krkavčí Rock, made by Antonín Sobol in the 1950s, are of interest in their own right (Figs. IX.P12 and IX.P13).

The first plans of Býčí skála fall short of such age and qualities as e.g. the Buchholtz's plan of the Slovak Demänovská Ice Cavern from 1719. In these respects they cannot be compared with other plans of objects directly from the Moravian Karts region that were more important at the turn of the 18th and 19th centuries. We know of the plans of the Macocha Abyss (Carl Johann Rudzinsky 1784), the Sloupské Caves (Carl Süss 1800) or the Výpustek Cave (Anton Lola 1807). Nevertheless, the existing collection of historical plans is relatively extensive, interesting and valuable, and without doubt Býčí skála counts among the rather small group of caves within the Moravian Karst and the Czech Republic with very intriguing historical development of mapping works and cartographical creation.

From the point of view of geodesy and cartography the assemblage of the preserved relics provides evidence of development of descriptive methods routing mainly from artistic to technical form of rendering, but it also documents the history of speleology or the facts of general historical development. The plans illustrate the progression in the discoveries of new spaces, locations of archaeological excavations, gradual development of the terminology of the individual cave parts, transition from mapping carried out by mine surveyors or individuals with predilection for karst sciences to that performed by groups of amateur cavers. On reflecting the terminology of the individual cave parts it is also striking that the great majority of names are of German origin, and Czech plans started to occur at the site mainly after World War II. Apparently the only honourable exceptions were A. Graf and A. Boček and their plans from 1910, 1922 and 1928. Up until 1918 this was obviously caused by strong constraints of Germanization in the environment of the Austro-Hungarian monarchy, when German was not only official language but also that of science. Moreover, since the beginning of the 20th century the Liechtensteins, on whose demesne the Býčí skála Cave was situated, used to grant the right of research to German speaking explorational groups for more than 20 years. This state lasted until expropriation of the demesne within the Agrarian reform.

Map series and the stated information present a current frame of the ongoing research and information gathering stage. We can assume the future could bring some specification and supplementary information, especially from foreign archives.

X. VÝZNAMNÉ MORAVSKÉ VĚDECKÉ OSOBNOSTI A BÝČÍ SKÁLA

PETR KOSTRHUN

Bylo již na několika místech naší knihy řečeno, že Býčí skála je v mnoha ohledech ikonickou lokalitou v rámci bohatých dějin moravské přírodovědy, speleologie, kartografie a archeologie. Právě z těchto důvodů se toto místo, vedle nemnoha jiných na Moravě, může pochlubit přítomností celé řady významných vědeckých osobností, které o výzkum této jeskyně usilovaly a které tím velmi dobře dokumentují rozvoj zmíněných oborů v kontextu dějin moravské vědy v průběhu tří set let od druhé poloviny sedmnáctého století do poloviny století dvacátého.

Přehled vybraných osobností je řazen abecedně a má encyklopedický charakter, usilující pouze o základní informace o životní dráze jednotlivých badatelů a naznačení širšího kontextu jejich díla, které nemohly být zařazeny do předešlého textu. Pro další informace k jednotlivým aktérům i k širším souvislostem čtenář může čerpat z obtížně přehlednatelné řady biografických prací, pokrývajících různé oblasti historie vědy. Pro téma výzkumu Moravského krasu je v tomto případě základní prací Absolonova dvoudílná syntéza *Moravský kras*, z roku 1970. Předním historikem moravské přírodovědy byl v meziválečném i poválečném období Josef Skutil, v jehož pracích lze nalézt řadu jinak zapomenutých údajů (soupis jeho bibliografie in SKUTIL Jan 1969). Josef Skutil po druhé světové válce spoluzaložil a po jistou dobu i redigoval časopis *Československý kras*, v jehož ročnících čtenáři najdou spoustu dalších odkazů k této problematice, podobně jako v časopise blanenského muzea, který dnes vychází jako *Sborník muzea Blansko*. Hodnotný zdroj k soudobým poznatkům souhrnně zpracovávající osudy jednotlivých lokalit v Moravském krasu je postupně vycházející edice monografií *Acta Speleologica*. Velmi cenným dílem pro dějiny české archeologie je pak encyklopedické dílo Karla Sklenáře *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů* z roku 2005. K dějinám archeologie meziválečného a válečného období jsou v poslední době věnovány i práce, vycházející ze studia bohatého archivního fondu Moravského zemského muzea, v nichž je možné rovněž nalézt další množství odkazů na početnou další literaturu (KOSTRHUN 2008; 2014; KOSTRHUN – OLIVA 2010; OLIVA – KOSTRHUN 2009; OLIVA 2014).

ABSOLON Karel (1877 Boskovice – 1960 Brno; obr. X.1)
– geograf, zoolog, paleontolog a archeolog

Nejen první v abecedním pořadí, ale také přední osobnost moravského speleologického a archeologického výzkumu první poloviny 20. století. Tuto roli sehrál také při výzkumu

a propagaci Býčí skály. Absolon se ve svém životě proslavil zejména jako speleolog svými výzkumy Punkevních jeskyní a později také jako archeolog. Své vědecké začátky ovšem nejdříve spojoval s výzkumem jeskynního hmyzu. Na filozofické fakultě české University Karlovy v Praze v letech 1899–1904 vystudoval zoologii a geografii, kde po jistých peripetiích při volbě tématu závěrečné práce obrátil svoji pozornost k problematice Moravského krasu v dizertaci *Problém podzemních toků krasové říčky Punkvy na Moravě*, publikovanou tiskem v roce 1909. Již před tím své velkoryse pojaté průzkumy začal publikovat mezi lety 1905–1911 ve spise *Kras Moravský a jeho podzemní svět*, který byl na svoji dobu vybaven velmi kvalitními fotografiemi. Synteticky však jeho životní dílo spojené s Moravským krasem vyšlo až deset let po jeho smrti jako dvoudílný *Moravský kras*, dodnes nejvyhledávanější zdroj informací o historii průzkumu moravských jeskyní, který byl však vydán v mnohem skromnější podobě, než si sám autor představoval.

Karel Absolon byl pak po celý život spjat se dvěma vědeckými pracovišti. Na Universitě Karlově od roku 1905 působil jako asistent, začal zde přednášet a postupně získal další vědecké hodnosti (řádným profesorem se stal v roce 1927). V této době však začal žít již v Brně (na Masarykově univerzitě po vzniku Československé republiky i díky své konfliktní povaze nebyl nikdy kolegy přijat), kde v roce 1907 nastoupil jako kustod zoologických sbírek Moravského zemského muzea. Tato instituce se mu až do roku 1938 pak stala hlavním zázemím, kde mohl rozvíjet své další výzkumné aktivity.

Obr. X.1. Karel Absolon (1877–1960) se psem Štupáriem sedí na stupačce vlastního automobilu Laurin a Klement při příležitosti jednoho z mnoha výletů na Macochu s významnými osobnostmi meziválečného období. V automobilu dále předseda cizineckého svazu Theimeier (v autě napravo) a komerční ředitel Štöcker (v autě nalevo). Foto 1922.

Mezi léty 1908–1922 prováděl rozsáhlé průzkumy a mapování krasových oblastí Bosny, Hercegoviny a Černé Hory, které však ve větší míře zůstaly nepublikovány. Paralelně s tím probíhaly i další explorátorské práce v Moravském krasu, jejichž první fáze vyvrcholila zpřístupněním Macochy suchou cestou Punkevními jeskyněmi v roce 1914. Ve 20. letech 20. století pak řídil grandiózní plán sledování a zpřístupnění toku Punkvy mezi dnem Macochy a výtokem v Pustém žlebu za mnohostranného využití techniky do té doby ojedinělé, vrcholící úspěchem v roce 1933. Při všech svých činnostech nezapomínal na bohatou fotografickou dokumentaci, stojící na počátku české vědecké fotografie (dnes je v archivu MZM dochováno více jak 15.000 fotografií, z nichž čerpá i tato publikace).

Po vzniku Československé republiky Absolon obrátil svoji pozornost také k archeologii. Do zoologických a paleontologických sbírek, které spravoval, získal od starších badatelů rozsáhlé kolekce, dotýkající se paleolitu (opět zejména z Moravských jeskyní). Od poloviny 20. let zahájil i samostatné výzkumy, prováděné s řadou spolupracovníků. Světovou proslulost mu přinesly zejména výsledky odkrytí v Dolních Věstonicích (1924–1938; nejproslulejší nález Věstonické venuše přišel již v roce 1925). Významně však zasáhl i do poznání jiných paleolitických lokalit: Předmostí u Přerova (1918, 1924–1935), Brno-Žabovřesky (1927), Ondratice (1928), Otaslavice (1935), Moravany nad Váhom (1946). V Moravském krasu pak se svým spolupracovníkem Rudolfem Czižkem v letech 1925–1930 prováděl výkopy v jeskyni Pekárně, klíčové pro stanovení Absolonovy chronologie paleolitických kultur na Moravě. Do této problematiky zapadá i ověřovací průzkum jeskyně Byčí skály v letech 1936–1938, široce popsany v předešlém textu, který měl potvrdit Absolonovo dogmatické popírání osídlení Moravy již v průběhu starého a středního paleolitu.

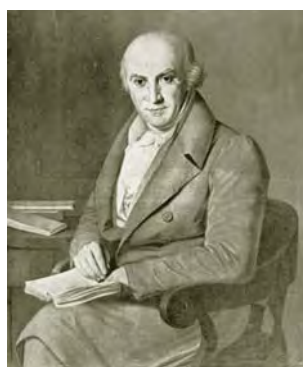
Karel Absolon podle vzoru francouzských badatelů vytvořil osobitou systematiku a terminologii paleolitu, která svého tvůrce v odborném světě nepřežila. Co naopak do dnešních dnů spojujeme s postavou K. Absolona je nebyvalá aureola jeho charizmatické osobnosti, kterou budoval již za svého života. V meziválečném období se stal téměř synonymem československé meziválečné archeologie a speleologie. Absolon v sobě obsáhl na svoji dobu nebyvale rozvinuté manažerské a mediační schopnosti. Mezinárodně proslulé se staly jeho články v prestižním *The Illustrated London News* a desítky podobných popularizačních článků v našem i zahraničním tisku. Jistým vyvrcholem v této oblasti byla v roce 1928 Absolonem vybudovaná expozice Člověk a jeho rod na brněnském výstavišti, která zde, stále rozšiřovaná již pod názvem *Anthropos*, poutala pozornost široké veřejnosti až do koce druhé světové války, kdy byla poničena. Velkolepé objevy na Moravu přitáhly také pozornost nejvýznamnějších světových vědců, s kterými Absolon udržoval bohaté kontakty, dnes dokumentované v téměř 14.000 dopisech v jeho pozůstalosti uložené v Moravském zemském muzeu. Po roce 1945, postižen ztrátami vědeckého majetku v Brně během války, vybombardováním bytu na Kolišti a nepřízní nových poměrů, již předchozího významu nedosáhl. Ještě v letech 1945–46 však přednášel na bratislavské univerzitě. Své celoživotní poznatky ukládal do rozsáhlých

rukopisů a stal se vyhledávaným popularizátorem svých poznatků na mnohých veřejných vystoupeních.

Osudy jedné z nejvýraznějších osobností československé meziválečné vědy byly již za jeho života obdivovány řadou přátel i umělců, kteří Absolona mnohdy zvěčnili i ve svých dílech (E. Bass, R. Těsnohlídek, J. Mahen, J. Marcha, O. Kubín). Jadrná povaha, neústupnost i specifický smysl pro humor mu však přinesly i řadu nepřátel a dodnes pevné místo v hlavách pamětníků i jeho následovníků.

ANDRÉ Christian Carl (1763 Hildburghausen

– 1831 Stuttgart; obr. X.2) – přírodovědec, organizátor vědeckého života na Moravě, jeden ze zakladatelů Moravského zemského muzea

Obr. X.2. Christian Carl André (1763–1831).

V letech 1779–1782 studoval práva, pedagogiku a hudbu v Jeně. Pracoval jako pedagog v Eisenachu a v Gotě, v letech 1798–1812 byl ředitelem školy evangelicko-luteránské obce v Brně, poté odešel do služeb hraběte Huga Františka Salm-Reiferscheidta. V roce 1800 začal v Brně vydávat časopis *Patriotisches Tageblatt*, později časopis *Hesperus* a *Nationalkalender*, což souviselo

s jeho celoživotní snahou o vzdělávání širších vrstev obyvatelstva. Zapojil se do práce *Moravské hospodářské společnosti pro zvelebení orby* a stal se jejím prvním sekretářem. Zabýval se rovněž otázkami umělého výběru při šlechtění a v roce 1806 dal založením spolku pro umělé šlechtění ovoce v Brně podnět k vědeckému zušlechťování révy vinné na Moravě (v roce 1980 po něm byla pojmenována nová odrůda vinné révy šlechtitele Horáka). Zabýval se také výzkumem chovu ovcí a ve svých zoologických spisech se zabýval problematikou dědičnosti. Od roku 1814 byl tajemníkem Spolku šlechtitelů ovcí, který se soustředil na zdokonalování výroby vlny pro tehdy se rozvíjející textilní průmysl, který byl v Brně dominantním odvětvím. V této oblasti se významně proslavil nejen v rámci rakousko-uherské monarchie, ale také po celé Evropě, stal se tak předchůdcem průlomových prací Johanna Gregora Mendela. Ačkoli se zajímal o statistiku, zeměpis, techniku, ekonomii a racionalizační tendence, vycházející z osvícenských názorů, v jeho textech se vedle přírodovědy začala objevovat také témata z regionální historie a vlastivědy, související s obratem od osvětské učenosti, zaměřené na přírodovědu a techniku, k historii v romantickém pojetí a odtud k patriotismu, jehož integrální součástí byl zájem o historické a umělecké památky. V tomto směru vynikají jeho výzvy k založení zemského muzea pro Moravu (1803, 1806) a koncept krajských muzeí. Toto téma rozvedl na stránkách časopisu *Hesperus* již v roce 1811. Klíčové pro vznik brněnského muzea pak bylo memorandum navrhuující založení „národního muzea

moravskoslezského“, vzešlé opět z pera Ch. C. Andrého a Josefa Hormayera podle vzoru muzea ve Štýrském Hradci. Publikoval i řadu ekonomických spisů, v nichž se přímo přiznává k tradici anglického liberalismu a politické ekonomie. Kvůli přísné rakouské cenzuře však musel odejít z habsburské monarchie. Usadil se a až do své smrti žil ve Stuttgartu, kde vydával *Landwirtschaftliche Zeitschrift* a působil jako württemberský dvorní rada.

BAYER Josef (1882 Oberhollabrunn – 1931 Vídeň; obr. X.3) – archeolog

Obr. X.3. Josef Bayer (1882–1931).

Josef Bayer představoval v meziválečném období přední rakouskou osobnost ve výzkumu pleistocénu, kterému se věnoval již za první světové války v Palestině. Vytvořil svébytnou chronologii paleolitu, kterou se snažil uplatňovat ve středoevropských souvislostech. Bohaté kontakty proto udržoval i s moravskými badateli a o moravský paleolit jevil velký zájem. Důležité jsou jeho publikace nálezů z Mladečských jeskyní, Dolních Věstonic, jeskyně Švédův stůl, Pekárny nebo z Opavy. Jeho práce vycházely zejména v jím založeném časopise *Eiszeit* (1924), v němž publikovali i naši badatelé. Pro naše území je důležitá jeho syntéza „*Die ältere Steinzeit in den Sudetenländern*“ vyšlá v roce 1925 v časopisu *Sudeta*, v níž představil první významný přehled paleolitického a mezolitického osídlení českých zemí, na nějž na Moravě navazoval např. Jan Knies. Jako ředitel prehistorického oddělení Přírodovědného muzea ve Vídni představoval významnou autoritu, která zasáhla i do badatelských sporů na Moravě, včetně otázek spojených s chronologií paleolitického osídlení Býčí skály v polovině 20. let 20. století. Významně zasáhl také do kauzy sporného nálezu „druhé věstonické venuše“, proti jejíž pravosti ostře a jednoznačně na začátku 30. let před svou smrtí vystupoval.

BOCK Hermann (1882 Brno – 1962 Graz; obr. X.4) – speleolog, geolog

Významný rakouský jeskynní badatel, počátky jeho speleologické dráhy jsou však těsně spjaty s výzkumem německých jeskyňářů (Spolku německých turistů v Brně) v Moravském krasu na počátku 20. století. Bock systematicky mapoval a popisoval jeskyně Josefovského a Křtinského údolí a také Rudického propadání. Získané poznatky přehledně publikoval v letech 1905–1907 ve *Zprávách Spolku německých turistů v Brně*. Býčí skály se týkala již jeho první práce z roku 1905, v níž popisuje svůj objev rozsáhlých prostor tzv. Bruniny jeskyně z roku 1902. Ve stejném roce získal zaměstnání lesního

Obr. X.4. Hermann Bock (1882–1962).

inženýra ve Štýrském Hradci, kde nakonec působil jako vrchní stavební rada. Ze Štýrského Hradce se však do Moravského krasu za svými průzkumnými pracemi stále vracel až do roku 1907, kdy vyvrcholil spor o prvenství průzkumu Rudického propadání s K. Absolonem. V následujících letech se Bock soustředil již pouze na výzkum jeskyní v dnešním Rakousku, kde je považován za nestora štýrského jeskynního výzkumu. V roce 1907 zde založil Spolek pro jeskynní výzkum v Rakousku, jenž v pozdějších letech rozšířil svoji působnost na celé území Rakouska. K jeho nejvýznamnějšímu úspěchu, vedle množství dalších prací, patří objev alpského jeskynního systému ledových Dachsteinských jeskyní, dnes zapsaného do seznamu světového přírodního dědictví UNESCO, učiněný spolu s G. Lahnerem. Odborně se významně prosadil v diskusi nad problematikou krasové hydrografie. Jeskyněmi se zabýval rovněž za první i druhé světové války ve službách armády jako vojenský geolog. Rakouské speleologii se intenzivně v různých významných funkcích a s narůstajícími úspěchy věnoval až do roku 1955.

BOČEK Antonín (1880 Brno – 1955 Brno; obr. X.5) – speleolog

Již za svých gymnaziálních studií na brněnské reálce se projevil jeho organizační talent, když spoluzaložil tajný spolek Slavii, uskupení Slovanů na německých středních školách v Brně. Po maturitě v roce 1898 nastoupil jako bankovní úředník Hypoteční banky (do roku 1933), později dosáhl funkce vrchního ředitelského rady. Již před první světovou válkou se věnoval studiu přírodních věd, zejména limnobiologii. Stal se jednatelem Přírodovědeckého klubu v Brně a spolu s K. Abso-

Obr. X.5 Antonín Boček (1880–1955, sedící uprostřed s holí) u Javoříčských jeskyní.

lonem zde založili Jeskynní sekci (po K. Absolonovi a V. J. Procházce se stal třetím předsedou sekce). V roce 1907 zahájili spolu s dalšími zájemci (K. Kubaskem, V. Ježkem, Vl. Valentou) speleologické objevy v Ochozské jeskyni, Kateřinské jeskyni a v roce 1910 i v Punkevních jeskyních, kde objevili neznámé pokračování systému směrem k Macošce. V meziválečné době spolupracoval jak s českými tak i s německými speleology v Moravském krasu a účastnil se na organizaci akciové společnosti Moravský kras. Za druhé světové války podporoval české nadšence krasové speleologie a organizoval krasový výzkum Sloupských jeskyní, ale také jeskyní v Křtinském a Josefovském údolí a byl hlavním představitelem tzv. Bočkovy speleologické skupiny. Bezprostředně po válce inicioval založení Speleologického klubu pro zemi Moravskoslezskou se sídlem v Brně (Speleologický klub Brno) a stal se jeho předsedou, který ihned zahájil v Býčí skále přípravy pro obnovení prací za Šenkovým sifonem. V této době také sestavil odborný tým, který interdisciplinárně řešil problematiku Rudického propadání. Oproti K. Absolonovi uznával i v poválečné době úspěchy německých jeskářů, které se snažil rehabilitovat. Boček je také autorem dvou rozsáhlých průvodců Moravským krasem z let 1922 a 1928, po dlouhé době první souborné informace o celém území Moravského krasu. Působil rovněž jako šéfredaktor centrálního poválečného časopisu *Československý kras*, který spoluzakládal.

BURKHARDT, Rudolf (1925 Brno – 1975 Brno; obr. X.6) – speleolog, geolog

Obr. X.6. Rudolf Burkhardt (1925–1975).

V Moravském krasu začal rozvíjet svůj speleologický zájem již od svých šestnácti let, poté, co musel ukončit studia na reálném gymnáziu. Za války pracoval jako úředník v Brně. V 50. letech pracoval jako geolog v Ústavu pro naftový výzkum, univerzitní studia geologie však v Brně ukončil až v roce 1969. V poválečném období se intenzivně zapojil do speleologických průzkumů Moravského krasu.

V roce 1968 se stal přednostou oddělení pro výzkum krasu v Moravském muzeu. Svůj zájem směřoval především ke komplexnímu výzkumu Křtinského údolí a zdejších jeskyní (Býčí skála, Výpustek, Drátenická, Nová Drátenická). V 50. a 60. letech vypracoval několik variant prolongací Býčí skály směrem k Rudickému propadání, které byly ovšem zdárně dokončeny až po jeho smrti. Průzkumné práce pod jeho vedením probíhaly také v Rudickém propadání. Za svůj odborný život publikoval přes 220 studií a článků. V roce 1945 stál při založení Speleologického klubu v Brně a při založení časopisu *Československý kras* v roce 1948. Byl rovněž členem Speleo-

logického klubu pro znovuzpřístupnění jeskyně Nová Býčí skála.

CZIŽEK Rudolf (1878 Brno – 1936 Brno; obr. X.7) – učitel, amatérský archeolog

Obr. X.7. Rudolf Czižek (1878–1936).

Jednou z výrazných osobností moravské meziválečné archeologie byl Rudolf Czižek, ředitel německé obecné školy v Brně (později Gymnázium J. G. Mendela na Čechyňské ulici). Nejprve spolupracoval s K. Schirmeisenem, v letech 1915–1917 prováděl výzkumy v Býčí skále, které však o rok dříve zahájili svými prospekciemi jeho dva bratři – starší Karl a mladší Wilhelm. Jak již bylo širěji řečeno v kapitole VII., na konci roku 1915 zde

v tzv. Jižní odbočce u východní skalní stěny objevili neporušenou magdalénienskou vrstvu, což neušlo pozornosti ani prezidentu moravské muzejní společnosti A. Rzehakovi, který je v dalších výkopech podporoval. Ve výzkumu zde pak pokračovali v roce 1920, na konci roku 1922 se k této skupině připojil další amatérský archeolog F. Čupík, který se v letech 1922–1924 chopil hlavní výzkumné iniciativy. Zprávy o výzkumu však podával Czižek ve čtyřech pokračováních na počátku roku 1925 v *Tagesbote*, kde z důvodu sporu s F. Čupíkem vyličil i podrobné dějiny výzkumu této lokality. Ve 20. letech navázal spolupráci zejména s K. Absolonem, a to především při výzkumu jeskyně Pekárny, pro který byl získán především po sporech s F. Čupíkem okolo výkopů v Býčí skále. Výzkum v Pekárně pak Czižek v letech 1925–1930 v zásadě vedl a byl spoluautorem všech tří Absolonových sdělení o tomto výzkumu, které byly publikovány v *Časopise moravského muzea* v letech 1926, 1927 a 1932.

ČUPIK Franz (1897 Jemnice – 1962 Nürtingen; obr. X.8) – obchodník, amatérský archeolog

Další z výrazných moravských německých badatelů byl svým povoláním obchodní zástupce v Brně, od poloviny 30. let zde byl ředitelem továrny na cukrovinky. Archeologii především moravských jeskyní se začal zabývat po roce 1918 pod vlivem Jana Kniese, v době své rekonvalescence po válečném poranění plic, později spolupracoval s Karlem Absolonem. V letech 1922–1924 prováděl výzkumy v Pekárně a Býčí skále spolu se svými švagry Hugo Wallochem, Hansem Dierlem a přítelem R. Zapomnělem a v roce 1924 rovněž s bratry Czižkovými. Po nastalém sporu o primát objevu důležité spodní vrstvy v Jižní odbočce a po radikálním zásahu Karla Absolona byly Čupíkovy nálezy povinně vykoupeny pro MZM.

Obr. X.8. Franz Čupík (1897–1962) prohlíží sprašové souvrství v Předmostí u Přerova.

Čupík se soustředil i na výzkumy v jeskyni Pekárně, kde popřel tvrzení Martina Kříže o archeologické vyčerpanosti jeskyně a zachytil vrstvy magdalénienského osídlení. V pozdějších letech mu však byly výkopy opět zakázány (v roce 1925 v Pekárně zahájil výzkum sám Karel Absolon). Věnoval se rovněž povrchovým sběrům zejména na Třebíčsku v okolí Dukovan, kde objevil řadu mladopaleolitických stanic. V průběhu 20. let se s Absolonom dostával do dalších střetů a byl obviňován z nelegálního obchodu s nálezy. Nejednoznačnou službu mu poskytly rovněž pochvalné zmínky dalšího z aktérů dění kolem Býčí skály Otto Hausera v jeho publikacích *Urgeschichte* a *Die grosse zentraleuropäische Urrasse* z roku 1925. Společně s Karlem Schirmeisenem obhajoval pravost tzv. druhé věstonické venuše, kterou jako autentické dílo oba badatelé prezentovali významným evropským vědcům, za kterými se za tímto účelem na vlastní náklady vypravili. Narůstající spory s Karlem Absolonom nakonec vyvrcholily soudní žalobou na počátku 30. let 20. století. Čupík své příspěvky publikoval především v německém tisku (*Sudeta*, *Sudetendeutsche Tageszeitung*, *Tagesbote*). V roce 1945 byl odsunut do Německa a jeho sbírka se stala součástí fondu Moravského zemského muzea.

d'ELVERT Christian (1803 Brno – 1896 Brno, obr. X.9)
– historik, mecenáš, starosta města Brna

Narodil se do rodiny francouzských emigrantů usazených v Brně. Po absolvování brněnského gymnázia studoval filozofii na brněnském lyceu a v Olomouci, poté pokračoval studiem práv v Praze a Vídni. Od roku 1840 nastoupil jako úředník do státních služeb, v revolučním roce 1848 usedl do Moravského zemského sněmu, stal se poslancem celoněmeckého Frankfurtského parlamentu. Od 70. let 19. století byl rovněž poslancem Říšské rady. Od roku 1850 zasedal v brněnském zastupitelstvu, v letech 1861–1864 a 1870–1876 zastával funkci starosty města Brna. Významně se zasloužil o rozvoj města zvláště v oblasti zalesňování a budování zelených ploch (parky na Špilberku a Kolišti, úprava Kraví hory a tzv. Císař-

Obr. X.9. Christian d'Elvert (1803–1896).

ského, dnes Wilsonova lesa). Ve středu jeho vědeckého zájmu byly dějiny Moravy, od roku 1851 svoji odbornou činnost spojil s Moravskoslezskou hospodářskou společností, kde působil jako kancléř a představitel její historicko-statistické sekce, kterou založil. Tento spolek se stal hlavní základnou moravské německé vlastivědy na další desetiletí. Christian d'Elvert je autorem řady monografií, které se věnovaly historii Moravy a Slezska zejména v 17. století. Významně usiloval o podporu Moravského zemského muzea ze strany zemského sněmu, což se mu v 80. letech 19. století podařilo a díky jeho aktivitám byla realizována i stavba nového, tzv. d'Elvertova křídla, které uzavřelo nádvoří Biskupského dvora Moravského zemského muzea do dnešní podoby.

HAUSER Otto (1874 Curych – 1932 Berlin; obr. X.10)
– archeolog

Obr. X.10. Otto Hauser (1874–1932).

Badatel, který v dějinách evropské vědy zaujímá specifické místo, patřil k nemnohým, na něž se kvůli archeologii pořádaly štvánice jak mezi kolegy tak také v tisku. Hauserova kontroverzní pověst byla dána zejména neutuchající vášní a citizadostí s níž vedl své archeologické výzkumy nejprve ve Švýcarsku a poté ve Francii (kde jako sebevědomý Němec narážel rovněž z nacionálních důvodů). Po nedokončených studiích na universitě v Curychu a v Basileji se záhy rozešel s oficiální vědou a podporován velkým rodinným jménem od roku 1898 skupoval pozemky s jeskyněmi ve vyhlášené francouzské krasové oblasti v Dordogne, kde prováděl archeologické výzkumy na řadě významných lokalit (La Micoque, Le Moustier). Se získanými nálezy však záhy z nutnosti krytí vysokých nákladů začal obchodovat a dostával se do konfliktů s dalšími archeology, v Dordogne zejména s D. Peyronem. Mezi další výrazné Hauserovy odpůrce patřil také H. Breuil či H. Obermaier. Po vypuknutí první světové války, kdy byl nucen Francii urychleně opustit a byl mu zabaven veškerý majetek i nálezy, se uchýlil do Berlína. V Německu se věnoval sepisování jak štvavých textů proti svým odpůrcům, tak vydávání knih, především svým nákladem. Ještě ve válečných letech obdržel doktorát na univerzitě v Erlangen za knihu „*La Micoque, kultura nové diluviální rasy*“. Po konci války se snažil

navazovat další kontakty mezi evropskými archeology, převážně však bez úspěchu. V roce 1923 navštívil z tohoto důvodu také Moravu za účelem studia zdejších sbírek (např. skelety z Předmostí považoval stejně jako industrii z Byčí skály za micoquien). Absolon se od něj údajně distancoval (v muzeu se Hauserovi měl věnovat Jan Knies) a ostře jej kritizoval za nepovolené zneužití jeho fotografií a především za jeho „spiklenecké“ spojení s německým brněnským badatelem Franzem Čupikem, který měl Hauserovi dodávat různé informace zaměřené proti muzeu. Tento vztah se také odrazil ve výše pospaném Hauserově přístupu k Byčí skále a jeho líčení historie výzkumu v jeskyni.

FREISING Hans (1905 Gmunden – 1977 Stuttgart; obr. X.11) – geolog, archeolog

Obr. X.11. Hans Freising (1905–1977).

Freising absolvoval na německé Vysoké škole technické v Brně elektrotechniku (1932), nastoupil však jako asistent Hanse Mohra na katedře mineralogie a geologie. Jeho zájem o archeologii byl nepochybně podporován i jeho otcem Josefem Freisingem, profesorem tělocviku z Brna, poslancem Sude-toněmecké strany a v období protektorátu i prvním německým, nepříliš oblíbeným, „komisařským správcem“ (vlastně ředitelem) Moravského zemského muzea. Archeologicky pracoval již ve 20. letech na Uničovsku, poté Mikulovsku a Znojemsku a také v Moravském krasu (v Byčí skále v roce 1937). Studoval problematiku pleistocenního zalednění i otevřené paleolitické lokality (Želešice, Modřice, Bratčice), které publikoval v drobných článcích, převážně v *Tagesbote*. Intenzivní archeologickou činností shromáždil rozsáhlou archeologickou sbírku (přes 14.000 předmětů), dnes uloženou v MZM a AÚ AV v Brně, kde je uložen i jeho archiv. Zájem jevil také o nejranější nálezy z Dolních Věstonic, kde v roce 1923 objevil první umělecký keramický předmět – drobnou plastiku mamuta. Na nalezišti se ostatně v tomto roce vystřídali i další němečtí badatelé – R. Czižek, F. Čupík či K. Schirmeisen. V letech 1938/1939–1940 spravoval archeologickou sbírku Říšského župního muzea v Opavě jako spolupracovník Úřadu pro pravěk ve východní Sudetské župě. Archeologické výzkumy však prováděl především na trase dálnice Vídeň-Vratislav v oblasti severní části Boskovické brázdy u Moravské Třebové a Jevíčka, které velmi důkladně a pečlivě dokumentoval. V roce 1940 nastoupil vojenskou službu a svůj výzkum předal spolupracovníkům. Po druhé světové válce byl odsunut (ač jinak považován za skromného a čestného člověka). V roce 1945 bylo v jeho sbírce evidováno na 11.000 inventárních čísel archeologických nálezů, především právě z území Moravy. V letech 1949–1970 působil

jako vrchní zemský geolog na Geologickém zemském úřadu ve Stuttgartu.

HARDTMUTH Josef (1758 Asparn an der Zaya – 1816 Vídeň; obr. X.12) – architekt, vynálezce, průmyslník

Obr. X.12. Josef Hardtmuth (1758–1816).

Narodil se v rodině truhlářského mistra a již od mládí projevoval sklony k umění. Od třinácti let byl poslán do učení ke strýci, vlastníkem stavitelskou provozovnu v Poysdorfu, která pracovala pro Lichtenštejnská panství. Díky prosperující firmě byl provoz přestěhován do Vídně a Josef Hardtmuth se zde stal jejím společníkem. Díky svým schopnostem se později stal dvorním architektem u Aloise I. Josefa Lichtenštejna, pro něhož

navrhnul vedle jiných realizací řadu staveb v Lednicko-valtickém areálu a podobně tak působil při krajinářských úpravách Josefovského a Křtinského údolí a okolí (vč. návrhu zřízení tzv. Lichtenštejnského vchodu do Předsíně Byčí skály). Stal se architektem zámku v Adamově, autorem úprav Nového Hradu u Adamova a rovněž konstruktérem nejstaršího Horního můstku nad propastí Macochou. V letech 1805–1812 zastával úřad ředitele lichtenštejnského stavebního úřadu. Experimentálně se věnoval výrobě průmyslové a užitkové keramiky, je autorem řady patentů, které úspěšně aplikoval (umělý kámen – tzv. vídeňská kamenina, umělá pemza, nové konstrukce pecí na pálení cihel, nový způsob sušení sladu atd.). V roce 1792 ve Vídni rovněž založil tužkařskou firmu, která využívala jeho vynálezu výroby nových tuhových náplní, využívajících levnějších druhů grafitu smísených s jilovými minerály (firma byla po jeho smrti přesunuta do Českých Budějovic, kde získala také dnešní název Koh-i-nor a kde svoji výrobu rozvíjí dosud). Po svém propuštění z lichtenštejnských služeb (po smrti knížete Aloise I. Josefa Lichtenštejna si s jeho bratrem Janem již tolik nerozuměl) pokračoval v kariéře úspěšného vynálezce a továrníka, ve firmě, která svými výrobky začala bezkonkurenčně zaplavovat evropské i zámořské trhy.

HUCKE Karl (1911 Berlín – 1989 SRN; obr. X.13) – archeolog

Po studiu archeologie v Kielu se stal kustodem dolnoslezského Zemského úřadu pro pravěk ve Vratislavi. V listopadu 1941 byl propuštěn z armády a byl jmenován ředitelem Zemského muzea v Brně, kde zároveň vedl i jeho pravěké oddělení. Z titulu své funkce také zastával přední místo v protektorátním Svazu moravských muzeí (Verband mährischer Museen). Huckle vedl muzeum ve věcném duchu spíše jako odborník, s Čechy se za války snažil vycházet v dobrém a aktivně se také

Obr. X.13. Karl Hucce (1911-1989).

snažil angažovat ve prospěch muzea ve výzkumu v Dolních Věstonicích, který v této době vedla organizace SS-Ahnenerbe. Jeho nástup však pro Karla Absolona znamenal zánik jeho formální pozice vedoucího ústavu Anthropos, opřené o předešlé vedení muzea. Absolonův věhlas Hucce vnímal spíše jako přítěž, kterou však bylo nutné brát na vědomí. Když však prof. Absolon nedokázal vysvětlit nesrovnalosti ve sbírkách, byl nucen z muzea definitivně odejít a nechat zde i svoji rozsáhlou speleologickou a archeologickou knihovnu. Vzájemný vztah obou aktérů se odráží i v postojích formulovaných Absolonem v úvodu monografie o Býčí skále. V roce 1942 se Hucce stal rovněž vedoucím nově zřízené pobočky Archeologického ústavu v Brně (pobočky státního Archeologického ústavu v Praze), o jejíž osamostatnění neúspěšně usiloval. Na konci roku 1942 byl opět povolán do armády, formálně však zůstal ředitelem (v muzeu byl zastupován etnologem Edmundem Küttlerem, vedení Archeologického ústavu se postupně ujímal Josef Poulik). Po roce 1945 žil v Německu (NSR), kde působil jako archeolog a posléze ředitel muzea v Plön.

JURENDE Carl Joseph (1780 Leskovec nad Moravicí – 1842 Brno; obr. X.14) – spisovatel, novinář, vlastivědný pracovník

Obr. X.14. Carl Joseph Jurende (1780-1842).

Po středoškolských studiích v Krnově a Opavě působil jako dozorčí u slezského stavovského daňového úřadu, od roku 1802 v Brně jako písař výběrčího úřadu. Od roku 1806 byl pověřen vedením školy a výchovného ústavu v Kuníně, cestoval hodně po Evropě (Itálie, Španělsko, Francie). V roce 1813 se vrátil natrvalo do Brna, kde se věnoval novinářské činnosti, astrologii a meteorologii. V zahradě Františkova muzea v Brně zbudoval malou hvězdárnu, byl znám svými úspěchy v oblasti zahradnictví a vinohradnictví, vlastnil jednu z nejznámějších šlechtitelských (révových) školek na Moravě. Vedle této činnosti má však také velkou zásluhu na propagaci prvních průzkumů jeskyní Moravského krasu. Řada článků o jeskyních vycházela v jím od roku 1809 vydávaném českém vlasteneckém kalendáři „*Mährische Wanderer*“, později přejmenovaném na *Väterlandischer Pilger im Kaiserstaate Oesterreich*. Jeskyně znal z autopsie a své poznatky souhrnně publikoval monograficky v roce 1835. V této knize se teoreticky věnoval vzniku vápenců a jeskyní, podzemním krasovým tokům atd. Jeho záběr pokrýval nejen krasové

oblasti na Moravě, ale také v dnešním Maďarsku a Rumunsku a dalších evropských zemích. Na jeho práci navázala celá řada dalších krasových badatelů.

KNIES Jan (1860 Tasov – 1937 Brno; obr. X.15) – učitel, paleontolog, archeolog

Obr. X.15. Jan Knies (1860-1937) prohlíží nálezy v jeskyni Pekárně v roce 1924.

Kniesův příspěvek k výzkumu v Býčí skále, který zde prováděl několik dnů jako mladý student v roce 1879, nepatří k nejzásadnějším (i když se k otázce problematiky chronologie Býčí skály vyjadřoval pak po více jak 45 letech jako uznávaný odborník), jeho podíl na poznání paleolitického osídlení Moravy a zejména moravských jeskyní je však jeden z nejdůležitějších. Jan Knies po studiu na Učitelském ústavu v Brně (při kterém spolu s přáteli navštívili nejen Býčí skálu, ale také například Výpustek a učinili první paleolitické nálezy v Pekárně) působil na několika školách v Moravském krasu a okolí (Blansko, Doubravice nad Svitavou, Rogendorf/Krasová, Sloup). Na všech svých působistích se intenzivně vedle učitelské profese věnoval průzkumu jeskyní, pro jejichž archeologické poznání položil základy, z kterých lze čerpat dodnes (Balcarka, Kůlna, Kolíbky, Sloupské jeskyně, jeskyně Pod Hradem atd.). Získané bohaté nálezy a poznatky Knies shromáždil v jím vybudovaném muzeu Moravského krasu ve Sloupě, které bylo v letech 1906-1922 jako jedno z prvních takto zaměřených muzeí v Evropě středem pozornosti našich i zahraničních odborníků. Shromážděné sbírky Knies poté prodal do Moravského zemského muzea, kde se staly důležitou součástí diluviálních sbírek spravovaných Karlem Absolonem. I když oba badatelé na počátku 20. století spolu vedli řadu sporů, byl Knies, jako jediný na Moravě uznávaný odborník na výzkum paleolitu, pověřen vedením první sezóny archeologických výzkumů v Dolních Věstonicích v roce 1924. Knies vydal přes 200 odborných publikací a své poznatky o paleolitickém osídlení Moravy shrnul v na svoji dobu moderně pojaté syntéze *Přehled moravského paleolitu* z roku 1925. Nelehká životní dráha „Peyronyho moravské Dordogne“, jak jej nazval Josef Skutil, byly již vícekrát zhodnoceny v řadě biografických prací.

KOLENATI Friedrich Anton (1813 Praha – 1864 Pradě; obr. X.16) – lékař, pedagog, přírodovědec, entomolog

Lékařskou fakultu vystudoval v Praze, kde se také aktivně zapojil do revolučních bojů v roce 1848. V tomto roce v Praze také založil přírodovědný spolek Lotos. Na pražské univerzitě

Obr. X.16. Friedrich Anton Kolenati (1813–1864).

významnější zoology poloviny 19. století. Kolenati organizoval pravidelné mineralogické a geologické exkurze do brněnského okolí, ale také do Moravského krasu. Systematický výzkum netopýrů a také sedimentů učinil v jeskyni Výpustek, kde vyhloubil několik hlubokých sond. Popsal odtud množství kostí jeskynních medvědů.

KŘÍŽ Martin (1841 Brno-Líšeň – 1916 Ždánice; obr. X.17)

– právník, speleolog, archeolog, paleontolog a sběratel

Obr. X.17. Martin Kříž (1841–1916), portrét okolo roku 1880.

Po absolvování brněnského gymnázia se věnoval studiu práv v Praze, Vídni a Krakově, odkud se vrátil zpět na Moravu. Profesně působil jako notář ve Ždánicích, kde se začal systematicky věnovat geologii, paleontologii, místopisu a archeologii. Proslul především svými velkorysími výkopy v jeskyni Kůlně, Pekárně a v Předmostí u Přerova, inspirovanými výkopovou metodou anglického speleologa Dawkinse. Vedle tohoto svého zájmu se věnoval rovněž slavistice. Pomineme-li čtenářsky vděčné polemiky s jeho kolegy (především K. J. Maškou), které se objevovaly zejména na stránkách olomouckého muzejního časopisu, překvapí nás na svoji dobu pečlivě vedené výzkumné deníky, které zaznamenávaly nálezy podle vyznačených čtverců, případně šachet s mechanickým udáním hloubky. Pozornost věnoval rovněž vyvážené zemině a jeho záznamy jsou dodnes vysoce oceňovaným zdrojem relativně přesně lokalizovaných údajů. Kříž se ve svých pracích zamýšlel především nad způsobem života „našich prabýdlitelů“ a spolu s K. J. Maškou diskutoval s významným dánským přírodovědcem Japetusem Steenstrupem, jenž v mamutích kostech z Předmostí spatřoval přirozeně uhynulé kusy. Kříž se klonil k monoglacialismu, uznával tedy pouze jednu dobu ledovou. Paleolitičtí lidé podle něj byli

působil jako asistent katedry botaniky, v letech 1843–1846 také jako asistent zoologie akademie v Petrohradě. V této době podnikl řadu výzkumných cest na Kavkaz, povodí Donu, Taganrogu, Stavropolu, Kubáně a Tbilisi, kde sbíral hlavně entomologický materiál. Od roku 1849 působil jako profesor všeobecné přírodovědy na Vysoké škole technické v Brně. Byl členem řady přírodovědných společností v Evropě a je řazen mezi nejvýznamnější zoology poloviny 19. století. Kolenati organizoval pravidelné mineralogické a geologické exkurze do brněnského okolí, ale také do Moravského krasu. Systematický výzkum netopýrů a také sedimentů učinil v jeskyni Výpustek, kde vyhloubil několik hlubokých sond. Popsal odtud množství kostí jeskynních medvědů.

zástupci jediné rasy, jež v závislosti na střídání zimního a letního období střídavě sídlila v jeskyních a pod širým nebem. Ve svém rozsáhlém díle *Kůlna a Kostelík* (1889–1891) se věnoval hlavně identifikaci národní příslušnosti paleolitického lidstva. S pomocí poměrně svérázných úvah, vesměs lingvistických, nakonec usoudil, že byli patrně Basky. Rozsáhlé poznatky získané z průzkumu moravských paleolitických lokalit včetně jeskyní (v Moravském krasu spolupracoval zejména s mladším přítelem, zvěrolékařem Floriánem Koudelkou) shrnul ve své nejvýznamnější práci *Beiträge zur Kenntnis der Quartärzeit in Mähren* z roku 1903. Kříž byl rovněž jedním z průkopníků naší speleologie (již v roce 1864 učil jeden z prvních sestupů do Macochy, jako první systematicky popsal jeskyni Výpustek), zaměřoval, prováděl přesná geodetická měření jeskyní a vydal řadu průvodců po Moravském krasu. Stal se konzervátorem památkové péče, jednatelem Archeologické komise ČAVU, dopisovatelem Říšského geologického ústavu a členem mnoha společností. Spolu s generačním vrstevníkem, a dočasně také badatelským soupeřem, Karlem Jaroslavem Maškou položil základy pozitivistického poznání moravského paleolitu na přelomu 19. a 20. století. Křížovu rozsáhlou archeologickou a speleologickou sbírku krátce před jeho smrtí zakoupilo Moravské zemské muzeum.

LICHTENŠTEJN Alois I. Josef (1759 Vídeň – 1805 Vídeň; obr. X.18)

Obr. X.18. Alois I. Josef Lichtenštejn (1759–1805).

Nejstarší syn Františka Josefa I. z Lichtenštejna, na knížecím stolci od roku 1781. Předpokládanou vojenskou kariéru opustil z důvodu chatrného zdraví a svoji energii věnoval zejména svým zálibám v lesnictví a zahradnictví (proslulým se stala výsadba exotických dřevin, dovážených až ze zámoří) a správě svých panství. V mládí navštívil i Anglii, která v té době byla vzorem rozvíjející se architektury,

průmyslu, dopravy i politického systému. V roce 1790 zaměstnal architekta a vynálezce Josefa Hardtmutha, který pro něj přestavěl tzv. majorátní palác ve Vídni. Na svých panstvích podporoval lesní těžbu a dokázal shromáždit značný kapitál, který investoval jak do rozvoje průmyslu (založení železáren) a ke stavebnímu a kulturnímu rozvoji. Stal se hlavním iniciátorem proměny Lednicko-valtického areálu, kde opět dle návrhů J. Hardtmutha vznikla řada krajinářsko-architektonických realizací. Podobným způsobem nechal na území svého panství upravit a doplnit přírodní scenérie v duchu anglického parku mezi Vranovem u Brna, Adamovem a Křtinami, popísané v naší publikaci. Se jménem Aloise I. Josefa Lichtenštejna je v Býčí skále spojena i návštěva císařského manželského páru 7. srpna 1804.

MAKOWSKY Alexander (1833 Svitavy – 1908 Brno; obr. X.19) – mineralog, geolog, paleontolog a botanik

Obr. X.19. Alexander Makowsky (1833–1908).

Patřil k nejvýznamnějším reprezentantům moravské přírodovědy druhé poloviny 19. století. Působil nejdříve jako učitel na reálkách v Brně a v Olomouci a v roce 1873 byl jmenován profesorem mineralogie a geologie na Technickém institutu v Brně, kde byl také v letech 1878–1879 rektorem. K archeologii se dostal prostřednictvím studia sprašových pokryvů na Brněnsku. Veden mnohdy až přehnaným optimismem hledal v brněnských cihelnách stopy po paleolitickém osídlení, které však byly již Maškou po právu zpochybňovány (např. nálezy lebek domněle pleistocenního stáří v Brně na Červeném kopci, Husovicích a Šlapanicích). Ke svému životnímu objevu byl Makowsky přivolán až roku 1891, kdy dělníci při hloubení kanálu na Třídě Františka Josefa (dnes Francouzské ulici) narazili na okrově zabarvené lidské i zvířecí kosti s podivnými předměty. Na staveništi vyzvedl zbytek nálezové situace, která se ukázala být nejbohatším paleolitickým hrobem ve střední Evropě. Jak ukázal pozdější rozbor, jde o výlučně neutilitární předměty, jež nemohly sloužit ani jako tělesné ozdoby, ale byly součástí výbavy muže s významným postavením v ceremoniální sféře, pravděpodobně šamana. Souhrn svých poznatků o pleistocénu Moravy a paleolitickém člověku uložil Makowsky do rozsáhlé stati ve „*Festschriftu*“ c. k. Vysoké školy technické v Brně z roku 1899. Avšak ani takové první nálezy paleolitického umění (Předmostí, Brno II) – ač měly již řadu předloh ve Francii – nevzbudily výrazný zájem a světový věhlas jim zajistila až nastupující vědecká generace meziválečného období. Makowsky byl spoluzakladatelem německého Přírodovědného spolku v Brně (1861) a učitelem dalšího z významných brněnských německých badatelů Antona Rzehaka.

MAŠKA Karel Jaroslav (1851 Blansko – 1916 Brno; obr. X.20) – učitel, paleontolog, archeolog

Maška byl vůbec prvním badatelem, jenž naše paleolitické nálezy začal třídit podle kamenných nástrojů a srovnávat je s kulturním schématem, který právě v té době ve Francii vytvářel Gabriel de Mortillet. Své nálezy z jeskyně Šipky u Štramberka tudíž kladl na počátek osídlení, do doby meziledové, a již roku 1886 ji správně srovnával s francouzskou středopaleolitickou lokalitou Le Moustier (v této době znal z Moravy 12 paleolitických lokalit, především jeskynních). Správně tak klasifikoval neandertálskou čelist a na kongresu v Salcburku se postavil přednímu evropskému antropologovi Rudolfu Virchowovi, který nálezy tohoto typu neuznával. Za mladší stupeň považoval

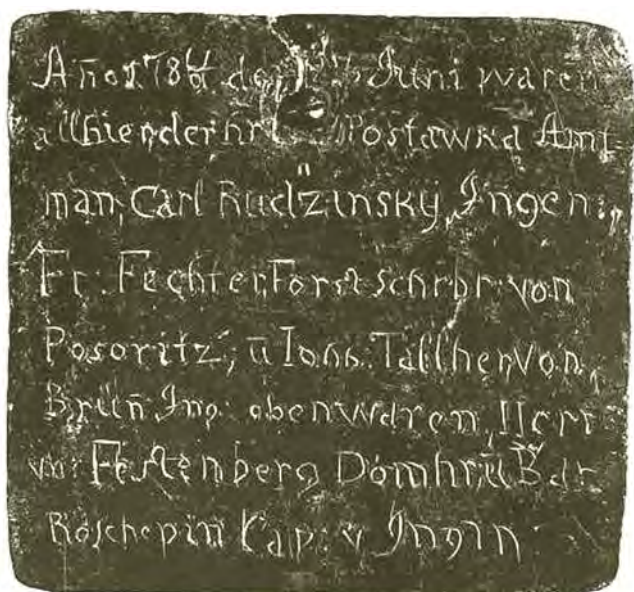
Obr. X.20. Karel Jaroslav Maška (1851–1916) okolo roku 1880.

ve vykonávaných činnostech, v pozdějším pozitivistickém období výrazně podceňovanou. Věhlas K. J. Mašky se však ani v jeho době nezakládal na bystrosti úsudků, ale na jedinečnosti jeho objevů. Vrcholem jeho činnosti byl výzkum stanice lovců mamutů v Předmostí u Přerova, poskytující dosud nevídané množství lidských výrobků, kostí lovné zvěře a dokonce i největší jednorázový objev pozůstatků pleistocenních lidí, jaký se kdy ve světě udál. Provždy epochální nález z roku 1894 byl interpretován jako hromadný hrob dvacítky celých lidských těl – zde se Maška nepochybně snažil představit lovce mamutů jako člověka, vyhovujícího morálním nárokům soudobé evropské společnosti: „*Měl jakési pojmy náboženské. Mrtvé pochovával. Přesného dokladu lidožroutství není.*“ Etnologickými údaji, které Maška mohl vyčíst ze zahraniční literatury ve vlastní bohaté knihovně, se přes své vynikající jazykové schopnosti neinspiroval. Postavení c. k. středoškolského profesora v malém městě mu zřejmě nedovolovalo přijmout myšlenku evoluce. K tomuto tématu o předmosteckých nálezech v roce 1895 napsal: „*nejsou však v žádné příčině dokladem učení Darwinova, že by člověk se byl vyvinul z nějakého tvora nižšího řádu.*“ Tento názor může více jak čtvrt století po vydání obou nejvlivnějších Darwinových spisů (*O původu druhů přírodním výběrem* z roku 1859 a *Původ člověka a pohlavní výběr* z roku 1871) sice působit až přehnaně opatrným dojmem, byl však v souladu s oficiálními názory habsburského státu. Dlouhé období sklonku Maškova života (1902–1914) bylo poznamenáno rozporem mezi snahou o hmotné zúročení jeho sbírky formou prodeje a současně neochotou se od svých milovaných nálezů odloučit. Sbírkové byly postupně odkupovány Moravským zemským muzeem, kde pak vytvořily základ světoznámých kolekcí moravského pleistocénu (Maškova kolekce obsahovala úctyhodných 200.000 předmětů). Za zmínku jistě stojí i to, že se K. J. Maška stal jedním z vůbec prvních zakladatelů „archeologické povídky“ ve svém raném beletristickém díle pro děti o nálezech na Kotouči z roku 1879.

RUDZINSKY Carl Johann (1751 Opava – 1819 Brno; obr. X.21) – lesní inženýr, architekt, mineralog

Carl Johann Rudzinsky byl potomkem polské šlechty, jeho otec se po přestěhování do Opavy stal vysokým úředníkem

val Předmostí a za nejmladší nálezy z jeskyní, spadající do posledního zalednění. Tuto fázi zcela správně přirovnával k francouzské lokalitě la Madeleine. Svou dobu navíc výrazně předstihl, když v roce 1886 přišel s úvahami o tom, že pro potřeby kulturní klasifikace nelze srovnávat pozůstatost z velkého sídliště typu Předmostí s pozůstatky přechodných pobytů v jeskyních. Tím do archeologického uvažování vnesl dimenzi rozdílu

Obr. X.21. Vlastní podoba C. J. Rudzinského není známa. Významnou památkou na jeho činnost v Moravském krase je však dochovaná olovená tabulka zanechaná na dně Macochy 26. června 1784 se jmény účastníků výpravy i s jeho jménem (třetí shora). Tabulku při svých průzkumech odnesl později Karel Absolon a zůstala v jeho pozůstalosti, dnes v archivu Ústavu Anthropol. MZM.

u Lichtenštejnů, v čemž ho následoval i syn Karel. V roce 1803 se stal ředitelem železáren v Adamově a Josefově, kde se věnoval i vědecké činnosti. S jeho jménem je spojena i významná technologická přestavba areálu Františtiny (Staré) huti u Josefova. V roce 1784 zorganizoval první vědecký sestup na dno Macochy, kterou také zmapoval a popsal. Jeho zájem o přírodní vědy jej vedl k mineralogii a k vytvoření ve své době nejrozsáhlejší geologické a paleontologické sbírky na Moravě, sestavené zejména z jeho sběrů v Moravském krase a okolí. Rudzinsky se věnoval rovněž sbírání uměleckých děl a architektury. V posledně jmenovaném oboru se prosadil při tvorbě Lednicko-valtického areálu, když byl Aloisem I. Josefem Lichtenštejnem pověřen návrhem zámeckého divadla a dalších drobnějších staveb. V letech 1806–1809 stavebně dohlížel na budování loveckého záměčku v Adamově, navrženém o devět let mladším Josefem Hardtmuthem. C. J. Rudzinsky se významně zasloužil o rozvoj lichtenštejnských železáren, a byl i úspěšným hospodářem, což prokázal zejména v době ekonomické krize způsobené napoleonskými válkami.

RZEHAK Anton (1855 Židlochovice – 1923 Brno; obr. X.22) – učitel, geolog a archeolog

Je vedle Alexandra Makowského a Josefa Szombathyho třetí výraznou postavou moravské německé paleolitické archeologie na přelomu 19. a 20. století. Rzehak působil v letech 1880–1884 jako asistent A. Makowského na německé Vysoké technické škole, od roku 1893 zde pracoval jako docent a od roku 1903 jako profesor mineralogie a geologie. Svou vědeckou dráhu zasvětil zejména výzkumu geologických poměrů na Moravě, především v období terciéru. K tomuto

Obr. X.22. Anton Rzehak (1855–1923).

syntézy moravského paleolitu, z nichž druhá je vlastně průvodcem k exkurzi vídeňské antropologické společnosti po Brně. Rzehak zde vyhodnotil nález čelisti z jeskyně Švédův stůl, dílem se však věnoval i obecnějším úvahám o nejstarším umění Evropy. Významnější jsou také jeho výzkumy na žárovném pohřebišti v Lednici. V roce 1888 vypracoval archeologickou mapu Moravy. Publikoval převážně v německém tisku, ale stýkal se také s českými badateli. Jako první si například povšimnul souvislosti výskytu kamenné rohovcové suroviny v okolí Krumlovského lesa s hustotou pravěkého osídlení.

SALM – REIFFERSCHIEDT Hugo František (1776 Vídeň – 1836 Vídeň; obr. X.23) – přírodovědec, průmyslník

Obr. X.23. Hugo František Salm-Reifferscheidt (1776–1836).

Patří mezi nejvýznamnější moravské osvětské osobnosti. Proslavil se jako liberální národohospodář, průkopník průmyslu, sběratel, vědec s hlubokým zájmem o polní i lesní hospodářství, chemii, mineralogii, technologii a hutnictví. Ve svých dvaadvaceti letech nastoupil vojenskou kariéru, účastnil se bojů v Itálii proti Napoleonovi v letech 1796–1797, kde byl také zajat. Po návratu v roce 1798 studoval problematiku cukrovarnictví v Berlíně, cestoval také do Francie

a Anglie, kde se seznámil s technologií vysoké koksové pece, výroby ocelové litiny, užití parního stroje a mechanického tkalcovského stavu. Jeho zájem o technologické novinky se podobal spíše průmyslové špionáži, z níž si přivezl řadu nákrešů využívaných strojů. Po návratu na Moravu se ujal rodového majetku na Blanensku (rodové sídlo měli Salmové v Rájci nad Svitavou) a zaváděl do praxe poznatky z oborů metalurgie, zemědělství, textilního průmyslu či boje proti epidemiím (propagoval např. očkování proti neštovicím či vzteklině). V Brně, Doubravici nad Svitavou a Blansku zřídil nové strojírenské továrny schopné uvádět nová zařízení do provozu. V Blansku

se záhy rozběhla rozsáhlá železářská výroba, jedna z největších v rakousko-uherské monarchii, doplněná v Rájci nad Svitavou výstavbou nového cukrovaru. Od roku 1808 stál jako ředitel v čele Moravské (od roku 1811 Moravskoslezské) hospodářské společnosti a spolu s historikem J. Hormayerem, všestranným vědcem Ch. C. Andrém a hrabětem J. Auerspergem dal podnět k založení muzea v Brně. Po vzniku Františkova muzea se stal jeho předním mecenášem. Vedle hmotné podpory do sbírek věnoval staré listiny z rájeckého archivu, sbírku nerostů, mince, modely, odlitky antických soch a knihy. František Hugo Salm udržoval bohaté styky s předními osobnostmi doby (J. W. Goethe, J. Dobrovský; mimo jiné jazyky Salm ovládal také češtinu) a podporoval badatele, kteří se věnovali studiu Moravského krasu. Svoji aktivní podporou výzkumu moravských jeskyní vytvořil ze svých zaměstnanců de-facto první „profesionální“ speleologickou skupinu, která se systematicky věnovala průzkumům moravských jeskyní. Osobně se účastnil některých speleologických výprav, z nichž nejznámější je jeho sestup do Macochy v srpnu 1808.

SCHIRMEISEN Karl (1868 Žamberk – 1958 Ahrweiler; obr. X.24) – učitel, archeolog

Obr. X.24. Karl Schirmeisen (1868–1958).

Byl jedním z neaktivnějších německy mluvících brněnských badatelů, absolvent učitelského ústavu v Brně, pozdější ředitel německé měšťanské školy v Brně. Své znalosti uplatnil i při přednáškách na brněnské německé technice, kde spolupracoval s A. Rzehakem. V letech 1901–1917 vykonával funkci správce geologicko-paleontologického oddělení Moravského zemského muzea. Od 90. let 19. století prováděl výzkumy

mj. v Býčí skále nebo na Stránské skále u Brna. Ač před ním na této lokalitě prováděl výzkumy i J. Knies, právě Schirmeisen poprvé uvedl lokalitu do archeologické literatury a nálezy odtud dokonce značně vizionářsky označil za staropaleolitické. Na zdejším hojném osteologickém materiálu spatřoval stopy lidských zásahů. Získané uhliky klasifikoval jako pozůstatky ohnišť, patřících k nejstarším v Evropě. Vzhledem k problematické povaze těchto nálezů však jeho závěry byly záhy odmítnuty K. Absolonem, J. Bayerem, A. Stehlíkem, K. Zapletalem a dalšími. Karl Schirmeisen po převratu v roce 1918 odešel z Moravského zemského muzea, ještě v době před rozvojem hlavních velkých paleolitických výzkumů. V této době se stal ředitelem školy v Uničově, kde se rovněž věnoval archeologii a stal se zde vůdčí osobností organizace výzkumu na Uničovsku a Krnovsku až do roku 1945 (výzkumy prováděl především ve spolupráci s tvůrci uničovského muzea Vinzenzem Reimerem, 1868–1938

a Mizzi Manethovou, 1898–1971). V této době hojně publikoval a vracel se k tématu moravského paleolitu. Vydal přes 80 prací věnovaných obecnějším tématům i dílčím lokalitám. Tyto práce však nebyly vždy bezvýhradně přijímány českou archeologickou obcí. Například k souhrnné drobnější práci „*Mähren zur Eiszeit*“ z roku 1924 se Josef Skutil vyjádřil v tom smyslu, že se nejedná o nic více, než o přehled paleolitických stanic „*podle lístků vitrin palaeolithického oddělení brněnského muzea*“. Jediný přínos spatřoval ve zveřejnění některých soukromých sbírek německých sběratelů, ale také například v identifikaci moustérienu ve spodních vrstvách Býčí skály či v Drátenické jeskyni. Kriticky naopak hodnotil i Schirmeisenův pokus o zveřejnění starých paleolitických nálezů na Brněnsku (hrob z Francouzské ulice např. řadil do solutréenu). V celé řadě drobnějších článků v novinách dále popisoval nálezy z Dolních Věstonic a dalších lokalit. Významné jsou jeho články věnované neandertálské čelisti ze Švédova stolu nebo prvním petrografickým a mikroskopickým výzkumům obsidiánové industrie, u níž na Slovensku např. rozpoznal jako jeden z prvních její paleolitické stáří. Mikroskopické analýze podrobil i nález tzv. druhé věstonické venuše a aktivně se podílel při obhajobě její pravosti. Karl Schirmeisen se stal zakládajícím členem *Deutsche Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in der Tschechoslowakei*. Od roku 1940 působil v nové pobočce Státního archeologického ústavu v Brně. Za války archeologicky dohlížel nad budováním dálnice přes Moravu a Slezsko, v roce 1945 odešel do Rakouska, později do SRN.

SCHWABEDISEN Hermann (1911 Meierberg – 1994; obr. X.25) – archeolog

Obr. X.25. Hermann Schwabedisen (1911–1994).

Studoval v Hamburku, Vidni, Marburgu a Kielu, kde v roce 1938 promoval a stal se asistentem v Muzeu pravěkých starožitností, poté pracoval jako kustod Šlesvického zemského muzea. Po druhé světové válce působil jako profesor archeologie v Kielu a v Kolíně nad Rýnem. Odborně se věnoval především paleolitu a neolitu severního Německa a nálezům z německých rašelinišť. Za války významně zasáhl do výzkumu na Moravě, kde

od roku 1943 působil v Moravském zemském muzeu jako vedoucí Ústavu Anthropos, o jehož osamostatnění usiloval. Již na podzim 1942 prováděl archeologické výkopy v Ondratcích a jako vedoucí Anthroposu zasahoval do složitých kompetenčních sporů mezi dosazenými německými badateli. Sám původně usiloval o vedení výzkumu v Dolních Věstonicích, posléze se věnoval Předmostí u Přerova a Ondratcím.

SIMON Julius (1873 Liberec – ?; obr. X.26) – speleolog, archeolog

Obr. X.26. Julius Simon (1873–?).

Patří k dalším německým badatelům, kteří projevovali zájem o moravský paleolit. Působil jako tovární inženýr a věnoval se speleologii v Moravském krasu (Simon byl mj. členem a prvním předsedou Gruppe für Höhlenforschung, Section des Vereines deutschen Touristen in Brünn). Ve 30. letech epizodicky zasáhl do archeologického výzkumu v Býčí skále. Paleolitické nálezy z okolí Brna, Moravského krasu a jižní Moravy publikoval na

přelomu 30. a 40. let v denním tisku. K. Absolon J. Simona také uvádí jako „jednoho z hlavních činitelů při objevování sídliště v Dolních Věstonicích“. Pozoruhodná je rovněž jeho poválečná kniha „Kouzelné jeskyně v Moravském krasu“ z roku 1956, ve které popisuje cenné souvislosti kolem práce německých jeskynářů na počátku 20. století. Po druhé světové válce byl odsunut, mj. patrně díky spolupráci s nacisty, kterým měl být odborným poradcem při přesunu letecké továrny Flugmotorenwerke Ostmark z Brna-Líšně do jeskyní Moravského krasu.

SKUTIL Josef (1904 Zbýšov u Brna – 1965 Varšava; obr. X.27) – archeolog

První český paleolitik „nové generace“ již s odborným archeologickým univerzitním vzděláním, přímo aktivně do výzkumu Býčí skály nezasáhl, stal se však nejvýznamnějším historikem československého archeologického výzkumu mezi světovými válkami. Z této pozice sumarizoval i dějiny paleolitického průzkumu Býčí skály ve svých syntézách paleolitické

Obr. X.27. Josef Skutil (1904–1965, sedící vlevo s brýlemi) před Javoříčskými jeskyněmi. Vpravo sedící Antonín Boček za nimi Rudolf Burkhardt.

ho osídlení Československa z konce 30. let. Ty se staly bohatou studnicí informací, které by jinak zůstaly zapomenuty. Na studia archeologie nastoupil v roce 1923 na Univerzitu Karlovu, kde jej vzdělávaly přední vědecké osobnosti tehdejší doby (L. Niederle, A. Stocký, J. Pekař, J. Šusta, J. Matiegka). Vzhledem ke svým dobrým jazykovým schopnostem absolvoval v letech 1925–1926 studijní pobyty v Paříži i Londýně a zaměřil se zde zejména na studium paleolitu. S bohatými znalostmi v roce 1928 nastoupil jako spolupracovník K. Absolona do Moravského zemského muzea, což jej však vzhledem k výrazné Absolonově osobnosti také částečně limitovalo. V roce 1932 se stal správcem paleolitických sbírek při oddělení pravěku MZM, jehož vedení v roce 1937 převzal po I. L. Červinkovi a zůstal zde i v době německé okupace. Poté se habilitoval na bratislavské univerzitě, kde v roce 1947 získal i profesuru. Po roce 1948 ho však postihla politická perzekuce, byl nucen odejít a získal „pracovní azyl“ v Národním muzeu, kde zpracoval paleolitické sbírky, aby konečně v roce 1953 nastoupil jako vedoucí archeologického oddělení olomouckého Vlastivědného muzea. V roce 1958 byl přijat do Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Josef Skutil byl neuvěřitelným heuristikem, vydal neuvěřitelných více jak 2200 publikací. Svůj zájem rozptýlil mezi řadu oborů, vedle archeologie a speleoarcheologie pozornost upínal k národopisu, paleoantropologii, paleolingvistice, etymologii, numismatice, muzeologii či literární historii. Pro Moravský kras je významný jeho zájem o folklórní historii i historii věd, cenná je jeho publikace „Moravský kras ve své kulturní historii a beletrii“, z roku 1967, kterou vydal se svým bratrem Janem, literárním historikem. V roce 1948 spolu s A. Bočkem založil Československý speleologický klub v Brně a stal se redaktorem prvních čísel časopisu *Československý kras*, který naplňoval desítkami svých článků a postřehů.

SOBOL Antonín (1907 Brno – 1977 Brno; obr. X. 28) – speleolog, archeolog

Vystudoval přírodovědeckou fakultu v Brně, poté působil na gymnáziu na tř. Kp. Jaroše, kde kolem sebe vytvořil skupinu

Obr. X.28. Antonín Sobol (1907–1977).

studentů a zájemců o speleologický výzkum. Svoji pozornost upřel zejména do střední části Moravského krasu, k problematice podzemního toku Jedovnického a Křtinského potoka. Dlouhodobě spolupracoval s Karlem Absolonem, pro jehož syntetické dílo zpracovával patřičné pasáže střední a jižní části Moravského krasu. Střední části Moravského krasu věnoval také řadu samostatných speleologických a archeologických prací. V roce 1947 dosáhl se

svými spolupracovníky největšího objevu – Barové (též Sobolovy) jeskyně, významnou také svými paleontologickými nálezy. Zpracování tohoto objevu ukázalo její významný přínos na poli teoretické speleologie a souvisejících oborů. V posledních letech svého života se věnoval také historii moravské speleologie.

SZOMBATHY Josef (1853 Vídeň – 1943 Vídeň; obr. X.29)
– archeolog

Obr. X.29. Josef Szombathy (1853–1943).

Zakladatel (1882) a dlouholetý správce prehistorického oddělení vídeňského přírodovědného muzea (pro které mj. získal i Wankelovy sbírky), které vedl do roku 1922. Z titulu své funkce prováděl řadu významných výzkumů v Rakousku (Hallstatt, Wies, Gemeinlebern) či Slovinsku. Za jeho formálního vedení byla v roce 1908 na rakouské paleolitické lokalitě Willendorf nalezena známá soška kamenné venuše. V jihozápadních a středních Čechách prováděl výzkum na mohylových pohřebištích (Velká Dobrá, Přestice, Býčkovice aj.). Aktivně se zajímal také o výzkum moravských jeskyní, který zahájil systematickými výkopy pleistocénní fauny ve Výpustku u Křtin a v Pekárně. Nejzávažnější objev však učinil v roce 1881 v Mladečských jeskyních u Litovle. Zde v jihovýchodním cípu dnešního Dómu mrtvých odkryl části tři lidských lebek a dalších lidských kostí. Další výzkumy pak přinesly i ozdobné předměty, kamenné artefakty a také mimořádný objev kostěných hrotů. Nálezový celek byl později zařazen do aurignacienu a lidské lebky, datované do doby před 31 tisíci lety, se staly nejstaršími nálezy pozůstatků lidí našeho typu ve střední a západní Evropě. V roce 1883 obrátil Szombathy pozornost k malé Žitné jeskyni u Křtin, a ani tam jej štěstí neopustilo. Objevil zde bohatou kolekci magdalénienské industrie, vyrobené dílem z čirého křišťálu. Josef Szombathy byl spíše typem pilného a přemítavého badatele než autora objemných knih a matadora mezinárodních kongresů. Jeho práce o výzkumech v moravských jeskyních nejsou ani příliš známé, protože většinou tvořily součást celkové zprávy „Prehistorické komise“ od Ferdinanda von Hochtettera. Světové proslulosti však dosáhla jeho práce o Mladečských jeskyních, publikovaná v časopise *Die Eiszeit* v roce 1925. Lze říci, že je dnes citovanější a aktuálnější než kterákoli z publikací jeho kdysi mnohem věhlasnějších soupeřů.

TRAMPLER Richard (1845 Bílovec – 1907 Esternberg; obr. X.30) – učitel, geograf a historik

Obr. X.30. Richard Trampler (1845–1907).

Od roku 1870 byl středoškolským suplentem Vyšší dívčí školy v Brně, od roku 1873 profesorem vyšší reálky ve Vídni, kde byl v roce 1894 ustanoven jejím ředitelem. Byl dopisujícím členem Říšského geologického ústavu ve Vídni. Trampler se od 90. let 19. století intenzivně zabýval Moravským krasem, kam zajížděl provádět karso-logická pozorování a výzkumy, které pak hojně publikoval v různých časopisech. V krasu svoji pozornost zaměřil také na pozůstatky středověkého hradu Holštejna. Při svých výzkumech věnoval na svoji dobu značnou pozornost stratigrafii. Pro Moravu je významná jeho monografie o Macoše z roku 1891.

VALOCH Karel (1920 Brno – 2013 Brno; obr. X.31)
– archeolog

Obr. X.31. Karel Valoch (1920–2013).

Žák prof. Karla Absolona, ke kterému ve 40. letech docházel na konzultace. Prvním archeologickým průzkumům se však věnoval již v předválečných letech. Jeho cesta k archeologii nebyla snadná, takže vysokou školu dokončil až během zaměstnání v Moravském zemském muzeu, kam nastoupil v roce 1952. Z amatéra se postupně vypracoval na světového odborníka v oblasti paleolitické archeologie, který svými pracemi výrazně zasáhl do všech oblastí bádání o kultuře starší a střední doby kamenné. Jeho terénní výzkumy přinesly zásadní poznatky o osídlení Moravy. Valochův první velký výzkum ve Smolíně u Pohořelic odhalil největší mezolitické sídliště v našich zemích s posledním výskytem divokých koní. V jeskyni Kůlně stanovil chronologii kultur středoevropských neandertálců a po šedesáti letech v českých zemích objevil i jejich další kosterní pozůstatky. Výzkum při stavbě panelárny v Bohunicích umožnil jeho žákům vymezit další paleolitickou kulturu, jejíž název – bohunicien – roznesl jméno této brněnské čtvrti do celého světa. Stejně významný byl i jeho výzkum na Stránské skále, kde získal doklady o nejstarším osídlení našich zemí v době před asi 600 000 lety lidmi heidelbergského typu a předložil také jeden z nejstarších dokladů o užívání ohně v Evropě. Karel Valoch byl jedním z posledních badatelů, kteří usilovali o univerzální pohled na období svého zájmu,

takže až do 80. let minulého století zvládal pročitat takřka veškerou důležitou produkci o evropském paleolitu. Své poznatky postupně shrnul v řadě syntetických studií a monografií. Z několika set publikací jsou nejdůležitější monografie o moravském magdalénieniu (1960), jeskyni Kůlně (1988) a celkové přehledy našeho paleolitu v *Pravěkých dějinách Moravy* (1993) a v knize z řady *Préhistoire d'Europe* z roku 1996.

VIGSIUS Martin Alexander (1631 Lublice/Kružberk – 1689 Šaratice u Brna; obr. X.32) – kněz

Kanovník premonstrátského řádu v klášteře v Zábřehovicích. Jako farář působil v Kloboukách, Křtinách a Šaraticích u Brna. Důležité je jeho působení ve Křtinách od roku 1658, které věnoval také studiu a popisu jeskyní Křtinského údolí (jež jako první takto pojmenoval), které vyšlo v rozsáhlém latinském spisu v Olomouci v roce 1663. Toto dílo je vůbec prvním popisem krasových jevů střední části Moravského krasu, v němž si všímá i bohatých osteologických nálezů v jeskyni Výpustek.

VOGT Johann Georg (1669 Königshofen im Grabfeld – 1730 Mariánská Týnice; obr. X.33) – zeměměřič, kartograf, historik

Obr. X.33. Johann Georg Vogt (1669–1730).

Mnich cisterciáckého klášteře v Plasích, řeholním jménem Mauritius (Moritz). Narodil se v Bavorsku, do Čech přišel v dětských letech se svým otcem, který působil na statcích cisterciáckého klášteře v Plasích jako zeměměřič. Vogt vystudoval v Praze filosofii a teologii, v roce 1698 přijímá kněžské svěcení. Při svém pobytu v Čechách i v zahraničí působil jako hudebník a kapelník ve šlechtických rodinách. Hudbě se věnoval i teoreticky, podobně jako historii Českého království. Proslulým se stal však především jako kartograf, zejména svoji mapou Čech z roku 1712, připravovanou jako součást díla věnovaného vlastivědnému popisu českého království. Jedním z jeho dalších kartografických prací je dílo *Bohemia et Moravia subterranea* z roku 1729 s řadou pozoruhodných map, mezi nimi i krajiny severně od Brna, s vyznačením Moravského krasu, nazvaným jako *Regio Cryptarum*.

WANKEL Heinrich/Jindřich (1821 Praha – 1897 Olomouc; obr. X.34) – lékař, speleolog, paleontolog, archeolog

Jednoznačně nejdůležitější postava spjatá s vědeckými osudy Býčí skály. Ač narozen v německé rodině zemského

Obr. X.34. Jindřich Wankel (1821–1897) po speleologické výpravě do Jedovnického propadání v roce 1863.

radý, původem z bavorského Hammelsbergu, šel se po svém příchodu do Blanska r. 1849 s českým prostředím a posléze se stal naturalizovaným Čechem. Lékařství studoval v Praze, kde se aktivně účastnil bouří roku 1848. V Blansku, kde vykonával funkci lékaře salmovských železáren a rodiny hrabat Salmů, se začal věnovat archeologickému a speleologickému výzkumu okolních jeskyní. Získal a sestavil zde první kostru jeskynního medvěda ve střední Evropě,

v srpnu 1856 sestoupil do Macochy. Významným popudem k archeologickým výzkumům v duchu dobové antropologie 60. let 19. století se stala návštěva Světové výstavy v Paříži r. 1867, kde byl zastoupen i nejstarší pravěk. Hned následujícího roku Wankel na stránkách časopisu *Lotos* rozsáhle referoval o postplocenním člověku a snažil se také přispět se svojí troškou do mlýna. Značné stáří přisuzoval kostře mladšího neduživého člověka, jehož „lebka se bohužel rozbila při vyjímání svěvolnými rukama“, již našel při právě zahájených vykopávkách v prostoru paleolitického sídliště v Býčí skále. Doznával však, že byla uložena v mladších písčitých sedimentech, i když ve značné hloubce téměř dvou metrů. Na objev štipané industrie s kostmi pleistocenních zvířat si musel počkat až do zimy 1870/71. Byl to vlastně první uznaný doklad existence paleolitu na půdě tehdejšího rakousko-uherského mocnářství, protože zmínka A. Friče z r. 1867 o křemencové čepeli z cihelny na Jenerálce v Praze zcela zapadla. Jiným takovým důkazem byl nález medvědí lebky s vyhojeným zraněním a opodál ležící radiolaritový hrot ve Sloupských jeskyních. Šlo o typický „šťastný omyl“, protože hrot je příliš krátký, aby mohl být použit jako smrtící zbraň, a nemohl být ulomen ani z nějakého většího kopí, jak se badatel domníval. Svou bystrost a cit pro materiál ovšem prokázal v diskusi se slavným R. Virchowem, který namítal, že prezentované úštěpky pazourku mohou vznikat i rozdíly teplot, jako např. na Sahaře poblíž Sakkáry. Wankel poté na zasedání německých přírodovědců a lékařů r. 1877 v Mnichově velmi trefně charakterizoval rozdíly mezi artefakty a termickými pseudoartefakty. Byl členem mnoha vědeckých společností a účastníkem archeologických sjezdů. Po smrti J. E. Vocela se stal hlavním mezinárodním reprezentantem české archeologie.

Wankel bádá rovněž v Sloupských jeskyních, Kůlně, Pekárně, Výpustku a do Býčí skály se vrátil r. 1872, kdy zde prozkoumal známou halštatskou svatyni. Roku 1880 se jeho kopáči jako první pustili do vykopávek klasické stanice lovců mamutů v Předmostí u Přerova, v nichž Wankel pokračoval i po přestěhování do Olomouce r. 1883. Tam spolu se svým zetěm J. Havelkou založil r. 1884 Vlastenecký spolek musejní, první ryze českou vědeckou organizaci na Moravě. V Olomouci se rovněž stal prvním kustodem (1883–1897) nově

založeného muzea, které výrazně orientoval na archeologii. Pozdní slavjanofilství bylo zřejmě příčinou, proč většina z jeho dalekých cest vedla východním směrem (několikrát do Ruska, dokonce do Tbilisi, nejdále r. 1869 do Palestiny, Sýrie a Egypta) a na sever do Skandinávie. Romantický nádech, který se projevuje nejen v jeho názorech (např. o původu Slovanů nebo o „velmožském pohřbu“ z Býčí skály), ale i v hodnocení vlastních nálezů, ovšem také propůjčuje čtivost jeho četným článkům a knize *Bilder aus der Mährischen Schweiz* z roku 1882. Pamětníci na Wankela vzpomínali jako na humorného a lidumilného člověka, jehož dovedly rozhořčit

jen vykopávky mladších kolegů na „jeho“ lokalitách. Bohaté sbírky „otce moravské prehistorie“ z blanenského období přeshly do ústředního muzea ve Vídni a tím unikly zkáze v Mikulovském zámku za II. světové války. Wankelovy speleologické a archeologické práce v meziválečném období plně rozvinul jeho vnuk Karel Absolon, kterým náš přehled významných osobností spjatých s Býčí skálou začíná. Jak napsal Jan Neruda „Wankelem stala se Morava přírodovědecky i starožitnický proslulou“ a Jindřichem Wankelem symbolicky náš text o Býčí skále také uzavíráme.

Diskuse o příčině údajného zřícení stropu v Před síni Býčí skály (kresba Marek Latzmann).

XI.

LITERATURA - REFERENCES

- ABSOLON, K. 1927: L'Aurignacien très ancien ou Pseudomoustérien en Moravie. *Compte rendu au Congrès de Constantine*, 290–295. Paris.
- 1932: O pravé podstatě palaeolithických industrií ze Šipky a Čertovy díry na Moravě. *Anthropologie* X, 253–269. Praha.
- 1935a: Otaslavice, eine neue grosse palaeolithische Station in Mähren mit Quarzitaurignacien. Selbstverlag, Brünn.
- 1935b: L'Aurignacien très ancien (quartzitique) dans l'Europe centrale, avec ses industries osseuses. *Congrès préhistorique de France-XIe session 1934*. Le Mans.
- 1936: *Über Grossformen des Quarzitischen Aurignaciens der palaeolithischen Station Ondratice in Mähren. Typologie der sogenannten „Gigantolithen“*. Selbstverlag, Brünn.
- 1945: *Præhistorický výzkum jeskyně Býčí skály na Moravě na srovnávacím základě: III. kritický příspěvek ku poznání praaurignacienu* (další text je německy). Selbstverlag, Brünn, Brno.
- 1946a: A Royal Funeral of 2500 Years ago – magnificent Discoveries near Brno. *The Illustrated London News* No. 5609, 19. 10. 1946, 432–437.
- 1946b: Cast-Iron Ring 2500 Years Old: Further Discoveries in The Býčí skála Cave. In: *The Illustrated London News* No. 5614, 23. 11. 1946.
- 1960: Typologische Revision der Steinindustrie aus der palaeolithischen Station Gudenus-Höhle in Österreich. *Congress int. des sciences anthrop. et ethnol. – Compte-rendu de la 3e session*, Bruxelles 1958, 1–3. Tervuren.
- 1970a: *Moravský kras 1*. Academia, Praha.
- 1970b: *Moravský kras 2*. Academia, Praha.
- ABSOLON, K. – CŽIŽEK, R. 1926: Palaeolitický výzkum jeskyně Pekárny na Moravě. První zpráva. *Časopis Moravského zemského musea* 24, 1–59.
- 1927–1928: Palaeolitický výzkum jeskyně Pekárny na Moravě. Druhá zpráva za rok 1926. *Časopis Moravského zemského musea* 25, 112–200.
- ABSOLONOVÁ, V. – BEDNÁŘOVÁ, V. 1970: Jindřich Wankel v dopisech. *Vlastivědná knižnice časopisu Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* 34. Adamov.
- 1971: Bibliografie Dr. Jindřicha Wankla. In: GROLICH, V. *Jindřich Wankel otec moravské prehistorie*. Okresní vlastivědné museum, Blansko. 82–84.
- ABSOLONOVÁ, V. – BEDNÁŘOVÁ, V. – GROLICH, V. – URBAN, J. 1986: Bibliografie dr. Jindřicha Wankla. *Regionální sborník okresu Blansko '86*, 104–111.
- ADÁMEK, F. 1970: Velké pohřebiště a obětíště z halštatské doby. In: ABSOLON, K. *Moravský kras 2*. 204–217. Academia, Praha.
- 1971: Dr. Jindřich Wankel a moravská prehistorie. In: GROLICH, V. *Jindřich Wankel otec moravské prehistorie*. 44–70. Okresní vlastivědné museum, Blansko.
- 1972: *Halštatský pohřeb v Býčí skále*. Okresní vlastivědné muzeum, Blansko.
- AK. 1949a: Speleologický klub v Brně. *Československý kras* 2, 48.
- AK. 1949b: Ze Speleologického klubu v Brně. *Československý kras* 2, 141.
- AK. 1949c: Ze Speleologického klubu v Brně. *Československý kras* 2, 174.
- AK. 1951: Z činnosti Speleologického klubu v Brně v období od 1. ledna do konce března 1951. *Československý kras* 4, 94.
- ANDRÉ, CH. C. 1804: *Uebersicht der Gebirgsformationen und besonders der Übergangsformation in Mähren. Zugleich als Leitfaden für denken- de und forschende Besucher der mährischen Kalkhöhlen*. Selbstverlag, Brünn.
- ANGELI, W. 1969a: Hallstatt und Býčí skála. *Annalen des Naturhistorischen Museums Wien* 73, 401–416.
- 1969b: Historie a význam nálezů z Hallstattu a jeskyně Býčí skála. In: *Hallstatt a Býčí skála – Průvodce výstavou významných nálezů z pra- věkých sbírek vídeňského Přírodovědného muzea*. 15–21. ČSAV AÚ, Brno–Bratislava–Praha.
- 1970: Zur Deutung der Funde aus der Býčí skála-Höhle. In: BARHT, F. E. *Krieger und Salzherren im Ostalpenraum*. 139–150. Ausstellungskatalog RGZM 4, Mainz am Rhein.
- ANONYMUS 1764–8: *I. vojenské mapování*. [Mapové dílo Habsburské monarchie]. [online]. [cit 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.chartae-antiquae.cz a mapire.eu.
- 1826: *Stabilní katastr – indikační skica k. ú. Habruvka*. [Mapové dílo Rakouského císařství]. In: Moravský zemský archiv, Brno. [online]. [cit 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.mza.cz/indikaniskici.
- 1829: Die Schönen Bauten und Gartenanlagen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann von Lichtenstein. *Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst* I. (XX. als Fortsetzung), Freytag 27. Februar 1829, 129–132, Freytag 6. März 1829, 147–149, Freytag 20. März 1829, 179–184.
- 1834: *Stabilní katastr – císařský otisk map k. ú. Olomučany, Habruvka a Babice nad Svitavou*. [Mapové dílo Rakouského císařství]. In: Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Praha. [online]. [cit 1. 8. 2015]. Dostupné z: archivnimapy.cuzk.cz.
- 1912: *Průvodce jeskyněmi Moravského Švýcarska*. Spolek německých turistů, Brno.
- 1920: Zu den Neuentdeckungen in der Stierfelshöhle. *Tagesbote* 22. XI. 1920, 3–4, ranní vydání.

- 1948: Speleologický klub v Brně. *Československý kras* 1, 84.
- 1949: Výroční zpráva o činnosti za rok 1948. *Československý kras* 2, 79–91.
- 1950a: Antonín Boček. *Československý kras* 3, 193–194.
- 1950b: Speleologický klub v Brně. *Československý kras* 3, 32.
- 1950c: Výroční zpráva o činnosti za rok 1949. *Československý kras* 3, 78–79.
- 1951a: Býčí skála. *Československý kras* 4, 88.
- 1952a: Speleologický klub v Brně. *Československý kras* 5, 89.
- 1952b: Výroční zpráva o činnosti Speleologického klubu v Brně za rok 1952. *Československý kras* 5, 29–43.
- 1953a: Speleologický klub v Brně (pracovní skupina Býčí skála). *Československý kras* 6, 35.
- 1953b: V jeskyni Býčí skále. *Československý kras* 6, 77.
- 1954: Býčí skála. *Československý kras* 7, 78.
- BARTH, F. E. 1987: Die Wagen aus der Býčí skála-Höhle, Gem. Habrůvka, Bez. Blansko, ČSSR. *Monographien RGZM* 12, 103–120.
- 1995: Die Wagenreste. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren. Römisch-Germanische Forschungen* 54. 97–115. Mainz am Rhein.
- BARTOŇ, E. 1984: Historie a současnost jeskyně Býčí skála. In: MUSIL, R. – BARTOŇ, E. – HRUŠÁK, J. – SEITL, L. *30 let Speleologického kroužku ZK ROH Býčí skála*. 6–13. ČSS ZO 6-01, Adamov.
- 1989: Činnost speleologického kroužku Býčí skála. In: BARTOŇ, E. – ŠEREBL, Z. – HYPR, D. – PEKÁREK, A. *35 let Speleologického kroužku ZK ROH Býčí skála*. 3. ČSS ZO 6-01, Adamov.
- BAUER, F. 1881: *Jeskyně Býčí skála v Josefovském údolí na Moravě*. Vlastním nákladem, Brno.
- BAUER, K. 1969: Zoologische Stellungnahme zur Stierbronze von Býčí skála. In: ANGELI, W. *Hallstatt und Býčí skála*. 401–416 (407–408). *Annalen des Naturhistorischen Museums Wien* 73.
- BAUEROVÁ, A. 1998: *Zapomenuté věky země Bójů*. NAVA, Plzeň.
- BAYER, J. 1924: Neue paläolithische Funde in Mährischen Höhlen. *Die Eiszeit* I, 167–168.
- 1925: Die ältere Steinzeit in den Sudetenländern. *Sudeta* 1, 19–120.
- 1927: Ankömmelingsindustrien. Kritische Bemerkung zum „Pseudomoustérien“ in Mähren. *Die Eiszeit* IV, 115–116.
- 1931: *Die falsche Venus von Wisternitz und ihre Geschichte*. R. Rohrer, Brünn.
- BECK, L. 1880a: Antwort auf die Replik des Herrn Dr. Wankel. *Archiv für Anthropologie* XII, 92–93. Braunschweig. (český překlad GRODICH – URBAN 1976–1977).
- 1880b: Antwort auf die Replik des Herrn Dr. Wankel. *Archiv für Anthropologie* XII, 419. Braunschweig. (český překlad GRODICH – URBAN 1976–1977).
- BEDNARZ, M. 1998: Polskie surowce krzemienne v materiałach magdaleńskich z Morawskiego krasu. *Światowit* 41 Fasc. B, 307–322.
- BEDNÁŘOVÁ, V. 1961: Moravský kras za husitských válek. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* V/1, 4–9.
- 1968: Moravský kras ve starých tiscích. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XII/3, 1–5.
- BENINGER, E. 1932–1933: Der Bronzestier aus der Býčí skála-Höhle und die Urrindplastiken von Hallstatt. *Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst*. 80–99. Berlin.
- BENKOVÁ, I. – MATOUŠEK, V. 1994: Využívání jeskyní Českého krasu od paleolitu do raného středověku jako výsledek působení přírodních a společenských sil. *Český kras* 20, 9–19.
- BLATNÝ, L. 1962: Neolitické osídlení v Babicích n. Svitavou. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VI/1, 9–12.
- 1966: Z posledních bojů v Babicích nad Svitavou. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* X/2, 13–15.
- BLUMENBACH, W. C. W. 1833: *Neuestes Gemälde der Oesterreichischen Monarchie* III. A. Doll, Wien.
- BOCK, H. 1902: Zur Tektonik der Brünnner Gegend. *Jahrbuch der Kaiserlich Königlich Geologischen Reichsanstalt* 52, 2 Heft, 259–264.
- 1905: Die Höhlen der südlichen Mährischen Schweiz. *Mitteilungen des „Vereines Deutscher Touristen in Brünn“* III, Nr. 3, 3–16; Nr. 4, 21–27; Nr. 6, 38–39.
- 1906: Die Höhlen der südlichen Mährischen Schweiz. *Mitteilungen des „Vereines Deutscher Touristen in Brünn“* IV, Nr. 1, 1–6; Nr. 2, 17–22; Nr. 3, 29–31; Nr. 5, 45–47; Nr. 6, 54–56.
- 1907: Die Höhlen der südlichen Mährischen Schweiz. *Mitteilungen des „Vereines Deutscher Touristen in Brünn“* V, Nr. 2, 13–15; Nr. 3, 21–22; Nr. 5, 33–36; Nr. 6, 41–42.
- 1909: Zahlreiche Höhlenpläne. In: GRAF, A. (Hrsg.) *Eine Höhlenwanderung im Arbeitsgebiete des Vereines deutscher Touristen in Brünn. Denkschr. herausgeg. v. Ver. deutsch. Touristen i. Brünn Anlässlich seines 10jährigen Bestandes*. 3–32. Brünn.
- BOČEK, A. 1922: *Moravský kras. Průvodce celým jeho územím a jeho krápníkovými jeskyněmi*. Pavel Körber, Praha.
- 1928: *Průvodce Moravským Krasem. Popis celého území Krasu na Moravě, hlavně jeskynních bludišť ve Sloupě, Ostrově, u Macochy, u Jedovic (Rudic), v Josefském a Ochozském údolí*. Josef Uher, Praha.
- 1946–1947: Problém Jedovnického potoka. *Zeměpisný magazín* II, 562–563.
- BÖHM, J. 1941: *Kronika objeveného věku*. Družstevní práce, Praha.
- 1963: Prvotně pospolná společnost. In: MACEK, J. (ed.) *Československá vlastivěda II. Dějiny*. Svazek 1. 15–105. Orbis, Praha.
- BOUZEK, J. 1995: Býčí skála und der Süden. *Pravěk Nová řada* 5, 57–66.
- 2005: *Pravěk českých zemí v evropském kontextu*. Triton, Praha.
- 2011: *Pravěk českých zemí v evropském kontextu*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Triton, Praha.
- BRANDL, V. 1882: Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit von dr. Heinrich Wankel. Wien 1882. *Časopis Matice moravské* 14, 176–182.
- BRODESSER, S. 2014: Christian Carl André. K 250. výročí narození spoluzakladatele Moravského zemského muzea. *Vlastivědný věstník moravský* LXVI/1, 107–110.

- BRODESSER, S. – BŘEČKA, J. – MIKULKA, J. 2002: *K poznání a slávě země: dějiny Moravského zemského muzea*. MZM, Brno.
- BUDIŠ, J. 2004: *Adamov ze starých pohlednic*. Město Adamov, Adamov.
- BUFKOVÁ-WANKLOVÁ, K. 1920: *Moravské pověsti a pohádky, zejména z Krasu moravského*. Vilímek, Praha.
- BUKOWSKI, Z. 1995: Der Fund von der Býčí skála-Höhle und die hallstattzeitliche sog. Bernsteinstrasse. *Pravěk Nová řada* 5, 67–80.
- BURIÁNKOVÁ, K. 1997: *Ověření nejstarší těžby a zpracování železných rud v ČR (okolí Býčí skály v Moravském krasu)*. Magisterská diplomová práce Katedry geologie a paleontologie PřF MU Brno.
- BURKHARDT, R. 1949a: Světla v Býčí skále. *Československý kras* 2, 329.
- 1949b: Z historie výzkumu Býčí skály do roku 1921. *Československý kras* 2, 169–170.
- 1958: Bibliografie střední části Moravského krasu. *Vlastivědná knižnice časopisu Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* 1. Adamov u Brna.
- 1964: Hertod z Todtenfeldu, třetí z badatelů Mor. Krasu. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VIII/1, 15–16.
- 1969: K historii jeskyně Nad Švýčarkou. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XIII/2, 5.
- 1971–1972: Geologické poměry jeskyně Býčí skála. *Časopis Moravského musea, vědy přírodní* 51–52, 57–74.
- 1973a: Moravský kras za druhé světové války (příspěvek k historii tematu). *Sborník Okresního vlastivědného musea v Blansku* 5 – 1973, 3–14.
- 1973b: Vývoj projektu řešení problému Jedovnického potoka. *Sborník Okresního vlastivědného musea v Blansku* 5, 30–39.
- BURKHARDT, R. – GREGOR, V. – CHALOUPEK, A. 1973: Problém Jedovnického potoka v Moravském krasu. *Vlastivědná knižnice časopisu Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* 39. Adamov.
- BURKHARDT, R. – RYŠAVÝ, P. 1955–1956: Za Antonínem Bočkem. *Československý kras* 7–8, 111–115.
- BURKHARDT, R. – ŠISLER, J. 1953: Předjarní velká voda 1953 v Býčí skále. *Československý kras* 6, 27.
- BURKHARDT, R. – ZEDNÍČEK, O. 1951–1955: Údolí Křtinského potoka v Moravském krasu a jeho jeskyně. *Československý kras* 4–7.
- CÍLEK, V. 1993: Epizody z dějin české speleologie III. část. *Speleo* 10, 49–52.
- 2009: *Orfeus. Kniha podzemních řek*. Dokořán, Praha.
- 2014: *Posvátná krajina: Eseje o místech, silách a dracích*. Malvern, Soultzeren.
- CÍLEK, V. – MATOUŠEK, V. – TUREK, J. 1997: *Člověk a jeskyně v Českém krasu*. Národní muzeum, Praha.
- Cz. 1811: Die Gegend von Adamsthal in Mähren. *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, Samstag 4. Jänner 1811.
- CZERNY, A. – KRAMMER, F. – WAGNER, E. 1938: *Kletterführer durch die Rabensteinwand (Stierfelswand) bei Brünn*. G. L. Stolpa, Mödriz bei Brünn.
- ČERMÁKOVÁ, E. – GOLEC, M. 2014: Turistická kolonizace Moravského krasu ve světle epigrafických památek Býčí skály. *Český lid* 101/2014, 459–482.
- ČERNÝ, F. 1904: Sob na Moravě. *Pravěk* II, 33–48, 89–121.
- ČERVINKA, I. L. 1902: *Morava za pravěku*. Vlastivěda moravská I, Země a lid. Musejní spolek, Brno.
- 1911: *Kultura popelnicových polí na Moravě*. Vlastním nákladem, Brno.
- ČUPIK, F. 1924: Neue urzeitliche Entdeckungen in der Stierfelshöhle. *Tagesbote* 546, 26. November. Brünn.
- CZIŽEK, R. 1925: Die Besiedlung der Stierfelshöhle in vorgeschichtlicher Zeit. *Tagesbote* No. 18, 31, 37, 45. Brünn.
- D'ELVERT, Ch. 1893: Zur Alterthumskunde Mährens u. Oestr.-Schlesiens. *Notizenblatt der hist.-statist. Section* No. 11, sep. 1–36. Brünn.
- DAHN, F. 1874: Briefe aus Thule. *Beilage der Allgemeine Zeitung* 307, 313.
- DRÁPELA, M. 2000: *Křtiny a vesnice jejich farností na pohlednicích*. Obec Křtiny, Křtiny.
- DUFKOVÁ, M. – MATOUŠEK, V. 1998: *Jeskyně a lidé*. Knižnice Dějin a současnosti 7, Praha.
- DVOŘÁK, J. 1994: Obětíště lidu horákovské kultury (halštát) v jeskyni Býčí skála u Adamova. *Vlastivědný věstník moravský* 46, 349–353.
- DVOŘÁK, J. – PRICHYSTAL, A. 1985: Je možné vysvětlení halštatského nálezu v Býčí skále pomocí katastrofy. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 72–77. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- FERUGLIO, V. 1992: Cahier V: Bâton percés, baguettes. 2.2. Fiche baguettes demi-rondes. *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique*, 71–83. CEDARC, Treignes.
- FERULÍK, A. 1954: Kde stávala Olomučanská skelná huť. *Vlastivědný věstník moravský* IX, 162.
- 1964: Býčí skála ve světle moderních věd. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VIII/3, 1–3.
- FIETZ, A. 1941: Bronzezeitliche Pflanzenreste aus der Stierfelshöhle bei Brünn. *Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn* 72, 71–75.
- FILIP, J. 1948: *Pravěk Československo*. Společnost přátel starožitností, Praha.
- FILIP, J. (ed.) 1966: Býčí skála-Höhle. *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas I [a-k]*. Academia, Prag.
- FLOSS, H. 2012: Grundformerzeugung im Magdalénien. In: FLOSS, H. (Hrsg.). *Steinartefakte. Vom Altpaläolithikum bis in die Neuzeit*. 379–388. Kerns Verlag, Tübingen.
- FREISING, H. 1941: Mährische Funde und Forschungen im Jahre 1937. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 71, 323–324.
- FRIEDL, D. – LYČKA, D. 2013: *Unbekannte Bauwerke im Eisgrub - Feldsberg - Areal*. Otto Berger Heimatmuseum Bernhardsthal und Museumsverein Feldsberg, Bernhardsthal – Feldsberg (Valtice).
- FRIDRICH, J. 1972: Paleolitické osídlení v Bečově, o. Most. *Archeologické rozhledy* 24, 249–257.
- GALUŠKA, L. 2006: Depot raně středověkých předmětů od Býčí skály v Moravském krasu. In: ZÁBOJNÍK, J. (ed.) *Zborník na počesť Jozefa Hošša*. 23–29. Bratislava.
- GEDIGA, B. 1995: Bemerkungen über die monumentalen Steinskulpturen aus der Gegend Ślężaberg/Zobten in Schlezien. *Pravěk Nová řada* 5, 189–202.
- GEDL, M. 1995: Býčí skála-Höhle und die zeitgleichen Fundkomplexe aus Polen. *Pravěk Nová řada* 5, 81–94.
- GINTER, B. 1974: Wydobywanie, przetwórstwo i dystrybucja surowców i wyrobów krzemiennych w schyłkowym paleolicie północnej czeskiej Europy środkowej. *Przegląd Archeologiczny* 22, 5–122.

- GOLEC, M. 2003: O konci bohatých horákovských hrobů a datování Býčí skály podle keramiky. *Archeologické rozhledy* LV, 695–717.
- 2007: Cesta do podsvětí: Býčí skála. *Živá archeologie* 8, 39–44.
- 2010: *Cesta Slováků ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách 1839*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2012a: *Odpověď M. Golce na diskuzi P. Kose z 27. března 2012*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2012b: *Petr Kos, diskuze k článku ze dne 27. února 2012*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013a: *Antonín Boček a Speleologický klub Brno v Býčí skále*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013b: *Antonín Valeš „Onkl“ v Býčí skále*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013c: *Barokní sklárna v Josefově a Hroch v Býčí skále*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013d: Býčí skála v 50.–60. letech – z archivu ZO ČSS 6-01 Býčí skála. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013e: *Čtyři poustevníci u Býčí skály*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013f: *Drama na konci války: vzpomínky Bronislavy Hrbáčkové*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013g: GfH SdVDT – Ochozská jeskyně. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013h: *Gruppe für Höhlenforschung. Sektion des Vereines deutscher Touristen Brünn*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013i: *Hermann Bock – z Moravského krasu do jeskyní pod Dachsteinem*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013j: *Identifikace podoby Julia Simona*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013k: *Karel a Viktor Kubaskovi – speleologové a horolezci*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013l: *Julius Simon – objev Skalního zámku a Böhlerovy chodby*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013m: *Naše činnost v Krasu – Přemysl Ryšavý*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013n: *Němečtí speleologové 1927–1945 v Moravském Švýcarsku*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013o: *První turisticky zpřístupněnou jeskyni v ČR nehleděme v Chýnově*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013p: *Tramp Olin – 69 roků starý podpis z Býčí skály našel svého autora!* [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013r: *Unikátní fotografie GfH SdVDT z Býčí skály*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014a: Identifikace osoby Alfonse Zlamala. *Sborník muzea Blansko* 2014, 40–45.
- 2014b: *Jen dvakrát na Býčí skále – po 70 letech*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014c: Jeskyně býčí skála a její okolí ve středověku. *Pravěk Nová řada* 22, 345–368.
- 2014d: *Luboš Pivoňka – „T. O. Netopýr 1941 založena v Býčí skále“*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014e: *Naše vzpomínky na Barovou jeskyni po 60 letech*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014f: *Objev Barové-Sobolovy jeskyně – z deníku Rudolfa Burkhardta*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014g: *Pravěcí lidé v Josefovském a křtinském údolí*. In: BUDIŠ, J. (ed.) *Adamov*. Vlastním nákladem, Adamov. 16–17.
- 2014h: *Projekt průkopu ve Velké síni, Přemysl Ryšavý 1950*. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014i: *Rudolf Gustav Puff, 1835, cesta do Adamovy jeskyně = Býčí skály*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014j: *Trampové v Býčí skále v 30.–40. letech 20. století*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014k: *Východní chodba (Býčí skála) – Miroslav Fabík*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2014l: Vranovsko-křtinský lichtensteinský areál. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* XCIX/2, 235–250.
- 2014m: Vranovsko-křtinský lichtensteinský areál. In: BUDIŠ (ed.) *Adamov*, 119–121. Vlastním nákladem, Adamov.
- 2014n: *„Vranovsko-křtinský lichtensteinský areál“*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- GOLEC, M. – GROUCH, V. – TVRDÝ, Z. – URBAN, J. 2009: *Lebky z Býčí skály*. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* XCIV, 163–200.
- GOLEC, M. – KAŇA, V. – PEKÁREK, A. – ROBLÍČKOVÁ, M. – KRATOCHVÍL, R. – KAPLAN, P. – ŠEBEČEK, V. – MÁTL, Š. – SVOZIL, J. – KOSINA, K. – TŮMA, A. 2015: *Býčí skála. Jeskyně a člověk – příroda a kultura*. ZO ČSS 6-01 Býčí skála, Blansko.
- GRAF, A. (Hrsg.) 1909: *Zehn Jahre im Dienst der Touristik. Denkschrift hrsg. vom Vereine deutscher Touristen in Brünn anlässlich seines 10 jährigen Bestandes 1899–1909*. Brünn.
- 1910: *Pohledy a potulky po Moravském Švýcarsku II. Býčí skála v Josefovském údolí (S půdorysem)*. Antonín Okáč, Královo pole u Brna.
- GREEN, M. A. 2003: *Menschen Opfer. Ritualmord von Eisenzeit bis zum Ende der Antike*. Magnus Verlag, Essen.
- GREGOR, V. A. 2012: Nová Býčí skála a Stará štola – pohled do nitra aktivního zlomu. *Sborník Muzea Blansko* 2012, 12–29.
- 2013: *Záhady Šenkova sifonu v Býčí skále*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- GREGOR, V. A. – PIPAL, V. – POKORNÝ, P. 2012: Historie a vývoj horolezectví v Moravském krasu. *Sborník Muzea Blansko* 2012, 30–48.
- GROUCH, V. 1973: O podivuhodných jeskyních Moravy. Podzemní bič Moravy, hlava XVIII, str. 132–149. *Sborník vlastivědného muzea v Blansku* 5 – 1973, 129–135.
- 1985: Býčískalská problematika a studium Wankelova díla. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 70–72. Okresní muzeum Blansko.
- GROUCH, V. (ed.) 1971: *Jindřich Wankel otec moravské archeologie*. Okresní vlastivědné muzeum, Blansko.
- GROUCH, V. – URBAN, J. 1972: Jindřich Wankel. Bronzový býček z jeskyně Býčí skála. *Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku* 4, 91–110.
- 1973: Jindřich Wankel. Pravěké starožitnosti v moravských jeskyních. *Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku* 5, 147–172.
- 1976–1977: Jindřich Wankel. Pravěké tavírní železa a kovářny na Moravě. *Sborník Okresního muzea v Blansku* VIII–IX, 48–79.
- 1988a: Jindřich Wankel. Dopis pana doktora Jindřicha Wankla panu dvornímu radovi a profesoru Josefu Hyrtlovi. *Regionální sborník okresu Blansko* '88, 89–90.
- 1988b: Jindřich Wankel. Nález lidských kostí v jeskyni Býčí skále. *Regionální sborník okresu Blansko* '88, 90–93.
- 1989a: Jindřich Wankel. Drobnější zprávy II. *Regionální sborník okresu Blansko* '89, 83–85.
- 1989b: Jindřich Wankel. Drobnější zprávy III. *Regionální sborník okresu Blansko* '89, 87–88.
- 1989c: Josef Karabaček. Údajný slovanský kult Apise v jeskyni Býčí skála. *Regionální sborník okresu Blansko* '89, 85–87.
- 1990: Jindřich Wankel. Jeskyně u Býčí skály. *Sborník Okresního muzea Blansko* '90, 68–73.

- 1991: Pravěká lebka se zpola zhojenou ránou na čele, která vznikla s největší pravděpodobností trepanací. *Sborník Okresního muzea Blansko* '91, 57–63.
- 2005: Ing. Hermann Bock. Jeskyně jižního Moravského Švýcarska (I. část). [První část – publikovaná roku 1905 – Josefovské údolí], *Sborník Muzea Blansko* 2005, 67–79.
- 2006: Ing. Hermann Bock. Jeskyně jižního Moravského Švýcarska (II. část). [Druhá část – publikovaná roku 1906 – Křtinské údolí], *Sborník Muzea Blansko* 2006, 59–80.
- 2007: Ing. Hermann Bock. Jeskyně jižního Moravského Švýcarska (III. část). [Třetí část – publikovaná roku 1907 – Rudické propadání], *Sborník Muzea Blansko* 2007, 59–66.
- GROLICHOVÁ, S. 1965: Dny osvobození v Adamově. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* IX/1, 1–3.
- GRÖMER, K. 2010: *Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa*. Naturhistorisches Museum Wien, Wien.
- GRUNDA, B. – ŠEVČÍKOVÁ, J. 2012: *Ranhojiči, lékaři a porodní báby Blanenska, Kunštátska a Boskovicka*. Nemocnice Blansko, Blansko.
- HAEVERNICK, T. E. 1979: Die Glasperlen der Býčí skála-Höhle. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 109, 113–119.
- 1995: Die Glasperlen. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 93–97. Mainz am Rhein.
- HAUER, F. VON 1870: Vorlage von praehistorischen Culturresten. *Mitteilungen Der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 1, 30–37.
- HAUSER, O. 1925a: *Die grosse zentraleuropäische Urrasse*. Justus Beltz, Langensalza.
- 1925b: *Urgeschichte auf Grundlage praktischer Ausgrabungen und Forschungen*. Jena.
- HAVELKA, J. 1878: Pohanské pohřebiště tršické. *Časopis Matice moravské* 10, 169–170.
- 1886: Čelnější památky moravské doby kovové. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 3, 1–11, 81–84, 107–115.
- HAVELKOVÁ, V. 1888: O starobylosti řemesla kovářského u Slovanů. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 5, 106–108.
- 1924: Bronzový býček z Býčí skály. *Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké* I/8, 123–125.
- HENRI-MARTIN, G. 1957: *La grotte de Fontéchevade I*. Archives IPH, Mémoire 28. Paris.
- HERTOD a TODTENFELD, J. H. 1669: *Tartaro-Mastix Moraviae per quem rariora et admiranda a natura in faecundo hujus regionis gremio effusa, comprimis tartarus, illiusque effectus morbosii curiose examinantur, et cura tam therapeutica quam prophylactica proponitur*. Viennae: Susannae Rickesin Viduae.
- HLADILOVÁ, Š. 1999: Miocenní fosilie z magdalénienských lokalit v Moravském krasu. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 84, 117–132.
- HORÁKOVÁ, A. 2008: *Křtinská kniha zázraků. „Zázračná uzdravení“ v Oudolí křtinském. Analýza a statistiky*. Bakalářská diplomová práce ÚEE FF MU Brno.
- HORKY, J. 1815: Der Waffenbrüder, Erretter Wiens, Andenken in Raitz vereinigt. *Archiv für Geographie, Historie, Stats- und Kriegskunst* 6, 126–128, 519–530. Wien.
- HORKÝ, P. – NÁPLAVA, M. 1996: *Dvě cesty za archeologii*. BARRISTER & PRINCIPAL, Brno.
- HOSÁK, L. 1963: Co viděl vídeňský turista r. 1832 v Adamově a v Mor. krasu. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VII/ 2, 1–4.
- 1966: Co nám vyprávějí místní a pomístní jména o minulosti Blanenska. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* X/1, 5–7.
- HRADECKÝ, J. 1957: Čtení o Adamovských železárnách a strojárnách. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* I/1, 2–13.
- HRALA, J. 1976: *Malý labyrint archeologie*. Albatros, Praha.
- HRALOVÁ, J. 1960: První výrobci železa – mladší období halštatské. In: NEUSTUPNÝ, J. (ed.) *Pravěk Československa*. 265–290. Orbis, Praha.
- HŘEBÍČEK, L. 2008: *Ověřování původních technologií pro výrobu uměleckých odlitků*. Magisterská diplomová práce FSI VUT v Brně.
- HURBAN, M. J. 1841: *Cesta Slowáka ku Bratrům Slawenským na Moravě a w Čechách*. Trattner-Károly, Pest.
- HYŠEK, M. 1911: *Literární Morava v letech 1849–1885*. Vydavatelské družstvo Moravsko-slezské revue, Praha.
- CHOCHOLATÝ-GRÖGER, F. 2014: *Ahnenerbe – Výzkumná společnost německého dědictví předků*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.nassmer.blogspot.cz.
- JANIŠ, D. 2014: Poutní místa na Moravě a ve Slezsku v polovině 18. století. In: SEMOTANOVÁ, E. – CAJTHAML, J. et al. *Akademický atlas českých dějin*. 224–225. Academia, Praha.
- JANKŮ, V. 2005: *Přírodní park Nové zámky u Litovle*. Bakalářská diplomová práce SDE FF MU Brno.
- JAREŠ, V. 1959: K otázce prehistorického prstenu z Býčí skály. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* III/2, 8–10.
- JAREŠ, V. – ABSOLON, K. 1920–1921: Praehistorický železný prsten z Býčí skály na Moravě. *Časopis Moravského musea zemského* XVII–XIX, 314–336.
- JELÍNEK, J. 1954: Anthropologická pozorování z výzkumů na Cezevách u Blučiny, okr. Židlochovice. *Časopis Moravského muzea* XXXIX, 217–231.
- 1962: Anthropologická zpráva o nálezech lidských pozůstatků z lokality Jestřábí skála ve Křtinském údolí. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XII/3, 10–11.
- 1985: Interpretace halštatského obětistiště z Býčí skály a otázka osobnosti J. Wankela. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 65–69. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- JURENDE, C. J. 1809: Die mährischen Kalkhöhlen. Die Begickkala, die schönste und zugängliche Höhle Mährens. *Jurende's Mährischer Wanderer* I. Brünn.
- 1814: Die Gegend von Adamsthal, in Mähren. Redlicher Berkundiger. *Ein Archiv des Mannichfaltigen und Interessanten*, May, 26, 412–413.
- 1835: Die Wunder der Unterwelt. *Jurende's Vaterländischer Pilger* 22, 61–101. Brünn.
- KARABAČEK, J. 1872: Der angebliche slavische Apiskult in der Býčí skála-Höhle. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 2, 325–327. (český překlad GROLICH – URBAN 1989c).
- KATER, M. H. 2006: *Das „Ahnenerbe“ der SS 1935–1945*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, München.
- KAVÍČKA, K. 2014: *Poutní a farní chrám Páně jména Panny Marie ve Křtinách*. Kartuziánské nakladatelství, Brno.
- KLADIVO, B. 1936: *Zlatá rodina*. Masarykova měšťanská škola, Blansko.

- KLÍMA, B. 1949: Výzkum jeskyně Nové Drátenické u Křtin. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 34, 123–137.
- 1961: Archeologický výzkum jeskyně Hadí (Mokrá u Brna). *Anthropozoikum* IX, 1959, 277–289 a 21 tab.
- 2002: Jeskyně údolí Říčky: Kůlnička, Liščí a Klímova. In: SVOBODA, J. (ed.) *Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie. Dolno-věstonické studie* 7. 158–172. AÚ AV ČR, Brno.
- KNIES, J. 1926–1928: První stopy lidské na Moravě. *Sborník Přírodovědecké společnosti v Mor. Ostravě* IV, 45–80.
- 1929: *Jan Knies, jeho životní dílo a seznam publikací*. Kroměříž.
- KOMENSKÝ, J. A. 1627: *Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delineatio*. [Mapa Moravy]. In: Moravská zemská knihovna, Brno. Sig. Moll-0001.786. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: mapy.mzk.cz.
- KONEČNÝ, L. – MERTA, J. 1976: Zjišťovací průzkum středověkých fortifikací v okolí Nového hradu u Adamova. *Archaeologia historica* 1, 246–249.
- 1980: Pokračování průzkumu středověkého opevnění kolem Nového hradu u Adamova. *Archaeologia historica* 5/80, 305–319.
- KONEČNÝ, M. 2007: „Vitruvius Moravicus“ Palladiánské inspirace ve službách moravské světské aristokracie (1800–1850). Magisterská diplomová práce SDU FF MU Brno.
- KONEČNÝ, M. (ed.) 2015: *Vitruvius Moravicus. Neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*. Národní památkový ústav, Kroměříž.
- KOS, P. 2012a: *Legendární Wanklův nálezy v Býčí skále z doby halštatské*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2012b: *Odpověď P. Kosa na diskuzi M. Golce z 19. března 2012*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- KOSTRHUN, P. 2005: Štěpaná industrie magdalénieny z jeskyně Kůlny. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 90, 79–128.
- 2008: *Jan Knies 1860–1937. Pravěk – postavy moravské archeologie* 4.
- 2014: *Cesty moravské paleolitické archeologie v období Československé republiky*. MZM Brno.
- KOSTRHUN, P. – OLIVA, M. (eds.) 2010: *K. Absolon – fotografie z evropských jeskyní a krasů*. MZM Brno.
- KOUDELKA, F. 1886: Die verewigten der Výpustek-Höhle in Mähren. *Österreichische Touristen Zeitung* 6, Jahrgang 10, 116–117.
- KOZŁOWSKI, J. K. 1965: *Studia nad zróżnicowaniem kulturowym w paleolocie górnym Europy środkowej*. Univ. Jagiell., Kraków.
- 1967: Zagadnienie górnopaleolitycznych pracowni krzemieniarskich. *Prace archeologiczne* 8, 7–22.
- KREJČÍ, J. (HANUŠ, K.) 1847: Dvě památné krajiny Moravské. *Pautník, časopis obrázkový pro každého* II, 343–347.
- KREJSA, M. 2004: František Plšek – Po vlastní linii. *Montana* 6, 46–56.
- KREPS, M. 1976: *Dějiny adamovských železáren a strojíren do roku 1905*. Blok, Brno.
- KREPS, M. – MERTA, J. 1973: *Stará huť u Adamova. Státní technická rezervace*. Technické muzeum v Brně, Brno.
- KROMER, K. 1981: Býčí skála. In: BECK, H. – JANKUHN, H. – RANKE, K. – WENSKUS, R. (Hrsg.) *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 4. 293–294. Berlin – New York.
- KROUPA, J. 1987: Umělecký obraz Křtin. In: ČAPKA, F. – KROUPA, J. – ŠTROF, A. – VERBÍK, A. *Křtiny a okolí*. 157–172. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno a Místní národní výbor, Křtiny.
- KŘÍŽ, M. 1878: *O některých jeskyních na Moravě a jich podzemních vodách*. Vlastním nákladem, Brno.
- 1892: Die Höhlen in der Mährischen Devonkalken und ihre Vorzeit II. *Jahrbuch der Kaiserlich Königlich Geologischen Reichsanstalt* 42, 3. Heft 463–626. Wien.
- 1903: *Beiträge zur Kenntnis der Quartärzeit in Mähren*. Selbstverlag, Steinitz.
- KŘÍŽ, M. – KOUDELKA, F. 1900: *Průvodce do Moravských jeskyní I*. Vlastním nákladem, Ždánice–Vyškov.
- 1902: *Průvodce do Moravských jeskyní II*. Vlastním nákladem, Ždánice–Vyškov.
- 1940: *Jeskyně Moravského krasu, seskupení druhé a třetí*. A. Píša, Brno.
- KUBEŠ, M. (st.) 1968a: Co víte a nevíte o Křtinsko-Josefovském údolí. (Jak jsme začínali). *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XII/4, 11–12.
- 1968b: Co víte a nevíte o Křtinsko-Josefovském údolí. (Jak jsme začínali). *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XIII/1, 10–11.
- 1970: Co víte a nevíte o Křtinsko-Josefovském údolí. Naše práce v údolí. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XIV/4, 5–7.
- KUBEŠ, M. (ml.) 2006: 100 let od narození Antonína Valeše „Onkla“. *Speleo* 44, 45–46.
- KUCKENBURG, M. 2004: *Die Kelten in Mitteleuropa*. Theiss, Stuttgart.
- KUČERA, B. – HROMAS, J. – SKŘIVÁNEK, F. 1981: *Jeskyně a propasti v Československu*. Academia, Praha.
- KUČERA, B. – SLEZÁK, L. – HROMAS, J. 2009: Poznávání, využívání, a ochrana jeskyní. In: HROMAS, J. (ed.) *Jeskyně. Chráněná území ČR XIV*. 117–128. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- KUČERNÁKOVÁ, E. 2002: Mor 1680 v protimoravských spisech dvou moravských zemských fyziků Jana Ferdinanda Hertoda z Todtenfeldu a Václava Maxmiliána Ardenbacha z Ardensdorfu. *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity* C49, 145–154.
- KÜHN, F. 1972: Obilí z halštatské doby z Býčí skály u Adamova. *Vědecké práce Zemědělského muzea* 12, 9–22.
- 1995: Die Pflanzenreste. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 160–166. Mainz am Rhein.
- LANGROVÁ, V. 1935: Mauritius Vogt a jeho dílo „Bohemia et Moravia subterranea“. *Spisy vydávané Přírodovědeckou fakultou Karlovy univerzity* 139, 1–18.
- LAUČÍK, P. 2015: *Kultúrna dimenzia jaskýň na Slovensku I. Základy etnologie podzemia*. Občianske združenie SALVÁTOR, Vyšná Boca.
- MACHAČ, K. 2003: *Olomučany a okolí. Zajímavosti z historie*. Obec Olomučany, Křtiny.
- 2010: *Olomučany – od historie do současnosti*. Obec Olomučany, Brno.
- MAIER, A. 2015: *The Central European Magdalenian. Regional Diversity and Variability*. Springer Verlag, Dordrecht etc.
- MAKOWSKY, A. 1899: Der Mensch der Diluvialzeit Mährens. *Festschrift der k.k. techn. Hochschule in Brünn*, 341–392.
- MAKOWSKY, A. – RZEHA, A. 1880: *Führer in das Höhlengebiet von Brünn mit ausführlicher Beschreibung der neuentdeckten Tropfsteinhöhle von Sloup*. Rudolf M. Rohrer, Brno.
- 1888: *Führer in das Höhlengebiet von Brünn mit ausführlicher Beschreibung der neuentdeckten Tropfsteinhöhle von Sloup*. Rudolf M. Rohrer, Brno.

- MALINA, J. 1970: Die jungpaläolithische Steinindustrie aus Mähren, ihre Rohstoffe und ihre Patina. *Acta Praehistorica et Archaeologica* 1, 157–163.
- MALÝ, L. 2014: *Adamov a okolí. Historie*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.adamovaokoli.cz.
- MARTÍNEK, J. et al. 2014: *Poznáváme historické cesty*. Centrum dopravního výzkumu, Brno.
- MARTÍNEK, J. 2015: *Historické cesty Čech, Moravy a Slezska*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.historicke-cesty.cz.
- MAŠKA, K. J. 1886: *Der diluviale Mensch in Mähren*. Neutitschein.
- MATIEGKA, J. 1927: Novější nálezy lidských koster z Býčí skály, připisovaných době diluviální (Magdalénien). *Anthropologie* V, 208–217.
- MATOUŠEK, V. 1987: *Postmezolitické nálezy v Českém krasu a využívání jeskyní v postmezolitickém vývoji ve střední Evropě*. Kandidátská disertační práce, Praha.
- 1997: *Bacín. Archeologický výzkum pravěké svatyně*. Cement Bohemia, Beroun.
- 2005: *Bacín – brána podzemí. Archeologický výzkum pravěké skalní svatyně v Českém krasu*. Krigl, Praha.
- MATOUŠEK, V. – JENČ, P. – PEŠA, V. 2005: *Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy*. Libri, Praha.
- MATOUŠEK, V. – PEŠA, V. 1998: Keramické nálezy v jeskyních ve střední Evropě. Několik poznámek inspirovaných nálezy v jeskyních Českého krasu. *Archeologické rozhledy* L, 224–242.
- MATOUŠEK, V. – SÝKOROVÁ, I. 1998: *Od svatého Václava k lovcům mamutů*. Epoch, Praha.
- MÁTL, Š. 2012: *Nový překlad výroční zprávy za rok 1912*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2013: *První jeskynní potápění*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- MEGAW, R. – MEGAW, W. 2001: *Celtic Art*. Thames & Hudson, Toledo.
- MERTA, J. 2006: Železářství Moravského krasu. *Ochrana přírody* 8, ročník 61, 247–250.
- 2009: Prachové mlýny v Josefovském údolí. *Archeologia technica* 20, 142–148.
- 2012: Obecné počátky přímé výroby železa a její vývoj na našem území. *Archeologia technica* 23, 3–20.
- MIHOLA, J. 2010: *Vranov u Brna. Mariánské poutní místo, paulánský klášter, hrobka Lichtenštejnů*. Jiří Brauner – Kartuziánské nakladatelství, Brno.
- MINISTR, Z. – ZEMAN, K. 1986–1987: Tajemství pravěké kovárny. *ABC* 31/22, 24–25.
- MRÁZEK, J. 1996: *Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska*. Moravské zemské muzeum, Brno.
- MUSIL, F. (ml.) – GOLEC, M. – ŠANDA, J. 2013: *Kořeny speleologického klubu Brno. Jeskynní kniha 1944–1945*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.jeskynar.cz.
- MUSIL, R. 2010: Výpustek. Bájná jeskyně u Křtin. Její 400letá historie a význam. *Acta speleologica* 1/2010.
- 2014: *Morava v době ledové*. MUNI Press, Brno.
- MUSIL, R. (ed.) 1993: *Moravský kras. Labyrinty poznání*. Jaromír Bližňák GEO program, Adamov.
- MÜLLER, J. Ch. 1714: *Tabula generalis marchionatus Moraviae in sex circulos divisae ...*. [Mapa Moravy]. In: Moravská zemská knihovna, Brno. Sig. STMPa-1257.876.
- 1790: *Tabula generalis marchionatus Moraviae in sex circulos divisae ...*. [Mapa Moravy]. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.char-tae-antiquae.cz.
- NEJEDLÝ, Z. 1949: *Dějiny národa českého I. – Starověk*. Svoboda, Praha.
- NEKVASIL, J. 1967: Knižecí pohřeb v Býčí skále. Obnovený výzkum. *Rovnost* 2. 4. 1967.
- 1974: Die jüngere und späte Stufe des Hallstattabschnittes der Lausitzer Kultur in Mähren. In: CHROPOVSKÝ, B. (Hrsg.) *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*. 253–310. Vydavatelstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- 1980a: Die Býčí skála-Höhle. In: LESSING, E. *Hallstatt. Bilder aus der Frühzeit Europas*. 95–99. Jugend und Volk, Wien-München.
- 1980b: Několik poznámek k antropologickému rozboru. *Zprávy antropologické společnosti při ČSAV XXXIII-1*, 7–8.
- 1981a: Eine neue Betrachtung der Funde aus der Býčí skála-Höhle. *Anthropologie* XIX/2, 107–110.
- 1981b: Revisions od Wankels Observations in the Cave of Býčí skála, cadastral territory of Habrůvka, district of Blansko. In: *Nouvelles archéologiques dans la République Socialiste Tchèque*. X. Congr. Internat. Sciences Préhist. et Protohist, Mexico 1981. 75–78. Praha-Brno.
- 1982: Pravda o Býčí skále II. *ABC* 27/2, 28–29.
- 1985: Úvahy nad Býčí skálou. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.), *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 11–26. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- 1993: Býčí skála. In: PODBORSKÝ, V. (ed.) *Pravěké dějiny Moravy*. 359–367. Vlastivěda moravská země a lid 3, Brno.
- 1995a: Einleitung. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 1–5. Mainz am Rhein.
- 1995b: Katalog der Funde. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 233–258, Tafeln 1–112. Mainz am Rhein.
- NEKVASIL, J. (ed.) 1969: *Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou významných nálezů z pravěkých sbírek vídeňského Přírodovědného muzea*. ARÚ ČSAV, Brno-Praha.
- NEKVASIL, J. – PODBORSKÝ, V. 1991: Die Bronzegefäße in Mähren. *Prähistorische Bronzefunde* II/13.
- NĚMEC, C. 1985: Býčí skála, historie nálezů, Wankelovy zásluhy a jeho přínos pro regionální vlastivědu. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 5–8. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- NERUDA, P. 2011: *Střední paleolit v moravských jeskyních*. Dissertationes archaeologicae brunenses/pragensesque 8, Brno-Praha.
- 2010: Chronologická pozice paleolitického osídlení jeskyně Balcarka ve středoevropském kontextu. In: NERUDOVÁ, Z. (ed.) *Jeskyně Balcarka v Moravském krasu*. Anthropos Studies vol. 31 (N.S. 23). 3–95. MZM, Brno.
- NERUDOVÁ, Z. (ed.) 2010: *Jeskyně Balcarka v Moravském krasu*. Anthropos Studies vol. 31 (N.S. 23), MZM, Brno.
- NERUDOVÁ, Z. – NERUDA, P. 2010: Technologický a typologický rozbor štipané industrie z jeskyně Balcarka. In: NERUDOVÁ, Z. (ed.) *Jeskyně Balcarka v Moravském krasu*. Anthropos Studies vol. 31 (N.S. 23). 67–82. MZM, Brno.

- 2014: Chronology of the Upper Palaeolithic sequence in the Kůlna Cave (okr. Blansko, CZ). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 44, 307–324.
- NEUSTUPNÝ, J. 1940: *Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě*. Život a práce, Praha.
- 1946: *Pravěk lidstva*. Orbis, Praha.
- NIEDERLE, L. 1893: *Lidstvo v době předhistorické*. BURSÍK & KOHOUT, Praha.
- NOVOTNÝ, B. (ed.) 1986: *Encyklopédia archeológie*. Obzor, Bratislava.
- OBERMAIER, H. 1928: Die ältere Steinzeit. In: SCHRÄNIL, J.: *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Gruyter & Co., Berlin.
- OHLHAVER, H. 1939: Der germanische Schmied und sein Werkzeug. *Hamburger Schriften zur Vorgeschichte und Germanischen Frühgeschichte* 2. Kurt Kabitzzsch, Leipzig.
- OLIVA, M. 1985: Vergleichsstudie. In: VALOCH, K. et al.: Das Frühaurignacien von Vedrovice II und Kupařovice I in Südmähren. *Anthropozoikum* 16, 197–203.
- 1987: *Aurignacien na Moravě*. Studie muzea Kroměřížska '87.
- 1995a: Das Paläolitikum aus der Býčí skála. *Pravěk Nová řada* 5, 25–38.
- 1995b: Starší doba kamenná (paleolit) na Moravě. In: *Sborník příspěvků proslovených na I. obnoveném sjezdu Moravskoslezského archeologického klubu v Moravských Budějovicích 16.–17. srpna 1995*. 33–42. Brno.
- 1996: Spodní paleolitická vrstva z Býčí skály. K poznání mýtotvorných procesů v naší speleoarcheologii. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 81, 37–59.
- 2002: Využívání krajiny a zdrojů kamenných surovin v mladém paleolitu českých zemí. *Archeologické rozhledy* 54, 555–581.
- 2005: *Civilizace moravského paleolitu a mezolitu*. MZM, Brno.
- 2007: *Gravettien na Moravě*. Dissertationes archaeologicae brunenses/pragensesque 1, Brno–Praha.
- 2013: Odešel nestor moravské archeologie (Karel Valoch 15. 4. 1920 – 16. 2. 2013). *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 98/1, 149–176.
- 2014: *Dolní Věstonice I (1922–1942)*. Hans Freising – Karel Absolon – Assien Bohmers. *Anthropos Studies* 37 /N.S. 29/. MZM, Brno.
- 2015: *Umění moravského paleolitu*. Atlas sbírky Ústavu Anthropos MZM. *Anthropos Studies* 38 /N.S. 30/. MZM, Brno.
- OLIVA, M. – GALETOVÁ, M. 2009: Zvláštnosti, manuporty, ozdoby. In: Sídliště mamutiho lidu u Milovic pod Pálavou. Otázka struktur s mamutími kostmi. Milovice. Site of a Mammoth People below the Pavlov Hills. The question of Mammoth bone structures, 263–268. *Anthropos Studies* vol. 27 (N.S. 19). MZM, Brno.
- OLIVA, M. – KOSTRHUN, P. 2009: *Obrazy z výzkumu moravského paleolitu*. MZM, Brno.
- ONDROUŠKOVÁ, S. 2008: *Využívání jeskyní Moravského krasu v období popelnicových polí a v době železné*. Bakalářská diplomová práce ÚAM FF MU Brno.
- 2011: *Pravěk Moravského krasu (neolit – doba stěhování národů)*. Magisterská diplomová práce ÚAM FF MU Brno.
- OPLETAL, Z. 1971: Křtiny v XVII. a XVIII. století. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XV/4, 17–18.
- OPRAVIL, E. 1980: Dřeviny z moravských archeologických nálezů II. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 205, 23–29.
- 1995: Die Holzreste. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 167. Mainz am Rhein.
- PARZINGER, H. 1995a: Die Ergebnisse. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 179–219. Mainz am Rhein.
- 1995b: Die figürliche Kunst. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 115–127. Mainz am Rhein.
- 1995c: Die Funfe. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 16–92. Mainz am Rhein.
- PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) 1995: *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. Mainz am Rhein.
- PÁRAL, K. 1962a: Hameršti vedoucí výroby 1680–1880. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VI/3, 1–3.
- 1962b: První adamovští usedlíci v XVII. století. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VI/2, 1–2.
- 1963: Prachové mlýny v Josefově. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VII/3, 1–3.
- 1965: Ke zkáze Nového hradu r. 1645. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* IX/3, 1–3.
- PEK, I – MIKULÁŠ, R. 1999: Stopy vrtavé činnosti organismů badenského stáří od Mikulova. *Zemní plyn a nafta* 43, 599–623. Hodonín.
- PEKÁREK, A. 2007: *Překlady pamětních desek*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- PELÍŠEK, J. 1942: Mikroklimatický průzkum jeskyně Býčí skála v Moravském krasu. *Práce Moravské přírodovědné společnosti* XIV-5, 1–19.
- 1949a: K charakteristice jeskynních sedimentů Býčí skály v Moravském krasu. *Československý kras* 2, 249–254.
- 1949b: Mikroklimatické poměry jeskyně. *Československý kras* 2, 50–52.
- 1949c: První mikroklimatická měření ve znovu zpřístupněných prostorách Býčí skály. *Československý kras* 2, 38–39.
- PEŠA, V. 2006a: Jižní boční síň a halštatské využívání Býčí skály v Moravském krasu. *Archeologické rozhledy* 58, 427–446. Praha.
- 2006b: Využívání jeskyní v mladší době bronzové až halštatské ve vybraných oblastech střední Evropy. *Památky archeologické* XCVII, 47–132.
- 2012: Novověký člověk v jeskyni. Speleoantropologie jako archeologický pramen. *Památky archeologické* 104, 231–316.
- 2013: Der neuzeitliche Mensch in der Höhle: Die Speläoanthropologie als archäologische Quelle. *Památky archeologické* 104, 231–316.
- 2014: Jeskyně v neolitu a časném eneolitu mezi Předním východem a střední Evropou – chronologie, funkce a symbolika. *Acta Musei Moraviae, Scientiae Sociales* XCIX/2, 169–210.
- PEŠINA Z ČECHORODU, T. J. 1677: *Moravský Bůh války. Čili války strašné a krvavé, rozbroje, vzpoury, bitvy, zmatky: a z nich vzniklé hojné a smrtící převraty, strašné škody, požáry, pohromy, zpusťování polí, vyplenění měst, rozboření posvátných a světských příbytků, vyvrácení hradů a pevností, vypálení vesnic, zkáza lidu a jiná zla toho druhu, jimiž Morava až do té doby prošla*. Praha. (J. Urban, nepublikovaný překlad).

- PETER-RÖCHER, H. 1997: Die Höhle von Býčí skála – Gaben an Götter und Ahnen. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 18, 47–56.
- 1998: Die Býčí skála-Höhle in Mähren – Opfer, Ahnenkult und Totenritual in der Hallstattzeit. *Das Altertum* 44, 3–30.
- PIGEOT, N. 1990: Technical and social actors. Flintknapping specialists and apprentices at magdalenian Etiolles. *Archeological Review from Cambridge* 9, 126–141.
- PILNÁČEK, J. 1928: *Adamovské železářny 1350 až 1928*. Akciová společnost pro stavbu strojů a mostů, závod Adamov, Brno.
- PÍSEK, F. 1947: Is the Prehistoric Ring from the Bull's Cave made of Cast-Iron? *Hutnické listy* 2/1, 9–10.
- PLAČEK, M. 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha.
- PLEINER, R. 1958: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích, Vývoj přímé výroby železa z rud od doby halštatské do 12. věku*. Monumenta archaeologica 6. Práce ČSAV, sekce historická, Praha.
- PLEINER, R. et al. 1984: *Dějiny hutnictví železa v Československu I. Od nejstarších dob do průmyslové revoluce*. Academia, Praha.
- PLNÝ, O. 1950: Zpráva hospodáře za rok 1949. *Československý kras* 3, 91–92.
- POŁTOWICZ-BOBAK, M. 2013: *Wschodnia prowincja magdalenieniu*. Wyd. Uniw. Rzeszowskiego, Rzeszów.
- PODBORSKÝ, V. 1979: *Dějiny pravěku I*. Univerzita J. E. Purkyně, Brno.
- 1982: *Dějiny pravěku I. a II*. Univerzita J. E. Purkyně, Brno.
- 1989: Býčí skála – záhada moravského pravěku. *Rovnost* 14. října 1989. Brno.
- 1995: Konference „Býčí skála v celoevropských kontextech“. *Sborník Muzea Blansko '95*, 62–63.
- 2001: *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. ÚAM FF MU Brno.
- 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*. ÚAM FF MU, Brno.
- POKORNÝ, P. 2012: *V horách je potřeba žít a ne umírat*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.fotonec.blogspot.cz.
- POULÍK, J. 1956: *Z hlubin věků*. Mladá fronta, Praha.
- PRIX, R. 1948: Vývoj problému Křtinského potoka. *Československý kras* 1, 30–33.
- PROROK, F. – SKUTIL, JOSEF 1949: Některé dosud neznámé jeskynní paleolitické nálezy z Moravského krasu. *Československý kras* 2, 23–29.
- PŘIBIL, M. 2004: Jeskyně Výpustek. Pozoruhodný příklad symbiosy jeskyně a člověka. *Krasová deprese* 10, 46–58.
- 2010: Poznámka k interpretaci obrazu Josefa Fischera Jeskyně Výpustek. *Jeskyně 2010, Ročenka Správy jeskyní České republiky*, 79–80.
- PŘICHYSTAL, A. 1991: Znovu o tajemství Býčí skály – Nová hypotéza a současný stav poznání. *Rovnost* 28. června 1991, 4.
- 1993a: Nová fakta do diskuse o nález z doby halštatské v jeskyni Býčí skála (Moravský kras). *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 78, 75–86.
- 1993b: Pohled geologa na nález z doby halštatské v Býčí skále. *Speleofórum* 12, 73–74.
- 1995a: Der Höhlensinter. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 174–178. Mainz am Rhein.
- 1995b: Geschichte des Fundes aus der Býčí skála-Höhle und die neuesten Erkenntnisse. *Pravěk Nová řada* 5, 11–24.
- 2002a: Výzkum surovin štipaných artefaktů magdalénského osídlení z Ochozské jeskyně. In: SVOBODA, J. (ed.) *Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie*. Dolnověstonické studie 7. 226–228. AÚ AV ČR, Brno.
- 2002b: Kamenné suroviny z výzkumů Josefa Skutila v severní části Moravského krasu. In: SVOBODA, J. (ed.) *Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie*. Dolnověstonické studie 7. 305. AÚ AV ČR, Brno.
- 2002c: Suroviny paleolitických artefaktů z jeskyní Kůlnička a Liščí díra. In: SVOBODA, J. (ed.) *Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie*. Dolnověstonické studie 7. 179–180. AÚ AV ČR, Brno.
- 2009: *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. MUNI Press, Brno.
- PŘICHYSTAL, A. – NÁPLAVA, M. 1995: *Záhada Býčí skály aneb jeskyně plná otazníků*. Amaprint, Třebíč.
- PŘICHYSTAL, A. – PODBORSKÝ, V. 2000: Hodnocení Wankelova nález z Býčí skály na konci 20. století. *Universitas* 2/2000, 24–32.
- PŘICHYSTAL, A. – PŘICHYSTAL, M. 2004: Výzkum pravěkého dobývání jurského rohovce u Olomučan v Moravském krasu. In: *Konference „10. Kvartér 2004“, sborník abstraktů*. 27–28. ÚGV PŘF MU Brno,
- PUCHER, E. 1995: Die Tierknochen. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 146–160. Mainz am Rhein.
- RAST-EICHER, A. 1995: Die Filze und Geflechte. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Römisch-Germanische Forschungen 54. 167–174. Mainz am Rhein.
- RIEDL, D. 2009: Zahrada a park Lichtensteinů v Adamově. *Vlastivědný věstník moravský* 61/1, 15–28.
- RIND, M. M. 1998: *Menschenopfer. Vom Kult der Grausamkeit*. Universitätsverlag, Regensburg.
- ROBLÍKOVÁ, M. 2015: Savčí fauna. In: GOLEC, M. et al. *Býčí skála. Jeskyně a člověk – příroda a kultura*. 47–51. ZO ČSS 6-01 Býčí skála, Blansko.
- ROSENSPRUNG, L. M. 1936: Die menschlichen Skelettreste der Bejčí skála-Höhle. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* LXVI, 338–442.
- RYŠAVÝ, P. (P.R.) 1949: Z činnosti Speleologického klubu v Brně. *Československý kras* 2, 302–303.
- RYŠAVÝ, P. – SKOUPÝ, M. 1953: K následkům povodně v Býčí skále. *Československý kras* 6, 112–115.
- SAŇKA, H. (st.) 1903: Staré železářny Rudické. *Časopis Moravského muzea zemského* 3, 45–59.
- 1915: Výsledky dalšího bádání v praehistorických železárnách rudických. *Časopis Moravského muzea zemského* 15, 67–73.
- SAŇKA, H. (ml.) 1962: Autor první knihy o Křtinách. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VI/3, 14–16.
- SEGEĐOVÁ, L. 2010: *Jeskyně Moravského krasu za druhé světové války. Historie firmy Flugmotorwerke Ostmark G.m.b.H. Wien, Zweierwerk Brünn a její detašovaná pracoviště*. Bakalářská práce Historického ústavu FF MU Brno.
- SEITL, L. 1984: Sobolova jeskyně a její výzkum. In: MUSIL, R. – BARTOŇ, E. – HRUŠÁK, J. – SEITL, L. *30 let Speleologického kroužku ZK ROH Býčí skála*. 16–17. ČSS ZO 6-01, Adamov.

- SCHERZER, V. 2009: 46. *Infanterie – Division. Krim – Kaukasus – Kubanbrückenkopf – Isjum – Jassy*. Scherzer Militaer-Verlag, Ranis/Jena.
- SCHILD, R. 2011: Wilczyce, un campement de chasseurs du Magdalénien supérieur en Pologne centrale. In: *Mille ut une femmes de la fin des temps glaciaires*. 121–131. Réunion des musées nationaux, Paris.
- SCHIRMEISEN, K. 1925: Neue eiszeitliche Funde in der Stierfels- und in der Backoffenhöhle. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 27, sep. 1–11.
- 1928: Vorgeschichtliches aus Mähren. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 30, 25–40.
- 1929: Beiträge zur mährischen Vorgeschichte. *Sudeta* 5, 1–14.
- SCHMIDT, C. J. 1835. *Brünn und seine Umgebungen*. Ludwig Wilhelm Seidel, Brünn.
- SCHRÁNIL, J. 1928: *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*. Gruyter & Co., Berlin.
- 1933: Československo v pravěku. *Československá vlastivěda* II. Sfinx, Praha.
- SIMON, J. 1956: Die Zaubergrotten im Mährischen Karst. Geheimnisse im Schoße der Erde. *Brünner Buchring* 26. Leimen/Heidelberg.
- SKLENÁŘ, K. 1972: J. E. Vöcel a moravská archeologie. *Časopis Moravského muzea* LVII, 287–291.
- 1974: *Památky pravěku na území ČSSR*. Orbis, Praha.
- 2005: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. Libri, Praha.
- 2008: Dějiny výzkumu starší a střední doby kamenné (paleolitu a mezolitu) v českých zemích. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A, 62/2–4, 1–109.
- 2009: Archeologické a antropologické nálezy v jeskyních. In: HROMAS, J. (ed.) *Jeskyně. Chráněná území ČR XIV*. 91–106. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha.
- SKLENÁŘ, K. – MATOUŠEK, V. 1994: Die Höhlenbesiedlung des Böhmischen Karstes vom Neolithikum bis zum Mittelalter. *Fontes Archaeologici Pragenses* 20.
- SKUTIL, JAN 1969: *Bibliografie díla univ. prof. dr. Josefa Skutila*. Lomnice u Tišnova.
- 1972: Wanklova Býčiskalská nálezoř z roku 1872 v přepise Josefa Skutila z roku 1938. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko* 1972, 98–104.
- 1973: Jana Ferdinanda Hertoda z Todtenfeldu Tartaro-Mastix Moraviae. *Sborník vlastivědného muzea v Blansku* 5 – 1973, 135–140.
- 1974: Z pozůstatosti Josefa Skutila. Wanklova býčiskalská nálezoř z r. 1872. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko* 1974, 102–110.
- 1974–1975a: Jan Knies (1860–1937). *Sborník okresního vlastivědného muzea v Blansku* VI–VII/1974–1975, 177–182.
- 1974–1975b: Křtinské údolí Martina Alexandra Vigsia. *Sborník okresního vlastivědného muzea v Blansku* VI–VII/1974–1975, 165–168.
- SKUTIL, JAN – SKUTIL, JOSEF 1958a: Ještě o ohlasu Moravského krasu v krásné literatuře. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* II/2, 13–16.
- 1958b: Ještě o ohlasu Moravského krasu v krásné literatuře. Pokračování. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* II/3, 4–11.
- SKUTIL, JOSEF 1927: Diluviální nálezy anthropologické z Býčí skály (Morava). *Anthropologie* V, 200–208.
- 1933: Skytské památky moravskoslezské. *Slezský sborník* 38, 182–187.
- 1938–1939: Paleolitikum v Československu. *Obzor praehistorický* XI (1938) a XII (1939), sep. 175 stran. Praha.
- 1943: Skythische Funde aus Mähren. *Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge* III, 78–89.
- 1946: Moravské prehistorické výkopy a nálezy. Oddělení moravského pravěku Zemského muzea 1937–1945. *Časopis Moravského muzea v Brně* XXXIII/1, 45–134.
- 1947: Válečný osud křtinského Výpustku v Moravském krasu. *Časopis Klubu českých turistů* 59/8, 119–120, 123.
- 1949a: První český popis Mor. krasu z r. 1847. *Československý kras* 2, 327.
- 1949b: *První sestup do Macochy*. Československá společnost zeměpisná, Praha.
- 1950a: Christian Karl André o našem Krasu r. 1805. *Československý kras* 3, 68.
- 1950b: Moravská krasová bibliografie R. Trampler. *Československý kras* 3, 299–301.
- 1957: Z pravěku Josefovského údolí. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* I/2, 3–13.
- 1958: K primárnosti paleolitika z Býčí skály. *Československý kras* 11, 182–183.
- 1959: M. A. Vogt o našem Krase. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* III/1, 13.
- 1960a: Adamovská císařská medaile z roku 1804. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* IV/1, 10.
- 1960b: Adamovské aneb Adamské údolí (Adamsthal) podle J. H. A. Galaše. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* IV/2, 3–4.
- 1961: Několik zpráv o Adamově a okolí z polovice minulého století. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* V/4, 11.
- 1964: Ještě ke Krickelovým zprávám o Moravském krasu z r. 1832 (–1834). *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VIII/4, 6–8.
- 1970: Pravěk a časná doba dějinná Moravského krasu a středověké osídlení našich jeskyní. In: ABSOLON, K. *Moravský kras* 2. Academia, Praha.
- SLAVÍK, A. 1897: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Brněnský okres. Musejní spolek v Brně, Brno.
- SLEZÁK, L. 1985: Předšň jeskyně Býčí skála očima geologa a speleologa. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův náleř v Býčí skále ve svět-le nejnovějších objevů*. 37–40. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- 2009: *Jeskynní perly Chárónovy*. Muzeum Blansko, Blansko.
- SOBCZYK, K. 1984: Modes de débitage dans le Magdalénien d'Europe centrale. *L'Anthropologie* 88, 309–326.
- SOBOL, A. 1948a: Jeskyně Výpustek u Křtín. *Národní Obroda* 21. XI. 1948, Brno.
- 1948b: Nová jeskyně u Býčí skály. *Československý kras* 1, 60–65.
- 1949a: Barová jeskyně u Býčí skály, nová jeskynní lokalita s nálezy volutové keramiky. *Československý kras* 2, 137–138.
- 1949b: Nové objevy v Bárové jeskyni u Býčí skály. *Československý kras* 2, 67–69.
- 1952: Nové objevy v jeskyni Krkavčí skála u Josefova v Křtinském údolí. *Československý kras* 5, 145–151.
- 1957: Šestá propast v jeskyni Krkavčí skála u Adamova. *Československý kras* 10, 140–141.
- 1963: Doba neolitická v Křtinském údolí u Adamova. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VII/1.

- 1964: Prehistorická soška bronzového býka ve vztahu k pověstem a k názvu jeskyně Býčí skála u Adamova. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* VIII/2, 2–6.
- 1968: Pravěké lidojedectví v jeskyni Barové a Býčí skále u Adamova. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* XII/1.
- SOUCHOPOVÁ, V. 1986: *Hutnictví železa v 8.–11. stol. na západní Moravě*. Studie AÚ ČSAV 13/1, Brno.
- 1995: *Počátky západoslovanského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy*. Studie AÚ ČSAV 15/1, Brno.
- SOUCHOPOVÁ, V. et al. 2002: *Cesta železa Moravským krasem*. (více vydavatelů), Blansko.
- SOUCHOPOVÁ, V. – MERTA, J. – MERTA, O. 2011: Some aspects of the development of Great Moravian iron metalurgy. In: HOŠEK, J. – CLEERE, H. – MIHOK, Ľ. (eds.) *The Archeometallurgy of Iron. Recent Developments in Archaeological and Scientific Research*. 73–86, 296–297. Institute of Archeology of the ASCR, v.v.i., Prague.
- SOUKOP, J. N. 1858: *Macocha a její okolí*. Vlastním nákladem, Brno.
- STLOUKAL, M. 1981: Anthropologische Funde aus der Býčí skála-Höhle. *Anthropologie* XIX/2, 111–114.
- 1982: Pravda o Býčí skále I. *ABC* 27/1, 28–29.
- 1985: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků z Býčí skály. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 27–36. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- STLOUKAL, M. – NEKVASIL, J. 2015: *Věčné tajemství Býčí skály*. Academia, Praha.
- STLOUKAL, M. – SZILVÁSSY, J. 1980: Výzkum lidských koster z jeskyně Býčí skála, uložených ve vídeňském muzeu. *Zprávy antropologické společnosti při ČSAV XXXIII-1*, 1–7.
- 1984: Sammlung Wankel in der anthropologischen Abteilung des Naturhistorischen Museum in Wien. *Anthropologie* 22/1, 51–71.
- 1995: Die menschlichen Skelettreste. In: PARZINGER, H. – NEKVASIL, J. – BARTH, F. E. (Hrsg.) *Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren. Römisch-Germanische Forschungen* 54. 128–145. Mainz am Rhein.
- STRÁNSKÝ, K. 1973: Mysterium halštatského prstenu z jeskyně Býčí skála. *Sborník vlastivědného musea v Blansku* 5 – 1973, 87–94.
- 1985: Novodobá historie železného prstenu z Býčí skály. In: NĚMEC, C. – ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 45–54. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- STRÁNSKÝ, K. – REK, A. – MÜNSTEROVÁ, E. – PTÁČEK, L. 1973: What the Prehistoric Ring from the Bull's Rock Cave in Moravia was of? *Slévárnoství* 21/9, 360–366.
- STRÁNSKÝ, K. – REK, A. – USTOHAL, V. 1995: The Metallography of the Prehistoric Ring from the „Bull's Rock“ Cave. *Pravěk Nová řada* 5, 51–56.
- STUHLÍK, S. 1996: *Zlato v pravěku Moravy*. Habilitační práce ÚAM FF MU Brno.
- SVOBODA, J. 1980: *Křemencová industrie z Ondratice*. Studie AÚ ČSAV v Brně IX/1. Praha.
- 1983: Raw material sources in EUP Moravia. The concept of lithic exploitation areas. *Anthropologie* 21, 148–158.
- 1992: Vznik mladého paleolitu. Formování názorů, přehled industrií a srovnání vývojových trendů. *Archeologické rozhledy* 44, 343–355.
- 2006a: Aktuality v archeologii Moravského krasu. *Ochrana přírody* 8, ročník 61, 244–245.
- 2006b: Habrůvka (okr. Blansko), jeskyně Býčí skála, neolit, dokumentace a datování skalních maleb. *Přehled výzkumů* 47, 125–126.
- SVOBODA, J. (ed.) 2002: *Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie*. Dolnověstonické studie 7, AÚ AV ČR, Brno.
- SVOBODA, J. – CZUDEK, T. – HAVLÍČEK, P. – LOŽEK, V. – MACOUN, J. – PŘICHYSTAL, A. – SVOBODOVÁ, H. – VLČEK, E.: *Paleolit Moravy a Slezska*. Dolnověstonické studie 1, AÚ AV ČR, Brno.
- SVOBODA, J. – PŘICHYSTAL, A. – LOŽEK, V. – SVOBODOVÁ, H. – TOUL, J. 1995: Kolibky: A Magdalenian site in the Moravian Karst. *Quartär* 45/46, 135–159.
- SVOBODA, J. A. – Van Der PLICHT, H. – BALÁK, I. 2005a: Býčí skála Cave, Czech Republic: Radiocarbon dates of rock paintings. *International Newsletter on Rock Art* 43, 7–9.
- 2005b: Býčí skála: první datování skalních maleb. *Vesmír* 84, 574–575.
- SVOBODOVÁ, H. 1993: Pylová analýza vzorku vypáleného vápna z jeskyně Býčí skála v Moravském krasu. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* LXXVIII, 87–90.
- ŠEBEČEK, V. 2007: *Zpráva o činnosti VDT z roku 1912*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2010: *Objev Nové Býčí skály aneb kdy vlastně Günther Nouackh a jeho skupina překonali Šenkův sifon?* [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- 2012: *Býčí skála u Thonetů*. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- ŠKRDLA, P. 2002: Magdalénská sídelní struktura v jižní části Moravského krasu. In: SVOBODA, J. (ed.), 229–254.
- ŠIMÁNEK, M. 2008: *Býčí skála, kultovní objekt doby halštatské*. Magisterská diplomová práce ÚAM MU Brno.
- ŠÍSLER, J. 1954: *Jeskyně Býčí skála u Adamova*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.byciskala.cz.
- ŠTĚPÁN, V. 2009: Dějiny sklárny v Olomučanech na Blanensku. *Vlastivědný věstník moravský* 61/2, 146–169.
- ŠTROF, A. 1987: Pravěké osídlení Křtínska. In: ČAPKA, F. – KROUPA, J. – ŠTROF, A. – VERBÍK, A. *Křtiny a okolí*. 9–18. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno a Místní národní výbor, Křtiny.
- TALBERT, F. 1652: *Vranovium seu Aula Virginis*. Viennae.
- TOMAŠÍK, J. P. 1935: *Poutní místo Vranov*. Nákladem Otců salvatoriánů na Vranově, Brno.
- TRAMPLER, R. 1897: Das Josefs-Kiriteiner Thal in der „Mährischen Schweiz. *Oesterreichische Touristen-Zeitung* XVII., Nr. 16, 193–195; Nr. 17, 203–207.
- TREFNÝ, M. 2002: Bronzefunde aus der Býčí skála-Höhle und ihre Beziehungen zum Südosalpenraum und Italien. In: LANG, A. – SALAČ, V. (Hrsg.) *Fernkontakte in der Eisenzeit*. Konferenz Liblice 2000. 360–378. Praha.
- URBAN, J. 1984. Dr. Med. Heinrich Wankel, der Begründer der wissenschaftlichen Höhlenforschung in Mähren und die Bedeutung seiner Entdeckungen für die mährische, österreichische und die Welthöhlenforschung. *Akten des internationalen Symposiums zur Geschichte der Höhlenforschung in Österreich Wien 1979, Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift „Die Höhle“* 31, 80–83.

- URBAN, J. – SLABÝ, L. – PŘIBYL, M. 2011: *Některé omyly a chyby nacházející se v publikaci Výpustek. Bájná jeskyně u Křtin. Její 400letá historie a význam*. [online]. [cit. 1. 8. 2015]. Dostupné z: www.jeskynar.cz.
- VALÁŠEK, H. – MARIÁNKOVÁ, J. 1987: *Dějiny Adamovských železáren a strojren v letech 1905–1945*. Blok, Brno.
- VALOCH, K. 1947: Oblázky s paleolitickým rytinami z Býčí skály. *Příroda* 39/4–6, 125–128.
- 1960: *Magdalénien na Moravě*. Anthropos 12 (N.S. 4), MM Brno.
- 1961: Benützte und gravierte Schiefergerölle im Magdalénien Mährens. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 46, 5–18.
- 1965a: *Jeskyně Šipka a Čertova díra u Štramberku*. Anthropos 17 (N.S. 9), Brno.
- 1965b: Zwei anthropomorphe Darstellungen aus dem Magdalénien Mährens. *IPEK* 21 (1964–1965), 23–24. Berlin.
- 1966: Die Quarzitindustrie aus der Býčí skála-Höhle in Mähren. *Quartär* 17, 51–89.
- 1972: Rapports entre le Paléolithique moyen et le Paléolithique supérieur en Europe centrale. In: BORDES, F. (ed.): *Origine de l'homme moderne*. 161–171. Unesco, Paris.
- 1973: Neslovice, eine bedeutende Oberflächenfundstelle des Szeletiens in Südmähren. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 68, 5–76.
- 1976: Das entwickelte Aurignacien von Tvarožná bei Brno. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 61, 7–30.
- 1978: Eine gravierte Frauendarstellung aus der Býčí skála-Höhle in Mähren. *Anthropologie* 16/1, 31–33.
- 1986: Příspěvek k poznání surovin v mladém paleolitu na Moravě. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 71, 5–18.
- 1988: *Die Erforschung der Kůlna-Höhle 1961–1976*. Mit Beiträgen von J. Jelinek, W. G. Mook, R. Musil, E. Opravil, L. Seitz, L. Smolíkova, H. Svobodová, Z. Weber. Anthropos 24 (N. S. 16), MM Brno.
- 1993: V září ohňů nejstarších lovců (starší doba kamenná – paleolit). In: PODBORSKÝ, V. (ed.) *Pravěké dějiny Moravy*. 11–68. Vlastivěda moravská země a lid 3, Brno.
- 1996: *Le Paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie*. Préhistoire d'Europe 3. Jérôme Millon, Grenoble.
- 2001: Das Magdalénien in Mähren. 130 Jahre Forschung. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 48, 103–159. Mainz am Rhein.
- 2002: Die Magdalénien-Fundstelle an der Ochoser-Höhle im Mährischen Karst. In: SVOBODA, J. (ed.) *Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie*. Dolnověstonické studie 7. 183–225. AÚ AV ČR, Brno.
- 2009: Magdalénien na Moravě – po padesáti letech. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 94, 3–37.
- 2010: Europäische Beziehungen des mährischen Magdalénien. In: POŁTOWICZ-BOBAK, M. – BOBAK, D. (eds.) *The Magdalenian in central Europe*. 9–21. Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego – Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego – SKAM-Flintreaders Society, Rzeszów.
- VALOCH, K. – LÁZNÍČKOVÁ-GONYŠEVOVÁ, M. 2009: *Nejstarší umění střední Evropy – The Oldest Art of Central Europe*. Katalog výstavy, MZM, Brno.
- VALOCH, K. – NERUDA, P. 2005: K chronologii moravského magdalénienu. *Archeologické rozhledy* 57, 459–476.
- VERBÍK, A. 1987a: Křtinský v letech první republiky a za okupace. In: ČAPKA, F. – KROUPA, J. – ŠTROF, A. – VERBÍK, A. *Křtiny a okolí*. 91–117. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno.
- 1987b: Od Bílé hory do roku 1848. In: ČAPKA, F. – KROUPA, J. – ŠTROF, A. – VERBÍK, A. *Křtiny a okolí*. 31–65. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno a Místní národní výbor, Křtiny.
- 1987c: Od prvních historických zpráv do Bílé hory. In: ČAPKA, F. – KROUPA, J. – ŠTROF, A. – VERBÍK, A. *Křtiny a okolí*. 19–30. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno a Místní národní výbor, Křtiny.
- VIGSIUS, M. A. 1663: *Vallis baptismi Alias Kyrteinsensis seu Diversorii. In honorem, memoriam et gloriam, Magnae dei Matris*. Olomucium. (J. Urban, nepublikovaný překlad).
- VOGT, J. G. 1729: *Bohemia et Moravia subterranea*. In: Národní muzeum, Praha. Sig. VI.D.10.
- VOIGT, J. H. 1805: Uebersicht der Gebirgsformationen und besonders der Uebergangsformationen in Mähren; nebst einigen neueren Nachrichten von den Mährischen Kalkhöhlen. *Magazin für den neuesten Zustand der Naturkunde mit Rücksicht auf die dazugehörigen Hülffswissenschaften* IX. 243–268. Weimar.
- VOLÁKOVÁ, S. 2001: K technologii štipané industrie magdalénienu: analýza jader z jeskyně Pekárny. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 86, 101–116.
- 2005: Štipaná industrie z jeskyně Pekárny (Mokrá) v Moravském krasu. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 90, 129–160.
- VON LIST, G. 1899: *König Vanius. Ein deutsches Königsdrama*. Verlag des Vereines Deutsches Haus, Brunn.
- WANKEL, H. (J.) 1868a: Der Mensch der postpliocänen Periode und die Pariser Ausstellung. *Lotos* XVIII, 18–23, 37–46.
- 1868b: Schreiben an Herrn Hofrat und Prof. Hyrtl. *Sitzungsberichte der math. nat. Cl. d. kais. Akademie d. Wissenschaften*, Band 58, Abt. 1, 7–10. (český překlad GROlich – URBAN 1988a).
- 1871a: Der Menschenknochenfund in der Býčí skála-Höhle. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 1, 101–105. (český překlad GROlich – URBAN 1988b).
- 1871b: Prähistorische Alterthümer in den mährischen Höhlen. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 2, 266–281, 309–314, 329–343. (český překlad GROlich – URBAN 1973).
- 1871c: *Prähistorische Alterthümer in der mährischen Höhlen*. Selbstverlag, Wien.
- 1872a: *Kleinere Mitteilungen II. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 2, 307–312. (český překlad GROlich – URBAN 1989a).
- 1872b: *Kleinere Mitteilungen II*. Selbstverlag, Wien.
- 1873: *Kleinere Mitteilungen III. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* III, 106–107. (český překlad GROlich – URBAN 1989b).
- 1875: Die Höhle bei Býčí skála. *Tageblatt der 48. Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Graz* 5, 169–175. (český překlad GROlich – URBAN 1990).

- 1877a: *Der Bronze-Stier aus der Býčí skála-Höhle*. Karl Gerold's Sohn, Wien. (český překlad GROlich - URBAN 1972).
- 1877b: *Der Bronze-Stier aus der Býčí skála-Höhle. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien VII*, 125-154.
- 1877c: Ein prähistorischer Schädel mit einer halbgeheilten Wunde auf dem Stirne, höchstwahrscheinlich durch Trepanation entstanden. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien VII*, 86-95. (český překlad GROlich - URBAN 1991).
- 1877d: *Ein prähistorischer Schädel mit einer halbgeheilten Wunde auf dem Stirne, höchstwahrscheinlich durch Trepanation entstanden*. Selbstverlag, Wien.
- 1878: Prähistorische Eisenschmeltz- und Schmiedestätten in Mähren. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien VIII*, 289-324. (český překlad GROlich - URBAN 1976-1977).
- 1879a: *Prähistorische Eisenschmeltz- und Schmiedestätten in Mähren*. Selbstverlag, Wien.
- 1879b: Replik auf das Referat des Herrn Dr. Beck in Biebrich über meine Schrift Prähistorische Eisenschmeltz- und Schmiedestätten in Mähren. *Archiv für Anthropologie XII*, 270-271. Braunschweig. (český překlad GROlich - URBAN 1976-1977).
- 1882a: *Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit*. A. Holzhausen, Wien.
- 1882b: Die Funde in der Býčí skála-Höhle. *Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 13*, 45-48, 54-55. München.
- 1882c: Wo bleibt die Analogie? *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 12*, 158-159.
- 1884: První stopy lidské na Moravě. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 1*, 1-7, 41-49, 89-100, 137-147.
- 1988: *Obrazy z Moravského Švýcarska a jeho minulosti*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno - Okresní muzeum, Blansko.
- WEBER, Z. 1982: Pravda o Býčí skále III. *ABC 27/3*, 28-29.
- 1985: Fyzikální aspekty nálezů z doby halštatské v Předšíně jeskyně Býčí skála u Habrůvky, okres Blansko. In: NĚMEC, C. - ŠALÉ, F. (eds.) *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. 41-44. Okresní muzeum Blansko, Blansko.
- WOLNY, G. 1837: *Die Markgrafschaft Mähren, topografisch, statistisch und historisch geschildert II, Brünnner Kreis*. 1-587. Selbstverlag, Brünn.
- WOLDŘICH, J. N. 1897: O předchozích dobách předhistorických. *Časopis společnosti přátel starožitností českých 5*, 9.
- ZAJÍČEK, P. 2007: *Moravský kras*. KANT, České Budějovice.
- 2010: Jeskyně České republiky. Academia, Praha.
- 2011: Nejstarší mapa jeskyně Výpustek z roku 1807 od Antonína Loly vypátrána. *Zpřístupněné jeskyně 2011. Ročenka Správy jeskyní České republiky*, 67-68.
- 2012: První mapa jeskyně Výpustek znovu nalezena. *Ochrana přírody 5*, 26-27.
- ZAPLETAL, V. 1971: Lékaři - první průkopníci ve vlastivědě Blanenska. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí XV/12*, 16-18.
- ZATLOUKAL, P. 2002: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750-1918*. Muzeum umění Olomouc, Olomouc.
- ZATLOUKAL, P. - KREJČÍŘÍK, P. - ZATLOUKAL, O. 2013: *Lednicko-valtický areál*. Foibos, Praha.
- ZATLOUKAL, R. 1995: Funde von Hans Freising aus der Býčí skála-Höhle. *Pravěk Nová řada 5*, 39-50.
- ZELÍK, J. 1964: 10 let práce speleologického kroužku Závodního klubu ROH Adamovských strojiren. In: ZELÍK, J. - NOVÁK, S. - MOUČKA, J. *10 let práce speleologického kroužku Závodního klubu ROH Adamovských strojiren*. Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí VIII/2, samostatná příloha.
- ZINGERLE, M.-Ch. - AL-ROUBAIE, A. 2013: Die unendliche Spirale der Interpretation. In: KARL, R. - LESKOVAR, J. (Hrsg.) *Interpretierte Eisenzeiten. Fallstudien, Methoden, Theorie*. Tagungsbeiträge der 5. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 37. 203-214. Linz.
- ZOTZ, L. 1951: *Altsteinzeitkunde mitteleuropas*. F. Enke Verlag, Stuttgart.
- ZOTZ, L. - FREUND, G. 1951: Die paläolithische und mesolithische Kulturentwicklung in Böhmen und Mähren. *Quartär 5*, 7-40.

Jedna z možných verzí události v Předsíni Býčí skály v polovině 6. stol. př. n. l. – „Pohřeb halštatského velmože“. Malba Libor Balák, námět Martin Golec.

MARTIN OLIVA - MARTIN GOLEC - RADIM KRATOCHVÍL - PETR KOSTRHUN

JESKYNĚ BÝČÍ SKÁLA VE SVÝCH DĚJÍCH A PRADĚJÍCH

Text: Martin Oliva, Martin Golec, Radim Kratochvíl, Petr Kostrhun

Návrh obálky: Šárka Fídriřhová

Příprava tiskových podkladů: Michaela Tomsová

Překlad: Lada Krutilová

Tisk: Moravské zemské muzeum, Brno

Vydalo Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno

Vydání 1.

Brno 2015

ISBN 978-80-7028-461-2